

T.C.
VAN YÜZÜNCÜYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ DALI

HASAN REŞİT TANKUT
(HAYATI, SİYASİ FAALİYETLERİ VE TÜRK İNKILÂBINI
TANIMLAMA ÇALIŞMALARI)

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
NEVZAT ERDOĞAN

DANIŞMAN
PROF. DR. BEKİR KOÇLAR

VAN-2023

KABUL VE ONAY

NEVZAT ERDOĞAN tarafından hazırlanan “ HASAN REŞİT TANKUT (HAYATI, SİYASİ FAALİYETLERİ VE TÜRK İNKILÂBINI TANIMLAMA ÇALIŞMALARI) ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.		
Danışman: Prof. Dr. Bekir KOÇLAR Tarih Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		
Başkan: Prof. Dr. Vahit TÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul Kültür Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		
Üye: Prof. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR Tarih Dalı, İstanbul Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		
Üye: Doç. Dr. Ömer OBUZ Tarih Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		
Üye: Doç. Dr. Alpaslan ÖZTÜRKÇİ Siyasi Tarih Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		
Yedek Üye: Doç. Dr. Mehmet ÖZALPER Tarih Anabilim Dalı, Muş Alparslan Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		
Yedek Üye: Prof. Dr. Mehmet PINAR Tarih Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		
Tez Savunma Tarihi:	05/07/2023	
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum. Prof. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü		

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (05.07.2023)

Nevzat ERDOĞAN

Doktora Tezi

Nevzat ERDOĞAN

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temmuz, 2023

HASAN REŞİT TANKUT (HAYATI, SİYASİ FAALİYETLERİ VE TÜRK İNKILÂBINI TANIMLAMA ÇALIŞMALARI)

ÖZET

Hasan Reşit Tankut (1891-1980) siyasetçi, bürokrat ve dil heveslisi yönleriyle Cumhuriyet döneminin önde gelen aydınlarından biridir. Atatürk'e yakın bir aydın olan Tankut, erken Cumhuriyet yıllarında yaptığı dil çalışmaları, farklı etnik ve dini kimlikleri Türk üst kimliği üzerinden tanımlayan görüşleriyle, önemli bir dil heveslisi ve antropolog olarak da tanınmaktadır. Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarından itibaren bürokrasi, siyaset ve akademide aldığı görevleri, kaleme aldığı eserleri ve yazıları ile Türk inkılâp ideolojisinin toplumda kabul görmesinde mühim etkileri olmuştur. Mülkiye Mektebinden mezun olan Tankut, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde birçok görev ve hizmette bulunmuştur. Bu görev ve hizmetleri: Birinci Dünya Savaşı süresince Çanakkale, Galiçya ve Sina cephelerinde Süvari Subay, Millî Mücadele yıllarında Tokat'ta Kuvayımilliyeci, Niksar, Artova ve Erbaa kaymakamlıkları, İstanbul Emniyet Müdür Yardımcılığı, Millî İstihbarat Teşkilatı Kurucu Üyesi, Türk Ocakları Doğu İlleri Genel Müfettişi, Mülkiye Müfettişi, Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilliği, Parti İdare Kurulu Üyeliği, Parti Müfettişi, Türk Dil Kurumu kurucu üyeliği ve Genel Sekreteri, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde akademisyenlik şeklindedir.

Türk siyasetinde fiili yirmi dokuz yıl geçiren Tankut, ulus-devlet anlayışını güçlendiren devrimlerin ateşli bir savunucusu olmuştur. Cumhuriyet ideolojisini; Türk Ocakları ve Halkevlerinde yaptığı çalışmalarda, gazete ve dergilerdeki yazılarında, verdiği derslerde, katıldığı ulusal ve uluslararası etkinliklerde anlatmaktan geri kalmamıştır. Türk tarihi ve Türk dili üzerine yaptığı toponomik, etnolojik ve antropolojik çalışmalarıyla fikir sahasında iz bırakan Tankut, özellikle dilbilim sahasındaki çalışmalarıyla, Güneş Dil Teorisi'ne önemli katkıları olmuştur.

Tankut, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecini ve aynı zamanda tek partili yıllardan çok partili yıllara uzanan tarihsel gelişmeleri yaşayarak şahitlik etmiştir. Bu yönleriyle her alanda ciddi bir değişim ve dönüşümü vadeden Cumhuriyet dönemi inkılâplarına bizzat tanıklık ettiği gibi bazen de bu değişimin içinde görev alarak inkılâp sürecinin önemli bir paydaşı olmuştur. Atatürk'e duyduğu güçlü hissiyat onu, Cumhuriyetin kuruluş felsefesine son derece bağlı biri yapmıştır. Seksen dokuz yıla sığdırdığı yaşamı boyunca taviz vermeden savunduğu ve bağlı olduğu Cumhuriyet ülküsüne sadık kalmaya ve hizmet etmeye devam etmiştir.

Bu çalışmanın amacı; ailesi, mizacı, eğitim yılları, bürokraside, siyasette üstlendiği görevleri ve yazdığı eserleri ışığında bir İnkılâpçı aydını bugüne taşımaktır. Hasan Reşit Tankut'un monografisi ile yaşadığı dönemin siyaset, sosyo-kültürel ve düşün hayatının detaylı bir incelemesi ve analizini yapmaktır.

Anahtar Kelimeler : Monografi, Tek Parti Dönemi, Bürokrasi, Siyaset, Aydın, Hasan Reşit Tankut.

Sayfa Sayısı : XV + 466

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Bekir KOÇLAR

Ph. D. Thesis

Nevzat ERDOĞAN

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

July, 2023

HASAN REŞİT TANKUT (HIS LIFE, POLITICAL ACTIVITIES AND STUDIES TO DEFINE THE TURKISH REVOLUTION)

ABSTRACT

Hasan Reşit Tankut (1891-1980) is one of the leading politicians, bureaucrats and linguists of the Republican period. He was an intellectual, bureaucrat and politician close to Atatürk, and was also known as an important linguist and anthropologist for his language studies in the early republican years and his views defining different ethnic and religious identities through the Turkish upper identity. With his duties in bureaucracy, politics and academia, his works and writings in the first years of the Republic of Turkey, he served for the acceptance of the Turkish revolution ideology in society. Tankut, who graduated from the Civil Service School, served in many duties and services during the Ottoman and Republican periods. These duties and services were as followings: Cavalry Officer in the Çanakkale, Galicia and Sinai Fronts during the First World War; Quartermaster in Tokat during the National Struggle; the District Governor of Niksar, Artova and Erbaa; Deputy Chief of Police in Istanbul; Founding Member of the National Intelligence Organization, the Inspector General of Turkish Hearths Eastern Provinces; Civil Inspector; Deputyship of Republican People's Party; Member of the Party Administrative Board; Party Inspector; Founding Member and Secretary General of the Turkish Language Institution; and an Academician at the Faculty of Language, History and Geography.

Tankut, who spent twenty-nine years in his political life, became an ardent defender of revolutions that strengthened the understanding of the nation-state. He did not fail to explain the ideology of the Republic in his works carried out in the Turkish Hearths and Community Centers, in his articles in newspapers and magazines, in his lectures, and in the national and international events he attended. He made significant contributions to the Sun Language Theory with his toponomic,

ethnological and anthropological studies on Turkish history and Turkish language, and especially with his studies in the field of linguistics.

Tankut witnessed the transition process from the Ottoman Empire to the Republic, as well as the historical developments from the single-party years to the multi-party years. With these aspects, he personally witnessed the Republican era reforms that promised a serious change and transformation in every field, and sometimes he became an important stakeholder in the revolution process by taking part in this change process. The strong feeling, he felt for Atatürk made him extremely committed to the founding philosophy of the Republic. Throughout his eighty-nine years, he continued to remain loyal and serve the ideal of the Republic, which he defended and adhered to without compromising.

This study aimed to introduce a republican intellectual by focusing on his family, temperative, education life, his duties in bureaucracy and politics, and his works. Another goal was to make a detailed examination and analysis of the political, socio-cultural and intellectual life of the period in which Hasan Reşit Tankut lived through his monograph.

Keywords : Monography, Single Party Period, Bureaucracy, Politics, Intellectual, Hasan Reşit Tankut.
Pages : XV + 466
Supervisor : Prof. Dr. Bekir KOÇLAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
TABLOLAR DİZİNİ	xii
ÖN SÖZ	xiii
GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Konusu.....	1
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
C. Araştırmanın Kapsamı	2
D. Araştırmanın Yöntemi ve Literatür Tartışması.....	2
1. HASAN REŞİT TANKUT’UN HAYATI	5
1.1. Ailesi ve Yetiştği Sosyal Çevre.....	5
1.1.1. Ailesi.....	5
1.1.2. Mizacı	8
1.2. Eğitim Hayatı	11
1.2.1. İlk Eğitimi ve İdadi Mezuniyeti.....	11
1.2.2. Mülkiye Mektebi Dönemi	13
1.3. Birinci Dünya Harbinde ve Millî Mücadele Yıllarındaki Faaliyetleri.....	14
1.3.1. Birinci Dünya Harbindeki Faaliyetleri.....	14
1.3.2. Millî Mücadele Dönemindeki Faaliyetleri.....	17
1.4. Devlet ve Sivil Toplum Kurumlarındaki Faaliyetleri.....	19
1.4.1. Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarında Üstlendiği Görevler	19
1.4.2. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Üstlendiği Görevler	22
1.4.2.1. Devlet ve Sivil Toplum Kurumlarındaki Görevleri.....	22
1.4.2.1.1. İstanbul Emniyet Müdür Yardımcılığı	22
1.4.2.1.2. Mülkiye Müfettişliği.....	23
1.4.2.1.3. Millî Emniyet Hizmetleri Riyasetinin (Millî İstihbarat Teşkilâtı Kurulmasındaki Hizmetleri.....	23
1.4.2.2. Türk Ocakları ve Mülkiyeliler Birliğindeki Faaliyetleri	26

1.4.2.2.1. Türk Ocakları Doğu Vilayetleri Genel Müfettişliği	26
1.4.2.2.2. Mülkiyeliler Birliği'ndeki Çalışmaları	30
1.5. Akademik Faaliyetleri	31
1.5.1. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindeki Yılları.....	32
1.5.2. İkinci Türk Tarih Kongresindeki Faaliyetleri (20-25 Eylül 1937)	34
1.5.3. Türk Dil Kurumundaki Faaliyetleri	35
1.5.3.1. Tankut ve Türk Dili Kurultayları	42
1.5.3.2. XVII. Enternasyonal Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresindeki Faaliyetleri (1-8 Eylül 1937)	60
1.5.3.3. XXI. Uluslararası Şarkiyatçılar Kongresindeki Faaliyetleri (23-31 Temmuz 1948).....	67
1.6. Basın Faaliyetleri.....	72
1.6.1. Türk Basın Birliğindeki Hizmeti	72
1.6.2. Faaliyet Gösterdiği Gazete ve Dergiler	76
1.6.2.1. Gazeteler.....	77
1.6.2.1.1. Ulus	77
1.6.2.1.2. Kurun	79
1.6.2.1.3. Tan.....	80
1.6.2.2. Dergiler.....	81
1.7. Siyasi Faaliyetleri	81
1.7.1. TBMM IV. Dönemde Muş Milletvekilliği ve Faaliyetleri (25 Nisan 1931-23 Aralık 1934)	83
1.7.2. TBMM V. Dönem Maraş Milletvekilliği ve Faaliyetleri (1 Mart 1935-3 Nisan 1939)	86
1.7.3. TBMM VI. Dönem Maraş Milletvekilliği ve Faaliyetleri (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)	93
1.7.4. TBMM VII. Dönem Maraş Milletvekilliği ve Faaliyetleri (8 Mart 1943-14 Haziran 1946).....	95
1.7.5. TBMM VIII. Dönem Maraş Milletvekilliği ve Faaliyetleri (5 Ağustos 1946- 24 Mart 1950).....	97
1.7.6. TBMM IX. Dönemde Hatay Milletvekilliği ve Faaliyetleri (22 Mayıs 1950- 12 Mart 1954).....	105
1.7.7. TBMM XI. Dönemde Mardin Milletvekilliği ve Faaliyetleri (1 Kasım 1957- 25 Mayıs 1960).....	114

1.7.8. Hasan Reşit Tankut'un Meclis Çalışma İstatistiği.....	116
1.7.9. Parti Müfettişliği Faaliyetleri.....	122
1.7.9.1. Hatay Teftiş Raporu (6 Ekim 1939).....	124
1.7.9.2. Hatay Turizmi Hakkındaki Raporu (6 Mayıs 1940).....	131
1.7.9.3. İçel Teftiş Raporu (29 Mayıs 1940)	133
1.7.9.4. Seyhan Bölgesi Teftiş Raporu (18 Temmuz 1940)	141
1.7.9.5. Van, Muş, Bitlis ve Siirt Bölgelerine Dair Raporu (16 Ekim 1940)	144
1.7.9.6. Seyhan Bölgesi Teftiş Raporu (16 Haziran 1941).....	146
1.7.9.7. Malatya Vilayet Kongresi Raporu (11 Nisan 1948).....	148
1.7.9.8. Londra Halkevi Raporu (27 Ağustos 1948)	152
1.7.10. Teftiş Bölgelerindeki Ziyaretleri ve Parti Çalışmaları (1938-1942).....	156
1.7.11. Türk Ocakları Tasfiye Komisyonu Üyeliği (1931-1944)	166
1.8. Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü İle Olan İlişkileri.....	173
1.8.1. Mustafa Kemal Atatürk İle İlk Görüşmeleri.....	173
1.8.2. Atatürk'e Dair Hatıraları ve Bağlılığı.....	176
1.8.3. İsmet İnönü İle İlişkisi	192
2. FİKRÎ CEPHESİ.....	196
2.1. Fikrî Dünyasında “Atatürk”	196
2.2. Türk İnkılâbı Hakkındaki Görüşleri	200
2.3. Millî Tarih ve Dil Anlayışı.....	205
2.3.1. Türk Tarih Tezine Katkıları.....	211
2.3.2. Türk Dil Tezinin İnşası: Güneş Dil Teorisi	223
2.3.2.1. Antropolojik ve Etimolojik Yaklaşımları	246
2.3.2.2. Tarihsel ve Mekânsal Yaklaşımları	258
2.3.2.3. Toponomik Yaklaşımı	269
2.4. Millet ve Milliyetçilik Görüşü.....	297
2.4.1. Türk Üst Kimliği Tanımlamaları ve Etnik Kimliklere Yüklediği Anlam.....	304
2.4.2. Dinsel ve Mezhepsel Kimliklere Yüklediği Anlam.....	316
2.4.3. Dil-Din İlişkisine Yaklaşımı.....	331
2.5. Siyasi Partilere Yaklaşımı ve Tek Parti Fikri	333
2.6. İdeal Kent ve Köy Anlayışı.....	337
2.6.1. Kentleşme Fikri	338

2.6.2. Cumhuriyet Köyü Fikri ve Köy Kalkınması.....	344
2.7. Eğitim, Gençlik ve Öğretmenlere Dair Fikirleri.....	366
2.8. Edebi Yönü.....	370
2.9. Sanat ve Sanatçıya Bakışı.....	375
2.10. Toplum Sağlığına Dair Fikirleri	377
3. HASAN REŞİT TANKUT'UN KİTAP- MAKALE BİBLİYOGRAFYASI	381
3.1. Kitapları ve Kitapçık Türü Eserleri	381
3.1.1. Dil, Tarih ve Antropoloji Sahasında	381
3.1.2. Etno-politik ve Sosyoloji Türünde	382
3.1.3. Gezi ve Hatırat Türünde.....	382
3.2. Gazetelerdeki Yazıları	382
3.3. Dergilerdeki Yazıları	388
SONUÇ.....	392
KAYNAKÇA	396
EKLER.....	419
ÖZGEÇMİŞ	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
ARMHC	Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
ATASE	Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
C.	Cilt
CCA	Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
Der.	Derleyen
DP	Demokrat Parti
DTCF	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
HP	Hürriyet Partisi
İTC	İttihat Terakki Cemiyeti
KTC	Kürdistan Teali Cemiyeti
MP	Millet Partisi
MKP	Millî Kalkınma Partisi
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
s.	Sayfa
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCTA	Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
THK	Türk Hava Kurumu
TİTE	Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
TKP	Türkiye Köylü Partisi
TPCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
Top.	Toplayan

TABLÖLER DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Hasan Reşit Tankut'un Aile Şeceresi.....	8
Hasan Reşit Tankut'un Meclis Çalışma İstatistiği.....	116
CHP Malatya İl İdare Kurulu Üyeleri ve Kurultay Delegeleri.....	152
CHP Seyhan İlçe Teşkilatı.....	164
Tankut'un 1931-1938 Tarihleri Arasında Atatürk İle Yaptığı Görüşme Tarihleri.....	191
Tankut'a Göre Farklı Dillerde Kullanılmış “ <i>Alp</i> ” Kelimesinden Türeyen Kelimeler.....	214
Sümer Dilinde Geçen “ <i>Su</i> ” Anlamlı Kelimeler.....	252
Türkçe ve Sümer Dilinde Yer Alan Benzer Kelimeler	253
Tankut'un İfade Ettiği Farklı Dillerdeki Ortak Kelimeler.....	256
“ <i>İğit</i> ” Ana Kökünden Türemiş Farklı Dillerdeki Ortak Kelimeler.....	257
Tankut'a Göre Ana Kökü Türkçe Olan Farklı Dillerdeki Ortak Kelimeler	257
Sümerce, Türkçe ve Arapçada Yer Alan Ortak Kelimeler.....	268
Güneş Dil Teorisi'ne Göre İlk Ses “ <i>Ağ</i> ” Kökü İle Başlayan Anadolu'daki Yer İsimleri.....	273
Sümer Dilinde Yer Alan Kelimelerden Türemiş Anadolu'daki Yer İsimleri	281
Türk Lehçesi Sümer Dilindeki “ <i>Ank-Ang</i> ” İsminden Türeyen Kelimeler.....	282
Türkçe “ <i>Tor-Tir-Dor-Dir</i> ” İsminden Türeyen Anadolu'daki Yer Adları.	284
Türk Lehçelerinde Benzer Anlamda Kullanılan Ortak Kelimeler.....	291
Tankut'a Göre Sümer “ <i>Eridu</i> ” İsmi İle “ <i>Ordu</i> ” Şehri Arasındaki Benzerlikler.....	291
Sümer Dilinde “ <i>Um</i> ” Ana Kökünden Türemiş Kelimeler.....	293
Türkçe ve Lehçelerinde “ <i>Um</i> ” ve “ <i>Oma</i> ” Ana Köklerinden Türemiş Kelimeler...	294

ÖN SÖZ

Geçmişini anlamak ve yorumlamak isteyen ve bu miras üzerinden geleceği doğru şekillendirme amacını taşıyan toplumlar, tarihlerine etkisi olmuş önemli kişileri tanımak zorundadır. Ancak geçmişinden ivme kazanan toplumlar, geleceği daha hızlı yakalayabilirler. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin mirası üzerine kurulmuş ve yeniden inşa süreci yaşamış bir devlettir. Türk İnkılâbını hazırlayan, yöneten ve uygulayan kadrolar, Osmanlı Devleti'nin kurumlarında yetişmiş, geleneksel bir devlette yaşanan modernleşme hareketlerine şahit olmuş kişilerdi. Sahip oldukları deneyimlerini, Millî Mücadele sonrası fiiliyata geçirerek yeni bir yönetim şeklini kurmuşlardı.

Her yönüyle yeniyi ve köklü değişimi esas alan Türk inkılâbının başarıya ulaşması için elzem olan konulardan biri; inkılâbın halka aktarılması ve toplum hayatına tam manasıyla tatbik edilmesi meselesi idi. Türk inkılâbıyla ünsiyet geliştirmiş dönemin aydınlarının çabaları sonucu bu sorun da aşılmaya çalışıldı. Fikri temelleri Osmanlı modernleşmesinin son döneminde atılan ve Cumhuriyet döneminde, Atatürk'ün belirlediği Cumhuriyet felsefesiyle olgunlaşan Batılılaşma süreci, aksiyoner aydın profillerini ortaya çıkarmıştır. Bu aydınlardan biri de dilbilimci, siyasetçi ve bürokrat Hasan Reşit Tankut (1891-1980)'tur. Tankut hem Osmanlı hem de Cumhuriyetin sahip olduğu siyasal yapıyı iyi bilen biridir. Her iki siyasi yapıda önemli görevler üstlenmiştir. Osmanlı bürokrasisinde ve ordusunda görev aldığı gibi Cumhuriyet dönemi bürokrasi ve siyasetinde de görevlerde bulunmuştur. Her iki dönem arasında yaşanan geçiş sürecine yakından şahit olan Tankut'un hayatında ve düşünce dünyasında bu değişimin izlerini görmek mümkündür. Hayatının önemli bir kesiti, Türk inkılâbı sürecine denk düşen Tankut, Atatürk'ün fikirleriyle hayat bulan devrimleri her zaman desteklemiş ve katkı sunmuştur. Bu nedenle; Atatürk'ün daima yakınında yer almış ve Türk inkılâbına tam bir adanmışlık ile hizmetleri olmuş Tankut'u tez konusu olarak seçtik.

Merkezinde Tankut'un hayatının ve siyasi faaliyetlerinin olduğu çalışmamızda, dönemin siyasi ve toplumsal dinamikleri hakkında bilgilere de yer verilmiştir. Çalışmamız, Türk inkılâbı sürecinde önemli görevler yürüten ve düşünce üreten bir aydının hayatı üzerinden, dönemin özelliklerini ve Türk inkılâbını anlamayı hedefleyen monografik bir özellik taşımaktadır. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin siyaset hayatı ve toplumsal yapısı içerisinde yer almış olan Tankut, Saltanattan-Cumhuriyete, ümmetten-ulusa, dinin de belirleyici olduğu geleneksel düzenden-çağdaş laik düzene doğru yaşanan geçiş sürecinin hem tanıklarından hem aktörlerinden hem de savunucularından biridir. Türk inkılâbı açısından bu önemli adamın dönemine tanıklığı ve faaliyetleri bu çalışmanın konusu olmuş, Tankut'un yetiştiği sosyal çevre, yaşadığı dönemin siyasi ve toplumsal gelişmeleri ve sahip olduğu düşünce yapısı dönemin şartları dâhilinde değerlendirilmiştir.

Bu çalışmayla Türk tarihinin önemli bir kesitine ışık tutacağımızın bilinciyle detaylı bir literatür incelemesi yürütülmüştür. Bilimsel sürecin ürünü olan çalışmalarda, objektif bilgilere ulaşmanın öneminden hareket edilerek uzun bir araştırma ve inceleme süreci geçirildi. Bu amaçla çalışmanın bilimsel niteliğini destekleyecek ve arttıracak resmî ve özel arşivler, kütüphaneler, üniversiteler ile farklı kurum ve kuruluşların verilerinden istifade edildi. Dolayısıyla Hasan Reşit Tankut'a ait şimdiye kadar fark edilmemiş ve herhangi bir çalışmada yer almamış birçok birincil kaynak grubuna giren belgeye, görsel materyale ve yazılara ulaşıldı. Elde edilen bu veriler sayesinde çalışma açısından sorun teşkil edebilecek olan hayati ile ilgili bilgi eksikliği sorunu da giderildi.

Çalışma süresince; Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü bünyesinde oluşturulan *Gönül Tankut Ankara Kitaplığı*'nda bulunan Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Fotoğraflar, Yazılar ve Belgeler, Hasan Reşit Tankut'un kendi eserleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arşivindeki kişiye ait belgeler, faaliyetler ve Zabıt Cerideleri, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA), Millî Kütüphane, Türk Tarih Kurumu (TTK) Kütüphanesi, Türk Dil Kurumu (TDK) Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Üniversite Kütüphaneleri, Kültür Bakanlığı İl Halk Kütüphaneleri, süreli yayınlar ile telif ve tetkik eserlerden faydalanılmıştır. Bunlarla birlikte araştırma sürecinde çalışmada kullanmak üzere, ellerinde Tankut hakkında gerekli bilgi ve belgeler olduğuna kanaat getirdiğimiz; Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATESE) Başkanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu Genel Müdürlüğü Arşivi, İstanbul Emniyet Müdürlüğü Arşivi, İç İşleri Bakanlığı Personel Dairesi Arşivi, Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi (DTCF) Personel Arşivi, Türk Dil Kurumu Personel Arşivi, Türk Hava Kurumu (THK), Mülkiyeliler Birliği Ankara-Merkez Şube Arşivi, Millî Saraylar İdaresi Başkanlığı ve Ankara Büyükşehir Belediyesi Mezarlıklar Daire Başkanlığı ile gerekli resmî yazışmaları yapıldı ve arşivlerindeki belgeler için talepte bulunuldu. Ancak bu kurumlardan Sosyal Güvenlik Kurumu Genel Müdürlüğü Arşivi, İstanbul Emniyet Müdürlüğü Arşivi, İç İşleri Bakanlığı Personel Dairesi Arşivi, “6698 sayılı kişisel verilerin gizliliği kanunu” gereğince talebimizi olumlu karşılamazken, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATESE) Başkanlığı da kurumsal arşivlerini devretmeleri nedeniyle yetkili olmadığını belirtmişlerdir.

Geniş ölçekte yürüttüğümüz araştırma ve inceleme sonucu elde edilen her türlü bilgi ve belge kronolojik tasnife tabi tutulmuş ve çalışmada kullanmak üzere düzenlenmiştir. Yapılan tasnif neticesinde sınırlarını belirlediğimiz çalışma; Giriş, Hasan Reşit Tankut'un hayatının, siyasi faaliyetlerinin faaliyetlerinin, fikrî cephesinin anlatıldığı ve bütün yazılarının bibliyografyasının olduğu üç bölüm ve Sonuç kısmından oluşmuştur. Giriş kısmında; çalışmanın konusu, amacı, kapsamı ve yöntemi ortaya konulmuş, Birinci bölümde; Hasan Reşit Tankut'un hayatı, eğitimi,

mizacı, bürokraside aldığı görevler, siyasi faaliyetleri ve Atatürk ile ilişkisine değinilmiş, İkinci bölümde; Tankut'un Osmanlı'dan Cumhuriyete doğru yaşanan değişime paralellik gösteren fikir dünyası anlatılmış, Üçüncü bölümde; Tankut'un kitap, dergi ve gazetelerde yayımlanmış bütün eserlerinin kaynakçasına yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise; Tankut ile ilgili tespitlerimiz ortaya konulmuştur.

Bu bilimsel çalışma sürecinin tamamlanmasında yardımını ve desteklerini esirgemeyen başta Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü akademisyenlerine, Millî Kütüphane, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Personel Arşivi ve Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi personellerine, Tez İzleme Komitesi'nde yer alan ve fikirleriyle çalışmaya katkı sağlayan, Doç. Dr. Ömer OBUZ ve Doç. Dr. Alpaslan ÖZTÜRKÇİ hocalarıma, çalışmama sundukları katkılarından dolayı Muş Alparslan Üniversitesinde görevli Doç. Dr. İrşad Sami YUCA'ya, Dr. İhsan ŞEHİTOĞLU'na, Dr. Ferhat ÇİFTÇİ'ye ve Öğr. Gör. İbrhaim Burçin ASNA'ya ve bu zorlu süreci destekleriyle kolaylaştıran ve her daim varlığını yanımda hissettiğim değerli eşime sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca tez konumun tespitinden başlayarak, çalışmanın her aşamasında teşvik ve ilmî destekleriyle katkılarını esirgemeyen ve bana zaman ayıran değerli hocam, Prof. Dr. Sayın Bekir KOÇLAR'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Nevzat ERDOĞAN
VAN-2023

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Çalışmanın merkezinde; dilbilimci, siyasetçi ve bürokrat Tankut'un (1891-1980) hayatı, siyasi faaliyetleri ve Türk inkılâbına hizmetleri yer almaktadır. Biyografiler; akademik gerekler ve yöntemlerle hazırlanan çalışmalarda her zaman ilgi çekici bir çalışma alanı olmuştur. Bu çalışmada, konu edinen kişinin hayat hikâyesi üzerinden bir dönemin tahlili yapılmıştır. Bu şekli ile çalışma, daha çok bir monografi örneğini göstermektedir. Konuyu belirlerken, tarihi olayların aydınlatılmasında ve daha iyi anlaşılmasında monografi türü önemli bir role sahiptir. Bu nedenle çalışma konusu olarak Tankut'un hayatı, monografi yazımının niteliklerine uygun bir şekilde; kesintisiz, nesnel, bir bütünlük içerisinde, etraflıca, dönemin siyasi, sosyal ve kültürel faktörleri gözetilerek ele alınmıştır.

Tankut'un çocukluk ve gençlik yılları, Osmanlı'nın son iki yüzyılına şekil veren Batılılaşma sürecinin yaşandığı devre denk gelmektedir. Tankut, Meşrutiyetin ikinci kez ilan edildiği dönemde genç bir mülkiye öğrencisidir. Onun düşünceleri Meşrutiyet yıllarında popüler olan Türkçülük ve Turancılık fikirlerinden ziyadesiyle etkilenmiştir. Fikir dünyasına asıl etki eden kişi ise Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Türk inkılâbının her aşamasında Atatürk ile hareket eden Tankut, inkılâbın yaşadığı tüm süreçlerine ya şahit olmuş ya da birebir içinde yer almıştır. Özellikle erken Cumhuriyet yıllarında yürütülen; dil, tarih, etno-kültür ve köy sosyolojisi gibi alanlarda çalışmalarıyla kendini adanmış bir inkılâpçı aydın profili çizmektedir. Dil ve tarih çalışmalarına kurumsal bir anlayış kazandırmak için Atatürk tarafından kurulan Türk Dil ve Türk Tarih Kurumlarında uzun yıllar görev almıştır. Yazıları bu sahalarda yoğunlaşan Tankut, aynı zamanda yirmi dokuz yıl gibi uzun bir zaman zarfında milletvekilliği görevini de yürütmüştür. Çocukluk yıllarından itibaren tanıştığı Atatürk'ün her zaman hizmetinde ve en yakınında biri olmuştur. Türk siyasi hayatında, dil ve kültür politikalarında ve Türk inkılâbının hizmetinde geçen uzun bir ömrün detayları, bu çalışma ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Millî Mücadelenin zaferle sonuçlanması sonrası birbirini takip eden inkılâplar evresi başlatılmıştır. Cumhuriyetin devrimci kadroları bu süreçte atıkları her adımda yeniye hedeflemişlerdir. Devrimler, yüzlerce yıllık bir devlet geleneğinin bıraktığı siyasi, ekonomik ve toplumsal mirasın üzerinde ulus-devlet anlayışıyla yönetilecek laik ve çağdaş bir idari mekanizma oluşturmak için yapılmıştır. Bu topyekûn inkılâp hamlesi, Atatürk'ün liderliğinde ve ona inanan aydın bir kadro hareketinin marifetiyle yürütülmüştür. Erken Cumhuriyet döneminde yürütülen inkılâp mücadelesini layıkıyla yerine getirenlerden biri de Tankut olmuştur. Cumhuriyetin yönetici kadrolarının bu dönemde arzu ettiği ideal aydın profiline sahip olan Tankut

aldığı görevlerle; başta dil, kültür, eğitim ve siyaset olmak üzere farklı birçok alanda, Türk inkılâbının daha anlaşılır ve daha kalıcı olması için çalışmalar yürütmüştür.

Tankut'un kaleme aldığı tüm eserleri, makaleleri, uluslararası ve ulusal toplantılardaki sunumları, ulusal ve yerel gazetelerde ve dergilerde çıkan yazıları konumuz kapsamında incelenmiştir. Çalışmada, Tankut'un dilbilimci yönü, bürokrasi ve siyaset hayatı ortaya konulması amaçlanmış ve ayrıca fikrî dünyasının bir değerlendirilmesi de yapılmıştır.

Onun fikir dünyasında ve günlük hayatında Türk inkılâbının teorik ve pratik yönlerini görmek mümkündür. Bu nedenle Tankut'un hayat hikâyesinin önemli bir kesiti, Türk inkılâp sürecinin paralelinde gelişmiştir diyebiliriz. Tankut'un, Atatürk ile tanışıklıkları çocukluk yıllarından itibaren başlamış ve Atatürk'ün vefatına kadar devam etmiştir. Atatürk'e ve fikirlerine daima sadık kalmış ve hizmet etmiştir. Aldığı eğitim, kritik bürokratik görevler, siyasi geçmişi, akademisyen yönü, eserleri ile Atatürk'e olan fizikî ve fikrî yakınlığıyla Tankut, akademik incelemeyi hak eden bir inkılâpçı aydındır.

C. Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışma, tarihi ve siyasi yönü ağır basan bir hayat hikâyesi üzerine inşa edilmiştir. Biyografik bir yönü olmakla birlikte, kişinin bürokrasi hayatı, siyasi faaliyetleri ve fikir dünyası üzerinden bir dönemin analizinin yapılması bakımından monografik niteliklere de sahip bir çalışmadır. Tankut'un hayatının özeti aynı zamanda tarihi bir dönemin adeta kesiti niteliğindedir. Türk inkılâbının her aşamasında yer alan biri olması nedeniyle hayatı üzerinde bu dönemin izdüşümlerini rahatlıkla görülebilir. Çalışmada hem Türk inkılâbıyla iç içe girmiş bir hayat hikâyesi hem de yaşam öyküsü üzerinden Türk inkılâbının geçirdiği evreler de değerlendirilmiştir.

Tankut, yönetim biçimi ve toplumsal anlayışı birbirinden farklı iki ayrı devri yaşamış bir şahsiyettir. Onun hayatını anlatırken, çalışmanın kapsadığı dönemleri kısaca şöyle özetleyebiliriz. Çalışmanın ilk adımı, Osmanlı'nın son döneminden itibaren başlatılmıştır. Burada Tankut'un ilk çocukluk ve gençlik dönemi ile eğitim yıllarına denk gelen Osmanlı'nın siyasi, kültürel ve toplumsal dinamikleri ile eğitim kurumları ele alınmıştır. Daha sonra ilk memuriyet yıllarına denk gelen ve gönüllü askerlikle geçirdiği Birinci Dünya Savaşı süreci ile Mütareke yılları, kaymakamlık görevindeyken Kuvayımilliyeci olarak katıldığı Mustafa Kemal'in önderliğinde gelişen Millî Mücadele hareketine ve Ankara'da yeni düzenin kurulduğu inkılâplar evresi üzerinde durulmuştur. Bunlarla birlikte, erken Cumhuriyet yıllarındaki siyaset, ilim dünyası ve çok partili dönem de çalışmanın kapsamı içerisinde incelenmiştir.

D. Araştırmanın Yöntemi ve Literatür Tartışması

Çalışmanın bütününde akademik objektiflik ilkesi ve yöntemlerine uygun olması amacıyla bilimsel araştırma süreçlerinin aşamalarından faydalanılmıştır. Bu

doğrultuda nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizine ve karşılaştırma yöntemlerine başvurulmuştur.

İki ayrı siyasal iklimde yaşamış ve farklı sahalarda eserleri olan aktif bir bürokrat, siyaset adamı ve inkılâpçı aydının hayat serüvenini incelemek, bizi detaylara dikkat etmeye sevk etmiştir. Yakın dönemde yapılan akademik çalışmalarda konu içeriği bağlamında, Tankut'un doğrudan ya da dolaylı olarak ele alındığı akademik çalışmalar bulunmaktadır. Tankut'un doğrudan ele alındığı; “*Hasan Reşit Tankut'un Hayatı ve Faaliyetleri (1891-1980)*” isimli yüksek lisans çalışması, bu konuda yapılmış ilk çalışma olmasına rağmen kapsamı sınırlı tutulmuştur. Bu çalışma dışında Tankut'un yer aldığı diğer akademik düzeydeki çalışmalar şunlardır: “*1923–1950 Dönemi Türkiye Büyük Millet Meclisinde Maraş Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*” isimli doktora tezi, “*Cumhuriyet Dönemi Maraş Milletvekillerinden Hasan Reşit Tankut*” ve “*Hasan Reşit Tankut'un Hatay Turizmi Hakkındaki 1940 Tarihli Raporunun Analizi*” isimli bildiri çalışmalarıyla, “*Cumhuriyet Aydını Olarak Dil ve Kültür Politikaları Işığında Hasan Reşit Tankut*” ve “*Hasan Reşit Tankut'un Hatay Bölgesinde Etno-Politik ve Dini Çalışmaları: Nusayriler Örneği*”.¹

Türk Tarih ve Dil devrimlerinde önemli görevler üstlenen ve çalışmalarını Atatürk ve fikirlerine tam bir adanmışlıkla yürütmüş olan Tankut, üretken ve döneme katkı sağlayan çalışmalarına rağmen kendi döneminde ve günümüzde gerekli ilgiyi görememiştir. Toprak, bu ihmale şu sözlerle dikkat çekmiştir: “*Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde profesör olarak 1940 yılına kadar çalışmasına karşın bu fakültenin tarihçesinde aforoza uğramış bir bilim adamıydı. Son yıllarda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin gelişimi üzerine değerli çalışmalar yayımlandı. Ama bunların hiçbirinde Hasan Reşit Tankut'a yer verilmedi. Oysa 1930'lu yıllarda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin, o günlerdeki adıyla, Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi'nin “dil” eksenini Hasan Reşit Tankut tarafından temsil ediliyordu. 30'lu yılların ikinci yansında Güneş-Dil Teorisi'nin iki teorisyeni vardı. Bunlardan biri Hasan Reşit Tankut, diğeri Abdülkadir İnan idi.*”² Tankut, her ne kadar göz ardı

¹ Tankut ile ilgili yukarıda bahsi yapılan çalışmaların künyeleri şöyledir: Mesude Emiroğlu, “*Hasan Reşit Tankut'un Hayatı ve Faaliyetleri (1891-1980)*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, 2021.; Erhan Alpaslan, “*1923–1950 Dönemi Türkiye Büyük Millet Meclisinde Maraş Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, 2013.; Cengiz Şavklı, “*Cumhuriyet Dönemi Maraş Milletvekillerinden Hasan Reşit Tankut*”, *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş, 2014.; İrşad Sami Yuca, “*Hasan Reşit Tankut'un Hatay Turizmi Hakkındaki 1940 Tarihli Raporunun Analizi*”, *Anavatanı Katılışının 80. Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu*, Hatay, 2019.; Erhan Alpaslan, Tülay Aydın, “*Cumhuriyet Aydını Olarak Dil ve Kültür Politikaları Işığında Hasan Reşit Tankut*”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.:15, (60), Ankara, 2017.; Erhan Alpaslan, Mesude Emiroğlu, “*Hasan Reşit Tankut'un Hatay Bölgesinde Etno-Politik ve Dini Çalışmaları: Nusayriler Örneği*”, *Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Teori ve Araştırmalar*, C.:2, Ed.: Erdem Sarıkaya, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2020.

² Zafer Toprak, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, s.452.

edilse de hakkında yaptığımız bu çalışmada ulaştığımız veriler onun çalışmalarıyla özellikle dil devrimine kendini adanmış biri olduğunu göstermektedir.

Bilimsel kaynaklarda ve akademik araştırmalarda çok az değinilmiş olsa da Hasan Reşit Tankut geride bıraktığı hayatı, siyasi faaliyetleri ve geniş yelpazedeki yazın ürünleriyle daha çok incelemeyi hak eden niteliklere sahiptir. Buradan hareketle, çalışmanın ilk adımlarından itibaren yürütülen ve araştırma süresince elde edilen bulgular literatüre önemli katkılar sağlamaktadır.

Araştırmalarımız neticesinde Tankut'un kızı Gönül Tankut'un görev yaptığı Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü bünyesinde oluşturulan *Gönül Tankut Ankara Kitaplığı*'na ulaşıldı. Tankut'a ait aile kitaplığında elde ettiğimiz birinci el belgeler, yazılar ve görsel materyaller ilk defa bu akademik çalışmada yer aldı. Aile kitaplığındaki belgelerin yanında, Tankut tarafından yazılmış kitaplar ve makaleler, Cumhuriyet Arşivi, TİTE Arşivi, Tankut'un görev aldığı TTK, TDK ve DTCF gibi kurum arşivleri, TBMM. Kütüphanesi, Yasama Üyeleri Tercüme-i Hal Evrakları ve Zabıt Cerideleri, Millî Kütüphane Gazete ve Süreli Yayınlar Koleksiyonu, dönemi konu edinen telif ve tetkik eserler, ulusal ve yerel gazeteler, dergiler ile bilimsel yayın ve makaleler taranarak detaylı bir inceleme yapılmıştır. Çoğu, erken Cumhuriyet yıllarında basımı yapılmış Tankut'a ait yazınsal ürünlerin yeni baskıları olmadığı gibi var olanların da baskıları sınırlı sayıdadır. Özellikle kitap türündeki eserlerine üniversitelerin ve Kültür Bakanlığı'nın ortak kullanılan kütüphane veri tabanı üzerinden ulaşılp, ilgili üniversite, il ve ilçe kütüphanelerinden temin edilmiştir.

Literatürden elde edilen ve çalışma konusuyla ilgili kaynaklar tarama yöntemi ile tasnife tabi tutuldu. Başta aile kitaplığından ve arşivlerden elde edilen belgeler ve yazılar, tarihi dönem ve konu bakımından tasnif edildi. Çalışmada, üzerinde durulan diğer bir husus ise her konuda birincil kaynaklara müracaat etme önceliği olmuştur. Bu nedenle çalışmayı meydana getiren bölümlerin içeriklerine karar verilirken, eldeki literatürün olabildiğince doğru kullanılmasına dikkat edilmiştir. Özellikle Tankut'un fikir dünyasını yansıttığı kendi kaleminden çıkan kitap ve yazıları, çalışmanın referans merkezini teşkil etmiştir. Sonuç olarak; takip ettiğimiz akademik yöntem sayesinde çalışmanın her bir bölümünde ulaşılan bulgular, referans gösterilen ilk elden kaynaklarla desteklenmiştir.

1. HASAN REŞİT TANKUT'UN HAYATI

1.1. Ailesi ve Yetiştği Sosyal Çevre

1.1.1. Ailesi

Hasan Reşit Bey, 1891 yılında Elbistan'da dünyaya gelmiştir.³ Babası, Hassa Ordusu'nda görevli Reşit Efendi'dir.⁴ Şam'da bulunduğu görevi sırasında Mülazım (Teğmen) rütbesindeyken yakalandığı koleradan ötürü, 1900 yılında vefat etmiştir.⁵ Hasan Reşit Bey, genç yaşta kaybettiği babası hakkında: “*Babam askerdi. İstanbul'da hassa subayı iken siyasi sebeplerle önce Dürzi Dağlarında Raşayya Kalesi'ne sürülmüş, bir müddet sonra da çocuklarını okula verebilsin gerekçesiyle Şam'a nakledilmişti. Şam'ın hemen yarısını öldüren korkunç bir kolera, çok genç ve gürbüz olan babamı da götürdü. Böylece gurbet illerine kalan ailemizin tek erkeği ve başı olmuştum.*” ifadelerini kullanmıştır.⁶ Babasının vefatı sırasında henüz dokuz yaşında olan Hasan Reşit Bey için sıkıntılar içerisinde bir hayat böylece başlamıştır. Yeni Adam dergisi için İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu⁷'na 6 Nisan 1943 tarihinde verdiği röportajında, hayatı üzerinde büyük etki yaratan bu zorlu yılları kendi anlatımı ile şöyle ifade etmiştir: “*Büyük kolera salgını bütün şehir halkı gibi genç babamı da aldı götürdü. Yad elde desteksiz, dayanaksız, umutsuz kalmış beş nüfuslu bir ailenin başı olmuştum. Dokuz yaşında idim. Hem çalıştım aileme baktım hem uğraştım,*

³ TBMM Hal Tercümesi, Dönem:6, Sicil:827.; TBMM Hal Tercümesi, Dönem:11, Sicil:827.; TBMM Yıllık, Dönem:4, İçtima:1, (1 Teşrinievvel 1931-9 Temmuz 1932), TBMM Matbaası, Ankara:1934, s.408.; Hasan Reşit Bey'in doğum tarihi ile ilgili bazı kayıtlarda 1893 yılı verilmiştir. Bkz.: TBMM Yıllık, Dönem:5, İçtima:2 (1 Teşrinisani- 31 Teşrinievvel 1937), TBMM Matbaası, Ankara:1938, s.390/21.; Türk Dili, “Yitirdiklerimiz: Hasan Reşit Tankut”, C.:XLI, (342), TDK Yayını, Ankara: Mart 1980, s.140.; “Yazarlarımızı Tanıyoruz”, Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi), (9), Ak-Ün Basımevi, İstanbul, 1 Şubat 1946, s.28.

⁴ Hasan Reşit Tankut kendisinin kaleme aldığı Tercüme-i Hal kayıtlarında babası hakkında: “*Babam Reşit Bey (Hassa Zabiti imiş) siyasi sebeplerden Şam'a sürmüşler. (Mülazım olarak, çok genç yaşta Şam'da kolera salgınında öldü.*” ifadelerini kullanmıştır. Bkz.: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı, Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.; Tuncer Gülensoy, Türkiye Türkologları ve Türk Diline Emek Verenler (1800-1950 Türkolojinin 150 Yılı) adlı eserinde; Hasan Reşit Tankut'un anne ve babası hakkında bilginin olmadığını ve kendisi küçük yaşlarda iken bir alevi Türk aile tarafından evlatlık edinildiğini yazmaktadır. Bu konuda elde ettiğimiz doğru bilgilere çalışmanın ikinci bölümünde yer alan “Hakkında Yazılanlar” başlığında değinilmiştir. Bkz.: Tuncer Gülensoy, Türkiye Türkologları ve Türk Diline Emek Verenler (1800-1950 Türkolojinin 150 Yılı), C.:1, Erek Matbaası, Ankara, 2012, s.100.

⁵ Babası vefat ettiğinde dokuz yaşında olduğunu belirten Tankut'un, bu ifadesinden yola çıkarak babasının vefatının miladi 1900 yılına tekabül ettiği söylenebilir. TBMM Hal Tercümesi, Dönem:6, Sicil:827.; Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1909-1923), C.:4, Örnek Matbaası, Ankara, 1968-1969, s.1565.; Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM IV. Dönem (1931-1935), C:2., TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s.467.; Mustafa Çufalı, Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950), C.:3, TBMM Yayınları, Ankara: 2012, s.827.

⁶ Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE), Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:1.

⁷ Türk yazar, hattat, siyasetçi ve eğitimci İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Türkiye'de eğitim reformu akımının en önemli temsilcisidir. Baltacıoğlu'nun hayatı ve mücadelesi için bakınız: Ömer Obuz, Türk Rönesansı'nın Peşinde Bir Aydın: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Libra Yayınları, İstanbul: 2019.

*okumama devam ettim. Darlığın da bolluğun da son kertesini yaşadım. Bu yıllar içinde hayat gerçeklerinin çetin düğümleri beni çok uğraştırdı. Tırnaklarımla çözemediklerimi dişledim.”*⁸ Babasının Şam’a gönderilmesini bir sürgün olarak değerlendiren Hasan Reşit Bey’e göre bunun sebebi babasının hürriyet taraftarı olmasıydı.

Küçük yaşlarda babasız kalan Hasan Reşit Bey’in bundan sonraki hayatında onun yetişmesiyle yakından ilgilenen ve hayatı hakkında çok bilgiye sahip olmadığımız annesi Fatma Hanım’ın etkisi büyük olmuştur.⁹ Hayatında annesi kadar etkin olan diğer bir kişi de eşi Leman Hanım’dır. Hasan Reşit Bey ile ne zaman evlendiği hakkında bir bilgiye sahip olmadığımız Leman Hanım, 1 Temmuz 1904 tarihinde Amasya’da dünyaya gelmiştir. Babasının adı Ahmet Nehri, annesinin ise İfakat Hanım’dır. Ev hanımı olan Leman Hanım, 31 Ocak 1981 tarihinde Ankara’da vefat etmiştir.¹⁰ Leman Hanım’ın naaşı Ankara Cebeci Asri mezarlığında 567 ada 957 parselde metfundur.¹¹

Hasan Reşit Bey’in Leman Hanım ile olan bu evlilikten biri erkek, ikisi kız, üç çocuğu olmuştur. Oğlu, Doğan Tankut 31 Aralık 1925’te İstanbul’da doğdu. Mühendislik okuduktan sonra Almanya’da Stuttgart Üniversitesinde doktora yaparken¹² Bielefeld’e yerleşen Doğan Tankut daha sonra Alman uyruklu, Dorethea Minnaemmi Methe ile evlenerek, Alman vatandaşlığına geçmiştir.¹³

Kızı Gönül Tankut, 1932’de İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Mimarlık eğitimini İsviçre’de (Zürih) bulunan İsviçre Federal Teknoloji Enstitüsünden (Eidgenössische Technische Hochschule) alarak, buradan lisans düzeyinde mezun olmuştur. Daha sonra yüksek lisansını Yale Üniversitesinde (ABD) Şehir ve Planlama alanında yapmıştır. Türkiye’ye, ülkedeki az sayıdaki şehir planlama

⁸ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Hasan Reşit Tankut İle Görüştüm”, *Yeni Adam*, Sebat Basımevi, (439), İstanbul: 27 Mayıs 1943, s.7.

⁹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.6.

¹⁰ *TBMM Hal Tercümesi*, Dönem:11, Sicil:827.; Fahri Çoker, a.g.e., s.468.; Mustafa Çufalı, a.g.e., s.827.; Yaptığımız araştırmada Leman Hanım’ın ailesi hakkında detaylı bilgilere ulaşamadık.

¹¹ Ankara Büyükşehir Belediyesi Mezarlık Bilgi Sistemi’nden elde edilen bilgi. Bkz.: <https://mebis.ankara.bel.tr/>, Erişim Tarihi: 27.09.2021.; İlgili belediyenin Mezarlıklar Dairesi Başkanlığı’na bağlı Mezarlıklar Şube Müdürlüğü’ne yaptığımız başvuruda resmî bir defin belgesini talep ettik. Ancak *Kişisel Verilerin Korunması Kanunu* gereğince bu bilgilerin üçüncü şahıslara paylaşımının yasak olması nedeniyle talebimiz olumlu yanıtlanmadı.

¹² Doğan Tankut’un 1963 yılında Stuttgart Teknik Üniversitesi’nde “*Beitrage zur Dichteermittlung poröser Baustoffe unter besonderer Berücksichtigung bindiger Böden mit Hilfe radioaktiver Isotope nach der Rückstrahlme*” (Radyasyona Göre Radyoaktif İzotoplar Yardımıyla Yapışkan Toprakların Özel Olarak Dikkate Alınmasıyla Gözenekli Yapı Malzemelerinin Yoğunluğunun Belirlenmesine Katkı) başlıklı Almanca hazırladığı doktora tezi 1964 yılında kabul edilmiştir. Bkz.: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/title/BV018867770>, Erişim Tarihi: 03.01.2022.

¹³ Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, a.g.e., s.1565.; Doğan Tankut’un 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 20. Maddesi uyarınca Bakanlar Kurulunun 08.05.1985 tarihindeki 85/9465 sayılı kararı ile Türk vatandaşlığından çıkmasına izin verilmiştir. İlgili karar Resmî Gazete de 27 Mayıs 1985 tarihinde yayımlanmıştır. Doğan Tankut daha sonra Türk vatandaşlığından izinle ayrılan kişilere başvuruya verilen ve resmî işlerde kullanılan *Mavi Kart* uygulamasından faydalanmıştır. Bkz.: *Resmî Gazete*, Yayımlanma Tarihi: 27 Mayıs 1985, Sayı:18766, s.2.

uzmanlarından biri olarak döndü. Gönül Tankut, Türkiye'ye döndükten sonra Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde siyaset bilimi dalında doktora derecesini aldı. 1958 yılında göreve başladığı Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Mimarlık Fakültesinde 1961 yılında yardımcı doçent, 1968 yılında doçent ve 1979 yılında profesör unvanlarını almıştır. 1968-1969, 1972-1975, 1983-1993 yılları arasında kurucusu olduğu Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanlığı, 1993-1997 yılları arasında ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dekanlığı görevlerinde bulundu. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde kırk yıla yakın bir süre koruma, planlama, kentsel tasarım, kentsel politika alanındaki dersleri vermiştir.¹⁴ Ülkemizdeki kültür varlıklarının korunmasına ve restorasyon aşamalarına katkıda bulunmuş, uzun yıllar *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu*'nda görevler almıştır. Bununla birlikte Bununla birlikte dört dil bilen Gönül Hanım, *Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Başkanlığı* görevini de yürütmüştür. Alanındaki başarılarını yansıtan birçok projede yer alırken aynı zamanda mesleki ve bilimsel ödülün de sahibidir.¹⁵ Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara Enstitüsü Vakfı ve ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği üyeliği yapmış Gönül Tankut'un kaleme aldığı birçok kitap, makale ve uluslararası kongrelerde sunmuş olduğu bildiriler bulunmaktadır. Gönül Hanım, 27 Nisan 2005'te Ankara'da vefat etmiştir.¹⁶ Naaşı, Cebeci Asri Mezarlığı'nda çok sevdiği annesi ile aynı kabirde metfundur.¹⁷

Hasan Reşit Bey'in diğer kızı Fatma Çiğdem Tankut, 1936 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir.¹⁸ ABD vatandaşı olan Fatma Çiğdem Hanım, tasarım ve sahne sanatları ile ilgilenmiş,¹⁹ New-Yok Üniversitesinde, Sanat Tarihi

¹⁴ Baykan Günay, "Gönül Tankut'u Yitirdik", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2005, s. XIII.; Çağatay Keskinok, "Prof. Dr. Gönül Tankut'un Ardından", *Planlama Dergisi*, (1), Ankara, 2005, s.14-16.

¹⁵ Gönül Hanım'ın görev aldığı projeler ve mesleki sahada aldığı ödüller şunlardır: 1966 yılında Erzurum Yarışması Satın alma Ödülü 1966 Adana Yarışması Mansiyon Ödülü, 1973 yılında Salzburg American Stadies in Europe Ödülü, 1983'te Rockefeller Ödülü ve 1991 yılında Bir Başkent'in İmarı: Ankara (1929-1939) isimli kitabıyla Yunus Nadi Sosyal Bilimler Ödülü. Önemli ulusal projeler kapsamında 1965 yılında *İhlara Vadisi Planlaması*, 1977 yılında *Uludağ Milli Parkı İkinci Bölge Gelişim Planı* ile 1978 yılında *Antalya Kaleiçi Koruma İmar Planı* projelerinde, 1988 yılında *Türkiye'de Kentsel Standartlar Araştırması* ile 1982 yılında *Ankara İmar Planlaması Tarihi Etüdünde* yer aldı. Bakınız: İlhan Tekeli, "Gönül Tankut Üzerine", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.:1, Ankara, 2005, s.15-20.

¹⁶ İlhan Tekeli, a.g.m., s.18.; <https://crp.metu.edu.tr/tr/gonul-tankut-prof-dr-1932-2005>, Erişim Tarihi: 27.09.2021.

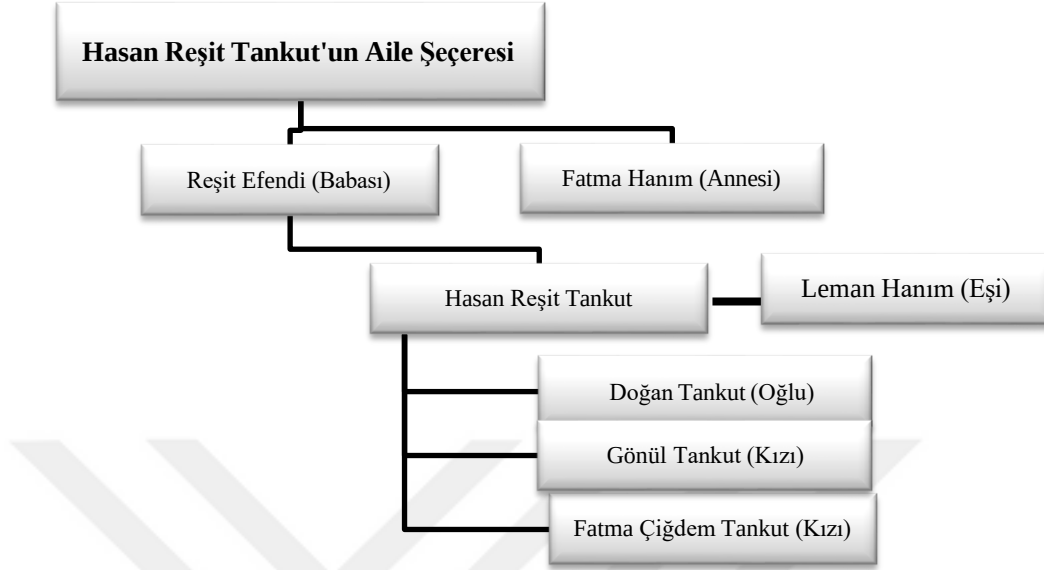
¹⁷ Gönül Hanım, vefat edene kadar evlenmemiştir. Ankara Büyükşehir Belediyesi Mezarlık Bilgi Sistemi'nden elde edilen bilgi. Bkz.: <https://mebis.ankara.bel.tr>, Erişim Tarihi: 27.09.2021.; İlgili belediyenin Mezarlıklar Dairesi Başkanlığı'na bağlı Mezarlıklar Şube Müdürlüğü'ne yaptığımız başvuruda resmî bir defin belgesini talep ettik. Ancak *Kişisel Verilerin Korunması Kanunu* gereğince bu bilgilerin üçüncü şahıslara paylaşımının yasak olması nedeniyle bu talebimiz kabul edilmedi.

¹⁸ Fahri Çoker, a.g.e., s.468.; Mustafa Çufalı, a.g.e., s.827-828.

¹⁹ Hayatı süresince hiç evlilik yapmamış olan Fatma Çiğdem Tankut'un diğer yönleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Fatma Çiğdem Tankut'un bir sosyal paylaşım platformunda sanatsal çalışmalarını paylaştığı kanalı bulunmaktadır. En son paylaşımın 2020 yılında yapıldığı görülmektedir.

Okutmanlığı görevinde de bulunmuştur.²⁰ Elde ettiğimiz bilgiler sonucunda Hasan Reşit Tankut'un aile şeceresi aşağıdaki gibidir:

Tablo-1: Hasan Reşit Tankut'un Aile Şeceresi

1.1.2. Mizacı

Hasan Reşit Bey'in mizacı üzerinde etki yaratan kişilerin başında Osmanlı Hassa Ordusu mensubu ve aynı zamanda müesrutiyyet yanlısı bir muhalif olduğu için Suriye'ye sürgün edilen babası Reşit Efendi gelmektedir. Onun çocukluk yılları, babasının sürgün dönemine denk geldiği için Arap kültürünün hâkim olduğu Suriye'de geçmiştir.²¹ Bir taraftan babasının ve yakın çevresinin hürriyeti yücelten meşrutiyyet yanlısı sohbetleri, diğer taraftan konuştuğu Türkçesi ile zaman zaman alay eden Arap çocuklarının tavrı, Hasan Reşit Bey'in millî kimliğinin inşa sürecinin temellerini oluşturmuştur.²² Etnik çeşitliliğe ve ulusçuluk fikirlerine, Suriye'deki çocukluk döneminde tanık olmuştur. Bu yıllarda Suriye'de zorunlu ikamete gönderilen başka bir kişi daha onun mizacı ve fikirleri üzerinde büyük etki yaratmıştır. Bu kişi; Kolağası (yüzbaşı) rütbesiyle Şam'a görevlendirilmiş/sürgün edilmiş Mustafa Kemal'dir. Çocukluk yıllarında Mustafa Kemal ile birebir tanışmış olması ve hayatının diğer kısmında da bu tanışıklığın devam edecek olması, Hasan Reşit Bey'in kararları ve ilerideki hayatı için önemli olmuştur.²³

Hasan Reşit Bey'in mizacına etki etmiş önemli kırılma noktalarından birisi de babasını trajik bir şekilde kaybetmiş olmasıdır. Bu olay onun, olumsuz durumlar karşısında soğukkanlı ve hızlı çözüm üreten bir mizaca sahip olmasına yol açmıştır. Artık daha önce de değindiğimiz gibi çocuk yaşta ailesinin geçimini omuzlayan evin

²⁰ Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1909-1923)*, C.:4,..., s.1565.

²¹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.6.

²² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.6.

²³ *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-2.; *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-3.

tek erkeğidir. Evin ihtiyaçları başta olmak üzere annesi ve kardeşlerine bakmak gerçeğiyle erken yaşta yüzleşmek zorunda kalmıştır. Çetin hayat şartları karşısında sorumluluk sahibi, azimli, atacağı adımlarda kararlı ve kolay kolay yılmayan biri olmuştur. Zor geçen bir çocukluk ve gençlik dönemi ona başarmaya odaklı çalışkan bir mizaç kazandırmıştır. Yürüttüğü görevlerinde detaylara dikkat eden, azimli, çalışkan ve üretken biri olarak zorluklarla mücadeleyi seven mizacının olumlu etkisini, hayatının geri kalanında elde ettiği başarılarında sıkça göstermiştir. Hasan Reşit Bey, bu yılların kişiliği üzerinde yarattığı etkiden hareketle çocuk psikolojisine etki eden davranışlar konusunda şu cümleleri kurmuştur: “(...) Çocuk, esirgeyici bir baskıya muhtaçtır. Yine çocuk bir saygı borcu tanınmalıdır. Bunları duymadan ve bilmeden başına buyruk büyüyenler yani kendi kendini yetiştirenler hayat yolunda daima hızlı yürümüşlerdir. Fakat bunların iki sondan birine varmaması için talihin egemen ve kesin bir müdahalesi şarttır.”²⁴

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun kendisiyle yaptığı röportaj, mizacı hakkında önemli detaylar içermektedir. Derginin: “Üstadlar Ne Diyorlar” köşesinde Baltacıoğlu tarafından yapılan röportaj serisinin dördüncüsü “Hasan Reşit Tankut İle Görüştüm” başlığıyla, 27 Mayıs 1943 tarihinde yayımlanmıştır. Yeni Adam’da yer verilen röportaj, Baltacıoğlu’nun, Tankut’u şu takdimi ile başlar: “(...) O, hemen her sözünün başında “zaten benim bu gibi meselelere aklım ermez...” diye başlar. Herkesle görüşür ve herkesle görüştüğü gibi kardeşçe, insanca görüşür. (...) Herkese karşı alçak gönüllü, çok nazik olan bu milliyetçi fikir adamının ruh ve düşüncelerinden Yeni Adam için neden yararlanmayalım dedim. Naziklik ve demokratlık hassasından olacak, odama sık sık uğrar. Eğer bir iki gün kendisine görünmeyecek olursak manevî bir yoksulluk duyarız.”²⁵ Baltacıoğlu bu girizgâhla, Tankut’un mizacı hakkında önemli bilgiler verdiği gibi “canlı kütüphane” benzetmesini, Tankut’un farklı birçok konudaki derin bilgisini göstermek için kullanmıştır. Mütevaziliğini vurgulamak için ise: “(...) şahsı pek tanınmış bir kimse değildir.” ifadesini kullanırken, “Herkesle görüşür ve herkesle görüştüğü gibi kardeşçe, insanca görüşür.” cümlesiyle de alçak gönüllü biri olduğunu öne çıkarmıştır.

Hasan Reşit Bey, eğitimin insan hayatındaki geliştirici etkisine inanan ve eğitime değer veren biridir. Aldığı eğitim sayesinde kariyer sahibi olmuş ve önemli başarılar elde etmiştir. Çağdaş eğitimin niteliklerini öğrenmeye meraklı bir yapısı bulunmaktaydı. Bu nedenle çocuklarının iyi eğitim almalarına özen göstermiş ve onların kişisel tercihleri doğrultusunda yurtdışında okumalarını da desteklemiştir. Bir dil heveslisi olarak, birkaç farklı dili rahatlıkla konuşabilen Hasan Reşit Bey, dil bilmenin önemini çocuklarına aktardığını da görmekteyiz.²⁶

²⁴ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.7.

²⁵ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.6.

²⁶ Hasan Reşit Tankut, “İsviçre’de İlk Öğretim-Çocuk Eğitimi”, *Öğretmen*, C.:XIV, (162), Ankara: 1961, s.10.

Akademisyen, bürokrat, siyasetçi ve yazar kimlikleriyle tanıdığımız Hasan Reşit Bey, bu sahalarda ifa ettiği görevlerinde yürüttüğü çalışmalardan anlaşıldığı üzere hayatı boyunca çalışan, titiz, tertipli ve disiplin sahibi biri olmuştur. Kullandığı takvimli küçük not defterleri, onun düzenli bir mizaca sahip olduğunun en önemli kanıtlarındandır. Not defterlerine yapacağı seyahatlerinde yanına alacağı kişisel eşyaları dâhil olmak üzere bu seyahatlerin güzergâhlarını, bu sırada yapacağı görüşmelerini not aldığı görülmektedir. Olumsuz durumlarla karşılaşmamak için her adımını planlayan biridir. Yaptığı tüm seyahatlerinin hareket ve varış günlerini kayıt altına almıştır. Not defterinde görüşme yapacağı kişileri isimleriyle kaydetmiş ve randevu tarihini de yazmıştır. Ziyaretleri sırasında edindiği izlenimlerini, çözüm önerilerini ve halkın taleplerini -unutmamak için- notlar şeklinde kaydedecek kadar planlı ve düzenli olmayı seven biridir.²⁷

Bürokrasi ve milletvekilliği boyunca sürekli devlet ricali ile teşriki mesaide bulunması, onu dış görünüşüne özen gösteren biri haline getirmiştir. İlerleyen yaşına rağmen şık ve düzenli giyiminden taviz vermemiştir. Hayatı ve dış görünüşünde Osmanlı'dan Cumhuriyete doğru uzanan değişimin izleri bariz bir şekilde görülmektedir. O, fotoğraflarında rahatlıkla görüldüğü gibi toplumun devrimlerle yaşadığı dönüşümü hayatına yansıtmıştır. Fesli görünümünden, Atatürk devrimlerinin simgelerinden şapkalı, kravatlı, papyonlu, hatta frak giyinmiş halleri, inkılâp eksenindeki toplumsal evrilışı göstermektedir.²⁸

Mizacından dolayı hayatı boyunca Türk inkılâbının birçok aşamasında önemli faaliyetlerde bulunmuş olmasına rağmen pek ön plana çıkmamıştır. Atatürk'ün vefatından önceki son günlerine kadar en yakınındaki birkaç kişiden biridir. Türk inkılâbının tanıtılması ve doğru bir şekilde uygulama alanı bulması için devlet bürokrasisinde kilit mevkilerde ve görevlerde bulunmuş, ancak sürekli arka planda kalmayı tercih etmiştir. Baltacıoğlu: *"(...) Türk aydınları arasında adı hatta şahsı pek tanınmış bir kimse değildir. Buna sebep aşırı derecedeki alçak gönüllülüğüdür. (...) Tankut'un bir hassası da Türk fikir adamının imtiyazlarından biri olan demokratlığıdır. Herkesle görüşür ve herkesle görüştüğü gibi kardeşçe, insanca görüşür. Bazı insanlar için 'canlı kütüphane' derler. Bu bir benzetmedir. Halbu ki Tankut bu canlı kütüphanenin ta kendisidir."*²⁹ ifadeleriyle onun bu davranışını alçak gönüllülüğüne ve öz güvenine bağlamaktadır. Baltacıoğlu'nun bahsettiği bu özelliklerin yanında geri duruşunun bir sebebi de istihbaratçılık gibi gizemlilik gerektiren mesleki formasyonunun bir gereğinin sonucu olduğunu söyleyebiliriz.

Atatürk, işini önemseyen ve ciddiye alan, gösterişten uzak bu devlet adamlığı tavrını fark ettiği Tankut'a birçok farklı görev tevdi etmiştir. O da Atatürk'ün

²⁷ Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar...; Hasan Reşit Tankut'un not defterlerine ekler başlığında yer verilmiştir.

²⁸ Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar...; Tankut'un dış görünüşünde yaşanan değişimini gösteren fotoğraflarına ekler başlığında yer verilmiştir.

²⁹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.6.

kendisine gösterdiği bu güveni ve teveccühü her zaman layıkıyla yerine getirmiştir. Türk inkılâbının taşıdığı ulusçu, laik ve çağdaş değerlere olan inancını ve Kemalizm'e duyduğu bağlılığını hayatının her aşamasında savunmuştur.

1.2. Eğitim Hayatı

1.2.1. İlk Eğitimi ve İdadi Mezuniyeti

Hasan Reşit Bey, ilk eğitimine babasının askerî görevi dolayısıyla gitmek zorunda kaldığı Şam'a yakın bir kaza merkezi olan Raşiya'daki Osmanlı kalesinde beş-altı yaşlarındayken başlamıştır. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'na 1943 yılında verdiği röportajında ilköğretime nasıl başladığını şu cümlelerle anlatmıştır: *"Babam askerdî. Beni daha çok çocukken memleketimden alıp Dürzü dağlarına götürmüştü. Gökleri toslayan sivri bir dağın en sivrisinde yapılmış orta çağ kalelerinden birindeyiz. Raşiya. Oradan bende ilk hatıra şudur: Kalenin damında ve bir duvarın gölgesindeyiz. Hasır üzerine bağdaş kurmuş dört beş çocuk, asker elbiseli ve sakallı bir hoca. İlkokulun ilk sınıfını yapıyoruz. Dünya ile ve dünya bilgisi ile ilk temas böyle göklere ve sessizliğe gömülmüş çıplak ve ufuksuz bir âlemle başladı."*³⁰

O, anlam ve düşünce dünyasında önemli etkileri olacak ilk basamak eğitimine: *"bir dam üstünde ve duvar gölgesindeki okulumuz"* şeklinde tanımladığı aileler tarafından henüz okul çağına gelmemiş çocuklar için oluşturulan ve sistematik bir müfredata sahip olmayan informel bir yapı içerisinde başladı. Devamında kurduğu şu cümlelerle ilk dersleri hangi kitaplardan aldıklarını ise şöyle aktarmıştır: *"Ortada iki kitabımız vardı. Birini dışından tanıyorduk: Kur'an! Fakat öbürünün Tarihi Musa Aleyhisselâm olduğunu okuyup aktardıktan sonra öğrendim. Kur'an'ı da bu Arapça tarihi de harf harf değil, hattâ cümle cümle okudum."*³¹ Eğitim açısından içinde bulunduğu bütün olumsuzluklara rağmen bu süreçte Arapçayı öğrenmiş, *"Bir aralık tabura bir ressam geldiğini öğrendik. Bu zat padişahın karikatürünü yapmış diye Harp Okulu'ndan kovulmuş. Adı Teyfik Tarık idi. (...) Bu ressamın beni kucağına alarak kara tahta üzerinde tebeşir ile çatı resmi yaptırdığını zevkle ve daha fazla gönül borcu ile hatırlarım."*³² şeklinde dillendirdiği ilerleyen yıllarda da devam edecek resim yapma merakına sahip olmuştur.

Bu dönemde *"Türkçeyi evde anamdan öğreniyordum. O, bana Tahir ile Zühre'yi ezberletiyordu. Babam daha çetin bir yola sokmuştu. Her gün bir mektup numunesi veriyor, ezbere okutuyor ve ezbere yazdırıyordu. Çok çocukken gürül gürül Arapça ve Türkçe okuyor, cayır cayır yazıyordum."*³³ sözleriyle ifade ettiği babasının

³⁰ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.6.

³¹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.6.

³² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.6.

³³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.6.; Hasan Reşit Tankut çocukluk dönemini geçirdiği Suriye'de iyi derecede Arapça konuşmaya başladığını ifade etmektedir. Bu konuda; İlber Ortaylı 9 Aralık 2007 tarihinde Milliyet gazetesinde yazdığı "Mülkiye'nin 150 Yılı" başlıklı yazısında Mülkiye eğitiminden bahsederken sözü Tankut'a getirerek: *"Eski Mülkiye'nin önemli bir özelliği imparatorlukta konuşulan dillerin de öğretilmesiydi; mesela rahmetli Hasan Reşit Tankut'un*

ve annesinin evdeki gayretleri de göz ardı edilmemelidir. O, bu sayede Suriye’de, Arap kültürünün baskın olduğu bölgede yaşamış olmasına rağmen, Türkçeyi unutmamış ve Türklük bilincine sahip olmuştur.

Hasan Reşit Bey, bu ilk tedrisat sonrası ilkokula yedi yaşında başlamıştır. Dokuz yaşına geldiğinde ağır bir Arapça ile yazılmış *Tarih-i Aleyhisselâm* isimli eseri okumaya başladığını belirten Hasan Reşit Bey, o yıllar hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “(...) *Hocam bir asker kaçağı ve eşkıya bozması idi ama başarılı da oluyordum. Mahalle okulunu bitirdim. Sonra Melikü’z-Zahir İlkokuluna gittim. Asker içinde ve kışlada büyüdüğüm için her yerde her zaman asker ve subay görmek istiyordum.*”³⁴

Şam’daki okul yılları, hayatında asla unutamayacağı ve aynı zamanda uzun yıllar sürecek ortak siyasi mücadele birlikteliğinin de ilk karşılaşmasına neden olmuştur. Burada çocuk yaştayken Şam’a tayin edilen genç subay, Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal ile tanışmıştır. Bu tanışmanın nasıl gerçekleştiği ve tanışma ile ilgili görüşlerine çalışmamızın ilerideki “*Atatürk İle İlk Görüşmeleri*” isimli başlıkta ayrıntılarıyla değinilmiştir.

Şam’daki Melikü’z-Zâhir İlkokulunda beş-altısı Türk, çoğunluğu Arap olan öğrencilerle beraber okumuştur. Bu yıllar onun için kolay geçmemiştir. Arap çocuklarının kendisi ve konuştuğu Türkçe ile sürekli olarak uğraştığını ve yer yer alay ettiklerini belirterek, babasıyla yaşadığı bir anısını şöyle anlatmaktadır: “(...) *Yerliler bizi alaya çektiler. Babama dert yandım. Bir gün o da benimle birlikte okula geldi. Öğretmenlerle ne konuştuğumu bilmiyorum, fakat onunla beraber Melikü’z-Zâhir’in türbesine*³⁵ *girdik. Babam orada bize bir söylev yaptı. Bu arada Melikü’z-Zâhir Biybers’in kabrini göstererek; “bu büyük adam da Nurettinü’ş-Şehit de birer Türk idiler*”³⁶ Okulda yaşadığı olayların ve babası ile yaptığı bu türbe ziyaretinin kendisinde meydana gelen Türklük bilinci üzerinde önemli etkileri olduğunu: “(...) *Türkçülüğüm buradan başlar.*” sözleriyle dile getirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı öncesine kadar okulların tatile girdiği her yaz döneminde Şam’dan hareketle Gaziantep üzerinden Maraş’a oradan da Ahır Dağı’nın

Arapçası düzgündü ve bunu Mülkiye’de öğrendiğini iftiharla söylerdi.” demektedir. Bu bilgi Tankut’un bizlere aktardığından farklıdır. Bkz.: İlber Ortaylı, “Mülkiye’nin 150 Yılı”, *Milliyet (Pazar Eki)*, 9 Aralık 2007, Pazar, s.5.

³⁴ *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8.

³⁵ Mısır ve Suriye’ye hâkimiyet kuran, Türk Memlûk Devleti’nin Memlûk sultanlarının en önemlisi olarak kabul edilir. Eyyubi hanedanının iktidar üzerindeki etkisini kırarak devletin Türklerin hâkimiyetine geçmesini sağlamıştır. 1260 yılındaki Ayn-Calut Savaşı’nda Mısır’ı Moğol egemenliğinden kurtarmıştır. Abbasi Halifesini Kahire’de himaye ederek devamını sağlamıştır. 20 Haziran 1277 tarihinde geçirdiği hastalık sebebiyle vefat etti ve Şam’da yaptırılan türbesine defnedilmiştir. Bkz.: Kâzım Yaşar Koprman, “Baybars I”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.:5, İstanbul: 1992, s.221-223.

³⁶ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.6.

ardındaki memleketi Elbistan'a kadar yaya olarak geldiklerini ifade etmiştir.³⁷ Hasan Reşit Bey, ilkokul eğitiminden sonra lise eğitimini de Şam İdadisinde devam ederek 1909 yılında "iyi" derece ile mezun olmuştur.³⁸

1.2.2. Mülkiye Mektebi Dönemi

Hasan Reşit Bey, Şam İdadisinden sonra eğitim hayatına girdiği Mülkiye Mektebinde³⁹ devam etmiştir. Osmanlı'da batılılaşma sürecinin önemli bir sonucu olarak Sultan II. Abdülmecit döneminde 1859 yılında kurulan Mekteb-i Mülkiye aynı zamanda Osmanlı'da kamu idaresi ve siyasette yer alacak bürokratik kadroların yetiştirildiği önemli bir yükseköğrenim kurumuydu. Birinci Dünya Savaşı sonucu Mekteb-i Mülkiye 1915 yılında kapatıldı. Daha sonraki süreçte yetişmiş insan gücünün büyük bir bölümü cephelerde kaybedilince, duyulan ihtiyaç nedeniyle Mekteb-i Mülkiye 1 Nisan 1918 tarihinde kabul edilen kanun ile yeniden açılmıştır.⁴⁰ Mülkiye Mektebinde okutulan derslerin niteliği yeniden düzenlenerek mektep, kamuda görev alacak idarecilerin yetiştirildiği bir yer haline dönüştürülmüştür. Yenilenen müfredat ve eğitim içerikleriyle erken Cumhuriyet yıllarında ihtiyaç duyulan bürokrat kadroların önemli bir kısmı burada yetiştirilmiştir.

Cumhuriyet'in yönetici kadroları yeni yönetim anlayışını taşrada tesis ve layıkıyla temsil edecek, inkılâp ruhunu orada yaşatacak idarecilerin yetişmesi meselesine dikkatle eğilmişlerdir. Taşrada görev alan idarecilerden beklenen ve istenen tutum; Cumhuriyet devrimlerinin merkezden uzak yerlere doğru ve anlaşılır bir şekilde ulaşmasını sağlamak olmuştur. Böylece taşradaki idareciler sayesinde devrimlerin kalıcı olması sağlanmıştır. Özellikle kaymakamlar⁴¹ bu dönemin başlıca

³⁷ Ali Gül, Tülay Çulha, "Hasan Reşit Tankut", *DTCF'de Türkoloji'nin Öyküsü*, DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayını, Haz.: Hasan Özdemir, Hadi Şenol, Sanat Kitabevi, Ankara: 2006, s.313.

³⁸ *Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar*, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı,...; Hasan Reşit Tankut, *Maraş Yollarında*, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara: 1944, s.17.; Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, a.g.e., s.1565.; *TBMM Albümü (1920-2010)*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, C:1, Ed.: Sema Yıldırım, B. Kemal Zeynel, Gökçe Matbaacılık, Ankara: 2010, s.20.;

³⁹ Mekteb-i Mülkiye Osmanlı'da; "Tanzimat'ın prensiplerini taşrada tam anlamıyla uygulayabilecek kişilerin yetiştirilmesi için 18 Ocak 1859 tarihinde açıldı. Buraya önceleri kaymakamlık ve müdürlük gibi mülki idarede istihdam edilecek kimseleri yetiştirmek için devlet dairelerinde çalışan kâtiplerin ehliyetlileri ve ilim tahsil etmiş kabiliyetli öğrenciler kabul edildi." Bkz.: Yücel Özkaya, "Kaymakam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.: 25, Ankara: 2002, s.84-85.

⁴⁰ Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1859-1949)*, C.:1, Örnek Matbaası, Ankara: 1954, s. 193-194.

⁴¹ Kaymakam sözlük anlamı; "birinin yerine geçen, yerini tutan, vekil, nâib" anlamındaki kâim-makâmdan gelen kelimeye Osmanlı merkez ve taşra teşkilâtında hem unvan hem terim olarak rastlanır Tanzimat'ın prensiplerini taşrada tam anlamıyla uygulayabilecek kişilerin yetiştirilmesi için 18 Ocak 1859 tarihinde Mekteb-i Mülkiyye açıldı. Buraya önceleri kaymakamlık ve müdürlük gibi mülki idarede istihdam edilecek kimseleri yetiştirmek için devlet dairelerinde çalışan kâtiplerin ehliyetlileri ve ilim tahsil etmiş kabiliyetli öğrenciler kabul edildi. (...) 1864 yılındaki Tuna Vilâyeti Nizamnâmesine göre sancağın yönetimi kaymakamdan alınıp mutasarrıfa bırakılmış, kaymakam da kazanın mülki âmiri olmuş ve genellikle Mekteb-i Mülkiyye mezunları arasından seçilmiştir. (...) 1921'e kadar Osmanlı mülki idaresi birimleri yukarıdan aşağıya doğru vilâyet, sancak, kaza ve nahiyе şeklinde devam etmiş, bu yıl içinde sancak birimi kalkmıştır. Cumhuriyet döneminde kaza adı

dönüşüm temsilcileri olmuştur. Cumhuriyet'in yeni mülki idari yapısı içerisinde kazalarda bu görevleri yerine getirmiştir.

Hasan Reşit Bey, yüksek tahsilini 745 okul numarasıyla, Mekteb-i Mülkiyede yapmış ve 28 Ekim 1913 tarihinde Mülkiyeyi “iyi” derece ile bitirerek mezun olmuştur.⁴² Bu dönemde Mülkiye Mektebinden toplam 46 kişi mezun edilmiştir.⁴³ Kendi ifadelerinden anlaşıldığı üzere Mülkiye eğitimine ek olarak o sırada iki yıl da hukuk okumuştur. Ayrıca kullandığı: “*zamanımızda doktora yoktu*” ifadesiyle de o dönemde almış olduğu yükseköğretimin son kademesinden mezun olduğunu belirtmiştir.⁴⁴ Almış olduğu eğitimi ve yoğun çalışmaları neticesinde Fransızca, Almanca ve Arapça konuşabilmekteydi.⁴⁵ Ayrıca Bulgarcaya da aşina olduğunu söylemektedir.⁴⁶

1.3. Birinci Dünya Harbinde ve Millî Mücadele Yıllarındaki Faaliyetleri

1.3.1. Birinci Dünya Harbindeki Faaliyetleri

Hasan Reşit Bey, 1914 yılında patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nda gönüllü olarak orduya katıldı. Seferberlik çağrısına uyan Hasan Reşit Bey, 29 Ağustos 1914 tarihinde yedek subay eğitimi için silahaltına alınmıştır.⁴⁷ Savaşın ilk döneminde süvari birliğine sevk edilerek padişah hizmetinde görev alan “*Maiyyeti Seniyye*” bölüğüne verilmiştir. Altı bölükten oluşan bu süvari birliği genel manada Avrupa, Amerika ve Osmanlı'da yükseköğrenim görmüş kişilerden oluşturulmuş askeri bir birimdi.⁴⁸ Hasan Reşit Bey, orduya katılması ve silahaltına alındığı bu ilk zamanlar hakkında şunları yazmıştır: “*Birinci Dünya Savaşı patladı. Gönüllü olarak askerliğe talip oldum. Hizmet-i maksureli (kısa süreli hizmet) idim. Oradan ilk çıkanlardandım. Kura çektik, bana Çanakkale çıktı. İsyan ettim. İlle de Erzurum*

ilçeye çevrilmiş olmakla birlikte mülkî âmirinin unvanı kaymakam olarak varlığını sürdürmektedir.”
Bkz.: Yücel Özkaya, “Kaymakam”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.:25, Ankara: 2002, s. 84-85.

⁴² *TBMM Hal Tercümesi*, Dönem:11, Sicil:827.; Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1859-1949)*, C.:1,..., s.1565.

⁴³ Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1909-1923)*, C.:4,..., s.1549.

⁴⁴ *Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar*, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı,.....

⁴⁵ *TBMM Hal Tercümesi*, Dönem:6, Sicil:827.; *TBMM Hal Tercümesi*, Dönem:11, Sicil:827.; *TBMM Yıllık*, Dönem:5, İçtima:2 (1 Teşrinisani- 31 Teşrinievvel 1937), ..., s.390/21.

⁴⁶ Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1909-1923)*, C.: 4, ..., s.1565-1566.

⁴⁷ Hasan Reşit Tankut, Ali Çetinkaya'nın hazırladığı *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1859-1949)* isimli eser için 12 Mart 1967 tarihinde kısa bir özgeçmişini göndermiştir. Tankut mektubunda silahaltına alındığı tarihi Temmuz 1914 olarak beyan etmiştir. Ancak bu tarihte Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na henüz fiili olarak katılmamış ve hala tarafsızlığını korumaktaydı. Almanya ile imzalanan 2 Ağustos 1914 tarihli gizli müttefiklik anlaşması sonrası ülke çapında seferlik ilan edilmiştir. Bu nedenle Tankut'un silahaltına alındığı tarihin 29 Ağustos 1914 olma olasılığı daha yüksektir. Tankut'un, Çetinkaya'ya gönderdiği mektuptaki tarihin hatalı olma nedeni aradan 53 yılın (1914-1967) geçmesiyle açıklanabilir. Merkezi Ankara'da bulunan Mülkiyeliler Birliği ile kurduğumuz iletişim neticesinde arşiv kayıtları olmadığı için Tankut'un söz konusu mektubuna ulaşamadık. Bkz.: Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1909-1923)*, C.:4, ..., s.1565.

⁴⁸ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Irkçılık”, *27 Mayıs Atatürkçülerindir*, Güneş Matbaacılık, (5), Ankara: 1965, s.25.

çıksın istiyordum. Çünkü Turancıydım."⁴⁹ Kura sonucuna itiraz eden Hasan Reşit Bey, isyancı muamelesi görerek bir müddet -on gün- *Bekirağa Bölüğü*'nde alıkonulmuştur. Kendi anlatımında *Bekirağa Bölüğü*'nde geçirdiği o günler için şunları demiştir: *"Orada da günlerimiz ve gecelerimiz hep muziplikle geçiyordu. Bir doktor; hâkim tavrı takınıyor bizi muhakeme ediyor, cezalar veriyor, falakaya yatırıyor ve sopa çekiyordu. Sıra bana gelince isyan ettim. Doktor benimle mücadeleyi göze alamadı. Çünkü ben suçlu filan değilim diye diyor ve yumruklarımı sıkıyordum. Gönlümü aldı. Demek suçlu değilsin diye tekrarladı ve elimden tutarak giriş kapısına kadar çekti. Bu tahta kapının üst tarafındaki tahtada parmak girecek kadar oyulmuş bir yazı vardı. Bu yazıda şunlar yazılıydı: "Buraya her gelen der ki benim kabahatim yok. Yoktu da niye geldin hey bok oğlu bok." Artık doktor ne derse evetle karşılıyorduk.*"⁵⁰ Buradan daha sonra orduya katılması için Çanakkale'ye Arıburnu cephesine sevk edilmiştir. 1915 yılı başlarında önce ihtiyat yedek subayı talimgâhında daha sonrasında ise süvari birliğinde görevlendirilmiştir. Bir müddet sonra Arıburnu'nda görev yapan ve Yarbey Mustafa Kemal'in emir komuta ettiği 19. Tümen'e bağlı süvari bölüğü emrine girer. Böylece Hasan Reşit Bey'in, Mustafa Kemal ile yolu yeniden kesişir. Hasan Reşit Bey hayatında gerçekleşen bu ikinci önemli buluşma hakkında şunları söylemiştir: *"(...) o zamanın deyimi ile mahfuzen Tekirdağ'ına; sonra da Arıburnu'na getirdiler. 19. Tümen süvari bölüğüne teslim ettiler. Bölük komutanı beni tümen komutanına çıkardı. Aman Yarabbi ne görüyorum? Bu zat Karamaniye Mahallesi'ndeki Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey'di.*"⁵¹ Kendi kaleminden çıkan başka bir notunda da bu konu ile alakalı olarak şunları söylemektedir: *"(...) Kumandanımız Yarbey (Mustafa Kemal) beydi. İlk günden beni yakın hizmetine aldı. Sonradan (Kemalyeri) adını almış olan yerden cephelere emir götürürdüm.*"⁵²

Arıburnu cephesinde muharip kuvvetler arası haber taşıma görevini yapmıştır. Savaşın devam ettiği sırada cepheler arası haberleşmenin sağlıklı ve hızlı bir şekilde yapılması oldukça mühimdi. Arıburnu'ndaki görevi ve Yarbey Mustafa Kemal'in ona karşı yaklaşımı için şu ifadeleri kullanmıştır: *"Alaylara birkaç taarruz emri götürdüm. Yayan fakat atlı süratiyle gidiyordum. Komutan çok memnun oluyordu. Fakat bölük komutanım bana acıyordu. Başka bir teğmen ile değişmek istedi. Ama O, olmaz diye reddetti. Yanında ve yakın hizmetinde yalnız ve daima beni istiyordu."*⁵³ ifadelerini kullanmıştır. *"Anafartalar'da da yine Atatürk'ün emrindeydim."*⁵⁴

Birinci Dünya Savaşı'nda görev aldığı diğer bir cephe de Galiçya Cephesi olmuştur. 15. Kolordu emrinde bu cephede görev yapan Hasan Reşit Bey, buradaki

⁴⁹ TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-4.

⁵⁰ TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-5.

⁵¹ TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-3.

⁵² Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı,....

⁵³ TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-4.

⁵⁴ Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı,....

faaliyetleri hakkında şunları yazmıştır: “Onuncu Kolordumuz Galiçya’ya gittiği zaman, kumandanlık bütün bölgeyi dolaşmaya memur etti. Siyasal Bilgilerde Bulgarca okumuştum. Bu dil Galiçyalıların (Leh) diline benzediği için basit konularda epeyce anlaşabiliyordum. Böylece kolorduya yararlı hizmet görebiliyordum.”⁵⁵

Hasan Reşit Bey’in görev aldığı diğer bir cephe de Sina Cephesi olmuştur. Almanca bildiği için 1917 yılında Alman bir kurmay yarbay emrinde refakatçi olarak görevlendirilmiştir. Buradaki görevi sırasında, Irak cephesinde askerî bir faaliyet kapsamında Fırat nehri boyunca Cerablus üzerinden Bağdat’a kadar süren bir yolculuk yapmıştır. Yolculuk sırasında, Almanların petrol bölgeleri ile yakından ilgilendiklerine şahit olmuştur. Osmanlı’nın petrol bölgeleri konusundaki politikasını yetersiz gören Hasan Reşit Bey, bu askerî faaliyet sırasındaki gözlemlerini şu cümlelerle aktarmıştır: “(...) Yanımızda Nolddeke adında bir oryantalist vardı. Bu zat çok meşhurdu. Arapça da biliyordu. O seyahatte Almanların Mezopotamya ve hele petrol bölgeleriyle nasıl ilgilendiklerini, Arap şeyhlerine para, üst baş ve başka hediyeler verdiğini yakından görüyor ve bizimkilere yazıyordum. Bizimkiler çok memnun oluyor ve seyahat yevmiyemi kuruş kuruş arttırıyordu. Ne yazık ki kimse ve hiçbir makam bana bir talimat vermiyordu.”⁵⁶

Birinci Dünya Savaşı boyunca yedek subay olarak görev yaparken 5 Nisan 1915’te Süvari Asteğmenliğe ve 21 Ağustos 1915’te Teğmenliğe yükseltilmiştir. Birinci Dünya Savaşı süresince Çanakkale, Galiçya ve Sina cephelerinde bulunmuştur.⁵⁷ Bu cephelerde gösterdiği hizmetlerinden ötürü *Harp Madalyası* ile ödüllendirilmiştir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı boyunca yaptığı hizmetlerden ötürü kendisinin ifadesiyle: “*Türk liyakat ve Alman liyakat Demir Haç madalyası ve diğer hizmet nişanları*” ile ödüllendirilmiştir. 1916 yılının Temmuz ayının sonlarına doğru Galiçya cephesinde bulunan 15. Kolordu emrinde görevli olarak Galiçya Cephesi’nde çekildiği fotoğraflarında Hasan Reşit Bey’in göğsünde Çanakkale Cephesi’nde yararlılıklar gösterenlere verilen *Türk Liyakat ve Alman Liyakat Demir Haç* madalyası olduğu görülmektedir. Hayatının son günlerinde çekilen başka fotoğraflarında ise üzerinde görülen madalya Millî Mücadele yıllarında kendisine tevdi edilen İstiklal Madalyası’dır.⁵⁸ 1 Eylül 1917 tarihinde rütbesi Üsteğmenliğe

⁵⁵ *Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut’a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar*, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı,....; Tankut’un el yazısında 10. Kolordu olarak tarif ettiği ordu gerçekte Osmanlı Devleti tarafından 1916 yılında Galiçya cephesine gönderilen 15. Kolordu olmalıdır. Bu maddi hata anlatılan olaylar üzerinden uzun yılların geçmiş olmasıyla ifade edilebilir.

⁵⁶ *Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut’a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar*, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı,....; Tankut’un burada bahsettiği kişi 1936-1930 yılları arasında yaşamış Alman şarkiyatçı Theodor Nöldeke’dir.

⁵⁷ *Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut’a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar*, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı,....; *Türk Dili*, “Yitirdiklerimiz: Hasan Reşit Tankut”,..., s.140.; Yaşar Alparslan, Serdar Yakar, *Maraş Meşhurları*, Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Öncü Basımevi, Kahramanmaraş: 2009, s.204.

⁵⁸ Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkologları ve Türk Diline Emek Verenler (1800-1950 Türkoloji’nin 150 Yılı)*, C.:1,...., s.100.; Bkz.: *Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut’a Ait Notlar, Yazılar*

yükseltildi. Osmanlı'nın Mondros Ateşkesini imzalamasıyla silahlı ordular terhis edilmeye başlanınca Hasan Reşit Bey'in gönüllü olarak katıldığı askerlik görevi de 7 Kasım 1918 tarihinde terhis edilmesiyle son bulmuştur.⁵⁹

1.3.2. Millî Mücadele Dönemindeki Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı akabinde bir süre bekledikten sonra yeni görev yeri olan Niksar'a kaymakam olarak tayin edilmiştir. Mustafa Kemal'in Samsun'a ayak bastığı ve Millî Mücadeleyi başlattığı 1919 yılı, Hasan Reşit Bey'in Niksar Kaymakamlığı görevini yürüttüğü döneme denk gelmektedir. Kendisi bu gelişmeyi şöyle aktarmıştır: “(...) Halk gerçeğine erdiğim sıralarda idi. Niksar'da Kaymakamdım. Bu günler Atatürk'ün Samsun'a çıktığı güne tesadüf eder.”⁶⁰ Hasan Reşit Bey, o günlerde Tokat ve çevresinde Millî Mücadeleye karşı beliren Pontus Rum ve irtica temelli tehdit ve tehlikelere karşı kendi kumandasında ve başkanlığında bölgedeki gençleri teşkilatlandırarak silahlı bir mücadeleyi başlattıklarını söylemektedir.⁶¹ Erbaa Kaymakamlığı görevindeyken yörede saldırılar gerçekleştiren Pontus Rum çetelerine karşı yürüttüğü askerî faaliyetleri için: “Erbaa kaymakamı iken Pontus mücadeleleri başladı. Bunları mahvedene kadar iki buçuk yıl çetin mücadeleler yaptım.”⁶² ifadelerini kullanan Hasan Reşit Bey, böylece Millî Mücadele döneminde Kuvayımillîye saflarına katılmış ve Tokat yöresinde teşkilatlanma faaliyetlerinde bizzat bulunarak, Millî Mücadele'de aktif bir şekilde görev almıştır.

Millî Mücadeleye karşı isyan eden Postacı Nazım hadisesi Hasan Reşit Bey'in Niksar kaymakamı görevinde bulunduğu sırada yaşanmıştır. O, isyanın başlangıcını şöyle anlatmaktadır: “Niksar Kaymakamı iken bir gün Atatürk'ün Yozgat çevresinde halkla görüşüğünü ve o civarda başkaldırmış olan Çapanoğullarını kendisine inandırmaya çalıştığını bildirdiler. Bu Atatürk'ün Anadolu'daki ilk propaganda gezisi idi. Sivas'ta (Sivas-Erzurum) arası posta müteahhidi (Postacı Nazım) Atatürk'ün bu hareketini; İslamların halifesi olan padişahın hukukuna bir tecavüz saydı ve Mustafa Kemal'i yakalayıp elleri bağlı olarak halifeye göndermek üzere Yozgat'a doğru yola çıktı. Bu haber Çamlıbel'i aşmış Niksar'a kadar gelmişti.”⁶³ Devamında bir Kuvayımillîyeci olarak isyana karşı aldığı tedbirleri ve Bektaşî tarikatına mensup kişileri yanına nasıl çektiğini ve onlardan muharip güç kurduğunu şöyle aktarmıştır:

ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.; İlgili görsellere çalışmamızın ekler başlığında yer verilmiştir. Araştırmalarımız süresince her iki madalyanın izini sürmemize rağmen ne yazık ki çabalarımız olumlu sonuç vermedi.

⁵⁹ TBMM Hal Tercümesi, Dönem:11, Sicil No.:827.; Fahri Çoker, a.g.e., s.467.; Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1909-1923), C.:4,...,s.1565.

⁶⁰ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.7.

⁶¹ C.C.A. 490.1.384.1626.2.10.; “Yazarlarımızı Tanıyoruz”, Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi), a.g.e., s.28.

⁶² TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-8.

⁶³ Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

“Niksarlılar şehirli ve köylü aydın ve temiz yürekli, yiğit insanlardı. Genç Kaymakamlarını seçmişlerdi. Birkaçı ile dağlarda çam içinde yaşayan Bektaşilere çıktım. Şeriat ordusunu tarikatçılarla yenecektim. Kesif bir çamlık içinde büyükçe bir kurultay kurduk. Kendilerine o akşam yazdığım şu nefesi okudum:

*dolu içtim ezel pirim elinden
erdim bakâ ismi alan şeyhe ben
ne geç doğar bu afitap ne erken
görmek için haktan nazar gerekti
bir yıldırım gündüzleri kararttı
kara bir el geceleri ağarttı
bilmek için Mevla nasıl yarattı
İlliğine doğru sefer gerektir
koca aşık parlamalı solmalı
şeku şüphe için iman dolmalı
bunun için nefse zafer gerekir.”⁶⁴*

Hasan Reşit Bey kendisinin yazdığı bu nefes ile tasavvufla da ilgilendiğini göstermiştir. Bununla birlikte, tarikat mensuplarını ikna etme kabiliyeti ve onları etkileyecek doğru kanalı kullanmayı bilecek kadar strateji geliştirebildiğini görmekteyiz. Sonuç olarak tarikat üyeleriyle süren görüşmeler olumlu netice vermiş ve isyana karşı kendi yanında yer alacak silahlı bir güç toplayabilmiştir. Hasan Reşit Bey bu olayı şu cümlelerle aktarmaktadır: *“Çam içinde iki gün geçmedi kırk beş silahlı emrime girdi. Tokat’ta da o kadar dostum vardı. Postacı Nazım’ı Çamlıbel’de karşıladık. Yobazlardan olma bir ordusu vardı. İlk çarpışma Çamlıbel’de oldu. Postacıya epeyce zayıyat verdirdik. Sonra bir kere de Kündüz Bucağında zedeledik. Postacı artık kaçıyordu. Çekerek ırmağını geçerken bir daha yakaladık. Bu seferki hezimetini öldürücü oldu. Yozgat’a ancak üç kişiyle girebildi. Orda yakalandı ve astılar.”⁶⁵*

Notlarında yer verdiği “Kündüz Bucağı” bugünün Sorgun ilçesidir. Ayrıca Niksar kaymakamı olduğu sırada yaşandığını belirttiği “Postacı Nazım İsyanı” ile ilgili sunduğu bilgiler çelişkiler barındırmaktadır. Çünkü Kuvayimillîye ile Postacı Nazım taraftarları arasında Çamlıbel’de geçen çatışmalar Tankut’un aktardığından farklı bir şekilde neticelenmiştir. İsyancıların, Çamlıbel çatışmasında millî kuvvetleri esir aldığı Nutuk başta olmak üzere dönemin birçok kaynağında geçmektedir. Yine ifade ettiği gibi Postacı Nazım Yozgat’ta değil Samsun’da yakalanmış ve Amasya’da idam cezasına çarptırılmıştır. Postacı Nazım olayı, Hasan Reşit Bey tarafından 1970 yılında yazdığı hatıralarında hikâye edilmektedir. Kanaatimizce burada kendisi bir

⁶⁴ Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut’a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

⁶⁵ Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut’a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

hafıza yanılgısı içerisinde. “*Postacı Nazım*” olarak bahsettiği kişi gerçekte aynı yıl (Atatürk’ün Nutuk’ta bahsettiği gibi) Erbaa yakınlarında isyan eden “*Kara Nâzım*” isimli isyancıdır.⁶⁶ Tokat ve çevresindeki bu hizmetlerinden dolayı kendisi *Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası*⁶⁷ ile ödüllendirilmiştir.⁶⁸

1.4. Devlet ve Sivil Toplum Kurumlarındaki Faaliyetleri

1.4.1. Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarında Üstlendiği Görevler

Hasan Reşit Bey, Mülkiye eğitiminin sonrasında “*Maiyet Memuru*” olarak devlet görevine başlamıştır. Bu görev tanımı, Osmanlı’da kaymakam adayları için tahsis edilen bir çeşit stajyer kadroydu. Maiyet memuru uygulaması ile Mülkiye Mektebinden yeni mezun olan Mülkiyeliler, bağlı oldukları kaymakamlık hizmetinde kamu işleyişi ve vatandaş-idareci ilişkileri hakkında deneyim kazanmaktaydılar. Hasan Reşit Bey de Mülkiyeden mezun olduğu 1913 yılında -kaymakamlık stajı için- Sivas maiyet memurluğuna atanmıştır.⁶⁹ Buradaki memuriyeti sırasında ayrıca Nisan

⁶⁶ *Postacı Nazım* ve *Kara Nazım* olayları için bakınız.: Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, TTK Yayınları, C.:2, 10. Baskı, Ankara: 2019, s.600-603.; *Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, C.:VI, Ankara: 1974, s.143-169.

⁶⁷ “*Türk Kurtuluş savaşından sonra, millet önderlerine bir minnet ve şükran sembolü olarak verilmesi özel kanunla düzenlenen tek madalya İstiklal madalyasıdır. Kimlere verileceğini ve şekli ile nasıl takılacağını içeren İstiklal Madalyası Kanunu 4 Nisan 1921 tarihinde 66 numara ile çıkarılmıştır. Bu Kanuna göre İstiklal Madalyası; 30×40 mm çapında ve 15.55 gr ağırlığında olmak üzere Piringten yapılacaktır. Parlak sarı renktedir. Bu madalyayı almaya hak kazananların; Milli Mücadelede aldıkları rol ve yaptıkları hizmetin çeşidine göre değişen renklerde kurdele takılarak verilir. Madeni kısmı aynı olmakla birlikte İstiklal Madalyası kurdele renklerine göre dört çeşittir. Kırmızı kurdeleli olanlar: Orduda görevli sivil ve asker kimliği ile Milli Mücadele cephelerinde doğrudan savaşanlara verilir. Bu Mücadeleye büyük çapta yardım edenlere de aynı renkte kurdeleli İstiklal Madalyası verilmiştir. Cephede şehit olanların hak ettikleri bu madalyalar ailelerine verilmiş Yeşil kurdeleli olanlar: Milli Mücadele döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisinde üye olarak bulunanlara verilmiştir. Beyaz kurdeleli olanlar: Milli Mücadele döneminde Cephe gerisinde bulundukları halde, yaptıkları büyük görevlerle bu mücadelenin başarıyla sonuçlanmasına anlamlı destek olanlara verilmiştir. Kırmızı- Yeşil kurdeleli olanlar: Dönemin milletvekillerinden olup cephede çarpışanlara ve şehit olanların da ailelerine verilmiştir.*” Bkz.: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/istiklal-madalyasi>, Erişim Tarihi: 14.09.2021.; <https://www.msb.gov.tr/Askeralma/icerik/istiklal-madalyasi-tarihcesi-ve-tanimi>, Erişim Tarihi: 14.09.2021.

⁶⁸ 22 Nisan 1929 tarihinde alınan 499 numaralı karar ile Kırmızı İstiklal Madalyası’nın kendisine verilmesi uygun bulunmuştur. Bkz.: *Resmî Gazete*, Yayımlanma Tarihi: 30 Nisan 1929, Sayı:1180, s.7084.; Fahri Çoker, a.g.e., s.467.; Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, a.g.e., s.1566.; Tuncer Gülensoy, a.g.e., s.100.

⁶⁹ *TBMM Hal Tercümesi*, Dönem:11, Sicil No.:827; Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, a.g.e, s.1565.; “Yazarlarımızı Tanıyoruz”, *Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)*, a.g.e., s.28.; Maiyet Memurluğu, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e kaymakam adaylarının yeteneklerini tespit etmek ya da ortaya çıkarmak için uygulanan önemli bir memuriyet aşaması olmuştur. Uygulama başka bir ifadeyle aynı zamanda kaymakam adayının stajı niteliğindedir. Maiyet Memurluğuna atanan kaymakam adaylarının görev ve sorumlulukları hususu mecliste şu şekilde tanımlanmıştır: “*Siyasal bilgiler okulu ile Hukuk fakültesi mezunlarından Dâhiliyeye intisap edenler altı aylık namzetlik müddeti geçirirler. Bu müddetin sonunda dairesi amirliğince veya valilerce ehliyeti tasdik edilmeyenler diğer bir dairedede veya vilâyette altı ay daha namzet olarak istihdam olunabilirler. Bu ikinci devre sonunda ehliyeti tasdik edilmeyenlerin vazifelerine nihayet verilir. Yaşları 29’u geçmemiş olup ta ehliyetleri dairesi amirliğince veya valilerce tasdik edilenlerden, memleketin her*

1914'te Sivas Vilayeti İlk Mektepler Müfettişliği görevine atanmıştır.⁷⁰ Bu görevini ifa ettiği sırada Birinci Dünya Savaşı patlak vermiş ve silahaltına alınmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru Tokat yöresinde Rusların desteği ile harekete geçen Rum ve Ermeni çeteler, halka karşı saldırılar başlatmışlardı.⁷¹ Mustafa Kemal, İstanbul Hükümeti'ne gönderdiği Samsun Raporu'nda özellikle Niksar ve Erbaa yörelerinde silahlı Rum çetelerinden bahsetmiştir.⁷² Mustafa Kemal, teftiş bölgesi hakkında 5 Haziran 1919 tarihinde hazırladığı başka bir raporda Erbaa ve Niksar'da oldukça kuvvetli beş Rum çetesinin varlığından bahsetmektedir.⁷³ Rum çetelerinin bölgedeki halka yönelik saldırıları, Mondros sonrası gelişen atmosferde daha da artmıştır. Bölgede yaşanan siyasi otorite boşluğu ve askeri güçlerin yetersiz olması, asayiş problemlerinin çoğalmasına neden olmaktadır.

Hasan Reşit Bey, Birinci Dünya Savaşı sonrasında bir süre açıkta kaldıktan sonra Ocak 1919'da kaymakamlıktan azledilen Şâkir Efendi'nin yerine Niksar'a kaymakam olarak atanmıştır.⁷⁴ Niksar Kaymakamlığı görevindeyken, Mondros Mütarekesi gereğince itilaf devletlerinin işgal girişimleri başlamıştı. İngilizler, Rumların güvenliğini sağlama bahanesiyle, Samsun ve çevresine ilk askeri birliklerini 9 Mart 1919 tarihinde sevk etti. Ayrıca işgal sahasını askeri, nüfus ve iktisadi yönleriyle daha yakından tanımak için bölgeye “denetleme/kontrol subayları” görevlendirdi.⁷⁵ Samsun, Tokat, Ordu ve Amasya'yı işgal sahası içerisinde değerlendiren İngilizlerin bu bölgeleri incelemesi için görevlendirdiği Yüzbaşı Perring, denetlediği Erbaa, Niksar, Amasya, Terme ve Ünye hakkında elde ettiği bilgileri bir rapor halinde İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğine 25

yerinde vazife görmeye ve her vasıta ile seyahat etmeğe kabiliyetleri bulunduğu hakkında tam teşekküllü Devlet hastanelerindeki heyetlerce rapor verilenler kaymakam olmak için tefrik ve maiyet memurluklarına tayin olunurlar. Bunlar maiyet memurluklarında iki senelik bir kaymakamlık stajına ve bundan sonra da altı aylık bir kaymakamlık kursuna tâbi tutulurlar. İki aylık staj devresi sonunda kaymakam olmağa ehliyetleri staj gördüğü vilâyet valisinin işarından ve vekâletin sair suretlerle yapacağı tetkiklerden anlaşılanlar kaymakamlık kursuna çağırılırlar. Bkz.: TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:73, C.:1, s.39.

⁷⁰ Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, a.g.e., s.1565.; Tankut'un Sivas İlk Okullar Müfettişliği görevine getirildiği tarihi Fahri Çoker, 25 Mart 1914 olarak vermiştir. Bkz.: Fahri Çoker, a.g.e., s.467.

⁷¹ Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Millî Mücadele Yıllarında Niksar*, Tokat Matbaası, Tokat: 1998, s.3-5.

⁷² Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, C.:2., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara:1995, s.357.

⁷³ Bilge Orhunlu, *Mütareke Dönemi (Emperyalist Batı'nın ve Yerli İşbirlikçilerin Gerçek Yüzü)*, Kum Saati Yayınları, İstanbul: 2011, s.426-430.

⁷⁴ C.C.A. 4568.342.594.01.01.; *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-8.; *Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar*, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

⁷⁵ İngiliz ordusu için gerekli istihbaratı toplayabilmek için Samsun ve çevresini denetleyecek ilk askeri görevli Yüzbaşı Hurst isminde bir subaydı. Yüzbaşı Hurst, Samsun'daki denetim sırasında bir çetenin saldırısına uğramış ve mahiyetiyle soyulmuştur. Bu olay sonrası gerekli istihbaratı toplayabilmesi için yerine Yüzbaşı Perring isminde bir subay görevlendirilmiştir. Bkz.: Ali Satın, “İngiliz Dışişleri Belgelerine Göre Tokat Kazalarının 1919 Yılında Durumu”, *Tokat Sempozyumu (01-03 Kasım 2012)*, Haz.: Ali Açık, Samettin Başol, Ali Osman Solmaz, Murat Hanılçe, Özyurt Matbaacılık, Ankara: 2013, s.251.

Temmuz 1919 tarihinde gönderdi.⁷⁶ Yüzbaşı Perring'in söz konusu raporunda Niksar'dan bahsederken kazanın kaymakamı olarak Hasan Reşit Bey'i gösterdiği görülmektedir.⁷⁷

Hasan Reşit Bey, Niksar'daki görevini yürüttüğü sırada Samsun'dan başlayan Millî Mücadele hareketine bir süre sonra katılmıştır.⁷⁸ Niksar'daki hizmeti, Nisan 1921'de Artova kaymakamlığına atanmasıyla sona ermiştir.⁷⁹ Millî Mücadele döneminde yaşanan bölgesel iç göç hareketleri nedeniyle kalabalık bir nüfusun yerleştiği Artova, o yıllarda yeni kurulmuş bir kazaydı.⁸⁰ Hasan Reşit Bey henüz kurulmuş bu kazanın ilk kaymakamı olarak görev yapmıştır. Buradaki görevi, 1921 yılının Aralık ayında Erbaa kazasına kaymakam olarak atanmasıyla son bulmuştur.⁸¹

Erbaa Kaymakamı görevi sırasında Mondros sonrası Anadolu'da yaşanan çatışma ortamının örneklerinden biri de Tokat'ta yaşanmış, bölgedeki Millî Mücadele örgütlenmesi, Rum ve Ermeni çetelere yönelik olarak kurulmuştur.⁸² Anadolu'da vücut bulmaya başlayan Millî Mücadele'nin etkisiyle Osmanlı merkez idaresinin Anadolu ile bağı gittikçe zayıflamaktaydı. Ankara merkezli kurulan TBMM Hükümeti ile İstanbul Hükümeti arasında yürütülen; Anadolu'daki siyasi hâkimiyeti sağlama mücadelesi, ilişkileri durma noktasına getirmişti. Bu süre zarfında Anadolu'daki vilayetlerde görevli İstanbul hükümeti tarafından atanan idarecilerin görevleri, TBMM Hükümeti tarafından sonlandırılmıştı. Bu nedenle Hasan Reşit Bey 1922 yılında Erbaa kaymakamı görevine ilaveten -görevi Meclis

⁷⁶ Ali Satan, a.g.m., s.252.

⁷⁷ Raporda, Hasan Reşit Bey'in Kaymakamı olduğu Niksar hakkında nüfus istatistikleri, yerleşim durumuna göre nüfus verileri, askeri birliklerin sayısı ve cephane durumu hakkında bilgiler de verilmiştir. Bu sayılar, Hasan Reşit Bey'in idare görevini yürüttüğü dönemin Niksar kazasını anlamamız hakkında önemli ipuçları vermektedir. Raporda geçen dönemin nüfus verileri ve diğer bilgiler şöyledir: *Kaza Merkezinde Türk (4.592), Rum (500), Ermeni (144) kişi. Kazanın tümünde; Türk (18.170), Rum (4.193), Ermeni (150), Köy sayısı ise; Türk köyü (84), Rum köyü (16) Ermeni köyü (2) şeklinde belirtilmiştir.* Niksar'daki askeri birliklerin durumu: 45 Jandarma (20 atlı, 25 piyade), 4 Polis, 3 Subay, Yüzbaşı Cevdet Bey tarafından kumanda edilen 25 kişi, 28 tüfek 2800 civarında mühimmat. Hapiste 3 Rum, 17 Türk bulunmakta ve hepsinin sağlığı iyi ve hepsi yakın zaman önce tutuklanmış. Güvenlik ve düzen burada iyi ve orada olduğum süre içinde de şikâyetleri dinlendi. Mülkleri onarılmakta ve tüm yetimler bir araya getirilerek Samsun'a gönderildi." Bkz.: Ali Satan, a.g.e., s.255.

⁷⁸ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.7.

⁷⁹ *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-8.

⁸⁰ Artova daha önce Tokat'a bağlı bir Bucak merkeziyken 11 Nisan 1921 tarihli Resmî Gazete'nin 78 numaralı kararı ile Tokat'a bağlı bir kaza statüsüne kavuşmuştur. Bkz.: *Resmî Gazete*, Yayımlanma Tarihi: 11 Nisan 1921, Sayı:10, s.5-6.

⁸¹ *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-8.; Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, a.g.e., s.1565.; Fahri Çoker, Hasan Reşit Tankut'un Niksar, Artova ve Erbaa Kaymakamlıkları görevlerine atandığı tarihleri sırasıyla; 3 Haziran 1919'da Niksar Kaymakamlığına, 7 Şubat 1921'de Artova Kaymakamlığına ve 30 Ağustos 1921'de Erbaa Kaymakamlığı'na atandığı şeklinde yazmaktadır. Ancak ilgili tarihler için Resmî Gazete arşivinde yaptığımız araştırmada bu tarihlere ait bir atama kararına ulaşamadık. Bizce kayıtlardaki bu tarih karışıklığının nedeni devam eden Millî Mücadele hareketinin yoğun dönemine denk gelmesi yüzündendir. Bkz.: Fahri Çoker, a.g.e., s.467.

⁸² Bedreddin Oral, Ziya Sümer, *Erbaa (Erek)*, Töyko Matbaası, Ankara: 1968, s.78-80.

tarafından sonlandırılmış- Tokat Mutasarrıfının yerine Tokat Mutasarrıf Vekili (Tokat Vali Vekili) görevini de bir süreliğine yürütmüştür.⁸³

Hasan Reşit Bey'in devlet hizmetinde görev almaya başlaması, savaşın yıkıcı etkilerinin son derece derinden hissedildiği, Birinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelmiş, devletin hizmetinde bir memur olarak bu yıllara ve yaşananlara yakından tanıklık etmiştir. Savaş sonrası Anadolu'nun yaşadığı işgaller herkeste olduğu gibi Hasan Reşit Bey üzerinde de yoğun bir üzüntü ve ümitsizliğe yol açmıştır. Bu durumu değiştiren gelişme, Anadolu'da gittikçe güçlenen ve taraftar toplayan Millî Mücadele hareketi olmuştur. Sahip olduğu vatan sevgisi Hasan Reşit Bey'in Millî Mücadele'ye katılmasına önemli etkide bulunmuştur.

1.4.2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Üstlendiği Görevler

Hasan Reşit Bey, Osmanlı'daki bürokraside görev aldığı gibi Millî Mücadele sonrası inşa edilen yeni devlet bürokrasisinde de görev almaya devam etmiştir. Bürokraside yılmayan ve ödün vermeyen mizacı, birkaç dil biliyor olması gibi kişisel meziyetleri onun farklı görevlerde bulunmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte Cumhuriyet ideolojisini fikir hayatında benimsemiş ve özümsemiş olması nedeniyle, inkılâpçı kadroların bürokrasi ve siyaset sahalarında ihtiyaç duyduğu aydın profiline uygun ve yeterli biri olmuştur.

1.4.2.1. Devlet ve Sivil Toplum Kurumlarındaki Görevleri

1.4.2.1.1. İstanbul Emniyet Müdür Yardımcılığı

Hasan Reşit Bey, Erbaa kaymakamı görevindeyken 7 Ekim 1924 tarihinde İstanbul Polis Müdürlüğü emrinde 3. Şube Müdürlüğü görevine getirilmiştir.⁸⁴ İşgalden kurtarılmış olan eski payitahtın düzeltilmesi gereken asayiş sorunları mevcuttu. Bu görevi sırasında yürüttüğü başarılı asayiş ve güvenlik çalışmaları sonucunda terfî ettirilerek, 13 Temmuz 1926 tarihinde İstanbul Polis Müdür Yardımcılığına atanmıştır.⁸⁵ Bu atamayı: “*Kuva-yı Milliye İstanbul'a girince (1926) beni İstanbul Polis Umum Müdür Muavinliğine getirdiler. Maksatları umum müdürü yapmaktı. Fakat kısa bir müddet sonra 1926'da Mülkiye müfettişi olarak doğu illerine gönderdiler.*”⁸⁶ şeklinde değerlendiren Hasan Reşit Bey'in emniyet teşkilatındaki dört yıla yakın süren görevi sırasında İstanbul'da asayiş ve kolluk hizmetlerinin yürütülmesinde başarılı hizmetleri olmuştur.

⁸³ “Yazarlarımızı Tanıyoruz”, *Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)*, a.g.e., s.28.

⁸⁴ C.C.A. 30.11.1.7.24.20.4.

⁸⁵ Fahri Çoker, a.g.e., s.467-468.; Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1909-1923)*, C.:4,..., s.1565.; Tuncer Gülensoy, a.g.e., s.100.; *Türk Dili*, “Yitirdiklerimiz: Hasan Reşit Tankut”,..., s.140.

⁸⁶ *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-8.

1.4.2.1.2. Mülkiye Müfettişliği

İstanbul Polis Müdürü Yardımcısı görevindeyken, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Başbakan İsmet Bey ve İçişleri Bakanı Şükrü Bey'in imzalarıyla 28 Ocak 1928 tarihinde çıkarılan kararnameyle, Üçüncü Sınıf Mülkiye Müfettişliği görevine atanmıştır.⁸⁷ O yıllarda, Mülkiyeden mezun olanlar için Mülkiye Müfettişliği hem parlak bir kariyer basamağı hem de geliri iyi olan bir memuriyetti. Ancak Hasan Reşit Bey baş gösteren sağlık sorunları yüzünden bir süre sonra bu görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır.⁸⁸

1.4.2.1.3. Millî Emniyet Hizmetleri Riyasetinin (Millî İstihbarat Teşkilâtı) Kurulmasındaki Hizmetleri

Cumhuriyetin ilk yıllarında üzerinde önemle durulan meseleler arasında ülkenin iç ve dış güvenliği sorunu başta gelmekteydi. Bunun için devletin dâhili ve harici kurumsal işleyişinde ihtiyaç duyulan şey; güvenilir bilgi akışını sağlayabilecek ve de menfi durumların önceden bilgisine erişip tedbir alabilecek millî bir istihbarat teşkilatının varlığı olmuştur. Bu amaçla kurulması planlanan istihbarat teşkilatının temellerini atanlardan biri de Hasan Reşit Bey'dir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından istihbarat teşkilatının tesisi için oluşturulan heyette Hasan Reşit Bey'in yer almasında daha önce yürüttüğü İstanbul Emniyet Müdür Yardımcılığı ile Türk Ocakları Doğu Vilayetleri Genel Müfettişliği görevlerinin etkili olduğu söylenebilir.

Birinci Dünya Savaşı sürecinde savaşıyan taraflar arasında istihbaratı güçlü ve etkili şekilde kullananlar savaşta avantajlı duruma geçmişti. Bunun farkında olan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, genç Cumhuriyetin varlığını tehdit edebilecek iç ve dış tehditlerin bertaraf edilmesi için bunların önceden bilinmesi gerektiğinin önemsemekteydi. Bununla birlikte inkılâp hareketlerinin toplumda yerleşmesi ve herhangi bir akamete uğramaması için de istihbarat çalışmaları oldukça önemli bir mesele haline gelmişti. 1922 ile 1926 yılları arasında iç ve dış istihbarat çalışmalarını aktif olarak yürüten kurum *Genelkurmay İstihbarat Dairesi* olmuştur.⁸⁹ Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal: “Bu böyle olmaz, muasır devletlerde olduğu gibi biz de modern bir istihbarat teşekkülü kurmak mecburiyetindeyiz.”⁹⁰ diyerek millî bir istihbarat teşkilatının kurulmasının gerekliliğini vurgulamıştır.

İstihbarat teşkilatının kurulmasının, altyapısının oluşturulması ve ihtiyaç duyulan nitelikli personelin yetiştirilmesi amacıyla gereken kursların verilmesi için Alman gizli servisini genişleten ve polis teşkilatını kuran Birinci Dünya Savaşı sürecinde Alman İstihbarat Servisi Başkanı emekli Albay *Walther Nicolai'nin* görevlendirilmesi gündeme gelmiştir. Nihayet Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in talimatı doğrultusunda Polonya asıllı Walter Nikolai ile temasa geçilmiş ve Millî

⁸⁷ C.C.A. 30.11.1.0.37.40.8.6.; *TBMM Hal Tercümesi*, Dönem:11, Sicil No.:827.

⁸⁸ Fahri Çoker, a.g.e., s.468.; Cengiz Şavkılı, a.g.e., s.278.

⁸⁹ Kaya Karan, *Geçmişten Günümüze Türk İstihbarat Teşkilatı*, Kripto Yayınevi, 3.Baskı, Ankara: 2015, s.104.

⁹⁰ Erdal İlter, *Millî İstihbarat Teşkilâtı Tarihçesi*, MİT Basımevi, Ankara: 2002, s.18.

Emniyet Hizmetleri Riyaseti'nin kuruluş çalışmaları böylece başlamıştır. Bu çalışmalar sonucunda Cumhuriyet döneminin ilk istihbarat teşkilatı 6 Ocak 1926 tarihinde kurulmuştur.⁹¹ Millî Emniyet Hizmetleri Riyaseti'nin genel merkezi Ankara'da olmak üzere diğer şubeleri ise İstanbul, İzmir, Adana, Diyarbakır ve Kars vilayetlerinde teşkil ettirilmiştir.⁹²

Walter Nikolai, Türkiye için hazırladığı istihbarat raporlarıyla 1926 yılının Ekim ayında gizlice İstanbul'a gelmiş, Yıldız Sarayı'nda özel olarak seçilmiş Millî Emniyet Hizmetleri Riyaseti mensuplarına iç yapılanma ve istihbarat konularında bir dizi konferanslar vermiştir.⁹³ Riyasetin iç yapılanması devam ederken diğer bir taraftan da Dış İstihbarat Servisi'nin kurulması çalışmaları yürütülmüştür. Bunun için gerekli bilgi ve donanımına sahip istihbarat elamanlarının eğitilmesi gerekiyordu. Türkiye'ye ikinci defa Ocak 1926'da gelen W. Nicolai -gerekli ödenek üzerinde uzlaşarak- bu görevi de kabul etmiştir. *Dış İstihbarat Servisi*'i personel eğitimi için Nicolai'nin belirlediği ve yirmi gün sürecek eğitim takvimini yerine getirmek için seçilen personel 16 Haziran 1926 tarihinde Almanya'ya gönderilmiştir.⁹⁴ Bu heyette; Harp Akademisinde Harp Tarihi Dersleri veren Kurmay Yarbay Şükrü Ali (Ögel), Kurmay Subay Hüseyin Rahmi (Apak), Hasan Reşit (Tankut), Kemal (Güçsav) ve Dışişleri Bakanlığından yüksek dereceli bir memur yer almıştır.⁹⁵ Hasan Reşit Bey, İstanbul Emniyet Müdür Yardımcılığı görevini yürütürken, Millî Emniyet Hizmetleri Riyaseti'nin *Dış İstihbarat Bölümü Kurulunda* da görev yapmıştır.⁹⁶ Almanya'ya gönderilen heyet içerisinde yer alan Şükrü Ali (Ögel)⁹⁷ "*Millî Emniyet Hizmeti Nasıl Kuruldu*" başlıklı yazısında bu gelişmeyi şöyle anlatmaktadır:

⁹¹ Erdal İlter, a.g.e., s.18.; Kaya Karan, a.g.e., s.105.; Hakan Türk, *Millî İstihbarat Teşkilatı*, Kayhan Matbaacılık, 4. Baskı, İstanbul: 2004, s.43.

⁹² Erdal İlter, a.g.e., s.20.

⁹³ Kaya Karan, a.g.e., s.104-105.; Hakan Türk, a.g.e., s.43.

⁹⁴ Hakan Türk, a.g.e., s.43.

⁹⁵ Erdal İlter, a.g.e., s.23-24.; Tuncer Gülensoy, a.g.e., s.100.

⁹⁶ Tuncer Gülensoy, a.g.e., s.100.

⁹⁷ Şükrü Ali Ögel, kurmay yarbay rütbesindeyken 25 Aralık 1926 tarihli kararnameyle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından Millî Emniyet Hizmetleri Riyaseti'nin Teşkilat Başkanı görevine atanan ilk kişidir. "1886 yılında İstanbul'da doğan Şükrü Ali Ögel, Harp Okulu mezunu olup, 13 Ağustos 1909 tarihinde Teğmen olarak orduya katılmış ve Millî Mücadele'de Batı Cephesi Kurmay Heyeti'nde bulunmuştur. Cumhuriyet döneminde, 1925-1926 yıllarında İstanbul'da Boğazlar Komisyonu'nda görev almış, Millî Emniyet Hizmeti Riyaseti'nin kuruluş çalışmalarını yönlendirmiş ve 25 Aralık 1926 tarihli Hükümet Kararnamesi ile Kurmay Yarbay olarak Millî Emniyet Hizmeti Reisliği'ne tayin edilmiştir. 3 Ağustos 1928'de Kurmay Albay rütbesine yükseltilmiş, 22 Aralık 1936'da Reislik görevi uhdesinde kalmak üzere Tuğbay (Albay) rütbesinden Türk Silahlı Kuvvetleri'nden emekli olmuş ve şair Abdülhak Hamit Tarhan'ın 13 Nisan 1937'de vefatı ile boşalan Milletvekilliği'ne 25 Mayıs 1937'de seçilerek, 5, 6 ve 7. Dönem İstanbul Milletvekili olarak TBMM'de bulunmuştur. Fransızca ve Rusça bilen Şükrü Ali Ögel, 25 Mayıs 1937-7 Temmuz 1941 tarihleri arasında hem Milletvekili hem de Başbakanlığın tensibiyle Teşkilat Reisi her iki görevi birlikte yürütmüştür. Dönemin Başbakanı Refik Saydam ile prensip anlaşmazlıkları sebebiyle, 7 Temmuz 1941 tarihinde Reislik görevinden istifa eden Şükrü Ali Ögel, 1 Haziran 1973'te vefat etmiştir." Bkz.: TBMM Hal Tercümesi, Dönem:5, Sicil No:422.; Erdal İlter, a.g.e., s.53-54.; Fahri Çoker, a.g.e., s.291.; TBMM Albümü, a.g.e., s.331.; Hakan Türk, a.g.e., s.46.

“Sene 1926. Harp Akademisinde Harp Tarihi hocasıyım. 3. sınıf talebesi ile Haziran başında Çatalca muntakasında Erkânı Harbiye seyahatinde iken, Çatalca Müstahkem Mevki Kumandanlığı vasıtası ile Erkânı Harbiye Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’tan bir emir aldım. Bu emre göre bir heyet halinde (Erkânı Harp zabiti Hüseyin Rahmi Apak, Hasan Reşit Tankut, Kemal Güçsav, Hariciyeden adını şimdi hatırlayamadığım yüksek bir memur ve ben) Almanya’ya gideceğiz. I. Cihan Harbinde Almanya’nın muvaffak İstihbarat Şefi Albay Nicolai ile orada buluşacağız. Bir kurs göreceğiz. Seyahat bir ay kadar sürecektir. Almanya’ya gidişimizde Nicolai bizi hudutta karşıladı. Orada ve memlekette bir hayli çalışarak Almanya’da öğrendiklerimize göre bir Milli Emniyet Hizmeti kurduk. 25 Aralık 1926’da bu hizmetin başkanlığına tayinim Reisicumhurun tasdikinden çıktı. Hizmet Nicolai’in tavsiyesi ile doğrudan doğruya Başvekâlete bağlı idi. Nicolai’ye göre Reisicumhurdan sonra gelen en kuvvetli makama bağlı olmalıydı. Adının belirttiği gibi bu hizmet, devletin emniyetini sağlamakla mükellefti: Tehlikeleri haber verip zamanında tedbir alınmasını sağlamak, memleketin iç ve dışındaki zararlı faaliyeti tespit ve hükümetlerin uyanık bulunmasını temin etmek. Birçok kimsenin kanaati hilafına olarak, memleketin menfaati aleyhinde çalışanların faaliyetini takipten başka ne iç işlerle ne iç politika ile asla meşgul olmuyorduk. Çalışmalarımız tabiatıyla daha çok dış işlere yönelmişti. Az zaman içinde muvaffak olmaya başladık. Birçok meselede hükümete yardımcı olduk: Demiryolu, Tramvay, tünel, elektrik, fenerler, telefon gibi yabancıların elinde olan işletmelerin millileştirilmesinin ve borçlar meselesinin hallinin, menfaatlerimize en uygun şekilde cereyan etmesini sağladık. Memleketimize gelen ve Atatürk’ü ziyaret eden tanınmış bir diplomatın Atatürk’le konuşmalarından edindiği kanaati Atatürk’e ulaştırdığımız zaman Atatürk çok mütehassis olmuş ve Başvekile yazdığı bir yazıda “Teşkilatımızın bu kadar kati olarak buluşunu takdir ederim” demişti.”⁹⁸

Hasan Reşit Bey’in de aralarında bulunduğu Dış İstihbarat Servisi Heyeti 17 Haziran 1926 tarihinde Almanya’ya varmıştır. Alınacak eğitimi koordine eden W. Nicolai tarafından karşılanan Türk heyeti, bir dizi kursa katılmıştır. Türk heyeti, istihbarat elde etme ve yabancıların yaşantılarından bilgiler edinilmesi için Berlin, Dresden, Hamburg, Münih, Salzburg ve Viyana’yı kapsayan gezilere de katılmışlardır. Münih’teki Savaş Propagandası Sergisi’ni gezen Türk heyeti, istihbaratın savaş süresince etkisini ve yöntemlerini yerinde incelemişlerdir. Eğitim,

⁹⁸ Şükrü Ali Ögel, “Milli Emniyet Hizmeti Nasıl Kuruldu?”, *Türk Kültürü*, (128), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara: Haziran 1973, s.605.

5 Temmuz 1926 tarihinde bitmiştir. Hasan Reşit Bey ve beraberindeki heyet, 7 Temmuz 1926 tarihinde Viyana'dan hareketle üç gün süren tren yolculuğun ardından İstanbul'a varmışlardır.⁹⁹

Hasan Reşit Bey'in içerisinde yer aldığı heyet ülkeye döndükten sonra yurt dışında edindikleri istihbaratla ilgili bilgi ve pratikleri uygulamak amacıyla gerekli kurumsal alt yapı çalışmalarına başlamışlardır. Yeni kurulmuş Millî Emniyet Hizmetleri Riyaseti'ne bağlı *Dış İstihbarat Servisi*'nin sürekliliğini sağlamak için hizmet içi eğitimler vermişlerdir. Bütün bu çalışmaların, Millî İstihbarat Teşkilatının ilk kurumsal yapısına kavuşmasında oldukça önemli etkileri olmuştur. Türkiye'nin o yıllarda özellikle dış politikada bazı meselelerde yaşadığı sorunlar Ankara'yı meşgul etmeye devam etmekteydi. Dış politikadaki hassas meselelerin Türkiye'nin lehine çözülmesi için Dış İstihbarat Sevisi üzerine düşeni yerine getirmiştir. Servisin bu yıllarda özellikle Hatay'ın anavatana katılması sürecinde rolü belirleyici olmuştur.¹⁰⁰

1.4.2.2. Türk Ocakları ve Mülkiyeliler Birliğindeki Faaliyetleri

1.4.2.2.1. Türk Ocakları Doğu Vilayetleri Genel Müfettişliği

Türklüğe hizmet gayesiyle faaliyet yürüten Türk Ocakları, II. Meşrutiyet döneminde kurulmuştur. Ocaklar, faaliyetleri ve benimsedikleri ideolojik alt yapı ile erken Cumhuriyet dönemine kadar faaliyet yürütmüşlerdir. Ocak teşkilatlarının Cumhuriyet'in kurucu kadrosu ile olan temasları neticesinde, Anadolu'da yeni açtıkları şubelerde yürüttükleri eğitim/kültür faaliyetleriyle kısa sürede yeni rejimin halka ulaştırılmasında önemli bir aracı kurum haline gelmiştir. Böylece Cumhuriyet Halk Fırkası ile Türk Ocakları arasında siyasal bir ilişki kurulmuştur. Bu durum, Ocakların 1927 yılında Fırka'nın himayesine alınmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁰¹

Türk Ocaklarının 1927 yılındaki kurultayında Ocak teşkilatlarında denetim sağlamak ve faaliyetlerini takip etmek amacıyla müfettişlik ve mümessillik kurumlarının oluşturulmasına karar verilmiştir. Hasan Reşit Bey, Merkez İdare Heyeti tarafından alınan kararlar Diyarbakır Türk Ocağı Mümessili görevine atanmıştır.¹⁰² 1928 yılındaki kurultayda ise Türk Ocakları Merkez Heyeti aldığı kararı hayata geçirmek için müfettişlerin tayin işlerinin yapılması çalışmalarını

⁹⁹ Erdal İltar, a.g.e., s.24.; Hakan Türk, a.g.e., s.43.

¹⁰⁰ Tankut'un kurucuları arasında bulunduğu *Dış İstihbarat Servisi*'nin ilk ciddi sınavı, Türkiye'nin dış politikasında lehine sonuçlanan *Hatay Meselesi* olmuştur. Ögel'e göre iki ülke arasında görüşmeler devam ederken Fransa hükümetinin istediği siyasi çözümün ne olduğu, *Dış İstihbarat Servisi* tarafından Fransa'daki haber kaynaklarından öğrenilmişti. Bu nedenle görüşmeleri yürüten Türk diplomatların eli güçlenmiş ve Fransız mevkidaşlarının masada hangi taleple anlaşma yapacaklarını önceden kestirebilmişlerdi. Türkiye'nin yürüttüğü etkin dış politika bu istihbarat çalışmasıyla birleşince *Hatay Meselesi*, Türkiye'nin istediği gibi neticelenmiştir. Bkz.: Şükrü Ali Ögel, a.g.m., s. 606.

¹⁰¹ Kenan Akyüz, "Türk Ocakları", *Belleten*, C.:50, (196), Ankara:1986, s.201-228.; Yusuf Sarıay, "Türk Ocakları" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.:41, İstanbul: 2013, s. 545-546.

¹⁰² Hüseyin Tuncer, Yücel Hacaloğlu, Ragıp Memişoğlu, *Türk Ocakları Tarihi Açıklamalı Kronoloji 1912-1997*, C.: 1, Türk Yurdu Yayınları, Ankara: 1998, s. 223.

başlatmıştır. Yayımlanan talimatname göre teftiş alanları; Merkez Bölgesi, Karadeniz Bölgesi, Güney Bölgesi, Batı Bölgesi ve Şark Bölgesi olmak üzere beş bölgeye ayrılmıştır. Talimatnamenin hazırlandığı 1928 yılında teftiş bölgelerinde yer alan Ocak teşkilatı şube sayıları; Merkez’de 23, Batı’da 110, Güney’de 40, Doğu’da 19 ve teftiş mıntıkları dışındaki illerde de 14 şeklindeydi. Bazı şubelerin teftişinin nasıl olacağı talimatnamenin 6. maddesinde şu ifadelerle belirtilmiştir: “*Diğer mıntıkların müfettişlikleri ihdas edilinceye kadar Van, Diyarbakir, Malatya ve Besni mıntıklarındaki Ocaklar mezkûr mıntika mümessilleri, iş bu mıntıklar haricindeki Ocaklarda ya Merkez Heyeti’nin göstereceği lüzum üzerine mevcut müfettiş ve mümessiller veyahut Merkez Heyeti’nin tayin edeceği muvakkat müfettişler tarafından teftiş edilecektir.*”¹⁰³ Bu madde gereğince Doğu bölgesi müfettişliği için bölgede bulunan mümessillerin geçici olarak atanması kararı yerine getirilmiştir. Mayıs 1928 tarihinde *Türk Yurdu* dergisinde yayımlanan “*Bir Aylık Ocak Haberleri/Ocak Müfettişleri ve Teftiş Mıntıkları*” başlıklı yazıda, Doğu Bölgesi müfettişliği görevine eski Polis Müdürü Yardımcısı ve Türk Ocakları Diyarbakır Mümessili Hasan Reşit Bey’in atandığı ifade edilmiştir. Hasan Reşit Bey’in teftiş bölgesi, Van, Hakkâri, Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Bayezit, Mardin ve Urfa vilayetlerinden müteşekkildi.¹⁰⁴ Hasan Reşit Bey, Meclis’e 1939 yılında sunduğu hal tercümesinde, Mülkiye Müfettişi görevini yürüttüğü sırada (1928) Türk Ocakları Doğu İlleri Genel Müfettişliği görevine getirildiğini beyan etmiştir.¹⁰⁵ Bu görevi sırasında kurumun ülke genelindeki teşkilatlanma ve faaliyetleri ile yakından ilgilenmiştir. O, Cumhuriyet idaresinin ortaya koyduğu vatandaş tipinin halka anlatılması ve benimsetilmesi görevini yerine getiren Ocak teşkilatlarının ne denli önemli olduklarının farkında olarak çalışmıştır. Ona göre Türk Ocakları, Cumhuriyet devriminin hedeflediği ulus devlet ülküsünün halka ulaştırılmasında önemli bir aracı kuruluştur. Ocak faaliyetlerinin halka doğru bir şekilde ve amacına uygun olarak ulaşabilmesi için çalışmalar yürüten Hasan Reşit Bey’in, Anadolu’daki ocak sayısını arttırmak için de gayretleri olmuştur. Buradan hareketle Ocaklar hakkında raporlar kaleme almıştır.

Hasan Reşit Bey, Türk Ocakları Doğu İlleri Genel Müfettişi görevindeyken 1928 yılından itibaren teftiş bölgesindeki illeri gezerek çalışmalarına başlamıştır.¹⁰⁶ 1928 yılında dönemin Birinci Umum Müfettişi İbrahim Tali Bey ile Dersim’e bir ziyarette bulunmuş ve izlenimleri hakkında bir rapor hazırlamıştır. Cumhurbaşkanlığı Arşivinde “*Dersim Raporu*” ismiyle yer alan rapor bir saha çalışmasıdır. Daha sonra 27 Aralık 1931 tarihinde Başvekâlet makamına gönderilen rapor, bölgedeki etnik ve

¹⁰³ Füsün Üstel, *Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul: 1997, s.281.

¹⁰⁴ Füsün Üstel, a.g.e., s.287-288.

¹⁰⁵ TBMM Hal Tercümesi, Dönem:6, Sicil No.:827.; Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, a.g.e., s.1565.

¹⁰⁶ Tankut’un teftiş için gezdiği iller Diyarbakır, Mardin, Muş, Bitlis, Siirt, Dersim ve Van olmuştur. Bu şehirlere gidiş ve varış tarihlerini, buralarda görüştüğü kişileri ve yaptığı masrafları yanındaki not defterine kısa notlarla yazmıştır. Bkz.: *Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut’a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar*, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

dini yapı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Raporun içeriği çalışmamızın ikinci bölümünde detaylıca değerlendirilmiştir.

Türk Ocakları Doğu İlleri Genel Müfettişliği görevindeyken faaliyetlerini anlatmak için katıldığı Altıncı Türk Ocakları Kurultayında yaptığı konuşma, Ocak teşkilatının içinde bulunduğu durumu açıkça ortaya koymuştur. Hasan Reşit Bey'in konuşması sonrası yaşananlar Türk Ocağı teşkilatındaki görüş ayrılıklarını açığa çıkarmıştır. Türk Ocakları'nın 24-27 Nisan 1930 tarihleri arası yapılan altıncı kurultayında yaşanan tartışmalar, teşkilat içerisinde kişisel çekişmelerin ve muhalif yaklaşımların olduğunu kanıtlamıştır. Şark Bölgesi Müfettişi Hasan Reşit Bey'in, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün katıldığı kurultayın 27 Nisan günü yapılan üçüncü toplantısında yaptığı konuşma Reşit Galip ve Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver arasında sert bir tartışmaya yol açmıştır.¹⁰⁷ Hasan Reşit Bey'e göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kurulan Ocak teşkilatları merkez teşkilatı tarafından ihmal edilmektedir. Bölgedeki ocak şubelerinin sağlıklı faaliyet yürütmeleri için gerekli fizikî alt yapıya ve ekonomik kaynağa sahip olmadığından bahseden Hasan Reşit Bey, merkez teşkilatının da buralara yeterli ekonomik destek vermemesini eleştirmiş, teftiş bölgesindeki Ocak teşkilatlarının sahip olduğu maddi yetersizlikler yüzünden etkili bir şekilde çalışmadıklarını ifade etmiştir. Hasan Reşit Bey: *"Ben Şarkta Türk Ocakları'nın alıcı değil verici olması lüzumuna kaniyim. Bu itibarla Ocakları maddeten kuvvetlendirmeyi umde edindim."* diyerek, Doğu'daki Ocaklara mali açıdan destek verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Konuşmasında eleştirilerine devam eden Hasan Reşit Bey, teftiş bölgesinde elde ettiği izlenimlerden bahsederek Doğu Anadolu'da kurulan Ocak şubeleri hakkında kullandığı şu ifadelerle: *"Ancak yüz hane barındıran herhangi bir kasabada beş on mefkûreci memur bir araya gelerek hemen bir Türk Ocağı kuruvermişler ve bu ocaklar bir demet ot alevi gibi parlayarak sönünce meydana bir levha ile iki defterden başka bir şey kalmamıştır. Vilayet merkezindekiler resmi müessesattan yardım gördükleri için biraz tutunabilmişse de idarelerini deruhte edenler resmi vazifelerinin çokluğu ve kısmen de bu işteki acemilikleri yüzünden bir hayat eseri gösterememişlerdir."*¹⁰⁸ Ocakların işlevinden uzaklaştığını ve bir tabeladan ibaret yerler haline geldiğini belirtmiştir.

Şarkta bulunan vilayet merkezlerindeki Ocak teşkilatlarının kısmen aldıkları maddi destekler sayesinde görece ayakta kaldığını belirten Hasan Reşit Bey, bölgeyi etnisite ve kültürel yönlerden çok iyi bildiği için müfettiş olarak çalışmalarının odağını üç madde üzerine inşa ettiğini ifade eder. Bunlar şu şekildedir: *"1-Ocağa lâayık olduğu şerefi iade etmek ve manevi bir nüfuz kazandırmak. 2-Ocağı maddeten kuvvetlendirmek. Dilenci vaziyetinden kurtarmak. 3-Ocağı ilim silâhlarıyla teçhiz*

¹⁰⁷ Vakıf, 28 Nisan 1930, s.1.; Yarı, 28 Nisan 1930, s.1.; Milliyet, 28 Nisan 1930, s.1.

¹⁰⁸ "Türk Ocaklarının Altıncı Kurultayı", *Türk Yurdu*, C.:4, (29), Ankara: Mayıs 1930, s.84.; Füsün Üstel, a.g.e., s.332.

ederek sonra hedefe tevcih etmek.”¹⁰⁹ Ocakların öncelikli amacının Türklük bilincini aşlamak, Türk dili ve kültürünü yaymak olduğunu savunan Hasan Reşit Bey, maddi yetersizliklerin bu mühim amacın önüne geçmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Hasan Reşit Bey teftiş bölgesinde yaptığı incelemelerde Ocakların faaliyetleri ve fiziki yapıları hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Savur’da toplantı salonu, kütüphanesi ve dispanseri olan bir Ocak binasının varlığından bahsetmektedir. Yine Garzan, Palu, Karaköse, Silvan’da gerekli tadilatlar ile yenilenmiş Ocak binalarının olduğunu, Iğdır’da yeni bir binanın satın alındığını, Birecik’te Ocak binasının satın alınma, Muş ve Siirt’te ise yapım aşamasında olduğunu aktarmıştır. Çemişgezek’te Ocak binasının satın alma işleminin bittiğini, Van’da Ocak binasının tadilatla yeni bir görünüme kavuştuğunu, Mardin’de Artuklu Beyliğinden kalma Zincirli Medrese’nin Ocak hizmetinde kullanılacağını, Malatya’da Ocak binalarının tamirinin yapıldığını, Diyarbakır’da ise yeni bir bina yapılması için Genel Merkez’den maddi destek beklendiğini belirtmiştir.¹¹⁰ Ayrıca Doğu Anadolu’daki teftiş sırasında bölgede yaşayan Ermeni ve Kürtlerin etnik kimlik temelli dış etki ve tahrike kapılmasına engel olmak için yabancı dille yazılmış birçok kitabı topladığından da bahsetmiştir.¹¹¹

Onun kurultaydaki bu konuşması Ocakla ilgili yukarıdakilerin dışında birçok durumu da ortaya koymaktadır. Teftiş bölgesinde yaptığı incelemelerde kimi şubelerin sahip olduğu mal varlıkları sayesinde elde ettikleri gelirler aracılığıyla faaliyetlerini yürüttüğünü ileri sürmüş ve 1930 yılında Doğu’daki Ocak şubelerinin mali durumları ve kültürel faaliyet yürütme güçlerine dair: *“hemen umumiyetle varidat getirir akar, bina ve möble sahibi oldukları gibi oldukça zengin kütüphanelere maliktirler.”*¹¹² ve *“Ocak üyelerinin köy kahvelerini dolaşarak Milli Tasarruf ve Milli İktisat konusunda konferanslar verdiklerini...”*¹¹³ ifadelerini kullanmıştır. Bazı vilayet merkezlerinde yabancı dil kurslarının açıldığını, şubelerin çoğunda *Latin Alfabesi* derslerinin devam ettiğini, Elazığ Türk Ocağının ise bir sinema salonu açtığını belirtmiştir.¹¹⁴

Hasan Reşit Bey’in konuşmasında dikkat çektiği noktalar hakkında söz alan Reşit Galip Bey, Ocakların düştüğü bu mali durumu eleştiren sert bir konuşma yapmıştır. Galip Bey, merkez teşkilatında lüzumsuz para harcamalarının çokça yapıldığını buna karşılık Şarktaki Ocak teşkilatları için gerekli mali desteğin yapılmadığını söylemiştir. Kurultayda alkışlanan bu sert eleştirilere cevap vermek için söz alan Genel Başkan Hamdullah Suphi Bey de eleştirileri reddederek Reşit Galip’in Ocakları silahlandırmak maksadını taşıdığını söylemiştir. İkili arasında

¹⁰⁹ “Türk Ocaklarının Altıncı Kurultayı”, *Türk Yurdu*, C.:4, (29), Ankara: Mayıs 1930, s.85.

¹¹⁰ “Türk Ocaklarının Altıncı Kurultayı”, *Türk Yurdu*, C.:4, (29), Ankara: Mayıs 1930, s.85-86.

¹¹¹ Füsün Üstel, a.g.e., s.333.

¹¹² Füsün Üstel, a.g.e., s.381.

¹¹³ İbrahim Karaer, *Türk Ocakları (1912-1931)*, Türk Yurdu Neşriyatı, Sistem Ofset, Ankara: 1992, s.90.

¹¹⁴ Füsün Üstel, a.g.e., s.332-333.

içeriği hoş olmayan bir tartışma yaşanmıştır.¹¹⁵ Kurultayda, Hasan Reşit Bey'in konuşması sonrası ortaya çıkan tartışma, Ocak teşkilatı üzerinde siyasi egemenlik kurmak isteyen her iki gurbun varlığının netleşmesi anlamına gelmiştir. Nitekim bu tartışma sonucu, Türk Ocakları içerisinde ortaya çıkan muhalefet, Hamdullah Suphi'nin yönetimine karşı hazırlanan 45 kişinin imzaladığı bir tahrir ile somutlaşmıştır.¹¹⁶

Hasan Reşit Bey, teftiş bölgesindeki illerde Ocak çalışmalarına bizzat katılmıştır. Ocakların şark vilayetlerinde kuruluş gayelerinden biri, Türklük bilincinin bölgede yerleşmesini sağlamaktır. Bu amaçla harf ve yabancı dil eğitimi, spor, sanatsal çalışmalar gibi çeşitli kurslar ve eğitimler verilmiştir. Özellikle harf devrimi sonrası yapılan okuma-yazma seferberliği çalışmalarında Ocakların gayretlerinden övgülerle bahsetmiştir. Hasan Reşit Bey'in teftişleri sırasında bu çalışmalara destek vermek amaçlı katıldığını görmekteyiz. Muş'ta yeni harflerle okuma-yazma öğrenen çömlekçi esnafı ile arzuhalçilerin sınavlarına bizzat katılmıştır. Malatya'daki kursta bir buçuk ay kalarak binden fazla kişiye okuma-yazma öğretilmesi çalışmalarına katkıda bulunmuştur.¹¹⁷ Ayrıca Türk Ocakları Şark Bölgesi Müfettişi olarak yeni Ocak teşkilatlarının kurulması çalışmalarına iştirak etmiştir. Bunlardan biri Mardin Derik'te açılan Derik Türk Ocağı olmuştur. Şubenin açılışı Hasan Reşit Bey, Mardin Valisi ve Mardin Türk Ocağı İdare Kurulu ile halkın katılımıyla gerçekleşmiştir.¹¹⁸ Hasan Reşit Bey teftiş sahasında şubeleri gezmekte ve çalışmaları hakkında Ocak Genel Merkezini bilgilendirmektedir. Genel merkez ile taşradaki Ocak şubeleri arasındaki iletişim kanalını onun ve diğer müfettişlerin gönderdiği bu raporlar sağlamıştır. Bu raporlardan hareketle Genel merkez tarafından taşradaki şubelerin yapılarında ve çalışmalarında gerekli görülen adımlar atılmıştır.

1.4.2.2.2. Mülkiyeliler Birliği'ndeki Çalışmaları

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de siyasi yapının demokratikleşmesi için atılan adımların neticesinde cemiyetler kanununda da esnek değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Siyasetteki çoğulcu demokrasinin toplumsal alana yayılmasını sağlayacak çeşitli sivil dernek, mesleki teşekküllerin ve birliklerin kurulmasının böylece önü açılmıştır. Bu yıllarda Türk bürokrasisine ve siyasetine önemli şahıslar kazandıran Mülkiye Mektebi'nin mezunlarını bir araya getiren ve ortak faaliyet yürütmelerine imkân verecek bir birliğin kurulmasına karar verilmiştir.

¹¹⁵ *Milliyet*, 28 Nisan 1930, s.1.; Aslında bu tartışmaya Hamdullah Suphi ile Reşit Galip arasında 1928 yılındaki kurultaydan itibaren devam eden gerginliğin neden olduğu söylenebilir. Gerginliğe neden olan gelişme 1928'deki kurultayda Reşit Galip'in, Ocakların CHP'ne bağlanması gerektiği yönündeki fikridir. Hamdullah Suphi bu fikri; *"Bu zat Ocakları kendi ihtirasına âlet etmek istiyor. Bu zat, Ocakları bir siyaset yuvası haline getirmek sevdasındadır."* diyerek eleştirmiştir. Bkz.: İsmail Acar, *Türk Ocakları*, Türk Ocakları Balıkesir Şubesi Kültür Yayınları, Balıkesir: 2005, s.82.

¹¹⁶ Füsün Üstel, a.g.e., s.335.

¹¹⁷ "Türk Ocaklarının Altıncı Kurultayı", *Türk Yurdu*, C.:4, (29), Ankara: Mayıs 1930, s.87.

¹¹⁸ *Hâkimiyeti Milliye*, 5 Temmuz 1929, s.2.

Tankut, bir Mülkiyeli olarak 24 Aralık 1946 tarihinde kuruluşunu resmen tamamlayan “Mülkiyeliler Birliği” adıyla teşekkül edilen sivil derneğin kuruluş süreci çalışmalarında yer almıştır. Üyesi olduğu derneğin başkanlık ve yönetim kurulunu belirlemek amacıyla 1946 yılında yapılan ilk seçiminde dernek başkanlığına aday olmuştur. Sekiz oy alan Tankut, başkan seçilememiş fakat yapılan gizli oylamayla derneğin yönetim kuruluna otuz dokuz oyla seçilerek görev almıştır.¹¹⁹ Mülkiyeliler Birliğinin 7 Ocak 1947 tarihli Salı günü Ankara Halkevinde yapılan ilk yönetim kurulu toplantısına üye sıfatıyla katılmıştır.¹²⁰ Bu görevi birliğin ikinci genel kurul toplantısının icra edildiği 20 Aralık 1947 tarihine kadar yaklaşık bir yıl süreyle yürütmüştür.¹²¹ Tankut, Birliğin ikinci genel kurulunda yapılan seçimde, belirlenen yeni yönetim kurulu için aday olmamıştır. Bu seçimden sonra üyeliği devam etse de siyaset ve bürokrasideki yoğun mesaisi, birliğin çalışmalarına doğrudan katılmasına engel olmuştur.

1.5. Akademik Faaliyetleri

Cumhuriyetin kurucu iradesi, uluslararası alanda siyasi olduğu kadar kültürel, toplumsal ve iktisadi boyutta da bağımsızlığı merkeze almıştır. İnkılaplar sürecinde özellikle Türklere yönelik Avrupa’da uzun yıllardır kabul görmüş bazı yanlış algıları yıkmak, kültürel ve eğitim odaklı politkaların temelini oluşturmaktaydı. Avrupa merkezli yürütülen çalışmalar Türk kimliği, tarihi ve dili ile ilgili birçok hata barındırmakla beraber yer yer karalamaya dayalı propaganda içermekteydi. Atatürk bu yanlış algıyı yıkmak için Türk tarihi ve dili üzerinde hassasiyetle durmuştur. Hatta kendisi, Türk tarihi ve dili hakkında attığı adımlar ile Türk ulusunun bu mücadelesine öncülük etmiştir. Türk Tarih Kurumu (TTK) ve Türk Dil Kurumunun (TDK) kurulmasını istemesi, Osmanlı tarihinin yeniden yazılmasını sağlaması, dil çalışmalarına bizzat öncülük etmesi, okullarda tarih ve dil derslerinin müfredata yer almasına özen göstermiş olması bu adımlardan birkaçına örnektir.

Atatürk’ün öncülük ettiği, Türk tarihi ve dilini uluslararası alanda hak ettiği yeri bulması için çalışmaları yürütecek nitelikli ve aksiyoner aydınlara ihtiyaç duyulmuştur. Tankut’un aktarımına göre bu süreçte dil çalışmalarının başlatılması konusunda Atatürk, 11 Temmuz 1932 tarihinde dil sahasında çalışmaların başlatılması gerektiğini şu ifadeleri ile belirtmiştir: “1932 yılı Temmuz ayının on birinci akşamı Çankaya’da topladığı bilginlere Atatürk: “Dil işlerini düşünmek zamanı gelmiştir. Ne dersiniz” sualini sordu. Müspet cevap alınca: “öyleyse Türk Tarih Cemiyeti gibi bir de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kuralım” dedi. Böylece Türk Dil

¹¹⁹ Tahsin Hasan Benli, *Mülkiyeliler Birliği Tarihi (1946-1996)*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara: 1996, s.8-14.; Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1859-1949)*, C.:2, Mars Matbaası, Ankara: 1968-1969, s.1336.; <https://mulkiye.org.tr/onceki-kurullar/>, Erişim Tarihi: 13 Ekim 2021.

¹²⁰ Çetinkaya eserinde Mülkiyeliler Birliği’nin ilk yönetim kurulu toplantısının tarihini 4 Ocak 1947 Cumartesi günü olarak vermektedir. Bkz.: Mücellitoğlu Ali Çetinkaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1859-1968)*, C.:2,..., s.1335.

¹²¹ Tahsin Hasan Benli, a.g.e., s.14.

*Kurumu'nun temeli atılmış oldu ve bir kurucu heyet cemiyetin varlığını hükümete resmen bildirdi. Gene o yılın son baharında bu tetkik cemiyeti ilk kurultayını topladı. Bu kurultay "devrimci, milli, açık bir derneğin toplantısı" diye tarif edilebilir. Bu derneğe nasıl her vatandaş üye olabilir idiyse bu kurultaya iştirak etmiş olan her vatandaş da derneğin asıl üyesi olmuştu. Dernek bugüne kadar bu karakterini muhafaza etmiştir."*¹²² Tankut'un aktardığı bu toplantı aynı zamanda Türk dili ve tarihi ile ilgili kurumsal yapıların da oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.

Cumhuriyetin savunduğu idealleri özümsemiş ve ulus devlet ülküsünü gerçekleştirecek ilmî kadrolar, Atatürk tarafından bu hususlar için özenle seçilip görevlendirilmiştir. Görevlendirilenlerden biri olan dilbilim, etnoloji, antropoloji ve sosyoloji sahaslarında tahlil ve çalışmaları bulunan Tankut, bu yönleriyle çalışmaları yürütecek ideal bir inkılâpçı aydın olmuştur. Özellikle, Türk dilini yabancı sözcüklerin etkisinden kurtarmak ve öz Türkçe terimlerin oluşturulması için hem yurt içinde hem de yurt dışındaki çeşitli konferanslarda yaptığı çalışmalar ve aldığı görevler oldukça önemlidir. Siyasi hayatı sürecinde bilhassa parti müfettişi olarak sorumluluk sahasındaki bölgeleri gezerek dil, tarih, onomastik, toponomi, etnoloji ve antropoloji alanlarında yürüttüğü çalışma ve edindiği izlenimlerini raporlar halinde kaleme almıştır. Cumhuriyetin siyasi ve akademik kadroları tarafından bu raporlara önem verilmiştir. Bu raporlar özellikle Anadolu taşrasının toplumsal yapısının, nüfus özelliklerinin, dil ve etno-kültürel yapılarının tahlil edilmesi ve daha iyi anlaşılması için önemli kaynaklar arasında yer almıştır.

1.5.1. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindeki Yılları

Tankut, 1936-1940 yılları arasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde (DTCF), kurucusu olduğu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde görev yapmıştır.¹²³ Akademik kariyeri, Millî Eğitim Bakanlığının 27 Kasım 1936 tarihinde aralarında Tankut'un da bulunduğu birçok tarihçi ve dil heveslisinin DTCF'de konferans şeklinde dersler vermesini talep etmesiyle başlamıştır. Ders başına belirli bir ücret karşılığında (15 lira) verilecek konferanslara, Maliye Bakanlığı da onay vermiştir. Daha sonra da Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından 28 Aralık 1936 tarihinde imzalanan bir kararnameyle Tankut, Ankara Tarih, Dil ve Coğrafya Fakültesinde dersler vermek için resmî olarak görevlendirilmiştir.¹²⁴

Tankut, 1936 yılından itibaren DTCF'de Öğretim Görevlisi kadrosunda "*Türk Dil Bilgisi*" ve "*Söz Kökleri*" derslerini vermeye başlamıştır.¹²⁵ Aynı yıl, DTCF'de kurulan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün kurucu kadrosu arasında yer almıştır.¹²⁶ Türk Dili Edebiyatı Bölümünde yine "*Söz Kökleri*" derslerini veren

¹²² Sami N. Özerdim, *Yazı Devriminin Öyküsü*, Yenigün Matbaası, Ankara: 1998, s.26.

¹²³ Aysu Ata, "Kuruluş Öyküsü", *DTCF'de Türkoloji'nin Öyküsü*, DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayını, Haz.: Hasan Özdemir, Hadi Şenol, Sanat Kitabevi, Ankara: 2006, s.25.

¹²⁴ C.C.A.30.18.1.2.70.97.15.

¹²⁵ *Ulus*, 19 Mart 1936, s.6.; Aysu Ata, a.g.m., s.24-34.

¹²⁶ Aysu Ata, a.g.m., s.25.

Tankut¹²⁷, Maraş Milletvekili olarak seçildiği dönemde yaptığı işlerle ilgili CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya'ya gönderdiği 12 Mayıs 1937 tarihli beyanatında: *“Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinde Türkoloji okutuyorum.”* demektedir.¹²⁸ Yine 20 Aralık 1938 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği beyanatında: *“Bu sene de 1937’de olduğu gibi uhdemde sayırlıktan başka Ankara Tarih-Dil-Coğrafya Fakültesinde haftada dört saate münhasır olmak üzere ders bulunduğunu”* ifade eder.¹²⁹ Tankut fakülteden 1940 yılında profesör unvanıyla emekliye ayrılır.¹³⁰

DTCF'nin faaliyetlerinin dil devrimi çalışmalarına resmî bir politika anlayışı kazandırdığını belirten Tankut bu konuyla ilgili: *“(…) istiklâl milliyet ve cumhuriyet mefhumlarının yolunda ve içinde bulunan bizler, Türk Jenisinin kurduğu bu içtimâî te'sisin Türk milletine ve insanlık tarihine kazandırdığı bin bir müesseseden bir yenisine daha kavuşmuş bulunuyoruz. Bu müessese Tarih, Dil ve Coğrafya Fakültesidir. Gayesindeki temizlik ve parlaklık, kuruluşundaki maksadın fakültemize şereflerin en şıklısını kazandırıyor. İlk öğretenlerle ilk öğrenenlere ne mutlu.”*¹³¹ sözleriyle hem Atatürk'e olan bağlılığını vurgulamış hem de cumhuriyetin kazanımlarının bir yansıması olan DTCF'nin taşıdığı öneme dikkat çekmiştir.

DTCF'nin açılışı, adından da anlaşılacağı üzere Türk tarih tezi ve Türk dil devrimi çalışmalarının doğal bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Kurum, Türk tarihi ve Türk dilinin bilimsel bir temelde ele alınması ve yeni kuşaklara doğru bir şekilde aktarılması misyonunu yerine getirmiştir. Tankut, fakültenin üstlendiği misyona aldığı görevler ve çalışmalar ile önemli katkılar sunmuştur. DTCF'deki uzun hizmetlerine rağmen çalışmamız süresince yaptığımız resmî başvurular ve ziyaretler sonucu fakültedeki personel arşivinde kendisine ait herhangi bir bilgi ya da belgeye ulaşılmadı.

DTCF'deki hizmetleri hakkında görüş bildiren Zafer Toprak, Tankut için: *“Hasan Reşit Tankut, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde profesör olarak 1940 yılına kadar çalışmasına karşın bu fakültenin tarihçesinde aforozu uğramış bir bilim adamıydı. Son yıllarda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin gelişimi üzerine değerli çalışmalar yayımlandı. Ama bunların hiçbirinde Hasan Reşit Tankut'a yer verilmedi. Oysa 1930'lu yıllarda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin, o günlerdeki adıyla, Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi'nin “dil” eksenini Hasan Reşit Tankut tarafından temsil ediliyordu. 30'lu yılların ikinci yansında Güneş-Dil Teorisi'nin iki teorisyeni vardı. Bunlardan biri Hasan Reşit Tankut, diğeri Abdülkadir İnan idi.”*¹³² kullandığı ifadeleriyle ders verdiği fakültede kendisine hak ettiği değerin verilmediğini ileri sürmüştür.

¹²⁷ Aysu Ata, a.g.m., s.34.

¹²⁸ C.C.A.490.1.235.929.3.2.

¹²⁹ C.C.A.490.1.235.929.3.1.

¹³⁰ Aysu Ata, a.g.m., s.34-35.

¹³¹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri, Birinci Kitap: Türk Dil Bilgisine Giriş*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul: 1936, s.3-4.

¹³² Zafer Toprak, a.g.e., s.452.

1.5.2. İkinci Türk Tarih Kongresindeki Faaliyetleri (20-25 Eylül 1937)

Cumhuriyet'in kurucu kadrosu inkılâp hareketlerine, siyasi ve kültürel açılardan birbirini tamamlayacak şekilde bütüncül bir şekilde yaklaşmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilanı ve sonrası yapılan siyasi inkılâpların tamamlayıcı adımlarını da düşünmüşlerdi. Toplumu ümmet kimliğinden uzaklaştırıp ulusal devletin öngördüğü millî bir kimliğe -burada istenilen Türklük bilinci ve kimliğidir- kavuşturulması için gerekli adımlar sırasıyla atılmıştır. Ulus-devlet modeline uygun düşen Türk millî kimliğini oluşturma'nın önemli araçları Türk tarih tezi ve Türk dil devrimi olmuştur.

Atatürk'ün de katkıları ile bir ahenk içerisinde yürütülen Türk tarihi ve dili çalışmalarının ulaştığı noktaları, dünya bilim çevreleri ve halkla paylaşılması için zaman zaman kongreler düzenlenmiştir. Bunlardan biri, Atatürk'ün katılımıyla Dolmabahçe Sarayı'nda 20-25 Eylül 1937 tarihleri arasında düzenlenen *İkinci Türk Tarih Kongresi* olmuştur.¹³³ Atatürk'ün öncülük ederek topladığı beş kongreden biri olan İkinci Türk Tarih Kongresi, arkeoloji ve antropoloji ekseninde yapılmasından dolayı öncekilerden farklı bir özelliğe sahip olduğu için uluslararası alanda büyük yankı uyandırmıştır.

Bildirilerin içerikleri arkeolojik ve antropolojik veriler referans alınarak hazırlanmış ve en çok vurgulanan mesele de “ırk” konusu olmuştur. İçeriğinde ırk kavramına vurgu yapılan bildirilerden biri de Tankut tarafından sunulmuştur.¹³⁴ Kongrenin 23 Eylül 1937 tarihli Perşembe günü toplanan dördüncü oturumunda, DTCF'de görevli olan Tankut, “*Dil ve Irk Münasebetleri Hakkında*”¹³⁵ isimli bildirisini sunmuştur. Oturum, Başkan Hikmet Bayur, Sekreterler Sadi Irmak ve Arif Müfit Mansel yönetiminde sabah saat 09.30'da başlamıştır.¹³⁶

Tankut kongreye sunduğu bildirisinde kullandığı; “*Dili, yalnız sosyolojik bir tesis olarak telâkki ve kabul edenler onun ırk ile bir ilgisi olduğuna ve hele ırk araştırmalarında başlıca bir rol yapabileceğine inanmazlar. Bu kanaatte olanlara göre dil, tarih hudutları içinde ve içtimaî şartların yaptığı bir tesisten başkası değildir. (...) Bizce dil ile ırkın ayrılmaz ve çözülmez bağları vardır.*”¹³⁷ sözleriyle

¹³³ *Ulus*, 20 Eylül 1937, s.1-4.; *Akşam*, 21 Eylül 1937, s.1-8-9.; *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1937, s.1-3.; *Tan*, 20 Eylül 1937, s.1-10.; *Son telgraf*, 20 Eylül 1937, s.1.; *Türk Sözü*, 22 Eylül 1937, s.1.; Erken Cumhuriyet yıllarında yürütülen tarih, antropoloji ve arkeoloji çalışmalarının ulusal ve ulualararsı düzeyde duyurulması için düzenlenen Türk Tarih Kongrelerinin ilki 2-11 Temmuz 1932 tarihlerinde yapılmıştır. Tankut, bu kongreye katılmamıştır. Kongrede sunulan tebliğler için bakınız: <https://www.ttk.gov.tr/kongreler/i-turk-tarih-kongresi-02-11-temmuz-1932-ankara>, Erişim Tarihi: 13 Şubat 2023.

¹³⁴ Zafer Toprak, a.g.e., s.162-164.

¹³⁵ Tankut'a ait bu bildiri çalışmasının içeriğine çalışmanın ikinci bölümünde geniş bir şekilde değinilmiştir.

¹³⁶ Hasan Reşit Tankut, “Dil ve Irk Münasebetleri Hakkında”, *İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul: 1943, s.221.

¹³⁷ Hasan Reşit Tankut, “Dil ve Irk Münasebetleri Hakkında”,..., s.221-222.

dil ile ırk arasında pozitif bir ilişki kurmuştur. Bildirisinde dilin gelişim sürecini ırkın gelişim sürecinin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Tankut'un ulaşmak istediği nokta; Güneş Dil Teorisi ile savunduğu ana düşünce olmuştur. İfadelerinde dil ile ırkın ayrılmaz ve de çözülmez bağlar ile birbirine bağlı olduğunu beyan etmiştir. Tankut, buradan hareketle Türk tarih ve Türk dil tezlerinin bütüncül bir yaklaşımla ortak ve birlikte yürütüldüğünü savunmuştur.

İkinci Türk Tarih Kongresinde, teorisinin tanıtılması ve idrak edilmesi için bir adım da atılmıştır. Kongreye katılanlara fikrî hazırlığını Atatürk'ün yaptığı ve Tankut tarafından Bükreş'te sunulan bildiri metni bir broşür halinde dağıtılmıştır.¹³⁸ Dağıtılan broşür ile bir yıl önce toplanan Üçüncü Türk Dili Kurultayının ana merkezini oluşturan teorisinin bu kongrede de tanıtımına devam edildiği görülmektedir.

1.5.3. Türk Dil Kurumundaki Faaliyetleri

Türk Dil Kurumunun (TDK) kurucu üyeleri arasında bulunan Tankut, kurumun dokuzuncu sıradaki üyesidir.¹³⁹ Dil çalışmalarının başladığı o yıllarda Tankut ayrıca milletvekili, Parti Müfettişi ve Halkevlerinin çalışmalarına katılan biri olarak da yoğun bir mesaiye sahipti. Kendisi o yıllardaki bu yoğunluğu için: “(...) *Türk Dil Kurumunu kurduk. Orada da fahrî olarak çalıştım. Genel Başkanımız Atatürk'tü. Ben Asbaşkandım. Fakat ben o zamanda (kırk tarakta bezi olan) bir zavallıydım.*” ifadelerini kullanmıştır.¹⁴⁰ 1935-1951 yılları arasında TDK'da İkinci Başkan, Etimolojik ve Lengüistik Filoloji Kolları Başkanı olarak çalışmıştır. Tankut ayrıca, 1945-1951 yılları arasında TDK Genel Sekreteri (Genel Yazman) görevini altı yıl süreyle yapmıştır.¹⁴¹ Parti tüzüğüne ilgili maddeleri gereği milletvekilleri diğer görevleri hakkında parti merkezini bilgilendirmek zorundaydı. Bu nedenle Tankut, CHP Genel Sekreterliğine 6 Kasım 1935 tarihli gönderdiği yazıda kendi durumu hakkında şunları dile getirmiştir: “(...) *Saylavlıktan başka tecim (Ticaret), tarım ve ekonomi ile ilgili hiçbir işim olmadığını, yalnız Türk Dil Kurumu'nda Asbaşkanlık ettiğimi bildirir (...).*”¹⁴² Tankut dil sahasında verdiği eserlerinde Güneş-Dil Teorisi'ni savunmuş ve XVII. Enternasyonal Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi (1937) ile Paris'te yapılan XXI. Uluslararası Şarkiyatçılar Kongresinde (1948) olduğu gibi birçok toplantıda bu teoriyi tanıtmıştır.

¹³⁸ *Ulus*, 21 Eylül 1937, s.7.; *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1937, s.7.

¹³⁹ *On Birinci Türk Dil Kurultayı (1966)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara: 1967, s.170.

¹⁴⁰ *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-8.; *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-9..

¹⁴¹ Nail Tan(b), “1932'den 2012'ye Türk Dil Kurumu”, *Türk Dili Dergisi*, Ankara: 2019, s.41.; Nail Tan(a), *Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu*, TDK Yayınları, Ankara: 2001, s.86.; *Türk Dili*, “Yitirdiklerimiz: Hasan Reşit Tankut”,...,s.140.; “Yazarlarımızı Tanıyoruz”, *Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)*, a.g.e., s.28.

¹⁴² C.C.A.490.1.235.929.3.3.

Üçüncü Türk Dili Kurultayında (1936) söz alan dönemin Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen, TDK'nın 1934-1936 yıllarındaki çalışmalarını anlattığı raporunda Tankut'un kurum bünyesinde, başarıyla yürüttüğü görevleri ve hizmetleri için şu cümleleri kurmuştur:

“ (...) Etimoloji Kolumuz, Türk etimoloji sisteminin tayini için bir yandan gerekli kitapları gösterecek bir etimoloji bibliyografyası hazırlamak, bir yandan da tercüme ettirilmekte olan türlü Türk lehçeleri lügatleri üzerinde etütler yapmak işleriyle uğraşmış, Güneş - Dil Teorisi'nin ortaya çıkmasından sonra Kolbaşı Bay Hasan Reşit Tankut Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi profesörlüğünü de omuzlarına alarak genç Türk irdemelerine mitoloji, tarih, sosyoloji, toponomi ve onomastik sahalarındaki yüksek bilgilerinden ışıklar vermiş, bir yandan da toponomik (Toponymique) analizlerini neşrederek “Güneş-Dil” metodunun en hararetli yazıcı ve öğreticilerinden biri olmuştur.”¹⁴³

Dilmen'in sarf ettiği bu sözler, Tankut'un Güneş Dil Teorisi'nin fikrî hazırlığının oluşturulması sürecinde üstlenmiş olduğu rolün önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

Tankut, Güneş Dil Teorisi çalışmaları yürütülürken, TDK'nın hazırladığı Türkçe Sözlük Komisyonunda da görev olarak Atatürk'ün başlattığı, terimlerin Türkçeleştirilmesi ve öz Türkçeye dönüş politikasında mühim bir rol üstlenmiştir. Atatürk, 1937-1938 ders yılına yeni terimlerle yazılmış kitaplarının okutulmasını istediği için Tankut, bu amaca yönelik olarak öz Türkçe bir sözlüğün hazırlanması çalışmalarını koordine etmiştir. TDK tarafından öz Türkçe kelimelerin öne çıkarılacağı ve yabancı dildeki kelimelerin yerine öz Türkçe karşılıklarının olacağı Türkçe sözlük hazırlama çalışmaları böylece başlatılmıştır. Çalışmalar neticesinde 15.000 civarında öz Türkçe kelimeyi içeren *Türkçe Sözlük*'ün birinci baskısı 1945 yılında yayımlanmıştır. Tankut, 1939 yılında başlayan Türkçe Sözlük çalışmalarında, öz Türkçe ile hazırlanan sözlüğün genel plânını hazırlayan kişi olmuştur.¹⁴⁴

Tankut, hazırlanan sözlüğün benzerlerinden ayrılan yönlerini şu cümlelerle anlatmıştır:

“1. Türk asıllı kelimeler üstün tutulmuştur.

¹⁴³ Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936), *Tezler, Müzakereler, Zabıtlar*, Devlet Basım Evi, İstanbul: 1937, s.16.

¹⁴⁴ Tankut, Meclis'in 24 Aralık 1952 tarihli oturumunda yaptığı konuşmada Türkçe sözlükten bahsederek; “(...) Türk Dil Kurumu bir sözlük çıkardı. (...) Bir sözlük dil öğretiminde birinci ve yegâne vasıta değildir. Sözlük, metin takip eden öğrencinin veya tetkik adamının manasını anlamadığı kelimenin manasını çıkarmak için beş vuracağı vasıtalarından biridir. Eğer bu sözlük hususi ve ilmi değilse sözlüğün içine, sevilsin veya sevilmesin, munis veya sevimsiz olsun, elverir ki Türkçe metinde kullanılmış ve lisanda mevcut kelimelerin hepsi alınır. Bu sözlükte benim de emeğim vardır.” demiştir. Bkz.: *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:9, C.:18, s.398.; Şükrü Haluk Akalın, “Yetmiş Beş Yılda Türk Dil Kurumu”, *Türk Dili Dergisi*, C.:XCIV, (667), Ankara: 2007, s.37.

2. Osmanlıca sözlüklerde birçok kelimeler sadece eş anlamlı kelimelerle karşılanırken bu sözlükte her kelimenin anlamını canlandıran bir tarif yapılmıştır.

3. Bir kelimenin taşıdığı çeşitli anlamlar arasındaki ince farklar en dikkatli bir süzme ile birbirinden ayrılarak gösterilmiştir.

4. Tarifler kelimelerin kullanış yerlerini ve tarzlarını gösteren canlı misallerle kuvvetlendirilmiştir.

5. Kelimenin dil yapısındaki yeri gramer kurallarına göre kullanılış şekli ve söyleniş özel işaretlerle gösterilmiştir.

6. Özel anlam veren kelime gruplarından olan birçok deyim alınmıştır.

7. Bu sözlük sade, kuru kelime haznesinden ibaret değildir. Dilbilgisini destekleyen öğretici değerdeki öğeleri de bir araya getirmiştir.”¹⁴⁵

TDK Genel Sekreteri görevindeyken Türk dili kurultayları ve Türk dil bayramları etkinliklerine de katılmıştır. Düzenlenen programlarda dil sahasında Türkiye’de yapılan çalışmaları ve kendi bilgilerini çeşitli konferanslar ve toplantılar düzenleyerek halkla buluşturmuştur. TDK İkinci Başkanı ve Maraş Milletvekili görevlerindeyken ülke genelinde Güneş Dil Teorisi ile ilgili katıldığı etkinliklerden biri de Tarsus’ta verdiği konferanstır. Tankut, davet üzerine Tarsus’a gitmiş ve orada iki konferans vermiştir. Bu konferanslar dönemin basınına haber olarak yansımıştır. “Tarsus’ta Mühim Bir Konferans” başlığı ile çıkan haberde konferans için şu ifadelerle yer verilmiştir: “Profesör, Güneş Dil Teorisi esaslarına dayanarak Tarsus adının ziraatçı ve denizci eski bir kültüre ait olduğunu ve büyük medeniyetin sahipleri olan proto Türk Alpinlerinin bu medeniyetleri Afrika’ya kadar götürerek oradan da bu isimlerde siteler yaptıklarını anlattıktan sonra Çukurova topraklarının altında ve üstünde her ne varsa bunlar en ince hususiyetlerine kadar Türktürler. Kemalist Türkiye doğruya ve aydına istinat eden hususatı ispat etmiş bulunuyor.”¹⁴⁶

Dil davasına ve onu başlatan Atatürk’e olan bağlılığı, Tankut’u her fırsatta dil çalışmalarını halka anlatmaya ve yeni katkılar sunmaya olumlu etkide bulunmuştur. Bu nedenle dil devrimini yürüten akademik ve siyasi kadronun içerisinde aktif bir inkılâpçı aydın olarak görev almıştır. Tankut, TDK Genel Sekreteri görevindeyken on üçüncü dil bayramı kutlamaları çerçevesinde 26 Eylül 1945 tarihinde bir program düzenlemiştir. Tankut’un başkanlığındaki kurum üyelerinin sabah 10.30’da Atatürk’ün Etnografya Müzesindeki kabrini ziyareti ile başlayan program, daha sonra TDK ve Ankara Halkevindeki çeşitli etkinliklerle devam etmiştir. Tankut, yapılan kutlama etkinliğinde bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında uzun süreden beridir devam eden Türk dilindeki çalışmaların, Cumhuriyet devri ile millî bir davaya dönüştüğünden bahsetmiş ve TDK’nın üstlendiği bu önemli misyonu şu

¹⁴⁵ Beşinci Türk Dil Kurultayı: Birleşimler-Tutanaklar-Tezler, TDK Yayınları, İstanbul: 1946, s. 12.

¹⁴⁶ Haber, 28 Şubat 1938, s.2.

cümlelerle anlatmıştır: “(...) 1932’de kurulmuş olan Türk Dil Kurumu bu işin sorumluluğunu üzerine aldı. On dört yıldan beri teşkilatlanmış ve bütün yurda yayılmış büyük gayret bu davanın köklülüğünü ve genişliğini belirtmeye yeterlidir. Artık metotlanmış olan çalışmalar geri dönülmeyecek kadar ilerlediği için Türkçeleştirme işi isteyenleri de şiddetle ilgilendiren bir mesele oldu.”¹⁴⁷ Konuşmasında dil davasının bir gereği olarak TDK’nın yürüttüğü çalışmaları anlatan Tankut büyük emeklerle hazırlanan derlemeler, basılan kitaplar ve tarama sözlüklerinin Türk diline önemli kazanımlar sağladığını belirtmiştir. Dil meselesine Cumhuriyet devrinde millî bir dava sorumluluğuyla yaklaşıldığını söyleyen Tankut, bu sorumluluğu üstlenen TDK’nın olağanüstü gayretlerinin sonucu olarak *Türkçeleştirme* çabalarının geri dönülmeyecek şekilde ileri bir hamleye ulaştığından övgüyle bahsetmiştir. Bu çalışmalar sayesinde unutulmuş ya da az kullanılan kelimelerin konuşma ve yazı diline kazandırıldığını söyleyen Tankut, bazı kelimelerin toplumsal düzeyde geniş kabul gördüğünü bazısının ise hiç kullanılmadığını eklemiştir. “(...) Dil kendini yaparken dışarıdan müdahalenin isabetini ancak kamu zevki ayarlayabilir.” diyen Tankut’a göre dil için atılan adımlar büyük bir dikkatle atılsa da yüzde yüz bir başarıdan söz etmek mümkün olmayabilir. Geline nokta bazı yeni kelimeler halk tarafından geniş bir kabul görürken bazılarının ise yeterli şekilde benimsenmemiştir.¹⁴⁸ Bu nedenle Türkçe ifadeyi güçlendirmek ve kolaylaştırmak için şair, yazar ve edebiyatçılara önemli görevler düştüğünü söylemiştir.¹⁴⁹

Tankut, kurum adına on üçüncü dil bayramı dolayısıyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye hitaben 26 Eylül 1945 tarihinde bir kutlama mesajı yayınlamıştır. İnönü, Atatürk’ten sonraki dönemde dil çalışmalarının devam ettirilmesi için TDK’nın faaliyetlerine destekte bulunmaya devam etmiştir. İnönü’nün bu tavrı Tankut’un yayınladığı kutlama mesajında da görülmektedir. Mesajın içeriği şöyledir:

“*Milli Şef İsmet İnönü Türk Cumhurbaşkanı,*

Ankara

Türk Dil Kurumu on üçüncü bayramını kutlarken Milli Şefimizin adını hem ışık hem kuvvet kaynağı olarak anmıştır. Türkçeciliğin bu günkü gelişimini ve utkusunun koruyucu başkanımızın çok yakından ilgisi sağlamıştır. Çalışma arkadaşlarımla birlikte bayramı kutlar en sarsılmaz bağlılıklarımızı tekrarlar, kutsal ellerinizden öperiz.

*Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri
Hasan Reşit Tankut*”¹⁵⁰

İnönü’nün cevaben gönderdiği mesajda ise şu cümleler kullanılmıştır:

¹⁴⁷ *Ulus*, 26 Eylül 1945, s.1.

¹⁴⁸ *Ulus*, 27 Eylül 1946, s.4.; Hasan Reşit Tankut, “On Dördüncü Dil Bayramı Dolayısıyla”, *Türk Dili (Dil ve Edebiyat Dergisi)*, TDK Yayınları, (585), Eylül, Ankara: 2000 , s.295-296.

¹⁴⁹ *Ulus*, 26 Eylül 1945, s.2.

¹⁵⁰ *Vakit*, 29 Eylül 1945, s.4.; *Akşam*, 29 Eylül 1945, s.2.; *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1945, s.1.; *Tanin*, 29 Eylül 1945, s.1.

“Hasan Reşit Tankut Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri

Ankara

Türk Dil Kurumu’nun on üçüncü bayramı, Türk milletine kutlu olsun. Dolgun verimi ile bugünü sevinç ve kıvançla kutlamamızı sağlayan kurumun bilgin ve feragatli üyelerine sevgi ve selâmlarımı sunar, kurumun yüksek ülküsüne başarı ile ulaşmasını dilerim.

İsmet İnönü”¹⁵¹

TDK Genel Sekreteri görevini yürüten Tankut, 1946 yılında Türk dil devriminin on dördüncü yılı kutlamalarını da organize etmiştir. Kutlama programı bir gelenek haline gelen Atatürk’ün geçici kabrinin kurum üyeleri tarafından ziyaretıyla başlamıştır. Daha sonra Ankara Halkevinde devam eden etkinliklere İnönü de katılmıştır. Genel Sekreter Tankut buradaki etkinlikte “*Türk Dilinden Örnekler*” başlıklı bir konuşma yapmıştır. Ayrıca saat 19.30’da Ankara Radyosunda da dil bayramı dolayısıyla halka seslenmiştir.¹⁵²

Genel Sekreter, Ankara Halkevi’nde yapmış olduğu konuşmasında kutlamaların ülke genelinde Halkevleri aracılığıyla büyük bir coşkuyla yapıldığını söylemiştir. Devamla; Türk dilinde sağlanan başarıların yabancı dilbilimciler tarafından da takdirle karşılandığını aktarmıştır. 1922 ve 1925 yılları arasında Orta Asya’da Türklere ait kültür havzalarında yapılan arkeolojik ve antropolojik çalışmalara da değinen Tankut, kalıntıların Türk medeniyetinin tarihi köklerini ortaya koyduğu gibi Türkçenin de kadim bir dil olduğunu ispatladığını ifade etmiştir. Türklerin yaşam tarzlarının bir sonucu olarak Türk dili ve kültürünün dünyanın değişik coğrafyalarına yayıldığını belirten Tankut, bu kültürel karşılaşmaların beraberinde “*dil savaşlarını*” başlattığını söylemiştir. Tankut, Türklerin gittikleri yerlerde nüfus bakımından azınlıkta kalmaları sonucu dil yapılarını koruyamadıklarını ve bu yüzden Türkçenin yabancı dillerin istilasına maruz kaldığını belirtmiştir.

Türklerin zaman içerisinde siyasi ve askeri üstünlük sonucu kurdukları devletlerin çok uluslu olmalarının bir neticesi olarak, Türk dünyasında farklı dillerin konuşulmaya devam ettiğini söyleyen Tankut, bu yüzden resmî devlet dili ve halk dili diye iki farklı dilin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Dilde yaşanan bu ayrımı Tankut şu cümlelerle aktarmıştır: “(...) *Devlet dili alabildiğine yabancılaştırırken halk dili Türkçe kalmak için durmadan savaşıyordu. Birinciler Türkçeden bilim dili yapılmayacağını halk her yabancı yeni terime kendi dilince ve halk etimolojisi yoluyla Türk anlamlı bir karşılık uydurmaya çalışıyordu. Bu karşı koymadan da Türk halkının kendi öz dilini ne kadar sevdiğini anlayabiliriz.*”¹⁵³

Konuşmasında değindiği diğer mühim bir nokta ise; Türklerin ana yurtlarından dünyanın değişik bölgelerine “*Kavimler Göçü*” ile başlayan tarihi

¹⁵¹ Vakıf, 29 Eylül 1945, s.4.

¹⁵² Akşam, 27 Eylül 1946, s.2.; Vakıf, 27 Eylül 1946, s.5.; Ulus, 27 Eylül 1946, s.1.

¹⁵³ Ulus, 27 Eylül 1946, s.1.

yolculuklarıdır. Bu yolculuk, Türklerin batıda Avrupa'nın merkezine kadar ilerlemelerinin yolunu açmıştır. Böylece değişik kavimlerle yoğun kültürel ilişkileri de başlamış oluyordu. Daha sonraki süreçte İslamiyet ile kendisini hissettiren Arapçanın etkisi, Selçuklu Türkleri dönemindeki etkin Farsça kullanımı ve elbette Osmanlı döneminde bu dillerden beslenen Osmanlıca ile Türkçeye yabancı kelimelerin varlığı artmıştır. Tankut, Türkçede yaşanan bu sürecin olağan bir durum olduğunu söylerken dilin bir yerden sonra kendisini korumaya dönük canlı bir mekanizmaya benzediğini şu cümlelerle anlatmıştır: “(...) *Diller insan gövdesi gibi yabancı unsurları bir yere kadar götürebilir; bu yabancı unsurlar artınca bunalma başlar.*”¹⁵⁴ Türk bilginlerinin yüzyıllardır süren bir öz Türkçeye dönüş gayretlerinin olduğunu ancak Türk devletlerinin çok uluslu yapıya sahip olmalarının bu çabaları engellediğini, bu yüzden daha önceki “temizleme” -kendi ifadesiyle- girişimlerinin başarısız olduğunu söylemiştir.

Tankut konuşmasında, Türk dilinde yaşanacak değişim için siyasal ve toplumsal bir devrimi ön şartı olarak değerlendirmiş ve Türk inkılâbını bunun önünü açan gelişme olarak tanımlamıştır. Bu düşüncesini şu cümlelerle aktarmıştır: “(...) *Çünkü kökleşen ve genişleyen toplumsal şartlar Türk dilini adeta köreltmış bulunuyordu; yeniden canlanması için bu şartların değişmesi gerekti. Büyük Türk devrimi bu şartları değiştirdi dil devriminin yolunu da açmış oldu. On dört yıldan beri bu yol üzerinde bazı aksamalara ve duraklamalara rağmen başarı ile yürütebiliyorsak bunun başlıca sebebi o zamandan beri kendi iç yapımızın ışığı ile düşünebilmemizdir.*”¹⁵⁵ Tankut, ümmet toplumundan ulus-devlet modeline geçiş ile Türk dilinin sahip olduğu asıl kimliğine de kavuştuğunu dile getirmektedir. Ona göre eski dille konuşmaya devam edilmesi inkılâplarla sağlanan yeni idarî ve toplumsal düzen anlayışına aykırı olacaktı. “*Dil hayatın aynasıdır*” ifadesiyle vurguladığı nokta; Cumhuriyetin kurucu temellerini oluşturan millî karakterin dilde de gösterilmesi ve muhafaza edilmesidir.

Genel Sekreter Tankut, Türk dilinin istenilen yapıya kavuşturulması için dinamik ve doğru bir yöntemin kullanılması gerektiğini savunurken TDK'nın bu konuda zaruret içeren varlığı için şu ifadeleri kullanmıştır:

“(...) Dil kendi yoluna girince onun gelişimi elbette ki millî olur. Fakat bizde yabancı müdahale en az bin yıl devam ettiğinden Türkçeyi bu yeni yolda hızlandırmak ve kaybedilen zamanı kazanmak için onu yakından kollamak zarureti vardı. Yürüyüşünde kendi kurallarına göre ve gövdesini incitmeden kollamak, gelişimini hızlandırmak: işte Türk Dil Kurumu'nun yeni dil hareketindeki rolü yalnız bu olmuştur. Türk Dil Kurumu bu tarihi ve çok sorumlu görevini yaparken yüzde yüz isabetli olduğunu iddia etmemektedir. Zaten konu müspet ve riyazi bilimler gibi kesin düsturlara ve şaşmaz

¹⁵⁴ *Ulus*, 27 Eylül 1946, s.4.

¹⁵⁵ *Ulus*, 27 Eylül 1946, s.4.

metotlara dayanan bir konu olmadığı için araştırmanın, tecrübenin, ayarlamaların ve zamanın payı daima hesaba katılmalıdır. Şurası muhakkaktır ki: yeni Türkçenin bu günkü durumu ümit vericidir ve Dil Kurumu kendi içinde ve dışındaki bilgili dilseverlerin yardımı ile bu ümitleri gerçekleştirecek bir gelişime ermiş bulunuyor."¹⁵⁶

Tankut, konuşmasının son kısmında kurultayda kabul edilen TDK'nın çalışma programına değinmiştir. Kurumun yürüttüğü dil çalışmalarına yönelik muhalefetin eskisi gibi olmadığını, azaldığını hatta çalışmalara karşı olanlarını çoğunun kuruma yardımında bulunduğunu söylemiştir. TDK olarak okulları ve gazeteleri de dil çalışmalarına dâhil ettiklerini açıklamıştır. TDK'nın gelecek nesillere işlenmesi kolay ve temiz bir Türkçe bırakmakla yükümlü olduğunu ifade eden Tankut konuşmasını şu ifadelerle bitirmiştir: *"(...) Yetişen nesil elbette ki bizim kadar güçlük çekmez. Bu güçlüğü ne kadar azaltırsak teker teker hepimizin omuzunda olan bu ödevle o kadar başarılı olacağız."*¹⁵⁷

Tankut'un TDK'daki çalışmaları hakkında görüş belirten Zafer Toprak, dil ve tarih faaliyetlerini yürüten çevrelerce Tankut'a yeteri kadar değer verilmediği halde çalışmalarına durmadan devam ettiğini belirtmektedir. Toprak, Tankut'un TDK'nın yayın organı *Türk Dili Belleten* dergisinin yayımlanma sürecinde aldığı önemli bir rolü şu sözlerle aktarmaktadır:

"Proto-Türk Dili Türk Dil Kurumu'nun Türk Dili Belleten'i Güneş-Dil Teorisi'ne geniş yer ayırdı. Haşan Reşit Tankut bu alanda öncü işlevi görmüş, derginin hemen her sayısına katkıda bulunmuştu. Türk Dil Kurumu etimoloji çalışmalarına ayrı bir önem vermişti. Dilbilim ve etimoloji alanındaki çalışmaları, Güneş-Dil Teorisi yöntemlerinin incelenmesi, bu yönetime göre dil etütleri ve karşılaştırmalar derginin ana eksenini oluşturmuştu. Haşan Reşit Tankut, etimoloji çalışmalarının başlangıç aşamasında yazdığı önsözde, yapılan incelemelerin "Eur-Asie" ve Yakın Asya dillerine öncülük etmiş eski bir Türk dilinin varlığını ortaya koyduğunu söylüyordu. Bu dile Proto-Türk adını veriyordu. Proto-Türk dilinin vatani Orta Asya idi. İlk kültürü yaratan Orta Asyalı halk, ilk kültür dilini de işlemişti. Oradan kopup dört tarafa ve beş kıtaya yayılan göçlerden bazıları bu kültür dilini bütün hâzinesiyle beraber götürmüştü. Onların dili Proto-Türk grubunu oluşturuyordu. Bazı kavimler birçok kültür sözcüklerini ödünç almış, onları gittikleri yerde sonuna kadar korumuşlardı. Bunların dili Proto-Türk'ten etkilenmiş "non-Turque" (Türk olmayan) dillerdi. Her devrin neolojizmi eski sözcüklerden yeni anlamlar çıkarır ve böylece sözcükler ilk

¹⁵⁶ *Ulus*, 27 Eylül 1946, s.4.

¹⁵⁷ *Ulus*, 27 Eylül 1946, s.4.

*anlamından koparak farklı bir ifade gücü kazanırdı. İncelemeler en çağdaş sözcüğün mutlaka eski bir sözcüğün yeni anlamdaki dönüşümüne göre şekil değiştirmesi üzerineydi. Haşan Reşit Tankut örnek olarak Grekçedeki “elektron” sözcüğünü veriyor, bunun Türkçe “yaltırık” sözcüğünün deformasyonu olduğunu iddia ediyordu. Belleten, bu tür birçok örneği içeriyordu. Spor, atlet, botanik, agriculture, Anadolu, Efes, Fırat bunlardan bazılarıydı”.*¹⁵⁸

1.5.3.1. Tankut ve Türk Dili Kurultayları

Cumhuriyetin ilk yıllarında Güneş Dil Teorisi’nin inkılâpçı kadronun planlandığı şekilde doğuşuna öncülük eden gelişmelerin başında dil kurultayları gelmektedir. Yapılmış Türk Dili Kurultaylarının altıncısına kadar Tankut, TDK’nın bir üyesi ve Genel Sekreteri olarak ya bildiriler sunmuş ya da kurumun yıllık çalışmaları hakkında çeşitli faaliyet raporlarını okumuştur. TDK Genel Sekreteri olduğu beşinci ve altıncı kurultayların hazırlık aşamalarında doğrudan yer almıştır. Türk Dili Kurultayları, Cumhuriyet döneminde başlatılan Türk dilinin gelişim sürecini kurumsal ve de akademik zeminlerde ele alınmasını sağlamıştır. Bu nedenle, teorinin nasıl şekillendiğini 1932 yılından itibaren yapılmış Türk Dili Kurultayları üzerinden okumak doğru neticeler verecektir. Kurultaylar Türk Dil Kurumunun tüzüğü gereği iki yılda bir yapılması ön görülmüştü.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Atatürk’ün istemi ve teşvikiyle Türkçenin diğer dillerle olan organik bağını ortaya koymak ve öz Türkçenin tespiti için bir kurultay hazırlığını başlatmıştır. Atatürk, kurultayın hazırlık aşamalarında bizzat bulunmuştur.¹⁵⁹ Muş Mebusu Hasan Reşit Bey kurumun üyesi sıfatıyla yürütülen hazırlıklarda görev almıştır. 26 Eylül 1932 tarihinde Dolmabahçe Sarayı’nın büyük tören salonunda toplanan I. Türk Dili Kurultayına Atatürk de katılmıştır.¹⁶⁰ Ayrıca yerli yabancı toplam 730 davetli¹⁶¹ ve konuşmacının katıldığı kurultayda ele alınan konu başlıkları; Türk dilinin kökeni ve diğer dil gruplarıyla olan ilişkisi, Türklerin kullandığı lehçeler ve divan edebiyatında kullanılan dil olmuştur.¹⁶² Kurultayın üzerinde durduğu bir diğer husus da Türkçenin geleceği ile ilgili bir çalışma takvimi

¹⁵⁸ Zafer Toprak, a.g.e., s.469.

¹⁵⁹ *Vakit*, 2 Eylül 1932, s.1.

¹⁶⁰ Türk dilinin gelişiminde bilimsel bir metodun sistematik hale gelmesi açısından oldukça önemli olan dil kurultaylarının ilki olan I. Türk Dili Kurultayının toplandığı ilk gün olan 26 Eylül, aynı zamanda ülkemizde Dil Bayramı olarak kutlanmasına karar verilmiştir. I. Türk Dili Kurultayı hakkında geniş bilgi için bkz.: *I. Türk Dil Kurultayı Tezler, Müzakere Zabıtları*, <http://katalog.tdk.gov.tr/resource?itemId=34333&dkymId=602>, Erişim Tarihi:04.01.2023.; Geoffery Lewis, a.g.e., s.63.

¹⁶¹ Kurultaya katılım için başvuru yapanların toplam sayısını ifade etmektedir. Bkz.: *Son Posta*, 26 Eylül 1932, s.1.

¹⁶² Kâzım Yetiş, *Atatürk ve Türk Dili 3*, TDTK Yayınları, Ankara: 2005, s.1195-1209.; Ağâh Sırrı Levend, a.g.e., s.409.; Zeynep Korkmaz, *Atatürk ve Türk Dili Belgeler*, ..., s.207.

hazırlamak olmuştur. Kurultayda daha önce Türk diline hizmet etmek amacıyla kurulan Dil Encümeni'nin adı, *Dil Cemiyeti* olarak değiştirilmiştir.¹⁶³

I. Türk Dili Kurultayı için yapılan hazırlıklar arasında dikkat çekici bir gelişme ise kurultay oturumlarının halkın da takip edebilmesi için İstanbul'un çeşitli yerlerine hoparlörler yerleştirilmiştir. Darülfün Konferans Salonuna, Dolmabahçe Meydanına, Fatih İtfaiye Binasına, Üsküdar'daki Doğancılar, Bakırköy ve Sarayburnu Parklarına, Kadıköy Belediye Dairesine ve Büyükdada İskelesi gibi farklı dokuz ayrı noktaya hoparlör kurulmuştur. Kurultayın yapıldığı Dolmabahçe Sarayı'nın bahçe kısmına da dinleyiciler için Darülfünun Konservatuarından 1500 adet sandalye getirtilmiştir.¹⁶⁴

Kurultayda ele alınan konular, öne sürülen tezler, Türk dilinin zenginliğini ortaya çıkarma hususunda önemli bir farkındalık oluşturmıştır. Kurultay sonrası Türk dili çalışmaları devam etmiştir. Bu amaçla, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal başkanlığında 21 Kasım 1932 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulunun 13507 sayılı kararı ile “*Söz Derleme Talimatnâmesi*” kabul edilmiştir. Hasan Reşit Bey, TDK'nın oluşturduğu Derleme Kolu'nda üye görevini yürütmüştür.¹⁶⁵ Dil derleme çalışmalarına merkez ve taşrada görev yapan mülki amirlerin katılımı ile *Derleme Ocakları*'nın kurulması ve buralarda yürütülecek faaliyetler hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır. Bu talimatname ile *Dil Devrimi* olarak adlandırılacak çalışmalarla bütün ülkede bir anda dil seferberliği başlatılmıştır.¹⁶⁶ Bakanlar Kurulunun bu kararının etkisiyle Türk Dili Tetkik Cemiyeti, 1933 yılından itibaren “*Halk Ağzından Söz Derleme*” çalışmalarını yürütmüştür. Bu çalışmalar doğrultusunda il ve ilçelerde kurulan derleme heyetleri vasıtasıyla toplanan 130.000 yeni kelime tespit edilmiştir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, kurultay sonrası 8 Mart 1933 tarihinde Türk Dili Tetkik Cemiyeti üyeleriyle yaptığı toplantıda, kelimelerin Osmanlıcadan Türkçeye karşılıklarının tespiti çalışmalarının hızlandırılmasını istemiştir.

Oluşturulan yeni program ile “*Karşılık Arama Kılavuzu*” hazırlanmıştır. Bu seferki çalışma için; Başbakanlık, Halk Fırkası, Halkevleri, Anadolu Ajansı, Radyo ve bütün gazetelerin katılımı ve iş birliği talep edilmiştir. Program dâhilinde yapılacak çalışmalar “*Dil Anketi*” adıyla yürütülecekti. Anket için Şemsettin Sami'nin kaleme aldığı *Kamus-ı Türkî* isimli eser temel kaynak tutulmuştur.¹⁶⁷ Gazeteye gönderilecek kelimelerin örnekler yoluyla izahı da istenmiştir.¹⁶⁸ 10 Mart 1933 tarihli Milliyet gazetesi ilk sayfasında Mehmet Şeref Bey (Aykut-Edirne Milletvekili) Dil anketi çalışmasının nasıl yürütüleceğini anlatan bir yazı yazmıştır. Aynı tarihli gazetede dönemin Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep

¹⁶³ Seda Bayındır Uluskan, a.g.e., s.217.

¹⁶⁴ *Son Posta*, 21 Eylül 1932, s.2.

¹⁶⁵ *Türk Dili*, TDK Yayınları, (1), Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara: Nisan: 1933, s.45.

¹⁶⁶ *Resmî Gazete*, Yayınlanma Tarihi: 4 Aralık 1932, Sayı:2268, s.2039-2040.

¹⁶⁷ C.C.A.30.10.144.32.15.; Ağâh Sırrı Levend, a.g.e., s.416-417.; *Milliyet*, 9 Mart 1933, s.1-6.; *Hâkimiyeti Milliye*, 10 Nisan 1933, s.1.; *Son Posta*, 11 Mart 1933, s.1-11.

¹⁶⁸ *Milliyet*, 9 Mart 1933, s.1-6.

Peker¹⁶⁹ de parti teşkilatını içerisinde faaliyetlerde bulunan Halkevlerini dil anketine katılmalarını ve her gün en az on-yirmi kelimeyi radyo veya gazetelere göndermelerini istemiştir.¹⁷⁰ Dil anketi çalışmalarını, 11 Mart 1933 tarihli Milliyet gazetesi “*Büyük Dil Anketine Bugün Başlanıyor*” başlığıyla manşetten duyurmuştur.¹⁷¹ Dönemin Milliyet gazetesi Yazı İşleri Müdürü Ahmet Şükrü Bey (Esmer)’in kaleme aldığı yazıda, dil inkılâbının önemi anlatılmış ve Türk Dili ve Tetkik Cemiyeti öncülüğünde yürütülecek programın içeriği hakkında bilgiler verilmiştir.¹⁷² Son Posta gazetesi “*Dil Anketi*” çalışmasına bir yarışma başlatarak destek vermiştir. Yarışmada, gazetede yayımlanan kelimelerin Türkçe karşılıklarını gönderen ilk dört kişiye para ödülü verileceği ifade edilmiştir.¹⁷³ Gazetenin daha sonraki nüshalarında yarışma yolu ile Türk diline kazandırılacak kelimelerin önemine dikkat çekilmeye devam edilmiştir.¹⁷⁴ Benzer yöntemleri dönemin diğer ulusal gazeteleri de uygulamıştır. *Haber* gazetesinde yapılan Türkçe kelime bulma yarışmasıyla ilgili Türk Dili Tetkik Cemiyeti Genel Sekreteri adına Hasan Reşit Bey şu ilanı vermiştir: “*Logaritma sözüünün Türkçe karşılığını bulanlardan en isabet edene yüz lira hediye edilecektir. Bu hediye şimdiden İş Bankasına tevdi edilmiştir. Cevaplar Nisan altı akşamına kadar verilmiş olmalıdır.*”¹⁷⁵

Üç buçuk ay süren dil anketi çalışmaları neticesinde 1382 Arapça ve Farsça kelimenin Türkçe karşılıkları tespit edilmiştir. Bunların 1100 tanesi anket komisyonu tarafından kabul edilirken, bu sayı içerisinde de 640 tanesinin Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından kullanılması uygun görülmüştür.¹⁷⁶

Hasan Reşit Bey’in ilki gerçekleştirilen dil kurultayına dair düşünceleri ise şöyle olmuştur: “*Türk dilinin zenginliğine, onun bir bilim dili olarak işlenebileceğine, yani Türk dilinin kendi milli kudretleri içerisinde gelişeceğine inanıyordu. Birinci Kurultay’ın bu karakteri de bugüne kadar bütün özellikleri ve kudreti ile kendini muhafaza etmektedir. Zaten Türk Dil Kurumu’nun oluşunda âmil olan esas fikirler sade bu idi. Atatürk’ten ilkokul öğretmenine kadar her kültürlü vatandaş gönlünü ve gayretini bu esas fikre bağladı. Siyasi ve içtimai hayatımızdaki*

¹⁶⁹ Türk siyasetinde iz bırakan Mehmet Recep Peker, 1931-1936 yılları arası Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği görevini yürütmüştür. Siyasi kariyerinde 7 Ağustos 1946 tarihinden başlayıp 10 Eylül 1947 tarihinde sonlanan Başbakanlık görevini yapan Peker, Türk inkılâbının en önemli uygulayıcılarından biri olmuştur. Peker hakkında geniş bilgi için bakınız: Bekir Koçlar, *Recep Peker Bir İnkılâpçının Hikâyesi*, Berikan Yayınevi, Ankara: 2022.

¹⁷⁰ *Milliyet*, 10 Mart 1933, s.1-6.

¹⁷¹ Esasen dil anketi çalışmaları daha önceki yıllarda *Son Posta* gazetesinin 11 Ağustos 1931 tarihinden itibaren yayımlanan sayılarında manşette görülmektedir. Gazete yaptığı röportajlarla her gün ayrı bir kişinin dil anketi konusundaki görüşlerini yazmıştır Bkz.: *Son Posta*, 11-22 Ağustos 1931, s.1.

¹⁷² *Milliyet*, 11 Mart 1933, s.1.

¹⁷³ *Son Posta*, 12 Mart 1933, s.1-6.

¹⁷⁴ *Son Posta*, 13-14-15-16-17 Mart 1933, s.1-6.

¹⁷⁵ *Haber*, 4 Nisan 1937, s.2.

¹⁷⁶ Agâh Sırrı Levend, *a.g.e.*, s.417.; *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1934, s.1; *Akşam*, 18 Ağustos 1934, s.1-2.; *Son Posta*, 18 Ağustos 1934, s.1.; *Hâkimiyeti Milliye*, 18 Ağustos 1934, s.1.; *Milliyet*, 18 Ağustos 1934, s.1-8.

*değişiklikler ne olursa olsun vatan çapında hiçbir zümre bu esas fikirden ayrılmadı. Bu amaç, her parti tüzüğünde hususi bir madde ile belirtilmiştir.”*¹⁷⁷

Birinci Dil Kurultayı sayesinde, Türk dilinin köklü geçmişini, fonetik güzelliğini ve zenginliğini ileri sürenlerin bilimsel yöntem ve delillerle bunları ispat ettiği görülmektedir.¹⁷⁸ Bu kurultayda alınan kararlar ve bu kararlara göre hazırlanan çalışma programı Türk dilini, en modern dilcilik ölçüleri ile ele alıp incelenmenin önünü açmıştır.¹⁷⁹ Hasan Reşit Bey, bu manada Birinci Türk Dili Kurultayının yürütülecek dil çalışmalarına dikkatleri çekmek görevini gördüğünü ve Türkçenin zenginliğini ortaya çıkarma girişimlerinin başlangıcını oluşturduğunu şu cümleleriyle anlatmıştır:

*“(...) 1932 yılının 12 Temmuz’unda Türk Dili Türk Cemiyeti bu encümenin yerini alınca bilime bir öğütlenme başladı. O devir “Türk dilinin zenginliğine, onunla bir bilim dili yapılacağına” inanıyordu. Birinci Kurultay işte bu anlayış içinde toplandı. Cemiyetin Başkanı onu “Türk dilinin kendi milli kudretleri içerisinde inkişafını aramak maksadıyla kurulan Kurultay” diye vasıflandırmıştır. Bu hava içinde açılan birinci Kurultay; serbest bir söylev kürsüsü halini muhafaza etti. Herkes istediğini dilediği şekilde söyledi. Başkan konuşmalarında “Türk dilinin başından geçenleri, onun uğradığı bakımsızlıkları, onun kendisinde gizli kalan zenginliği, onun ileride alacağı gürbüzlüğü” söylüyordu. Birinci Kurultay bir uyanma ve inanma ifadesidir.”*¹⁸⁰

Kurultayda yapılan seçim sonucunda Türk Dili Tetkik Cemiyetinin ilk idare kurulu da belirlenmiştir. Kurul üyeleri 17 Ekim 1932 tarihinde yayımladıkları bildiride hedefledikleri noktayı şu iki madde ile açıklamıştır:

- 1-Türk dilini, ulusal kültürümüzün eksiksiz bir anlatım aracı durumuna getirmek,
- 2-Türkçeyi, çağdaş uygarlığımızın önümüze getirdiği tüm gereksinimleri karşılayacak bir yetkinliğe erdirmek.¹⁸¹

Dil devriminin itici gücü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’in 1 Kasım 1932 tarihinde Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmasında söylediği: *“(...) Milli kültürün her çıғırda açılarak yükselmesini Türk Cumhuriyeti’nin temel dileği olarak temin edeceğiz. Türk dilinin, kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için, bütün devlet teşkilâtımızın, dikkatli, alâkalı olmasını isteriz.”*¹⁸² ifadeleri

¹⁷⁷ Sami N. Özerdim, a.g.e., s.26.

¹⁷⁸ Kâzım Yetiş, a.g.e., s.1215.

¹⁷⁹ Zeynep Korkmaz, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, ..., s.733.

¹⁸⁰ Hasan Reşit Tankut, *Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları*, ..., s.11.

¹⁸¹ Şerafettin Turan(a), *Mustafa Kemal Atatürk*, Bilgi Yayınevi, Ankara: 2004, s.569.; Şerafettin Turan(c), *Atatürk ve Türk Devrimi*, TDK Yayınları, Ankara: 1981, s.31.

¹⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:4, C.:10, s.3.

kurumun çalışmalarına yön vermiştir. Birinci Türk Dili Kurultayında şair, yazar ve gazeteci Halit Fahri Bey (Ozansoy)'in teklifi sonucu her yılın 26 Eylül gününün *Dil Bayramı* olarak kutlanması kararlaştırılmıştır.¹⁸³

Birinci Türk Dili Kurultayının ortaya koyduğu ilkeler ve sunduğu bakış açısı, hedeflenen Türk dil devriminin ihtiyaç duyulan bir yansıması olmuştur. Kurultay için: “*Bu kurultay sonunda, Atatürk bir düşmanı yenmiş, bir ülke kurtarmış ve bir utku kazanmış gibiydi.*” değerlendirmesinde bulunan Hasan Reşit Bey, kurultayla ivme kazanan dil devriminin geldiği noktadan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in mutlu olduğunu belirtmiştir. Kurultay sonrası verilen yemekte Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in yaptığı konuşmasını da şöyle aktarmıştır: “*Osmanlıca'yı yeneceğiz. Türk dili, Türk ulusu gibi özgür ve başına buyruk bir dil olacak ve biz onunla uygarlık acununa birden ve toptan gireceğiz.*”¹⁸⁴ Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in bu düşünceleri, kurultayın sonuçlarından duyduğu memnuniyetin bir yansıması olarak görüleceği gibi aynı zamanda daha sonraki kurultayların da gündemini belirlemiştir. Bununla beraber Türk dili devriminde gösterilen kararlılığın da yeni adımlarla devam edeceğini göstermiştir.

Türkçenin zenginliğini ortaya çıkarma amacıyla başlatılan, Türkçede kullanılagelmiş Arapça ve Farsça kökenli kelimelere Türkçe karşılık bulma ve öz Türkçe sözcük belirleme çalışmaları 1932-1936 yılları arası yoğunluk kazanmıştır. Yürütülen çalışmaların ana merkezinde Türk Dili Tetkik Cemiyeti yer almaktaydı. Türk dilinde adeta bir seferberlik anlayışı ile yürütülen bu çalışmalar devam ederken bir taraftan da yeni kurultaylar düzenlenmesine devam edilmiştir.¹⁸⁵ Kurumun üyesi Hasan Reşit Bey'in “*(...) Yazı dilinde bir karara varma ve durulma devrini açmıştır*”¹⁸⁶ şeklinde ifade ettiği İkinci Türk Dili Kurultayı, Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından ilk kurultaydan yaklaşık iki yıl sonra 18-25 Ağustos 1934 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenmiştir.¹⁸⁷ Altı gün süren kurultaya -ilkinde olduğu gibi- Atatürk başkanlık etmiştir.¹⁸⁸ Geniş bir katılım ile toplanan kurultay müzakerelerini dinlemek üzere; Breslav Üniversitesi Türkiyat Profesörü Doktor Giese, Sovyet İlimler Akademisi üyelerinden Prof. Meşçaninof, Prof. Samoiloviç ve Agop Marytayyan katılmıştır. İkinci Türk Dili Kurultayında işlenen

¹⁸³ Şerafettin Turan(a), a.g.e., s.569.

¹⁸⁴ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk'ün Dil Çalışmaları”, *Atatürk ve Türk Dili*, ..., s.116-117.

¹⁸⁵ II. Türk Dili Kurultayı'nın açılış konuşmasını yapan Maarif Vekili Abidin Bey, I. Türk Dili Kurultayı'ndan itibaren yeni Türkçe terim derleme çalışmalarının iki yıl sonucunda ulaştığı noktayı şöyle ifade etmiştir: “*(...) Yazı dilimizde çok kullanılan yabancı sözlere öz Türkçe karşılık bulmak üzere bir dil anketi açıldı. Bu anketin bir kısmını tamamlamak üzere 126 bine yakın derleme fişi ile 159'dan fazla yazma ve basma kitap taranılarak Tarama Dergisi adı altında büyük bir eser ortaya kondu. Endeksiyle beraber 1300 sayfadan fazla tutan bu büyük kitap dil hazinemizin ilk müjdecisi sayılabilir.*” Bkz.: Kâzım Yetiş, a.g.e., s.1327.

¹⁸⁶ Hasan Reşit Tankut, *Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları*, ..., s.11.

¹⁸⁷ *Türk Dili*, TDK Yayınları, (8), Devlet Matbaası, İstanbul: Eylül, 1934, s.1-2.; Ağâh Sırrı Levend, a.g.e., s.419.

¹⁸⁸ Kâzım Yetiş, a.g.e., s.1325.

tema, Türkçenin dünyadaki diller arasındaki yeri ve son iki yılda bu amaçla yürütülen çalışmalar olmuştur. Kurultaya da sunulmak üzere iki yüz tez müracaatı olmuş ancak elli kadarı sunulabilmiştir. Kurultayda alınan kararlardan biri de *Türk Dili Tetkik Cemiyeti*'nin adının *Türk Dilini Araştırma Kurumu* olarak değiştirilmesi olmuştur.¹⁸⁹

Güneş Dil Teorisi'nin ilk adımlarının İkinci Türk Dili Kurultayında atıldığı öne sürülen tezlerden görülmektedir. Katılımcılar arasında bulunan Yusuf Ziya Özer'in "*Ural-Altay Dilleriyle Türkçenin Münasebetleri*" başlıklı bildirisi, Türkçenin tüm dillerin çıkış noktası olduğu tezinin öncüsü olmuştur.¹⁹⁰ Davetliler dışında halkın da kurultay tezleri ve müzakerelerini dinlemeleri için belediye Taksim, Beyazıt meydanlarına, Fatih parkına ve Tepebaşı belediye bahçesine hoparlör sistemi kurmuştur. Kurultayın açılış günü etkinliklerine basının büyük bir ilgisi olmuştur.¹⁹¹ Ülke genelinde kurultayın halk tarafından takibi için Halkevleri seferber edilmiştir. Halkevlerinde toplanan yurttaşlar, savunulan tezleri radyo yayını yoluyla takip etmişlerdir.¹⁹²

Kurultaya sunulan tezler iki başlık altında değerlendirebilir. Tezlerin bir kısmı genel oturumlarda sunulurken diğerleri komisyon çalışmalarında incelenmiştir. Sovyet İlimler Akademisi üyelerinden Prof. Meşcaninof "*Dilin Gelişme Tarihi*" , Prof. Samoiloviç ise "*Cuci Ulusunun Edebi Dili*" isimli birer tez sunmuşlardır. Prof. Samoiloviç'in Türk dili konusunda yapılacak araştırmalarda Sovyet ve Türk bilim insanlarının ortak çalışma yapma teklifi heyecan yaratmıştır. Kurultayın son toplantı gününde komisyon raporları okunmuştur. İncelenmesi için komisyonlara gönderilen bazı tezlerin vakit yetersizliğinden gerekli incelemelerinin yapılamadığı ve bu komisyon raporlarının incelenmesi için merkez heyetine devredildiği ifade edilmiştir. Raporlarda Türkçe terimlerin özenle kullanılmasına ve ders kitaplarına hızlı bir şekilde eklenmesi yönünde alınan kararlar, ortaya çıkan önemli sonuçlardan bazıları olmuştur.¹⁹³ Bu çalışmalar neticesini vermiş ve ilkokullarda okutulacak ders kitaplarının öz Türkçe ile hazırlanması için Kültür Bakanlığı karar almıştır. Yeni sözcükler ve terimlerle hazırlanan kitaplar devlet basımevine gönderilmiştir. Öz Türkçe hazırlanan ilkokullardaki ders kitapları öğrencilere 1935 yılından itibaren okutulmaya başlanmıştır.¹⁹⁴

Kurultayda umumi heyetin üye seçimi yapılmış ve seçim sonucunda Tankut, Umumi Merkez Heyeti ve Etimoloji kolu üyeliklerine seçilmiştir.¹⁹⁵ İkinci Türk Dili

¹⁸⁹ Seda Bayındır Uluskan, a.g.e., s.222.

¹⁹⁰ Erhan Alpaslan, Tülay Aydın, "Bir Cumhuriyet Aydını Olarak Dil ve Kültür Politikaları Işığında Hasan Reşit Tankut", *A.Ü. Atatürk Yolu Dergisi*, (60), Ankara: 2017, s.32-33.

¹⁹¹ *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1934, s.1-3.; *Akşam*, 18 Ağustos 1934, s.1-2.; *Son Posta*, 18 Ağustos 1934, s.1-8.;

¹⁹² *Hâkimiyeti Milliye*, 18 Ağustos 1934, s.1.; *Milliyet*, 18 Ağustos 1934, s.1-8; *Akşam*, 18 Ağustos 1934, s.1.

¹⁹³ Agâh Sırrı Levend, a.g.e., s.420-421.

¹⁹⁴ *Ulus*, 28 Haziran 1935, s.1.

¹⁹⁵ *Türk Dili*, TDK Yayınları, (8),..., s.110.; Nail Tan(a), a.g.e., s.89.

Kurultayından sonra belirlenen yeni kelimelerin derlenmesi ve gramer çalışmaları devam etmiştir. 1933 yılından itibaren sürdürülen çalışmaların bir ürünü olarak, Osmanlıca-Türkçe karşılıklı cep kitapçıkları hazırlanmıştır.¹⁹⁶ Ayrıca *Tarama Dergisi* üzerine gelen düşünceler, dil anketinin verileri, kurumun elinde bulunan ve bu işe yararlı olacağı umulan bütün belgeler bir araya getirilerek 1934 yılı sonlarında yeni bir kılavuz hazırlığına girişilmiştir. Gazetelerde öz Türkçe ile ilgili makaleler yayınlanmaya devam edildiği bu dönemde 27 Kasım 1934 tarihinde *Kurun* gazetesinde Sadri Ertem'in "*Türkçe Düşün Türkçe Yaz*" başlıklı yazısı yer almıştır. Ertem, bu yazısında öz Türkçe kullanımının önemine etraflıca değinmiştir.¹⁹⁷ Aynı tarihli *Akşam* gazetesinde ise Necmeddin Sadak "*Altın Işık*" başlıklı yazısında, Türkler için önemli ritüel olan eski "*Güneş*" inancından bahsetmiştir. Sadak, yazısında Atatürk'ü de "*Türkçenin ışığı*" olarak belirtir ve hakkında övgü dolu sözler kullanmıştır.¹⁹⁸ Yapılan üç yıllık çalışmalar, 26 Eylül 1935 tarihli *Ulus* gazetesinde haber konusu olmuştur. Gazetelerdeki yazıların ortak odak noktası, sürekli olarak vurgusu yapılan Türklük bilinci olmuştur.¹⁹⁹

Atatürk'ün vurguladığı öz Türkçe kelimelerin yazım ve konuşma diline tatbiki birçok zorluğu da beraberinde getirmişti. Zaman içerisinde konuşmalarda anlaşılama sorunu ve telaffuza dayalı zorlukları yaşayanların başında da yine kendisi gelmişti. Türkiye'yi ziyaret eden İsveç Prensi onuruna 3 Ekim 1934 tarihinde verilen yemekte Atatürk için öz Türkçe kelimelerden oluşan bir konuşma²⁰⁰ metni hazırlanmıştı. Tankut, Atatürk'ün bu konuşma metninin öncesinde Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun olduğu bir metin olduğunu daha sonra bu metnin değiştirilerek öz Türkçe kelimeler eklendiğini ifade etmiştir. Tankut'a göre Atatürk konuşmasını: "*(...) okumaya yeni başlamış öğrencilerin acemiliğiyle*" yapmıştı.²⁰¹

Atatürk'ün dilde reform ve öz Türkçe kelimelerin kullanılması için başlattığı dil devriminin zamanla geldiği yer; Onun hitabet gücünü ve konuşma özgürlüğünü sınırlayan bir noktaya ulaşmıştı. Osmanlıca konuşurken sahip olduğu akıcılık ve hâkimiyet öz Türkçe içerikli metinlerde yavaşlamıştı. Bu çıkmazdan Türk dilini kurtaran gelişme Güneş Dil Teorisi olmuştur.²⁰² Atatürk'ün teoriyi niçin sahiplendiği yönünde farklı görüşler mevcut olsa da O, Türkçeden sıkça kullanılan yabancı kelimelerin yerine yeni kelimeler bulma serüveninde geline çıkılmazdan kurtulmak

¹⁹⁶ *Ulus*, 26 Eylül 1935, s.6.

¹⁹⁷ *Kurun*, 27 Kasım 1934, s.3.

¹⁹⁸ *Akşam*, 27 Kasım 1934, s.1.

¹⁹⁹ *Ulus*, 26 Eylül 1935, s.1.

²⁰⁰ Öz Türkçe seferberliği sürecinde hazırlanan konuşmanın "*Baysal Utkulu Nutuk*" şeklinde ifade edilmiştir. Konuşmanın içeriğinden bir pasaj şu şekildedir: "*(...) Avrupa'nın iki bitim ucunda yerlerini berkiten uluslarımız, ataç özlüklerinin tüm ısıları olarak baysak, önürme, uygunluk kaldacıları olmuş bulunuyorlar; onlar, bugün, en güzel utkuyu kazanmaya anıklanıyorlar...*" Bkz.: Geoffery Lewis, a.g.e., s.75.

²⁰¹ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk'ün Dil Çalışmaları", *Atatürk ve Türk Dili*, ..., s.125.

²⁰² Geoffery Lewis, a.g.e., s.76.

için teoriyi bir çıkış kapısı olarak görmüştür.²⁰³ Teorinin geniş manada tartışıldığı ilk gelişme, Üçüncü Türk Dili Kurultayı olmuştur.

Birinci ve İkinci Türk Dili Kurultaylarında kabul edilen Türkçenin kökenbilim çalışmalarının nasıl yürütüleceği hususunda alınan kararlar, dilin sadeleştirilmesini ve Hint-Avrupa Dil Ailesi ile olan ilişkisinin incelenmesine olanak sağlamıştır. Bu gelişmeler, Güneş Dil Teorisi'ne hazırlık evresi olarak da değerlendirilebilir. Güneş Dil Teorisi denilince akla gelen ilk olay, Üçüncü Türk Dili Kurultayıdır. Çünkü Kurultayın ana konusu Güneş Dil Teorisi olmuştur.²⁰⁴ Bu kurultaydan sonra neredeyse tüm kelimelerin kökeni Türkçe ile açıklanmaya çalışılmıştır.²⁰⁵ Peyami Safa, kurultay için: *"Türk dilinde aranan ve bulunan hakikatlerin sergisidir."* diyerek yazılarıyla destek vermeye hazır olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁶

Üçüncü Türk Dili Kurultayı hazırlıkları kapsamında kurultaya geniş çaplı bir katılım sağlamak için 6 Haziran 1936 tarihinde CHP Genel Sekreteri ve Kütahya Milletvekili Recep Peker tarafından Halkevlerine kurultaya katılacakların seçilip bildirilmesini istemiştir. Halkevlerinden gelecek temsilcilerin konaklama işi Kültür Bakanlığı tarafından belirlenecek yatılı okullarda sağlanacaktı. Delegelerin özellikle dil konusunda bilgi ve deneyim sahibi olanlar arasından seçilmesi talep edilmiştir.²⁰⁷ Kurultay Hazırlık Komitesi, 8 Ağustos 1936 tarihinde Halkevleri ve CHP teşkilatlarına gönderdiği yazıda, kurultayın açılış gününe kutlama telgrafları çekmelerini istemiştir. Daha önceki kurultaylarda olduğu gibi sunumların halk tarafından dinlenmesi için radyo yayının yapılması da kararlaştırılmıştır.²⁰⁸

TDK Sekreterliği tarafından Üçüncü Türk Dili Kurultayı hazırlıklarının başlaması ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Gazeteler Mayıs 1936 yılında haber olarak sayfalarında yer vermişlerdir. Dönemin gazetelerinde konu ile ilgili çıkan haberlerde şu ifadeler sarf edilmiştir: *"Üçüncü Türk Dili Kurultayı için hazırlıklara başlanmıştır. Bu Kurultayın mihveri Güneş Dil Teorisi olacaktır. Bu hazırlıklara zaman bulunabilmek üzere Güneş Dil Teorisi üzerine kurum üyelerince yazılmakta olan yazılara aralık verilmiştir. Kurumun üyelerinden olup ta bu kurultayda da üye olarak bulunmak isteyenlerin adlarını, işlerini ve adreslerini bildirmeleri ve kurultaya bir tez vermek isteyenlerin de yazılı tezlerini göndermeleri için en son mühlet 15 Temmuz 1936 akşamı bitecektir. Yalnız dinleyici olarak bulunmak isteyenler 31 Temmuz 1936 akşamına kadar adlarını, işlerini ve adreslerini bildirebilirler."*²⁰⁹

²⁰³ Geoffery Lewis, a.g.e., s.86-87.

²⁰⁴ Şerafettin Turan(a), a.g.e., s.574.; Geoffery Lewis, a.g.e., s. XXXVII.

²⁰⁵ Ali Akar, a.g.e., s.313.

²⁰⁶ *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1936, s.1.; *Son Posta*, 25 Ağustos 1936, s.7.; *Haber*, 25 Ağustos 1936, s.7.

²⁰⁷ C.C.A.490.1.0.0.3.12.39.

²⁰⁸ C.C.A.490.1.0.0.3.13.15.

²⁰⁹ *Ulus*, 24 Mayıs 1936, s.2.; *Kurun*, 24 Mayıs 1936, s.2.; *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1936, s.3.; *Tan*, 24 Mayıs 1936, s.10.

Kurultay, Güneş Dil Teorisi'nin herkese tanıtılması ve anlaşılması için önemli bir bilimsel organizasyon olacaktı. Bu nedenle hazırlık çalışmaları erken bir şekilde başlatılmıştır. Titizlikle yürütülen hazırlıklara bakıldığında kurultaya katılacaklar için farklı renklerde davetiye kartları hazırlanmıştır.²¹⁰ Davetiyeler, kurultay tarihinden bir hafta öncesinde kayıtlı ve adresleri belli olan davetlilere posta yoluyla gönderilmiştir. Adres bilgileri olmayanlar ise davetiyelerini Dolmabahçe Sarayı'nın saat kulesi önündeki Millî Saraylar Müdürlüğünden temin etmişlerdir. Kurultaya davetli olarak katılacak isimler daha sonra gazetelerde de ilan edilmiştir. Katılacak davetli üyelerin ilk listesi 20 Ağustos'ta, ikinci listesi ise 21 Ağustos'ta yayımlanmıştır.²¹¹

Yurt dışından gelecek davetlilerin kurultaya katılmaları teorinin tanıtımı için önemliydi. İlk defa uluslararası bir katılımın olacağı için bu kurultay vesileyle teorinin ortaya koyduğu tezler daha geniş bir yankı uyandıracaktı. Bu nedenle, kurultayı düzenleyen TDK yetkilileri bu teoriyle örtüşen çalışmaları olan yabancı dil bilimcilerin katılımları için gayret göstermiştir. Gönderilen davetiyeler ile kurultaya gelecek olan yabancı katılımcıların İstanbul'a gelmeleri için yol masrafları ve konaklamaları da karşılanmıştır. Kurultaya bir hafta kala davetliler İstanbul'a gelmeye başlamıştır. Gelen davetlileri tanıtan haberler gazetelerde yayımlanmıştır.²¹²

Kurultaya katkı sağlayan kurumlardan biri de Halkevleri olmuştur. Halkevlerinin sürece dâhil edilmesi için CHP Genel Sekreterliği tarafından bütün şubelere gönderilen yazı ile teşvik ve telkinde bulunulmuştur. Bu nedenle Halkevleri de bulundukları yerlerde kurultayın radyo yoluyla halk tarafından takibi başta olmak üzere kurultaya özel çeşitli etkinlikler düzenlenmişlerdir. Kurultay süresince İstanbul'da Üsküdar, Beşiktaş, Şehremini, Kadıköy, Şişli, Beyoğlu ve Eminönü Halkevlerinin Dil, Tarih ve Edebiyat şubeleri tarafından ayrı ayrı etkinlikler yapılmıştır.²¹³

Yürütülen hazırlıklardan sonra Üçüncü Türk Dili Kurultayı 24-31 Ağustos 1936 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nın bahçesinde Atatürk, kalabalık bir delegasyon ve misafirlerin katılımı ile toplanmıştır.²¹⁴ Kurultaya, 498 TDK üyesi, 54 Halkevi temsilcisi, 285 TDK davetlisi, Dr. Kıvergitsh'in de olduğu²¹⁵ 15 yabancı dil

²¹⁰ *Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936), Tezler, Müzakereler, Zabıtlar,...*, s. XXVI.; *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1936, s.1.

²¹¹ *Ulus*, 20-21 Ağustos 1936, s.1-5.; *Kurun*, 6 Ağustos 1936, s.6.; *Kurun*, 21 Ağustos 1936, s.4.

²¹² *Ulus*, 19 Ağustos 1936, s.1.

²¹³ *Kurun*, 22 Ağustos 1936, s.3.; *Tan*, 27 Eylül 1936, s.8.

²¹⁴ Üçüncü Türk Dil Kurultayı, *Türk Dili*, (17-18), Devlet Basımevi, Ankara: Mayıs-Haziran, 1936, s.1.; *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1936, s.1.; *Kurun*, 24-25-27 Ağustos 1936, s.1-7.; *Tan*, 23 Ağustos 1936, s.3.; Ağâh Sırrı Levend, *a.g.e.*, s.440.

²¹⁵ Dr. Kıvergitsh'in III. Türk Dili Kurultayına katılacağı haberi Atatürk tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bunun için Kıvergitsh'in yataklı tren geliş ve gidiş masrafı olan 244,64 lira kendisine Viyana Türk Elçiliği vasıtasıyla gönderilmiştir. Kıvergitsh'e bu süre zarfında geçirdiği hastalık yüzünden yine bizzat Atatürk'ün talimatıyla yine bir miktar para yardımıyla bulunulmuştur. Bkz.: İlker Aytürk, *a.g.e.*, s.41.

bilimci, 15 DTCF Türkoloji talebesi, 39 yerli ve yabancı gazeteci, 192 dinleyici toplamda 1098 kişi katılmıştır.²¹⁶

Kurultay için İstanbul'a gelen yabancı dilbilimciler için bazı programlar düzenlenmiştir. Bunlardan biri Türk Tarih Kurumu adına Asbaşkan Afet İnan tarafından Dolmabahçe Sarayı'nda verilen bir çay ziyafeti olmuştur. Düzenlenen etkinliğe Atatürk, yabancı dilbilimciler ile Tarih ve Dil Kurumu üyeleri de katılmışlardır. Etkinlik sonrası sarayın balkonunda Atatürk davetlileri kabul ederek dil bilgileri üzerinde iki saat süren bir görüşme yapmıştır. Bu görüşme sonunda Atatürk: *"Dünya dil âlimlerinin Türk âlimleriyle beraber çalışmaları dil ilminin şimdiye kadar halledemediği birçok güçlüklerin hallini kolaylaştıracaktır. Bundan büyük hakikatler de meydana çıkacaktır."* demiştir.²¹⁷ Kurultay için İstanbul'a gelen Viyanalı dilbilimci Kıvergitsh, Son Posta muhabirine verdiği demeçte kurultay hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir: *"Bu Kurultay ile yeni bir devrin tarihi bir devrin başladığına kaniyim. Güneş dil nazariyesinin bütün ehemmiyeti yakın bir atide tecelli edecektir. Bu nazariyenin ehemmiyetini er geç bütün dünya takdir edecektir. İlk insanların konuşmalarını, eski Türk lisanını tetkik etmekle elde edebiliriz. Yeni açılacak ilmi ufukla içtimaiyatta etnografyada ve bilhassa ruhiyatta mühim değişiklikler olacaktır. O ilimler Güneş Dil nazariyesinin sayesinde yepyeni şekiller alacaktır."*²¹⁸ Kıvergitsh, kurultayda *"Dünya Dilecilik Teorileri Karşısında Güneş-Dil Teorisi"* başlıklı bir bildiri okumuştur. Bildirisinde teorinin uzak insanlığın ilk düşüncelerini inceleme imkânı sağladığını, bunun ilk sembolünün insanlığın bilincinde ortak olan *"Güneş"* olduğunu ifade eden Kıvergitsh, Türk dillerinin bu teoriyi izah etmek için en uygun dil olduğunu belirtmiştir.²¹⁹

Üçüncü Türk Dili Kurultayında sunulan tezlerin ana teması Güneş Dil Teorisi olmuştur.²²⁰ Tüm oturumlarda bu tez ile ilgili sunumlar yapılmış ve teori, Türk Tarih tezine uygun bir çerçeveye konulmuştur. Böylece ilk iki kurultay ile başlayan Türk dilini yabancı kelimelerden arındırma safhası son bulmuş yerine, Türk dilinin diğer diller ile ilişkisi ve bu dillere kaynaklık ettiğini savunan teorinin safhası başlamıştır.

Kurultaya katılan dil bilimciler hayatın kaynağı olan güneşin, dilin ortaya çıkmasına da kaynaklık edebileceği fikri üzerinde durmuşlardır.²²¹ Teoriye göre insanlığın tanıdığı doğadaki ilk nesne güneş olmuştur.²²² Dolayısıyla insanlar tarafından dile getirilen tüm kavram ve kelimelerin oluşumunda güneşin büyük bir

²¹⁶ Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936), Tezler, Müzakereler, Zabıtlar,..., s.4.; Ağâh Sırrı Levend, a.g.e., s.440.

²¹⁷ Ulus, 23 Ağustos 1936, s.1.; Kurun, 23 Ağustos 1936, s.1.; Haber, 23 Ağustos 1936, s.1.

²¹⁸ Son Posta, 20 Ağustos 1936, s.8.

²¹⁹ Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936), Tezler, Müzakereler, Zabıtlar,..., s.328-335.

²²⁰ Cumhuriyet, 15 Haziran 1936, s.1.; Tan, 11 Temmuz 1936, s.1.; Kâzım Yetiş, a.g.e., s.1490-1497.; Ali Akar, a.g.e., s.313.; Anadolu, 28 Ağustos 1936, s.1-6.

²²¹ Teori hakkında kurultayda okunan tezler için bakınız: Cumhuriyet, 28 Ağustos 1936, s.6.; Açık Söz, 25-26 Ağustos 1936, s.6-7.

²²² Tankut, H. R. (1938). "Güneş-Dil Metoduyla Dil Etütleri", Türk Dili Belleten, TDK Yayınları, (27-28), Şubat, Ankara, s.38.

etkisi vardır.²²³ Güneş, dünyada dini ve felsefi düşüncenin ortaya çıkışına etki ettiği gibi dilin de ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Bu nedenle ilk insanlar kullandıkları maddi ve manevi kavramların ilk halini güneşe verdikleri tek ad ile tanımlamışlardır. Bu kavramı da anlatan ilk ses Türkçenin ilk kökü olan “ağ” sesidir.²²⁴ Zamanla ses ve anlam arasındaki bağa dayanan “ağ” sesi parçalanıp başka ses ve kelimelerle ifade edilen yeni kavramların ortaya çıkmasına yol açmıştır.²²⁵

Tankut, Üçüncü Türk Dili Kurultayına kurultay üyesi olarak katılmıştır.²²⁶ Kurultayın 26 Ağustos 1936 tarihli oturumunda bildirisini sunmak üzere söz almıştır.²²⁷ Atatürk’ün de takip ettiği oturumda Tankut, “*Güneş Dil Teorisi’ne Göre Pankronik Usulle Paleo-Sosyolojik Dil Tetkikleri*” başlıklı bildirisini sunmuştur. Bildirisinde dilin önemine vurgu yaparak, insanın sosyalleşmesi için en önemli kaynağın dil olduğunu ileri sürmüştür. Tankut’un kurultaya sunduğu bildirinin içeriğine çalışmanın ikinci bölümünde detaylı olarak değinilmiştir.

Kurultayın son gününde, *Türk Dilini Araştırma Kurumu*, “*Türk Dil Kurumu*” adını alarak, merkez yönetimi şöyle belirlenmiştir: Saffet Arıkan (Başkan), İbrahim Necmi Dilmen (Genel Sekreter), Besim Atalay (Sayman), Ahmed Cevad Emre (Üye), Ali Canip Yöntem (Üye), Hasan Reşit Tankut (Üye), İsmail Müştak Mayakon (Üye), Naim Onat (Üye), Refet Ülgen (Üye).²²⁸ Kurultayın son günü kurulan *Güneş Dil Teorisi ve Dil Karşılaştırmaları Komisyonu*’na seçilen Tankut, teori hakkında yaptığı çalışmalar ışığında üç sayfa ve altı maddeden oluşan komisyon sonuç raporunu hazırlamıştır. Raporda, Üçüncü Türk Dili Kurultayını değerlendirilmiştir. 31 Ağustos 1936 tarihli raporda dikkat çeken ifadeler bulunmaktadır. Bunlardan biri, raporun altıncı maddesinde yer alan; bundan sonra Türk ilim insanları tarafından teorinin sahiplenmesi ve teşvik edilmesi yönündeki komisyon talebidir.²²⁹

²²³ Teorinin en revaçta olduğu dönemde Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde Türkoloji II dersinde bir ders konusu olarak okutulmuştur. Kitapta Güneş Dil Teorisi hakkında önemli bilgiler ve detaylar bulunmaktadır. Kitabın bölümleri Cumhuriyet gazetesinde belirli aralıklarla yayımlanmıştır. Bkz.: Abdülkadir İnan, *Güneş-Dil Teorisi Üzerine Ders Notları*, İstanbul Basımevi, İstanbul: 1936, s.3.; *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1936, s.4.

²²⁴ Zeynep Korkmaz, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, ..., s.779.; Ahmet Bican Ercilasun, a.g.e., s.243.

²²⁵ Kâzım Yetiş, a.g.e., s.1452-1458.; Yasemin Yılmaz, a.g.e., s.8.; Ahmet Bican Ercilasun, a.g.e., s.252-253.

²²⁶ *Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936)*, *Tezler, Müzakereler, Zabıtlar*, ..., s. XV.; Üçüncü Türk Dil Kurultayı, *Türk Dili*, (20), Devlet Basımevi, Ankara: İlk teşrin, 1936, s.14.

²²⁷ Tankut aslında bildirisini kurultayın ikinci günü olan 25 Ağustos öğleden sonraki üçüncü oturumunda sunacaktı. Ancak kendisine sunum için saat 17.30’da sıra gelince oturumu yöneten Afet Hanım, bildirinin uzun olması ve vaktin ilerlemiş olması nedeniyle Tankut’un bir sonraki gün sunumunu yapmasını önermiş ve bu öneri kabul edilmiştir. Tankut, içerik olarak bir hayli uzun olan bildirisini ancak iki oturumda sunabilmiştir. Bkz.: *Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936)*, *Tezler, Müzakereler, Zabıtlar*, ..., s.94.

²²⁸ Tüzük gereğince Maarif Vekili olan Saffet Arıkan aynı zamanda Türk Dil Kurumu’nun doğal başkanı olarak görev almıştır. Bkz.: Agâh Sırrı Levend, a.g.e., s.440.; *Haber*, 1 Eylül 1936, s.1-6.; *Son Posta*, 1 Eylül 1936, s.1-5.; *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1936, s.1-7.; *Tan*, 1 Eylül 1936, s.1-8.; *Kurun*, 1 Eylül 1936, s.1-7.

²²⁹ *Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936)*, *Tezler, Müzakereler, Zabıtlar*, ..., s.30.; Güneş Dil Teorisi Komisyonu tarafından hazırlanan altı maddelik rapor için bakınız: *Üçüncü Türk Dil Kurultayı*

Cumhuriyetin ilk yıllarında revaçta olan Türk tarih ve Türk dil tezleri için önemli bir tamamlayıcı unsur olarak değerlendirebilecek Güneş Dil Teorisi, Türklerin tarih ve dil birliği açısından zengin geçmişini inceleme fırsatı sunmuştur. 20-25 Eylül 1937 tarihleri arası düzenlenen İkinci Türk Tarih Kongresinde, Güneş Dil Teorisi'nin Türk tarih tezi ile olan ilişkisinin detaylı olarak ele alınmasına zemin hazırlamıştır.²³⁰ Teoride, tüm dillerin kökeni ve dil yapısı itibarıyla Türkçeden türediği yargısı işlenmiştir. Hem Türk tarih tezi hem de Güneş Dil Teorisi barındırdığı eksikliklerine ve bilimsel altyapıdan yoksun olduğu yönündeki eleştirilere rağmen, dönemin dil bilimcileri, aydınları ve çeşitli siyasi çevreler tarafından geniş bir kabul görmüştür. Üçüncü Türk Dili Kurultayı süresince üzerinde durulan teori hakkında öne sürülen tezlerin içeriği ve görüşler için dönemin basınına yansıyan haberleri incelemek doğru olacaktır. Böylece devlet eliyle oldukça önemsenerek yürütülen bu çalışmaların basına konu olan hali ile ele almak teoriyi daha anlaşılır kılacaktır. Teori hakkında en çok çalışma yapanların başında Tankut gelmektedir. Tankut'un teorisinin anlaşılması ve yayılmasına hizmet eden çalışmaları ve fikirlerine ikinci bölümde geniş bir şekilde yer verilmiştir.

İstanbul'da düzenlenen Üçüncü Türk Dili Kurultayı sonrası tüzüğe göre 1939 yılında dördüncü kurultayın yapılması öngörülmüştü. Ancak İkinci Dünya Savaşı nedeniyle bu takvimde değişikliğe gidilmiş ve Türk Dili kurultaylarının dördüncüsü ancak 1942 yılında yapılmıştır. Dördüncü Türk Dili Kurultayı, Atatürk'ün vefatının ardından yapılmış olması ve üstelik Ankara'da düzenlenen ilk kurultay olma özelliklerine de sahiptir. Beş gün süren kurultay, 10 Ağustos 1945 tarihinde Cumhurbaşkanı ve TDK'nın koruyucusu İsmet İnönü'nün desteği²³¹ ve katılımıyla gerçekleşmiştir.²³² DTCTF konferans salonunda yapılan ilk genel toplantıya, Cumhurbaşkanı İnönü'nün yanı sıra; Meclis Başkanı Abdülhalik Renda, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal, milletvekilleri, Halkevlerinden gelen temsilciler, akademisyenler katılmıştır. Kurultaya katılan kalabalık heyet, Etnografya Müzesindeki Atatürk'ün kabrini ziyaret ederek çelenk bırakmıştır. TDK Başkanı ve Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in açış konuşmasıyla

(1936), *Tezler, Müzakereler, Zabıtlar,...*, s.342-343.; Zafer Toprak, ag.e., s.474-477.; *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1936, s.7.; *Tan*, 1 Eylül 1936, s.8.; *Haber*, 25 Ağustos 1936, s.7.; *Haber*, 1 Eylül 1936, s.6.; *Akşam*, 1 Eylül 1936, s.1-4.; Nail Tan(a), ag.e., s.90.; Kurultay zabıtları için bakınız: <https://kutuphane.ttk.gov.tr/resource?itemId=168195&dkymId=6425>, Erişim Tarihi: 04.01.2023.

²³⁰ *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1937, s.1-7.

²³¹ Atatürk'ün başlattığı dil devrimi çalışmaları, Millî Şef döneminde de devam ettirilmiştir. İnönü, TDK'nın hamiliğini devralıp kurumun çalışmalarını yakından takip etmiş ve desteklemiştir. Bunlardan biri Cumhurbaşkanı İnönü'nün 9 Ağustos 1941 tarihinde Türk Dil Kurumu'na yaptığı ziyaret olmuştur. İnönü'yü, Hasan Reşit Tankut'un da aralarında olduğu kurum çalışanları karşılamıştır. İnönü'nün başkanlığında iki buçuk saat süren toplantıda kurum tarafından yürütülen sözlük, terim, tercüme ve basım işleri hakkında bilgiler verilmiştir. İnönü, Cumhuriyetin dil devrimine verdiği öneme dikkat çekmiş ve Türkçenin herkes tarafından kullanılması ve kalıcı bir hal alması için çalışmaların ciddiyetle ve hız kazanarak sürdürülmesini istemiştir. Bkz.: *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1941, s.3.; *Son Posta*, 9 Ağustos 1941, s.1.; *Vakit*, 9 Ağustos 1941, s.1.

²³² *Vakit*, 11 Ağustos 1942, s.1-2.; *Halkın Sesi*, 11 Ağustos 1942, s.1.

başlayan kurultay başkanlık kurulunun seçilmesiyle devam etmiştir. TDK Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen, kurumun altı yıldır yaptığı çalışmalar hakkında bir rapor okumuştur.²³³ Kurultayda çalışacak komisyonlar için seçimler yapılmıştır. Tankut, yapılan seçimler sonucunda Genel Merkez Kurulu Üyeliği ve Lengüistik ve Etimoloji Komisyonuna seçilmiştir.²³⁴ Komisyon yaptığı çalışmayı rapor haline getirerek kurultaya sunmuştur. Kurultayın son günü TDK Genel İdare Kurulu seçimleri yapılmış, Tankut yapılan seçimle TDK Genel Kurul Üyeliği görevine getirilmiştir.²³⁵

Türk Dili Kurultaylarının beşincisi Tankut'un TDK Genel Sekreteri görevini yaptığı sırada düzenlenmiştir.²³⁶ Kurultay, Cumhurbaşkanı İnönü başta olmak üzere Meclis Başkanı Abdülhalik Renda, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal, bakanlar, milletvekilleri, dil bilimciler, üniversite rektörleri ve akademisyenlerin olduğu geniş bir katılımı 26 Kasım 1945 Pazartesi günü Ankara'da DTCF konferans salonunda toplanmıştır.²³⁷ Kurultay heyetinin sabah saatlerinde Atatürk'ün kabrini ziyareti ile başlayan programı daha sonra DTCF salonunda devam etmiştir. İçişleri ve Millî Eğitim Bakan Vekili Hilmi Uran'ın yaptığı açılış konuşmasının ardından söz alan Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri Tankut, kurumun çalışmalarını ve hedeflerini açıklayan detaylı raporunu okumuştur. Tankut, İkinci Dünya Savaşı süresince dünyada yaşanan sıkıntılara rağmen TDK'nın dil çalışmalarına devam ettiğini bir engelle karşılaşmadıklarını ifade ederek bu çalışma koşullarını sağlayan dönemin devlet erkânı için: *"Eğer şimdi yüce katınıza oldukça başarılı bir durumda çıkabiliyorsak bunu geçen savaş yılları sürümünce içinde yaşadığımız güvenli hayata borçluyuz. Bize ve bütün memlekete o güvenli hayatı sağlayan Milli Şefimiz, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye, Büyük Millet Meclisine ve Cumhuriyet Hükümetine Türk Dil Kurumu adına gönül dolusu minnetler ve üstü saygılar sunmakla mutluyum."*²³⁸ demiştir. Uzun süren konuşmasının satır aralarında yapılan ilk kurultaylardan itibaren TDK'nın üstlenmiş olduğu ödevleri yerine getirmesinden ve kurum tarafından basılan eserlerden bahsetmiştir. Genel Sekreter Tankut'un sunduğu rapor, adeta Cumhuriyet döneminde Türk dilinde atılan adımların başlangıcından itibaren geline nokta gösteren bir özet niteliğinde olmuştur. Ebedi Şef Atatürk'ün başlattığı dil devriminin Millî Şef İnönü döneminde de devam eden sürekliliğine dikkat çeken Tankut, büyük bir ilerleme göstermiş dil çalışmalarını anlamak açısından önemli bilgiler vermiştir. Konuşmasında: *"Bilim kurulları güven ister yardım ister arkalama ve kollama*

²³³ *Ulus*, 10 Ağustos 1942, s.1.; *Vakit*, 11 Ağustos 1942, s.1-2.

²³⁴ *Ulus*, 11 Ağustos 1942, s.2.; Nail Tan(a), a.g.e., s.90.

²³⁵ *Ulus*, 15 Ağustos 1942, s.2.

²³⁶ Nail Tan(a), a.g.e., s.91.

²³⁷ *Tanin*, 27 Kasım 1945, s.1-6.; *Akşam*, 27 Kasım 1945, s.1.; *Cumhuriyet*, 27 Kasım 1945, s.1.; *Son Posta*, 27 Kasım 1945, s.1.; *Ulus*, 27 Kasım 1945, s.1.

²³⁸ Hasan Reşit Tankut, *Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları*, ..., s.10.; "Beşinci Türk Dil Kurultayı", *Amaç*, (5), Ak-Ün Basımevi, İstanbul:1 Aralık 1945, s.1-2.

ister”²³⁹ diyen Genel Sekreter Tankut, ilk kurultaydan başlayarak Türk dil sahasındaki çalışmalarda nasıl bir yol izlendiğini ve sırasıyla yapılan kurultayların çalışmalara olan etkisini şöyle ifade etmiştir:

“(…) Birinci ve İkinci Kurultaylarımızın programlarıyla o kurultaylarda okunan tezlerde iki ana çalışma kendini gösterir. Bunlardan ön plana alınan birincisi doğrudan doğruya dil devrimi ve Türkçeleştirmedir. Bu çalışmaların o zamanki meyveleri derleme, tarama ve bunların işlenmiş bir süzmesi olan “cep kılavuzu” dur. İkincisi genel anlamda bir Türk dili filolojisi idi. Bu konu Türk Dilinin bakılığını, Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yerini araştırmaktı. (...) Üçüncü Kurultay bunu ön plana alarak dil felsefesi çerçevesi içinde görüştü. Üçüncü Kurultayın vasfı budur. Dördüncü Kurultaya çalışma gerekçeleri toplanmış, çalışma yolları kararlaştırılmış, denemeler yapılmış ve durum oldukça aydınlanmış olarak giriyoruz. Bu devirde dil devrimi vatan ölçüsünde bir gelişim ve yayılım kazanmış bulunuyor. Zamanın eskisi yapacağını yapmış. Devrim dilbilimcilerin malı olmuştu ve dil hareketinde o Kurultay Başkanının dediği gibi “dilün unsurları ve bunların bağlandıkları kurallar üzerindeki bütün emekler düşünmek ve düşünülünü söyleyip yazmak içindir.” kavramına varılmıştı. Bu suretle dil hareketi bir yapıcı kavram ve bir uygulama alanına girmiş bulunuyor. Dördüncü Kurultayın ana vasfı işte budur.”²⁴⁰

Beşinci Türk Dili Kurultayı, daha öncekilerden farklı bir özelliğe sahip olmuştur. TDK tarafından yürütülen çalışmaların bu kurultayda yazınsal ürüne dönüşerek somutlaştığı görülmektedir. Uzun süren çalışmalar neticesinde Türkçe sözlük, okullarda okutulacak dilbilgisi ve gramer kitapları başta olmak üzere birçok çalışma kitap haline getirilmiştir. Bütün kitaplar kurultay boyunca sergilenmiştir. Tankut konuşmasında Türkçe sözlüğün hazırlanma sürecini ve varılan noktayı şu cümlelerle anlatmıştır:

“(…) O bizden her şeyden önce bir sözlük istedi. Dördüncü Kurultaydan beri memlekette okuma, konuşma, yazma ve yayın dili ari Türkçeye doğru hızla yürümüş ve önceki eski ve yeni sözlükleri çok geride bırakmış olduğu için yaşayan dil haznesini toplayan bir sözlüğe muhtaç olduğumuzu herkes anlıyordu. Zaten bu boşluğu daha çok önce duyup anlayanlar 17 Şubat 1929 da -yani bundan on altı buçuk yıl evvel- Ankara’da bir söz kitabı yapmayı düşünmek üzere yetkili kimselerden bir komisyon toplanmıştı. Milli Şefimiz, o

²³⁹ Hasan Reşit Tankut, *Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları*, ...,s.10.

²⁴⁰ Hasan Reşit Tankut, *Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları*, ...,s.12.; *Beşinci Türk Dil Kurultayı 1945. Birleşimler, Tutanaklar, Tezler*, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul: 1946, s.12-13.; *Ulus*, 27 Kasım 1945, s.3.

zaman Başbakan sıfatıyla bu toplantıyı açış söylevinde Türk dilinin halini şu şekilde ifade eyledi: “Şimdiye kadar dilimiz sınırları açık bir yurt kalmıştır; bir dilin amiri söz kitabı ile çevrilip çerçevelenir. Yüce toplanmanız dilimizin sınırını çizmek bunu zorlanmaktan korumak için kurulmuştur.” Şimdi yüce katınıza sunulan bu “Türkçe Sözlük” büyük bir boşluğu dolduracak kadar büyük ve önemlidir.”²⁴¹

Konuşmasında, TDK'nın yaptığı çalışmalardan bahsederken birbirine yakın anlamlı Türkçe kelimelerin tespiti için kelimelere kimlik kazandırmanın temel amaç olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmanın, başkanı olduğu *Terim Kolu* tarafından yürütüldüğüne dikkat çeken Tankut, *Türkçe Sözlük* ve *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* hakkında detaylı bilgilere de yer vermiştir. 23.000 kelimeyi kapsayan *Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*'nin 1946 yılında 36 formalık bir cilt şeklinde basımının yapılacağını söylemiştir.²⁴² Bunların dışında yürütülen terim çalışmalarının son üç yıldır sadece kurumun üstlendiği bir çalışma olmaktan çıktığını tamamıyla devletin resmî bir politikası haline geldiğini söyleyen Tankut, yükseköğretimde kullanılacak yeni terimlerin belirlenmesi işinin; TDK, üniversitelerin ve Millî Eğitim Bakanlığının ortak çalışmasıyla yapıldığını da eklemiştir. Ayrıca Tankut, yürütülen bu çalışmalar hakkında bazı sayısal veriler vermiştir. Bu yöntemle şimdiye kadar 17.663 adet kelimenin incelendiğini bunların 2.984 adetinin ilk ve orta öğretimde daha önce kullanılan terimler olduğunu kalanlardan 511 adetinin kimya, 736 adetinin edebiyat, 234 adetinin hukuk ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Geriye kalan 5.445 adet kelimenin Millî Eğitim Bakanlığınca üzerinde son çalışmaların yapıldığını söylemiştir. Bunlara ilaveten 79.091 adet teknik terimin hazırlıklarının devam ettiğini ifade etmiştir.²⁴³

Tankut, kurultayda üç saati aşkın süren konuşmasında, Türk dilindeki gramer çalışmalarının önemine dikkat çekmek ve Gramer Kolu'nun çalışmaları için şu cümleleri kurmuştur: “(...) *Bugün için kendini şiddetle duyuran büyük eksiklerimiz genel anlamda gramerdir. (...) Bütün çalışmalarımız bu gramerlere gerekli gereçleri hazırlamak için oldu. Henüz sona varmış değiliz. Çalışmalar yabancı dillerin etkisi altında kullanılmaktan ve gelişmeden kalmış birçok gramer öğelerinin yeniden dirilebileceğini üretme ve üreme imkânlarını göstermektedir. Bu ı ışık altında*

²⁴¹ Hasan Reşit Tankut, *Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları*, ..., s.11-12.; *Beşinci Türk Dil Kurultayı 1945. Birleşimler, Tutanaklar, Tezler*, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul: 1946, s.14.; “Beşinci Türk Dil Kurultayı”, *Amaç*, s.2.; *Ulus*, 27 Kasım 1945, s.3.; Hüseyin Sadoğlu, *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2003, s.261.

²⁴² TDK'nın başlattığı ilk işlerden biri halk ağzından söz derleme işidir. Bir Hükümet kararnamesiyle yurdun dört bir yanından eş zamanlı başlatılan söz derleme çalışmaları sonucunda elde edilen 153.504 fiş TDK'ya gönderilmiştir. Kurum bu fişleri alfabetik sıraya koyarak yayınlama kararı almıştır. Bunun için bir dergi oluşturulması kararlaştırılmıştır. O dönemde yayım hayatına başlayan “*Derleme Dergisi*” böyle bir sürecin ve ihtiyacın ürünüdür. Tankut, derginin hazırlık ve yayın aşamalarında görev almıştır. Bkz.: *Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936), Tezler, Müzakereler, Zabıtlar*, ..., s.19-20.; 1936 Kışı Sonlarında Kurumun Çalışmaları, *Türk Dili*, (16), Devlet Basımevi, Ankara: Nisan, 1936, s.4.

²⁴³ Hasan Reşit Tankut, *Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları*, ..., s.17.; *Ulus*, 27 Kasım 1945, s.3.

çalışılırsa Türk dili dehasına daha çok uygun bir gramer yapılabileceği umulur."²⁴⁴ Konuşmasının devamında, Lengüistik ve Etimoloji Kolunun faaliyetleri için dil bilgisi esaslarına bağlı kalarak yürütülen çalışmaların hız kazandığını ve 1.600 kelimenin fişlenerek çalışmaların devam ettiğini söylemiştir. Fişlenen kelimelerin menşei kökenbilim yoluyla belirlenirken bir taraftan da Türkçenin tarihi gramerini hazırlanmasına katkı sağlandığını ifade etmiştir.²⁴⁵ TDK yayını *Bellesten* dergisinin artık sadece bir ilim dergisi olarak yayımlanmasına karar verdiklerini söyleyen Tankut, kurum haberleri ve yazışmaları için yıllık/bülten çalışmasını başlatacaklarını söylemiştir. Kurumun bütçesi hakkında da bilgiler veren Tankut, kurum kütüphanesinin çeşitliliğine ve yayın kolunun basımını gerçekleştirdiği birçok eserle yakaladığı başarıyı vurgulamıştır.²⁴⁶ Tankut konuşmasını şu şekilde sonlandırmıştır:

*"Sayın Kurultay üyeleri okuduğum bu raporla Türk Dil Kurumu'nu yüce katınıza bir hesap verme durumuna getirdim. Çalışmalarımızı ve idareimizi beğendiğinize inanmak bizim için en büyük sevinç olacaktır. Türk Dil Kurumu'nun bugüne varabilmesi yalnız Kurum kişiliğinin veya tek tek Kurum kişiliğinin veya tek tek kurum üyelerinin gayretleriyle değildir ve olamaz da! Kurum çalışmaya başladığı günden beri milletten sevgi, devletten kuvvet aldı. Daima içimizde ve bizim gibi çalışmış ve gayretlerimizi ödüllendirmiş olan Koruyucu Genel Başkan Milli Şef bizim için daima kuvvet ve güven kaynağı oldu. Türk Dil Kurumu adına yüce katında saygıyla eğilirim. Şimdi sevincimizi ortaklaştığına inandığımız Atatürk'ün manevi varlığı elbette ki aramızdadır. O, Türk Dil Kurumu'nu daha ilk kurduğu günlerde tutulan yolun doğruluğuna tamamiyle inanmış ve amacın uzakta olmadığını müjdelemişti. Bu amaca her vakit olduğu gibi bundan sonra da aynı güven içinde ve aynı hızla yürümekte devam edeceğiz."*²⁴⁷

Kurultayda komisyon görüşmelerinin devam ettiği sırada konuşmacılardan birkaçı, bakanlıklar başta olmak üzere ticari müesseselerin kullanacağı resmî terim ve imla kurallarının TDK tarafından yeniden hazırlanmasını talep etmişlerdir. Bu amaçla imla sözlüğünün yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini öne süren hatipler, terimlere ön ekler getirilerek yeni kelimelerin denenmesini istemişlerdir. Bu konuda söz alan Genel Sekreter Tankut, dillerin yapı bakımından tek heceli, bitişken ve bükülgen (kelimenin ortasından ikiye ayrılan dil yapısı Sami dil gurubunda bulunur) olarak üçe ayrıldıklarından bahsettikten sonra sözlerini Türkçeye getirerek; "(...)

²⁴⁴ Hasan Reşit Tankut, *Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları*,..., s.19.; Ulus, 27 Kasım 1945, s.3.

²⁴⁵ Hasan Reşit Tankut, *Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları*,..., s.21; Ulus, 27 Kasım 1945, s.3.

²⁴⁶ Hasan Reşit Tankut, *Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları*,..., s.23; Ulus, 27 Kasım 1945, s.3.

²⁴⁷ Hasan Reşit Tankut, *Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları*,..., s.26.; Ulus, 27 Kasım 1945, s.3.

*Bizim dil genel olarak bitişken (sondan eklemeli) tiptedir. Türkçenin bir vakitler bükülgenliği olup olmadığı Kurumca incelenmiş bükülgenliğin ön ek izlerine rastlanmıyorsa da ilim bakımından müspet olan bu olayların genel olarak varlığını iddia ettirecek bir genişlik bulunamamıştır. Bunun içindir ki ön ek kullanmak yoluna gidilmedi. Her ne kadar özveri ve içgüdü gibi denemeler yapılmışsa da bunlar mürekkep kelimelikten ileri varamamıştır.”*²⁴⁸ yorumunda bulunmuştur. Tankut, Türkçenin sondan eklemeli bir dil yapısına sahip olduğunu belirterek, önden eklemeli kelime çalışmaları için sınırlı bir alana sahip olduğunu ifade etmiştir. Konuşmasında, Türkçede imla konusuna da değinen Tankut, Millî Eğitim Bakanlığı ile TDK’nın ortak bir çalışma yaptıklarını ve henüz çalışma sonuçlarının çıkmadığını söylemiştir. Tankut konuşmasında: “(...) *en sağlam dilin milli duyguları, milli kelimelerle ifade edebilen bir dil olduğunu fakat dünyada hiçbir dilin başka dillerden yabancı kelime almamış olduğunun görülemediğini*” ifadelerini kullanmıştır. Tankut’a göre Türk dilinin sadeleştirilmesi işi önemli ve gerekli olmakla birlikte tam anlamıyla ari bir Türkçenin elde edilmesi ise imkânsızdır.²⁴⁹

Türk dili üzerindeki çalışmalarının gelişme hızını ortaya koyan Beşinci Dil Kurultayının son gününde yapılan seçimle TDK Genel İdare Kurulu belirlenmiştir. Tankut, yapılan seçim sonucunda TDK Genel Sekreterliği görevine yeniden seçilmiştir.²⁵⁰

Tankut’un “(...) *amaca götüren yolun üzerindeki hesaplaşma, denetleme ve yöneltme durakları*”²⁵¹ olarak tanımladığı Türk dili kurultaylarının altıncısı 19 Aralık 1949 tarihinde Ankara, DTCF konferans salonunda yapılmıştır. Tankut, kurultaydan bir gün önce İstanbul’da yayınlanan *Yeni İstanbul* gazetesinin Ankara muhabirine kendi el yazısıyla kurultay hakkındaki düşüncelerini ve kurultayla hedeflenenleri şu cümlelerle anlatmıştır: “*Dil Kurultayları, dil devriminin yürüyüşünde birer merhaledir. Altıncı Kurultay, günlük hayatın içine girmiş ve cemiyetin vicdanına işlenmiş bir hareketi plânlayacak, programlaştıracak ve teşkilatlandıracaktır.*”²⁵² Kurultay Heyeti, sabah saat 09.30’da Halkevinde bir araya gelerek, Atatürk’ün kabrini ziyaret etmiş oradan da DTCF’ye geçmişler. Saat 10.00’da İstiklal Marşı ile başlayan oturum, yoklama ve açış konuşmalarıyla devam etmiştir.²⁵³ Genel Sekreter Tankut söz alarak; daha önceki kurultayda olduğu gibi TDK’nın çalışmalarını içeren bir raporu katılımcılara okumuştur.²⁵⁴ Kurultayda, Feridun Ankara’nın önergesiyle dil çalışmalarına yapılan eleştirilere cevap verecek ve dil çalışmalarını halka aktaracak bir derginin yayımlanması görüşü ortaya atılmıştır. Tartışmalara neden olan yeni dergi teklifi üzerine söz alan Rüştü Sardağ, yazıların halka mal olmuş

²⁴⁸ *Ulus*, 1 Aralık 1945, s.4.

²⁴⁹ *Ulus*, 1 Aralık 1945, s.4.

²⁵⁰ *Vakit*, 1 Aralık 1945, s.4.

²⁵¹ Hasan Reşit Tankut, *Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları*, ..., s.10.

²⁵² *Yeni İstanbul*, 19 Aralık 1949, s.1.;

²⁵³ *Altıncı Türk Dil Kurultayı (1949), Birleşimler, Tutanaklar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Yeni Matbaa, Ankara: 1950, s.3.

²⁵⁴ *Altıncı Türk Dil Kurultayı (1949), Birleşimler, Tutanaklar*, ..., s.14.; *Ulus*, 19 Aralık 1949, s.1.

kelimeler ile yazılması gerektiğini ifade etmiştir. Konuşmalarda TDK'nın uydurma bazı kelimeler kullandığı yönünde yapılan eleştiriler hakkında söz alan Tankut: *"Bilim heyeti arasına tanınmış yazarları da alalım ve bunu heyet kararlaştırsın. Dil Kurumunun kelimeler uydurarak halka empoze etmesi hususu ise yanlıştır. Dil Kurumu kelime uydurmaz, arar, tarar, ortaya atar."*²⁵⁵ demiştir. Bu konuşma üzerine Kurultay, dergi hakkındaki teklifi Tankut'un ifade ettiği şekilde ele alınması kararını almıştır.

Altıncı Türk Dili Kurultayında imla komisyonu tarafından yazı dilinde bazı değişikliklerin teklif edildiği rapor tartışmalara neden olmuştur. İmla raporunun madde madde ele alınmasını ve bu konuda söz almak isteyenlerin sayısının fazla olmasına itiraz eden Nurullah Ataç, vakit darlığını neden göstererek raporun tümü hakkında bir müzakerenin yapılmasını teklif etmiştir. Rapora, 21 üyenin 9'u şerh koymuştur. Tartışmalar artınca Genel Sekreter Tankut kürsüye gelerek: *"İmla Komisyonu imla konusunu incelerken bazı işaretlere ve harflere de temas etmiştir. Bu bir kanun konusudur. Alfabeye konulacak herhangi bir yeni harf ancak kanunla mümkün olabilir. Bu bakımdan işaret dahi olsa bunun üzerinde konuşulmamasını ve rapordan çıkarılmasını teklif ederim."*²⁵⁶ demiştir. Bu konuşma üzerine tartışmalar son bulmuş, raporun maddelerinin görüşülmesi reddedilmiş ve bilim kuruluna sevkı uygun görülmüştür. Kurultayın son oturumunda açık oylama ile yapılan seçimlerde Tankut, Genel Sekreterlik görevine yeniden seçilmiştir. Tankut, TDK Genel Sekreteri görevine yeniden seçilmesini mutlulukla karşılamıştır. Duygularını kurultayda kendisine oy verenlere yaptığı teşekkür konuşmasıyla şöyle ifade etmiştir: *"Sayın arkadaşlar, hayatta mazhariyet kelimesiyle mutlulanmış anlarım pek azdır. Bugün bana bu anlardan en zevklisini tattırdınız. Sizlere şahsım adına teşekkürler ederim. (...) On sekiz yıldan beri bu aşkla Türk Dil Kurumunda çalışıyorum. Bundan sonra da sizden aldığım ilhamla, büyük bir şevk ve daima artan bir hızla çalışacağımı arz ederim. Hepinizi hürmetle selamlarım. Arkadaşlarım namın da bilhassa teşekkür ederim."*²⁵⁷

Kurultay sürecinde yaşanan tartışmalar hakkında Hürriyet gazetesi muhabirine konuşan Genel Sekreter Tankut: *"Bu konuda esas üzerinde hiçbir fikir adamının diğerine muarız olmadığı öğrenildi. Bu işte hararetli başlayan tartışmalar, konuşma ilerledikçe sağduyunun hükmü altına girmeye başladı ve iyi niyet duruma hâkim olur olmaz hakikatin tecellisi gecikmedi. Türk Dil Kurumu muarız ve muvafık herkesin bu şekilde bilgisini çekmiş olmakla büyük bir kuvvet elde etmiş bulunuyor. Dil gövdesini incitmeden dil zevkinin buyruğuna uyularak herkesin konuştuğu dilden söz, terim çıkarmak esastır."*²⁵⁸ demiştir.

²⁵⁵ Ulus, 23 Aralık 1949, s.1-5.

²⁵⁶ Altıncı Türk Dil Kurultayı (1949), Birleşimler, Tutanaklar,..., s.199.; Ulus, 24 Aralık 1949, s.6.; Son Posta, 24 Aralık 1949, s.1.; Akşam, 24 Aralık 1949, s.1.

²⁵⁷ Altıncı Türk Dil Kurultayı (1949), Birleşimler, Tutanaklar,..., s.230-232.

²⁵⁸ Ulus, 24 Aralık 1949, s.6.

Hasan Reşit Tankut, 1951 yılından itibaren TDK'da herhangi bir idari görev veya komisyon görevi almamış ancak kurum üyeliği devam etmiştir. Bununla birlikte 8 Temmuz 1963 tarihinde toplanan Onuncu Türk Dili Kurultayında yapılan seçimle Kurultay İkinci Başkanlığı görevine seçilmiş ve kurultay oturumlarının bir kısmını kendisi yönetmiştir.²⁵⁹ 8-12 Temmuz 1966 tarihinde Ankara'da yapılan Onbirinci Türk Dili Kurultayına katılmamıştır.²⁶⁰ Neden katılmadığı ile ilgili üyesi olduğu TDK'ya herhangi bir mazeret de bildirmemiştir.

1.5.3.2. XVII. Enternasyonal Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresideki Faaliyetleri (1-8 Eylül 1937)

Tankut, Atatürk'ün öncülük ettiği ve Türk inkılâbının taşıdığı olduğu millî ruhun etkisiyle yoğrulmuş Türk Tarih ve Dil tezlerinin uluslararası programlarda anlatma ve tanıtmaya görevlerini de üstlenmiştir. Bükreş'te toplanan milletlerarası kongreye, Atatürk'e ait bir bildiri ile katılmıştır. Bu olayı Tankut şöyle aktarmaktadır: *"Atatürk bana yazdığı ve kendi eliyle yazıp bana verdiği notlar bir yığındı. 'Şimdi bunlardan bir tez çıkar ve hemen Bükreş'e git' diyordu. Atatürk'ün değerbilirliği ve hoşgörülülüğü kadar da halden anlayışını her kez minnet ve hayranlıkla anarım. Büyük adam, 'maksadı anladım ya tez benim ifadesi senindir' dedi. Tezi iki günde hazırladım. İki günde de yine sofrada kendi huzurunda Fransızcaya çevirdik."*²⁶¹ Dile olan hevesi ve tarih bilgisinin olmasının yanı sıra yabancı dil (Fransızca) konuşabilmesi, ona; Atatürk tarafından yurt dışında Türkiye'yi temsil etme imkânı vermiştir.

Atatürk, kongre programının beşinci kısmında yer alan dil başlığı bölümünde, Tankut'un, Güneş Dil Teorisi hakkında bir sunum yapmasını uygun görmüş ve Bükreş'e gidecek heyete dâhil edilmesini istemiştir. TDK'nın önerisi ve Atatürk'ün onayı ile Tankut, 1-8 Eylül 1937 tarihleri arasında Bükreş'te yapılmış olan XVII. Enternasyonal Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi'ne görevlendirilmiştir. Atatürk, Başvekâlet makamına 28 Ağustos 1937 tarihli gönderdiği yazıda Tankut'un pasaport ve harcırah işlemlerinin hızlı bir şekilde işleme konulmasını ve dönemin Bükreş Büyükelçi'si Hamdullah Suphi Tanrıöver ile irtibat kurulup bu değişikliğin kongreyi düzenleyen heyete bildirilmesini istemiştir.²⁶² Başvekil İnönü, 31 Ağustos'ta verdiği cevapta; Tankut'un pasaport ve harcırah işlemlerinin bitirildiğini, Büyükelçilik ile iletişime geçildiğini ve kongre heyetinden ilgili bölümde Tankut için yer açıldığını bildirmiştir.²⁶³

²⁵⁹ *Onuncu Türk Dil Kurultayı (1963)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara: 1964, s.11-12-46-47-123.

²⁶⁰ *On Birinci Türk Dil Kurultayı (1966)*,..., s.170.

²⁶¹ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk'ün Dil Çalışmaları", *Atatürk ve Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara:1963, s.124.; Ahmet Bican Ercilasun, *Dilde Birlik*, Ecdâd Yayınları, Ankara: 1993, s.207-208.; Geoffery Lewis, a.g.e., s.98.

²⁶² C.C.A.30.10.229.542.1.3.

²⁶³ C.C.A.30.10.229.542.1.2.

Bükreş'teki kongreye giden heyette Tankut'un yanı sıra Türk Tarih Kurumu (TTK) Başkanı Afet İnan, Yusuf Özer ve Münire Gürer yer almıştır.²⁶⁴ Heyet, 30 Ağustos 1937'de saat 10.50'de Yeşilköy Havaalanından hareket etmiştir. Bu uçuşun Türkiye'den Bükreş'e yapılan ilk uçuş olma özelliği de bulunmaktaydı.²⁶⁵ Afet Hanım verdiği beyanatta Türk heyetinin kongredeki amacını şu cümlelerle kısaca açıklamıştır: *"Bizim hedefimiz Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Kurumu tarafından Türkiye'de yapılan arkeolojik hafırlar hakkında malumat vermek ve bunların son neticelerini bildirmektir. Bir de Türk Tarih Kurumuyla aynı ilmi esaslar üzerinde yürüyen Türk Dil Kurumunun tesis etmekte olduğu yeni ekolü tanıtmak ve bu ekolün istinat ettiği Güneş-Dil teorisini izah etmektir."*²⁶⁶ Bükreş'te, Büyükelçi Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Rumen heyeti tarafından karşılanan Türk kongre heyeti hakkındaki haberler, gazetelerin muhabirleri tarafından telefon yoluyla günlük olarak aktarılmıştır.

Yirmi dokuz ülke delegesinin katıldığı kongrenin tek kadın üyesi olan Afet Hanım'ın, Cumhuriyet idaresi ile Türk arkeolojisi alanında yaşanan gelişmeleri ve TTK'nın antropolojiye verdiği önemi anlattığı *"İki Yüz Türk Kadını Üzerine Antropometrik İnceleme"* ve *"Türk Tarih Kurumunun Arkeolojik Kazıları ve Alacahöyük Eserleri"* başlıklı iki bildirisi katılımcılardan büyük beğeni kazanmıştır.²⁶⁷ Tankut ise TDK üyesi ve Lenguistik-Etimoloji Kolu Başkanı sıfatıyla takdir alan bir bildiri sunmuştur. Kongrenin dördüncü günü beşinci oturumunda sunduğu *"Prehistuvar'a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş Dil Teorisinin İzahı"* isimli bildiride Tankut, Türkiye'de yürütülen dil çalışmaları içerisinde teorinin esaslarını ve teoride uygulanan metotlar ile kelime tespiti hakkında yapılan çalışmalar hakkında bilgiler vermiştir. Bildiri metninin girişinde kurmuş olduğu: *"Türkiye'de doğmuş ve orada hızını almakta bulunmuş olan yepyeni lengüistik metodu prehistuvarla alâkalı olarak inkişaf etmektedir. İlmin prehistuvar üzerindeki son ve kat'i zaferleri bu inkişafımızı artırdıkça ona inanımız ve bağlılığımız kuvvetleniyor ve böylece genel paleo-lengüistiğe yardım edebileceğimizi sanıyoruz. (...) Türk dil tezi Türk tarih tezi ile omuz omuza yürüyor."* cümleleriyle birbirini destekleyen, amaç birliği içerisindeki Türk dil tezi ile merkezindeki Güneş Dil Teorisi'ni ve Türk tarih tezini vurgulamıştır.²⁶⁸ Tankut, daha sonra kullandığı: *"Türk*

²⁶⁴ *Belleten*, "Haberler", Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.: II, (5-6), Ankara: II. Kânun-Nisan 1938, s.257.; Mustafa Oral, *Türk Ulusunun İnşası*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul: 2015, s.113.; Zafer Toprak, a.g.e., s.188.

²⁶⁵ *Akşam*, 31 Ağustos 1937, s.2.; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1937, s.1.; *Tan*, 31 Ağustos 1937, s.1-7.

²⁶⁶ *Belleten*, "Haberler", Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.:II,..., s.257.; *Akşam*, 8 Eylül 1937, s.1.; *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1937, s.7.

²⁶⁷ *Belleten*, "Haberler", Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.:II,..., s.258.; *Cumhuriyet*, 3-4 Eylül 1937, s.1.

²⁶⁸ Hasan Reşit Tankut, *Prehistuvar'a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı*, Devlet Basımevi, İstanbul: 1937, s.3.; Hasan Reşit Tankut, "Prehistuvar'a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı," *Türk Dili Belleten*, TDK Yayınları, (27-28), Ankara: Şubat, 1938, s.10.; Bildiri metni yabancı katılımcıların da okuması ve daha iyi anlaşılması için Fransızca olarak aynı yıl Devlet Basımevi tarafından *"Trace Linguistique en Direction de la Prehistoire et*

tarih tezine göre: “Yüksek kültürün ilk beşiği Türk ana yurtları ve kültürü kuran ve bütün dünyaya yayanlar da Türklerdir. Dil tezimize göre de “Bu millet yarattığı kültür eserlerinin adını ve bu eserlere bağlı fikir sistemlerini Asya’dan sonra Avrupa’ya, Amerika’ya ve bütün dünyaya birlikte götürmüş ve içlerine girdiği uluslara da yaymıştır.” cümleleriyle tarih, antropoloji, sosyoloji ve dil sahalarında Türkiye’nin sahip olduğu düşünceleri katılımcılarla paylaşmıştır.²⁶⁹ Tankut, dünyadaki antropolojik ve etnolojik verilerin dikkatli bir incelemeye tabi tutulmasıyla, Türk dilinin ve kültürünün dünya üzerinde geniş bir yayılım gösterdiğini: “(...) Çünkü yaratıcılarıyla birlikte yayılan bir kültürün, beraberinde dil malzemesi dahi taşımış bulunması, aksi hatıra gelmeyecek bir zarurettir. Bunun içindir ki biz Türkçeyi beşer tarihi içinde tetkik etmeyi doğru ve ilmi buluyoruz” cümleleriyle ifade etmiştir.²⁷⁰ Ayrıca Tankut, teorinin isminin neden Güneş Dil Teorisi olduğunu açıklık getirmiştir. Güneş kültürünün insanoğlu için ilk değerli nesne olduğunu bunun birçok kültür havzasında aynı şekilde olduğunu yapılan kazılarla tespit edildiğini ifade etmiştir. Sözü, Alacahöyük kazıları sonucu Hitit (Eti) uygarlığında bulunan güneş sembollerine ve bu konuda kongrede detaylı bir sunum yapan Afet Hanım’ın bildirisine tekrar getirmiştir. Benzer izlerin, Rus ve Çin kültür havzalarında bulunan örneklerde de görüldüğünü söyleyen Tankut, güneşin ilk insanlar için ne denli önemli olduğunun ispat edilmesinin teorinin ismi için ilham kaynağı oluşturduğunu ifade etmiştir.²⁷¹

Bildirisinde, teorinin semantik (anlam bilim) kuralına da değinmiştir. Güneş kavramının her şeyin başlangıcı olarak kabul edildiğini ve ilk insanların ifadelerini dile getirirken toptan bir anlayışla konuştuklarını söylemiştir. Bu durumu güneş objesinin ilk insanlar üzerinde yarattığı psikolojik hâkimiyetle açıklamıştır. Teoriye göre ilk insanların çıkarmış olduğu ilk anlamlı fonemin (ses) “a” sesi olmuştur. Bu ilk sese daha sonra vokal konson (ünsüz ses) bir ek olan “ğ” sesinin eklendiğini

L’Explication de la Theorie Güneş-Dil (Soleil-Langue)” ismiyle basılmıştır. Tankut birkaç eserini Fransızcaya çevirmiştir. Bkz.: Tankut, H. R. (1938). “*Trace Linguistique en Direction de la Prehistoire et L’Explication de la Theorie Güneş-Dil (Soleil-Langue)*”, *Türk Dili Belleten*, TDK Yayınları, (27-28), Şubat, Ankara, s.124-128.; Fransızca’yı iyi düzeyde konuşabilmesi bunda etkili olmuştur. Tankut’un iyi düzeyde Fransızca konuşabildiğini bilen dönemin bazı yazarları eserlerini Fransızcaya çevirmesi için kendisinden ricada bulunmuşlardır. Bunlardan biri de Tekin Alp’tir. 1936 yılında kaleme aldığı eserinde Kemalizm’i ideolojik temelde ele alan Tekin Alp, daha sonra 1944 yılında yayımladığı *Türk Ruhu* kitabında Fransızca çevirisi için Tankut’tan bir mektupla yardım istemiştir. Bkz.: Hasan Reşit Tankut, *Maraş Yollarında*,..., s.48.

²⁶⁹ Hasan Reşit Tankut, *Prehistuvar’a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı*,..., s.4.; Hasan Reşit Tankut, “Prehistuvar’a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı”, *Türk Dili Belleten*,..., s.10.

²⁷⁰ Hasan Reşit Tankut, *Prehistuvar’a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı*,..., s.4.; Hasan Reşit Tankut, “Prehistuvar’a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı”, *Türk Dili Belleten*,..., s.11.

²⁷¹ Hasan Reşit Tankut, *Prehistuvar’a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı*,..., s.5.; Hasan Reşit Tankut, “Prehistuvar’a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı”, *Türk Dili Belleten*,..., s.12.

ifade eden Tankut, böylece ana kökün oluştuğunu belirtmiştir.²⁷² Teoriye göre bir kelimenin gövdeleşmesinde muhakkak yapı bilimsel (morfolojik) bir tabii formül bulunur. Kelimelerin başına getirilen ve her hecede tekrar eden; (v. + k.) + (v. + k.) + (v. + k.) formül sayesinde her kelimenin kökeninin Türkçe olduğu ortaya koyulmaktadır.²⁷³

Bildirinin devamında Tankut, bu karmaşık teorik bilgilerin anlaşılması için teoriyi bir örnek üzerinden somutlaştırmaya çalışmıştır. Seçtiği örnek kelime, Hint-Avrupa dillerinde *aile reisi* anlamında kullanılan “*pater*” ifadesi olmuştur. Güneş Dil Teorisi’ne göre detaylı analizi yapılan örnek kelimeyi, Tankut’un anlatımıyla aktaralım:

“Teorimizin koyduğu ana kök ve (v. + k) disiplinine göre bu kelimenin analitik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4) (5)
ağ + ap + ağ + at + er

Esas mana (ağ + ap) ve kaynaşmış şekliyle (ap) ta temessül eder. Bunda güneşe matuf anlamlardan sahip, rap, efendi, esas, kuvvet ve kudret anlamları mündemiçtir. Sümercede (ab) şeref unvanı olarak muteber, yaşlı, ulu ve baba demektir. Üçüncü unsur olan (ağ) anlamı isimlendirir ve tamamlar. Binaenaleyh bu üç unsurdan teşekkül eden Türkçenin (apa) ve (aba) kelimeleri her lehçede baba ve cet manasındadır. (...) Kelime yapıcılık ve yaptırıcılık rolünü yapan (v. + r) alınca dinamizm kazanır ve (v. + r) unsuru ile de tekerrür eder. Bu suretle (ağapağater) ve senkop ve aferez ile (pater ve bater) ve üçüncü unsurun (h) ye ve dördüncü (t) nin (d) ye tebeddülü ile (bahadır) gibi kelimeler çıkar. Teorimizin izahına göre bu kelimeler yani bater, pater ve bahadır Türkçenin eskisinden yenisine kadar bütün lehçelerinde aynen yaşamış ve yaşamaktadırlar.”²⁷⁴

Bu örnekle teorinin kullandığı yapı bilimsel analiz yöntem ile kelimelerin kökenini nasıl tespit edildiğini somutlaştıran Tankut, detaylarına girmeden ana kökünün Türkçe olduğunu öne sürdüğü birkaç örnek daha vermiştir. Değişik dillerde kullanılan bu kelimeler arasında yapı bilimsel ve anlamsal açıdan bir bağlantı kurmuştur. Bu kelimeler; Almancada *demir* anlamında kullanılan “*Eisen*” ifadesi, Hint-Avrupa dillerinde *parlak maden* anlamında kullanılan “*aio*” kelimesi ile Türkçenin Yakut lehçesi başta olmak üzere birçok lehçesinde kullanılan ve Orhon

²⁷² Hasan Reşit Tankut, *Prehistuvar’a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı*, ..., s.5-6.; Hasan Reşit Tankut, “Prehistuvar’a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı,” *Türk Dili Belleten*, ..., s.13.

²⁷³ Hasan Reşit Tankut, *Prehistuvar’a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı*, ..., s.7.; Hasan Reşit Tankut, “Prehistuvar’a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı,” *Türk Dili Belleten*, ..., s.14.

²⁷⁴ Hasan Reşit Tankut, *Prehistuvar’a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı*, ..., s.8-9.; Hasan Reşit Tankut, “Prehistuvar’a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı,” *Türk Dili Belleten*, ..., s.15.

kitabelerinde *bakır*, *pirinç* anlamında kullanılan “yes, yez, ces” ifadeleridir. Tankut bu kelimelerin ana kökünün Türkçe olduğunu şu tarihi verilerle açıklamıştır: “(...) *Prehistuvar ergolojisinin madenciliğin Orta Asya’dan brakisefal Alpinler eli ile garbe geldiği ve bakır medeniyetinin demir medeniyetinden mukaddem olduğu muhakkak olduğuna göre (Eisen) in yes ve yez’e tâbi olması lâzım gelir. Bu izleme ve bu netice Türk ekolümüzün lengüistik kronolojisinin esaslarından biri sayılmalıdır.*”²⁷⁵

Tankut, Türk tarihinin akışı göz önünde tutularak kelimelerin Güneş Dil Teorisi’nin analiz yöntemi ile ele alındığında bir proto-Türk ana kültür hâkimiyetinin varlığına ulaşılacağını belirtmiştir. Bu görüşünü yine bir örnekle somutlaştırmaya çalışmıştır. Latince “*ager*”, Almanca “*acker*” kelimelerinin Sümer dilinde tarımsal faaliyetlere karşılık gelen “*agar*” ve “*etice kueri*” ifadelerine dayandığını söyler. Tankut’a göre tarım en eski Türk yurdundan çıkmış ve bu kelimeler bütün Türk lehçelerinde “*ekin, eker, ekerge, göveri*” gibi ortak anlamlara gelmektedir.²⁷⁶

Atatürk’ün direktifi ile kongreye sonradan dâhil olan Tankut’un bildirisine *Türk Dili Belleten* dergisinde de yer verilmiştir. Bu bildiri ile Tankut’un (dolayısıyla Atatürk’ün) hedeflediği iki önemli nokta vardı. Birincisi şu şekildedir: “*Türk Dil ekolünün kongre mevzuu olan prehistuar-antropoloji ve arkeoloji ile sıkı ve esaslı alakasını tebarüz ettirdikten sonra Güneş-Dil teorisinin esaslarını izah etmek.*”²⁷⁷ İkincisi ise: “*Dr. Wolf’dan sonra ve onun sözü münasebetiyle Maya dilinin prehistuvar da yaşamış Türk Uygurlarının dili ve yazılarının bir Türk yazısı olduğunu izah etmek idi.*”²⁷⁸

Atatürk’ün not aldığı ve “*benim*” olarak ifade ettiği bildiri ile amaçlanan düşünceyi, Tankut sunduğu bildiri metninde şu cümlelerle anlatmaktadır:

“1932’de Ankara’da Türkiye Reisicumhuru Atatürk’ün fahrî ve fiilî riyaseti altında bir Türk Dil Kurumu teşekkül etti. Kurumun mesai programı ve çalışma şekli bizzat yüksek Şefin eliyle tanzim etmiştir. Alışılmış olan usuller dilde yaşayan ve Arapça, Farsça ve Greco-Lâtin asıllı sanılan birçok elemanların Türkçeden çıkarılıp atılmasını icap ettiriyordu. Hâlbuki bunların Türk asıllı oldukları sezilmeye başlanmıştı. Fakat mevcut metotlarla bunun muntazam bir disiplin dâhilinde ve ittiratla bir izahını yapmak kabil olmuyordu. Bizi bu kaostan kurtaracak ve muammayı açacak bir anahtara ihtiyaç vardı. Şimdi elinizde bulunan şu küçük broşür işte o anahtar

²⁷⁵ Hasan Reşit Tankut, *Prehistuvar’a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı*,..., s.9-10.; Hasan Reşit Tankut, “Prehistuvar’a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı”, *Türk Dili Belleten*,..., s.16.

²⁷⁶ Hasan Reşit Tankut, *Prehistuvar’a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı*,..., s.10.

²⁷⁷ *Belleten*, “Haberler”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.:II,..., s.259.

²⁷⁸ *Belleten*, “Haberler”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.:II,..., s.259.

oldu. Bu broşür Güneş-Dil adını taşıyan teorinin ana hatlarını ve izahlarını ihtiva eder."²⁷⁹

Bildiri metni, TDK tarafından bir broşür haline getirilerek 20-25 Eylül 1937 tarihleri arasında yapılan İkinci Türk Tarih Kongresi üyelerine dağıtılmak üzere basılmıştır. Bu bilgiye hem dış hem de iç kapakta yer alan ve büyük harflerle kaşelenmiş: "*Türk Dil Kurumunun İkinci Türk Tarih Kurultayı Üyelerine Armağanı*" notundan ulaşılmaktadır. İstanbul Devlet Basımevi tarafından basımı yapılan kitapçık toplamda on sayfadan oluşmaktadır. Broşür niteliğindeki kitapçıkta içindekiler, önsöz, giriş ve sonuç kısımları bulunmamaktadır. Kapak kısmında TDK yetkililerince büyük harflerle yazılan: "*Prof. H. REŞİT TANKUT'UN 1-8 Eylül 1937 DE BÜKREŞ'TE TOPLANMIŞ OLAN XVII İNCİ ENTERNASYONAL ANTROPOLOJİ VE PREHİSTORİK ARKEOLOJİ KONGRESİNDE YAPTIĞI KOMÜNİKASYON*" notu bulunmaktadır.²⁸⁰

Bildiri, kongreye katılanların ortak beğenisini kazanmış ve Tankut uzun süre alkışlanmıştır.²⁸¹ Sunumu sonrası gelen sorulara verdiği başarılı cevaplar ile Tankut, teorinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.²⁸² Kongre oturumunda Tankut'un sunumuyla ilgili Romanyalı bir Profesörün teorinin uygulanması hakkında; "*Bu teori yalnız Türk diline mi hâkimdir yoksa bütün dünya dilleri için midir?*" şeklindeki sorusuna verdiği cevabın içeriği şöyledir: "*Yalnız Türk Dili içindir. Ancak biz monoteist olmamakla beraber Türk dilinin prehistuar ilkel medeniyetini konuşmuş olan bir Langue fundamental olduğunu ispat ve kabul ettiğimiz için bütün dünya dillerinde o janr'da kelimeleri arar onların tetkik ve kontrolünü bu teori ile yaparız. Bu bakımdan teorinin tahkik sahası bütün kültür dillerine şamildir.*"²⁸³ Bu cevap, oturuma katılanlar ve soruyu soran Profesör üzerinde teori ile ilgili daha da büyük merak uyandırmıştır. Verilen bu cevapla tüm dillerin kaynağının izahını mümkün kılacağı ifade edilmekteydi.

Kelimelerin kökenlerini tespit etmek için kullanılacak bu analiz yöntemi dil dünyasında henüz karşılaşılmayan bir yöntemdi. Tankut'un sunduğu bildiri oturuma katılan dil bilimciler üzerinde heyecan yaratmıştır. Bu nedenle Romanyalı Profesör ikinci bir sorusunu şöyle sormuştur: "*Bu teoride faktör glottogonik olarak güneş gösteriliyor. Halbu ki insanlar daha ziyade kanlar kültürüne bağlı ve müncezip idiler. Sonra güneşin ilham ile tespit edilmiş anlamlar içinde su ve toprakta vardır. Bu nasıl*

²⁷⁹ Hasan Reşit Tankut, *Prehistuvar'a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı*, ..., s.4-5.; Ahmet Bican Ercilasun, a.g.e., s.217.

²⁸⁰ Hasan Reşit Tankut, *Prehistuvar'a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı*, ..., s.1.

²⁸¹ *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1937, s.1.; *Tan*, 5 Eylül 1937, s.1.; *Türk Dili*, 6 Eylül 1937, s.1-2.; Tankut'un sunmuş olduğu bu bildiri aynı yıl TDK tarafından Devlet Basımevi' ne, "*Prehistuvar'a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş Dil Teorisinin İzahı*" ismiyle -broşür niteliğinde- 10 sayfa olarak basılmıştır. Bu broşürün içeriği ve ayrıntılı analizini daha sonraki bölümümüzde detaylı olarak ele alınmıştır.

²⁸² *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1937, s.7.; *Akşam*, 8 Eylül 1937, s.6.

²⁸³ *Bellekten*, "Haberler", Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.:II, ..., s.259.

olabilir?”²⁸⁴ Soru geniş bir teknik açıklamayı gerektirdiği için oturumu yöneten başkan tarafından cevap verilmesine izin verilmemiştir. Bu durumun yaşanmasında; Tankut’un kongre programına son anda dâhil edilmiş olmasının ve oturum süresinin aşılmış olması da etkili olmuştur.

Kongrenin son günü Romanya Eğitim Bakanı ev sahipliğinde verilen yemekte iki yılda bir yapılan XVII. Enternasyonal Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongrelerinin bir sonraki toplanma yerinin Türkiye olması önerilmiştir. Türk heyetinin sunumları ile sempati kazanmasının bir neticesi olarak bu öneri kabul görmüştür.²⁸⁵ Türkiye’de uluslararası düzeyde yapılacak ilk kongre olması özelliğiyle hazırlıklarına başlanan XVIII. Enternasyonal Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi, İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması nedeniyle düzenlenememiştir.²⁸⁶

Afet Hanım ve Tankut’un uluslararası bir kongrede göstermiş olduğu başarılı sunumlar, Türkiye’de Cumhurbaşkanı ve Başvekil düzeyinde bir takdir ve tebrikle karşılanmıştır. Başvekil İnönü İzmir’deyken 5 Eylül 1937 tarihinde Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla Afet Hanım’a gönderdiği telgrafta kongrede gösterdikleri başarının Türkiye’de büyük bir coşkuya neden olduğunu, bulunduğu İzmir vapurundaki herkesin bu başarı nedeniyle büyük sevinç yaşadığını ve Türk kültürüne yaptıkları bu hizmetleri için kongre heyetini kutlarken şunları demiştir:

*“Profesör Bayan Afet’in yüksek ilim âleminde karşılaştığı takdir ve tebrikler bizi müftehir etti. İzmir vapurundaki vatandaşların müşterek duygularını da ifade ederek hararetli tebriklerimizi heyetimize, Profesör Hasan Reşit Tankut’a ve siz yüksek başkana sevinç ve gururla tebliğ ediyorum.”*²⁸⁷

Başvekil İnönü aynı içerikte bir telgrafi Cumhurbaşkanlığı makamına da çekmiştir.²⁸⁸ Atatürk, kongre heyetinin göstermiş olduğu başarı dolayısıyla çektiği telgrafta kongredeki başarılı sunumları için Afet Hanım ve Hasan Reşit Tankut’a teşekkür etmiş ve memnuniyetini dile getirmiştir.²⁸⁹ On gün için gittikleri Bükreş’ten yaklaşan İkinci Türk Tarih Kongresi hazırlıkları için erken dönen kongre heyetini taşıyan uçak, 6 Eylül 1937 tarihinde saat 18.30’da Yeşilköy havaalanına inmiştir. Kongreye katılan heyet, Atatürk ve mahiyetindeki devlet erkânı tarafından

²⁸⁴ *Belleken*, “Haberler”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.:II, ..., s.259.

²⁸⁵ *Akşam*, 8 Eylül 1937, s.6.

²⁸⁶ Zafer Toprak, a.g.e., s.392.

²⁸⁷ C.C.A.30.10.229.542.1.4.; C.C.A.30.10.229.542.1.1.; İlhan Turan, *İsmet İnönü (Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara: 2003, s.330.; *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1937, s.1-3.

²⁸⁸ C.C.A.30.10.229.542.1.5.; C.C.A.30.10.229.542.1.11.

²⁸⁹ C.C.A.30.10.229.542.1.6.; C.C.A.30.10.229.542.1.7.; C.C.A.30.10.229.542.1.8.

karşılanmıştır. Afet İnan ve Tankut, Atatürk'e kongre hakkında detaylı bilgiler vermek üzere beraberinde Florya'daki konuta hareket etmişlerdir.²⁹⁰

1.5.3.3. XXI. Uluslararası Şarkiyatçılar Kongresindeki Faaliyetleri (23-31 Temmuz 1948)

Doğu dilleri ve kültürleri üzerine çalışmaları olan belli başlı dilbilimcileri ve etnologları bir araya getiren *Uluslararası Şarkiyatçılar Kongresi*'nin²⁹¹ yirmincisi 1938 yılında Brüksel'de toplanmıştır. Bu kongre sonrası yaşanan İkinci Dünya Savaşı nedeniyle benzer nitelikteki çalışmalar askıya alınmıştı. Savaş sonrası sağlanan barış ortamı ile kongrenin hazırlıklarına başlanmıştır. Kongrenin Paris'te toplanacağı son kongrede karara bağlanmıştı. Aksaklıklar neticesinde gecikmeli olarak Paris'te toplanan kongreye Tankut, TDK Genel Sekreteri görevinde bulunduğu sırada katılmıştır. Türk heyetinin kongredeki çalışmaları ve izlenimlerini için TDK'ya 1 Ağustos 1948 tarihinde detaylı bir rapor kaleme alan Tankut, bu raporun aynı şekilde Cumhurbaşkanlığına, Başvekâlete, CHP Genel Sekreterliğine ve Millî Eğitim Bakanlığına da gönderilmesini istemiştir.²⁹² Bu istek, Partinin Genel Sekreter Vekili Mehmet Ali Ağakay tarafından yerine getirilmiştir.²⁹³ Kongreye Tankut'tan başka Akdes Nimet Kurat (DTCF Delegatesi)²⁹⁴, Reşat Nuri Güntekin (TDK Temsilcisi ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Üyesi)²⁹⁵, Osman Turan (Ankara Üniversitesi Delegatesi)²⁹⁶, Enver Ziya Karal²⁹⁷, Ahmet Ateş (İstanbul Üniversitesi Delegatesi)²⁹⁸, Bahadır Alkım (TTK Delegatesi) katılmışlardır.²⁹⁹ Tankut, Türk delegasyonunun kongreye birbirinden bağımsız bir

²⁹⁰ *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1937, s.1-7.; *Akşam*, 7 Eylül 1937, s.1-4.; *Tan*, 7 Eylül 1937, s.1.; *Kurun* 7 Eylül 1937, s.1.

²⁹¹ 19. yüzyıldan itibaren Doğu'yu kendi perspektiflerinden tanımlamak isteyen batılı oryantalistlerin 1873-1973 yılları arasında öncülük ettiği kongreler dizisidir. Oryantalistlerin bir araya geldiği toplamda yirmi dokuz kongre yapılmıştır. Kongrelerde ele alınan öncelikli konular dil, edebiyat ve kültür başlıkları olmuştur. Kongrelerin ilki 1873 yılında Paris'te gerçekleşmiştir. Takip eden kongreler sırasıyla; 1874'te Londra'da, 1876'da Petersburg'da, 1878'de Floransa'da, 1881'de Berlin'de, 1883'te Leyden'de, 1886'da Viyana'da, 1889'da Stockholm'de, 1892'de Londra'da, 1894'te Cenevre'de, 1897'de Paris'te, 1899'da Roma'da, 1902'de Hamburg'da, 1905'te Cezayir'de, 1908'de Kopenhag'da, 1912'de Atina'da, 1928'de Oxford'da, 1931'de Leyden'de, 1935'te Roma'da, 1938'de Brüksel'de, 1948'de Paris'te, 1951'de İstanbul'da, 1954'te Cambridge'de, 1957'de Münih'te, 1960'ta Moskova'da, 1964'te Delhi'de, 1967'de Ann Arbor'da, 1971'de Kanberra'da ve 1973'te Paris'te toplanmıştır. Kongreler, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları süresince toplanamamıştır. Kongreler hakkında geniş bilgi için bakınız: Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "XXVI. Delhi Milletlerarası Şarkiyat Kongresi", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C.: IV, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul: 1964, s.103-118.; Birgül Koçak Oksev, "Uluslararası Oryantalistler Kongreleri (1873-1973) Üzerine Bir Değerlendirme", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, C.: 34, Ankara: 2012, s.257-295.

²⁹² C.C.A.30.1.105.659.3.3.

²⁹³ C.C.A.30.1.105.659.3.2.

²⁹⁴ C.C.A.30.1.105.659.3.7.

²⁹⁵ C.C.A.30.1.105.659.3.6.

²⁹⁶ C.C.A.30.1.105.659.3.10.

²⁹⁷ C.C.A.30.1.105.659.3.4.

²⁹⁸ C.C.A.30.1.105.659.3.9.

²⁹⁹ C.C.A.30.1.105.659.3.10.

şekilde, organize olmadan geldiklerini yazmıştır. Birbirinden habersiz bir temsilci delegasyonu yaşanacak sorunların da sebebi olabilir. Bu nedenle kongre öncesi kendi çabası sonucu hepsiyle bir araya gelerek ortak bir yol izlemeye karar verdiklerinden bahsetmiştir. Tankut'un isteği sonucu bir araya gelen Türk delegelerinin kendisini sorumlu başkan olarak seçtiklerini ve bu küçük toplantı sayesinde delegeler arasında görev dağılımında bulunarak hangi komisyonda kimlerin yer alacağına karar verdiklerini söylemiştir.³⁰⁰ Sorumlu başkan seçilmesi üzerine kendisini sadece TDK'nın değil aynı zamanda Türkiye'nin temsilcisi olarak tanımlayan Tankut, kongrede kurulan komisyonlardan Türkoloji Komisyonunda Türkçeyi komisyon dili olarak kullanılmasını sağlamış ve Genel Kurulda söz alarak kongreye aktif şekilde katılmıştır.

Tankut, hazırladığı raporunda kongrenin açıldığı ilk günün sabah saatlerinde serbest bir tanışma toplantısının gerçekleştirildiğini aktarırken dünyanın değişik birçok yerinden gelen yedi yüz kadar delegenin kongre öncesi tanışma toplantısında ülkelerinin lehine oy toplama faaliyetleri yürüttüğünü fark edince kendisinin de İngiltere, Amerika, Danimarka, Macaristan, Lehistan ve İtalya'dan gelen heyetlerle görüşüp anlaştığını ifade etmektedir. Bu sırada destek istediği Mısır, Arabistan, Suriye, Tunus ve Cezayir heyetlerinden sadece Tunus ve Cezayir heyetlerinden olumlu bir tavır gördüğünü eklemiştir. Tanışma toplantısında bir kitap sergisinden bahseden Tankut, tarih ve dil bölümünde sergilenen kitaplar arasında yeni çıkanları TDK kitaplığına kazandırmak için notlar aldığını söylemektedir.³⁰¹ Tankut, genel kurul öncesi kongre başkanına giderek tanıştığını ve genel kurulda içeriği Türkiye'nin kongre çalışmalarından duyduğu memnuniyeti ifade eden bir konuşma için bir söz almayı talep etmiştir. Paris Siyaset Bilimleri Okulu'nda öğleden sonra saat dörtte büyük konferans salonunda yoğun bir kalabalığın -yaklaşık bin beş yüz kişi- katıldığı bir açılış yapılmıştır. Salonda bulunanlar arasında; Fransa Cumhurbaşkanı, Papalık, UNESCO, üniversiteler, akademiler ve bakanlık temsilcileri bulunmuştur.³⁰² Açılış konuşmalarını, Kongre Başkanlık Divanı ve Yürütme Komitesi Üye seçimleri takip etmiştir. Yürütme Komitesi Üyeliği görevine Reşat Nuri Güntekin de seçilenler arasında yer almıştır. Tankut, söz alma girişiminin iyi netice verdiğini belirterek kongre başkanının ilk konuşma için kendisini kürsüye davet ettiğini söylemektedir. Tankut, Fransızca halini de eklediği Türkçe kısa bir konuşma yapmış ve büyük bir beğeni toplamıştır. Bu gelişme üzerine salonda yaşananları şöyle aktarmaktadır:

“(...) Bu birkaç satırlık söylevin ne kadar geniş ve mufassal bir heyecan doğurduğunu tarif edemem. Alkış o kadar sürekli oldu ki kürsüden bir türlü inemiyor ve gerilemişken tekrar ilerleyip Genel Heyeti selamlamaya mecbur oluyordum. Türk adını duyurmanın,

³⁰⁰ C.C.A.30.1.105.659.3.4.

³⁰¹ C.C.A.30.1.105.659.3.4.

³⁰² C.C.A.30.1.105.659.3.5.

Türk adına karşı hürmet ve hayret uyandırmanın hazzı meğer çok büyükmüş. Bu nutuktan sonra kongrenin bize karşı sempatisi birdenbire çoğaldı. Hatta Mısırlılar bile toplu olarak gelip beni selamladılar. Tunuslularsa sevinci ve millî gururu âdeta paylaşıyordu. Bu oturumda Büyükelçi Müsteşarımız da hazırды. Sonra arkadaşları teker teker yokladım. Hepsinin benim gibi duyduklarını öğrendim. Muvaffakiyetin birinci adımını atmıştık. Bundan sonra arkadaşların hepsi gerek komisyonlarda gerek genel oturumda mevzuuna hâkim, serbest, ciddi ilim adamı durumlarıyla ilk muvaffakiyeti şan ve şerefle tamamladılar.”³⁰³

Tankut, Türk heyetinin komisyon çalışmaları hakkında da bilgiler vermiştir. Tankut’un görev aldığı komisyon, *Türkoloji Komisyonu* olmuştur. Bu komisyon çalışmaları esnasında TDK’yı temsilen bir bildiri sunamadıkları için üzüntüsünü dile getiren Tankut bunun sebebini, TDK Genel Merkezinin bu kongreye gereken önemi vermemesi olarak raporlamıştır. Bu ilgisizlikten yakınmakla birlikte çözüm olarak kendi notlarından oluşturduğu ve Fransızca çevirisine Reşat Nuri’nin yardım ettiği bir broşürü kongrede hazırda getirdiğini ifade etmiştir. Tankut’un broşürde “*Çeviri Yazı Sistemi Projesi*” adını verdiği çalışması, Türkologların beğenisini kazanmıştır. Tankut’a göre broşür, uluslararası alanda TDK’nın fantastik konular hakkında abartılı ve hayali meseleler üzerinde çalışmalar yapıyor şeklindeki imajını değiştirmiştir. Bu görüşünü raporunda şöyle açıklamaktadır: “(...) Türkiye’de salt ilim için, sırf ilmî metotlarla çalışıldığını öğrendiler. Eski ve titiz Türkologlar yalnız sevinmekle kalmadılar; kısa zamanda alınan mesafenin ciddiyeti karşısında hayranlıklarını göstermekte asla tereddüt etmediler.”³⁰⁴

Tankut, Akdes Nimet Kurat’ın Topkapı Sarayı Müzesi’nde III. Ahmet kitaplığında bulunduğu ve şimdiye kadar orijinalinin kimse tarafından bilinmediği, sadece Farsça çevirisinin bilindiği *Kitab al- Fütuh* adlı eserin katılımcıları heyecanlandığını yazmıştır. Bu durum, Türkiye’deki arşivciliğin zenginliğini ortaya koyması açısından önemli bir örnek olarak değerlendirilmiştir. Kurat’ın Türkoloji Komisyonu çalışmalarında sunduğu “*İbni A’sam-il- Kûlî’nin Kitap al- Fütuh’u ve Bu Eserin Tarih Tetkikleri İçin Ehemmiyeti*” isimli bildirisinin hem bu yönüyle hem de içeriğinde değindiği Orta Asya’daki Arap fetihleri ve Hazar Türkleri hakkındaki bilgileri nedeniyle oldukça beğenildiğini söylemiştir.³⁰⁵ Kurat’ın İngilizce yaptığı sunum esnasında bir ara Türkçe konuşmaya başlayınca, komisyondakilerin “*Doğrudur, Türkoloji Komisyonunda Türkçe konuşulmalıdır.*” demeleri üzerine Tankut bu durumu: “(...) Milletlerarası Müsteşrikler Kongresinin

³⁰³ C.C.A.30.1.105.659.3.6.

³⁰⁴ C.C.A.30.1.105.659.3.7.

³⁰⁵ C.C.A.30.1.105.659.3.7.

*Türkoloji seksiyonuna Türkçeyi şimdilik sadece sokmuş olduk. İkinci kongrede yerleştirmek tedbirini almalıyız” şeklinde değerlendirmiştir.*³⁰⁶

Tankut, komisyon çalışmaları esnasında Kurat’ın Topkapı Müzesindeki Türkçe metinlerin uluslararası iş birliği ile incelenmesi şeklindeki önerisinin diğer ülke temsilcileri tarafından beğeniyle karşılandığını ve kabul edildiğini ifade ederken ülke menfaatini tehlikeye sokabilecek mahrem bilgiler içeren belgelerin herkese verilmeyeceğinin de altını çizmiştir.³⁰⁷ Türk delegelerinden Osman Turan ve Ahmet Ateş’in sunumlarının başka komisyonlarda olduğu için takip edemediğini ancak dinleyicilerden oldukça beğeni aldıklarını aktaran Tankut, diğer bir delege Bahadır Alkım’ın bildirisinin büyük bir etki yarattığını ve çok alkışlandığını eklemiştir. “*Karatepe Hafriyatının Neticeleri*” isimli bildiride Alkım, Türkiye’nin kazıya verdiği öneme değindikten sonra kazıda bulunan kitabelere ve üzerindeki Hitit Hiyeroglifi ve Fenike yazılarının içeriklerin nasıl çevrileceğini anlatmıştır. Bu bildiri aynı zamanda taşıdığı önem dolayısıyla kongrenin genel oturumuna alınmış üç bildiriden biri olmuştur.³⁰⁸

Tankut, Türk delegasyonun kongrede gösterdiği parlak çalışmaların bir sonraki kongrenin İstanbul’da toplanması fikrini güçlendirdiğini aktarmaktadır. Kongrenin son gününde (31 Temmuz) saat 06.00’daki genel oturumunda, bir sonraki kongrenin yer tespiti için önerilen ülkeler arasında oylama yapılmıştır. Yapılan oylamada İngiliz ve Amerikan delegelerinin desteklediği Mısır üç, Hindistan bir oy alırken, kazanacağı kesin gözüyle görülen İsveç on bir, Türkiye ise yirmi iki oy almıştır. Tankut, bu kararın genel kurulda büyük bir sevinçle karşılandığını ve alkış tufanı ile tepki verildiğini yazmaktadır.³⁰⁹

Raporda kongre hakkında edindiği bir çıkarımı özet başlığı ile kaleme alan Tankut, kongrenin Türk heyeti açısından başarılı geçtiğini, TDK’nın İstanbul’da toplanacak bir sonraki kongre için vakit kaybetmeden çalışmalarına başlaması gerektiğini savunmuştur. Kongrenin hazırlanma sürecinde yer alan Azerbaycanlı biri ile tanıştığını anlatan Tankut, bu şahsın İstanbul’daki kongrenin hazırlanma süreçlerine kolaylık sağlayacak nitelikte -davetli listeleri dâhil- birçok belge ve kitapçığı kendisine para karşılığı vereceğini, bunlar vasıtasıyla kongre hazırlıklarının daha kolay yürütüleceğini eklemiştir.³¹⁰

Tankut’un kongreden elde ettiği bir diğer önemli izlenim ise Türkiye’deki dil ve tarih kurumlarının özellikle TDK’nın iki ya da üç genci bu alanlarda yetiştirmeye başlamalarını önermiştir. Modern metotlarla araştırma ve inceleme yapacak bu gençlerin önceliklerinin şimdiye kadar araştırılmamış unutulmuş noktaların aydınlatması hususuna ayrılmalarını istemiştir. Tankut, bu önceliği şimdiye kadar

³⁰⁶ C.C.A.30.1.105.659.3.8.; C.C.A.30.1.105.659.3.6.

³⁰⁷ C.C.A.30.1.105.659.3.9.

³⁰⁸ C.C.A.30.1.105.659.3.10.

³⁰⁹ C.C.A.30.1.105.659.3.10.

³¹⁰ C.C.A.30.1.105.659.3.11.

okunmamış bir yazıyı okuma ya da bir kelimenin anlamlandırılması şeklinde tanımlamıştır.³¹¹ Tankut, raporun sonunda kongreye katılanlar için Paris Belediyesi tarafından verilen çaylı toplantıdan bahsederken Türk delegasyonuna yakın kişiler için benzer bir etkinlik yapmayı düşündüklerini ancak Türkiye’den gelirken maddi açıdan gerektiği kadar hazırlıklı gelmedikleri için bunu gerçekleştiremediklerini yazmıştır.³¹²

Tankut’un bu kongrede gösterdiği başarılı hizmetleri onun bir dil heveslisi olması ve tarihe duyduğu ilginin yanı sıra yıllardır bürokrasinin çeşitli kademelerinde aldığı görevlerin ona verdiği deneyim ile açıklanabilir. Heyete öncülük etmesi ve Türkiye’nin kongrede başarılı bir şekilde temsil edilmesinde payının olması tesadüfi gelişen bir sonuç olmasa gerek. Türk kimliğine ve Cumhuriyet’e olan bağlılığı, onun görevlerini layıkıyla yerine getirme bilincine sahip olma düşüncesini perçinlemiştir. Tankut, Türkiye’ye döndükten sonra *Ulus* gazetesine bir röportaj vermiştir. Muhabirin kongre hakkındaki izlenimlerini sorduğu soruya cevaben kongrenin amacını ve geniş katılımından bahsederek şunları söylemiştir:

*“Müsteşrikler isimlerinden de anlaşılacağı üzere, şark memleketlerini, dinleri, tarihleri, medeniyetleri, ırkları, arkeolojileriyle tetkik eden bilginlerdir. Bunlar şimdiye kadar yirmi bir kongre akdettiler. Yirminci kongre cihan savaşından evvel Brüksel’de toplanmıştı. Yirmi birinci kongre Paris kongresi ancak bu yılın Temmuz’unda toplanabildi. Kongreye Çin’den, Hint’ten, Arabistan’dan, İran’dan, Mısır’dan, Kuzey Afrika memleketlerinden birçok bilginler gelmişti. Mevcutları Avrupalı ve Amerikalılarla birlikte yedi yüzü buluyordu.”*³¹³

Tankut, dünyada Türkoloji çalışması yapan bilim insanlarının kongreye katılacaklarını ve önemli çalışmalarını orada sunacaklarını haberini aldıkları için, TDK olarak kongrede yürütülen Türkoloji çalışmalarını duyurmayı amaçladıklarını anlatmıştır. Farklı ülkelerden gelen Türkologlar ile bir hafta boyunca Türk dili üzerine bilimsel temelde görüş alışverişinde bulunduklarını kendisinin de bir broşür hazırlayarak dağıttığını bu sayede de onların TDK’nın çalışmalarına gönülden bağlandıklarını anlatmıştır. Kongrenin Türk delegasyonu için başarılı bir şekilde geçtiğini belirten Tankut, yirmi ikinci kongrenin İstanbul’da toplanacağı kararını büyük sevinçle karşılandığını ve Paris’teyken hazırlıklara başladığını ifade ederek sözlerini şu şekilde bitirmiştir: *“Bu kongrelerin ayrıca bir de başkalarını tanımak, Türkiye’yi, Türklüğü tanıtmak bakımından önemi vardır. Türk bilginlerinin 22nci kongreyi zengin bir ilim ışığı ile aydınlatacak değerde olduğuna herkes inanıyor.”*³¹⁴

³¹¹ C.C.A.30.1.105.659.3.8.

³¹² C.C.A.30.1.105.659.3.12.

³¹³ *Ulus*, 28 Ağustos 1948, s.1.

³¹⁴ *Ulus*, 28 Ağustos 1948, s.2.

Tankut, Türk dilinin uluslararası alanda tanıtılması için üstlendiği bu önemli görevi layıkıyla yerine getirmeye çalışmıştır. Kongredeki kişisel çabaları, Türk delegasyonunun başarıyla sundukları çalışmaları ile birleşince Türkiye’deki tarih ve dil çalışmaları hakkında olumlu izlenimlerin doğmasına ve Türk tarihi ile Türk dili dünyasına ilginin artmasına neden olmuştur.

1.6. Basın Faaliyetleri

Tankut, basın sahasında hizmetleri olan ve çeşitli görevler yerine getiren biri olmuştur. Tankut’un dönemin gazetelerinde dil çalışmaları başta olmak üzere yazdığı eserleri yazı dizisi şeklinde yayımlanmıştır. Dil başlıklı yazıları, Türk dilindeki çalışmaları okuyucularla paylaşmayı bir görev bilen dönemin *Ulus* ve *Kurun* gazetelerinde yer almıştır. Tankut’un gazetelerde ağırlıklı olarak yayımlanan Türk dili alanındaki çalışmaları genelde görev yaptığı DTCF’de, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde okuttuğu Türkoloji dersine ait kendi ders notlarından oluşmuştur. Bunların dışında yine Türk tarihi ve dili üzerine kendisinin yazdığı yazılar da bulunmaktadır. Tankut’un değişik başlıklardaki yazıları sadece gazetelerde değil dönemin okunan birçok dergisinde de yayımlanmıştır. Tankut, ayrıca Türkiye’de yürütülen tarih ve dil devrimlerinin halka ulaştırılmasındaki etkin araçlardan biri olan yazılı basının yanında radyoda da programlar yapmıştır.

Tankut, İskender Artun’dan *Ulus* gazetesi imtiyaz sahipliği görevini 3 Eylül 1942 tarihinden itibaren devralmıştır. Yaklaşık on bir ay sürdürdüğü bu görevi 10 Temmuz 1943 tarihinde Bursa Milletvekili Atıf Akgüç’e bırakmıştır.³¹⁵ Tankut Halkevlerinin yayın organı olan ve on beş günde bir çıkan *Ülkü* dergisinin imtiyaz sahipliği görevine de -sağlık sorunları yaşayan İskender Artun’un yerine- 1941 yılında parti yönetimi tarafından seçilmiştir.³¹⁶ *Ülkü* dergisinin 16 Aralık 1941 tarihinde çıkan altıncı sayısından itibaren imtiyaz sahibi Hasan Reşit Tankut olarak geçmektedir.³¹⁷ *Ülkü*’deki bu görevi 1 Temmuz 1943 tarihinde yayımlanan kırk üçüncü sayısına kadar devam etmiştir.³¹⁸

1.6.1. Türk Basın Birliğindeki Hizmeti

1931 yılında yürürlüğe giren *Matbuat Kanunu* (Basın Yasası) hükümete dilediği zaman istediği gazete ve dergiyi kapatma yetkisi vermişti.³¹⁹ Bu kanunla basın sıkı bir şekilde kontrol altında tutulmuştur. Basın üzerindeki kontrolü iktidar lehine tamamlayan hatta genişleten başka bir hamle de Türk Basın Birliğinin 1939 yılında kurulması olmuştur. Türk Basın Birliği, tek partili yıllarda iktidarın basın üzerinde çeşitli denetlemeleri sağlamak için kanunla kurduğu bir denetim mekanizması olmuştur. Birlik, aynı zamanda gazete sahipleri ile “*fikir işçisi*” olarak

³¹⁵ *Ulus*, 3 Eylül 1942, s.6.; *Ulus*, 10 Temmuz 1943, s.8.

³¹⁶ C.C.A.490.1.384.1626.2.1.

³¹⁷ C.C.A.490.1.910.553.1.26.

³¹⁸ C.C.A.490.1.911.557.1.59.

³¹⁹ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul: 1973, s.150-152.

tanımlanan gazeteciler arasındaki hakların karşılıklı olarak korunmasına yönelik hizmet etmiştir. Tankut, Türkiye’de gazeteciliği kurumsal bir yapıya ve düzene kavuşturmak için kurulan Türk Basın Birliği’nde görev almıştır. Birliğin yönetiminde ve işleyişinde milletvekillerinin görev alabilmesi, basın üzerindeki hükümet etkisinin bariz bir kanıtı şeklinde değerlendirilebilir.

Türk Basın Birliği, Birinci Genel Kongresini 4-6 Kasım 1941 tarihleri arasında Tankut’un başkanlığında, Ankara Halkevinde gerçekleştirmiştir.³²⁰ Kongre, başkanlık divanı ve encümenler için yapılan seçimler ile başlamıştır. İlk toplantı, yapılan seçim sonucu kongre başkanı olan Tankut’un uzun konuşmasıyla başlamıştır. Konuşmasına kongreye başkan seçilmiş olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ve seçilmesi için oy kullananlara teşekkür etmiştir. Tankut, kongre süresince oturumların ve müzakerelerin layıkıyla yapılmasına özen göstereceğini ifade etmiştir. Devamında basın birliğinin kurulması için çıkarılan kanunla ilk kongrenin yapılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Kongre fikrinin dört yıldan beridir basın konusunda ele alınan çalışmaların bir ürünü olduğunu bu nedenle kongre sonunda bir basın birliği nizamnamesi hazırlayacaklarını söylemiştir. Yeni nizamname ile basın ve basın çalışanlarının (başyazar, yazı işleri müdürler ve gazeteciler) manevi şahsiyetini korumayı ve arttırmayı amaçladıklarını açıklamıştır.

Yürürlükteki Matbuat Kanunu ile Türk Basın Birliğinin manevi varlığı, çalışanların görev ve hakları korunma altına alındığını belirten Tankut, bu kanunla kurulan basının-iktidar ilişkisini ise şu cümlelerle ifade etmiştir: *“Bu kanun öyle bir zihniyetle yapılmıştır ki tetkik ettiğimiz zaman hükümeti bizim içimizde ve biz kendimizi hükümetin hüviyetinde bulabiliyoruz.”*³²¹ Tankut, hükümet ile basının varlık sebeplerini birbirine bağlı olduğuna dikkati çekmiş ve onları bir paydada buluşturmuştur. Konuşmasının devamında kongrenin görüşme usulünün nasıl olacağına değinen Tankut, gereksiz tartışmalardan kaçınmak için CHP Nizamnamesinde geçen *Müzakere Usulleri* tüzüğünün örnek alınmasını teklif etmiş ve bu teklifi delegasyon tarafından kabul edilmiştir. Bu durum, parti devleti etkisinin basın üzerindeki somut bir diğer örneği şeklinde değerlendirilebilir. Tankut, konuşmasında basın gücünün Cumhuriyet rejimi ve toplum hayatı için önemine değinirken şu ifadeleri kullanmıştır:

“(…) Arkadaşlar devletin malûm olan üç kudret unsuru gözden geçirilirken basın için de dördüncü unsur denilir. Bu kudret içinde bulunduğu içtimâî heyetin bağdaşık ve sarmaşık meselelerin yaratılmasında ve durulmasında daima başlıca amil olmuştur. Bu her yerde böyle olmuştur. Bizde de böyle olmaktadır. Ancak Türk Cumhuriyeti’nin bütün dünyaya örnek olmak üzere meydana koyup canlandığı idare rejimine tek parti ve tek kuvvet esas ittihaz edilmiş olduğu için, yani içtimâî nizamda devlet kuvvetlerini

³²⁰ Yenigün, 4 Kasım 1941, s.1.; Son Posta, 4 Kasım 1941, s.5.; Cumhuriyet, 4 Kasım 1941, s.1

³²¹ Vakıf, 4 Kasım 1941, s.1-4.; Vatan, 4 Kasım 1941, s.1-3.; Tasviri Efkar, 4 Kasım 1941, s.1-3.

birbirine karşı ayrı ayrı unsurlar olarak değil, birbirine birleşmiş, kaynaşmış ve bağdaşmış tamamlayıcı bir birlik halinde tutmakta asil bir üstünlük gördüğümüz için matbuatın dördüncü kuvvet olarak telâkkisinde de bu cihetleri göz önünde tutmamız faydalı olur. Türk devleti tek partili bir heyet olarak kendisinin kudret unsurlarını birbirinde mündemiç görüyor. Teşriî, icraî ve kazaî kudretten sonra matbuatı da devletimizin kuvvetleri arasında saydığımız gün matbuatın hizmeti her vakittekinden yüksek olur. Ve kongremiz nizamnamesini çıkarırken bu kudret unsurunun bu yolda çalışma imkânlarını hazırlarsa memlekete azamî hizmet etmiş olur.”³²²

Konuşmasının devamında; Türk dilinde yaşanan gelişmelerden söz ederek basının da bu kültürel ilerlemeye katkı sunmasını istemiştir. Türkçenin daha hızlı bir şekilde ilerleme göstermesi için basının üstlenmesi gereken görevlerini şu cümlelerle aktarmıştır: “(...) Matbuatımızın da her şeye rağmen bu tedbirlere müzahir olması ve memleketin kültür hareketlerinde kendisine düşen yüksek vazifeyi hüsnü suretle ifa etmesi ve nihayet memlekette okuma kudret ve zevkini arttırmaya ve aşılarmaya çalışması hepimiz bütün kuvvetimizle temenni ediyoruz.”³²³

Konuşmasında İkinci Dünya Savaşı’nın yıkıcı etkilerine değinen Tankut, savaşın zor koşullarına rağmen Türkiye’deki basın hareketinin çalışmalarına duraksamadan devam ettiğini bu şartları öncesinde sağlayan başta Atatürk ve Cumhurbaşkanı İnönü için şu cümleleri kullanmıştır:

“(...) Dünya, Millî Şefimizin dedikleri gibi ateş içerisinde. Ateş içinde olmakla beraber fikirlerimizi mürekkep halinde kâğıtlara akıtılırken ruhumuzda ve vicdanımızda hiçbir sıkıntı ve zayıflık hissetmiyoruz ve kafalarımız ve ellerimiz fikirlerimizi sayfalar üzerine dökmekte hiçbir itiraz ve kaygı duymuyor. Bu en büyük saadettir ve bu saadetin en güzel misali olarak yarının matbuat vazifesini tanzim için toplanan şu kongre ileri sürülebilir. Bize bu günleri idrak ettiren Ebedî Şefimiz Atatürk’ün huzuru maneviyesinde şükranla ve hürmetle eğilmeyi büyük vazife bilirim. Gene bugünümüzün büyük sebebi ve yarınımızın ümidi Büyük Millî Şefimizin adını anarak kongreye esaslı ve hayırlı başarılar dilerim.”³²⁴

Bu konuşma sonrası kongreye katılanlar tarafından kongreye katılanların İnönü’ye bağlılığını telgrafla bildirme kararı oy birliğiyle alınmıştır. Kongre Başkanı Tankut tarafından çekilen telgraf metni şöyledir:

³²² Vakit, 4 Kasım 1941, s.1-4.; Vatan, 4 Kasım 1941, s.1-3.; Tasviri Efkâr, 4 Kasım 1941, s.1-3.

³²³ Vakit, 4 Kasım 1941, s.1-4.; Vatan, 4 Kasım 1941, s.1-3.; Tasviri Efkâr, 4 Kasım 1941, s.1-3.

³²⁴ Cumhuriyet, 4 Kasım 1941, s.3.; Vakit, 4 Kasım 1941, s.4.

“Milli Şef İsmet İnönü

Cumhur Reisi

Bugün birinci umumi kongresini toplayan Türk Basın Birliği milli varlığımızın dayancı ve milli birliğimizin güvenci Büyük Cumhur Reisimiz İsmet İnönü’ye sarsılmaz bağlılık ve saygı sunmağa oy birliği ile beni vazifelendirdi. Bu kutlu ödevi yerine getirirken duyduğum gönence son yoktur. Kongrenin kararına kendi tazimlerimi de katarak yüce katınıza sunarım.

Türk Basın Birliği Kongresi Reisi

Hasan Reşit Tankut”³²⁵

Cumhurbaşkanı İnönü’nün cevaben gönderdiği telgrafta:

“Hasan Reşit Tankut

Basın Birliği Kongre Başkanı

Basın kongresinin temiz duygularına çok teşekkür ederim. Türk basınının hepimizi ilgilendiren ince meselelerini kararlara bağlamak için sayın üyelere başarılar dilerim.

İsmet İnönü”³²⁶

Tankut, Kongre Başkanı sıfatıyla Cumhuriyet kurumlarına ve onları temsil edenlere karşı duyulan bağlılığı ifade eden benzer içerikteki telgrafları, TBMM Başkanı Abdülhalik Renda’ya, Başbakan Refik Saydam’a, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’a ve CHP Genel Sekreteri Fikri Tüzer’e da göndermiştir.³²⁷ Tankut’un gönderdiği telgraflara ilgili yöneticiler cevaplar vererek Basın Birliği’nin ilk kongre çalışmasını tebrik etmişler.³²⁸

³²⁵ Cumhuriyet, 6 Kasım 1941, s.1.; Son Posta, 6 Kasım 1941, s.5.; Vakit, 6 Kasım 1941, s.1.; Akşam, 6 Kasım 1941, s.1.; Ulus, 6 Kasım 1941, s.1-3.

³²⁶ Cumhuriyet, 6 Kasım 1941, s.1-3.; Son Posta, 6 Kasım 1941, s.5.; Tan, 6 Kasım 1941, s.1-2.; Akşam, 6 Kasım 1941, s.1.; Halkın Sesi, 8 İkinci teşrin 1941, s.4.

³²⁷ Bugün, 7 Kasım 1941, s.1.; Halkın Sesi, 6 İkinci teşrin 1941, s.4.

³²⁸ Sayın Abdülhalik Renda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi, Bugün birinci umumi kongresini toplayan Türk Basın Birliği muhterem şahsınıza ve şahsınızda milletin teşriî kuvvetine bağlılık ve tâzim duygularını bildirmek kararını aldı. Bu karara kendi tazimlerimi de katarak arz ederim. Birinci Türk Basın Birliği Kongresi Reisi Hasan Reşit Tankut”. Bakınız: Ulus, 7 Kasım 1941, s.1.; “Hasan Reşit Tankut, Birinci Basın Birliği Kongresi Reisi, Türk Basın Birliğinin birinci kongresi münasebetiyle gösterilen duygulara teşekkür eder saygılarımı sunarım. Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda”. Bakınız: Ulus, 7 Kasım 1941, s.1.; “Sayın Dr. Refik Saydam Başvekil, Bugün birinci umumi kongresini toplayan Türk Basın Birliği müzaheret ve yardımı ile iftihar ettiğimiz hükümetimize ve bu hükümetin başında olarak muhterem şahsınıza şükran ve minnettarlık sunmak kararını aldı. Bu karara kendi tazimlerimi de katarak arz ederim. Birinci Türk Basın Birliği Kongresi Reisi Hasan Reşit Tankut”. Bakınız: Ulus, 7 Kasım 1941, s.2.; “Hasan Reşit Tankut Birinci Basın Birliği Kongresi Reisi, Kongrenin hakkımdaki duygularına teşekkür eder, çalışmalarında başarılar dilerim. Başvekil: Dr. Refik Saydam”. Bakınız: Ulus, 7 Kasım 1941, s.2.; “Mareşal Fevzi Çakmak Genelkurmay Başkanı, Bugün birinci umumi kongresini toplayan Türk Basın Birliği pek sayı Mareşalımıza ve Mareşalımızın şahsında kahraman Türk ordusuna güven, saygı ve minnettarlık arz etmek kararını aldı. Bu karara kendi tazimlerimi de katarak arz ederim. Birinci Türk Basın Birliği Kongresi Reisi Hasan Reşit Tankut”. Bakınız: Ulus, 7 Kasım 1941, s.2.; “Türk Basın Birliği Kongresi Reisliğine, Türk Basın Birliği kongresinin toplantısı münasebetiyle

Türk basınına ve çalışanlarına itibar kazandırmayı amaçlayan kongrede basın kanunu ile henüz sağlanamayan gazeteciliğin bir meslek grubu olması yönünde birçok karar alınmıştır. Kongrenin etkisiyle herhangi bir kanun ile koruma altına alınmayan gazeteciliğin, emeklilik sandığı hakkı başta olmak üzere mesleki güvence ve özlük haklarının sağlanması için yürürlükteki basın kanununda iyileştirme çalışmaları başlatılmıştır. Kongrede her senenin iki gününü Türk basını tarafından *Basın Bayramı* olarak kutlanması kararı da alınmıştır. Yapılan seçimler sonucunda birliğin merkez idare ve ona bağlı yürütme kurulları oluşturulmuştur. Türk Basın Birliği Genel Merkezi Başkanlığı görevine Falih Rıfkı Atay seçilirken Tankut da birliğin merkez murakıbbı (denetçi) görevine seçilmiştir.³²⁹ Bu görevine, Türk Basın Birliğinin 14 Aralık 1943 yılında yapılan ikinci kongresinde yeniden seçilecektir.³³⁰ Kongrenin son oturumunda konuşan Tankut, dört gün devam eden kongrenin Türk basını için gerekli olan önemli kararları aldığını, bunun hem ülke hem de mesleğin çıkarlarına uygun olacağını vurgulamıştır.³³¹ Tankut'un başkanlığındaki kongre heyeti, çalışmalarının son günü Atatürk'ün Etnografya Müzesindeki kabrini ziyaret etmesiyle Kongre faaliyeti bitirilmiştir.³³² Bu ziyaret daha sonraki kongrelerde bir gelenek halini alacak ve tekrarlanacaktır. Türk Basın Birliği, yedi yıllık faaliyetleri sonrasında 31 Mayıs 1946 tarihinde, Adalet ve İçişleri Komisyonlarına sevk edilen *Basın Birliği Kanununun Kaldırılması Hakkındaki Kanun Tasarısı*³³³ komisyonlardan geçmiş ve Meclis'te kabul edilen kanun 18 Haziran 1946 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlik resmen kaldırılmıştır.³³⁴

1.6.2. Faaliyet Gösterdiği Gazete ve Dergiler

Tankut, gazetelerdeki ilk yazılarına Güneş Dil Teorisi'ni anlatmak için başladığını görmekteyiz. Teoriye inanmış sadık bir dil heveslisi olarak, teorinin halk tarafından daha iyi anlaşılması için yazılar kaleme almıştır. Tankut, dil devriminin önemli bir aşaması olan teorinin tarihsel gelişiminden sonra halka ulaştırılması için gazetelerdeki ele alınış şeklini ve yazıların içeriğini önemli görmüştür. Gazetelerde, Güneş Dil Teorisi ile ilgili haberlerin ilk olarak 1936 yılında yapılan Üçüncü Türk Dili Kurultayı ile yazıldığını görmekteyiz. Dönemin popüler gazetelerinden *Ulus*,

ordu ve hakkımda gösterilen sevgilere teşekkür ederim. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak". Bakınız: *Ulus*, 7 Kasım 1941, s.2.; "Sayın Dr. Fikri Tüzer CHP Genel Sekreteri, Bugün birinci umumi kongresini toplayan Türk Basın Birliği esasları üzerinde ve vasıfları içinde çalışmak ve yürümekle iftihar ettiği Cumhuriyet Halk Partisine ve yüce Partinin Genel Sekreteri sıfatıyla sayın şahsınıza bağlılık ve hürmet hislerinin bildirilmesine karar vermiştir. Bu karara kendi tazimlerimi de katarak arz ederim. Birinci Türk Basın Birliği Kongresi Reisi Hasan Reşit Tankut". Bakınız: *Ulus*, 7 Kasım 1941, s.2.; "Sayın Hasan Reşit Tankut, Türk Basın Birliği Kongresi Reisi Şahsınızda kongre üyelerini sevgi ile selamlar verimli çalışmalar dilerim. CHP Genel Sekreteri Erzurum Mebusu Dr. Fikri Tüzer". Bakınız: *Ulus*, 7 Kasım 1941, s.2.

³²⁹ *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1941, s.3.

³³⁰ *Ulus*, 16 Aralık 1943, s.2.; *Son Posta*, 16 Aralık 1943, s.6.; *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1943, s.3.; *Tanin*, 16 Aralık 1943, s.3.; *Vakit*, 16 Aralık 1943, s.4.; *Akşam*, 16 Aralık 1943, s.2.

³³¹ *Ulus*, 7 Kasım 1941, s.2.

³³² *Ulus*, 7 Kasım 1941, s.1.

³³³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, C.:23, s.285.

³³⁴ *Resmî Gazete*, Yayımlanma Tarihi: 18 Haziran 1946, Sayı:6336, s.10778.

Kurun ve *Tan*'da 1935-1938 yılları arasında teori ile ilgili birçok haber ve köşe yazısına yer verilmiştir. Teori hakkında yazı yazarlar arasında başta Atatürk olmak üzere, Hasan Reşit Tankut, İbrahim Necmi Dilmen, Abdulkadir İnan, İsmail Hami Danişment, Falih Rıfkı Atay, Naim Onat, Asım Us, Abdi İsmet Ulukut, İsmail Müştak Manokyan, Mehmet Ali Ağakay ve Yunus Nadi Abalıoğlu gibi kişiler gelmektedir.

Teorinin revaçta olduğu 1935-1938 yılları arası yürüttüğü yayın politikası ve Güneş Dil Teorisi'ne verdiği destek açısından *Ulus* önde gelen gazete olmuştur. Bu gazetede yayımlanan Tankut'a ait yazılar daha sonraki günlerde *Tan* ve *Kurun* gazetelerinde de aynen yayımlanmıştır. Bir bakıma diğer gazeteler teoriyi *Ulus*'taki yazılardan takip etmişlerdir diyebiliriz.

1.6.2.1. Gazeteler

1.6.2.1.1. Ulus

Millî Mücadele yıllarında yayın hayatına başlayan *Hâkimiyeti Milliye* gazetesi³³⁵ Cumhuriyetin ilanından sonra 1934 yılına kadar aynı isimle yayımlanmaya devam etmiştir. Gazete, 4793. sayısından sonra 28 Kasım 1934 tarihinde Çarşamba günü ismini *Ulus* olarak değiştirmiştir.³³⁶ Daha sonraki süreçte *Ulus* gazetesi *Yeni Ulus* ve *Halkçı* isimleriyle yayın hayatını sürdürmüştür.³³⁷ *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinin devamı niteliğinde olduğu için gazetenin *Ulus* ismiyle çıkan ilk sayısında gazete başlığı altında daha önceki sayıların devamı olduğu belirtilmiştir. Bu durum 4794. sayı ve 15. yıl olarak geçmektedir. *Ulus* ilk baskısında “*Hâkimiyeti Milliye*’yi kuran Atatürk’tür. Gazetemize *Ulus* adını da O verdi. Adımız andımızdır. Atatürk’ün ulusçuluk yolunda yürüyeceğiz.” sözleriyle yayın hayatında

³³⁵ “*Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi idarehanesi için, Ankara’nın Ulus Meydanı’nda ilk Büyük Millet Meclisi binasına yakın Veli Hanı’nın birinci katında iki oda kiralandı. Yazı heyeti bu odaya yerleşti. Vilâyet Matbaası ise Valiliğin alt katındaydı. Matbaanın bir müdürü, kolla çevrilen yaşlı baskı makinesinin bir makinisti, iki-üçte mürettibi vardı. Bu mürettipler günde ancak 2-3 sütun yazı dizebiliyorlar, ikinci ezanı okununca da görevlerinden ayrılarak evlerine gidiyorlardı. Haftada 2 defa ve şimdilik 4 sayfa olan yayınlanmasına karar verilen Hâkimiyet-i Milliye böyle yetersiz bir matbaada çıkıyordu. Gazetenin yazı ve haberlerinin sağlanmasında Atatürk’ün yakın arkadaşlarından Hakkı Behiç te görev almıştı. Ne var ki, gazetenin başlığı için bir klişe yaptırılmamış, matbaadaki 36 iri punta harflerden bir (Hâkimiyet-i Milliye) dizdirilmiş ve başlık olarak kullanılmıştı. Gazete 57 x 82 boyutlu kâğıdın ikiye katlanması ile 4 sütun üzerinden hazırlanıyordu. Sonunda 10 Ocak 1920 Cumartesi günü ilk sayısı yayınlandı. Başlığın sağında (Sahib-i İmtiyaz ve Müdür-i Mes’ulü Recep Zühdi) (Adresi: Ankara-Hâkimiyet-i Milliye) yazısı okunuyordu. Bunun altına (Abone şartları: Seneliği 300 kuruştur. Altı aylığı 160 kuruştur) yazılmıştı. Başlığın solunda (Umur-ı tahririye için Hey’et-i Tahririye’ye, umur-ı idare için Müdür-i Mes’ule müracaat olunur) cümlesi yazılmış, altına da (Dercedihneyen evrak iade edilmez. Nüshası 3 kuruştur) ibaresi konmuştu. Hâkimiyet-i Milliye, Cumhuriyet’ten sonra 1934 yılına kadar aynı adla Ankara’da yayınını sürdürdü ve 4794 sayıdan sonra adını (*Ulus*) olarak değiştirdi. *Ulus* gazetesi *Yeni Ulus*, *Halkçı* adlarıyla da yayınlandı.” Bkz.: Mehmet Önder, “Millî Mücadele’nin Gazetesi Hâkimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.:7, (20), Ankara:1991, s.285-302.*

³³⁶ Hıfzı Topuz, a.g.e., s.159.

³³⁷ Mehmet Önder, a.g.m., s.302.

takip edeceği politikayı da açıklamış oluyordu.³³⁸ Cumhuriyet ülküsüne bağlı yayın politikası yürüten *Ulus* gazetesi, Güneş Dil Teorisi'nin halka ulaştırılmasında önemli bir görev almıştır.³³⁹ Atatürk'ün isteğinin yanında gazetenin bu misyonu bir yayın politikası haline getirmesinin başka bir nedeni de Birinci Türk Dili Kurultayı'nda (1932) alınan; “*Memleket gazetelerinde dil işlerine hususi yer verilmelidir.*”³⁴⁰ şeklindeki kararın da etkisi olduğu söylenebilir.

Güneş Dil Teorisi'nin temellerinin atıldığı 1935 yılından itibaren *Ulus*'ta Türk dili ile ilgili yazıların kaleme alındığı görülmektedir. Gazetenin ilk sayfasında iki sütun “*Ulus'un Dil Yazıları*” ana başlığı ile Güneş Dil Teorisi çalışmalarına ayrılmıştır.³⁴¹ Teori ile ilgili gazetede çıkan haberler *Kurun* gazetesinde de yayınlanmıştır. Bu yazılar için *Ulus*'ta olduğu gibi manşetten bir köşe veya düzenli bir yayın politikası olmasa da *Kurun* gazetesinin yazıyı *Ulus* gazetesinden birebir alıp birkaç gün sonra yayınlamıştır.

Güneş Dil Teorisi üzerine yazıların okuyucular ile buluştuğu *Ulus'un Dil Yazıları* köşesinde dil meselesine ilgi duyanlar tarafından yaklaşık yedi aydan beri süren yazılar kaleme alınmıştır. Yazıları yazan kadro genel manada TDK bünyesinde çeşitli yerlerde ve komisyonlarda görev alan kişilerden oluşmaktaydı. Üçüncü Türk Dili Kurultayı hazırlıkları başlayınca gazetede yazılara ara verilmiştir.³⁴²

Ulus'ta dil anketlerinin sonrasında uzun bir süreden beri devam eden Güneş Dil Teorisi yazıları, kurultay hazırlıkları dolayısıyla son bulmuştur. Teoriyi fikren olgunlaştıran Atatürk, teori hakkında ilk yazıların da yazılması görevini üstlenmiştir. Yazıların kaleme alınmasının nedeni, teori hakkında halkın bilgi sahibi olmasını sağlamaktır. Bu amaçla ayrılan *Ulus'un Dil Yazıları* köşesi çok önemli bir görevi yerine getirmiştir. Yedi ay süren bu yazılar neticesinde teori ile ilgili önemli bir kamuoyu oluşturulmuştur. Bu süre zarfında yazı yazarlar arasında Tankut da yer almıştır. Yazılarında Türk diline karşı bir farkındalığın oluşmasına çalışmıştır. Bu

³³⁸ *Ulus*, 28 Kasım 1934, s.1.

³³⁹ Türk Dil Kurumu'nun Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen, *Kurun* gazetesinde “*Türk Dil Kurumu Altı Yıl İçerisinde Ne Gibi İşler Başardı*” başlıklı yazısında *Ulus* gazetesini kurumun dil çalışmalarında “*refik*” olarak tanımlamıştır. Bkz.: *Kurun*, 14 Temmuz 1938, s.4.

³⁴⁰ *Birinci Türk Dili Kurultayı: Tezler, Müzakere Zabıtları*, TDK, İstanbul: 1933, s.456.

³⁴¹ Ahmet Bican Ercilasun, a.g.e., s.244.

³⁴² Bu durumu dönemin Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri ve teori hakkında gazeteye birçok yazı yazan İbrahim Necmi Dilmen açıklamıştır. Dilmen, teorinin ortaya çıktığı ilk günlerden itibaren gelinen noktayı, yaşanan süreci “*Güneş Dil Teorisi'nin İlk Verimlerine Genel Bir Bakış*” başlığı altında ele almıştır. Türk dilliliği açısından 1935-1936 yıllarının önemine değinen Dilmen, Güneş Dil Teorisi'nin ortaya koyduğu yeni dil görüşünün, Türk dilinin yeryüzündeki kültür dillerine ana kaynak olduğunu, genel ve geniş ölçüde meydana çıkardığını söylemektedir. Avrupa'da İndo-Öropeen dillerin ana kökünü bulmak için Altay dilleri üzerinde çalışmakta olan Almanya'da Profesör Edlinger ile Avusturya'da Baron Von Welden ve Doktor Kıvergitsh, Sümer, Hitit, Mısır, Etrüsk gibi dillerin kaynağının Türkçe olduğunu savunan Fransız Hilaire de Barenton'dan söz etmiştir. Bu yabancı dil bilimcilerden başka Türkiye'den Türkçenin Avrupa ve Asya dillerine ana kaynak olduğu neticesine varan çalışmalar yapan Mustafa Celalettin Paşa ile oğlu Enver Paşa, Bursa'da Feraizade Şakir, Mısır'da Nurettin Mustafa, Samih Rifat, Yusuf Ziya Özer, Naim Onat, Ahmet Cevat Emre'yi saymıştır. Bkz.: *Ulus*, 24 Mayıs 1936, s.1-2.

yazılar sayesinde teori üzerinde yapılacak çalışmalara kolaylık sağlanmıştır. Gazete, Türk diline olan katkısını süreçle beraber devam ettirmiştir. *Dil Köşesi* adıyla ayrılan bir sütunda Türkçenin yazı ve konuşma dilinde doğru şekilde kullanımları ve öz Türkçe kelimelerin doğru kullanım şekilleri de yazılmıştır. Bu yazılar zaman zaman okuyuculardan gelen mektuplara cevap niteliğinde olmuştur.

Atatürk'ün mimarı olduğu teori hakkındaki yazıların içeriği birçok övgüyle doludur. Teorinin Türk dili üzerinde yarattığı olumlu etkinin kalıcı olabilmesi için çalışmaların devamlılığı vurgulanmıştır. Yürütülecek dil ve dilin kökeni ile ilgili araştırmalara herkesin bu bilinç dâhilinde destek vermesi de dikkat çekilen diğer bir husus olmuştur. Atatürk, kalme aldığı yazılarında başlıca eleştirdiği noktaları, Avrupa'da Türklerin ırki ve kültürel özelliklerine karşı yürütülen olumsuz tezler olmuştur. Avrupa'daki bu olumsuz fikirleri bertaraf etmenin en güçlü argümanı olarak Güneş Dil Teorisi görülmüştür.

Ulus'un Dil Yazıları köşesinde, Atatürk dışında teori üzerine yazılar kaleme alan dönemin diğer bir şahsiyeti de Tankut'tur. Gazetede, teori ile ilgili görüşlerini yazan Tankut, Güneş Dil Teorisi'ni ilim dünyasına yeni bir çığır açan yeni bir buluş olarak ifade etmektedir. Batılı dil bilimcilerin öne sürdüğü teorilerin aksine teori ilk insanlardan itibaren kelimelerin çıkış noktasının güneşten geldiğini dolayısıyla Türkçenin tüm dillerin anası olduğunu övgülerle bahsetmektedir. Tankut yazılarının genelinde teoriyi okuyuculara anlaşılır bir şekilde ulaştırılmasını kendisine bir misyon olarak gördüğünü yazarak teoriyi sahiplendiğini, içselleştirdiğini göstermiştir.

Tankut, erken Cumhuriyet döneminde yaptığı dil çalışmaları ile önemli bir dil heveslisi ve etnograf olarak öne çıkmıştır. Güneş Dil Teorisi konusunda önemli çalışmalar yapmış ve bu çalışmaları *Ulus*'ta dil köşesinde yazı dizisi olarak 1936 yılından itibaren yayınlanmıştır. Tankut'un *Ulus*'taki yazılarının içeriği ve analizlerine çalışmanın ikinci bölümünde yer verilmiştir.

1.6.2.1.2. Kurun

Öz Türkçe kelime kullanımını teşvik etmek amacıyla Atatürk tarafından ismi verilen *Kurun* gazetesi, basın tarihimizde önemli bir yere sahiptir.³⁴³ 1917 yılında Ahmet Emin Yalman ve Asım Us tarafından İstanbul'da kurulan gazete, yayın hayatına ilk başladığında *Vakit* ismi ile çıkmıştır. Daha sonra 1934'te isim değişikliğine giderek *Kurun* adını almıştır. Gazetenin yayın tarihindeki en önemli olaylardan biri; Atatürk'ün gazetede 22-26 Ocak 1937 tarihleri arasında yazılarının yayınlanmasıdır. Asım Us adıyla beş gün boyunca başyazı olarak yayımlanan yazıların içeriği Hatay Meselesi hakkında olmuştur.³⁴⁴ 1938 yılının Aralık ayında

³⁴³ *Kurun*, 22 Kasım 1934, s.1.

³⁴⁴ Hıfzı Topuz, a.g.e., s.158.

ismi yeniden *Vakit* olarak değiştirilen gazete, 1948 yılı Ocak ayından itibaren de *Yeni Gazete* adını almıştır.³⁴⁵

Kurun gazetesi, *Ulus*'ta yayınlanan Güneş Dil Teorisi ile ilgili yazıları belirli aralıklarla aynı şekilde alarak yayımlamıştır. Gazetede, teorinin ne olduğu hakkında isimsiz bir bilgilendirme yazısı “*Yeni Bir Teori: Dil Devriminde Ülkemizde Önemli Bir Yaprak Açılıyor*” başlığıyla yayınlanmıştır. Yazıda Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından basılan Türkçenin Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik bakımından nasıl analiz edileceğini gösteren broşürden yola çıkarak, teorinin yeni ve yüksek bir buluş olduğu vurgulanmaktadır. Teori hakkında herkesin görüş ve düşüncelerini bildirmesine imkân verilmesi fikrinin savunulduğu yazıda, *Kurun* gazetesi olarak da Türkçe sözlerin Güneş Dil Teorisi'ne göre analizi yapılmış ve yazıların sık sık yayımlanacağı ifade edilmiştir. Yazı, teorinin nasıl anlaşılması gerektiği hakkında maddeler halinde bilgiler vererek devam etmiştir. Teorinin ortaya koyduğu *Kelime Analiz Kanunu* ile bir kelimenin kök bilim açısından Türkçe olup olmadığının nasıl anlaşılacağı örnekler ile anlatılmıştır.³⁴⁶

Kurun'da teori hakkında yazılarına yer verilenlerden biri de Tankut olmuştur. Daha önce *Ulus*'ta yayımlanan Tankut'a ait yazılar tıpkıbasım şeklinde *Kurun*, *Cumhuriyet* ve *Yeni Asır* gazetelerinde yeniden yer almıştır. Tankut yazılarında teorinin antropolojik, sosyolojik ve psikolojik boyutlarını ele almıştır.³⁴⁷ Gazetelerin manşetten duyurduğu haberde Tankut, 19. yüzyıldan beridir devam eden dilin menşei tartışmalarına Güneş Dil Teorisi'nin önemli bir çözüm getirdiğini ifade etmiş ve teorinin her dil için kesin sonuçlar ortaya koyduğu aktarmaktadır.³⁴⁸

1.6.2.1.3. Tan

Güneş Dil Teorisi'nin çokça haber konusu yapıldığı dönemde yayınlanan *Tan* gazetesi de teori hakkındaki görüşlerin haber haline getirildiği gazetelerden biri olmuştur. Gazetede daha önce *Ulus*'ta yayımlanan yazılar birkaç gün arayla yeniden yayımlanmıştır. Teori ile ilgili *Ulus*'ta yayımlanmış yazıları olan Tankut'a ait yazılar *Tan* gazetesinde aynı içerikle yeniden çıkmıştır.³⁴⁹

³⁴⁵ Şafak Çıkrıkçı, *Kurun Gazetesi (1934-1938)*, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: 2020, s.14-20.

³⁴⁶ *Kurun*, 15 Kasım 1935, s.6.; *Haber*, 15 Kasım 1935, s.1-6.

³⁴⁷ *Kurun*, 27 Ağustos 1936, s.1-6.; *Yeni Asır*, 27 Ağustos 1936, s.1-5.

³⁴⁸ *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1936, s.1-7.

³⁴⁹ İçeriklerine çalışmamızın ikinci bölümünde yer verilen Tankut'a ait yazılardan *Tan* gazetesinde yayımlanmış birkaçını örnekleyecek olursak: “*Güneş-Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri- Zigguratlar ve Mısır Ehramları*”, Bkz.: *Tan*, 31 Mayıs 1936, s.5.; *Tan*, 1 Haziran 1936, s.5.; *Tan*, 3 Haziran 1936, s.5.; *Tan*, 6 Haziran 1936, s.5.; *Tan*, 9 Haziran 1936, s.5.; “*Güneş-Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri- Eridu ve Ordu Yer İsimleri*”, Bkz.: *Tan*, 20 Haziran 1936, s.5.; “*Güneş-Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri- Her Sakaratın Eteğinde Sayısız Sümer İzi Vardır*”, Bkz.: *Tan*, 30 Haziran 1936, s.5.; “*Güneş-Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri- Eridu ve Ordu'nun Toponomik Vasıfları*”, Bkz.: *Tan*, 8 Temmuz 1936, s.5.

1.6.2.2. Dergiler

Tankut, basınla olan bağıını sürekli devam ettirmiştir. Türk tarihi ve Türk dili sahalarında sahip olduğu birikimini çalışmalarıyla okuyucuya sunmuştur. *Ülkü* dergisinin Kasım 1941 tarihinden itibaren çıkmaya başlayan ikinci serisinde imtiyaz sahibi olarak görev almıştır.³⁵⁰ Tankut, bu görevini derginin Temmuz 1950 tarihine kadar sürdürmüştür.³⁵¹ Tankut'un değişik konularda yazılar kaleme aldığı dergilere ve yazılarına çalışmanın üçüncü bölümünde indeks şeklinde yer verilmiştir.

1.7. Siyasi Faaliyetleri

Türk siyasal hayatında uzun yıllar yer almış olan Tankut'un aktif siyasi hayatı, yirmi dokuz yıl sürmüştür. TBMM çatısı altında yedi dönem boyunca milletvekilliği yapmıştır. Bu nedenle siyaset kurumu, Tankut'un yaşamının önemli bir kısmını oluşturmuştur. Uzun yıllar gönülden bağlı olduğu CHP bünyesinde siyaset yapan Tankut, henüz sekiz-dokuz yaşlarındayken siyasetle nasıl tanıştığını şöyle anlatmıştır:

*“(...) Yine bu yaşlarımda bir gün birkaç yerli arkadaşım beni bir basımevine götürdüler. Bu basımevinin bir salonu okuma odası halinde idi. Başı sarıklı ve fesli insanlar kitaplara dalmış okuyor görünüyordular. Bir dolap kapağı açtılar. Ardında görünen gizli bir kapıdan geçtik. İkinci bir salona girdik. Burada üniformalı subaylar da vardı. Büyülü sözler ve bulutlu diyevleriyle bir Araplıktan, Arap kalkınmasından konuştular. Elimizde bir de Ümmülkura adında bir kitap tutuşturdular. O kitap bizi o kadar sardı ki bitirmeden ayrılmadık. Ümmülkura' da Mekke'de toplanan bir İslam kongresinden ve o kongrede Türklere karşı alınmış kötü ve düşman kararlardan bahsediliyordu. O günden sonra siyasal bir eğilim de edinmiş oldum. Politikaya girişim bu kadar erken ve bu garip tarzda oldu.”*³⁵²

Hasan Reşit Bey, Türk Ocakları Müfettişliği görevini yürüttüğü sırada siyasete katılmaya karar vermiştir. Diyarbakır'da iken 25 Nisan 1931 tarihinde yapılacak genel seçimlerde, Cumhuriyet Halk Fırkasından milletvekili adaylığı için başvuruda bulunmuştur.³⁵³ Hasan Reşit Bey, kısa bir özgeçmiş bilgisinden sonra siyasete

³⁵⁰ *Cumhuriyet Eğitim Devriminin Mülkiyeli Mimarı Nafi Atuf Kansu*, Haz.: Metin Atuf Kansu- K. Işık Kansu, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara: 2011, s.83.

³⁵¹ <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ulku-dergisi/>, Erişim Tarihi: 19 Ekim 2022.; Ömer Faruk Huyugüzel, “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Halkevlerinin Rolü”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.:6, (23), Ankara: 1999, s.396.

³⁵² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.7.

³⁵³ *Vakit*, 9 Nisan 1931, s.2.; *Son Posta*, 10 Nisan 1931, s.7.; 1931 yılı seçimlerinde CHP'den aday olmak için toplam başvuru yapanların sayısı 1196 kişi olmuştur. Hasan Reşit Bey, Türk Ocakları Müfettişi olarak adaylık başvurusunu yapmıştır. Adayların isim ve görevleri *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinin 6-12 Nisan 1931 tarihindeki sayılarında paylaşılmıştır. Bkz.: *Hâkimiyeti Milliye*, 9 Nisan 1931, s.1.; *TBMM Yıllık Dönem:4*, İçtima: Özel, (4 Mayıs-25 Temmuz 1931), TBMM Matbaası, Ankara: 1931, s.308.

girmesinin kendince haklı nedenlerini anlattığı bir başvuru mektubunu, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e hitaben 8 Mart 1931 tarihinde kaleme almıştır. Hasan Reşit Bey'in ifadeleri şöyledir:

“Muhterem Beyefendi Hazretleri, Bu mektubumu zati devletlerinizden gördüğüm teveccüh ve hissettiğim itimada güvenerek yazıyorum. Bu intihapta kazanıp millet meclisinde çalışmak arzusunda olduğumdan resmen müracaattan evvel fikir ve mütalaayı devletinizi almak ve sonra da muavenet ve müzaheretinizi istirham etmek istedim. Mebus olmak için kendimce haklı ve muvafık bulduğum sebepler şunlardır:

1. İdare mesleğini bıraktıktan sonra esaslı bir kariyere intisap edemedim. Ve emsalimden oldukça geri kaldım. Bu günkü işimde muvaffak olmak içinse vakit vakit zengin muhitlerde bulunarak tenevvür etmek, hars tetkikatında, devlet siyasetinin bu yolla tatbik ve tatmininde daha mücehhez ve daha malumatlı olabilmek lüzumunu hissediyorum.

2. Mebus ismi sıfatını haiz olarak şarkta Türk Ocakları Müfettişliği yapmak şimdiki hale nazaran çok başka bir vaziyet temin eder. Çünkü Şark daha fazla nüfuz ve kudretten anlıyor. Eğer bu istirhamım Gazi Hazretlerinin intihap için tespit buyurdıkları esaslara ve şartlara taarruz etmezse benim için de zahareti devletinizi deriğ buyurmayacağınızı bildiğimden nerelerde tanındığımı da arz edeyim. Evvelâ Gazi Hazretleri ismen ve şahsen tanınırlar. Geçen kurulda taltif ve teşviklerine de nail olmuşum. (...) Dört seneden beridir halkının içinde yaşadığım Diyarbekir, Mardin, Urfa ve Elâziz'den muhabbet görüyorum. (...) Bu mektubumun çok samimi bir hisle yazıldığını itimat buyurmanızı diler ve nihayetsiz hürmetler tazimler arz eylerim Efendim Hazretleri. ”³⁵⁴

Hasan Reşit Bey yaptığı bu başvuru sonrası Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in onayı ile Muş'tan aday gösterilmiştir.³⁵⁵ Hasan Reşit Bey, Muş Milletvekilliğine seçilmesiyle aktif siyasi hayatı böylece başlamıştır. Daha sonraki seçimlerde sırasıyla Maraş (4 Dönem), Hatay (1 Dönem) ve Mardin (1 Dönem) vilayetlerinden seçilmiştir. Tankut'un aday olup da kazanamadığı tek seçim ise 1954 yılı genel seçimleri olmuştur. Bu seçimde, CHP Kütahya Milletvekili adayı olan Tankut seçilememiştir.³⁵⁶ Tankut, Meclis'te görev yaptığı süre zarfında gündem maddeleri üzerine toplamda yirmi kez söz almış ve bir de kanun teklifinde bulunmuştur. Bununla beraber Meclis'te kurulan çeşitli komisyonlarda da üye olarak görev

³⁵⁴ C.C.A.490.1.384.1626.2.10.; C.C.A.490.1.384.1626.2.11.

³⁵⁵ TBMM Yıllık, Dönem:4, İçtima: Özel, (4 Mayıs-25 Temmuz 1931),..., s.336.

³⁵⁶ Vatan, 11-12 Nisan 1954, s.6.

almıştır. Uzun süren siyasi hayatına rağmen TBMM'deki faaliyetlerinin az olmasının sebebini, Tankut'un, Meclis dışında yürütmüş olduğu aktif diğer görevleri ve hizmetlerine bağlanabilir.

1.7.1. TBMM IV. Dönemde Muş Milletvekilliği ve Faaliyetleri (25 Nisan 1931-23 Aralık 1934)

1931 seçimleri, ülkede yaşanan siyasi gelişmelerin etkisiyle erkene alınan bir seçimdir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in, Cumhuriyet rejiminde ülkede temsiliyeti daha da güçlendirme ve iktidarı denetleme düşüncesiyle siyasi hayatın içerisine teşvik ederek cesaretlendirdiği Serbest Cumhuriyet Fırkası, kendini feshetmişti. Bu gelişme üzerine, TBMM'nin III. dönemi sona ermeden seçim erkene alınmıştır. Böylece 25 Nisan 1931 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerine CHP yine alternatifsiz tek parti olarak katılmıştır.³⁵⁷ Yapılan seçimlere katılım oranı %45 seviyesinde olmuştur. Seçim sonucunda CHP'nin listelerinden 297 kişi seçilmiştir. Aday gösterilmeyen yerlerde seçilen bağımsızlar ile bu sayı toplamda 317 kişi olmuştur.³⁵⁸ Hasan Reşit Bey de ilk milletvekilliğini bu seçimlerde Muş'tan seçilmek suretiyle elde etmiştir.³⁵⁹

Hasan Reşit Bey, Muş'tan milletvekili adaylığı resmiyet kazandıktan sonra, Türk Ocakları Müfettişliği görevini bırakmıştır.³⁶⁰ 1931 yılında yapılan genel seçimlerde Muş'ta dört kişi seçilmiştir. Bunlar; Hasan Reşit Bey, Muhittin Nami Bey (Başay), İsmail Hakkı Bey (Kılıçoğlu) ve Mehmet Naki Bey (Yücekök) olmuştur.³⁶¹ Muş'ta toplam 307 seçmenin oyunu alarak seçilen Hasan Reşit Bey'in, aldığı oyların vilayet merkezi ve kazalara dağılımı ise şu şekilde olmuştur: Muş Merkez 70, Bitlis 85, Malazgirt 23, Varto 31, Genç 15, Çapakçur 27, Sason 14, Mutki 24 ve Bulanık'tan 18 oy almıştır.³⁶²

CHP Muş Milletvekili olarak bir dönem boyunca görev yapmıştır. Bu süre aralığında, TBMM çatısı altında dört kez söz almış, bir kanun değişikliği teklifinde ve birkaç milletvekili ile ortak hazırlanan bir kanun teklifinde bulunmuştur. 4 Mayıs 1931 tarihinde katıldığı TBMM'de dönem boyunca Dâhiliye Vekâleti

³⁵⁷ *Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)*, Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2011), Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara: 2012, s.4.; *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1931, s.1.; *Milliyet*, 25 Nisan 1931, s.1.

³⁵⁸ Erdal Aydoğan, Tansu Barış Mahmutoglu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2013, (10), s. 113-142.

³⁵⁹ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, C.:2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara: 1996, s.615.;

³⁶⁰ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*, C.:1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara: 1995, s.20.

³⁶¹ *TBMM Albümü (1920-2010)*, C.:1, ..., s.20.; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, ... s. XXIX.; *Yarın*, 21 Nisan 1931, s.4.

³⁶² *TBMM Seçim Sonucu Mazbatası*, Dönem:4, Sicil No:827.

Komisyonunda Kâtip Üye olarak görev almıştır.³⁶³ Bu dönemde CHP Genel İdare Heyeti Üyesi görevini de yapmıştır.³⁶⁴ Ayrıca Meclis'te kurulacak Adalet Komisyonunda Müfettiş olmak için başvuruda bulunmuştur.³⁶⁵

Meclis gündeminde yer alan hukuki düzenlemeler hakkında kürsüye çıkan Hasan Reşit Bey'in konuştuğu başlıklar, konuşmaların içeriği ve Meclis'e yaptığı kanun değişikliği teklifleri şöyledir:

Meclis'in 20 Temmuz 1931 tarihindeki birinci oturumunda 1426 numaralı Vilâyet İdaresi Kanununun beşinci maddesinde değişiklik yapılması teklifi görüşülürken, CHP Çanakkale Milletvekili Mehmet Şükrü Bey (Yaşın) söz alarak, teklifte yer alan *Milli Eğitim Eminlikleri* kavramının daha önceki bir değişiklikle kaldırıldığını bu nedenle bu kavramın maddeden çıkarılması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Hasan Reşit Bey söz alarak; kanun maddesindeki değişikliğe dikkat çekmiş ve komisyonun “*emin*” veya “*müdür*” kavramlarını birlikte kullanarak düzenlenme yaptığını ifade etmiştir.³⁶⁶ Böylece ilgili kanun teklifi bu çerçevede ele alınıp düzenlenmiştir.

Hasan Reşit Bey, Meclis'in 17 Aralık 1931 tarihindeki birinci oturumda, Tekel İdaresinin 1931 mali yılı bütçesinde yapılan 87.000 liralık ek artış ile ilgili söz alan CHP Kocaeli Milletvekili Hüseyin Sırrı Bey'in (Bellioğlu) konuşmasında kullanmış olduğu “*Mütefekkir Hükümet*” kavramı ile neyi kastettiğini açıklamasını istemiştir.³⁶⁷ Meclis'in 30 Haziran 1932 tarihli birinci oturumunda Mülkiye Müfettişlerinin görev yerleri dışında geçici görevle Ankara'da bulundukları süre zarfında kendilerine verilen günlük yevmiye ücretlerinin iadesi veyahut af edilmesi hususunda Hasan Reşit Bey söz almıştır. Konuşmasında; daha önce bu yolla kendilerine ücret ödenen mülkiye müfettişlerinden ya da aile fertlerinden paranın iadesinin talep edilmesinin bazı sıkıntılar doğuracağını ifade ederek bu ödemelerin affını talep etmiştir.³⁶⁸

Hasan Reşit Bey, Muş Milletvekilliği görevindeyken Dâhiliye Vekâleti Komisyonunda üye olarak görev almıştır. Vekâletten komisyona sevk edilen *Belediye Teşkilâtı Olan Yerlerde Muhtar ve İhtiyar Heyetlerinin Kaldırılması* hakkında hazırlanan kanun teklifi için 10 Haziran 1933 tarihinde toplanan komisyon görüşmelerine katılmıştır. Hasan Reşit Bey'in görev aldığı komisyon, teklifi kabul etmiştir.³⁶⁹

³⁶³ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*, C.:1, ..., s.62.

³⁶⁴ C.C.A.490.1.384.1626.2.; *TBMM Yıllık*, Dönem:4, İçtima: Özel, (4 Mayıs-25 Temmuz 1931),..., s.462.

³⁶⁵ *TBMM Yıllık*, Dönem:4, İçtima:1, (1 Teşrinievvel 1931-9 Temmuz 1932),..., s.198.

³⁶⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:4, C.:3, s.244.

³⁶⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:4, C.:5, s.50.

³⁶⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:4, C.:9, s.432-433.

³⁶⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:4, C.:16, s.160-161.

CHP Milletvekilleri Milletvekili Hakkı Tarık Bey, (Us) (Giresun), Abdülmuttalip Bey (Öker) (Malatya), Necip Ali Bey (Küçüka) (Denizli) ve Hasan Cemil Bey (Çambel) (Bolu) ile Hasan Reşit Bey, *Cumhuriyetin 10. Yıldönümünün Kutlanması Hakkında Kutlama Kanunu* teklifinde bulunmuşlardır. 9 Haziran 1933 tarihinde Meclis Başkanlığı'na sunulan teklif, 12 maddeden oluşmaktaydı.³⁷⁰ Cumhuriyetin kuruluşunun tüm ülkede coşku içerisinde kutlanması için hükümetin yapması gereken bazı düzenlemelerin içerdiği kanun teklifinde başlıca şu maddeler bulunmaktadır:

“1-Cumhuriyet ilânının 10 uncu yıl dönümü üç gün kutlanır. Bu üç günde resmî daireler tatil, hususî daireler ve müesseseler ve ticaret evleri hakkında hafta tatili kanunu tatbik olunur. Bu bayram günlerinde resmî dairelerin dışlan ve toplanılacak salon bayraklarla da donatılır ve geceleri tenvirat yapılır.

2- Asker, polis, jandarma, mektep talebeleri ve izciler gibi Cumhuriyet Bayramının onuncu yıl dönümü geçit resmine iştirak edeceklerin Hükümetçe tayin olunmak üzere kara ve denizden seyahatleri Hükümete ait nakliye vasıtalarında parasızdır.

*3- Bu bayram günlerinde bütün telgraf, mektup ve kart ücretleri yarıya indirilir.”*³⁷¹

Hasan Reşit Bey ve arkadaşlarının sunduğu teklif 11 Haziran 1933 tarihinde Meclis Genel Kurulunda oylanmıştır. Toplamda 317 üyenin bulunduğu Meclis'te oylamaya katılanların sayısı 161 kişidir. Teklif, tamamının evet oyunu alarak kabul edilmiştir.³⁷²

TBMM'nin 16 Haziran 1934 tarihli birinci oturumunda görüşülen *Soyadı Kanunu* dolayısıyla iki kez söz almıştır. Soyadı kanununda yapılması istenilen değişiklik; kişilerin aileden aldıkları isimleri kullanmalarını içermektedir. Hasan Reşit Bey: *“Türk Milleti'nin ailelerinde, her ailenin bir ismi vardır. Bundan iki yüz sene evveline kadar ismi olmayan hiçbir aile yoktu.”*³⁷³ diyerek, Türklerde aile isimlerinin varlığını tarihi bir perspektif çizerek anlatmıştır. Konuşmasının devamında, ilk Türklerde aile reisinin ismini ailesine vererek böylece klanla aile isimlerinin başladığını ancak Osmanlı döneminde milliyetçi isyan tehdidini bitirmek için alınan tedbirler sonucu aile ismi geleneğinin unutulduğunun ve zamanla ihmal edildiğinden yakınmıştır. Hasan Reşit Bey, genel bir beğeni ve alkışlarla karşılanan konuşmasının sonunu şu şekilde bitirmiştir: *“(…) Şimdiye kadar aile isimlerini kullanmamış olanlar, bundan sonra bu aile isimlerini alsınlar ki, hukuku içtimaiyede*

³⁷⁰ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*, C.:1,..., s.634-635.

³⁷¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:4, C.:16, s.2.

³⁷² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:4, C.:16, s.200.

³⁷³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:4, C.:23, s.201.

vaziyetleri taayyün etsin. Bu kanunun maksadı ve hedefi odur. Bunun bir an evvel çıkmasına taraftarım. Benim maruzatım bu kadardır.”³⁷⁴

Başvekâlet makamına 1 Haziran 1934 tarihinde yazdığı *Posta Kanunu*’nun bazı maddelerinde değişiklik yapılması için Bayındırlık ve Maliye Vekâletlerine beş maddelik bir kanun değişikliği teklifinde bulunmuştur.³⁷⁵ İlgili kanun değişikliği teklifi aynı gün Bayındırlık ve Maliye Komisyonuna havale edilmiştir. Teklif, Meclis’in 30 Haziran 1934 tarihli birinci oturumunda görüşülmüştür.³⁷⁶ Hasan Reşit Bey’in sunduğu 2/119 numaralı kanun değişikliği teklifinin içeriğinde; halkın kültür seviyesinin artırılması için her türlü yayın ve okul kitaplarının posta aracılığıyla ücretsiz dağıtılmasına imkân verecek bir düzenlemenin hayata geçirilmesi talep edilmiştir. Mevcut *Posta Kanunu*’na göre Maarif Vekâleti tarafından okullarda okutulması için basılan kitaplar ile resmî kurum ve Halkevleri tarafından hazırlanan - adları tespit edilmiş- bazı kitaplar parasız dağıtılırken aynı kitaplar köy okullarına ve köylülere posta ücreti karşılığında dağıtılmaktaydı. Hatta posta hizmetinin hızına göre bu ücret iki katına kadar çıkmaktaydı. Hasan Reşit Bey’e göre pahalı olan bu uygulama yüzünden kitapların dağıtımı ve halka ulaşması aksamaktaydı. Hasan Reşit Bey’in herkesin bu kitaplara daha uygun bir ücret karşılığında ulaşması için hazırladığı kanun değişikliği teklifi 3 Temmuz 1934 tarihinde genel kurulda kabul edilmiştir.³⁷⁷

Bu kanun değişikliği teklifiyle Cumhuriyet inkılâplarının merkezden taşraya kadar her yerde benimsenmesini ve yaşatılmasını arzu ettiği söylenebilir. Atatürk devrimlerinin yılmaz bir uygulayıcısı ve savunucusu olan Hasan Reşit Bey, inkılâp ruhunun herkese ulaşması için çaba göstermiştir. Ona göre Anadolu’nun her köşesinde bu ruh hayat bulmalıydı. Cumhuriyet inkılâplarının halka ulaşması için Halkevi çalışmalarına büyük destek ve ilgi göstermesinin nedenini de onun bu düşüncesiyle izah edilebilir.

1.7.2. TBMM V. Dönem Maraş Milletvekilliği ve Faaliyetleri (1 Mart 1935-3 Nisan 1939)

TBMM’nin beşinci dönemi için 8 Şubat 1935 tarihinde yapılan genel seçimlere daha önceki seçimlerden ayrı olarak ilk defa kadınlar milletvekili adayı yapılmıştır. 1935 yılındaki seçim aynı zamanda Atatürk’ün Cumhurbaşkanlığı döneminin son seçimi olmuştur. Seçim öncesinde Türk Ocakları Tasfiye Komisyonu üyeliği görevini yürüten³⁷⁸ Tankut, bu seçimlere Maraş Milletvekili olarak

³⁷⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:4, C.:23, s.201.; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*, C.:1,..., s.182.

³⁷⁵ C.C.A.030.10.04.20.16.2.; C.C.A.030.10.04.20.16.4.; C.C.A.030.10.04.20.16.5.

³⁷⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:4, C.:23, s.336.

³⁷⁷ C.C.A.030.10.04.20.16.1.; C.C.A.030.10.04.20.16.3.; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:4, C.:23, s.438-439-453.; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, C.:1., TBMM Vakfı Yayınları, Ankara: 1996, s.720.

³⁷⁸ *TBMM Yıllık*, Dönem:5, İçtima:3 (1 Teşrinisani 1937-31 Teşrinievvel 1938), TBMM Matbaası, Ankara: 1939, s.505.

katılmıştır.³⁷⁹ 1935 yılı seçimlerinde Maraş'ta 402 seçmen bulunmaktaydı. İki dereceli seçimde oy kullanan kişi sayısı 379 olmuştur. Yapılan oylamayla eşit oy almış altı milletvekili seçilmiştir. Bunlar; Hasan Reşit Tankut, Mehmet Nuri Ural, Alaattin Tiritoglu, Kemal (Mehmet) Kusun, Mehmet Mitat Alan ve Mehmet Erten'dir.³⁸⁰ Tankut, Maraş'ta 111, Andırın'da 39, Elbistan'da 175 ve Göksun'da 54 olmak üzere toplamda 379 oy alarak seçilmiştir.³⁸¹ Seçim sonrası V. dönem Meclisi'ne 1 Mart 1935 tarihinde katılan Tankut, aynı gün öğleden sonraki oturumda milletvekilliği yemininde bulunmuştur.³⁸² Meclis Genel Kurulu'nda seçim tutanağı 7 Mart 1935 tarihinde onaylanmıştır.

Tankut, V. dönem boyunca Meclis gündemindeki konular için toplamda dört kez söz almıştır. Maarif Komisyonu Üyeliği³⁸³ ve Millî Müdafaa Komisyon Üyeliğinin³⁸⁴ yanı sıra *İl Özel İdaresi Kanun Tasarısı* ve *Memurluk Kanunu* komisyonlarında³⁸⁵ geçici üye olarak görev yapmıştır.³⁸⁶ Ayrıca 1938 yılında faaliyete geçen Erzincan Tren Garı'nın açılışı için görevlendirilen heyet içerisinde yer almıştır.³⁸⁷ Bu yasama döneminde göklerde millî savunma gücünü kurmak amacıyla kurulmuş, Türk Hava Kurumunu (THK) destekleyen bir tutum sergilemiş ve neredeyse Cumhuriyet ile yaşıt olan THK'ya üyelik başvurusunda bulunmuştur. Başvurusu, THK tarafından kabul edilmiş ve kurumun 310. sıradaki üyesi olarak kayıtlara geçmiştir.³⁸⁸ Tankut, CHP'nin 9-16 Mayıs 1935 tarihleri arasında yapılan Dördüncü Büyük Kurultayına da katılmıştır.³⁸⁹

Türk dış politikasının 1937 yılından itibaren merkez noktasını, Hatay Meselesi oluşturmuştur. Atatürk'ün meseleyi önceleyen dış politik hamlelerinin etkisiyle Türkiye'nin haklı mücadelesi, uluslararası dünyada zamanla kabul görmüştür. Hatay'ın Anavatan'a katılmasının ilk adımı olan gelişme, 27 Ocak 1937 tarihinde Cenevre'de yapılan Milletler Cemiyeti toplantısıyla yaşanmış ve bu toplantıda Hatay'ın bağımsız olması kararı alınmıştır. Bu karar, tüm yurttaki büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Millî ruhun coşkun sevincini yaşayanlardan biri de Maraş

³⁷⁹ *TBMM Yıllık*, Dönem:5, İçtima: Fevkalade (1 Mart 1935-25 Teşrinievvel 1935),..., s.354.; *Milliyet*, 5 Şubat 1935, s.5.; *Zaman*, 5 Şubat 1935, s.7.; *Son Posta*, 5 Şubat 1935, s.10.

³⁸⁰ *TBMM Albümü (1920-2010)*, a.g.e., s.278-279.; *TBMM Yıllık*, Dönem:5, İçtima: Fevkalade (1 Mart 1935-25 Teşrinievvel 1935),..., s.359.; *Milliyet*, 9 Şubat 1935, s.7.; *Yeni Asır*, 10 Şubat 1935, s.6.

³⁸¹ *TBMM Seçim Sonucu Mazbatası*, Dönem:5, Kutu No.:40, Sicil No:285.

³⁸² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:5, C.:1, s.2.; İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem (1935-1939)*, TBMM Vakfı Yayınları, C.:1, Ankara: 2001, s.46.

³⁸³ *TBMM Yıllık*, Dönem:5, İçtima: Fevkalade (1 Mart 1935-25 Teşrinievvel 1935), TBMM Matbaası, Ankara: 1936, s.180.

³⁸⁴ *TBMM Yıllık*, Dönem:5, İçtima:3 (1 Teşrinisani 1937-31 Teşrinievvel 1938),..., s.233.; *TBMM Yıllık*, Dönem:5, İçtima:4 (1 Teşrinisani 1938-27 Kânunusani 1939), TBMM Matbaası, Ankara: 1939, s.133.

³⁸⁵ *TBMM Yıllık*, Dönem:5, İçtima:1 (26 Teşrinievvel 1935-31 Teşrinievvel 1936), TBMM Matbaası, Ankara: 1937, s.218.

³⁸⁶ *TBMM Yıllık*, Dönem:5, İçtima:2 (1 Teşrinisani- 31 Teşrinievvel 1937),..., s.208.; *Haber*, 6 Kasım 1937, s.10.

³⁸⁷ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem (1935-1939)*, C.:1.,..., s.555.

³⁸⁸ *Kurun*, 28 Mayıs 1935, s.4

³⁸⁹ *CHP Dördüncü Büyük Kurultay Zabıtları (6-19 Mayıs 1935)*, Ulus Basımevi, Ankara: 1935, s.12.

Milletvekili Tankut olmuştur. Tankut, Hatay'ın bağımsızlığı nedeniyle Türk Dil Kurumu Sekreteri adına bir telgraf yayımlatmıştır. Telgrafında:

*“Türk Hatay mıntıkasının diline ve istiklâline kavuştuğu bu mutlu günde bu aziz neticeyi başaran ve başarmak için ancak Türklüğü sevmenin yaratabileceği mümtaz enerjiyi muvaffakiyetle kullanan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve onun kudretini kemali ile temsil eden büyük Başbakanın onursal başkanlığınızla övünen Türk Dil Kurumu adına ve ayrıca kendi adıma kutlar ve yüksek şahsiyetiniz için Türk dili ve milliyetine bunun gibi daha birçok başarılar dilerim.”*³⁹⁰ ifadelerini kullanmıştır.

Eski bir emniyet teşkilatı mensubu olarak Meclis'te polis teşkilatının o günün koşullarında hizmet şartlarını iyileştirecek bir kanun tasarısı ile ilgili söz almıştır. 27 Mayıs 1937 tarihli Meclis'teki görüşmelerin ikinci oturumunda Tankut, konuşmasının başında Türk İnkılabının büyük bir hızla güçlenerek ilerlediğini ifade ederek emniyet teşkilatının da bu büyüme karşısında geri kalmamasını ve paralel bir büyüme gerçekleştirmesi gerektiğini söylemiştir. Güçlü bir emniyet teşkilatının varlığını inkılâbın devam etmesi için bir güvence olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle tasarıyı Meclis'e sunan hükümeti de kutlamaktan geri kalmamıştır. Tankut, tasarıda polis memurlarının terfi işlerinin belirli bir düzene koyulmasını, terfi için tahsil şartını taşımayan deneyimli memurlara da zam verilmesini istemiştir. Emniyet binalarının ve karakolların çoğunun hizmet etmeye uygun olmadığını belirten Tankut, memurların rahat ve huzurlu bir ortamda çalışmaları için gerekli fiziki olanakların sağlanmasını söylemiştir. Eski bir emniyet mensubu olduğunu hatırlatan Tankut, alkışlarla karşılanan konuşmasının bir bölümünde şunları demiştir: *“Arkadaşlar; emniyet teşkilâtının kemiyet ve keyfiyet bakımından inkılâbımızın inkişafına ve hızına uyması için takviyesi elbette millî bir işti. Bu işi yaparken polisin ilkinden basma kadar bütün unsurlarını maddeten yükseltmek, sonra terfih etmek, daha sonra kendisine iyi bir istikbal temin etmek.”*³⁹¹ Bu konuşmasıyla, tasarı metninde yer alan hususların gerekliliğini savunmuştur. Emniyet teşkilatının önemine vurgu yapan etkili konuşması ile oturumda yer alanlara bu tasarının emniyet teşkilatına sağlayacağı faydaları anlatmıştır.

Meclis'te 27 Aralık 1937 tarihinde *Denizbank Kanunu* tasarısı görüşülürken CHP Giresun Milletvekili Sadri Maksudi Arsal, *“Denizbank”* isminin Türkçe gramere uygun olmadığı, bunun yerine *“Denizbankası”* isminin kullanılması yönünde bir teklifte bulunmuştur.³⁹² Tankut, dil sahasındaki çalışmaları ve tecrübesi

³⁹⁰ *Ulus*, 31 Ocak 1937, s.5.

³⁹¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:5, C.:18, s.324-325.

³⁹² Sadri Maksudi Arsal'ın Türkçenin yapısına uygun olmadığı gerekçesiyle sunduğu teklif, dil çalışmalarının oldukça hassas yürütüldüğü bir döneme denk gelmişti. Bu nedenle dönemin basınında bu konu hemen haber haline getirilmiştir. Dil çalışmalarının şekillendiricisi Cumhurbaşkanı Atatürk, konuyu görüşmek üzere 27 Aralık 1937 akşamı Türk Dil Kurumu üyelerinden Falih Rıfkı Atay, Hasan Reşit Tankut, Agop Dilâçar, ve İsmail Müştak Mayokan'ı Çankaya Köşkü'ne çağırması.

nedeniyle bu teklif hakkında söz talebinde bulunmuştur. Tankut, “*Denizbank*” isminin öz Türkçe gramere uygun olduğunu ifade ederek Sadri Maksudi Arsal’ı teessürle karşıladığını ifade etmiş ve onu eleştirmekten de geri kalmamıştır. Arsal’ın öne sürdüğü bilginin bilimsel bir yanının olmadığını söyleyen Tankut, hâlâ Osmanlı’dan kalma ama gerçekte kullanımdan kaldırılmış bir gramer bilgisiyle ancak böyle yanlış bir sonuca ulaşılacağını söylemiştir. Devamında Anadolu’nun değişik yerlerinde kullanılan Türkçe isimlerden örnekler veren Tankut, Arsal’a -istediği takdirde- Türk Dili ile uğraşan profesörlerin detaylı bilgiler verebileceğini söylemiştir. Konuşmasının bir kısmında şunları demiştir: “*Bu izahattan sonra çok ümid ederim ki Bay Sadri Maksudi Denizbank yerine Deniz bankası demekte ısrar buyurmasınlar. Çünkü Denizbank herhangi bir denizin bankası veya deniz suyundan yapılmış bir banka değildir. Denizbank türlü nakliye vasıtaları, limanlar, tersaneler, tahlisiye ve fenerler gibi denizlerimizle alakalı işlerin idaresi için kurulmuş bir Devlet müessesesidir.*”³⁹³ Deniz ve bank kelimelerinin Türkçe olduğunu söyleyen Tankut, konuşması sonrası alkışlanmış ve isim değişikliği teklifi kabul edilmemiştir.

Meclis oturumunda yaşanan *Denizbank* isminin Türkçeye uygun olup olmadığı yönündeki tartışmalar, 1937 yılında hâlâ gündemini koruyan dil çalışmalarının tam benimsenmediğinin bir göstergesiydi. Bu durum, öz Türkçe çalışmalarına öncülük eden Atatürk’ün de dikkatinden kaçmamıştır. Atatürk, Meclis’te tartışma yaratan bu sorunu görüşmek üzere 27 Aralık 1937 tarihinde milletvekilleri ve dil sahasında çalışmaları olan Hasan Reşit Tankut, Falih Rıfkı Atay, Agop Dilaçar ve İsmail Müştak Mayokan ile Çankaya Köşkü’nde bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme sonucunda *Denizbank* isminin Türkçe olduğu kararı bir kez daha vurgulanmış ve karar Ankara Radyosu aracılığıyla paylaşılmıştır. Atatürk’ün öz Türkçe kavramlardan taviz verilmemesi konusunda gösterdiği özen ve hassasiyetin bir göstergesi olan bu olay, 28 Aralık 1937 tarihinde çıkan *Ulus*’ta, “*Denizbank Öz Türkçedir*” başlığıyla ilk sayfada haber edilmiştir. Basında dil çalışmalarının önemli bir temsilcisi olan *Ulus*’un haberinde; “*Dün Kamutay’ da ve radyo’ da birçok hatipler Denizbank’ın öz Türkçeliğini izah ettiler.*” denilmekteydi. Haberin devamında hem radyodaki konuşma hem de Hasan Reşit Tankut ile İsmail Müştak Mayokan’ın Meclis’te yaptıkları konuşmalar yer almıştır.³⁹⁴

Tasarıyı Meclis gündemine getiren Sadri Maksudi Arsal’ın bu teklifi, öz Türkçecilik hareketini savunan ve yürüten milletvekillerinin yoğun eleştirilerine

Atatürk’ün direktifleri ile *Denizbank* isminin aynı şekilde kalması kabul edildi. Bu görüşmeden sonra hazırlanan metnin halka duyurulması için Ankara Radyosu seçilmiştir. Radyo’ya verilen demeçlerin ortak noktası Arsal’ın teklifinin eleştirilmesi olmuştur. Bir gün sonra *Ulus*’ta “*Denizbank Öz Türkçedir*” başlığıyla haber yapılmıştır. Bkz.: *Ulus*, 28 Aralık 1937, s.1-8.

³⁹³ TBMM Zabut Ceridesi, Dönem:5, C.:21, s.111-112.; İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem (1935-1939)*, C.:1.,..., s.475-476.

³⁹⁴ *Ulus*, 28 Aralık 1937, s.1-8.; Yasemin Özcan Gönülal, *Cumhuriyet Dönemi Dil Tartışmalarının Türk Dili Eğitime Yansımaları (Toplum Dil Bilimi Bakımından Bir İnceleme)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir: 2012, s.87-88.; *Kurun*, 28 Aralık 1937, s.4.

maruz kalmıştır. Sadri Maksudi Arsal'ı hedef alan konuşmalar ve Tankut'un ifadeleri hakkında eleştireysel bir yazı sonraki yıllarda *Büyük Doğu* dergisinde kaleme alınmıştır. Yazı, derginin "*Vesikalar Konuşuyor*" başlıklı köşesinde "*Emir ve Kumanda Altında İlim*" isimli dikkat çeken başlığıyla yayımlanmıştır. Dergideki bütün yazılarında ismini Prof. H.H. şeklinde kısaltarak veren yazar, Meclis'te tartışma yaratan 1937 yılındaki *Denizbank* kanun tasarına değinmiştir.³⁹⁵

Meclis'te, Arsal'ın teklifine karşı çıkanların gösterdikleri tepkileri eleştiren yazı: "*1937 yılının Birinci Kânun ayı sonlarında cereyan eden aşâğıdaki Meclis konuşmalarını ve resmî beyanatı, Anadolu Ajansının tebliği olarak, aynı tarihlerde çıkmış bir İstanbul gazetesinden iktibas ediyoruz. Dilimize musallat dönme ve züppe ağzını tenkit eden bir profesöre, bazı mebus ve sözde mütefekkirlerin verdiği cevaplar size emir ve kumanda altındaki ilmin nerelere kadar götürüldüğünü ve ne saçmalıklara âlet edildiğini ispata yetecektir. Bugün bazı züppelere "Taksimbahçe" dedirtecek kadar millî hançere dehamızı körletmek yolunda ilerlemiş olan bu köksüzlük cereyanı yakın mazide bakın kendisine ne nispette cüretkâr bir pohpohlayıcılar kitlesi bulmuştu.*" cümleleriyle başlamaktadır. Yazarın eleştirdiği kişiler, Arsal'ın meclis gündemine sunduğu kanun teklifini söz alarak eleştiren Tankut, İ. Müştak Mayokan, Agop Dilaçar ile Vedid Uzgören olmuştur. Yazıda, "*Emir ve Kumanda Altında İlim*" başlığını kullanan yazarın burada eleştiri getirdiği başka bir nokta da; Tankut başta olmak üzere dönemin dilbilimcilerinin Atatürk'ün doğrudan yönlendirmesiyle hareket etmeleridir. Yazının devamında; mecliste yaşanan diyalogları aktaran yazar, Tankut, Uzgören, Dilaçar ve Mayokan'ı konuşmaları üzerinden yer yer eleştirmiştir. Yazara göre hem Tankut'un hem de Mayokan'ın ileri sürdükleri Türkçe gramer örnekleri yanlıştır. Hatta ikisini gramer bilmemekle itham etmiştir. Türkçede kendilerini haklı gösterecek bir gramer kuralının olmadığını savunan yazar, söylediklerinde Arsal'ı haklı bulmuştur. Türkçedeki tamlama kurallarından örnekler veren yazar, böylece Tankut ve Mayokan'ın eleştirilerini haksız olduğunu ispata çalışmıştır. Yazı, yazarın şu sert eleştirisiyle bitmektedir: "*Halbu ki zavallı Sadri Maksudi tamamıyla haklıdır ve kendisine emir ve kumanda altında allamelik taslayanların verdiği misaller izafî terkip örnekleri değil, tavsifî terkip veya tavsifî mana ve mahalde izafî terkiplerdir. Fakat işi el çabukluğuna getirip gafilleri avlamak için bu sıfır numara cahilliğe ilim süsü vermekteler ve üstelik zavallı profesörü cahillikle itham etmektedirler. Saf ilim ve hakikate karşı bu kadar zulüm hiçbir devirde görülmedi.*"³⁹⁶

Terimlerin Türkçeleştirilmesi düşüncesi, zamanla her kelimenin Türkçe karşılığının bulunması şeklinde devam etmiş ve içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Yer yer aşırıya kaçan ve sınır tanımaz bir şekilde yürütülen öz Türkçeleştirme adımları, günlük konuşma dilinde bir kargaşaya yol açmış hatta anlaşılma sorununun

³⁹⁵ *Denizbank Kanun Teklifi* ve sonrası yaşanan gelişmeler çalışmamızın birinci bölümünde yer alan "*Siyasi Faaliyetleri*" başlığında detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

³⁹⁶ Prof. H.H., "Emir ve Kumanda Altında İlim", *Büyük Doğu*, C.:IV, (85), 19 Mart 1948, s.11-16.

yaşanmasına dahi neden olmuştur. Terimlerin Türkçeleşmesi sürecinde aktif rol oynayanlardan biri olan Tankut'un, bu konuda da yazıları bulunmaktadır. Bu sürece ve Tankut'un yazıklarına eleştiriyile yaklaşan yazılardan biri, Tankut'a cevaben yazılmıştır. *Nilüfer* dergisinde yazıları olan ve kim olduğunu bilmediğimiz "Kalem:1909" rumuzlu kişinin kaleme aldığı yazı, "Türkçeyi Sadeleştirmek İsteyenler: Hasan Reşit Tankut'a" başlığıyla çıkmıştır. Yazar kullandığı: "Lisan meselesi gittikçe azıyor, azdıkça karışıyor, karıştıkça imaret zerdesi gibi tatsız bir renk alıyor." ifadeleriyle, Türkçedeki sadeleşme çalışmalarına yönelik tavrını ortaya koymuştur.³⁹⁷ Türkçenin sadeleştirilmesinin yeni olmadığını ve sürecin Osmanlı'nın son döneminden itibaren başlatıldığını söyleyen yazar, bu durumun karmaşa yarattığını savunmuştur. Yazının devamında, konuşma dilinde yaşanan kargaşanın Osmanlı döneminde yayınlanan bir mizah dergisinde -hangisi olduğu hakkında isim bilgisi yok- nasıl yansıdığı alıntılanmıştır. Dergide geçen diyalogda anlaşılmayan iki kişinin yaşadığı durum, mizahi bir dille aktarılmaktadır.³⁹⁸ Yazar, toplumda yer edinmiş kelimelerin yerine getirilen yeni kelimelerden örnekler vermiştir. Bunlara mesafeli olduğunu anlaşılan *Kalem:1909* rumuzlu yazarın, öz Türkçe çalışmaları sonucunda kabul edilen eleştiriyile yaklaştığı kelimelerin birkaçı şöyledir:

<i>Ders-Üfürük</i>	<i>İmam-Ak Başak</i>	<i>Şiir-İnce söz</i>
<i>Hoca-Üfürükçü</i>	<i>Gazel-Beş Parmak</i>	<i>Telgraf-Tıkırdaç</i>
<i>Kitap-Üfürük Yuvası</i>	<i>Mahşer-Binbir Ayak</i>	<i>Telefon-Fısıldaç</i>
<i>Şahit-Yardak</i>	<i>Tahsildar-Fırıldak</i>	<i>Rüya-Yalan görgü</i>
<i>Tabut-Ayırgan</i>	<i>Hasta-Yarım Aç</i>	<i>Hastane-Ufulgaç</i>
<i>Cennet-Yeşil Yurd</i>	<i>Cerrah-Isırgan</i>	<i>Meyhane-Cinli Dam</i>
<i>Cehennem-Kızıl Dam</i>	<i>Mersiye-Yanık Söz</i>	<i>Duş-Soğuk Kırbaç</i>
<i>Postane-Uçurtgan</i>	<i>Kaside-Koca Kavuk</i>	<i>Katip-Kamış Çalan</i>
<i>Kalem-Sivri Kamış</i>	<i>Mey- Ak Yutum</i>	<i>Mezar-Sokulgan</i> ³⁹⁹

Türkçeyi, Farsça ve Arapçanın tahakkümünden kurtarmak ve Türkçenin zengin geçmişini ortaya koyması düşüncesiyle başlatılan ve savunulan Türkçede sadeleşme çalışmaları, bu yazıda aşırıya kaçıldığı ve bağlamından koparıldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu konuda muhatap olarak Tankut'un alınmasını, onun dilde sadeleşme konusunda öne çıkan sayısız çalışmasına bağlanabilir.

Meclis'in 27 Mayıs 1938 tarihli gündem maddesi, Hariciye Vekâletinin 1938 yılı bütçesi olmuştur. Bu gündem maddesi için Tankut da söz almış ve görüşlerini ifade etmiştir. Tankut, Türk dış politikasının temel dayanak noktasının mimarı olarak Atatürk'ten bahsederek barışı tesis etmek ve onu korumanın vurgusunu yapmıştır. Konuşmasında: "Millî olduğu kadar insanî olan bu siyasetin de vâzu Büyük

³⁹⁷ Kalem: 1909, "Türkçeyi Sadeleştirmek İsteyenler, Hasan Reşit Tankut'a", *Nilüfer (İş, Sanat, Tarih ve Yolcu Dergisi)*, (17), Pulhan Matbaası, Eylül, İstanbul: Eylül, 1946, s.4.

³⁹⁸ Kalem: 1909, "Türkçeyi Sadeleştirmek İsteyenler, Hasan Reşit Tankut'a", *Nilüfer (İş, Sanat, Tarih ve Yolcu Dergisi)*, ..., s.4.

³⁹⁹ Kalem: 1909, "Türkçeyi Sadeleştirmek İsteyenler, Hasan Reşit Tankut'a", *Nilüfer (İş, Sanat, Tarih ve Yolcu Dergisi)*,..., s.5-6.

Kurtarıcıdır. Atatürk nutuklarında ve millî terbiyenin kıvamını teşkil eden sözlerinde ve konuşmalarında daima sulh perverliği telkin eder."⁴⁰⁰ diyerek Atatürk'ün barış eksenli iç ve dış politika görüşüne olan bağlılığını yeniden ortaya koymuştur. Barışçı dış politikada ısrarcı olacaklarını aktaran Tankut, bu tavrı sayesinde Türkiye'nin tüm dünya devletleri nezdinde önemli bir güç haline geldiğini ifade etmiştir. Devamında; barış odaklı şekillenen Türk dış politikasında yürütülen barış paktlarına üyelik ve ikili anlaşmaların imzalanmasını, Atatürk'ün barışçıl dış siyasetini tamamlayan girişimler olarak ifade etmiştir. Uzun süren konuşmasının bir bölümünde, *Hatay Meselesi*'ne değinen Tankut, Türkiye'nin tüm iyi niyetine rağmen Fransa'nın güven vermeyen dış politika anlayışını eleştirmiş ve hükümete temkinli bir politik yaklaşımda bulunulmasını telkin etmiştir. Hatay'da Türk nüfusunun yaşadığı baskı ve zorluklara örnekler veren Tankut, Cemiyet-i Akvam ve Fransa'nın bu zulme sessiz kaldığını ve bölgede Türkler lehine bir adım atacaklarını beklemenin de boşuna olacağını söylemiştir. Konuşmasının sonunda Fransa'nın Hatay'da Türk nüfusuna karşı düşmanca bir siyaset izlediğini, bölgedeki Türk Müslüman varlığını önce azaltmak sonra da bitirmek için planlarının olduğunu söylemiştir. Fransa'nın dost gibi görünen yüzüne aldanılmaması gerektiğini söyleyen Tankut, Fransız hükümetinin *Hatay Meselesi*'nde aldatıcı bir siyaset izlediğini vurgulamıştır. Son olarak Türk Hükümeti'ne seslenen Tankut, *Hatay Meselesi*'nde gerçeğin farkında olmasını ve buna göre gerekli tedbirleri almasını istemiştir.⁴⁰¹

Tankut'un konuşması, dönemin dış politikasının merkezinde yer alan Hatay üzerine yoğunlaşmıştır. Elbistanlı olması nedeniyle bölgedeki demografiyi iyi bilen birisidir. Seçim bölgesi ile olan sıkı bağının neticesi olarak Hatay'daki Türklerin yaşadıklarını belgelere dayalı olarak sığağı sığağına Meclis'te gündeme getirmiştir. Konuşmasında sürekli olarak Atatürk'ün barış temelli iç ve dış politika söylemini tekrar etmesi ve ona bağlılığını dile getirmesi, Atatürk devrimlerine olan sadakatının bir göstergesi olarak ifade edilebilir.

Meclis'in 14 Kasım 1938 tarihli oturumu ve gündemin ana başlığı, Tankut'un üzüntü içerisinde bir konuşma yapmasının sebebi olmuştur. Tankut'un sarsılmaz bir şekilde bağlı olduğu Cumhuriyet ülküsü ve inkılâpların fikir sahibi Atatürk'ün vefatından hemen sonra toplanan Meclis'te, Atatürk'ün cenaze merasimi için yapılacak harcamalar hakkındaki kanunun görüşmeleri yapılmıştır. Tankut, Atatürk ile olan yakınlığını ifade ederken Atatürk'ün onun anlam dünyasındaki yerini ve önemini dile getirmiştir. Tankut'un yaşadığı hüznün ve matem konuşmasının genelinde hâkim olmuştur. Konuşmasında: "*Atatürk büyük bir Türk babası sıfat ile milletini bağrına basmış ve bütün aşkını ona vermiş bir varlıktı.*" şeklinde tanımladığı Atatürk'e olan bağlılığını daima koruyacağını belirtmiştir.⁴⁰²

⁴⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:25, s.249.

⁴⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:25, s.249-251.; *Yeni Asır*, 29 Mayıs 1938, s.3-4.

⁴⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:27, s.36-37.; İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem (1935-1939)*, C.:1.,..., s.852-853.

Konuşmasının içeriğine çalışmanın “Atatürk’e Dair Hatıraları ve Bağlılığı” isimli alt başlıkta yer verilmiştir.

1.7.3. TBMM VI. Dönem Maraş Milletvekilliği ve Faaliyetleri (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)

26 Mart 1939 tarihinde yapılan milletvekilliği seçimleri, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü döneminin ilk genel seçimleri olmuştur.⁴⁰³ Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı İnönü tarafından belirlenen adaylar arasında Maraş vilayeti için Tankut da yer almıştır.⁴⁰⁴ Tankut, genel seçimlerde Maraş’tan ikinci kez seçilerek, 3 Nisan 1939’da Meclis genel kuruluna katılarak yeni dönem çalışmalarına başlamıştır. Tankut’un Maraş milletvekilliği TBMM tarafından 10 Nisan 1939 tarihinde kabul edilmiştir.⁴⁰⁵ Tankut’un yanı sıra Maraş’tan seçilen diğer milletvekilleri; Abdülkerim Kemal Bayezitoğlu, Mansur Bozdoğan, Mehmet Erten ve Mehmet Ziya Kayıran olmuştur.⁴⁰⁶ Tankut, Maraş vilayetindeki 487 seçmenin 432’sinin oyunu alarak seçilmiştir. Maraş’ta seçime katılım oranı %80,9 civarında olmuştur.⁴⁰⁷ Bir önceki seçimde olduğu gibi oylar milletvekilleri arasında eşit dağıtılmıştır. Tankut’un seçim bölgesine göre aldığı oyların dağılımı ise; Maraş 169, Elbistan 178, Göksun 51 ve Andırın 34 şeklinde olmuştur.⁴⁰⁸ Seçim sonrası, 29 Mayıs-3 Haziran 1939 tarihleri arasında yapılan CHP’nin beşinci büyük kurultayına Maraş milletvekili sıfatıyla katılmıştır.⁴⁰⁹

Tankut, VI. dönem Meclisi’nde Anayasa metninin öz Türkçe kavramlar ile güncellenmesi için görevlendirilen dört kişilik Anayasa Komisyonu heyetinde yer almıştır. Bu heyette Tankut’un yanı sıra Reşat Şemsettin Sirer, Adnan Menderes ve Feridun Fikri Düşünsel de görev yapmıştır.⁴¹⁰ Komisyonun 1942 yılında başlattığı *Anayasa ve İktisadî Dilinin Türkçeleştirilmesi* çalışmaları geniş bir katılım ile desteklenmiştir. Anayasa Komisyonu yeni hukuk terimleri için bu süreçte yüksek mahkeme başkanlıklarına, hukuk profesörlerine ve dil uzmanlarına danışmıştır.

⁴⁰³ Tansu Barış Mahmutoglu, “Atatürk’süz İlk Seçimler-1939 Genel Seçimlerinde CHP’nin Çalışma ve Propagandalar”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, 5, (1), Erzurum: 2016, s.38.; *Ulus*, 26 Mart 1939, s.1.; *Cumhuriyet*, 26 Mart 1939, s.1.; *Tan*, 26 Mart 1939, s.1.

⁴⁰⁴ *TBMM Yıllık*, Dönem:6, İçtima: Fevkalade (3 Nisan 1939-31 Teşrinievvel 1939), TBMM Matbaası, Ankara:1940, s.359.; *Akşam*, 25 Mart 1939, s.1-8.; *Cumhuriyet*, 25 Mart 1939, s.1.9.; *Ulus*, 25 Mart 1939, s.1-8.; *Tan*, 25 Mart 1939, s.1-7.; *Türk Sözü*, 25 Mart 1939, s.1.; *Vakit*, 25 Mart 1939, s.3.

⁴⁰⁵ *TBMM Hal Tercümesi*, Dönem:6, Sicil No:827.; *TBMM Albümü (1920-2010)*, a.g.e., s.491.

⁴⁰⁶ *C.C.A.30.10.075.498.11.2*; *TBMM Albümü (1920-2010)*, a.g.e., s.346-347.; *Halkın Sesi*, 25 Mart 1939, s.4.

⁴⁰⁷ İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)*, TBMM Vakfı Yayınları, C.:1, Ankara: 2004, s.55.; Mehmet Öznur Alkan, *Prof. Dr. Bülent Tanör Armağanı*, Oğlak Yayınları, İstanbul: 2006, s.344.

⁴⁰⁸ *TBMM Seçim Sonucu Mazbatası*, Dönem:6, Kutu No.:43, Sicil No:827.

⁴⁰⁹ *CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları (29 Mayıs 1939-3 Haziran 1939)*, Ulus Basımevi, Ankara: 1939, s.16.

⁴¹⁰ Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, C.:3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara: 1999, s.3002.

Çalışmalar 1945 yılında bitirilmiştir. Kanun tasarısı, 10 Ocak 1945 tarihinde TBMM Genel Kurulunda sunulan teklif ile kabul edilmiştir.⁴¹¹

Parti çalışmalarına da aktif şekilde katılan Tankut, Meclis'in VI. dönem çalışmalarında sadece çiftçi mallarının korunması hakkındaki kanun düzenlemesi için bir kez söz almıştır. Tankut, bununla birlikte VI. dönem Meclisi'nde oluşturulan *Uluslararası Parlamentolar Birliği Türk Grubu*'nun üyeliği⁴¹² ile *Milli Müdafaa Komisyonu* üyeliği⁴¹³ görevlerini de yapmıştır. Bu dönem Meclisi'nde sunulan *Köy Enstitüleri* hakkındaki kanun tasarısı için yapılan oylamaya katılıp evet oyu vermiştir. 17 Nisan 1940 tarihinde kabul edilen 3803 sayılı *Köy Enstitüleri Kanunu*'na göre daha önce açılan pilot okulların birer enstitüye dönüştürülmesi ve ayrıca 17 adet yeni köy enstitüsünün açılmasını öngörüyordu.⁴¹⁴ Tankut, çok tartışılan bir kanun olan *Varlık Vergisi*'nin bir kereye mahsus uygulanmasına yönelik Meclis'e sunulan kanun teklifi oylamasına katılmamıştır. *Varlık Vergisi Kanunu*'nun oylamasına 429 milletvekilinden 350'si katılmış, 76 milletvekili oylamaya katılmamıştır. Kanun tasarısı, Meclis'te 350 kişinin oyu ile kabul edilmiş ve 12 Kasım 1942'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁴¹⁵

Çiftçi Mallarının Korunması Hakkındaki Kanun maddesi⁴¹⁶ Meclis'te 16 Haziran 1941 tarihinde görüşülmüştür. İlgili oturumunda söz alan Tankut, çiftçilerin faaliyetlerine doğrudan etki edecek bu kanunun önemini vurgularken, komisyonun

⁴¹¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, C.:15, s.55-59.; Hasan Reşit Tankut, Meclis'ten geçen teklif sonrası bu konudaki görüşlerini dile getirdiği "*Kanun Dili Türkçeleşirken*" başlıklı bir yazıyı *Ulus*'un 16 Ocak 1945 tarihli baskısında kaleme almıştır. Yazıda dil devriminin sosyal devrimlerle bütünleştirilmesi gerektiğini savunan Tankut: "*Anayasa dil devriminin en çok tasalandığı bir engeli ortadan kaldırmış bulunuyor. Bundan sonra kanun dili de öz Türkçe olacak demektir.*" sözleriyle Anayasa dilindeki değişim hazırlıklarının öz Türkçe çalışmalarının devamı olarak değerlendirmiştir. Yazının içeriği için bakınız: *Ulus*, 16 Ocak 1945, s.2.

⁴¹² İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)*, C.:1,...., s.418.; *TBMM Yıllık*, Dönem:6, İçtima: Fevkalade (3 Nisan 1939-31 Teşrinievvel 1939),...., s.464.; *Haber*, 11 Nisan 1939, s.11.; *Akşam*, 11 Nisan 1939, s.11.

⁴¹³ *TBMM Yıllık*, Dönem:6, İçtima: Fevkalade (3 Nisan 1939-31 Teşrinievvel 1939),...., s.165.

⁴¹⁴ İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)*, C.:1,...., s.1394.

⁴¹⁵ İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)*, C.:1,...., s.1545.; *Varlık Vergisi Kanunu* içeriği için bkz.: *Resmî Gazete*, Yayımlanma Tarihi: 11 Kasım 1942, Sayı:5255, s.3965-3966.

⁴¹⁶ *Çiftçi Mallarını Koruma Kanunu*'nun Meclis gündemine hızlı bir şekilde alınıp görüşülmesi için CHP Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Etili tarafından bir teklif sunulmuştur. İlgili kanunun içeriği şu şekildedir: "*Köy kanununa göre tespit edilen sınırlar içindeki ekili, dikili veya kendiliğinden yetişen bütün nebat ve ağaçlarla Orman kanununun şümulü haricinde kalan ağaçlıklar, nadaslar veya ziraatta kullanılan yahut ziraatla alakası olan her nevi menkul mallar ve ağıl, samanlık, ambar gibi doğrudan doğruya çiftlik hizmetlerine mahsus gayrimenkuller ile su arkları, set ve bentler, tarla ve bahçe yolları ve hendekler bu kanuna göre çiftçi malı sayılır. Birinci fıkra hükmü, şehir ve kasaba haricinde olup belediye hududu içinde veya dışında bulunsun, ziraî mahsulât istihsal edilmekte olan sahalarda hakkında da tatbik olunur. Bu sahalarda 5'inci maddede yazılı murakabe heyeti tarafından tespit ve ilân olunur. Murakabe heyeti lüzum gördüğü hallerde saha hudutlarını değiştirebileceği gibi yakınlık, çiftçilik münasebetleri yahut korumada kolaylık gibi mülâhazalara binaen bu kanunun tatbiki bakımından mezkûr sahanın bazı parçalarını veya tamamını en uygun gördüğü köye bağlayabilir.*" Bkz.: *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:6, C.:19, s.58.; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:6, C.:19, s.86.

kanun üzerinde detaylı bir çalışmada bulunarak iyi bir kanun taslağı hazırlandığını söylemiştir. Ancak bu gayrete rağmen kanun tasarısının kusursuz olmadığını ve pürüzlerin giderilmesini istemiştir. Tankut, konuşmasının devamında Atatürk'ün “köylü milletin efendisidir” sözüne atıfta bulunarak: “Cumhuriyet, Türk milletine, kendisinin temelini ve esasının çiftçi hayatı olduğunu tanıtmış bulunuyor. Ancak Cumhuriyetten sonradır ki, çiftçi hayatına müteveccih kanunlar kendisini göstermeğe başladı. Bu kanun onların en esaslısıdır. Bu kanunla biz çiftçiye, kendi malını, kendisi arzu etmese bile, korumak vazifesini veriyoruz ve bu malları bu kanunla biz millî servet haline koyuyoruz. Bu kanun, bir defa geri kalma ile 4 sene yatmıştır.”⁴¹⁷ demiştir. Son olarak ilgili kanun hakkındaki görüşmelerinin ertelenmeden hemen başlamasını istemiştir.

1.7.4. TBMM VII. Dönem Maraş Milletvekilliği ve Faaliyetleri (8 Mart 1943–14 Haziran 1946)

Türkiye'nin tek partili yılların son seçimi, 28 Şubat 1943 tarihinde yapılmıştır.⁴¹⁸ Tankut, Meclis'in VII. dönemi için yapılan seçimlere yine Maraş'tan CHP adayı olarak gösterilmiştir. Bu seçimde Maraş'ta oy hakkı olan toplam seçmen sayısı 506 kişi olup Tankut, bu seçmenlerin 466 kişinin oyunu alarak seçilmiştir. Tankut'un seçim bölgesinde aldığı oyların merkezlere göre dağılımı: Maraş 190, Elbistan 175, Göksun 63 ve Andırın 38 şeklindedir.⁴¹⁹ Tankut dışında Abdülkerim Kemal Bayezıtoğlu, Mehmet Rasih Kaplan, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Abdullah Yaycıoğlu seçilmişlerdir.⁴²⁰ Tankut, VII. dönem Meclis çalışmalarında iki kez söz almıştır. Bununla birlikte kurulan *Bayındırlık Komisyonu*'nda üye olarak görev almıştır.⁴²¹ Bir önceki dönemde üye olduğu *Uluslararası Parlamentolar Birliği Türk Grubu*'na bu dönemde de yeniden üye olarak seçilmiştir.⁴²² Tankut, daha önce temeli atılan Maraş-Gaziantep demiryolu hattının bitiş noktasında 5 Mayıs 1946 tarihinde düzenlenen törene katılmıştır. Hattın bitiş yeri olan Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesindeki Narlı tren istasyonundaki törene, dönemin Bayındırlık Vekili Sırrı Day, Maraş ve Gaziantep milletvekilleri ile kalabalık bir halk katılmıştır. Demiryolu hatlarının inşa edilmesi, Cumhuriyet idaresinin üzerinde önemle durduğu bir mesele olmuştur. Anadolu'nun başkente çelik ağlarla bağlanması sadece ulaşım amacı taşımayan stratejik, askeri, ekonomik ve modernleşme yönleri de olan mühim bir konu olmuştur. Maraş ve Gaziantep'i birbirine bağlayan demiryolu için yapılan

⁴¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:6, C.:19, s.75.

⁴¹⁸ Cumhuriyet, 23 Şubat 1943, s.1.; Ulus 28 Şubat 1943, s.1.; Tan, 28 Şubat 1943, s.1.; Mehmet Öznur Alkan, a.g.e., s.345.

⁴¹⁹ TBMM Seçim Sonucu Mazbatası, Dönem:7, Kutu No.:44, Sicil No:580.

⁴²⁰ TBMM Albümü (1920-2010), a.g.e., s.416-417.

⁴²¹ İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VII. Dönem (8 Mart 1943-5 Ağustos 1946)*, TBMM Vakfı Yayınları, C.:4, Ankara: 2009, s.3408.; *TBMM Yıllık*, Dönem:7, İçtima: 3 (1 Kasım 1945-14 Haziran 1946), TBMM Matbaası, Ankara: 1947, s.132.

⁴²² İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VII. Dönem (8 Mart 1943-5 Ağustos 1946)*, TBMM Vakfı Yayınları, C.:1, Ankara: 2009, s.140-281.

törende konuşan Tankut, her iki vilayetin bu kamu hizmetinden ötürü son derece mutlu olduğunu, kendisinin de bu mutluluğu paylaştığını ifade etmiştir.⁴²³

Tankut, 13 Haziran 1946 tarihinde Meclis'te görüşülen *Basın Kanunu*'nun 50. maddesinin⁴²⁴ değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifi hakkında söz almıştır. İlgili kanunun 50. maddesi, hükümete gazete kapatma yetkisi veren bir madde niteliğindeydi. Meclis, bu maddenin değiştirilmesi için genel kurul gündemine almıştır. *Basın Kanunu*'nun görüşmeleri esnasında Meclis'te muhalefet faktörüne değinmek doğru olacaktır. Demokrat Parti'nin (DP) 17 Ocak 1946 tarihinde kurulmasıyla birlikte görüşmelerde muhalif görüşler de artık Meclis kürsüsünde dile getirilmeye başlanmıştır. *Basın Kanunu* görüşmeleri iktidar-muhalefet rekabetine ve söylemlerine sahne olmuştur. Görüşmeler devam ederken söz alan DP Milletvekili Adnan Menderes'in yaptığı konuşmada, Hüseyin Cahit Yalçın'ı kastederek söylediği; "*Avrupa gezisinden dönen bu zat, Avrupa'da hiçbir memlekette Matbuat Kanunu yoktur.*" sözleri üzerine Tankut cevaben şunları söylemiştir: "*Hüseyin Cahit, geldiği zaman bizi topladı ve seyahatinden bahsettikten sonra, dedi ki, gezdiğim, gördüğüm ve dolaştığım yerlerde Basın Birliği diye bir kanun görmedim. Hakikaten Basın Kanunu olmayan memleketler vardır, fakat Avrupa'da birçok memleketlerde Basın Kanunu vardır. Bu Basın Birliği Kanununu ise Hükümet memlekette basını mesleğinin, gelişmesi ve basın mesleği mensuplarının kendi aralarında ahenk içinde çalışarak yokluk, darlık ve sıkıntı anlarında birbirlerine yardım etmelerini temin maksadıyla düşünmüştü.*"⁴²⁵ Tankut, Menderes'in *Basın Kanunu* ile *Basın Birliği* kelimelerini iktidar üyelerini zor duruma düşürmek için bilerek yanlış bir şekilde ele aldığını ve bunu düzeltme gereği duyduğunu ifade ettikten sonra bu durumu da Menderes'e yakıştıramadığını konuşmasındaki şu sözlerle ifade etmiştir: "*(...) Böyle basın hürriyetinden, mukaddes hürriyetten bahsedip müdafaasını yapan bir muhalif üyenin, ifadelerinde istinat ettiği şeylerle kamuyu teşviş edici bir duruma gitmemelidir. Benim arkadaşıma yakıştıramadığım cihet işte budur.*"⁴²⁶

Tankut, Türk harfleriyle bastırılacak altın paranın şekli hakkındaki yapılan görüşmelerde konuşmak istemiş ancak kendisine söz hakkı verilmediği için konuşamamıştır.⁴²⁷

⁴²³ *Ulus*, 7 Mayıs 1946, s.1-5.

⁴²⁴ 25 Temmuz 1931 tarihinde kabul edilen Basın Kanunu yetmiş maddeden oluşmaktaydı. Kanunun basın kuruluşları üzerinde getirdiği en önemli kısıtlama 50. maddenin içeriğindeydi. 50. Madde şunu içermekteydi: "*Memleketin umumî siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilir. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18 inci madde hükmü tatbik olunur. Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri tatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramaz.*" Bkz.: Necla Odyakmaz Acar, "Cumhuriyet Döneminde Anayasal Düzenlemeler ve Basına Etkileri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (17), İstanbul: 2003, s.125.

⁴²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:7, C.:24, s.283.

⁴²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:7, C.:24, s.284.

⁴²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:7, C.:10, s.78.

1.7.5. TBMM VIII. Dönem Maraş Milletvekilliği ve Faaliyetleri (5 Ağustos 1946-24 Mart 1950)

Türkiye’de 1947 yılında yapılması gereken VIII. dönem genel seçimleri, DP’i seçimlere hazırlıksız yakalanması için CHP tarafından bir yıl erkene alınmıştır. Bununla birlikte, bu seçim tek dereceli oylama sistemi ile yapılmış ve değerlendirme aşamasında ise çoğunluk esası göz önünde bulundurulmuştur. Böylece Türk siyasal hayatında I. Meşrutiyetten beri uygulanmaya sokulan iki dereceli seçim sistemi bu seçimle ilk defa rafa kaldırılmıştır. Basit çoğunluk esasına dayanan seçim sistemi Türkiye’de 1960 yılına kadar yaşanacak siyasal bunalımın nedenleri arasında yer alacaktır.⁴²⁸ Bu gelişmeler neticesinde yerel seçimlere katılamama kararı alan DP, milletvekili genel seçimlerine katılma kararı almıştır. Türk halkı çok partili sistemin ilk milletvekili genel seçimine 21 Temmuz 1946 tarihinde katılmıştır. Açık oy, gizli sayım ilkesine göre gerçekleştirilen bu seçime, altı parti (Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Millî Kalkınma Partisi, Liberal Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi ve Yalnız Vatan İçin Partisi) katılmıştır.⁴²⁹ Seçimin ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri ise şehirlerde DP’in kırsal kesimlerde ise CHP’nin başarılı olmasıydı. TBMM’de partilere göre sandalye dağılımı ise şöyle olmuştur; 450 milletvekilliğinden 395’ini CHP, 64’ünü DP ve 6’sı da bağımsızlar şeklindedir.⁴³⁰

1943 genel seçimlerinde Maraş’ın beş olan milletvekili sayısı 1946 genel seçimlerine gidilirken altıya yükseltilmiştir.⁴³¹ Tankut, 1946 yılındaki genel seçime eski seçim bölgesi Maraş’tan yeniden aday olarak katılmıştır.⁴³² Maraş’taki altı milletvekilliğinden beşini CHP birini ise bağımsız aday kazanmıştır. Tankut, seçimde Maraş seçmeninden toplam 46.566’sının oyunu alarak dördüncü kez Maraş milletvekili seçilmiştir.⁴³³ Tankut’un seçim bölgesinde merkezlere göre aldığı oyların dağılımı: Maraş 7.413, Elbistan 14.570, Göksun 3.515, Andırın 5.424, Afşin 2.366 ve Pazarcık 13.278 şeklindedir. Seçim sonucuna DP Maraş İl Teşkilatı itiraz ettiyse de Vilayet Seçim Kurulu seçim sonuçlarını 31 Temmuz 1946 tarihinde bu şekilde imzalamış ve sonuçlar TBMM tarafından 26 Ağustos 1946 tarihinde onaylamıştır.⁴³⁴ Tankut’un yanı sıra VIII. dönem meclisine seçilen Maraş Milletvekilleri;

⁴²⁸ Mehmet Öznur Alkan, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Tarihi”, *Görüş Dergisi*, İstanbul:1999 C.:39, s.53.

⁴²⁹ Erol Tuncer, *Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, TESAV, Ankara: 2003, s.362.

⁴³⁰ Bekir Koçlar, “Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet-Muhalefet ilişkisi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.:16, Ankara: 2002, s. 754.

⁴³¹ *TBMM Yıllık*, Dönem:8, Toplantı: Olağan-1 (5 Ağustos/31 Ekim 1946/1 Kasım 1946-31 Ekim 1947), TBMM Matbaası, Ankara: 1948, s.795.

⁴³² *TBMM Yıllık*, Dönem:8, Toplantı: Olağan-1 (5 Ağustos/31 Ekim 1946/1 Kasım 1946-31 Ekim 1947),..., s.799-803.

⁴³³ *TBMM Yıllık*, Dönem:8, Toplantı: Olağan-1 (5 Ağustos/31 Ekim 1946/1 Kasım 1946-31 Ekim 1947),..., s.795.

⁴³⁴ *TBMM Seçim Sonucu Mazbatası*, Dönem:8, Kutu No.:44, Sicil No:827.; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:8, C.:1, s.201.

Abdülkerim Kemal Bayezıtoglu, Rıza (Ali) Çuhadar, Bilal Kâmil İdil, Mehmet Emin Soysal (Bağımsız-CHP) ve Abdullah Yaycıoğlu olmuştur.⁴³⁵

Seçilen Maraş milletvekillerinin seçim tutanakları için Tutanakları İnceleme Komisyonu raporu⁴³⁶, Meclisin 26 Ağustos 1946 tarihli oturumunda görüşülmüştür. Bu görüşmeler sırasında DP'in Maraş seçimlerine hile karıştırıldığı yönünde yaptığı itirazları üzerine önce Abdülkerim Kemal Bayezıtoglu söz alarak 1946 seçimlerinde Maraş'taki siyasi durumu anlatmış ve seçim öncesi CHP ve DP'nin vilayet genelindeki teşkilatlanmaları hakkında bilgiler vermiştir. Daha sonra söz alan Emin Soysal -Maraş'ta seçilen tek Bağımsız Milletvekili- seçim sürecinde yaşanan gelişmeler ve Tankut hakkında şu sözleri sarf etmiştir:

“Muhterem arkadaşlar, ben ne Demokrat Partisindenim ve ne de C.H. Partisindenim. Maraş halkı beni seçerken hem Demokrat Partiye mensup olanlar hem Halk Partisi üyeleri hem de bitaraf halk benim için rey vermişlerdir. Bu cihetten bağımsız olduğum için sözlerimi mümkün olduğu kadar bitaraflıkla söylemeye çalışacağım. Evvelâ, şunu arz edeyim ki, Maraş halkı, köylüsü ve şehirlisi reylerini kullanırken -Demokrat Partili arkadaşlardan gücenmemelerini rica ederim- bu reyleri Demokrat Partiye vermemişlerdir. Hatta Maraş dâhili de orada tamamen Demokrat Parti kazandığı halde reylerini Demokrat Partiye vermiş değillerdir. Sahnenin arka tarafına bakalım. Maraş halkı, Fransa Devletine vaktiyle tek başına harb açan bu il halkı, Hükümet işleri iyi gitmediğinden ve harb yılları içinde çektiği sıkıntılardan dolayı mustarip olarak, ne olursa olsun, başka bir partiye rey vereyim diye reyini Demokrat Partiye tevcih etmiştir. Bu meseleye dikkatinizi çekerim. Bu öyle bir meseledir ki, dikkate değer. Maraş İli hakikaten ihmal edilmiştir. Maraş'la kazaları arasında irtibat tesis edecek surette 23 seneden beri bir tek şose yapılmamıştır. Elbistan'dan tren yoluna senede 500 vagon fasulya taşınır. Bu fasulya, affedersiniz, hayvanların sırtında taşınmaktadır. Kışın üç ay Maraş'ın bütün kazalarının her biri, müstakil, bir vilâyet gibi, vilâyet merkezinden

⁴³⁵ TBMM Albümü (1920-2010), a.g.e., s.491-492.; TBMM Yıllık, Dönem:8, Toplantı:2 (1 Kasım 1947-31 Ekim 1948),..., s.669.

⁴³⁶ 1946 seçimlerinde Maraş'tan seçilen milletvekillerinin seçim tutanaklarında hileler yapıldığını iddia eden DP yetkilileri seçim sonuçlarına itirazda bulunmuştur. Maraş Demokrat Parti Başkanı hem Seçim Kurulu Başkanlığı'na ve hem de Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na dilekçelerle itiraz etmiştir. Yapılan itirazda; “(...) sandık başında müşahit bulundurulmadığı iddiası, müşahitlerin üç beş metre geride bulundurulması keyfiyeti ile izaha çalışılmış, bazı kimselerin iş terlikleriyle geldikleri bahane edilerek karakola götürüldüğü” gibi iddialardan bahsedilmiştir. İtirazı değerlendirmeye alan Meclis Tutanakları İnceleme Komisyonu Esas Numarası: 5, Karar Sayısı: 35 olan raporunu, 23 Ağustos 1946 tarihinde Meclis'e sunmuştur. Komisyon verdiği kararında seçim kanununa aykırı bir işlemin gerçekleşmediğini bu nedenle itirazları yerinde bulmayarak seçim tutanaklarının aynı şekilde onaylanması için Melis'e göndermiştir. Bkz.: TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:8, C.:1, (27), s.1-3.

ayrı kalır. Posta kazalardan merkeze insanların sırtında taşınır. Bu neden ihmal edilmiştir.

(...) Müstakil bir aday olarak samimi olarak söyleyim ki, arkadaşlar, ben Halk Partisini, sureti katiyede kazandırmamak yolunu tutmuştum. Üç kasabada akrabalarım, dostlarım vardı. Biraz da kendileri çağırdığı için bu iktidar da elimde idi. Fakat ayın 18'inde, 19'unda iki partinin listesi ilân edilince, bendeniz her şeyden evvel memlekete hizmet edecek adamların evsafı üzerinde durmağı hoca olduğumdan öteden beri itiyat edinmişimdir. Listedeki adamların evsafına baktım ve gördüm ki, Demokrat Parti arkadaşlar, ben Demokrat Parti kurulmadan evvel, anamdan doğdum doğalı demokratım, demokrasiyi severim, Demokrat Partinin tespit ettiği listeyi kazandırmamak için elimden geldiği kadar çalıştım, isterseniz şahıs şahıs isimler verebilirim. Teşkilâtıma emir verdim ve söyledim, dedim ki, iki listeyi karşılaştırınız, iki liste içinde şu şu adamlar evsafıdır, intihap ediniz. Bir defa Cumhuriyet Halk Partisi adaylarından bir tanesi ilk mektepten beri arkadaşımdır, Kemali Bayizit, temiz, asil, vakarlı, çalışkandır, bunu alacaksınız, öbürü de Hasan Reşit Tankut; bunu da mutlaka seçiniz, bu Elbistan için değil, Türkiye için lâzım bir ilim adamıdır, bir ziynettir, seçin bunu dedim. Ondan sonra beni de ister alın ister almayın, siz çağırdınız geldim, intihap ederseniz ne âlâ. Diğer taraftaki insanlardan da kimi beğenirseniz ona rey veriniz dedim. Samimî olarak söylüyorum. Üç kazada teşkilâtım böyle çalıştı. Elbistan'da da vaziyet şu idi: orada halk münevverdir, aydıındır.”⁴³⁷

Tankut, VIII. dönem Meclisi'nde 12 Ağustos 1946-11 Kasım 1946 ve 5 Kasım 1947 tarihlerinde üç kez Bayındırlık Komisyonuna seçilmiş, 5 Kasım 1948 tarihinde de Sayıştay Komisyonunda üye olarak görev almıştır.⁴³⁸ Komisyon çalışmalarına ilaveten CHP Parti Divanı Yedek Üyeliği görevini de yürütmüştür.⁴³⁹ Meclis'te değişik gündem maddeleri hakkında beş kez söz alarak genel kurul çalışmalarına katkı sağlamıştır.

TBMM'nin VIII. döneminde Maraş milletvekilliğine yeniden seçilen Tankut, Meclis çalışmalarına bu dönemde de aktif şekilde katılmıştır. Meclis'te 11 Aralık 1946 tarihinde görüşülen Ankara Üniversitesinin 1947 yılına dair bütçe görüşmeleri sırasında, Millî Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer bir konuşma yapmıştır. Sirer, daha önce üniversitelerde görev alıp emekli olmuş akademisyenlerden isteyenlerin

⁴³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:8, C.:1, s.200-201.

⁴³⁸ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM VIII. Dönem (1946-1950)*, C.:1, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara: 2012, s.510-531.; *TBMM Yıllık*, Dönem:8, Toplantı: Olağan-1 (5 Ağustos/31 Ekim 1946/1 Kasım 1946-31 Ekim 1947),..., s.150,178.; *Vakit*, 13 Ağustos 1946, s.5.

⁴³⁹ *TBMM Yıllık*, Dönem:8, Toplantı:2 (1 Kasım 1947-31 Ekim 1948),..., s.671.

tekrar görevlerine geri dönmesi hususunda *Üniversiteler Kanunu* gereğince hocaların nasıl seçileceğine dair yeni bir tüzük hazırlanacağını ifade etmiştir. Yeni tüzük çalışmasında, deneyimli hocaların katılımı ile kariyer eğitimlerinin verileceğini düşünülmüştür. Tankut, bu hususla ilgili söz alarak, Millî Eğitim Bakanı Sirer'e bir soru sormuştur. Yeni tüzük çalışmasından duyduğu memnuniyeti dile getiren Tankut, daha sonra kariyer eğitiminden Siyasal Bilgiler Fakültesinin yanında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi de faydalanacak mıdır? Minvalinde bir soru sormuştur. Sirer, cevap olarak bu yeni uygulamanın tüm üniversitelerde hayata geçirileceğini söylemiştir.⁴⁴⁰

Meclis'teki bütçe görüşmeleri 26 Aralık 1946 tarihinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının 1947 yılı bütçesinin belirlenmesi için yapılan oturumlarla devam etmiştir. Tankut, Sağlık Bakanlığı bütçesi ve Bakanlığın hazırladığı *Millî Sağlık Planı* hakkında uzun süren bir konuşma yapmıştır. Konuşmasının içeriğine bakıldığında ilk bölümünde tarih bilgisinin ön plana çıktığı, sonraki bölümünde ise CHP Parti Müfettişi görevindeyken Anadolu'yu gezdiği sırada edindiği izlenimlerden esinlendiği görülmektedir. Tankut, bütçeyi yeterli olmadığı için eleştirirken, *Millî Sağlık Planı*'nı ise yerinde ve ülke için oldukça gerekli olduğunu söylemiştir. Konuşmasında, Anadolu'yu yurt edinen Türklerin öteden beri kuvvetli ve sağlıklı insanlar olduğunu ve bu üstün özelliklerini sürekli muhafaza ettiklerini ifade etmiştir. Selçuklu Türklerinden, Osmanlı'ya kadar hatta Cumhuriyet ile Türk milletinin sahip olduğu ilk önemli vasfın bereketli bir nesle sahip olmasıdır, demiştir. Birinci Dünya Savaşı olmasaydı şu an mevcut olan on üç milyon civarındaki nüfusun yirmi milyona dayanacağını söyleyen Tankut, demografideki artış hızının yavaşlamasını, savaş koşullarında yedi yıl silahaltına alınan bir milyon erkek nüfusun varlığıyla açıklamıştır.

Tankut konuşmasında, Türk milletinin boy ortalamasına da değinmiştir. O'na göre daha önce 1,60 olan boy ortalaması şimdilerde -özellikle şehirlerde- 1,70 olarak değişmiştir. Kırsalda bu değişikliğin pek az göze çarptığını ilave eden Tankut, kırsal nüfus ile şehir nüfusunun dağılımı arasındaki farkın fazla olmasını, Türk nüfusunun gelişmesinin önündeki en büyük sorun olarak görmüştür. Durum böyleyken genel nüfus içerisindeki oranı fazla olan kırsaldaki vatandaşların en büyük sıkıntısının sağlık hizmetlerine uzak kalmaları ya da ulaşamamalarıdır. Bu sıkıntıya yolların, merkezden taşraya doğru gidildikçe daha da yıpratıcı ve perişan vaziyeti de eklenince halkın sağlık hizmetlerine ulaşması daha da güçleşmektedir. Tankut, konuşmasının devamında verdiği örneklerle parti müfettişi olarak çeşitli vesilelerle gezdiği Anadolu coğrafyası hakkında bir durum tespiti yapmıştır. Konuşmasında Elbistan'dan örnek veren Tankut, halkın hastaneye ulaşmak için verdiği çabaya rağmen yolların kötü olması ve sağlık kuruluşlarının uzakta yer almaları yüzünden her yıl bu yollarda yedi-sekiz kişinin hayatını kaybettiğinden bahsetmiştir.

⁴⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:8, C.:3, s.110-111.

Demografik yapıdaki bu dengesiz dağılımın sağlık hizmetlerindeki sorunların yanı sıra tarımsal faaliyetlere ve ürün kalitesine de olumsuz yönde etki ettiğine dikkat çeken Tankut, Meclis'in bu sıkıntıları aşabilecek güçte olduğunu da vurgulamıştır. Tankut, *Milli Sağlık Planı*'nda geçen sağlık kuruluşlarının ve kadrolarının güçlendirilmesi ve sağlık hizmetlerinin Anadolu'nun en ücra yerleşim yerine kadar götürülmesi düşüncesini memnuniyetle karşılamaktadır. Konuşmasının sonunda: “(...) Arkadaşlar, elbette bu iş çok para ister. Fakat verilecek olan para öyle bir paradır ki, bizim varlığımızla alâkadardır. Bütün kuvvetini, mesaisini milletin sağlığına ayırdığı gün Hükümet mutlu bir vazife yapmıştır.”⁴⁴¹ ifadeleriyle sağlık hizmetlerinden herkesin eşit şekilde faydalanması için atılan bu adımlardan duyduğu memnuniyetini dile getirirken, maliyetli olan bu hizmetlerin yürütülmesinde hükümetin desteklenmesi gerektiğini savunmuştur.

Meclis'te 27 Aralık 1946 tarihinde Tarım Bakanlığı ile Orman Genel Müdürlüğü'nün yıllık bütçeleri görüşülmeye başlanmıştır. İlgili kurumların 1947 yılı bütçeleri hakkında Tankut da söz almıştır. Konuşmasının merkezinde Türkiye'deki hayvancılıktan bahseden Tankut, küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliğine gereken desteğin verilmesinin hayati önemine değinmiştir. Hayvancılığın da ziraat gibi önemli olduğunu söyleyen Tankut, sebze yanında et tüketiminin de gerekliliğine dikkat çekmiştir. Tankut, buradan hareketle, Tarım Bakanlığının 1947 yılı bütçesinde veteriner kadrosuna yeterince yer verilmediği gerekçesiyle bütçe planını eleştirmiştir. Yeterince et tüketemeyen bir halkın vebalinin siyasiler açısından ağır sonuçlar doğuracağını söyleyen Tankut, Bakanlığı veteriner kadrolarına daha fazla özen göstermeye ve bu kadroların yetkilerini arttırmaya davet etmiştir.⁴⁴²

Tankut, Meclis'in 29 Aralık 1947 tarihindeki Bayındırlık Bakanlığının 1948 yılı bütçe görüşmeleri sırasında söz almıştır. Tankut, mali sıkıntının yaşandığı sıralarda bütçe çalışmalarının güçlükler içerisinde yapıldığını söyledikten sonra görüşülen bütçede yer alan bazı işlerin önem sırasına göre yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. Mali sıkışmışlığın içerisinde elzem olmayan işlere boşuna enerji harcandığını, seçim bölgesi Maraş'tan örnek vererek izah etmiştir. Maraş'ın ekonomisi için çok önemli bir yeri olan tarımda sulama amaçlı yürütülen bir çalışma etüdünün on beş yıl önce kararlaştırıldığını ancak henüz başlatılmadığından yakınlıkla bahsetmiştir. Yine seçim bölgesinde hem tarımsal gelişme hem de nüfus dağılımı ve köylünün sağlığı açısından sorun arz eden şehre yakın bataklığın kurutulması için uzmanların zemin etüdünde bulunduklarını ancak hala bir netice alınmadığını aktarmıştır. Tankut, yıllardır bu hizmetler için hükümet yetkililerinin halka ve kendisine söz vermesine rağmen hala bir adım atılmamasını halkın hükümete duyduğu güveni kırdığını ve seçim bölgesinde bir küskünlüğün başladığını söylemiştir. Seçmenin kendisini ihmalkâr ve beceriksiz olarak tanımladığını ifade

⁴⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:8, C.:3, s.553-555.; *Vakit*, 27 Aralık 1946, s.3.

⁴⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:8, C.:3, s.609-610.; *Vakit*, 28 Aralık 1946, s.1-3.

eden Tankut, Bakanlığın bu durumu öncelemesini ve vaatlerini yerine getirmesini talep etmiştir.⁴⁴³

Tankut, Meclis'te 29 Aralık 1947 tarihinde görüşülen Millî Eğitim Bakanlığı 1948 yılı bütçe görüşmeleri CHP Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars'ın konuşmasında özetle dile getirdiği Türkçede herkesçe bilinen kelimelerin yerine yenilerini zorlama bir yöntemle ortaya çıkarma yönünde yaptığı eleştirilerine karşılık söz almıştır. Tankut, dil çalışmalarında geline noktaı iyi bir yer olduğunu ve buradan geriye doğru atılacak bir adımın büyük bir tepkiyle karşılanacağını söylemiştir. Dildeki yeni ifadelerin/terimlerin eğitimin her kademesine yerleşmiş ve anlaşılmiş olduğunu söyleyen Tankut, TDK'nın çalışmaları hakkında bilgiler vermiştir. TDK'nın çalışmalarında Türkçeyi kendi lehçeleri başta olmak üzere diğer dillerle mukayese ettiğini, eski kaynaklarda taramalar yaparak Türkçe kelimelere ulaşıldığını ve bunları da derlemeler yoluyla halka sunduklarını söylemiştir. Ancak kurum olarak vatandaşlara bu kelimelerin kullanılmasını zorunlu bir şart olarak sunmadıklarını da eklemiştir. Yürütülen dil çalışmalarından kelime/terim derleme çalışmalarından bahsederken; *"(...) Biz ne eski Arapça ile ne de yeni Türkçe ile bunu dolduramıyoruz. Ne yapacağız? Yeni imkânlar bulmakta elbirliği edelim. Teklif edilen kelimeler eğer hoş gitmezse, zamanla tabii dökülecektir. Fakat iyisi de yaşar. İşte Türk Dil Kurumunun tuttuğu yol budur."*⁴⁴⁴ cümlelerini dile getirmiştir. Tankut konuşmasında; terimler sözlüğü ve terminoloji çalışmalarının nasıl yapıldığından bahsettikten sonra TDK tarafından yürütülen çalışmaların artık millet ve devletin malı olduğunu, bu nedenle çalışmalara engel olabilecek tutum, söylem ve faaliyetlerden uzak kalınmasını telkin etmiştir.⁴⁴⁵

Tankut, Maraş milletvekili olarak VIII. dönem meclisinde çeşitli komisyonlarda da görev almıştır. 12 Ağustos 1946 tarihinde yapılan seçim sonrası TBMM Bayındırlık Komisyonu Üyeliğine seçilmiştir.⁴⁴⁶ Yine, 11 Kasım 1946 ve 5 Kasım 1947 tarihlerinde yapılan seçimle yeniden Bayındırlık Komisyonu'na üye olarak seçilmiştir.⁴⁴⁷ 5 Kasım 1948 tarihinde ise yapılan seçimle Sayıştay Komisyonu Üyeliğine seçilmiştir.⁴⁴⁸

Tankut, 1948 yılındaki Maraş'ın kurtuluşu dolayısıyla yapılan kutlamalara katılmıştır. Kutlamalara katılanlar arasında diğer Maraş milletvekilleri Kemalî Bayazıt ve Emin Soysal da bulunmaktadır. 12 Şubat 1948 tarihinde gerçekleştirilen etkinliklerden sonra heyet, Adana-Niğde yolunu kullanarak Ankara'ya geri dönerken Adana ve Tarsus'ta büyük bir sel felaketiyle karşılaşır. Bu olayda Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin taşıp birleşmesi ile Çukurova'yı kaplayan büyük bir taşkın

⁴⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:8, C.:8, s.634.

⁴⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:8, C.:8, s.609.

⁴⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:8, C.:8, s.608-610.

⁴⁴⁶ Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.:1, TBMM Yayınları, Ankara: 2012, s.509-510.

⁴⁴⁷ Mustafa Çufalı, a.g.e., s.515-521.

⁴⁴⁸ Mustafa Çufalı, a.g.e., s.531.

yaşanmıştır.⁴⁴⁹ Milletvekilleri, afetin yarattığı geniş çaplı yıkımı yerinde tespitini yapmak ve yereldeki kamu birimlerinin faaliyetlerine yardım etmek amacıyla Ankara'ya gitmeyerek afet bölgesi Tarsus'ta kalmışlar ve yapılan çalışmalara katılmışlardır.

Üç gün boyunca afet bölgesinde incelemelerde bulunan Tankut ve beraberindeki diğer milletvekilleri Kemali Beyazıt ve Emin Soysal, sel bölgesinin durumu ve yapılan çalışmalar hakkında CHP Genel Sekreterliği'ne "*Tarsus Bölgesi Sel Felâketi Hakkında Rapor*" başlıklı beş sayfalık bir rapor göndermişlerdir.⁴⁵⁰ Tankut ve beraberindeki heyetin, felaketin gerçekleştiği sırada o bölgede bulunmaları, taşkın sonrası bölgenin durumunu ve tahribatın vatandaşlar üzerinde nasıl derin yaralar açtığının tespit edilmesi açısından önemlidir. Ayrıca raporda yerel idarecilerin afet sonrası çalışmaları eleştirilmiş ve merkezi hükümet tarafından atılması gereken acil adımlar dile getirilmiştir. Olayın sonrası sığağı sığağına hazırlanan raporda durumun ciddiyetine dikkat çekilmiştir. Tankut, ve beraberindekiler Tarsus'ta iki gün, Adana'da da bir gün kalarak hasar tespit çalışmaları ve yardım faaliyetlerine doğrudan katılmışlardır. Tankut, sel bölgesinin durumunu ve karşılaştıkları ilk manzarayı raporda şöyle ifade etmektedir:

"Sekizi büyük çiftlik kırk küsur köy tamamıyla su altındadır. Özel Köyün bütün nüfusu ve bazı köylerden ilk fırsatta kurtulabilmiş olan beş on kişi Halkevine doldurulmuş titreşmektedir. Teşkilatımız ve Kızılay bunlara yiyecek ve yakacak temin etmiştir. Süreksiz yağmurlar ovayı bir göl haline getirmiştir. (...) Ayın on altıncı günü vilayetin Mersin'den gönderdiği sandallarla Kaymakamlığın yaptırdığı salları uzakta ve çok tehlikeli durumda olan sekiz köyle irtibat kurmaya çalışıyor, bunlara yiyecek gönderiliyor. Bugün Kızılay'ın ve Mersin'deki tümenin gönderdiği çadırlar geldi. İmdatlarına ancak deniz yoluyla gidilebilen dört köye çıkarılmak istenen motoru bir türlü kaldırmıyorlar. Vilayetin gayretlerine rağmen 17.2.1948 öğleye kadar bir başarı elde edilemedi. Burada Mersin deniz işletmesinin ihmali kaydetmek zorundayız. Mersin

⁴⁴⁹ Adana Tarsus bölgelerinde 1936 yılındaki selden sonra yaşanmış en büyük sel hadisesidir. Şubat ayında yağmur sularının eriyen kar sularıyla birleşmesiyle sel meydana gelmiştir. Bu sırada Seyhan, Ceyhan ve Berdan nehirleri birleşerek tek bir nehir gibi akmıştır. Taşkın sonucu 116 köy sular altında kalmıştır. Felaketin yarattığı tahmini zararın 10 milyon lirayı aştığı ifade edilmiştir. Taşkın esnasında 5,50 metreye ulaşan Seyhan nehri, Denizli, İstiklal, Döşeme, Bakırsındı, Türk Ocağı, Su Geddiği, Hürriyet mahallelerini sular altında bırakmıştır. "*Sel neticesinde Adana'da 394'ü şehir merkezinde, 1.075'i köylerde olmak üzere 1.469 ev, köylerde ise 300 ahır, 250 samanlık tamamen yıkılmış, 497 ev, 11 ahır ve 45 samanlıkta da ciddi hasar meydana gelmiştir. Bunun yanı sıra 67 sığır, 3 manda, 26 at, 69 koyun ve 1 keçi telef olmuş, 39.411 dönüm buğday, 10.962 dönüm arpa, 12.606 dönüm yulaf ve 8.266 dönüm de zeyrek tarlası (keten) zarar görmüştür.*" Bkz.: Tan, 8 Birinci Kânun 1936, s.1.; Erdem Çanak, a.g.m., s.320-321.

⁴⁵⁰ C.C.A.30.01.42.251.5.2.

*Ticaret Birliği kendi fonundan yirmi bin lira yardıma karar verdi. (...)*⁴⁵¹

Milletvekilleri bu ifadeleriyle bir durum tespitinde bulunduktan sonra Adana'daki yerel yöneticilerin bazılarının afet sonrası çalışmalarda yetersiz kaldığına da dikkat çekmişlerdir. Raporu bu görüş şöyle ifade edilmiştir:

*“Felaket yükümlü yükümsüz her yetkiliyi gayrete getirecek kadar büyük olduğu halde herkesin olduğu yerde çırpınıp durduğu bazılarının da hiç kıpırdamadığını gördük. Böyle durumlar karşısında bir tek sesin yükselmesi herkesin o sese doğru koşması bütün halkı gayrete getirir ve yardım kesin olur. Bu satırlarla iç yönetimdeki yetersizliğe işaret etmek istiyoruz. (...)*⁴⁵²

Raporun devamında selin köyleri nasıl tahrip ettiği, genelde dayanıksız kerpiç evlerin yıkıldığı ve köy ekonomisine (ekili tarım alanları, büyük ve küçükbaş hayvancılık faaliyetleri) verdiği zararlar tahmini maliyet hesaplamalarıyla anlatılmıştır. Tankut ve yanındaki milletvekilleri bu doğal afet karşısında CHP Genel Sekreterliğini hızlı bir şekilde bilgilendirerek aslında afet bölgesine Ankara'nın daha çabuk ve yerinde müdahale etmesini istemişlerdir. Raporun son bölümünde afet bölgesinde atılması gereken adımlara dikkat çekilmiş ve şunlar ifade edilmiştir:

*“Bu bölgeye en kısa bir zamanda yukarıda verdiğimiz nüfus rakamına göre çok çadır, yiyecek, giyecek gönderilmesi ve yakında baş göstermesi tabii olan soğuk ve sefalet mahsulü hastalıklara karşı savaş tedbirleri alınması zaruridir. Topraklar ancak Mayıs başında kuruyacağına göre bu geniş sahayı birkaç gün içinde sürebilmek için dört yüz bin dekar hesabıyla yeter sayıda traktör ekibinin ve hiç olmazsa beş yüz ton pamuk tohumunun şimdiden hazırlanması lazımdır.”*⁴⁵³

Tankut, bölgenin en büyük su kaynakları olan Seyhan, Ceyhan ve Berdan nehirlerinin yatak genişliği ve taşıdığı su miktarı gözetilerek kapsamlı bir ıslah çalışmasının ivedilikle hayata geçirilmesini ifade etmiştir. Daha önce yürütülen nehirlerin her iki yönüne set çekme çalışmalarının çeşitli sebeplerle ağır ilerlediğini ve çalışmaların bu sel felaketi sonrası yeniden gözden geçirilip güncellenmesi gerektiğini söylemektedir. Sel bölgesinde kullanılmak üzere kayık, sal, motorlu ve dibi düz teknelerin gönderilmesi talep edilmiştir. Bu su taşıtlarının daha sonraki olası sel felaketlerinde de kullanılması için bölgedeki yerel idari makamlara ve köy muhtarlıklarına verilmesi gerektiği söylenmiştir. Tankut raporun devamında bölgede görüş alışverişinde bulundukları bazı mühendislerin çözüm için Seyhan nehri üzerine

⁴⁵¹ C.C.A.30.01.42.251.5.4.

⁴⁵² C.C.A.30.01.42.251.5.5.

⁴⁵³ C.C.A.30.01.42.251.5.6.

bir baraj yapılması gerektiği yönündeki fikirlerine karşılık çekimser bir ifadeyle barajda toplanan suyun yerleşim yerlerine zarar verebileceği yönündeki kaygısını ifade etmiştir. Milletvekillerinin rapordaki yer alan önemli bir diğer tespiti ise Tarsus ve Adana'nın selden etkilendiği ancak Tarsus'un ayrı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği yönündeki düşünceleri olmuştur. Bu durumu şöyle vurgulanmışlardır: *"Tarsus felaket bölgesi halkını muvakkaten başka bölgelere çekmek onları tarlalarından ve viranelerinden çok uzaklara götürmek olacağından iyi bir tedbir olmaz. Yardım işlerinde Tarsus'u Adana'dan ayrı tutmayı tavsiye ediyoruz. Tarsus buna muhtaç olduğu gibi Tarsus hükümetini, belediyesini ve parti teşkilatını yardımı en iyi kullanacak bir liyakatte gördük."*⁴⁵⁴

Tankut, VIII. dönem milletvekilliği süresince seçim bölgesi Maraş olmasına rağmen diğer vilayetlerden gelen heyetlerin sorunlarına çözüm bulmak için de çalışmalar yürütmüştür. Buna bir örnek olarak verilebilecek gelişme ise Mersin'den gelen heyetle ilgili olanıdır. Mersin heyeti vilayetteki meseleleri Cumhurbaşkanı İnönü ile görüşmek istemişlerdir. Tankut, gelen heyete başkanlık edip heyeti Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı İnönü ile görüştürmüştür.⁴⁵⁵

Cumhurbaşkanı İnönü, çıktığı yurt gezisinde 7 Mart 1948 tarihinde Maraş'ı ziyaret etmiştir. Maraş milletvekili Tankut, bu ziyaret sırasında İnönü ile şehre gelen heyetin içinde yer almıştır. Narlı tren istasyonundan yerel idareciler ve halktan kalabalık bir topluluk ile karşılanan İnönü ve beraberindeki heyet oradan belediyeye geçerek vilayet hakkında bilgiler almıştır. Partililer, İnönü'den yeni yapılacak asfalt yolun Elbistan üzerinden Maraş'tan geçmesini talep etmişlerdir. Taleplerini, bu güzergâhın kış şartlarından etkilenmemesine ve yoğun bir yerleşim hattının üzerinde olmasına bağlayan Maraşlılar, bu yolun bütün memleket için faydalı sonuçlar doğuracağını belirtmişlerdir. Tankut yapılması düşünülen Ceyhan nehrinden elektrik elde etme çalışmaları hakkında İnönü'ye bilgiler vermiştir. Tankut, yaptığı konuşmada Maraş'ın nüfusunun giderek arttığını, bununla birlikte elektrik enerjisine ihtiyaç duyulan el sanatları ile küçük sanat atölyelerinin geliştiğini ve de sayılarının arttığını bu yüzden elektriğin Maraş vilayeti için önemine değinmiştir. Meclis gündeminde bulunan *Çeltik Ekimi Kanun* tasarısı hakkında endişeleri olan Maraşlı çiftçiler, İnönü'den ilgili kanunun çiftçiden yana maddeler ile kabulünü istemişlerdir. Bunun üzerine İnönü, kanun tasarısının içeriği hakkında Tankut'tan bazı bilgiler almıştır.⁴⁵⁶

1.7.6. TBMM IX. Dönemde Hatay Milletvekilliği ve Faaliyetleri (22 Mayıs 1950-12 Mart 1954)

Türkiye'de hukuk güvencesiyle yapılmış ilk genel seçimler 1950 yılı seçimleridir. Tüm seçim çevrelerinde seçimler gizli oy ve açık tasnif usulü ile 14

⁴⁵⁴ C.C.A.30.01.42.251.5.6.

⁴⁵⁵ *Ulus*, 19 Kasım 1949, s.1.

⁴⁵⁶ *Ulus*, 7 Mart 1948, s.1-3.

Mayıs 1950 tarihinde yapılmıştır. Bu seçim, Cumhuriyet tarihinin siyasal hayatında bir dönüm noktasını oluşturmuştur. 1950 seçimine CHP ile DP tüm yurttaki, Millet Partisi (MP) 22 ilde, Millî Kalkınma Partisi (MKP) ise sadece İstanbul'da katılmıştır.⁴⁵⁷ Seçimlere katılma oranı %89,3 olmuş ve yaklaşık 8.905.743 seçmen sandık başına giderek oy kullanmıştır.⁴⁵⁸ DP oyların %53,3'ünü alarak 420 milletvekili kazanırken, CHP %39,9'unu alarak 69 milletvekili, MP %3,1'ini alarak 1 milletvekili, Bağımsızlar ise 1 milletvekili şeklinde bir Meclis dağılımı ortaya çıkmıştır.⁴⁵⁹ Türkiye'de ilk iktidar değişikliği halkın iradesiyle, sorunsuz bir şekilde yaşanmış ve çok partili siyasi yapı yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır.⁴⁶⁰

Tankut, 1950 seçimlerinde Hatay'dan seçilerek meclise katılmıştır.⁴⁶¹ Hatay'daki 116.888 seçmenden 51.844'ünün oyunu alarak seçilmiştir. Seçim sonuçları 15 Mayıs 1950'de Hatay İl Seçim Kurulu tarafından 13 Haziran 1951'de de Meclis tarafından onaylanmıştır.⁴⁶² Seçimde milletvekili kontenjanı altı olan Hatay'da, kontenjanın beşini CHP kazanırken birini DP kazanmıştır. Tankut'un dışında kazanan CHP Milletvekilleri, Abdurrahman Melek, Mehmet Celâlettin (Sait) Siren, Tayfur Ata Sökmen ve Mahmut Cavit Yurtman olmuştur.⁴⁶³ Tankut, 22 Mayıs 1950 tarihinde Meclis'e gelerek genel kurul çalışmalarına katılmıştır. Bu dönemde Meclis gündemindeki çeşitli başlıklarda yedi kez söz alırken bir adet de sözlü sorusu olmuştur.⁴⁶⁴

Tankut, 1950 seçimleri sonucu iktidara gelen Adnan Menderes'in kurduğu hükümetin Meclis'teki ilk güvenoyu oylamasına katılmayan 192 kişi arasında yer almıştır. Ayrıca daha sonra yenilenen güvenoyu oylamasında güvensizlik oyu veren 50 kişi arasında yer almıştır.⁴⁶⁵ Tankut, 1 Temmuz 1950 tarihinde daha önceki dönemlerde de üye olarak görev aldığı *Uluslararası Parlamentolar Birliği Türk Grubu Üyeliği* görevine IX. dönem Meclisi'nde Meclis Başkanı Refik Koraltan başkanlığında toplanan oturumda yeniden üye olarak seçilmiştir.⁴⁶⁶ Bununla birlikte 13 Temmuz 1950 tarihinde oluşturulan *Avrupa Parlâmentolar Birliği Türk Grubu*

⁴⁵⁷ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), a.g.e., s.4.

⁴⁵⁸ Yüksel Kaştan, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP'nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.:8, Afyon: 2007, s.129.

⁴⁵⁹ Hasan Buran, *Seçim Sistemleri ve Türkiye için Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara: 2005, s.107.

⁴⁶⁰ Mehmet Öznur Alkan, a.g.m., s.54.

⁴⁶¹ TBMM Yıllık, Dönem:9, Toplantı:1-4 (22 Mayıs 1950-12 Mart 1954), TBMM Matbaası, Ankara: 1955, s.883-957.

⁴⁶² TBMM Seçim Sonucu Mazbatası, Dönem:9, Kutu No.:29, Sicil No:827.; Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, C.:7..., s.461.

⁴⁶³ TBMM Albümü (1920-2010), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, C.:2, Ed.: Sema Yıldırım, B. Kemal Zeynel, Gökçe Matbaacılık, Ankara:2010, s.564-565.; Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, C.:7..., s.1205.

⁴⁶⁴ Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, C.:7..., s.461.

⁴⁶⁵ Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, C.:1..., s.350-1036.

⁴⁶⁶ Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, C.:6..., s.7440.

Üyeliği görevine de seçilmiştir.⁴⁶⁷ Tankut, Fransızca'yı konuştuğu için 19 Haziran 1952 tarihinde kurulan *Türk-Fransız Dostluk Grubuna* dâhil edilen milletvekilleri arasında yer almıştır.⁴⁶⁸ Ayrıca CHP Genel İdare Kurulu Üyeliği görevine de seçilmiştir.⁴⁶⁹ Meclis'te kurulan *Millî Eğitim ve Ekonomi (Geçici) Komisyonları Üyeliği* görevlerini yürütmüştür.⁴⁷⁰ Tankut, Hatay milletvekili görevindeyken geçirdiği bir sağlık problemi yüzünden 19 Mart 1953 tarihinde Ankara Numune Hastanesi Dâhiliye servisine yatırılmıştır. Birkaç günlük tedavi sonrası taburcu edilmiştir.⁴⁷¹

Tankut, bu dönem meclisinde muhalefeti temsil eden bir milletvekili olmuştur. Bu nedenle Meclis çalışmalarını DP hükümetini ve faaliyetlerini eleştirme merkezli yürütmüştür. CHP'nin ülke yönetiminde yirmi yedi yıl boyunca tek başına kullanmış olduğu yürütme yetkisini kaybetmesi ve muhalefet durumuna düşmesi, Meclis oturumlarında hararetle konuşmaların yoğun olarak yaşanmasına yol açmıştır.

Çok partili dönemin yeni meclisinde 2 Haziran 1950 tarihinde yapılan oturumda, DP Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun yaptığı konuşma esnasında söylediği: "*Efendim. Bir de dil meselesi vardır. Çok mühimdir bu. Arkadaşlar, ben dedim ki, bu dili yapan bir Selaniklidir. O arkadaşın ismi de İbrahim Necmi'dir. Onun bir arkadaşı daha vardır, Agop Dilâçar. Bu iki adam Türk dilini bugünkü hale sokmuşlardır.*"⁴⁷² sözleri üzerine Tankut, Tekelioğlu'nun TDK'ya iftirada bulunduğunu söyleyerek oturumu yöneten Başkan'dan söz istemiştir. Ancak ilk talebi yerine getirilmeyince ikinci kez: "*Ben Türk Dil Kurumunun Genel Sekreteriyim. Cemiyetimiz, Cemiyetler Kanununa tevfikân teessüs etmiştir. Bir iftiraya mâruz kaldık, bunu yalanlamaya mecburum.*"⁴⁷³ diyerek ısrar etmiş ve söz hakkını almıştır. Tankut, konuşmasına başlarken kendini tanıtmış ve TDK Genel Sekreteri olduğunu söylemiştir. O sırada DP Isparta Milletvekili Kemal Demiralay söze girerek; "*Agop siz misiniz?*" diye sorunca Tankut: "*Biraz terbiyeli olunuz, bu nasıl söz!*" şeklinde cevap vererek konuşmasına devam etmiştir. Tankut, TDK'nın Atatürk tarafından kurulan bir ilmi kuruluş olduğunu kendisinin de kurucuları arasında yer aldığını söylemiştir. İsmi geçen İbrahim Necmi Dilmen ve Agop Dilaçar'ın dil alanında uzman olduklarını ve hizmetlerinin olduğunu ancak yeni bir Türkçe yapma veya dili değiştirme gibi bir yetkilerinin olmadığını belirtmiştir. Tankut, Tekelioğlu'na: "*Türk dilini bu iki adam yaptı sözünü reddediyorum.*"⁴⁷⁴ diyerek tepkisini dile getirmiştir.

⁴⁶⁷ Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, C.:6,..., s.7446.

⁴⁶⁸ Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, C.:6,..., s.7457.; *TBMM Yıllık*, Dönem:9, Toplantı:1-4 (22 Mayıs 1950-12 Mart 1954),..., s.291.

⁴⁶⁹ *Yeni İstanbul*, 1 Kasım 1950, s.1.

⁴⁷⁰ *TBMM Yıllık*, Dönem:9, Toplantı:1-4 (22 Mayıs 1950-12 Mart 1954),..., s.214-224.

⁴⁷¹ C.C.A.030.10.00.5.27.20.1.; C.C.A.030.10.00.5.27.20.2.

⁴⁷² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:9, C.:1, s.122.

⁴⁷³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:9, C.:1, s.123.

⁴⁷⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:9, C.:1, s.123.; Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, C.:1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara: 1999, s.310-311.

Tankut, Meclis'in 12 Haziran 1950 tarihindeki ikinci oturumunda, DP İstanbul milletvekili Mükerrer Sarol'un, Anayasanın ikinci maddesinde yer alan "*Devlet dili Türkçedir.*" fıkrasının yorumlanması hakkındaki önergesi ve Anayasa Komisyonu çalışmaları hakkında Meclis Başkanlığına sunduğu raporu dolayısıyla söz almıştır. Önergede ve komisyon raporunda, 1932 yılından itibaren yapılan terim çalışmaları sonucunda anayasaya yeni bazı uydurma kavramların konulduğu ve bu terimlerin eskileriyle değiştirilmesi talep edilmiştir. Tankut, dil çalışmalarının ancak halkın destekleriyle sağlanabileceğini böyle bir destekten mahrum olan her dil çalışmasının dayatmadan öte geçemeyeceğini ve halk nezdinde de kabul görmeyeceğini açıklamıştır. Türkiye'deki dil çalışmalarının akademisyen, dil bilimci ve halkın geniş katılımı ile uzlaşısı içinde yürütüldüğünü anlatan Tankut, söz konusu anayasa olunca hukuki terimlerin nasıl hazırlandığı konusuna açıklık getirmiştir. Anayasal kavram çalışmalarının üniversiteler, Millî Eğitim Talim ve Terbiye Kurulu, hukukçular ve en son TDK'dan oluşan ortak bir iradenin eseri olduğunu detaylarıyla anlatmıştır. Tankut, vatandaşlar tarafından özümsemiş kavramların anayasadan kaldırılıp yerine eskilerinin getirilmesinin karışıklıklara neden olacağını ve vatandaş da inciteceğini söylemiştir. Tankut, itirazlar ile kesilen konuşmasının devamında Türk tarihinden örnekler vererek; Selçuklu Türkleri zamanında Anadolu'da Farsçanın hâkim olduğunu buna rağmen Karamanoğlu Mehmet Bey'in Türkçeye verdiği önemi anlatmıştır. Osmanlı döneminde Tanzimat'a kadar Arapçanın sonrasında ise Fransızcanın hâkim olduğunu bu nedenle Türkçenin yabancı kelimelerin istilasına maruz kaldığını aktarmıştır. Dili; "*yürüyen insan gibi yaşayan, gelişen ve insan hizmetinde çalışan bir organ*" olarak tanımlayan Tankut, dil inkılabı ile Türkçenin yaşadığı bu ihmalin giderilmeye çalışıldığını ve buna engel olunmaması gerektiğini genel kurula aktarmıştır.⁴⁷⁵

Tankut, 4 Şubat 1952 tarihinde Meclis çalışmalarına gündeme getirdiği bir sözlü soru ile katılmıştır. Tankut'un sorusu üzerine muhatapları ile CHP ve DP milletvekilleri arasında uzun süren tartışmalar meydana gelmiştir. Tankut'un konuşmasına cevaben dönemin Başbakanı Adnan Menderes, Meclis Başkanı Refik Koraltan, Adalet Bakanı Rükneddin Nasuhioğlu söz alarak konuşmuşlardır. Tankut'un sözlü sorusunda, DP İçel milletvekili ve Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın seçim bölgesi Hatay'ın Samandağ ilçesine yaptığı ziyaret esnasında Samandağ'ı kastederek sarf ettiği: "*46 senesinde zulüm vardı!*"⁴⁷⁶ sözünü sormuştur. Tankut'a göre Koraltan, Fransız ve Ermenilerin bölgede yaptığı zulmün aynısını, CHP'nin jandarma ve polisin eliyle 1946 seçimlerinde yaptığını ifade etmişti. Bu açıklamayı güvenlik güçlerine yapılan bir hakaret olarak tanımlayan Tankut, Koraltan'ın bu ifadesi nedeniyle hakkında yetkili makamların yaptığı bir incelemenin olup olmadığını, Adalet Bakanlığı'nın cevaplama için sözlü olarak sormuştur. Adalet

⁴⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:1, s.576-577.; Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, C.:4,..., s.5456-5459.

⁴⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:13, s.33.; Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, C.:5,..., s.6223.

Bakanı ve Edirne Milletvekili Rükneddin Nasuhioğlu söz alarak yapılan konuşma ile ilgili bir inceleme başlattıklarını, Samandağ'da görevli adli mercilerin konuşma içeriğinde herhangi bir suç unsuru tespit etmediğini bu yüzden bir soruşturmaya gerek olmadığını söylemiştir.⁴⁷⁷ Nasuhioğlu'nun konuşması DP milletvekillerini memnun ettiği için alkışlar ile son bulmuştur. Bunun üzerine Tankut, yapılan açıklamayı yetersiz görerek oturumu yöneten başkandan söz istemiştir. Tankut, Adalet Bakanı'nın yaptığı açıklamaya kendisinin dahi inanmadığını söyleyerek, Koraltan'ın Meclis Başkanı olduğu için adil davranılmadığını ve korunduğunu söylemiştir. İtiraz sesleri arasında konuşmasına devam eden Tankut, söz konusu ifadenin maksadını aştığını ve bunun karşılığının *Türk Ceza Kanunu*'nun 159. maddesinde geçen: "*Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisi'ni, Hükümetin manevi şahsiyetini; Bakanlıkları, devletin askerî veya emniyet veya muhafaza kuvvetlerini veya adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif edenler.*"⁴⁷⁸ olduğunu ve buna göre Koraltan'ın suç işlediğini söylemiştir. Tankut, Koraltan'ın bu açıklamayla birincisi CHP'yi küçük düşürmek ikincisi polis ve jandarmaya hakareti amaçladığını ifade etmiştir. DP'li milletvekillerinin itiraz sesleri ve yaptıkları gürültü içerisinde konuşmasına devam eden Tankut, Hatay halkının vatanseverliğine vurgu yaparak Koraltan'ın iç ve dış politikayı gözeterek böyle bir açıklamayı yapmaması gerektiğini söylemiştir.

Meclis Başkanı Koraltan söz alarak Tankut'a cevap vermiştir. Koraltan konuşmasında Tankut'un öne sürdüğü iddiaları reddederek asıl maksadının 1946 yılında yapılan genel seçimler öncesi Hatay'da şahit olduklarını ifade etmek olduğunu belirtmiştir. Koraltan devamla 1946 yılı seçimleri öncesi parti çalışmaları için güney ilerinde bulunduğunu ve Hatay'da DP teşkilatının kurulması sonrası burayı ziyaretini anlatmıştır. Koraltan ziyareti sırasında kendisine DP saflarına katılan vatandaşların CHP vilayet teşkilatının jandarma gücü ile kendilerine baskı kurduğunu anlattıklarından bahsetmiştir. Koraltan bu yargısına şu olayı örneği vermiştir: "*(...) Yine o günlerde idi arkadaşlar; 21 Temmuz 1946 seçimlerine takaddüm eden günlerde idi, Antakya'ya teşrif edenler bilir, Harbiye Bucağının Battıaya Köyünde bir hâdise oldu. Harbiye Bucağı C. H. P. Başkanı yanına iki üç jandarma alarak gidiyor, bu Battıaya Köyü Asi Nehrinin Şark kısmında, orada tasnif yapıyor, kim Halk Partili, kim Demokrat diye. Bu şekilde ayrıldıktan sonra gelsin sopa... Öyle bir şekil alıyor ki, tahammüllerin fevkinde. Hattâ o köyde o gün, Cumhuriyet Halk Partisinden olan vatandaşlar üzüliyorlar. Allah aşkına yapmayınız; günahıdır, diyorlar.*"⁴⁷⁹ Koraltan şu an aldıkları haberlere göre Battıaya köyündeki durumun benzer olaylarla devam ettiğini eklemiştir.

⁴⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:13, s.32-33.

⁴⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:13, s.33-34.; Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, C.:5, ..., s.6223-6227.

⁴⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:13, s.36-37.

Koraltan, “1946’da zulüm vardı” sözüyle bu olayları kastettiğini söylemiştir. Tekrar söz alan Tankut, Koraltan’ın açıklamasının Samandağ’a bağlı Süveydiye kazası hakkında bir huzursuzluğa yol açtığını sebebini de Hatay’ın anavatanına katılmasını hazmedemeyen Suriye yönetiminin ortalığı karıştırmak için bunu bir fırsat olarak kullanabileceği yönündeki endişesiyle açıklamıştır. Tankut’un konuşmasında 1946 seçimleri sırasında yaşanan olaylarda suç işleyenler için DP hükümet yetkililerinin ve adli mercilerin sessiz kaldığını ve harekete geçmediğini tekrar etmesi üzerine, Başbakan Menderes söz hakkını kullanmıştır. Genel kurulda yaşanan tartışmalar Başbakan Menderes ile Tankut’u karşı karşıya getirmiştir. Menderes, Tankut’un sözlü sorusunda ve yaptığı açıklamalarda hükümeti hedef aldığını söylemiştir. Menderes, 1946 seçimleri sırasında Samandağ’da yaşananlar için dönemin CHP hükümetine binlerce tutanakla başvuruda bulunduklarını ancak hiçbirinin işleme alınmadığını ifade etmiştir. Bu nedenle Tankut’un hükümeti hedef almasını adil bulmadığını söylemiştir. Menderes konuşmasında, Tankut’un ifadelerinden duyduğu üzüntüyü: “(...) On bin kişinin gözü önünde suçlu diye bağırta bağırta dövülen bir vatandaşın mahkemeye gidip dâva ikame etmek hakkı mevcut değil idi. (...) Hâl böyle iken, bugün bir kahraman edasiyle ve kollarını sallıyarak çıkıp da niçin mücrimleri adalete teslim etmiyorsunuz demeyi, haktan ve insaftan en ufak nasibi bulunduğuna kaani olduğum, Hasan Reşid Tankut arkadaşşıma yakıştıramadım.”⁴⁸⁰ cümleleriyle dile getirmiştir. Başbakan Menderes, CHP hükümetleri döneminde işlenen suçların üstünün örtüldüğünü bunları da en iyi bilenler arasında Tankut’un olduğunu bu yüzden bu günkü konuşmasını kendisine yakıştıramadığını tekrar ederek konuşmasını bitirmiştir.

Bu dönem içerisinde 24 Aralık 1952 tarihinde yapılan Meclis oturumlarında gündemdeki konu başlığı, DP İstanbul milletvekili Fuat Köprülü ve 203 milletvekilinin sunduğu 491 sayılı *Teşkilâtı Esasiye Kanunu*’nun tekrar yürürlüğe girmesi yönündeki kanun teklifi olmuştur. Sunulan teklifte; 1924 yılında Osmanlıca sözcüklerle yazılmış olan *Teşkilâtı Esasiye Kanunu*’nun Türkçeleştirme çalışmaları sonucu 1945 yılında isim ve içeriğindeki terimlerin değiştirilip anayasa olarak yürürlüğe giren yeni metnin kaldırılması ve yerine eskisinin getirilmesi istenmiştir.⁴⁸¹ Tankut, bu kanun teklifi hakkında söz almıştır. Konuşmasına kanun teklifinin tüzüğe aykırı olduğunu söyleyerek başlayan Tankut, -TDK’da aktif görevinin olmamasına rağmen- kendisinden önce söz alan milletvekillerinin TDK’yı ve sözlük çalışmalarını hedef alan eleştirilerini doğru bulmadığını belirtmiştir. Eleştirilerin merkezinde; dil çalışmalarında eski kelimelerin yerine zorlama yöntemlerle yeni kelimelerin kullanılması meselesi yer almıştır. Buna ilaveten yeni metnin anne babalar ve çocukları arasında konuşma dilinde bir anlaşmazlığa neden olduğu öne sürülen diğer bir eleştiri olmuştur. DP milletvekilleri konuşma dilinde yaşanan karmaşanın sorumlusu olarak da TDK’nın terim çalışmalarını

⁴⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:13, s.39.

⁴⁸¹ Şerafettin Turan(a), a.g.e., s.575.

göstermişlerdir. Bu çalışmalarda görev alanlardan biri olan Tankut, Mısır'daki dilde sadeleşme çalışmalarından örnekler vererek, Türkçedeki çalışmaların gerekliliğini vurgulamıştır. Dilin en önemli kültür aktarıcısı olduğunu söyleyen Tankut, Anayasa kavramının yerine Teşkilat-ı Esasiye ya da Kanun-i Esasi'nin kullanılmasının Türk dilinin gelişimi için doğru olmayacağını söylemiştir. Tankut'a göre yeni kelimelerin öldürülüp eski kelimelerin aradan geçen zamana rağmen diriltilip yeniden konuşma diline eklenmesi dilde büyük hasarlar doğuracaktı.⁴⁸²

Tankut, Meclis'in 23 Şubat 1953 tarihli oturumunda Toprak ve İskân İşleri Umum Müdürlüğünün 1953 yılı bütçe görüşmeleri hakkında CHP Meclis Grubu adına söz almıştır. Toprağın, Türk ulusu için önemini vurguladıktan sonra toprak dağıtımında vatandaş memnun edecek adil bir yol izlenmesi gerektiğini savunmuştur. Vatandaş topraklandırma için çalışan komisyonların, çalışmalarını takdirle karşıladığını ancak toprak dağıtım işinin ağır bir şekilde ilerlediğini dile getirerek eleştirmiştir. Tankut konuşmasında, köylüyü topraklandırma meselesinde yaşanan sorunların nedenlerini dört maddede açıklamış ve çözüm önerilerini sıralamıştır.

Tankut'un işaret ettiği sorunlar şunlardır:

1. *Topraklandırma ve iskân, önceden hazırlanmış bilgiye ve tekniğe dayanır bir yardımcıdan mahrumdur,*
2. *Toprak komisyonları valilikler emrinde çalışmaktadır.*
3. *Topraklandırma ve tapulama işleri ahenkli olarak ve birlikte çalışmamaktadır.*
4. *Mahallî nüfuzlar ve toprak spekülasyoncuları bu işte bozgunculuk yapmaktadır.*⁴⁸³

Tankut konuşmasına bu maddeleri biraz daha detaylandırarak devam etmiştir. Hükümete çözüm önerilerini sunan Tankut, Bakanlık ve Valiliklerin aldığı kararların birbiriyle uyumlu ve vatandaşın anlayabileceği sadelikte olması gerektiği üzerinde durmuştur. Vatandaşın lehine ama kimseyi de mağdur etmeyecek şekilde bir uygulamayı önermiştir. Tankut'un dikkat çektiği diğer bir mesele de gelen itirazların bürokratik mekanizmada değerlendirilme hızının yavaş olmasıdır. Bunun da vatandaşa zaman kaybettirdiğini söyleyen Tankut'un, vatandaş topraklandırma konusunda eleştiri getirdiği diğer bir husus da bilişkişi uygulaması olmuştur. Tankut'a göre bilirkişiler çoğu zaman adil davranmayıp, nüfuzlu kişilerden yana

⁴⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:18, s.397-400.; Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, C.:3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara: 1999, s.3088-3092.

⁴⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:20, s.567.; Tankut yapılacak toprak reformunu: "*Toprak kanunu ile her çiftçi Türk bir parça da olsun toprak sahibi olacaktır. Bundan maksadımız gerek devletin, gerek teklerin elinde bolluğundan ve genişliğinden dolayı işletilmeyen toprakları işleyen ve işleyen ellere vermektir. Yine bundan başlıca bir maksadımız da şunun bunun kredisine avuç açan, yersiz yurtsuz yarımçı çiftçiye mal ve hürriyet sağlamaktır.*" sözleriyle savunmuştur. Bkz.: Hasan Reşit Tankut, *Maraş Yollarında*,..., s.91.

karar almaktadır. Bu nedenle bilirkişi uygulamasının kaldırılmasını yerine “*Köy Mahalle Dernekleri Heyetinin*” kurulmasını çözüm olarak önermiştir. Mera dağıtımında dikkatli olunmasını aşırılığa geçildiği zaman mera alanlarının daralacağından bunun da hayvancılığa zarar verebileceğinden bahsetmiştir.

Tankut konuşmasının sonunu Anadolu köylüsüne ayırmıştır. “*Türk köylüsü çok sefil bir vaziyettedir.*”⁴⁸⁴ diyerek başladığı cümlelerini -tarihe duyduğu merakın etkisiyle- köylerin yaşamış olduğu bu duruma; Osmanlı döneminde 16. yüzyıldan itibaren Doğu-Batı yönünde yapılan askeri seferlerin yarattığı ve sürekli devam eden tahribatı sebep göstermiştir. Saldırılarından bunalan Türk köylüsünün çözüm olarak ulaşılması zor yerlere yerleştiğini hatta oturduğu mekânları da içerisinde yaşamak düşüncesiyle değil korunma içgüdüsünü ön planda tutarak inşa ettiğini söylemiştir. Sayıları neredeyse üç milyonu bulan bu köylerden insanların daha uygun koşullarda yaşayabilecekleri yerlere yerleştirilmesinin uygun olacağını ifade etmiştir. Tankut, bununla birlikte sınırlarımız dışında sayısı bir milyonu bulan Türk ve Müslümanın Anadolu’ya gelmek istediğine dikkat çekerek Hükümeti sayısı dört-beş milyonu bulacak olası bir iç ve dış göç konusunda hazırlık yapması konusunda uyarıda bulunmuştur. Konuşmasını güçlendirmek için yine tarihten farklı uygarlıkların yaptığı iskân faaliyetlerinden örnekler vererek devam eden Tankut son olarak çözüm önerilerini maddeleyerek sözlerini bitirmiştir.⁴⁸⁵ Tankut’un hükümete sunduğu çözüm önerilerini içeren maddeler şunlardır:

“1. Topraklandırma ve iskân işlerini bilginin, tekniğin hâkim olduğu devamlı bir teşkilâtın kurulması,

1. Memleketin iktisadi topografyası. Bunun bir ismi de zirai coğrafyadır, bunsuz iş olmaz, buna da başlanmalıdır

2. İskân işinin programlaştırılması

3. Günlük işlere idari otoritenin lüzumsuz nüfuzlardan kurtarılması.”⁴⁸⁶

Tankut’un uzun süren bu konuşması sonrası Başbakan Menderes söz almıştır. Menderes konuşmasının başında Tankut’a teşekkür ederek şunları söylemiştir:

“(…) Evvelâ şurasını ifade edeyim ki, Hasan Reşit Tankut, temiz, dürüst, güzel ve parlamenter ananelere tamamen uygun bir tenkidin en güzel örneğini vermiş bulunuyor. Kendisine bilhassa teşekkür ederim. Hiç kötüleme kelimeleri, ağır sıfatlar ve vasıflar kullanmadan meseleleri olduğu gibi konuşabilmek imkânına, tenkid eden daima sahiptir. Bu güzel örneğin benim ve arkadaşlarımız tarafından da misal ittihaz edilmesi hakikaten çok güzel olur.”⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:20, s.570.

⁴⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:20, s.566-571.

⁴⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:20, s.570.

⁴⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:20, s.571.

Başbakan Menderes konuşmasının devamında Tankut'a cevap niteliğinde açıklamalar yapmıştır. Menderes, mera alanlarının daralmaması için gerekli tedbirleri aldıklarını, bu yüzden hayvancılığın bir tehlike ile karşı karşıya kalmadığını söylemiştir. İç ve dış göç meselesinde ise Türkiye'nin mevcut ekonomik koşullarının bunu kaldırabilecek bir seviyeye geldiğini ifade eden Menderes, *“Sevgili ve muhterem arkadaşım”* olarak hitap ettiği Tankut'un iç ve dış göç konusundaki bilimsel verilerinin daha ziyade ekonomisi durağan olan bir Türkiye'de sorun teşkil edeceğini şimdiki durumun ise böyle olmadığını eklemiştir. Başbakan, DP iktidarının durağan ekonomik yapıyı dinamik hale getiren ekonomik hamleleri ile köylerde nüfusun giderek arttığını ve bu yerleşim yerlerinin çoğunun kasabalara dönüştüğünü söylemiştir. Menderes konuşmasını: *“Kürsüden ve huzurunuzdan ayrılırken, hakikaten çok güzel bir tenkid örneği vermiş olan Hasan Reşit Tankut arkadaşımıza teşekkürlerimi arz ederim.”* diyerek bitirmiştir.⁴⁸⁸

Tankut, Meclis'in 26 Şubat 1953 tarihli oturumunda görüşülen Gümrük ve Tekel Bakanlığı ile Tekel Genel Müdürlüğünün 1953 yılı bütçeleri hakkında söz almıştır. Kısa süren konuşmasında seçim bölgesi Hatay'daki tütün yetiştiricilerinin sorunlarından bahsetmiştir. Hatay'ın Arsuz ilçesinde üretilen *Tömbeki* (Hatay ve Konya'da yetiştirilen bir tütün çeşidi) türü tütünün planlı üretim ve Bakanlık koruması altına alınmasıyla ülke ekonomisine kazandırılabilirliğini ileri sürmüştür. Yine Yayladağı'nda tütün üreticileri için bir deponun kurulmasını talep eden Tankut, böylece üretilen tütünün kalitesinin korunacağını ve ulaşım ile pazarlama sırasında yaşanan ekonomik kayıpların önleneceğini belirtmiştir. Tankut son olarak yabancı marka sigaraların iç piyasada özellikle gençler arasında lüks tüketimin bir göstergesi olarak algılandığı için gittikçe talep gördüğünü, bunun hem yerli tütün üreticilerine hem de gençlere zarar verdiğini ifade etmiş ve Gümrük Muhafaza Teşkilatının buna önleyici bir çare bulması gerektiğini telkin etmiştir.⁴⁸⁹

Meclis'te 22 Şubat 1954 tarihinde yapılan görüşmelerin başlığı Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğünün 1954 yılına ait bütçesi olmuştur. CHP Meclis Grubu adına söz alan Tankut, farklı iklimlerin yaşandığı Türkiye'nin bereketli coğrafyasının önemine vurgu yapmıştır. Türkiye'nin sahip olduğu zengin topraklarda etkili tarımın, hayvancılığın, yeraltı kaynaklarının ve ormancılık faaliyetlerinin sanayide yeter düzeyde bir potansiyele ve ihtiyacı karşılayacak niteliğe sahip olduğunu söylemiştir. Bu nedenle toprağın önemini vurgulayan Tankut, konuşmasında hükümetin iskân ve tapulama faaliyetlerine değinmiştir. Köyleri ve Türk köylüsünü tanımlayan Tankut, genel kurula Fransa ve diğer Avrupa ülkelerindeki köy yapısından örnekler vermiştir. Bu köyler ile Türk köylerini ve köylüsünü karşılaştırmıştır. Tankut'a göre Fransa'da köy hayatı tam bir konfora sahiptir ve köylü de adeta şehirlileşmiştir. Diğer ülkelerdeki köyleri de sermaye sahibi birer fabrika işletmesi olarak tanımlamıştır. Anadolu köylerini birçok eksiğe

⁴⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:20, s.572.

⁴⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:20, s.1133.

sahip nüfuzlu ve güçlü bağlarla birbirine bağlı ailelerden oluştuğunu belirten Tankut, Türk köylüsünü de vatanına bağlı, toprağını seven ve en mutlu olacağı şeyin de sabanını sürebileceği kadar toprağa sahip olmasıdır şeklinde tanımlamıştır.

Tankut bu karşılaştırmalı tanımlamasından sonra meselenin özü olan köylüyü topraklandırma ve iskân başlığına sözü getirerek, bu işin bir plan dâhilinde programlı bir şekilde ilerlemesi gerektiğini söylemiştir. Yürütülen çalışmalarda toprak komisyonlarının nüfuzlu kimselerin etkisinde kalarak yanlış uygulamalarda bulunduğunu bu durumun da plansız ve eşit olmayan bir topraklandırmaya yol açtığını ifade etmiştir. Hazine arazilerinin usulsüz yollarla nüfuz sahibi kişilerin eline geçtiğini, ileride bu yüzen sorunlar yaşanacağını bu nedenle gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Köylüyü topraklandırma ve iskân meselesini millî ve dava olarak görülmesi gerektiğini söyleyen Tankut, başka ülkelerde yapılan çalışmaları hükümete uygulaması için öneride bulunmuştur.⁴⁹⁰ Tankut'un konuşmasında tavsiye ettiği çözüm önerileri şunlardır:

- “1. Memleketin bir iktisadi topografyası yapıldı.*
- 2. Dağıtılacak veya iskâna ayrılacak topraklar kesif olarak Devlete mal edildi.*
- 3. Toprak yüzündeki deli sular uslandırıldı.*
- 4. Susuz yerlerde toprak altı su hazinelerine el atıldı.*
- 5. Topraklar parsellendi.*
- 6. Derhal ev ve köy kurabilmek için gerekli araçlar hazırlandı.”⁴⁹¹*

1.7.7. TBMM XI. Dönemde Mardin Milletvekilliği ve Faaliyetleri (1 Kasım 1957-25 Mayıs 1960)

1957 yılı seçimleri öncesinde muhalefet, seçim stratejisini iktidarı zor duruma düşürecek siyasi manevralar ve söylemler üzerine geliştirmiştir. Siyasi arenada netice veren bu seçim stratejisi muhalefete giderek güç kazandırmıştır. İç ve dış gelişmelerin etkisiyle siyaseten yıpranan DP'nin, muhalefete ve muhalif kesimlere yönelik sürdürdüğü sert tutumu, en çok eleştirilen başlıca konulardandı. Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın tutuklanması, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in gözaltına alınması, tepkilerin başlıca nedenlerinden olmuştur.⁴⁹² DP döneminin son genel seçimleri bir yıl erkene alınarak 27 Ekim 1957 tarihinde yapılmıştır. Erken seçim kararı DP tarafından oy kaybetme kaygısından dolayı verilmiştir. Türkiye'de baş gösteren enflasyon, Kıbrıs Meselesi'nin etkisiyle İstanbul ve İzmir'de 6/7 Eylül 1955'te patlak veren karışıklıklar ve DP'den ayrılanların Hürriyet Partisi'ni (HP) kurmaları, 1957

⁴⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:28, s.683-684.

⁴⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:28, s.684.

⁴⁹² Sedef Bulut, “27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (19), Isparta: Mayıs 2009, s.73-90.

sonbaharında erken seçimi zorunlu hale getiren iç ve dış dinamiklerdir.⁴⁹³ Türkiye’de 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan genel seçimlere DP, CHP, CMP ve HP katılmışlardır.⁴⁹⁴

Tankut ülke siyasetinin bu çalkantılı döneminde erkene alınan 1957 yılı genel seçimlerinde Mardin’den aday olmuştur. Mardin bu seçimde sekiz kontenjana sahiptir ve hepsini de CHP kazanmıştır.⁴⁹⁵ Bu seçimde Mardin’de oy kullanma hakkı olan seçmen sayısı toplamda 133.693 kişiden oluşmaktaydı. Ancak bu seçmenin sadece 105.685’i oy kullanmıştır. Tankut geçerli oyların 55.509’unu alarak, Mardin milletvekili seçilmiştir.⁴⁹⁶ DP İl Teşkilatının sonuca yaptığı itiraz sonuçsuz kalmış ve seçim sonucu İl Seçim Kurulu tarafından 29 Ekim 1957 tarihinde onaylanmıştır. Tankut’un yanı sıra Mardin’den kazanan CHP’li milletvekilleri; Mehmet Ali Arıkan, Mehmet Kâmil Boran, Abdulvahap Dizdaroğlu, Şevket Dursun, Abdul Halim Kermoğlu, Mehmet Selim Telliagaoglu ve Abdülaziz Uras olmuştur.⁴⁹⁷ Tankut bu XI. dönem Meclis çalışmalarına bir kez söz alarak katılmıştır. Ayrıca üç kez *Dış İşleri Komisyonu Üyeliği* görevine seçilmiştir.⁴⁹⁸

Meclis’in 31 Ocak 1958 tarihindeki oturumunda gündemdeki konu; Türkiye’yi yakından ilgilendiren dış politikadaki *Kıbrıs Sorunu* ile ilgili bir gelişme olmuştur. Kıbrıs’ta 27-28 Ocak 1958 tarihlerinde *Türk Mukavemet Teşkilatının* organize ettiği adadaki İngiliz yönetimine karşı tepki mitingleri yapılmıştır. İngilizlerin mitinge katılanlara açtığı ateş sonucu hayatını kaybeden Türkler için, DP Trabzon milletvekili Sabri Dilek, Meclis’in özel bir gündemle toplanmasını talep etmiştir. Kıbrıs’ta yaşananlar üzerine söz alanlardan biri de CHP Mardin milletvekili Tankut’tur. Partisinin meclis grubu adına konuşan Tankut, kısa süren konuşmasında: Kıbrıs’taki Türk nüfusun masum ve temiz kanlarının akıtıldığını, vefat edenlere rahmet dileyerek geride kalanlara da davalarında başarılar dilemiştir.⁴⁹⁹

İngiliz saldırısı sonrası Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler, Türkiye’de tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepki Meclis’te yüksek bir şekilde dile getirilmiş ve dönemin basınında da benzer şekilde ortak bir tavır sergilenmiştir. Milletvekilleri Hasan Reşit Tankut (Mardin-CHP) ve Sabri Dilek’in (Trabzon- DP) Meclis’teki tepkileri dönemin dergilerinden Akis dergisi: “*Yurtta Olup Bitenler Kıbrıs (Hürriyetin Fiati)*” başlığıyla sayfalarına taşımıştır. Fazıl Küçük’ün yazdığı yazının içeriği şöyledir: “(...) Resmi dost İngiltere’nin tepeden turnağa kadar silahlı Enosis’cilere bile reva görmediği, bu beklenmedik sertlik vatan sathında kin ve nefret uyandırdı. Geçen

⁴⁹³ Gönül Güneş, “Çanakkale’de Demokrat Parti Döneminde Seçimler”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.:1, İstanbul: 2013, s.70.

⁴⁹⁴ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), a.g.e., s.4.

⁴⁹⁵ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), a.g.e., s.11.

⁴⁹⁶ TBMM Seçim Sonucu Mazbatası, Dönem:11, Sicil No:827.

⁴⁹⁷ TBMM Albümü (1920-2010), C.:2,..., s.741-742.; Zühtü Arslan, *Türk Parlamento Tarihi TBMM XI. Dönem (1957-1960)*, C.:1, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara: 2013, s.26.

⁴⁹⁸ Zühtü Arslan, *Türk Parlamento Tarihi TBMM XI. Dönem (1957-1960)*, C.:1,..., s.472-490- 509.

⁴⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:11, C.:1, s.595.

hafta Meclis kürsüsüne çıkan D. P. Milletvekili Sabri Dilek, bu infiale tercüman oluyordu. “Haklı dâvalarını izah için miting ya Dr. Fazıl Küçük Dr. küçük ama, dert büyük pan Kıbrıslı kardeşlerimiz” karşılarında “zırhlı otomobiller ve ölüm saçan mitralyözler” bulmuşlardı. “İngiliz askerlerinin bu tecavüzü” hiçbir surette affedilemezdi. Muhalefet adına konuşan Hasan Reşit Tankut da aynı acıyı ve nefreti duyduğunu belirtiyordu. Vatan sathında muvafık muhalif 25 milyonun halen duyduğu, his buydu.”⁵⁰⁰

27 Mayıs 1960 Darbesi, Türk siyasal hayatını kesintiye uğrattırken, Mardin milletvekilliği yılları Tankut’un aktif siyasetinin son yılları olmuştur. Bu dönemden sonra aday olmamıştır.

1.7.8. Hasan Reşit Tankut’un Meclis Çalışma İstatistiği

Tankut parlamento çatısı altında milletvekili ve aldığı birçok komisyon görevi dolayısıyla uzun yıllar süren (29 yıl) siyasi çalışmalarda bulunmuştur. Siyasi hayatı boyunca milletvekili görevinin yanında mensubu olduğu CHP’nin parti idaresindeki görevi ile parti müfettişliği görevini de birlikte yürütmüştür. Parti müfettişi görevinde bulunduğu sürede teftiş bölgesine uzun soluklu ziyaretlerde bulunmuştur. Bu süre zarfında DTCF’de de çalışmış ve dersler vermiştir. TDK’da yürüttüğü Genel Sekreterlik görevi ve dil sahasındaki çalışmalarına devam eden Tankut, dönemin çeşitli gazete ve dergilerinde de yazılar yazmıştır. Tankut’un bütün bu yoğun mesaisinde zaman zaman parlamento çalışmalarına katılamadığı görülmektedir. Ayrıca bazı oylamalara da siyasi tepki koyarak katılmamıştır. Yukarıda mecliste aldığı komisyon görevlerine ve konuşmalarının içeriğine değinmiştik. Bu başlıkta ise yıllara göre Tankut’un Meclis’te yapılan çeşitli oylamalara gösterdiği genel katılım durumunu tablo haline dönüştürdük. Tankut’un tüm dönem meclislerindeki çalışma istatistiğini gösteren tablo şöyledir:

Tablo-2: Hasan Reşit Tankut’un Meclis Çalışma İstatistiği

Meclis Dönemi	Yıl	Oylaması Yapılan Gündem Maddesi	Katılım Durumu
TBMM V. Dönem	1933	• Havayolları Devlet işletme idaresi 1933 malî senesi oylaması ⁵⁰¹	Oylamaya Katılmadı
TBMM V. Dönem	1935	• 2695 sayılı Munzam Tahsisat Kanunu, • 2730 sayılı 1935 Bütçesi Kanunu, ⁵⁰²	Oylamaya Katıldı
TBMM	1935	• 2708 sayılı Deniz yollarına 10 milyon Tahsisat Ayrılması Kanunu, • 7 Mart 1935 tarihinde yapılan	Oylamaya Katılmadı

⁵⁰⁰ Fazıl Küçük, “Yurtta Olup Bitenler Kıbrıs (Hürriyetin Fıatı)”, *Akis*, 8 Şubat 1958, s.10.

⁵⁰¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:5, C.:21, s.40.

⁵⁰² *TBMM Yıllık*, Dönem:5, İçtima: Fevkalade (1 Mart 1935-25 Teşrinievvel 1935),..., s.370/21.

V. Dönem		Hükümete güvenoyu oylaması, ⁵⁰³	
TBMM V. Dönem	1936	• 2843 sayılı Yabancıların Maaşı Kanunu, • 2894 sayılı İzmir Liman Bütçesi Kanunu⁵⁰⁴,	Oylamaya Katıldı
TBMM V. Dönem	1936	• 1936 yılı bütçesi hakkında Hükümet için yapılan güvenoyu oylaması • Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin kabulü ile Hükümet için yapılan güvenoyu oylaması⁵⁰⁵	Oylamaya Katılmadı
TBMM V. Dönem	1937	• 3101 sayılı Şekere İstihlâk ve Gümrük Resimleri Kanunu • 3192 sayılı 1937 Bütçe Kanunu • 14 Haziran 1937 tarihinde yapılan Hükümete güvenoyu oylaması⁵⁰⁶	Oylamaya Katıldı
TBMM V. Dönem	1937	• 3266 sayılı Niyon Anlaşması oylaması,⁵⁰⁷ • 1937 yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu oylaması⁵⁰⁸ • Türkiye-Hollanda arasında ticaret anlaşması kanunu⁵⁰⁹ • Gümrük Tarife Kanunu değişikliği⁵¹⁰ • Yalova kaplıcaları ile kaplıcalar bölgesinin idaresi kanunu⁵¹¹ • Denizbank Kanunu⁵¹² • Orman Umum Müdürlüğü 1937 malî yılı bütçesi oylaması⁵¹³	Oylamaya Katılmadı
TBMM V. Dönem	1938	• Vazife esnasında şehit olan pilot Ekrem Ermek ve makinist Sami Demirel'in	Oylamaya Katıldı

⁵⁰³ TBMM Yıllık, Dönem:5, İçtima: Fevkalade (1 Mart 1935-25 Teşrinievvel 1935),..., s.370/21.

⁵⁰⁴ TBMM Yıllık, Dönem:5, İçtima:1 (26 Teşrinievvel 1935-31 Teşrinievvel 1936),..., s.456/21.

⁵⁰⁵ TBMM Yıllık, Dönem:5, İçtima:1 (26 Teşrinievvel 1935-31 Teşrinievvel 1936),..., s.456/21.

⁵⁰⁶ TBMM Yıllık, Dönem:5, İçtima:2 (1 Teşrinisani 1936- 31 Teşrinievvel 1937), TBMM Matbaası, Ankara:1938, s.390/21.

⁵⁰⁷ TBMM Yıllık, Dönem:5, İçtima:2 (1 Teşrinisani- 31 Teşrinievvel 1937),..., s.390/21.

⁵⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.108.

⁵⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:21, s.27-30.

⁵¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:21, s.67.

⁵¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:21, s.81.

⁵¹² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:21, s.132.

⁵¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.111.

		kanunî mirasçılara tazminat verilmesi hakkındaki kanun ⁵¹⁴	
TBMM V. Dönem	1938	• 3405 sayılı Bütçe Kanunu⁵¹⁵ • 1015 karar sayılı ile 106 karar sayılı Hükümete güvenoyu oylaması⁵¹⁶ • Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Cumhuriyetleri İttihadı arasında akit ve imza edilmiş olan 16 Mart 1931 tarihli ticaret ve seyrüseferin mukavelesi müddetinin uzatılmasına dair oylama⁵¹⁷ • Hazinesinin ortaklığı bulunan şirketlere ait hisse senetleri satın alınması hakkındaki kanun oylaması⁵¹⁸ • İspençiyari ve tıbbî müstahzarlar kanunu oylaması⁵¹⁹ • Pamuk iplikleri ve çimento gümrük resimlerinde tenzilat icrasına dair oylama⁵²⁰ • Barut ve mevaddı infilâkiye, fişek, av mühimmatı ve av saçması inhisarları muvakkat idaresinin 1933 malî yılı hesabı kanunu oylaması⁵²¹ • Yüksek mühendis mektebinin 1938 malî yılı hesabı kanunu oylaması⁵²² • Devlet Ziraat işletmeleri kurumu Kanunu oylaması⁵²³ • Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğü 1937 malî yılı bütçesi oylaması⁵²⁴ • Türk Gemi kurtarma anonim şirketi teşkili hakkındaki kanun⁵²⁵ • Devlet demiryollarının ihtiyacı	Oylamaya Katılmadı

⁵¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.78.

⁵¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.20.

⁵¹⁶ TBMM Yıllık, Dönem:5, İçtima:3 (1 Teşrinisani 1937-31 Teşrinievvel 1938),..., s.505.

⁵¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.24.

⁵¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.27.

⁵¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.38.

⁵²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.41.

⁵²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.54.

⁵²² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.57.

⁵²³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.60.

⁵²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.114.

⁵²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.117.

TBMM V. Dönem	için 16 milyon liraya kadar taahhüt yapılmasına dair olan kanun oylaması⁵²⁶ • Hava kuvvetleri için (21.500.000) liralık taahhüde girişilmesi hakkındaki 2887 sayılı kanun⁵²⁷ • Muhasebe-i Umumiye kanununun 44 ncü maddesinin değiştirilmesine dair kanun⁵²⁸ • 1334-1918 dâhilî istikraz tahvillerinin 1938 ikramiyeli tahviller ile ve 1933 Türk borcu tahvillerinin de dâhilî istikraz tahviller ile mübadelesine dair kanun⁵²⁹ • 13.1.1936 tarih ve 2887 sayılı kanunun tadiline dair olan kanun⁵³⁰ • Türkiye Cumhuriyeti ile Afgan, İran ve Irak Devletleri arasında tanzim olunan âdemi tecavüz müşavere muahedenamesinin tasdikine dair olan kanunu⁵³¹ • Vakıflar umum müdürlüğü 1937 malî yılı bütçesi kanunu⁵³² • Oyun aletleri resmi hakkındaki kanunu oylaması⁵³³ • Halk bankası ve Halk sandıklarının sermayeleri hakkındaki kanunu⁵³⁴ • Türkiye ile İran arasındaki hudut hattının tashihiine müteallik anlaşmanın tasdikine dair kanun oylaması⁵³⁵ • İstanbul Tramvay şirketinden Alman par aların İstanbul şehri imarının tahsisine dair kanun⁵³⁶	Oylamaya Katılmadı

⁵²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.121.

⁵²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.124.

⁵²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.127.

⁵²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.130.

⁵³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.133.

⁵³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.136.

⁵³² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.152.

⁵³³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.155.

⁵³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.158.

⁵³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.161.

⁵³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22, s.164.

		• Müze ve ören yerlerini ziyaret edenlerden alınacak ücret hakkındaki kanun⁵³⁷	
TBMM V. Dönem	1939	• 1939 yılında yapılan 1129 karar sayılı Türk-Fransız Müşterek Beyannamesi Kabulü,⁵³⁸	Oylamaya Katıldı
TBMM V. Dönem	1939-1940	• 1065 karar sayılı Celal Bayar hükümetine güvenoyu oylaması, • 1078 karar sayılı Refik Saydam hükümetine güven oylaması,⁵³⁹ • 1082 karar sayılı Refik Saydam Hükümetine güvenoyu, • 1093 karar sayılı Türk- İngiliz Müşterek Beyannamesi Kabulü,⁵⁴⁰	Oylamaya Katılmadı
TBMM VI. Dönem	1940	• 3774 karar sayılı Orman Umum Müdürlüğü bütçesi, • 3844 sayılı Muvazene Umum Kanunu • 1191 sayılı İcra Vekilleri Heyeti güvenoyu oylaması,⁵⁴¹	Oylamaya Katıldı
TBMM VI. Dönem	1941	• 3954 sayılı Millî Korunma Kanunu ek kanun oylaması,⁵⁴²	Oylamaya Katıldı
TBMM VI. Dönem	1941	• 3954 sayılı Muvazene Umumiye Kanunu, • 4081 sayılı Çiftçi Mallarını Koruma Kanunu oylaması,⁵⁴³	Oylamaya Katılmadı
Meclis Dönemi	Yıl	Oylaması Yapılan Gündem Maddesi	Katılım Durumu
TBMM VI. Dönem	1942	• 4227 sayılı Muvazene Umum Kanunu oylaması,⁵⁴⁴ • 4305 sayılı Varlık Vergisi Kanunu oylaması,⁵⁴⁵	Oylamaya Katıldı

⁵³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:23, s.81.

⁵³⁸ TBMM Yıllık, Dönem:6, İçtima: Fevkalade (3 Nisan 1939-31 Teşrinievvel 1939),..., s.394.

⁵³⁹ TBMM Yıllık, Dönem:5, İçtima:4 (1 Teşrinisani 1938-27 Kânunisani 1939), TBMM Matbaası, Ankara: 1939, s.257/XXII.

⁵⁴⁰ TBMM Yıllık, Dönem:6, İçtima: Fevkalade (3 Nisan 1939-31 Teşrinievvel 1939),..., s.394.

⁵⁴¹ TBMM Yıllık, Dönem:6, İçtima:1 (1 Teşrinisani 1939-31 Teşrinievvel 1940), TBMM Matbaası, Ankara: 1941, s.418.

⁵⁴² TBMM Yıllık, Dönem:6, İçtima:2 (1 Teşrinisani 1940- 31 Teşrinievvel 1941), TBMM Matbaası, Ankara: 1942, s.400.

⁵⁴³ TBMM Yıllık, Dönem:6, İçtima:2 (1 Teşrinisani 1940- 31 Teşrinievvel 1941),..., s.400.

⁵⁴⁴ TBMM Yıllık, Dönem:6, İçtima:3 (1 Teşrinisani 1941- 31 Teşrinievvel 1942), TBMM Matbaası, Ankara: 1943, s.388.

⁵⁴⁵ TBMM Yıllık, Dönem:6, İçtima:4 (1 Teşrinisani 1942- 8 Mart 1943), TBMM Matbaası, Ankara: 1943, s.236.

TBMM VI. Dönem	1942	• 1310 sayılı İcra Vekilleri heyeti güvenoyu oylaması,⁵⁴⁶ • 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu oylaması,⁵⁴⁷	Oylamaya Katılmadı
TBMM VII. Dönem	1943	• 4420 sayılı Muvazene Umum Kanunu ve • 4427 sayılı Şose Köprüler Kanunu oylaması,⁵⁴⁸	Oylamaya Katıldı
TBMM VII. Dönem	1943	• 1330 sayılı icra Vekilleri Heyeti güven oylamasına,⁵⁴⁹	Oylamaya Katılmadı
TBMM VII. Dönem	1944-1945	• 4566 sayılı Muvazene Umum Kanunu, • 4553 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu • 1430 sayılı Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerin kesilmesine dair kanun oylamalarına,⁵⁵⁰	Oylamaya Katıldı
TBMM VII. Dönem	1945	• 4741 sayılı yedi aylık Bütçe Kanunu, • 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu • 1467 sayılı Bakanlar Kurulu güven oylaması⁵⁵¹	Oylamaya Katılmadı
TBMM VII. Dönem	1946	• 1498 sayılı BMM Seçiminin Yenilenmesi oylaması,⁵⁵²	Oylamaya Katıldı
TBMM VII. Dönem	1946	• 4817 sayılı 1946 Yılı Bütçe Kanunu oylaması,⁵⁵³	Oylamaya Katılmadı
TBMM VIII. Dönem	1947	• 1504 sayılı Bakanlar Kurulu güven oylaması, • 4997 sayılı 1947 Yılı Bütçesi oylaması ve 1566 sayılı Bakanlar Kurulu güven oylaması⁵⁵⁴	Oylamaya Katılmadı
TBMM XI. Dönem	1958	• İstanbul Üniversitesi 1957 yılı Bütçe Kanunu oylaması⁵⁵⁵	Oylamaya Katılmadı

⁵⁴⁶ TBMM Yıllık, Dönem:6, İçtima:3 (1 Teşrinisani 1941- 31 Teşrinievvel 1942),..., s.388.

⁵⁴⁷ TBMM Yıllık, Dönem:6, İçtima:4 (1 Teşrinisani 1942- 8 Mart 1943),..., s.236.

⁵⁴⁸ TBMM Yıllık, Dönem:7, İçtima: Fevkalade (8 Mart 1943-31 Teşrinievvel 1943), TBMM Matbaası, Ankara: 1944, s.303.

⁵⁴⁹ TBMM Yıllık, Dönem:7, İçtima: Fevkalade (8 Mart 1943-31 Teşrinievvel 1943),..., s.303.

⁵⁵⁰ TBMM Yıllık, Dönem:7, İçtima: 1 (1 Teşrinisani 1943-31 Teşrinievvel 1944), TBMM Matbaası, Ankara: 1945, s.401.

⁵⁵¹ TBMM Yıllık, Dönem:7, İçtima:2 (1 Kasım 1944-31 Ekim 1945), TBMM Matbaası, Ankara: 1945, s.405.

⁵⁵² TBMM Yıllık, Dönem:7, İçtima: 3 (1 Kasım 1945-14 Haziran 1946), TBMM Matbaası, Ankara: 1947, s.413.

⁵⁵³ TBMM Yıllık, Dönem:7, İçtima: 3 (1 Kasım 1945-14 Haziran 1946),..., s.413.

⁵⁵⁴ TBMM Yıllık, Dönem:8, Toplantı: Olağan-1 (5 Ağustos/31 Ekim 1946/1 Kasım 1946-31 Ekim 1947),..., s.816/24.

1.7.9. Parti Müfettişliği Faaliyetleri

Halk Fırkasının ilk yıllarında (1923) kabul edilen parti nizamnamesiyle kurulan *Parti Müfettişliği* uygulamasının amacı; parti genel merkezinin taşra teşkilatları üzerindeki denetimini sağlamaktır.⁵⁵⁶ Nizamnamede, kurulması düşünülen *Mıntika Müfettişliği* tam da bu amaca hizmet edecek, işlevsel bir denetim mekanizması niteliğindeydi. Müfettişlerin görevlerinden biri; gittikleri yerlerde tek parti hükümetinin ana siyasetini halka ve parti teşkilatlarına anlatmak şeklinde olmuştur. Bunun yanı sıra müfettişler halkla yakın temas kurarak halkın isteklerini parti merkezine iletmek, hükümet programı etrafında şekillenen kamu hizmetlerinin yerel idareciler tarafından ne ölçüde yerine getirildiğini denetlemek, parti teşkilatlarının kongrelerini gerçekleştirmek, seçim işlerini takip etmek ve Halkevleri ile parti teşkilatlarının uyum içerisinde çalışmalarını sağlamak gibi başka görevleri de bulunmaktaydı.⁵⁵⁷

Tankut'un, Maraş milletvekili olarak katıldığı ve 29 Mayıs 1939 tarihinde gerçekleştirilen CHP'nin beşinci kurultayında yeni bir tüzük oluşturulmuştur.⁵⁵⁸ Yeni tüzüğe göre TBMM'de *Parti Müstakil Grubu* oluşturulacak, *Parti Müfettişleri* atanacak ve Halk Odaları açılacaktı.⁵⁵⁹ Bu kararlar aynı zamanda, 18 Haziran 1936 tarihli kararla yürürlüğe giren; CHP Vilayet Başkanlığı görevini yürüten valilerin bu vazifeden istifa etmeleri anlamına geliyordu. CHP, bu kararı ile parti-devlet kaynaşması eleştirilerini bitirmek ve uygulamalarda yetki karmaşası nedeniyle ortaya çıkan aksaklıkları çözmekti.⁵⁶⁰ Bu yıllarda parti teşkilatının önemli bir parçası olan *Parti Müfettişliği* uygulaması ile daha önce vilayetlerde valiler eliyle yürütülen her türlü parti çalışmalarını organize etmek ve daha sağlıklı yürütülmesini sağlamak hedeflenmiştir.

CHP Teftiş Talimatnamesi'ne göre *Parti Müfettişleri* bir senenin en az altı ayını teftiş bölgesinde geçirmeleri, yılda en az iki teftiş yapmaları ve düzenledikleri raporlarını CHP Genel Sekreterliğine göndermeleri istenmiştir.⁵⁶¹ Talimatnamede; müfettişlerin sorumluluk sahalarındaki görevlerini yerine getirirken yapacakları

⁵⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:11, C.:1, s.503.

⁵⁵⁶ Cemil Koçak, CHP'nin Parti Müfettişliği uygulamasını İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1909 yılındaki nizamnamesinden örnek aldığını belirtmektedir. Bkz.: Cemil Koçak, *Geçmişimiz İtinayla Temizlenir*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2009, s.129-132.

⁵⁵⁷ CHP Umumi İdare Heyeti tarafından 30 Temmuz 1943 tarihinde hazırlanan "*CHP Teftiş Talimatnâmesi*" ile Parti Müfettişlerinin görevleri ve raporları nasıl hazırlayacakları maddeler halinde detaylı bir şekilde sıralanmıştır. Bkz.: C.C.A.490.1.1005.881.1.9.; C.C.A.490.1.1005.881.1.10.; C.C.A.490.1.1005.881.1.11.; C.C.A.490.1.1005.881.1.12.; C.C.A.490.1.1005.881.1.13.

⁵⁵⁸ *CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları* (29 Mayıs 1939-3 Haziran 1939),..., s.16.; *Akşam*, 29 Mayıs 1939, s.1-10.; *Cumhuriyet*, 29-30 Mayıs 1939, s.1-7-9.; *Son Posta*, 29 Mayıs 1939, s.1-11.; *Ulus*, 29-30 Mayıs 1939, s.1-5.

⁵⁵⁹ *Akşam*, 31 Mayıs 1939, s.1-10.; *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1939, s.1.

⁵⁶⁰ İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)*, TBMM Vakfı Yayınları, C.:1, Ankara: 2004, s.927.; Cemil Koçak, a.g.e., s.142-143.

⁵⁶¹ C.C.A.490.1.5.22.19.1.

masraflar, parti yönetiminin belirlediği aylık harcırah miktarı ile bir hükme bağlanmıştır.⁵⁶² Yeni tüzük gereği yirmi teftiş bölgesine ayrılan *Parti Müfettişi* kadroları için 7 Temmuz 1939 tarihinde seçimler yapılmıştır. Tankut, CHP İdare Kurulu tarafından yapılan seçim sonucunda önce Adana-Hatay bölgesine daha sonra da 1 Eylül 1940 tarihinde ise Seyhan-İçel bölgesi *Parti Müfettişi* görevlerine getirilmiştir.⁵⁶³ *CHP Teftiş Talimatnamesi*'nin 4. maddesine göre müfettişler, teftiş bölgeleri dâhilindeki vilayetleri mevsime, yolların durumuna ve ulaşım vasıtalarının şekline göre sıraya koyarak, hangi vilayette ne zaman teftiş yapacağını bir takvim halinde parti merkezine bildirmek zorundaydı.⁵⁶⁴ Bu hüküm gereğince Tankut, yapacağı teftişin zaman aralığını bir plan halinde düzenleyerek parti genel merkezine bildirmiştir. 26 Kasım 1940 tarihinde parti genel merkezine gönderdiği yazıda yapacağı İçel ve Seyhan vilayetleri ziyaretleri için teftiş tarihlerini şu şekilde bildirmiştir:

İçel-1 Mart-15 Nisan 1940	Birinci Teftiş
Adana- 15 Nisan-31 Mayıs 1940	Birinci Teftiş
İçel- 1 Birinci Teşrin-15 İkinci Teşrin 1940	İkinci Teftiş
Adana- 1 İkinci Teşrin- 31 Birinci Kânun 1940	İkinci Teftiş ⁵⁶⁵

Tankut'un, belirlediği bu tarihleri -yılıda iki kez teftiş yapabilmek için- 30 Kasım 1940 tarihinde parti genel merkezine gönderdiği ikinci bir takvimle şöyle güncellemiştir:

Hatay- Eylül ve Mart 1940
Seyhan- Mayıs ve Birinci Teşrin 1940
İçel- Nisan ve İkinci Teşrin 1940 ⁵⁶⁶

⁵⁶² Müfettişlerin teftiş bölgelerindeki giderlerini karşılamak için belirlenen miktarın 1937 yılı itibarıyla *Parti Mali İşler Bürosu*'ndan Tankut'a gönderilen bir yazıdan aylık 200 lira olduğunu görmekteyiz. Bkz.: C.C.A.490.1.0.1549.304.2.

⁵⁶³ C.C.A.490.1.1005.881.1.3.; C.C.A.490.1.1005.881.1.5.; C.C.A.490.1.1005.881.1.7.;

C.C.A.490.1.1005.881.1.7.; C.C.A.490.1.5.23.1.4.; Tankut'un Antakya'dan yeni teftiş bölgesi Adana ve Mersin'e görevlendirilmesi sonrası Hatay başınında "*Profesör Tankut Şerefine Dün Akşam Bir Veda Yemeği Verildi*" başlığıyla çıkan haber şöyledir: "*Profesör Tankut şerefine Dün akşam bir veda ziyafeti verildi Seyhan ve İçel bölgeleri Parti Müfettişliğine tayin edilen Sabık Parti o Müfettişimiz Profesör Hasan Reşit Tankut şerefine dün akşam o Vilâyet Parti İdare Heyeti tarafından Turizm otelinde 40 kişilik bir veda ziyafeti verilmiştir. Ziyafette Valimiz, Parti Müfettişimiz, Hatay Mebusları, Hükümet, Parti ve Belediye Erkânı ile partililer hazır bulunmuş ve yemek samimi bir hava içinde saat 10.30 a kadar devam etmiştir. Profesör Tankut bu sabah şehrimizden ayrılarak Adana'ya hareket etmiştir. Kendisine iyi yolculuk ve yeni vazifesinde muvaffakiyet dileriz.*" *Yeni Gün*, 24 Eylül 1940, s.1.; İsmet Binark, a.g.e., s.928.; *Akşam*, 8 Temmuz 1939, s.13.; *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1939, s.1.; *Son Posta*, 7 Temmuz 1939, s.1-2.; *Ulus*, 8 Temmuz 1939, s.1.; *Tan*, 8 Temmuz 1939, s.1.; *Yeni Mersin*, 8 Temmuz 1939, s.2.

⁵⁶⁴ C.C.A.490.1.704.397.1.139.

⁵⁶⁵ C.C.A.490.1.704.397.1.133.

⁵⁶⁶ C.C.A.490.1.704.397.1.138.

Teftiş mıntıkasına giren vilayetlerde kongrelerin yapılması için yıl içinde Birinci Kânun ve İkinci Kânunu uygun aylar olarak gördüğünü yazan Tankut, teftişin belirlenen sürede bitmediği takdirde yaz aylarında tamamlamayı düşündüğünü de ifade etmiştir. Tankut, gecikmenin olası nedenlerini; bölgenin sıcak olmasına, sıtma hastalığına ve özellikle kış mevsiminde yaşanan ulaşım sorunlarına bağlamıştır. Ancak teftiş bölgesindeki ziyaretlerine bakıldığında, Tankut'un bu planlamaya harfiyen uyamadığı görülmektedir. Bu durumun nedenleri arasında Meclis ve seçim çalışmaları ve teftiş bölgesindeki mevsime bağlı ulaşım sorunları ile teftiş çalışmalarının düşünülenden fazla bir zaman alması yer almaktaydı.⁵⁶⁷

Parti Müfettişi görevi sırasında görev bölgesi Hatay, Adana ve Mersin'de yapılan kongrelerin birçoğuna katılmış, parti teşkilatlarının yenilenmesi ve kurulması süreçlerini takip etmiştir. Tankut, CHP'nin parti müfettişi sıfatıyla teftiş mıntıkasında bulunan başta Halkevleri olmak üzere, parti vilayet teşkilatlarını, mıntika bölgesindeki siyasi, ekonomik ve sosyal yapı hakkında incelemelerde bulunmuştur. Tankut, teftişte bulunduğu mıntikalarda elde ettiği izlenimlerini ve düşüncelerini içeren raporları CHP Genel Sekreterliğine sunmuştur. Halkevlerinde çeşitli konferanslar vererek Cumhuriyet ideolojisinin ve parti ilkelerinin toplumda daha güçlü bir şekilde benimsenmesine katkıları olmuştur. Tankut, parti müfettişliği sırasında teftiş amaçlı gittiği her yerde halkla iç içe çalışmalar yürütmüştür. Takip ettiği bu siyaset yöntemi sayesinde, halkın nabzını yakından takip etme imkanı bulmuştur. Parti müfettişliği süresince parti genel sekreterliğine sunduğu söz konusu raporlar şöyledir: Dersim Raporu (27 Aralık 1931)⁵⁶⁸, Hatay Teftiş Raporu (6 Ekim 1939)⁵⁶⁹, Hatay Turizmi Hakkındaki Raporu (6 Mayıs 1940)⁵⁷⁰, İçel'e Dair Teftiş Raporu (29 Mayıs 1940)⁵⁷¹, Seyhan Bölgesine Ait Teftiş Raporu (18 Temmuz 1940)⁵⁷², Van, Muş, Bitlis ve Siirt Bölgelerine Dair Raporu (16 Ekim 1940)⁵⁷³, Seyhan Bölgesine Ait Teftiş Raporu (16 Haziran 1941)⁵⁷⁴, Malatya Vilayet Kongresi Teftiş Raporu (11 Nisan 1948)⁵⁷⁵ ve Londra Halkevi Teftiş Raporu (27 Ağustos 1948)⁵⁷⁶ şeklindedir.

1.7.9.1. Hatay Teftiş Raporu (6 Ekim 1939)

Tankut, Adana-Hatay bölgesi parti müfettişi görevine 1939 yılının Temmuz ayının başında getirilmesinin ardından 23 Temmuz 1939 tarihinde yapılacak Hatay'ın kurtuluşu kutlamalarına katılmak üzere şehri ziyaret etmiştir. Bu tarih, aynı

⁵⁶⁷ C.C.A.490.1.704.397.1.138.

⁵⁶⁸ C.C.A.30.1.115.797.16.; Bu raporun içeriğine çalışmamızın ikinci bölümünde yer verilmiştir.

⁵⁶⁹ C.C.A.490.1.703.395.1.

⁵⁷⁰ C.C.A.490.1.1128.120.2.

⁵⁷¹ C.C.A.490.1.270.1078.2.

⁵⁷² C.C.A.490.1.1580.436.2.

⁵⁷³ C.C.A.490.1.1015.916.4.

⁵⁷⁴ C.C.A.490.1.1391.617.2.

⁵⁷⁵ C.C.A.490.1.175.698.1.

⁵⁷⁶ C.C.A.490.1.1065.1086.1.

zamanda son Fransız birliklerinin de şehirden ayrıldığı gündür. Ziyareti önemli kılan diğer bir taraf ise Tankut'un Hatay'a parti müfettişi göreviyle yaptığı ilk ziyaret olmasıdır. *CHP Teftiş Talimatnamesi*'nin belirlediği kurallara göre Parti Müfettişleri teftiş bölgeleri hakkında yılda iki kez teftiş yapmaları hükmü bulunmaktaydı. Yapılan teftişin raporlanması ve parti genel merkezine gönderilmesi, Ankara merkezli yürütülen siyasetin merkezden-taşraya doğru bir şekilde uygulanması için oldukça önemliydi. Bununla birlikte, Anavatan'a yeni iltihak etmiş olan Hatay'ın Cumhuriyet idaresine entegrasyonunu sağlamayı hızlandırmak da gerekiyordu. Raporlar, partinin teşkilat gücünü ve niteliğini de ortaya koyan mühim belgeler niteliğindeydi. Müfettişlerin görüşlerini, tespitlerini ve tavsiyelerini içeren raporlar, parti genel merkezine doğru ve yerinde tedbirler alması için de önemli bilgi akışı sağlamaktaydı. Söz konusu Fransız işgalinden yeni kurtulmuş ve Misakımillî'nin tamamlanmış bir parçası olan Hatay olunca, yörenin siyasi, sosyal ve ekonomik durumu hakkında önemli bilgiler veren raporlar, Ankara için daha da önem kazanmıştır.

Tankut, ilk teftiş raporunu Hatay'a dair hazırlamıştır. Raporda, Anavatan'a yeni katılmış Hatay'daki mevcut durumu analiz eden bilgilere yer verilmiştir. Hatay'da tek parti yönetiminin inşası ve yeni rejimin tüm tamamlayıcı unsurlarıyla tesisine yönelik çalışmaların nasıl yürütülmesi gerektiği hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Tankut'un aktardığına göre Hatay'da vilayet idaresinin teşkilatlanması tam anlamıyla kurulana kadar bu geçiş sürecini yürüten CHP vilayet teşkilatı ve Halkevi olmuştur. Hatay'da Halkevinin ve parti teşkilatının yürüttüğü faaliyetlerin taşıdığı önemi ve halkın yerelde Halkevi ile parti teşkilatını tek idari otorite olarak görmesinin nedenlerini şu cümleleriyle açıklamıştır: *"(...) Çünkü mücadele günleri ve hareketleri kudret ve nizamını yalnız halkevlerimizden almış ve halkevleri istihbarat emniyet teşkilâtlarıyla, muamelat memurları ve daha bazı yardımcı kuvvet unsurlarıyla sonuna kadar fîlen hâkim vaziyetini muhafaza etmiştir. Tek ve toplu her türlü temas yalnız onunla olduğu için Hatay Devleti zamanında da bu halin aynen devam ettiğini fakat aynı zamanda muhabbet ve hürmet ifade eden bu gönül bağlılığının, bu heyecanlı ve duygulu memlekette bazen fazla hassasiyet yapmış olduğunu öğrendim. (...) Bu suretle de Halkevleri ve Parti teşkilâtı esaslı bir merci olmak vasfını kazanmıştır."*⁵⁷⁷ Tankut, Hatay'da halkın parti teşkilatı ve Halkevinin sorunların çözümü için tek yetkili merci olarak gördüğünü yazmıştır. Bu nedenle, parti müfettişi olarak halka devlet otoritesinin varlığını hissettirmek ve örnek olmak için teftiş esnasında gittiği her yerde ilk önce devlet otoritesini temsil eden yörenin idarecilerini, komuta kademesini ve adli teşkilatını ziyaret etme kararını aldığını belirtmiştir. Böyle bir karar almasının nedenini raporda şu cümlelerle aktarmaktadır: *"(...) Halk; Parti Reislerimize ve bana arzuhalde müracaat ediyorlardı. Bu arzuhalin resmen vilâyete havale edildiğini veya müracaatlara istinaden tezkereler yazıldığını görüyordum. Hukukî mevzular üzerindeki ihtilâfların*

⁵⁷⁷ C.C.A.490.1.703.395.1.29.

halli için de Partiye başvuruyorlardı. Hem yeni teşekkül etmekte olan vilâyetin prestijine hürmet telkin hem fırkanın kazandığı itaatli sevgiyi idame etmek icap ediyordu. İşe şahsen numune olmakla başladım. (...) Günlük ve umumî hayata ait müracaatlara icabına göre hükûmete müracaat ediniz veyahut bir kere ben temas edeyim gibi cevaplarla halkın kendi işleri için hükûmete başvurmaları lazım geldiğini telkin etmek istedim.”⁵⁷⁸

Tankut’un ziyaretinde önem verdiği diğer bir konu ise yerelde olabildiğince çok kişiyle temasta bulunmak olmuştur. Tankut’a göre yaklaşık bir yıl önce kurulmuş özerk yapıdaki *Hatay Devleti* idaresinin taşıdığı yönetim anlayışı ve uygulamaları, Hatay’da halk üzerinde bazı alışkanlıklar bırakmıştı. Halkın bunlardan sıyrılıp Cumhuriyetin yeni yönetim anlayışını kısa sürede benimsemesi gerekiyordu. Bu amaçla CHP’nin Hatay vilayet ve kaza teşkilat üyeleri ile önemli bir görüşme yapmıştır. Tankut, parti ilkelerinin uygulanması ve yürütülmesi için parti teşkilatlarıyla yaptığı toplantıda, Hatay’da yürütülecek faaliyetler hakkında onlara bir yol haritası çizmiş ve şunları söylemiştir:

“Hiçbir hadise ve tesir önünde sarsılmayan bir hükûmet otoritesi tesisi esastır. Parti bağrından doğan hükûmet teşkilâtıyla parti teşkilâtı daima birbirini tamamlayıcı bir birliktir. Parti yurttaşların dileklerini kendi teşkilâtında kademe kademe toplayıp büyük kurultayında millî arzu ve program halinde formülleyerek hükûmetine devredince en büyük kudret ve nüfuzunu kullanmış olur. Dört sene sonra yine kurultayda bu dileklerin ne olduğunu sormaktan üstün bir murakabe olamaz. Böylece parti şahsiyetinin toptan nüfuz ve murakabesi teessüs etmiş olur ki bu suretle temin edilebilir. Cumhuriyet idaresinin maddi ve manevi zaferden zafere koşuşunun sırrını burada buluyorlar.”⁵⁷⁹

Raporunda; *Hatay Devleti* sürecinde yaşanan yukarıda bahsedilen durum nedeniyle böyle bir konuşmaya şiddetle ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Yaptığı bu konuşma ve telkinlerin teşkilât yapısı üzerinde olumlu etkileri olmuştur. Konuşmasının parti teşkilatı görevlileri üzerinde yarattığı bu etki için: *“Bu konuşmalar teşkilâtımızda rol sahibi arkadaşları tenvir etmeye başladı.”* cümlesini de kurmuştur.⁵⁸⁰

Raporunda yer verdiği konulardan biri de Hatay’ın ilk valisi İbrahim Şükrü Sökmensüer’in özverili çalışmaları olmuştur. Sökmensüer’in partinin ilkeleriyle bütünleşen faaliyetlerinden övgüyle bahseden Tankut, bu şahsi çabanın halk ile partinin kucaklaşması sürecini hızlandırıldığını da belirtmiştir. Sıcak iklim yüzünden şehir merkezinden uzak yerlere henüz bir ziyaret gerçekleştirmediğini yazan Tankut,

⁵⁷⁸ C.C.A.490.1.703.395.1.29.

⁵⁷⁹ C.C.A.490.1.703.395.1.30.

⁵⁸⁰ C.C.A.490.1.703.395.1.30.

olabildiğince çok kişiye ulaşmak için her toplantıda büyük kalabalıkların toplanmasına özen gösterdiğini bildirmiştir.⁵⁸¹

Hatay'da 1939 yılında yapılması gereken belediye seçimleri için gerekli hazırlıkların yapılması sürecine Tankut da bizzat katılmıştır. Bu seçim, Hatay'ın iltihak kararı sonrası yapılan ilk belediye seçimi olması nedeniyle önemlidir. Tankut, seçimde parti yönetiminin arzu ettiği sonucu elde etmesi için: *"Cumhuriyet kanunlarına göre yeni ve ilk belediye intihabına geçmek üzere bulunan Hatay şehirlerinde Parti müdahalesinin yumuşak ve hissedilmez bir tertipte yapılması başlıca bir iştir."*⁵⁸² ifadelerini sarf etmiştir. Bu düşünceleriyle, seçim öncesi parti genel merkezi tarafından alınması gereken tedbirler olduğuna dikkatleri çekmiş ve uyarıda bulunmuştur. Tankut, devamında hem Hatay'daki seçim atmosferi hakkında bilgiler vermiş hem de parti genel merkezine burada atılacak adımlar konusunda uyarılarına devam etmiştir: *"Halk öteden beri çeşitli kuvvetlerin meddücezrine tabi olarak ihtiras kıskırtmaya alışık olduğundan zıddiyetleri Parti umdelerinin çekici ve alıcı kıymetleriyle yumuşatmak ve böylece kısa bir zamanda esaslı bir birlik yaratmak icap ediyor. Vali Sökmensüer'le mutabık kaldığımız şekil ve zamanlarda halkla konuşmalar tertip edildi. Şimdi bütün Hatay'da Ocaklarda ve Halkevlerinde sistemli ve devamlı bir konuşma var."*⁵⁸³ cümleleriyle vilayetin yerel seçim öncesi hakkında bir durum değerlendirmesini yapmış ve Parti Müfettişi sıfatıyla yerel seçim öncesi yürüttüğü çalışmalarını anlatmıştır.

Tankut, belediye ve muhtarlık seçimleri öncesi parti merkezine yaptığı uyarılar sayesinde merkezi hükümetin gerekli hukuki tedbirleri alarak aday belirleme sürecine doğrudan etki ettiğini: *"Hükümet kanun bakımından yapılması gerekli tertipleri alarak ilk safhaya yani her mahalden iki mümessil seçmeye Eylül bir de başlayacağı için biz de bu mümessillerin 30 Ağustos'ta tespit edilmesini tamim ettik. (...) Belediye intihabının bütün safhalarında Hükümetle muvazi yürütmek için gerekli tertipler alınmış bulunuyor. Burada Muhtar intihabı ile de ilgilenmeye mecbur olduğumdan vilayetle bu hususu da görüşerek gerekli tedbirleri alacağım."*⁵⁸⁴ cümleleriyle aktarmıştır.

Tankut, yerel seçimde karşılaşılabilecek tek sorunun belediye başkanı seçiminde yaşanacağını düşünmüştür. Bunun nedenini şöyle açıklamıştır: *"(...) Çünkü yeni vatan parçasında en iyinin ve en mükemmelin hangisi olduğunu kestiremeyen heyecanlı, alıngan ve kararsız bir maneviyat var."* sözleriyle Hatay'daki seçmen profilini göstermiştir. Devamında: *"Kendilerine Reis beğendiremeyeceğimiz bu kasabalılar için gerçekten kusursuz kimseler seçmek bizce de umde olmakla beraber bu maksada tamamıyla eremeyeceğimizi şimdiden arza mecburum. On beş günden beridir Vali ile mütemadiyen bu ciheti görüşüyoruz, mamafih o kadar çok dikkatli*

⁵⁸¹ C.C.A.490.1.703.395.1.30.

⁵⁸² C.C.A.490.1.703.395.1.30.

⁵⁸³ C.C.A.490.1.703.395.1.30.

⁵⁸⁴ C.C.A.490.1.703.395.1.31.

davranıyoruz ki neticede hiç olmazsa en az kusurluyu bulacağımıza inanabiliriz.”⁵⁸⁵ Bu ifadeleriyle Tankut, Hatay’daki seçmen eğilimleri üzerinde etki yaratmak ve oy tercihlerini doğru adaydan yana kullanmaları için çalıştığını ancak bunun sonuç veremeyeceğini belirtmiştir.

Tankut, teftişi sırasında Hatay’ın kazalarını ve bazı köylerini de gezmiştir. Raporunda yaptığı bu ziyaretlere değinmiştir. Yol ve ulaşım durumu, iklim koşulları (sıcak hava özellikle) ve elbette zaman darlığı bu ziyaretlerin sayısını etkilemiştir. Bu olumsuz şartlara rağmen ziyaretlerine devam eden Tankut, parti ruhunu yaymaya çalışan teşkilatların her yere yayılmış olmasından ve aktif çalışmalarından ötürü memnuniyet duyduğunu belirtmiştir. Ziyaretleri sırasında elde ettiği izlenimlerini parti genel merkezine şu cümlelerle aktarmıştır: “(...) *halk fırkacılığı hayatına bitıştirmiş gibi duygulu ve heyecanlı görünüyor. Eğer iyi idare edilir ve nemalandırılırsa Parti bağlılığını Hatay’da başka yerlerden üstün ve kuvvetli göreceğimize emin olabiliriz. Bu fırka bağlılığını yalnız bir mücadele icabı veya bir kurtuluş gururu için de mütalâa etmeliyiz. Zira burada halkın Türk kısmında iç benliğini okşayan her fikre karşı zaten taassup derecesinde bir bağlılık var. Türklüğü üstünleyen Parti umdelerinin buradaki zaferini işte bu millî karakterde buluyorum. Bu kısım halk Parti emirlerine karşı feragatli, Parti umdelerine karşı hararetlidir. Her zaman her dediğimizi kabul ettirmek için yanlarına gidip onlarla konuşmak yeter.*”⁵⁸⁶

Hatay’da halk arasında Türklük bilincinin ne düzeyde olduğu hakkında verdiği bu bilgilerden sonra toplumun genel hadiselerle karşı verdiği tepkiler üzerinden sosyolojik bir tahlilde bulunmuştur. Verdiği bu bilgiler için: “(...) *hoşa gitmeyen cihetler...*” cümlesini kuran Tankut’a göre: “*Hatay halkı umumî meselelere karışmak bakımından üçe ayrılabilir. 1-İskenderun ve Antakya şosesinin iç yanında kalan İskenderun, Baylan, Kırıkhan, Reyhaniye bölgeleri. 2-Antakya ve civarı. 3-Aleviler*”⁵⁸⁷ Üç başlığa ayırdığı Hatay halkına dair fikirlerinin kaynağını, teftiş sırasındaki gözlemleri ve bu gruplarla yaptığı görüşmelerden edindiği bilgiler oluşturmuştur. Tankut, yukarıda verildiği gibi bir sınıflandırmaya tabi tuttuğu Hatay’daki meskûn halktan ilk gruptakiler hakkında önemli detaylar vermiştir. Uzun süreden beridir Hatay’da yerleşik halde yaşayan bu halkın Türk kimliğine, Cumhuriyet ülküsüne ve parti ilkelerine olan bağlılıkları ile aidiyet hislerini ve bunun nedenini şu cümlelerle aktarmıştır: “(...) *Burada halk çoktan beri kasaba ve köylerde yerleşmiş olmakla beraber aşiret ahlâk ve âdetlerini bırakmamışlardır. Fert kendisini aşiretine tabi bilir. Kuvvetli bir tesanütleri ve zarîf olmakla beraber henüz yaşamakta olan içtimâî hiyerarşilerine hissedilir derecede hürmetleri var. Başka dil ve âdetle ayrılmış konuşmalar karşısında millî benlikleri mütemadiyen kuvvetlendirdiği için mutaassıp Türkçü olmuşlardır. Bunlar Partiyi kendi*

⁵⁸⁵ C.C.A.490.1.703.395.1.31.

⁵⁸⁶ C.C.A.490.1.703.395.1.31.; C.C.A.490.1.703.395.1.32.

⁵⁸⁷ C.C.A.490.1.703.395.1.32.

varlıklarından yukarı ve her şeyin üstünde tanımakta güçlük çekmemişlerdir. İşte bunun içindir ki bunların arasında Partiye muhabbetle itaatle mümtezic bir bağlılık bulunuyor.”⁵⁸⁸ Bu olumlu görüşlerinden sonra İskenderun, Baylan, Kırıkhan ve Reyhaniye bölgelerinde oturan halkın olumsuz olarak değerlendirdiği bazı yönlerini de yazmıştır. Tankut’un aktardığına göre: “(...) Kusurlu tarafları normal zamanlarda benci olmalarıdır. Varlıklarına ve diriliklerine güvendikleri için her şeyin kendilerinde ve ellerinde olmasını istiyorlar. Hakikati söylemek lazım gelirse esas bakımdan ve sade politik manada sağlam ve gerçek partililer bunlardır. Antakyalılar bunları Amuklular ismiyle anar.”⁵⁸⁹

Raporda, “Antakya ve civarı” olarak tanımladığı ikinci gruptaki halkın düşünce yapısı, diğer zümrelere karşı yaklaşımları ve partiye duydukları bağlılıkları hakkında bazı bilgiler vermiştir. Tankut’a göre bu zümre diğerlerine göre yüksek eğitim almış ve daha çok kamuda görev yapmalarından ötürü ekonomik bir güce sahip kişilerden oluşmaktadır. Bu zümreye ilişkin değerlendirmesi ise şöyledir: “Antakya ve civarı Türk halkı da candan Partici olabilir. Fakat bunlar eski ve tarihi şehirlerin hepsinde olduğu gibi fıkren ve ilmen yükselmiş fakat alıngan ve biraz da vehimli bir zümreyi yaşıyorlar. Bu zümre şehir ve civarının aristokratlarıdır. Kendilerini Amuklulardan yüksek sayarlar ve onların şeref ve menfaat sahasında söz ve hak sahibi olmasını çok gören bir halleri var. Memuriyet vermiş, hükûmet teşkilâtında yer almış, tahsil görmüş insanlar sıfatıyla böyle düşüncelerini mazur görmek kabil olursa da ekseriya yalnız düşünmekle kalmazlar. İşlerin durgunluğu ve siyasî ufku açıldığı zamanlarda mücadeleye geçerler.”⁵⁹⁰

Bu iki zümre ile ilgili değerlendirmelerinden sonra Tankut, aynı zamanda -bu iki zümrenin sebep olduğu- gözlemleri sonucu ulaştığı bir tehlikeye de dikkat çekmiştir. Raporda, dikkat çekilen durum; Hatay’daki parti içi çekişmeler ve birbirine muhalif grupların yapısı hakkında olmuştur. Tankut, partiye bağlılıkları aynı olsa bile toplumsal dinamikleri birbirinden farklı olan bu iki zümre arasında olası bir çekişmenin yaşanabileceğini, bunun da parti teşkilatı üzerinde istenmeyen sonuçlara yol açacağını önemle dile getirmiştir. Raporda bu kaygısını şu cümlelerle aktarmıştır: “Bugün böyle bir mücadelenin başlamak üzere olduğunu arza mecburum. Çünkü işlerin durgunluğu ve siyasî ufku açıldığı şu zamanda Parti ve halkevleri bütün Hatay’da Amukluların ve taraftarlarının elinde bulunuyor. İntihapları da onlar idare edeceklerdir. Bu sebeptendir ki Antakya Partisinde ve Halkevinde yapılan toplantılara yukarıdaki zümreden hiçbir fert gelmiyor. (...) Belediye intihabı yaklaştıkça bu Antakyalılık ve Amukluluk mücadelesi artacak gibi görünüyor. Konuşmalarında birlik ve sevgi mevzularına ehemmiyet vermekte isem de bu muhitte bu neviden telkinlerin tesiri için uzun zamanlar ve büyük sabrı sebata ihtiyaç vardır. Temayülleri bir dereceye kadar arz etmeye çalıştığım bu iki tarafın

⁵⁸⁸ C.C.A.490.1.703.395.1.32.

⁵⁸⁹ C.C.A.490.1.703.395.1.32.

⁵⁹⁰ C.C.A.490.1.703.395.1.32.

Belediye seçiminde bizi istemeyen bir neticeye vardurmamaları için şimdiden tedbirler almaya çalışıyoruz.”⁵⁹¹

Tankut’un parti içi disiplini bozabilecek bu iki grubun mücadelesini önlemeye yönelik Hatay valisi ile birlikte yaptığı bazı girişimleri de olmuştur. Hatay’da seçimin sorunsuz gerçekleşmesi için çekişme halindeki tarafları, kontrol altında tutmaya çalışmışlardır. Bunun yanında, bir seçim stratejisi olarak tarif edebileceğimiz bazı adımlar da atılmıştır. Tankut, Sökmensüer ile Hatay’da toplumun her kesiminden destek alacak geniş bir uzlaşma ittifakını oluşturmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Raporda kurmayı düşündüğü bu ittifak arayışını şöyle aktarmaktadır: “(...) Belediye meclisine Partiye kayıtlı olmayan temiz ve kusursuz insanlardan bazılarını parti namzedi olarak alacak ve derhal kayıtlarını da yapacağız. Bu kimseleri şimdiye kadar muhalif veya hiç olmazsa küskün geçinen ailelerin genç münevverlerinden seçmeye dikkat edeceğiz. Alevileri Türklerden ayırmıyoruz. Ekalliyet ve hususiyet şekil ve manası vermeden Hristiyanlardan münasip kimseler almanın lâzım olduğunu düşünüyoruz. Belediye meclisleri seçildikten sonra reisliklere içlerinden 3 zat tespit ederek serbest intihaba arz etmeyi uygun bulduk. Tahsilâtını Ankara’da şifahen arz edeceğim bu hususlar için şimdiden tasvibinizi ve izninizi dilerim.”⁵⁹²

Raporun son kısmında, eleştirilere maruz kalan CHP Hatay Vilayet İdare Heyeti ile maddi sıkıntıları başta olmak üzere yer ve mekân sorunları yaşayan Halkevlerine değinmiştir. Tankut, aralarında devlet memuru, öğretmen ve eşrafın olduğu Hatay parti yönetimini günlük siyasi faaliyetlerde acemi davranışlarda bulunsalar da başarılı, özverili ve vatansever kimselerden oluştuğunu belirtmiştir. Hatay vilayet teşkilatının daha dinamik bir yapıya kavuşması için vatansever gençlerin düzenlenecek kongrelerle desteklenmesi gerektiğini hususi olarak parti genel merkezine önermiştir.⁵⁹³ Vilayet genelinde bulunan Halkevlerinin durumları ve kendisinin ziyaretlerle bizzat katıldığı kısıtlı faaliyetleri için de şu ifadeleri kullanmıştır: “(...) kültür yayma bakımından oldukça kıymetli eleman toplayabilirse de binalar her yerde müsait değildir. (...) Şimdi bazı dam altı faaliyetleriyle beraber köycülüğe ehemmiyet veriyoruz. Hemen her hafta bir köye giderek halkı ile yakından temaslar yapıyoruz. Bu temasların fikir ve vicdanı daha aydınlatıcı bir kudretle dokunabilmesi için ayrıca tedbir ve tertip almak lazım geliyor.”⁵⁹⁴

Parti Müfettişleri mıntıkalarına giren vilayet ve kazalarda teftiş yaparken faaliyetlerini aksatan durumların başında ulaşım ve harcırah yetersizliği gelmekteydi. Teftiş Talimatnamesinde yer almasına rağmen uzun süreler teftiş bölgelerinde kalan parti müfettişlerine ödenmesi gereken harcırahlar çeşitli sebeplerle zamanında ulaşamaması başlıca sorunlardan biriydi. Uygulamanın yeni olması ve bütçenin parti

⁵⁹¹ C.C.A.490.1.703.395.1.32.; C.C.A.490.1.703.395.1.33.

⁵⁹² C.C.A.490.1.703.395.1.33.

⁵⁹³ C.C.A.490.1.703.395.1.34.

⁵⁹⁴ C.C.A.490.1.703.395.1.36.

genel merkezi tarafından oluşturuluyor olması bu gecikmelerin sebepleri arasında yer almaktaydı. Tankut da Hatay teftişi sırasında geçici de olsa böyle bir sorunla karşılaşmıştır. Yaşadığı maddi sıkıntıları raporunda: “(...) parasızlıktan fevkalade sıkıntı çekmekteyim. Bunun içindir ki güç bela yapabildiğimiz köy gezilerini daha fazla alevi köylerine tahsis ettiriyorum. (...) Eğer para ve vasıta tedarik edebilirsek bu kış belki daha faydalı olmak yoluna girebileceğimizi arz eylerim.”⁵⁹⁵ şeklinde aktarmıştır.

Hatay raporu, Tankut’un parti müfettişi olarak hedeflediği sorumluluk bilincini ortaya koyan bir belge niteliğindedir. Türk inkılâbını bütünleyen fikirleri yaymada taşıdığı sorumluluk bilincini raporunun sonunda kurduğu: “Buralarda Türk milletinin, devletin ve Cumhuriyet Halk Partisinin millet yapmak yolundaki hudutsuz şefkatini mantığa ve tabiata uygun kanun ve nizamlarını tanıtırmaya çalışıyoruz.”⁵⁹⁶ cümleleriyle ifade etmiştir.

1.7.9.2. Hatay Turizmi Hakkındaki Raporu (6 Mayıs 1940)

Tankut, Seyhan Bölgesi Müfettişi olarak CHP Genel Sekreterliği’ne Hatay’daki turizm potansiyelini iç ve dış turizme kazandırma amaçlı 6 Mayıs 1940 tarihli bir rapor hazırlamıştır. Raporunda teftiş bölgesine dâhil olan Hatay’ın sahip olduğu doğal güzellikleri, iklimi, coğrafi avantajları ve yetişen ürün çeşitliliği hakkında aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Rapor, Hatay’ın Türkiye’ye katılmasından hemen sonraki süreçte hazırlanmıştır. Tankut raporunda yer verdiği taleplerinin yerine getirilmesiyle Hatay’ın Türkiye’ye entegrasyonu sürecinin daha çabuk gerçekleşeceğini düşünmektedir. Raporun diğer önemli bir yanı ise tüm dünyada yıkıcı bir savaşın devam ettiği yıllarda kaleme alınmış olmasıdır. Tankut savaş yıllarının Türk ekonomisi üzerinde yarattığı derin tahribata rağmen bu çabasının dikkate alınmasıyla bölge ekonomisinde bir canlanma olacağını ileri sürmüştür.

Tankut, dönemin Başbakanlık Müsteşarı Vehbi Demirel’e yaptığı bir ziyaret sırasında, Meclis’e sunulması düşünülen turizm hakkındaki kanun teklifini fark edince bu raporu hazırlamaya karar verdiğini ifade etmektedir. Tankut, hazırladığı raporun bir sene içerisinde uygulanabilecek kadar pratik taleplerde bulunduğunu savunmaktadır. Raporun uygulanması durumunda, hükümetin -dolayısıyla CHP’nin- Hatay halkını memnun edeceğini önemle vurgulamıştır. Tankut, Hatay’ın tarımsal üretimini yakın pazarlara gönderen ve oluşturduğu bu iç pazar dolayısıyla hatırı sayılır bir insan hareketliliğine sahip olduğunu yazmaktadır. Çevre vilayetlerle olan bu ekonomik etkileşimi sayesinde, Hatay’ın turizm ve ticaret merkezi özelliğine sahip olduğunu ve bu potansiyelin hükümetin atacağı bazı adımlarla ülke için ekonomik kazanca dönüşeceğini fikrini savunmuştur. Tankut, raporda Hatay’ın sahip olduğu doğal güzelliklerine, denize kıyısında olmasına, sebze ve meyve üretimindeki çeşitliliğine, balıkçılık yapılmasına, sıcak iklimin etkisini azaltan serin yaylalarına

⁵⁹⁵ C.C.A.490.1.703.395.1.36.

⁵⁹⁶ C.C.A.490.1.703.395.1.36.

dikkatleri çekerek, Hatay'a kazandırılacak turistik tesisler ile ülkeye döviz kazandırılacağını ifade etmektedir.⁵⁹⁷ Hatay'a gelen turistleri günübirlik ve uzun süreli gelenler olarak iki şekilde tanımlamıştır. Günübirlik gelenler arasında yerli turistler olduğu gibi önceleri Halep'ten de gelenlerin olduğunu yazmaktadır. Halep'ten gelenler için; sıcak Suriye ikliminden bunalıp Hatay'ın serin yaylalarında iki günü geçirdikten ve alışverişini yaptıktan sonra Halep'e geri döndüklerinden bahsetmiştir.

Tankut, Suriye ile yaşanan *Hatay Meselesi* yüzünden şimdilerde çoğunluğu Mersin, Maraş, Gaziantep, Adana ve Tarsus olmak üzere ülkenin her yerinden yerli turistlerin Hatay'a günübirlik veya uzun vadede kalmak için geldiklerini ancak bu ziyaretlerin Hatay'a fazla bir ekonomik getirisinin olmadığını yazmıştır.⁵⁹⁸ Hem iç hem de dış turizm için tercih edilen bir bölge olarak tanımladığı Hatay'ın ulaşım kolaylığı sağlayan yollar üzerinde bir turizm noktası olmasının avantajlar sunduğunu belirten Tankut, bölgede turizmin daha da canlandırılması için gerekli çalışmaların neler olacağını da eklemiştir. Bu tedbirler sayesinde Hatay'ın turizm potansiyelinin gelecekte önemli bir ekonomik kazanç merkezi haline geleceğini savunmuştur.

Raporunda Hatay'ın ekonomik kalkınmasına katkı sağlayacağını düşündüğü çözüm önerilerini maddeler halinde sunmuştur. Hatay turizmini dışarda tanıtacak programlı faaliyetlerin yapılmasının Türkiye için olumlu bir tanıtım olacağı gibi turist ve döviz akışını sağlayacağını düşünmektedir. Bunun için seyahati kolaylaştırıcı adımların atılmasını ve bunların başında da ucuz ulaşım imkânı kadar turisti ilgilendiren başlıca meselenin ödeyeceği pasaport harcı ve ikamet kaydı zorunluğu olduğunu söylemektedir. Tankut, çözüm için pasaport harcı ve yabancıların ülkede ikamet kaydını zorunlu kılan ilgili kanun maddesinde bulunan istisnai durumdan Hatay'ın istifade etmesini talep etmiştir. Bunu sağlamak için de Hatay'ın TBMM kararıyla turistik bir bölge ilan edilmesi fikrini sunmuştur. Tankut, yerelde Hatay'daki şifalı suların konumunun ve faydalarının bilinmesini, yaylalarını, müzelerini, tarih mirasını, ören yerlerini tespit edecek mahalli bir turizm çalışmasının yapılmasını istemiştir. Buna ilaveten, Hatay'da gezi işlerini düzenleyecek ve yetkili lisans verebilecek bir kulübün kurulması gerektiğini de ifade etmiştir.⁵⁹⁹ Yabancı ülkelerle de iletişim kuracak bu kulübün, tanıtımlar yoluyla yerli ve yabancı turistleri Hatay'a çekebileceğini söylemiştir. Kulübün Hatay, İçel ve Seyhan vilayetlerinin valileri, emniyet müdürleri, ticaret müdürleri, ulaştırma müdürleri, banka müdürleri, jandarma komutanları, parti ve Halkevi başkanlarından oluşturulacak bir yönetim kuruluna sahip olmasını tavsiye etmiştir.

Tankut, yeni yatırımlarla iç turizmin canlanacağını bu amaçla Hatay'da devlete ait tesislerin (otel, gazino ve eğlence mekânlarının) sayısının arttırılmasını ve

⁵⁹⁷ C.C.A.490.1.1128.120.2.12.

⁵⁹⁸ C.C.A.490.1.1128.120.2.13.

⁵⁹⁹ C.C.A.490.1.1128.120.2.14.

yatırım yapılmasını önermiştir.⁶⁰⁰ Son kısımda ise bu önerilerinin uygun bulunması halinde raporun dönemin Başvekili Refik Saydam'a ulaştırılmasını talep etmiştir.⁶⁰¹

CHP Genel Sekreteri ve Erzurum Milletvekili Ahmet Fikri Tüzer, raporu işleme alarak gerekli işlemler için 1 Haziran 1940 tarihinde Matbuat Umum Müdürü (Basın Yayın Genel Müdürlüğü) Selim Sarper'e, "(...) *Bugünkü harp durumuna rağmen, yapılan teklif üzerinde çalışmak, Hatay için faydalı bir iş olacağı (...)*" notuyla göndermiştir.⁶⁰² Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'den Parti Genel Sekreterliğine gelen 23 Temmuz 1940 tarihli cevap yazısında rapor hakkında detaylı bir incelemenin yapıldığı, dış turizmi teşvik için önerilen çalışmaların savaş hali nedeniyle mümkün olmadığı, yabancılar için Hatay'da ikamet zorunluluğu kanununda esneklik sağlanmasının ise şu an ki politik kaygılar nedeniyle imkânsız olduğu yazılmaktadır. Raporda geçen yabancı turistler için pasaport veya ikamet kolaylığının sağlanması talebi için Suriye'de yaşanan ekonomik ve siyasi sorunlardan seyahat özgürlüğünün kaldırıldığı ve bu yüzden ülkemize oradan bir turist akışının gerçekleşmesinin imkânsız olduğu denilmektedir. Son olarak iç turizm hususuna değinen Sarper, bu konuda raporda talep edilen otel, gazino ve eğlence mekânlarına yenilerinin eklenmesi için bu amaçla kullanılabilecek özellikte Millî Emlak'a ait mekânların Ulaştırma Bakanlığı eliyle açılmasını ve İzmir Fuarında olduğu gibi tren tarifelerinde indirim yoluyla bölgeye bir insan hareketliliğinin sağlanması için Başvekâlet'e gerekli yazışmanın yapıldığı bildirmiştir.⁶⁰³

Tankut raporu aracılığıyla hükümetin Hatay ve çevresinde yapılmasını talep ettiği adımlar, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ülkede ilan edilen genel seferberlik uygulamaları nedeniyle hayata geçirelememiştir. Ülkeyi savaş dışında tutmak için yoğun bir diplomasi yürüten hükümet bir taraftan da ülkedeki güvenlik ve ekonomi başta olmak üzere büyük sıkıntılarla mücadele etmekteydi. Bu şartları gözönünde bulunduran Sarper, savaş hali devam ederken ülkede turizm için uygun koşulların mümkün olamayacağını belirtmiştir.⁶⁰⁴

1.7.9.3. İçel Teftiş Raporu (29 Mayıs 1940)

Tankut'un parti teşkilatlarını denetlediği diğer bir teftiş mıntıkası da İçel vilayeti olmuştur. Yaptığı teftişler sırasında İçel vilayet merkezi ile Tarsus, Mut, Silifke, Gülnar ve Anamur kazalarında parti teşkilatlarının hem faaliyetlerini hem de mali yapılarını incelemiştir. Elde ettiği izlenimlerini raporlayarak parti merkezine göndermiştir. Raporunda, İçel parti teşkilatının yapısı hakkında verdiği bilgilere göre merkez ve 6 kazada toplamda 592 parti ve Halkevi teşkilatı bulunup, toplam üye

⁶⁰⁰ C.C.A.490.1.1128.120.2.15.

⁶⁰¹ C.C.A.490.1.1128.120.2.16.

⁶⁰² C.C.A.490.1.1128.120.2.9.

⁶⁰³ C.C.A.490.1.1128.120.2.8.

⁶⁰⁴ C.C.A.490.1.1128.120.2.10.; İrşad Sami Yuca, "Hasan Reşit Tankut'un Hatay Turizmi Hakkındaki 1940 Tarihli Raporunun Analizi", *Anavatana Katılışının 80. Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu*, Hatay, 2019, s.788.

sayısı ise 24.601 kişidir.⁶⁰⁵ Tankut raporunda, yerel basının partinin teşkilatlanması ve halk üzerindeki etkisini göz önünde tutarak yerel basın faaliyetlerine değinmiştir. CHP İçel vilayet ve kaza teşkilatları arasında Tarsus teşkilatının diğer teşkilatlara nazaran daha iyi faaliyetlerde bulunduğunu ve parti prensiplerinin halka yayılmasında daha etkili çalıştıklarını ifade etmiştir. Tarsus Parti Kaza İdare Kurulu üyelerinin tanınan, hali vakti yerinde ve halkın sevdiği kişilerden oluştuğunu söyleyen Tankut, bunların sadece parti menfaatlerini düşündüklerini belirtmiştir. Halk ile kurdukları bağı güçlü ve karşılıklı güvene dayandırdıkları için herhangi bir ekonomik çıkar amacı taşımadıklarını anlatmıştır.⁶⁰⁶ Tarsus parti teşkilatı ile Halkevi iş birliğiyle düzenlenen konferansların başarılı sonuçlar verdiğini söyleyen Tankut, bu sırada kaza merkezinde sanatsal çalışmaların da devam ettirildiğini yazmıştır. Parti teşkilatının, yaz aylarında hakim olan sıcak iklimin etkisiyle köy ziyaretlerini yapamadıkları için çalışmalarını henüz köylere taşıyamadıklarını belirten Tankut, sonbahar ve ilkbaharda köylere yönelik planlı bir aydınlatma hareketini başlatacaklarını eklemiştir. Tankut, yapılan konferans etkinliklerine düzenli bir şekilde devam edilmesini ve her hatibin en az üç kez konferansını tekrar ederek Tarsus'ta yoğun bir konferans programının yapılmasını, Tarsus parti teşkilatı ve Halkevinden istemiştir. Tarsus'ta yerel bir gazetenin olmadığını genellikle Adana yerel basının takip edildiğini söyleyen Tankut, bu gazeteler ile okuyucular arasında ideolojik bir bağ veyahut ayrılık gözlemlemediğini de eklemiştir.

Tankut, Tarsus'taki siyasal faaliyetlerin yanı sıra buradaki parti teşkilatının mali yapısı hakkında da bazı bilgiler vermiştir. Tarsus parti teşkilatı ile belediye arasında yaşanan sorunları yerinde tespit etmiştir. Parti binası olmayan Tarsus kaza teşkilatı için uygun görülen bir binanın belediye tarafından makul bir bedelle istimlak edilmesi için gerekli adımlar atılmış ve belediye meclisinden 7500 lira bir istimlak bedeli kararı alınmıştı. Ancak daha sonra bu kararın 3500 olarak düzeltilildiğini belirten Tankut, parti binasının istimlak bedelinin belirlenmesinde belediyenin yolsuzluk yaptığını raporlamıştır. Belediyenin parti teşkilatına ödediği mali yardımın gözle görülür bir miktarda azaltıldığını belirten Tankut, belediye yönetimi ile parti idare heyeti arasında ciddi bir iş ve fikir ayrılığının olduğunu ve bu durumun ileride ciddi sıkıntılar doğuracağını söylemiştir. Tankut, bu durumun daha da kötüye gitmemesi için parti idare heyetine sabırlı ve temkinli davranmaları için uyarıda bulunduğunu ifade etmiştir.⁶⁰⁷ Tarsus parti teşkilatının yardım paralarını, parti ocakları eliyle toplamaya çalıştığını ancak yılda 500 lira toplamaları gerekirken bu yıl sadece 25 lira toplayabildiklerini ifade etmiştir. Tarsus teşkilatı, bu durumun nedenini; köylülerin maddi sıkıntı çekmelerine ve CHP Genel Sekreterliği tarafından vilayet ve kaza teşkilatlarına gönderilen *"köylülerden aidat istemeyin"* içerikli yazısına bağlamışlardır. Parti mensupları, köylülerden aidat istenmesinin onları partiden soğutacakları yönündeki endişelerini Tankut ile paylaşmışlardır. Tankut,

⁶⁰⁵ C.C.A.490.1.270.1078.2.27.

⁶⁰⁶ C.C.A.490.1.270.1078.2.27.

⁶⁰⁷ C.C.A.490.1.1577.422.1.18.; C.C.A.490.1.270.1078.2.28.

kaza teşkilatının kira bedeli 1000 lira olan sürekli bir gelirlerinin olduğunu ancak bunu da düzenli alamadıkları için mali sıkıntı çektiklerini yazmıştır. Parti idare kurulunun hesap işlerinin parti tüzüğüne uygun yapıldığını ancak üye sicil defterlerinde -fotoğraf, ölüm, mahkûmiyet gibi nedenlerden- eksiklikleri tespit ettiğini bunların güncellenmesini istemiştir.⁶⁰⁸ Tankut, son olarak parti teşkilat binasına ait tapu bilgilerini vilayet yönetimine gönderdiklerini, kullanılan demirbaş eşyaların bir kısmının lağvedilen Türk Ocaklarından kalanlar olduğunu ve bunların demirbaş defterine doğru bir şekilde işlendiğini aktarmıştır.⁶⁰⁹

Tankut, Tarsus'ta yapılan son belediye seçimlerinde parti adayının seçilememesinin aileler arası bir husumetten kaynaklandığını aktarmaktadır. Tarsus'ta zengin ve nüfuzlu Sadık Paşa ismindeki kişinin partinin belediye başkanı adayı ile yaşadığı husumet nedeniyle bağımsız bir adayı desteklediğini, halkın da ona uyarak oy kullandığını yazmıştır. Tarsus'ta seçim sonucunda kazanan bağımsız aday ile parti idare kurulu arasındaki çekişme böylece başlamıştır. Tarsus kaza kongresini düzenleyen Tankut, kongrede delegelerin düşüncelerini rahat ifade ettiklerini bu durumu parti içi demokrasi açısından önemli görmüştür.⁶¹⁰ Karar defterlerinin 1930 yılından beri tuttuklarını, ancak haftada bir yapılan toplantı kararları ile katılanların karar defterine yazılmadığı için teşkilat çalışanlarını uyarmıştır. Parti teşkilatının üye sayısını arttırdığını belirten Tankut, bu işin gelişi güzel yapılmadığını üyelerin millî hissiyatı güçlü kişiler arasından seçildiğini söylemiştir.⁶¹¹

Raporunda teftişinde bulunduğu Mut kazası parti teşkilatından da bahsetmiştir. Tankut, Mut kazası halkının büyük oranda çiftçi olduğunu, tüccar ve sanat ehli olmayan "*küçük ve geri kalmış bir kasaba*" olarak tanımlamıştır. Mut Halkevinin kendine ait binasının köhne ve elverişsiz olduğunu, bu binanın 1000-1500 liraya resmî kurumlardan birine satılmasının yerinde olacağını belirtmiştir. Elde edilen gelirle belediyenin tahsis edeceği bir arsa üzerinde yeni bir binanın yapılmasının uygun olacağını ifade etmiştir. Tankut, Mut kazası yeni idare heyetinin eskisinden gerekli devir teslim işlemlerini yaptıklarını, muhasebe kayıtlarının ise düzgün tutulduğunu belirtmiştir. İdare heyetini oluşturan kişilerdenb üçünün tüccar, ikisinin çiftçi birinin de dava vekili iş sahibi hali vakti yerinde kişilerden oluştuğunu yazmıştır.⁶¹² Tankut, eşyalarının az ve basit olması nedeniyle bir demirbaş listesine gerek duymadıklarını, yaptığı uyarı sonrası bir demirbaş defteri tutacaklarını söylemektedir. Hesap işlerini ve gelir-gider defterlerini inceleyen Tankut bir yolsuzluk bulmadığını kayıtların birbirini tuttuğunu ancak gelen-giden evrak dosyasının ciddi bir tasnife ihtiyacı olduğunu yazmıştır. Karar defterlerinde imza eksikliği, sicil defterlerinde bazı eksiklikler tespit eden Tankut, üye sayısının iyi

⁶⁰⁸ C.C.A.490.1.1577.422.1.18.

⁶⁰⁹ C.C.A.490.1.1577.422.1.19.

⁶¹⁰ C.C.A.490.1.270.1078.2.28.

⁶¹¹ C.C.A.490.1.270.1078.2.29.

⁶¹² C.C.A.490.1.270.1078.2.30.

durumda -3250 kişi- olduğunu söylemektedir.⁶¹³ Tankut, mali izlenimlerinden sonra Mut parti teşkilatının siyasi çalışmaları için; parti ilkelerini yayma noktasında çok istekli olduklarını ancak planlı bir program uygulamadıkları için çalışmalarını yeterli görmemiştir. Halkevinde öğretmenlerin, okumuş gençlerin, kaza sakinlerinin ve o gün tesadüfen oraya bir kurs için gelen muhtarların olduğu bir kalabalığa uzun ve önemli bir konuşma yaptığını belirten Tankut, Mayıs ayı içerisinde parti ilkelerini konu alan altı tane konferans yapılması için görev dağılımı yaptığından da bahsetmiştir.

Tankut tarihinde mutasarrıflık ve valilik ile idare edilmiş eski bir kasaba olarak tanımladığı Silifke’de öteden beri idare kurulunun beğenilmediğini ancak yaptığı bu teftişi sırasında böyle bir durum ile karşılaşmadığını memnuniyetle aktarmıştır. 23-24 Mayıs günleri Silifke’de bulunan Tankut, idare kurulu üyelerinin partinin kendilerine sağladığı nüfuzdan menfaat sağlamadıklarını belirterek, Belediye Başkanı’nın aynı zamanda Halkevi Başkanı olarak görev yaptığını eklemektedir.⁶¹⁴ Silifke parti teşkilatı ve Halkevinin ziyaret eden Tankut buradaki çalışmaların da programlı bir şekilde ilerlemediğinden yakınmıştır. Halkevinde bir toplantı düzenleyen Tankut, Silifke kazası parti teşkilatı ve Halkevi üyelerine görevleri ile yapmaları gereken faaliyetler hakkında bilgiler vermiştir. Parti ilkelerinin halka anlatılması amacıyla konferansların düzenlenmesini bunun da bir program dâhilinde yapılmasını istemiştir. Partililer ve Halkevi mensupları sonbahardan başlayarak bu yönde çalışmalar yürüteceklerine dair Parti Müfettişi Tankut’a söz vermişlerdir.⁶¹⁵

Silifke kazası kongre kayıtlarını inceleyen Tankut, bir kusur bulmadığını ve delegelerin düşüncelerini burada da serbestçe ifade ettiğini ifade ederek sicil defterlerinde yer alan bilgilerde ise karışıklıklar tespit etmiştir. Üye kayıt işlemlerini beğenmediğini aktaran Tankut, kayıtların özensiz bir şekilde defterlere işlendiğini belirterek gerekli düzeltmeler için parti üyelerine uyarıda bulunmuştur. Tankut parti çalışanları ile yaptığı toplantıda köyleri de kapsayan programlı çalışmalar yapmalarını, sıcak yaz ayları sonrası daha elverişli olan sonbaharda Silifke merkez ve kasabalarında toplamda on konferans düzenlemelerini istemiştir.⁶¹⁶ Raporunda, dönemin Silifke Kaymakamı Nihat Tanışman’dan övgüyle bahsetmektedir. Genç kaymakamın çalışmalarıyla halkı parti teşkilatı ve Halkevi etrafında topladığını ifade ederek mesai dışındaki vakitlerinin de Halkevinde ya da parti teşkilatında geçirdiğini yazmaktadır.⁶¹⁷ Tankut, Silifke’deki izlenimleri hakkında: “(...) *hükümet amir ve memurlarıyla teşkilatımızın iş ve fikir birliğini iyi buldum.*” demiştir.⁶¹⁸

Tankut, parti müfettişi olarak teftiş mıntıkasındaki İçel vilayetine bağlı iki kasabayı da teftişe dâhil etmiştir. Bunlardan biri Silifke’ye bağlı Taşucu kasabası

⁶¹³ C.C.A.490.1.1577.422.1.19.; C.C.A.490.1.270.1078.2.31.

⁶¹⁴ C.C.A.490.1.270.1078.2.31.

⁶¹⁵ C.C.A.490.1.1390.614.1.6.

⁶¹⁶ C.C.A.490.1.1390.614.1.6.

⁶¹⁷ C.C.A.490.1.270.1078.2.31.; C.C.A.490.1.270.1078.2.32.

⁶¹⁸ C.C.A.490.1.270.1078.2.32.

olmuştur. Ziyareti sırasında Taşucu kasabası idare kurulunu toplayan Tankut bu toplantı hakkında: “(...) *Dükkân gibi büyükçe bir göz odada yerleşmişler. Bu nahiyede basitlik içinde bir temizlik ve yokluk içinde bir düzen gördüm. İki tarafında iki sıra bulunan bir masada toplandıkları anlaşılıyordu. Reisin masasında çok güzel istif edilmiş dosyalar, defterler vardı. Suallerime tam bir serbesti ile cevap verdiler. Kayıt muameleleri, aza aidatı, azanın arttırılması, haftada bir defa toplantı meseleleri üzerinde görüştük.*” demektedir.⁶¹⁹ Diğer kasaba ise yine Anamur ilçesine bağlı Gilindire kasabası olmuştur. Tankut, bu kasabada faaliyet gösteren parti teşkilatını pasif bir durumda gördüğünü ifade etmiştir. Geçmişte burada yerleşik durumda olan Rumların göç etmesiyle birlikte işsizliğin arttığını belirten Tankut, nüfusun az olması nedeniyle aktif bir parti teşkilatının oluşmasının zaman alacağını, bir sonraki ziyaretinde gerekli çalışmaları yürütmek için burada bir gece kalmaya karar vermiştir.⁶²⁰

Tankut raporunda, Evkaf Çiftliği köyünden de bahsetmektedir. Kendi anlatımıyla; Mut kazasına doğru yol alırken dağ eteğinde yeşilin fazlaca olduğu yaklaşık yetmiş ile seksen evden oluşan bu köyde mola verdiğini ve parti faaliyetlerinin bu köye nasıl yansıdığını incelemek istemiştir. Tankut, Evkaf Çiftliği köyü hakkında: “(...) *Burası pek az rastladığım köylerden biri idi. Halk uyanık ve amme hizmetleriyle candan ilgili idi. Hep müspet konuştular. Şikâyet ve aleyhtarlık yapmadılar. Yaptıkları karakolu ve tamamlamak üzere oldukları mektep binasını gezdirdiler. Neşeli ümitli hallerinden memnun insan; gittikçe etrafımızı aldı. Bunlar cumhuriyet, partiyi ve partilinin vazifesini de tanıyorlar.*” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁶²¹

Tankut raporun devamında, Anamur kazası mali ve siyasi teftiş bilgilerine de yer vermiştir. Dava vekili, tüccar ve çiftçilikle uğraşan yeni idare heyetinin çoğunun daha önce görev yapmış deneyimli kişilerden oluştuğu için hesap ve gelir-gider kayıtlarını düzgün tuttuklarını ifade etmiştir.⁶²² Yaptığı gözlemler ve incelemeler sonucunda, kaza idare kurulu üyelerinin partiye olan bağlılıklarını samimi bulduğunu ancak içlerinden üç kişinin parti nüfuzunu kendi lehinde kullanmaya meyilli olduğunu tespit etmiştir.⁶²³ Tankut, Anamur’da parti binasının olmadığını ve belediye binası içerisinde bir odaya yerleştiklerini bir okuma salonunu ortak kullandıklarını yazmıştır.⁶²⁴ Anamur parti kaza teşkilatının, parti ilkelerini halka yayılması için istekli olduklarını ve içlerinde hitabeti etkili kişilerin olduğunu gözlemlemiştir. Diğer kazalara göre öğretmen ve memur sayısının az olması nedeniyle yeterli aidat toplayamadıklarını bu yüzden kendilerine ait binalarının olmadığını yazmıştır. Tankut: “(...) *öteden beri dedikoducu ve şikâyetçi bir yer.*”

⁶¹⁹ C.C.A.490.1.270.1078.2.33.

⁶²⁰ C.C.A.490.1.270.1078.2.35.

⁶²¹ C.C.A.490.1.270.1078.2.34.

⁶²² C.C.A.490.1.1577.422.1.19.; C.C.A.490.1.270.1078.2.33.

⁶²³ C.C.A.490.1.270.1078.2.33.

⁶²⁴ C.C.A.490.1.1577.422.1.20.

olarak tanımladığı Anamur’da, kaymakam etrafında birleşen memurların işlerini yaptıklarını ancak Anamurluların memurlar ile uğraşmayı sevdiklerinden fazla şikâyetle bulunduklarını söylemiştir. Devlet memurlarını ve parti idare heyetini halkın da olduğu bir yerde toplayarak uzun bir konuşma yaptığını anlatan Tankut, onlara birlikte yapacakları bazı görevler verdiğinden bahsetmiştir.⁶²⁵ Kongre kayıtlarında herhangi bir eksiklik tespit etmeyen Tankut, burada da delegelerin düşündüklerini serbestçe ifade ettiklerini belirtmiştir. Haftalık düzenli yapılan kaza idare kurulu toplantı kayıtlarının düzgün tutulduğunu, üye sayısının 2600 olduğunu aktaran Tankut, aidat noktasında yeterli düzeyde olamadıklarını söylemektedir.⁶²⁶

Teftiş edilen diğer bir kaza ise Gülnar olmuştur. Tankut, raporunda Gülnar kazasını; tarihsel süreç içerisinde denizden Anamur’a bir saldırı korkusu taşıyan halk tarafından dağların üzerinde kurulmuş olduğunu ve genellikle memur nüfusunun olduğu bir yer olarak tanımlamıştır. Gülnar parti kaza teşkilatı mensuplarının halk tarafında sevilen ve saygı gösterilen kimseler olduğunu ifade eden Tankut, idare kurulu ile bir toplantı gerçekleştirdiğini söylemiştir. Gülnar’da yaptığı gözlemler sonucunda, fikri manada parti menfaatlerini savunabilecek kişi sayısının az olduğunu tespit eden Tankut, kaza kaymakamından ise *“halkçı ve liyakatlı”* biri olarak bahsetmiştir.⁶²⁷

Tankut, yeni seçilen kaza idare kurulunun eskisinden gerekli devir teslim işlemlerini parti tüzüğüne uygun bir şekilde yaptıklarını, kâtipleri olmamasına rağmen gelir-gider kayıtlarının son derece güzel ve düzgün tuttuklarını, dosya ve evraklardaki kayıtların çoğunun vilayet teşkilatlarında görülmeyecek kadar düzenli olduğunu yazmıştır. Kaza teşkilatının, partiyi temsil eden altı rozetlerini satarak gelir elde ettiklerini belirten Tankut, bu alışverişten elde edilen gelirin kayıt altına gerektiği gibi alınmasına rağmen partililerden böyle bir gelir yöntemini bir daha uygulamamaları tavsiyesinde bulunmuştur. Raporda, Gülnar parti teşkilatının kendine ait bir parti binasının olmadığını belirtmiştir. Ancak hali hazırda üzerinde medreseden kalma eski bir yapının olduğu ve yeni bir bina yapımına elverişli arsaya sahip olduklarını da eklemiştir. Bu arsanın, parti adına tapu devri için kaza idare kurulu ile dönemin kaymakamı Ruhi Çetiner’in birlikte çalıştıklarını belirtmiştir. Parti teşkilatı tarafından üye kayıtlarının parti tüzüğüne uygun yapıldığını ancak demirbaş defterinin olmadığını ve temin etmeleri için ilgililere uyarıda bulunduğunu yazmıştır.⁶²⁸ Tankut, *“yayla memleketi”* olarak tanımladığı Gülnar’da parti ilkelerinin halka anlatma işinin programsız bir şekilde yürütüldüğünü, kendilerine düzenli bir program ile köyleri de kapsayan toplam on beş konferans düzenlemelerini istemiştir. Gülnar kazası kongre tutanaklarını inceleyen Tankut, kongrelerin düzenli yapıldığını ve kongrelerde delegelerin ocaklarda ise halkın serbestçe konuşabildiğini

⁶²⁵ C.C.A.490.1.270.1078.2.33.; C.C.A.490.1.270.1078.2.34.

⁶²⁶ C.C.A.490.1.270.1078.2.34.

⁶²⁷ C.C.A.490.1.270.1078.2.29.

⁶²⁸ C.C.A.490.1.1577.422.1.19.

belirtmiştir. Tankut, son olarak Gülnar parti teşkilatının düzenli gelişmeye devam etmeleri halinde: “(...) *samimi ve masum bir parti kudreti olarak içimizde şerefli bir mevki kazanırlar.*” demektedir.⁶²⁹

Raporun son bölümünde, İçel merkez kazası olan Mersin hakkında da bilgi vermiştir. Mersin Kazası İdare Kurulunun siyasi ve mali faaliyetlerinden bahseden Tankut, Mersin İdare Kurulunun kalabalık ve sevilen kimselerden oluştuğunu aktarmıştır. Ancak aralarında parti nüfuzunu çıkarları için kullananların olduğunu, kendisine gelen şikâyetler yoluyla tespit ettiğini söylemiştir. Şikâyetlerin aslını öğrenmek için çeşitli incelemelerde bulunan Tankut, muhaliflerin *Müftü Kolu* dedikleri eski müftünün çocukları ve damadının parti teşkilatında görev aldıklarını ve gerçekte hiçbir ayrıcalığa sahip olmayan bir gruptan bahsetmektedir. Yaptığı incelemeler sonucu, şikâyetlerin kayda değer olmadığını belirtmiştir. Benzer şikâyetlerin Halkevi Başkanı Fuat Nurel hakkında da yapıldığını aktaran Tankut, kesin karar vermek için daha kapsamlı bir inceleme yapacağını söylemiştir.⁶³⁰ Merkez teşkilatının kongre kayıtlarından yola çıkarak tüm vilayet genelinde yapılmış en düzenli kongrelerin ve kayıtların bunlar olduğunu ifade etmiştir. Tankut idare heyetine, bir düzen içerisinde yapılan kongrelerin bir sonrakisini geniş bir dinleyici ve halkın katılımı ile yapılmasını önermiştir. Bu önerisindeki maksadını: “(...) *Bu mükemmel kongrelerle halk hâkimiyetinin nasıl teessüs etmekte olduğunu ameli olarak gösterip tanıtmak kabil oluyor.*” şeklinde ifade etmiştir. Alınan kararların defterlere düzgün işlendiğini, üye sayısının son kongrede katılan 42 kişi ile toplamda 7800 kişi olarak raporlamıştır.⁶³¹ Dosya ve kayıtlarda gördüğü eksiklikleri düzeltmeleri için uyarıda bulunan Tankut, genel işleyişi bozan kayda değer bir gelişmeye rastlamadığını bildirmiştir.

Tankut aidatların ocak teşkilatları aracılığıyla toplandığını ancak köylülerin ekonomik durumlarının kötü olması nedeniyle aidat toplayamadıklarını belirtmiştir. Mersin’in büyük ve zengin olmasına rağmen toplanan aidatın ancak 400-500 lira civarında olduğunu eklemiştir. İdare kurulu üyelerine, şehir merkezinde parti çalışmaları neticesinde toplamda 1200 üyenin kaydının yapıldığını bu sayıya göre yıllık en az 1500 liralık bir aidat toplamaları gerektiği uyarısında bulunmuştur. Parti üyelerinin çeşitli gösteriler ve balolar düzenleyerek aidat açığını kapatma yoluna gittiklerini buna ek olarak parti teşkilatının düzenli gelirleri arasında; resmî kurumlardan alınan yardımlar ile iki mağaza ve bir evin kirası olduğunu da raporlamıştır. Parti idare heyetinin çoğunluğunun eski üyelerden oluştuğunu ve bu yüzden devir teslim işlerini yapmadıklarını, gelir-gider kayıtlarının parti tüzüğüne uygun bir şekilde tutulduğunu söyleyen Tankut, parti binalarının tapulu olduğunu ancak demirbaş defterini düzenli bir şekilde kayıt oluşturmaları için uyarıda

⁶²⁹ C.C.A.490.1.270.1078.2.30.

⁶³⁰ C.C.A.490.1.270.1078.2.37.

⁶³¹ C.C.A.490.1.270.1078.2.35.

bulunduğunu eklemiştir. Tankut, idare kurulunun dışarıdan görevlendirdiği üç kişilik bir muhasebeci heyeti ile iki yıllık hesapları incelemeye aldıklarını belirtmiştir.⁶³²

Halkın parti ilkelerini benimsemesi için birlikte bir program belirlediklerini, bu programa göre ilkbaharda bir dizi konferans vererek bir aydınlatma hareketi başlatacaklarını aktarmıştır. Mersin merkezde yerel iki gazetenin varlığından bahseden Tankut, bunlardan *Yeni Mersin* gazetesinin⁶³³ -mali açıdan iyi durumda olduğu için- düzenli yayın hayatına sahip olduğunu ve parti teşkilatının hizmetinde bulunduğunu aktarmıştır. Tankut devamla, gazetenin şimdiki şartlarda parti lehine bir yayın politikası takip ettiğini ancak olumsuz bir gelişmede bu durumu koruyup koruyamayacakları konusunda kesin bir kanaatinin olmadığını ekleyerek, Vilayet İdare Kurulu'nun bunun farkında bir politika yürüttüğünü söylemiştir.⁶³⁴

Tankut raporun sonunda, teftiş bölgesi Mersin hakkında parti merkezine uyarı içerikli genel bir değerlendirmede bulunmuştur. Değerlendirmesi şöyledir:

*“Müstakbel, bahtiyar ve mesut hayatına doğru hızla koşan genç ve yeni Mersin, işlek bir deniz iskelesi olduğu kadar bizzat kendi sokakları ve çevresi içinde de bereketli, toprağını en cömert bir verimle işletebilen ziraatçı bir şehirdir. Günden güne artan ve genişleyen portakal bahçeleri toprağı kıymet bakımından altınlaştırmış olduğu gibi nüfusu da zengin ve müreffeh bir hale getirmiş bulunuyor. Geniş ve feyizli ovasını yarıp gelen sulama kanalları muhitinde kuvvetli bir pamuk ziraatı ve içinde hacimli bir pamuk işçiliği yaratacağı için cesur müteşebbisler, sermaye ve enerji sahipleri Mersin'e doğru akına başladılar. İstikbali ve ümitli memleket menfaatli istihsalin kuvvetli motoruna bağlı iş hayatında ammeye mahsus umumi adet, karakter ve ahlak ikinci planda kalacağı için yakın istikbalin Mersinine partimizin dikkatli ve itinalı bakışını çekmek isterim.”*⁶³⁵

Tankut, Mersin'in yakalamış olduğu ekonomik başarısı nedeniyle dışarıdan farklı yerlerden göç alan bir şehir olduğunu aktarmıştır. Buraya gelip yerleşen ve sürekli olarak artan Arap nüfustan bahsetmektedir. Mersin'in siyasi ve toplumsal yapısına ilaveten, ekonomik büyümesini ve ona paralel artan nüfusunu teftişinde göz önünde bulunduran Tankut, parti idare heyeti üyeleri hakkında kendisine ulaşmış sosyal, siyasi ve ahlâkî herhangi bir şikâyet olmadığını belirtmiştir. Birbirleriyle uyum içerisinde çalışan idare heyetinin dokuz üyesinden ikisinin kadın, ikisinin

⁶³² C.C.A.490.1.1577.422.1.20.

⁶³³ CHP İçel bölgesi Parti Müfettişliği görevini yapan Milletvekili Halit Onaran'ın 9 Nisan 1942 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği raporunda gazetenin sahibi Fuat Akbaş ve Yeni Mersin gazetesi hakkında; “Bu gazeteci huyuna göre parti idare heyetimizce idare edilmektedir.” ifadesini kullanmıştır. Bkz.: C.C.A.490.1.1390.614.1.4.

⁶³⁴ C.C.A.490.1.1390.614.1.7.

⁶³⁵ C.C.A.490.1.270.1078.2.36.

Tarsuslu ve birisinin ise Silifkeli olduğunu raporunda belirtmiştir.⁶³⁶ Mersin merkez kaza idare kurulunun çalışmalarında yakaladığı ahengi devam ettirdikleri sürece başarılı işler yapacakları değerlendirmesinde bulunan Tankut, Mut, Gülnar ve Anamur için de kayıt işlemlerini düzenli yapabilecek birer kâtip alınmasını önermiştir. Merkezi hükümeti temsil eden yereldeki görevliler ile parti teşkilatları arasında genel manada bir uyumun varlığından bahseden Tankut, yönetici seçilenlerin toplumsal faydayı gözeten, millî düşünen ve çalışan kişiler olduğundan bahsetmiştir.⁶³⁷

1.7.9.4. Seyhan Bölgesi Teftiş Raporu (18 Temmuz 1940)

Tankut, 7 Temmuz 1939 tarihinde Parti Müfettişi olarak Adana (Seyhan-Hatay) bölgesine görevlendirilmiştir. Görev bölgesine ait ilk teftiş raporunu bir yıl sonra hazırlamıştır. 18 Temmuz 1940 tarihinde Adana'ya giden⁶³⁸ Tankut, CHP Seyhan vilayet ve kaza teşkilatlarının parti tüzüğü yönetmeliğine aykırı hareket etmeleri sonucu, mali kayıt ve işlemlerde yaşanan usulsüzlükleri incelemiş ve bunların nasıl düzeltilebileceğini maddeler halinde raporlamıştır.⁶³⁹ Parti Genel Sekreterliğine sunduğu raporunun içeriğine göre Tankut tüm parti teşkilatını detaylı bir şekilde teftiş ettiği görülmektedir. Raporuna göre yaptığı teftiş, yalnız siyasi faaliyetler ile sınırlı kalmamış aynı zamanda teşkilatların harcamaları ve mali kayıt defterleri üzerinde olmuştur.

Tankut, Ceyhan kaza teşkilatının Adana'da neşredilen gazeteleri özenle takip ettikleri halde partinin amaçlarına uygun bir şekilde yazı ve propaganda faaliyetlerini yapamadıklarını ifade etmiştir.⁶⁴⁰ Kazada, göreve yeni başlayan idare heyetinin çoğunlukla eski üyelerden oluştuğunu, bu nedenle hesap işlerinde yeni bir devir işlemini yapmadıklarını belirterek, yapılan işlemlerde herhangi bir usulsüzlüğe rastlamadığını da belirtmiştir. Ceyhan'da parti ve Halkevi binalarının tapularının olduğunu aktaran Tankut, demirbaş kayıt defterinin düzgün tutulduğunu söylemiştir.

Osmaniye kaza teşkilatını da teftiş eden Tankut, partinin ilkelerini halka anlatacak boyutta yeterli faaliyetlerinin olmadığını fark ettiğini, bu amaçla faaliyet yürütecek memur ve öğretmenlerden oluşan bir heyet teşkil ettiğini belirtmiştir. Tankut, İstanbul ve Adana gazeteleri ile Halkevi mecmualarının okunduğunu ancak propaganda maksadıyla kullanılmadığını da yazmıştır.⁶⁴¹ Kaza idare heyetinin yeni seçilmiş olmasına rağmen hesap işlerinin parti tüzük ve yönetmeliğine uygun yapıldığını ayrıca belirtmiştir.

Tankut'un teftiş ettiği diğer bir yer ise Bahçe kazası olmuştur. Burada parti ilkelerinin halka aktarılmasında gerekli hiçbir faaliyetin yapılmadığı için

⁶³⁶ C.C.A.490.1.270.1078.2.36.

⁶³⁷ C.C.A.490.1.270.1078.2.37.; C.C.A.490.1.270.1078.2.38.

⁶³⁸ *Ulus*, 18 Temmuz 1941, s.7.

⁶³⁹ C.C.A.490.1.1580.436.2.24.

⁶⁴⁰ C.C.A.490.1.1391.617.2.71.

⁶⁴¹ C.C.A.490.1.1391.617.2.71.

eleştirmiştir. Bu sebeple Tankut kazadan ayrılmadan önce Cumhuriyet idaresinin temel esaslarını ve parti ilkelerini anlattığı bir konferans verdiğinden bahsetmektedir. Halka dönük parti ilke ve esaslarını konu edinen benzer konferansların zaman zaman yapılmasını memurlardan istemiştir. Tankut'a göre Bahçe kazası kaymakamı halka dönük faaliyetler konusunda nispeten zayıf kalmaktadır. Yeni seçilen kaza idare heyetinin gerekli devir teslim işlemlerini yaptığını ve gelir-gider hesaplamalarında bir sorun bulamadığını raporlayan Tankut, kaza Belediye Başkanı Hasan Bey'in katkılarıyla tapusu olan geniş bahçeli bir parti binasının olduğunu söylemiştir. Bahçe kaza teşkilatının az olan eşyalarının demirbaş defterine düzgün bir şekilde işlenmediğini tespit etmiştir. Bu konuda kaza teşkilatını, kayıtları düzenli tutmaları için uyarmıştır.⁶⁴²

Teftişini yaptığı diğer bir kaza ise Karaisalı'dır. Kaza Parti İdare Heyetinin aynı kişilerden oluştuğunu, mali kayıtları düzenli bir şekilde defterlere işlediklerini, parti tüzük ve yönetmeliğine uygun hareket ettiklerini ifade etmiştir. Kazanın çalışan Belediye Başkanı'nın hizmetleri sonucu tapusu olan yeni ve kullanışlı bir binaya sahip olduklarını yazan Tankut, bu kazada aidat işinin usule uygun bir şekilde toplandığını ve kayıt altına alındığını eklemiştir.⁶⁴³ Tankut, Karaisalı'da parti yayınlarının sadece okunmakla yetinildiğini daha çok *Yeni Adana* gazetesinin rağbet görüldüğünü ifade etmiştir. Tankut'a göre *Yeni Adana* gazetesi CHP'nin Adana teşkilatında yaşanan ayrılıkları körükleyen yazılar yazmakta ve adeta muhalif kişilerin yayın organı gibi çalışmaktadır.⁶⁴⁴

Raporda, yer verdiği diğer bir kaza ise Feke olmuştur. Tankut'un teftişi sırasında kazada önemli bir sorun olarak gördüğü durum ise kaza teşkilatının gelirleri ile ilgili olmuştur. Geliri büyük oranda tarımsal faaliyetlere dayanan parti üyelerin mali durumu aidat toplama işini de etkilediğini ancak Tankut, kazada mali kayıtların düzgün tutulduğunu dile getirmiştir. İnşaatı, Adana Vilayet İdare Heyetinin ve halkın destekleriyle ilerleyen iki odalı, hamamı olan ve de tapusu olan bir binanın yapıldığını eklemiştir. Tankut, Feke kazasında parti ilkelerinin çoğunlukla resmî gün ve bayramlarda yapılan konuşmalar yoluyla halka aktarıldığını ancak bunun da yeterli düzeyde olmadığını, bunu için memurları görevlendirdiğini söylemiştir.⁶⁴⁵

Raporda yer alan diğer bir kaza merkezi de Saimbeyli olmuştur. Saimbeyli'de parti ilkelerinin halka anlatılması için bir çalışmanın olmadığını aktaran Tankut, hukukçu olan kaza kaymakamı ile hususi görüşme yaparak kazada Cumhuriyet idaresinin faziletlerini halka anlatılmasına öncülük etmesini telkin etmiştir.⁶⁴⁶ Saimbeyli'de 1 Aralık 1939 tarihinden itibaren yeni bir hesap defterinin tutulmaya başlandığını, gelir-gider kayıtlarında imzası eksik olan işlemlerin olduğunu tespit

⁶⁴² C.C.A.490.1.1391.617.2.71.

⁶⁴³ C.C.A.490.1.1580.436.2.29.

⁶⁴⁴ C.C.A.490.1.1391.617.2.71.

⁶⁴⁵ C.C.A.490.1.1391.617.2.71.

⁶⁴⁶ C.C.A.490.1.1391.617.2.72.

eden Tankut, bunun dışında parti tüzüğü ve yönetmeliğine aykırı bir durum olmadığını söylemiştir. Tankut, iki katlı ve tapusu henüz olmayan parti binasının alt katındaki iki dükkânın teşkilata düzenli bir gelir sağladığını ifade etmiştir. Tankut, kaza parti görevlilerinin daha fazla gelir elde etmek için çeşitli müsamere ve koşu müsabakası düzenleyeceklerini aktarmaktadır.

Kozan kaza teşkilatını ziyaret eden Tankut, burada bütçeyi incelerken üye aidatı toplama işine ocak teşkilatlarının dâhil edildiğini ve çeşitli gelirler ile aidatları toplayamadıklarını bu yüzden mali açıdan sıkıntılarının olduğunu yazmıştır.⁶⁴⁷ Kozan kazasında bir gazete basımının olmadığını belirten Tankut, kazada siyasi çekişmelere göre *Türk Sözü* veya *Yeni Adana* gazetelerinin okunduğunu ifade etmiştir.⁶⁴⁸ Hesap ve demirbaş defterlerinin düzgün tutulduğunu ifade eden Tankut, vilayet teşkilatının destekleriyle yapılan ve belediyenin verdiği tapusuz bir arsada henüz tamamlanmayan üç oda, bir salonu ve banyosu olan bir parti binasından bahsetmiştir. Arsanın ipotekli olması yüzünden, tapusu çıkmayan bina için yetkililer ile görüşüğünü belirten Tankut, sorunun bu sene içinde hallolacağını söylemektedir.

Tankut'un teftişte bulunduğu bir diğer kaza da Kadirli'dir. Kazanın yeni idare heyeti ile eski yöneticileri arasında yaşanan bazı problemlerden ötürü bir devir teslim işleminin yapılmadığını aktaran Tankut, bu durumun düzeltilmesi için vilayet idare heyetini bilgilendirdiğini söylemektedir. Kadirli'de parti teşkilatına ait ve tapusu olan bir arsada yapımı devam eden bir binanın olduğunu yazmıştır. Ayrıca burada parti teşkilatına gelir getiren faal bir kahvenin olduğunu da aktarmıştır.

Tankut, kazaları sırasıyla teftiş ettikten sonra Adana vilayet parti teşkilatını teftiş etmiştir. Adana parti teşkilatının çalışmaları arasında ocaklarda verilen konferansların bilgisini vermiştir. Bu konferanslar aracılığı ile köylülerin partinin ilke ve esasları hakkında bilgilendirildiklerini ifade eden Tankut, bu işin vilayet teşkilatında önceden planlamasını ve hatip kişilerin seçilerek yapılmasını önermiştir. Yürütülen konferans faaliyetlerinin ikisine teftiş sırasında denk geldiğini ve iki ayrı yerde konuşma yaptığını belirten Tankut, bu şekilde gönülden yapılan parti çalışmalarının Adana'da büyük bir gelişmeye neden olacağını ileri sürmüştür. Konferansların hız kesmeden devamı için bazı direktiflerde bulunduğunu ve bunun sonucunu takip edeceğini belirtmiştir.⁶⁴⁹ Tankut, yeni seçilen idare heyetinin eski üyelerden sadece nakdi gelir için bir devir teslim tutanağı tuttuklarını, geri kalan defterler, senetler ve makbuz koçanlarını ihmal ettiklerini bu yüzden onları uyardığını yazmıştır. Adana teşkilatını demirbaş konusunda düzenli gördüğünü, binalarının tapulu olduğunu ve merkez kazası daha önce lağvedildiği için hesap defterindeki kayıtların 6 Temmuz 1937 tarihinden itibaren başlatıldığını söylemektedir. Kürkcü köyünde yapımı tamamlanmış olan Türk Ocağı ve okul

⁶⁴⁷ C.C.A.490.1.1580.436.2.30.

⁶⁴⁸ C.C.A.490.1.1391.617.2.72.

⁶⁴⁹ C.C.A.490.1.1391.617.2.72.

binalarının tapularının hala çıkarılmadığını ifade etmiş ve bu konunun takip edilmesini istemiştir.⁶⁵⁰

Tankut, görev bölgesinde yaptığı teftiş sonrası gördüğü aksaklıkların çözümü için de ayrı bir çalışma yapmış ve Parti Genel Sekreterliğine çözüm önerilerini maddeler halinde sunmuştur. Tankut, partinin önemli gelir kaynakları arasında olan yardım paralarının tahsili için parti tüzüğünün ilgili 16. 17. ve 163. maddelerinin⁶⁵¹ uygulanmasına özen gösterilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Yeni seçilen idare heyetlerinin, parti tüzüğünün 84. maddesinde geçen; merkez ve kazalarda idare heyetlerinin kaç kişiden seçileceği ve gerekli devir teslim işlerini zamanında yapmaları, yönündeki ifadelerin uygulanmasını bir çözüm olarak sunmuştur. Buna ilaveten demirbaş kayıt defterlerinin, hesap kayıt defterlerinin ve makbuz koçanlarının eksiksiz ve zamanında doldurulmasını, Kozan ile Kadirli kazalarında yapımı devam eden parti binalarının bir an önce bitirilmesini ve takibinin yapılmasını istemiştir.⁶⁵²

Tankut, bu teftiştten yaklaşık bir yıl sonra görev bölgesini yeniden ziyaret edecek ve ikinci bir denetim yapacaktır. İlk teftişinde gördüğü aksaklıkların giderilip giderilmediğini yerinde inceleyecektir.

1.7.9.5. Van, Muş, Bitlis ve Siirt Bölgelerine Dair Raporu (16 Ekim 1940)

Parti Genel Sekreterliği tarafından bölgede konuşmalar yapmak ve rapor hazırlama görevi verilen Tankut, yabancısı olmadığı Doğu Anadolu hakkındaki izlenimlerini bu raporla aktarmıştır. Uzun süren bir yolculuk sonrası belirlenmiş bir program dâhilinde dört vilayeti kapsayan ziyaretlerde bulunmuştur. Parti Genel Sekreterliğine sunduğu raporunda, bölge hakkında oldukça önemli bilgiler vermiştir.

Tankut, 29 Eylül 1940 tarihinde Adana'dan yola çıkarak Malatya üzerinden Diyarbakır'a ulaşmıştır. Kendisine Malatya'da dönemin CHP Van milletvekili İbrahim Arvas da eşlik etmeye başlamıştır. Tankut, Diyarbakır'daki Birinci Umum Müfettişi Abidin Özmen⁶⁵³ ile yaptığı görüşmede Van, Bitlis, Muş ve Siirt'te vereceği konferansların takvimini birlikte belirlemişlerdir. Planlanan konferans

⁶⁵⁰ C.C.A.490.1.1580.436.2.31.

⁶⁵¹ CHP'nin 29 Mayıs 1939 tarihinde gerçekleştirilen beşinci kurultayında kabul edilen yeni tüzüğünün 16. 17 ve 163. Maddelerinde yer alan her üye için aidat ödemenin mecburi olduğu, ödemelerin mali duruma göre altı aylık aralıkla makbuz karşılığında yapılmasını, parti idare heyetinde yer almak için kişinin aidat borcunun olmaması gibi bazı düzenlemeleri içeren maddelerdir. Bkz.: *CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları (29 Mayıs 1939-3 Haziran 1939)*,..., s.42-43-83.

⁶⁵² C.C.A.490.1.1580.436.2.27.

⁶⁵³ Umumi Müfettişlikler, Cumhuriyetin ilk yıllarında taşrada yürütmenin yerine getirilmesi başta olmak üzere eğitim, sağlık, imar ve güvenlik hizmetlerinin daha sağlıklı yerine getirilmesi için 25 Haziran 1927 tarihinde kurulmuştur. Abidin Özmen, merkezi Diyarbakır olan, Elazığ, Mardin, Hakkâri, Urfa, Van, Bitlis ve Siirt'i kapsayan Birinci Umum Müfettişliği görevinde 1935-1943 yılları arası görev yapmıştır. Bkz.: Ferit Yücebaş, "İç Denetim Sağlama Aracı Olarak Umumi Müfettişlikler: Birinci Umumî Müfettişlik Örneği", *Van Yüzüncü Yıl Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.:1, (34), Van: 2017, s.459-487.

takvimi ilgili vilayet valiliklerine ve Halkevlerine bildirilip, gerekli hazırlıkların yapılması istenmiştir.

Tankut, Diyarbakır'dan hareketle 2 Ekim 1940 tarihinde Siirt'e geçmiştir. Siirt'te vali ve Halkevi başkanının alakalarından duyduğu memnuniyetini ifade ederek gerekli hazırlıkların eksiksiz bir şekilde yapıldığını aktarmıştır. Tankut, burada 3 Ekim 1940 tarihinde saat dörtte Siirt Halkevi salonunda geniş katılımlı bir konferans vermiştir.⁶⁵⁴ Cumhuriyet'in hedeflediği toplumsal değişim ve dönüşümün Siirt'te sağlandığını belirten Tankut, bunda Tillo köyündeki tekkenin kapatılmasının da payı olduğunu savunmuştur. Hükümetin gücü orantısında hâkimiyet sağlayacağına inanan Tankut, bu yüzden bölgede güçlü bir hükümetin varlığının her türlü olumsuz propagandayı bertaraf edeceğini ileri sürmüştür. Tankut, Siirt'in Ankara'ya takdir ve hayranlık hisleri duyduğunu ancak kendilerini hala tam manasıyla Türk milletinden bir parça olarak görmediklerini söylemiştir. Bu nedenle olası sıkıntılı bir durumda bölgeye yaklaşımda ihtiyatla ve dikkatle yaklaşılmasını önermiştir.⁶⁵⁵

Tankut, Siirt'ten ayrıldıktan sonra Bitlis'e geçmiş ve 5 Ekim 1940 tarihinde Bitlis Halkevinde halkın geniş ölçüde katıldığı bir konferans vermiştir.⁶⁵⁶ Tankut'un: "(...) Şafî mezhebinin gevşemez disiplini altında ezilmiş olan Türk dilli Bitlisliler..." diyerek tanımladığı Bitlis halkını; vatan sevgisini dini duygular ile özdeşleştirdiklerini, bu yüzden Türk kimliklerini duydukları ilahi aşk ve sevgi ile yaşadıklarını söyler. Bitlis halkının, Ankara'ya gönülden bağlandığını ve kısa bir süreç neticesinde onların Sivas ve Kayseri'deki Türk hissiyatına kavuşacaklarını söylemektedir. Tankut bu görüşünü, Bitlis'te on iki, on üç sene önce (Muş milletvekili iken) şahit olduğunu "*Mir Şeref*" ruhunun son bulduğunu ve *Şerefname*'nin artık okunmadığını söylemiştir. Bu nedenle Bitlis'in çehresinin oldukça değiştiğini ileri sürmüştür.⁶⁵⁷

Tankut, Van Gölü'nde posta taşıyan vapur vasıtasıyla 5 Ekim 1940 tarihinde Bitlis'ten hareket ederek ertesi gün sabah Van'a varmıştır. Van Halkevinde yoğun bir kalabalığa hitap ettiğini söylemektedir. Oradan hareketle Muş'a geçtiğini, Muş valisinin önceden haber aldığı konferans için yeterli olan süresini iyi değerlendirerek, hazırlıkları tamamladığını belirtmektedir. Muş'ta 8 Ekim 1940 tarihinde konferans verdiğini aktaran Tankut, bölge vilayetlerini ve halkını iyi tanıdığı için konuşmalarının içeriğini ve dozunu ona göre ayarladığını söylemektedir.⁶⁵⁸

Raporun devamında; Muş ve Van vilayetleri hakkında edindiği izlenimlerini aktaran Tankut, Van'ın sahil kasabaları ve merkezi ile Muş'un merkezinin tümüyle Türkçe konuştuklarını, bu sayede verdiği konferanslarda iyi anlaşıldığını

⁶⁵⁴ C.C.A.490.1.1015.916.4.1.

⁶⁵⁵ C.C.A.490.1.1015.916.4.3.

⁶⁵⁶ C.C.A.490.1.1015.916.4.1.

⁶⁵⁷ C.C.A.490.1.1015.916.4.3.

⁶⁵⁸ C.C.A.490.1.1015.916.4.1.

söylemektedir. Van ve Muş'ta Türkçe konuşulmayan yerleşim yerlerinde dahi merkezi hükümetin herhangi bir endişe taşımaması gerektiğini yazmaktadır. Yöre halkının, Cumhuriyete güçlü bir aidiyetle bağlı olduğu değerlendirilmesinde bulunmuştur. Hatta olası bir savaş halinde nereye gönderilirlirse de her vatandaş gibi savaşacaklarını ifade etmiştir. Tankut, bu kesin görüşüne Kürtçe konuşan köyleri katmadığını da eklemiştir.⁶⁵⁹ Yaptığı konferanslar için raporunda genel bir çıkarımda bulunmuştur. Tankut'a göre verdiği konferanslar sonrasında bölge halkının zihninde umut belirmiştir. Halkın eskisi gibi umutsuz olmadığını ve bunun son bulduğunu gözlemlediğini yazmıştır. Tankut, halkın Cumhuriyet idaresine ve parti ilkelerine bağlılığını arttıran bu çalışmanın amacına ulaştığını öne sürmüştür.⁶⁶⁰

Raporunun sonunda, Suriye'de şahit olduğu gelişmeleri uyarı niteliğinde aktarmıştır. Tankut, Eylül 1940 tarihinde bulunduğu Şam'da, İtalyan ajanların ve Iraklı Kürtlerin, Türkiye'den kaçan bazı Kürt beyleri ve ağalarıyla temas halinde olduğunu öğrendiğini de söylemektedir.⁶⁶¹ Tankut'a göre Alman ve İtalyan etkisi altına giren Suriye'deki Müslüman unsurlar ile Irak'taki Kürtlerin bir tahrik sonucu Türkiye aleyhine kışkırtılabilirdi. Böyle bir durumun, Cumhuriyet idaresini henüz benimsemiş bölge halkının kafasının karıştırılabileceğini söyleyen Tankut, hükümeti iç politikada gerekli tedbirleri alması için ayrıca uyarmıştır.⁶⁶²

1.7.9.6. Seyhan Bölgesi Teftiş Raporu (16 Haziran 1941)

Tankut, ilk teftişinden sonra görev bölgesindeki CHP teşkilatlarının yeni durumunu ve mali işleyişlerini yeniden incelemek üzere gittiği Adana' (Seyhan) ya gitmiştir. Buradaki izlenimlerini 16 Haziran 1941 tarihli raporu ile CHP Genel Sekreterliğine sunmuştur. Raporun içeriği çoğunlukla bir önceki raporda geçen başlıklarla uyushmaktadır.

Tankut, Saimbeyli kazasında yeni üyelerin kayıt altına alınmadığını, ilk teftişi sırasında düzenlemeyi düşündükleri müsamere ve koşu müsabakasının ise kaza kaymakamının gönlünü kırdıkları için yapamadıklarını ifade etmektedir. Bununla birlikte çözülemeyen dava yüzünden kaza parti binasının tapu sorununun hala devam ettiğini, radyo parası almak üzere üç aydır toplanan paranın da herhangi bir kaydının yapılmadığını belirtmiştir. Kaza teşkilatının, partinin savunduğu ilkeleri yayma noktasında etkisiz kaldığını aktarmıştır.⁶⁶³ Saimbeyli kazasında Kürtlük fikri etrafında gizli bir şekilde ortaya çıkan bir yapılanmanın olduğunu raporlamıştır. Kaza parti başkanından aldığı bilgilerden yola çıkarak bunların -sayısı belli olmamakla birlikte- gizli bir şekilde silahlandıklarını ve meskûn oldukları köylerinden kaza

⁶⁵⁹ C.C.A.490.1.1015.916.4.4.

⁶⁶⁰ C.C.A.490.1.1015.916.4.4.

⁶⁶¹ C.C.A.490.1.1015.916.4.4.

⁶⁶² C.C.A.490.1.1015.916.4.6.

⁶⁶³ C.C.A.490.1.1391.617.2.68.

merkezinine gelip yerleşmeye başladıklarını öne sürmüştür. Tankut, devamla kazada müstakil bir Kürt köyü kurulmasının önüne geçilmesini istemiştir.⁶⁶⁴

Bir önceki teftişte aidat toplayacaklarını söyleyen Feke kaza teşkilatı hakkında Tankut, vilayet teşkilatı tarafından kendilerine gerekli olan makbuzun henüz gönderilmediği için işlerin ağır ilerlediğini raporlamıştır. Daha önceki teftişte hesap defterinde tespit ettiği hataların düzeltildiğini yazan Tankut, yapım aşamasındaki binanın bitirildiğini ancak mobilya ve su tesisatı eksiğinin bulunduğunu, eksiklikler için vilayet idare heyetinden yardım talep ettiğini eklemiştir. Feke kaza teşkilatının da parti adına propaganda faaliyetlerinde etkisiz kaldığını ayrıca belirtmiştir.⁶⁶⁵

Tankut, Kadirli kazasında yaşanan problemler hakkında; adliye, belediye ve kaymakamlık arasında uyumsuzluğun olduğunu bu yüzden parti teşkilatının çalışmalarının aksadığını belirtmektedir.⁶⁶⁶ Kadirli’de belediye seçimlerinin sağlıklı bir şekilde yapılması için vilayet idare heyetinin gerekli tedbirleri almadığını, çoğunluğu yedeklerden oluşan belediye meclisi üyelerini cahillikle suçlayarak, vilayet idare heyetinin müdahalede bulunmasını ve seçimleri yenilenmesini istemiştir. Kazada üye kayıtlarının usulüne uygun bir şekilde yapıldığını ve bir önceki teftişten bu yana sekiz yüz yeni üyenin kaydedildiğini belirten Tankut, aidat toplama işinin aynı hızda ilerlemediğini yazmıştır. Daha önceki teftişte, eski idare heyetinin devir teslimde bulunmadığı için vilayet idare heyetine harekete geçmesi için bilgi veren Tankut, ilgili devir teslim işlemi sorununun bu yolla çözüldüğünü belirterek, Kadirli’de parti binasının olmadığını da eklemiştir. Kaza teşkilatının kullandığı binanın vakıflar idaresine bağlı olduğu için başkalarına kiraya verildiğini, teşkilatın bu yüzden belediyenin onlara tahsis ettiği bir odaya yerleştiğini ifade etmiştir. Tankut’un dikkat çektiği diğer bir husus ise önceki teftişe nazaran Kadirli teşkilatının parti ilkelerini yaymada bir çaba içerisinde olduğudur. Parti üyelerinden Ahmet Tekerek’in kişisel gayretleri ile Nürfet’e (Göztaşı) bağlı köylerde parti propagandası yapıldığından memnuniyetle bahsetmiştir.⁶⁶⁷

Tankut, Kozan’da yaptığı teftişlerde aidat toplama işlerinin bir yıl öncesi gibi benzer şekilde devam ettiğini, önceki yıla nazaran yirmi yeni üye kaydının alındığını ancak bu işlerin de yavaş yürüdüğünü aktarmıştır. Kozan teşkilatını, parti propagandasını yürütecek bir programlarının olmamasıyla eleştirmiştir. Tankut, vilayet teşkilatı tarafından talep edilen konferans etkinliklerinin sadece kaza merkezi

⁶⁶⁴ C.C.A.490.1.612.127.9.9.

⁶⁶⁵ C.C.A.490.1.1391.617.2.68.

⁶⁶⁶ C.C.A.490.1.1580.436.2.37.; Tankut’un raporu üzerine, Kadirli’de kamu kurumları arasında yaşanan problemlerin sebebini kaymakamdan kaynaklı olduğunu düşünen Dâhiliye Vekâleti, Kaymakam Kadri Özkazanç’ı Feke’ye görevlendirmiştir. Özkazanç’ın yerine, mülkiye mezunu M. Zühtü Öner’i atamıştır. Yeni kaymakam görevine 30 Haziran 1941 tarihinde başlamıştır. Bkz.: C.C.A.490.1.704.397.1.31.

⁶⁶⁷ C.C.A.490.1.1391.617.2.68.

ile sınırlı kaldığından bahsetmiştir.⁶⁶⁸ Tankut, raporunda teftiş bölgesinde yaşanan bazı siyasi çekişmelerden de bahsetmiştir. Bahçe kazasına bağlı Nohutlu ocağı böyle bir siyasi çekişmenin yaşandığı yerdir. Bu köyde yaşayan Hasan Çanka⁶⁶⁹ ve arkadaşları, kaza kongresinin belirlendiği günden bir gün önce kongre düzenleyip, çıkarları yönünde bir netice elde etmişlerdir. Kaza heyetinin itirazı sonucu vilayet idare heyeti kongreyi iptal etmiştir. Bu olay üzerine siyasi bir çekişme ortaya çıktığını yazan Tankut, çözüm olarak; köydeki üye sayısının artırılmasını ya da ocak merkezinin başka bir köye naklini istemiştir.⁶⁷⁰ Tankut, Kadirli kazasının gelir-gider kayıtlarının parti tüzüğüne uygun yapıldığını ancak siyasi çekişme nedeniyle bir önceki teftişte arttırmalarını istediği üye sayısında başarılı olamadıklarını yazmıştır. Yaptığı incelemede eksik imzalı üye kayıtları ve gerçeği yansıtmayan sayılar ile karşılaştığını yazan Tankut, bu sorunların nedeni olarak, Hasan Çanka ve onu destekleyen vilayet idare heyetindeki bazı şahısları sorumlu göstermiştir.⁶⁷¹

1.7.9.7. Malatya Vilayet Kongresi Raporu (11 Nisan 1948)

CHP'nin genel merkez yönetimi, partinin Ankara dışındaki teşkilat yapısını sürekli olarak işleyen dinamik bir yapıda olmasına özen göstermiştir. Parti yönetimi, DP'in siyaset sahasında aktif bir şekilde yer almaya başladığı ve özellikle taşrada etkili teşkilatlanmaya gittiği yıllarda, kendi teşkilat yapısını rekabet edebilecek bir seviyede tutmaya çalışmıştır. Bu düşünceyle hareket eden merkez teşkilatı, parti tüzüğü gereği yapılan vilayet kongreleri vasıtasıyla yerelde güçlü parti yönetim kurullarının işbaşı yapmalarını öngörmüştür. Bunu gerçekleştirmenin bir yolu da yerelde güçlü siyasi potansiyeli olan, halkın tanıdığı ve sevilen kişilerin vilayet yönetiminde yer almalarını sağlamaktır. Bununla birlikte, yerelde parti ilkelerine zarar verebilecek problemlerin yerinde tespiti ve çözümü oldukça önemliydi. CHP parti yönetimi yukarıda bahsettiğimiz amaçlarına ulaşmak için vilayet kongrelerine müşahit olarak milletvekillerini görevlendirmiştir. Müşahitler, kongrelerin tüzüğe uygun bir şekilde yapılmasını sağladıkları gibi istenilen profilde vilayet idare heyetlerinin oluşmasını da sağlamışlardır. Milletvekilleri ayrıca bir rapor hazırlayarak, parti genel sekreterliğine vilayet teşkilatı hakkında önemli bilgiler vermişlerdir. Vilayet kongrelerini takip etmek için müşahit olarak görevlendirilen isimlerden biri de Tankut olmuştur.

Malatya vilayet teşkilatı, genel merkezin talebi üzerine 25 Mart 1948 tarihinde yaptıkları toplantıda kongreyi 11 Nisan 1948 tarihinde yapma kararı almıştır. Vilayet idare heyeti bu kararı 26 Mart 1948 tarihinde parti genel merkezine gönderdiği yazı ile bildirmiştir.⁶⁷² Bunun üzerine genel merkez Malatya vilayet

⁶⁶⁸ C.C.A.490.1.1391.617.2.68.

⁶⁶⁹ Tankut'un raporunda değindiği -parti teşkilatında ikilik çıkaran- Hasan Çanka hakkında dönemin Dâhiliye Vekâleti harekete geçmiş ve Seyhan Valiliği'ni gerekli tedbiri alması için uyarmıştır. Bkz.: C.C.A.490.1.704.397.1.31.

⁶⁷⁰ C.C.A.490.1.1580.436.2.38.

⁶⁷¹ C.C.A.490.1.1580.436.2.39.

⁶⁷² C.C.A.490.1.175.698.1.17.

kongresini izlemesi için Tankut'u görevlendirmiştir. CHP Genel Sekreteri ve Konya milletvekili Tevfik Fikret Sılay'ın, Tankut'a gönderdiği 29 Mart 1948 tarihli ve 28/9197 sayılı görevlendirme yazısında, kongrenin yapılacağı tarih hakkında bilgilendirmede bulunulmuştur. Yazıda: *"Sayın Hasan Reşit Tankut, Genel Sekreterliğimiz adına müşahit olarak bulunmaklığınızı rica ettiğimiz Malatya il kongresinin 11.4.1948 Pazar günü saat 9.da yapılacağını arz eder, sevgi ve saygılarımı tekrarlarım."*⁶⁷³ denilmektedir. Tankut, Maraş milletvekili görevindeyken, partinin Malatya vilayet kongresine katılmış ve kongrede yaşananları bir rapor halinde CHP Genel Sekreterliğine göndermiştir. Tankut'un yazmış olduğu beş sayfalık raporda önemli tespitlerde bulunduğu görülmektedir.

Raporunda, Malatya'ya 7 Nisan 1948 tarihinde ulaştığını bildiren Tankut, kongreye kadarki süre zarfında birçok kişi ile temasta bulunmuştur. Yaptığı görüşmeler neticesinde siyasetin Malatya'daki durumu ve CHP'nin gücü hakkında bilgiler almıştır. Kongrenin istenilen gün ve zamanda toplandığını yazan Tankut, kongreye katılması gereken kırk kişiden otuz ikisinin hazır bulunduğunu yazmıştır. Kâhta delegelerinin yolların kapalı olması nedeniyle, diğer dört delegenin de özür bildirdiği için kongreye katılamadığını ifade etmiştir. Tankut, kongreye katılımın ne boyutta olduğunu, kimlerin katıldığını ve kongredeki genel hava hakkında: *"Kongreyi herkese açık tutmakta fayda mülâhaza ettiğim için Demokrat Parti ile hayır derneklerinin, diğer Kurulların İdare Heyetlerini çağırmıştık. Bunlardan başka meraklılardan yüz kadar dinleyici toplandı."* demiştir.⁶⁷⁴ Kongrenin açılmasıyla söz alan Tankut, kongrede ne amaçla, görev ve sıfatla bulunduğunu katılımcılara raporundaki kendi ifadesiyle şöyle dile getirmiştir: *"Genel Merkez Kurulu adına müşahitlik edeceğini, Tüzük hükümlerine harfî harfine uyulacağından emin bulunduğunu, her seçimin behemehâl gizli olmasına dikkat edeceğini"*.⁶⁷⁵

Kongrenin başlamasından sonuna kadar parti tüzüğüne bağlı kalarak hareket ettiğini bildiren Tankut, bu sırada edindiği izlenimlerini maddeler halinde yazmıştır. Tankut ilk değerlendirmesini, vilayet idare kurulu hakkında yapmıştır. İdare kurulunu oluşturan üyelerin sayıları değişmeden ve yeniden aynı şekilde seçilmeleri gayreti içerisinde olduklarını ancak delegelerin buna karşı çıkarak, idare kurulunun istediğinin dışında, başka birini başkan seçtiklerini ve üye sayısını da dokuzdan on bire çıkarttıklarını yazmıştır.⁶⁷⁶

Tankut, kongrede okunan vilayet idare kurulunun hazırladığı idari faaliyet raporunun delegeler tarafından şiddetle eleştirildiğini belirtmektedir. Delegelerin idare kuruluna yönelttiği eleştirilerin başında; idare kurulunun teşkilatın diğer kademeleriyle diyalog kurmamaları olmuştur. Ayrıca vilayet idare kurulunun partinin menfaatlerini öne çıkaracak gerekli propagandayı yapmaması da delegelerin

⁶⁷³ C.C.A.490.1.175.698.1.16.; C.C.A.490.1.175.698.1.17.

⁶⁷⁴ C.C.A.490.1.175.698.1.11.

⁶⁷⁵ C.C.A.490.1.175.698.1.11.

⁶⁷⁶ C.C.A.490.1.175.698.1.11.; C.C.A.490.1.175.698.1.12.

eleştiride bulunduğu diğer bir konu idi. Tankut, Halkevinin delegelerce yetersiz görülen çalışmalarının da hararetli tartışmalara yol açtığını söylemiştir.⁶⁷⁷

Tankut'un kongrenin başında yaptığı konuşmada oylamanın gizli yapılacağını bildirmesi, delegeler üzerinde güven etkisi yaratmış ve bu tutum değişikliğine neden olmuştur. Olumlu gördüğü bu durum neticesinde delegelerin özgür iradelerini oylarına yansıttığını aktaran Tankut, delegelerin oy kullanırken değişen tutumlarının nedenini ise: *"Gizli oyun esas alınması kongre zihniyetini birdenbire değiştirdi. Delegeler işaret ve ilham beklemekten kurtulmuş, şahsiyet kazanmışlardı. Buna mukabil İl İdare Kurulu da mesuliyetin manasını anlamıştı."*⁶⁷⁸ cümleleriyle belirtmiştir. Delegelerin bu öz güvenlerini kongrede dilek ve temennilerin konuşulduğu aşamada da göstermeye devam ettiklerini belirten Tankut: *"(...) böylece kongre konuşmaları istediğimiz ve beklediğimiz sevindirici, ümitlendirici bir şekilde tamamlandı."* diyerek delegasyonun bir serbesti içerisinde fikirlerini dile getirmelerini ve idare kurulunun aksayan yönlerini ortaya koymalarını memnuniyetle karşılamıştır. Kongreyi sonuna kadar takip eden DP temsilcilerinin Tankut'a ayrılırken: *"(...) bize örnek verdiniz teşekkür ederiz."* demelerini de bu memnuniyetin diğer bir sebebini oluşturmuştur.⁶⁷⁹

Tankut raporunda kongre sonunda delegelerden gelen dilek ve temenniler konuşulurken genel bir serzenişten bahsetmiştir. Delegeler, jandarmanın görevini kötüye kullandığı yönündeki eleştirilerin yanında, yörede hizmet veren doktorların hastalara iyi davranmadığını ifade etmişlerdir. Bunun yanında delegeler, medeni kanunun bazı maddelerinin bölgenin sosyo-kültürel yapısına uygun olmadığı için toplumsal bir baskı oluşturduğunu ve *Memurin Muhakemât Kanunu*'nun⁶⁸⁰ tamamen kaldırılması gibi konuların kongrede üzerinde konuşulan hususlar olduğunu Tankut'a bildirmişlerdir. Tankut kongrede, bu konularda yaşanan tartışmalara kendisinin de katılarak yerinde müdahalelerde bulunduğunu ifade etmiştir.⁶⁸¹

Tankut kongrede, vilayet idare kurulunun seçimi öncesi uzun süren bir konuşma yapmıştır. Konuşmasının önemli noktalarını raporuna eklemiştir. Delegelere yönelik yaptığı önemli konuşmasının raporda geçen kısmı şöyledir:

"İyi ve doğru bilinen davada ısrarlı hata ve kusur karşısında müsamahasız, maksadı gerçekleştirme işinde titiz olmak medenî insan vasfıdır. Bu bakımdan iyi konuştuğunuzu ve çok güzel

⁶⁷⁷ C.C.A.490.1.175.698.1.12.

⁶⁷⁸ C.C.A.490.1.175.698.1.12.

⁶⁷⁹ C.C.A.490.1.175.698.1.12.

⁶⁸⁰ *"Memur suçlarına ilişkin kovuşturma ve yargılama usullerini düzenleyen en önemli yasalardan birisi olan Memurin Muhakemât Kanunu, 24 Şubat 1913 tarihli'dir. Bu yasa, memurun görevi başında ya da göreviyle ilgili bir suç işlemesi durumunda, memur hakkında ceza kovuşturmasının başlatılmasını ve yürütülmesini özel bir usule bağlamıştır. Bkz.: Abdurrahman Eren, "Memurin Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat" ile Onu Yürürlükten Kaldıran "Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'un Karşılaştırılması", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.:55, (3), Ankara: 2000, s.57.*

⁶⁸¹ C.C.A.490.1.175.698.1.12.

tartıştığınızı söylemeye mecburum. Cumhuriyet Halk Partisi memleket kurtardı. Millet bütünledi ve sosyal bir rejim kurdu. Bu rejimin temeli halk egemenliğidir. Bu halk egemenliğinin mutlak bir hürriyete doğru gelişmesi programlarımızın esaslı maddelerindendir. Son yıllardaki gayretlerimizin bütünü bu maddenin gerçekleşmesine ayırdık. Memlekette diri, canlı partilerin yaşamasına, kontrol yapabilmelerine inanıyoruz. Muhalefetin sakındığı hatta hoşlaşmadığı kanunları, kanun maddelerini sıraladık. Bunları tadil yoluna girişimiz bu inancımızın aydın belgesidir. Böyle olmakla beraber Cumhuriyet Halk Partisi Kemalizm'i gerçekleştirmek yolundan ayrılmayacak ve amacından zerre kadar fedakârlık etmeyecektir. Şerefle taşıdığı mesuliyeti sonuna kadar muhafaza edecektir.”⁶⁸²

Konuşmasında; CHP'yi, Cumhuriyetin hem kurucusu hem de koruyucusu olduğunu ve partinin kurucu iradesinin çizdiği yolda çalışmalarına kararlı bir şekilde devam edeceğini vurgulamıştır. Konuşmasının dikkat çeken diğer önemli bir yanı da birden fazla partinin varlığını desteklemesi ve muhalefet olgusunun iktidar üzerinde denetleme görevini yürütmesine destek verdiğini ifade etmesidir. Konuşmasının devamında, delegelerin partinin yapısal özelliklerini ve kurumsal işleyişini kavramaları için şunları söylemiştir:

“Partimizin teşkilatının ve bu teşkilat içinde faaliyetlerini yeni şartlara göre ayarlamak lazım geliyordu. Bu kongrede uyguladığımız yeni tüzük bu mülâhazaların çerçevesi içinde kaleme içinde kaleme alınmıştır. Ruhunda şunlar vardır:

a) Parti kuvvet olarak yalnız kendi varlığına ve varlığının aşk ve imanına dayanır.

b) Partinin kuvvet kaynağı kendi teşkilatıdır. Ve kuvveti Ocak, Bucak, İlçe ve İllere doğru aşağıdan yukarı bir yükselişle divanda toplanır. Divan, teşkilattan taşıp gelen temayülün gerçekleşmesidir. Bunun bir de yukarıdan aşağı doğru dönüşü var ki o da mesuliyettir. Bundan böyle kademeler her hareketlerinden olduğu gibi her seçimlerinden de doğrudan doğruya yükümlü birer varlıktırlar.”⁶⁸³

Kongrede yapılan seçimle belirlenen CHP Malatya Vilkeyet İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur.

⁶⁸² C.C.A.490.1.175.698.1.13.

⁶⁸³ C.C.A.490.1.175.698.1.13.; C.C.A.490.1.175.698.1.14.

Tablo-3: CHP Malatya İl İdare Kurulu Üyeleri ve Kurultay Delegeleri

Adı Soyadı ve Mesleği	Görevi
Lütfi Sayman (Eczacı)	Başkan
Sait Fırat	Üye
Ali Gebeş	Üye
Vahap Saltoğlu	Üye
İbrahim Turfanda (Avukat)	Üye
Hüsnü Tulunoğlu	Üye
Abit Karakaş	Üye
Emin Yakın	Üye
Vahap Barış	Üye
Mehmet Kartal	Üye
Fahri Oral	Üye
Abdülkadir Özbay,	Kurultay Delegesi
Ahmet Fırat	Kurultay Delegesi
Vahap Saltoğlu,	Kurultay Delegesi
İbrahim Turfanda	Kurultay Delegesi

Tankut raporunun sonunda, Malatya'daki siyasi durumu da değerlendirmiştir. 1948 yılı Ekim ayında yapılacak ara seçimlerde, Malatya'da açık bulunan bir milletvekili kontenjanı için birçok adayın çıkacağını, bu durumun oyların bölünmesine ve DP lehine bir sonucun çıkmasına neden olabileceği uyarısında bulunmuştur. Bu nedenle, seçim öncesi tüm kazalarıyla Malatya'nın gezilmesi ve genel bir ittifakla bir adayın belirlenmesini parti genel merkezine önermiştir.

Tankut raporunda, Malatya DP vilayet teşkilatı hakkında da bilgiler vermiştir. Yaptığı görüşmeler sonucunda ulaştığı bilgileri, CHP Genel Sekreterliğine bildirmiştir. Tankut bu konuda: “(...) Demokratlara gelince: Bunlar iki zümreye ayrılmışlardır. Her iki zümrenin de esaslı bir başarı elde edeceğine kimse inanmıyorsa da eğer biz teşkilatımızın gayretlerini adayımızın üzerinde toplayamazsak oyların çok dağılacağını göz önünde tutmalıyız. Çünkü bu ilde bilhassa merkezde teşkilatlı muhaliflerin safına bir de gayri memnunlar zümresi yer almaktadır.”⁶⁸⁴ diyerek parti merkezini uyarmıştır.

CHP Genel Sekreterliği tarafından görevlendirilen Tankut'un, Malatya vilayet kongresine katılımı kongrenin seyrini değiştirmiştir. Delegelerin bir baskı hissetmeden oy kullanmalarının yanında, gündem üzerine yaptıkları konuşmalarda fikirlerini rahatlıkla dile getirmeleri, parti içi demokrasi düşüncesinin bir örneğini oluşturmuştur. Bu durumun nedenini; Tankut'un kongredeki varlığına ve delegelere güven veren konuşmasına bağlanabilir.

1.7.9.8. Londra Halkevi Raporu (27 Ağustos 1948)

Türk inkılâbının başarısının ancak inkılâp ruhunun geniş halk tabanına yayılması ile mümkün olacağı düşünülmüştür. İnkılâp hareketlerinin halka ulaştırılmasında ve inkılâbın arzu ettiği çağdaş Cumhuriyet toplumunu oluşturma

⁶⁸⁴ C.C.A.490.1.175.698.1.15.

ideali, Halkevleri aracılığıyla sağlanmaya çalışılmıştır. İnkılâpların ülke içinde halka doğru anlatılması ve toplumda benimsenmesi görevi, inkılâpçı kadrolar ile halk arasında aracı kurum olan Halkevlerinin faaliyetleriyle gerçekleştirilmiştir. Halkevlerinin öncülüğünde yürütülen çalışmalarda millî kültürün incelenmesi ve paylaşılması düşüncesi ve toplumu bir arada tutan değerleri inkılâbın ruhu ile özenle işlenmiştir.

Cumhuriyetin kurucu iradesinin üzerinde önemle durduğu diğer bir nokta da uluslararası alanda kabul görme meselesiydi. Dış politikada atılan önemli adımlardan biri de yurtdışında Halkevleri şubelerinin açılması düşüncesi olmuştur. Türkiye'nin sahip olduğu kültürel zenginliğini tanıtmak ve yurtdışındaki Türklere bir merkez olması düşüncesiyle ilk Halkevi 19 Şubat 1942 tarihinde Londra'da açılmıştır.⁶⁸⁵ Halkevinin açılışı Türk-İngiliz ilişkilerini daha da güçlendirme düşüncesinin somut bir adımı da olmuştur. Londra Halkevi, diğer Halkevlerinden farklı olarak "*CHP Halkevi Talimnamesi*"⁶⁸⁶ ne tabi tutulmamış ve esnek bir faaliyet alanına sahip olmuştur.⁶⁸⁷ Londra Halkevinin düzenlediği konferanslar, sergiler ve çeşitli etkinlikler, Türk kültürünün İngiltere'de tanıtımına önemli katkıları olmuştur. Benzer şekilde girişimlere ve çabalara rağmen Londra Halkevi yurtdışında açılan ilk ve tek Halkevi olarak kalmıştır.

Halkevleri, DP iktidarının başladığı 1950 yılından itibaren iktidar muhalefet tartışmalarının önemli bir sebebini oluşturmuştur. Halkevlerinin mali kaynak sıkıntılarına ek olarak bu evlere eskisi gibi bir önemin gösterilmemesi sonucu - merkez şehirlerdeki birkaçı hariç- zamanla işlevlerini kaybetmiştir. Bu tartışmaların etkisiyle eskisi gibi işlev göremeyen Londra Halkevinin de 1950 yılından itibaren faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. CHP'nin, Londra Halkevinin aktif hale getirme çabaları etkili olamamış ve parti yönetimi 9 Şubat 1950 tarihinde Londra Halkevinin faaliyetlerini sonlandırma kararı almıştır.⁶⁸⁸

Londra Halkevinin faaliyetleri ve kurumsal işleyişi, Ankara tarafından teftiş raporları ile yakından takip edilmiştir. Bunlardan biri de Tankut tarafından 27 Ağustos 1948 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine gönderilen rapordur.⁶⁸⁹

Tankut, 23 Temmuz 1948 tarihinde Paris'te toplanan 21. Uluslararası Şarkiyatçılar Kongresine katıldıktan sonra Londra'ya geçerek Halkevinin ziyaret etmiştir. Bu ziyaretini planlı bir teftiş hareketine dönüştürmek için, CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği telgrafla izin talep etmiş ve cevabı beklemeden inisiyatif

⁶⁸⁵ *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1942, s.1.; *Tan*, 20 Şubat 1942, s.1-2.; *Türk Sözü*, 19-20 Şubat 1942, s.1.

⁶⁸⁶ CHP ile yakın bir organik bağı olan Halkevlerinin açılış şartları, idare şekli ve çalışma düzeni belirli prensiplere bağlanmıştır. Bu kriterler 1932 yılında "*CHF Halkevi Talimnamesi*" adıyla basılan kitapçıkta belirtilmiştir. Bkz.: *CHF Halkevi Talimnamesi*, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara: 1932, s.3-29.

⁶⁸⁷ C.C.A.490.1.1065.1086.1.11.

⁶⁸⁸ C.C.A.490.1.1066.1088.1.

⁶⁸⁹ C.C.A.490.1.1065.1086.1.8.

olarak teftişi kendisi yapmaya karar vermiştir.⁶⁹⁰ Tankut, Londra Halkevinin 4-9 Ağustos 1948 tarihleri arasında teftiş etmiştir.⁶⁹¹ Raporunun başında, Halkevinin görkemli binası ve konumundan bahsettikten sonra içeriye girişini ve Mahir adında bir Türk Müdür tarafından nezaketle karşılandığından bahsetmektedir. Çalışanlarının gayet meşgul olan durumları Tankut'un dikkatini çekmiştir. Tankut, Halkevi Müdürü tarafından İngilizlere yönelik verilen Türkçe dersi gözlemlemiş ve bu durumdan duyduğu memnuniyeti şöyle dile getirmiştir: “(...) Eğer İngilizlere Türkçe öğretmenin faydası var ise Halkevimiz bu faydalanmaya yol açmış bulunuyor demektir.”⁶⁹² Tankut'un Türk diline yaptığı hizmetler ve gösterdiği özen dikkate alındığında bu faaliyetten ötürü mutlu olduğu söylenebilir. Tankut, aktif Halkevi çalışanlarını; İdare Müdürü (Türk), kadın sekreter (İngiliz) ve kapıcı (İngiliz) şeklinde raporlamıştır.⁶⁹³

Raporunda, “dostum” olarak tanımladığı dönemin Londra Büyükelçisi Mehmet Cevat Açıkalın'ı ziyaret ettiğini aktarmaktadır. Görüşmede, Büyükelçi Akalın'ın; Halkevinin çalışmalarında beklenen başarıyı gösteremediğini ve bundan üzüntü duyduğunu aktarmaktadır. Tankut, bu durumun sebeplerini ortaya koymak için; Akalın ile yaptığı konuşmadan çıkardığı sonuçlar ile bir haftalık gözlemlerinin sonucunda edindiği izlenimlerini isim vermeden raporlama kararı almıştır. Tankut, Londra Kültür Ataşesi Nureddin Polvan, Deniz Ataşesi Kur. Alb. Suphi Şinik ve Halkevi Müdürü Mahir Bey ile binayı teftiş etmiştir.⁶⁹⁴

Halkevi binasının konumunu ve fiziki özelliklerini ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır. Elli iki yıllığına kiralanın bina, bodrum dâhil beş kattan oluşmaktadır. Binanın sahip olduğu muhitten ve fiziki özelliklerinden övgüyle bahseden Tankut, binanın Halkevi faaliyetleri için oldukça elverişli salonlara ve odalara sahip olduğunu yazmaktadır. Tankut, ilk iki katın Halkevi için yeterli ve uygun olduğunu diğer katların ise Büyükelçiliğin düşündüğü gibi ataşeliklere verilmesinin -Halkevi ile ataşeliklerin girişlerinin tek ve aynı binada olmasını- faaliyetleri aksatacağı gerekçesiyle doğru olmayacağını yazmıştır. Resmî ziyaretlerde oluşacak kalabalığın Halkevinin gölgede bırakacağını ifade eden Tankut, bu kaygısına binanın temizlik ve ısınma gibi sorunlarını da gerekçe göstermiştir.⁶⁹⁵ Raporunun devamında, binanın döşeme ve mobilyalarını incelemiştir. Tespit ettiği eksikliklerin (Halı, Masa, Sandalye, Kanepe ve Koltuk) satın alınmasını söylerken, bu konuda Büyükelçilik ve Halkevi İdare Heyeti'nin ayrı düşündüklerini de eklemiştir. Okuma salonlarına Türkiye'yi tanıtan her türlü (propaganda, ilmi) referans kitaplar gerektiğini ve bunlara ilaveten DTCF'nin, Hukuk Kurumlarının, Halkevi dergilerinin, Ekonomi derneklerinin çalışmalarını, İslâm ve İnönü Ansiklopedilerinin tam takım şeklinde

⁶⁹⁰ C.C.A.490.1.1065.1086.1.27.

⁶⁹¹ C.C.A.490.1.1065.1086.1.1.

⁶⁹² C.C.A.490.1.1065.1086.1.28.

⁶⁹³ C.C.A.490.1.1065.1086.1.27.

⁶⁹⁴ C.C.A.490.1.1065.1086.1.28.

⁶⁹⁵ C.C.A.490.1.1065.1086.1.29.

gönderilmesini bildirmiştir.⁶⁹⁶ Tankut, Halkevinde Türk musikisi ve el sanatlarının yeterince sergilenmediğini, bunun için etkili bir tanıtımı sağlayacak görsel malzemelerden ve filmlerden belirli aralıklarla sergiler yapılmasını ifade etmiştir. Tankut, Türkiye'nin tanıtımına katkı sağlayacağı inancıyla; İngiliz bilim adamlarının ilgisini çekebilecek, içerisinde Türk bilim adamlarının ve millî kitaplıkların isimlerinin ve adreslerinin olduğu bir “İlim Köşesi” kurulmasını teklif etmiştir. O dönemin Avrupa'sında hâkim olan Türkiye algısı üzerine de isabetli bir tespitte bulunmuştur. Tespitinde, Avrupalıların Türkiye'yi doğu milletleri içerisinde gördüğünü, Afrika, İran, Mısır, Arabistan ve Hindistan ile hatırlandığını ve hatta komünizmle mücadele verilmemiş olsaydı belki de Türkiye'nin hiç hatırlanamayacağını yazmıştır. Bu nedenle Londra Halkevinin çok önemli bir görevi yerine getirdiğini belirterek, bu sayede yeni Türkiye'yi tanıtmak için değerli bir misyon aldığını ifade etmiştir. Türkiye'nin lehine bir tanıtımı gerçekleştirme amacı ve çabasında olan Halkevinin, gerekli her donanımına sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Tankut, Halkevine gereken önemin verilmesi için Londra'da dernek çalışması yürüten diğer devletlerden (Yunanistan, Mısır, Hindistan) örnekler vererek, Ankara'nın dikkatini çekmeye çalışmıştır. Raporunda, Londra'daki Türk nüfusa dair bilgilere de yer vermiştir. Buna göre Londra'da, kırk-elli öğrenci, beş subay, birkaç Türk tüccar ve vatandaşlık bağı koparmamış dört-beş Ermeni, Rum ve Yahudi'nin varlığından bahsetmektedir. Bunların, Halkevine üye olduklarını ve yetmiş sterlin olan aidatlarını da düzenli olarak ödediklerini yazar.⁶⁹⁷

Tankut, Londra Halkevinin idari işleyişinde aksamalar olduğunu belirtmiştir. Bunun çözülmesi gereken öncelikli konu olduğunu aktaran Tankut, Halkevi idaresindeki aksamayı, yetki karmaşasına bağlamıştır. Tankut, Londra Büyükelçisinin aynı zamanda Londra Halkevinin tabii başkanı olarak görev yapmasını bir sorun olarak tespit etmiştir. Tankut'a göre Büyükelçi ile Halkevi İdare Kurulu arasında yetki tartışması yaşanmaktaydı. Sorunun aşılması için yönetim karmaşasına son verilmesi gerektiğini savunmuştur. Çözüm için; Halkevi idaresinin müstakil bir şekilde oluşturulmasını ve başına ise İngilizce bilen Profesör unvanlı birinin Ankara tarafından görevlendirilmesi teklifinde bulunmuştur.⁶⁹⁸

Tankut raporunu, “Sonuç” kısmıyla bitirmiştir. Bu başlıkta, Londra Halkevinin, Ankara nezdindeki önemini sorgulayacak şu soruyu sormuştur: “*Londra Halkevi'nin kaderi şu sualin cevabına bağlıdır: Londra Halkevi lâzım mıdır, değil midir? Değilse hemen ve hiç vakit kaybetmeden tasfiye edilmelidir. Lâzımsa bu Halkevi merkezden ve merkez yetkisini haiz kudretli bir insan eliyle idare edilmelidir.*”⁶⁹⁹ Tankut, Halkevinin kapatılmasının Türkiye'nin yurtdışındaki imajı için çok kötü olacağı düşüncesiyle böyle bir kararı uygun görmediğini belirtmektedir.

⁶⁹⁶ C.C.A.490.1.1065.1086.1.30.

⁶⁹⁷ C.C.A.490.1.1065.1086.1.31.

⁶⁹⁸ C.C.A.490.1.1065.1086.1.32.

⁶⁹⁹ C.C.A.490.1.1065.1086.1.34.

Londra'daki Halkevinin Türkiye'deki emsallerinden farklı olarak devlete ait resmî bir kuruluş halini aldığını ve bu özel durumu nedeniyle Ankara hükümetinin buraya ilgiyi göstermesi gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁰⁰

Tankut'un inisiyatif alarak burayı teftiş etmesi; Türk kültür ve tarihini yurtdışında tanıtmak amacıyla açılan ilk ve tek Halkevinin yüklendiği misyonun önemini ve değerini iyi kavramış olmasıyla açıklanabilir. Teftişi sırasında Halkevinin her şeyi ile yakından ilgilenip hassasiyetle yaklaşmış ve izlenimlerini raporlamıştır. Halkevleri yukarıda değindiğimiz şekilde Türk inkılâbının daha iyi anlaşılmasında yürüttüğü faaliyetlerle Tankut'un fikir dünyasında her zaman önemli bir yerde olmuştur. Halkevlerini, Cumhuriyet rejiminin tamamlayıcısı kurumsal bir yapısı olarak görmüş ve her zaman desteklenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu yaklaşımı, onun Cumhuriyet devrimiyle ulaşmak istenen çağdaş ölküye karşı olan bağlılık ve inancıyla açıklanabilir.

1.7.10. Teftiş Bölgelerindeki Ziyaretleri ve Parti Çalışmaları (1938-1942)

CHP Genel İdare Heyeti üyesi görevinde de bulunan Tankut, 20 Kasım 1940 tarihinde Münakalât Vekilliğine (Ulaştırma Bakanlığı) atanan CHP Genel İdare Heyeti üyesi Cevat Kerim İncedayı'nın yerine Genel İdare Heyeti üyeliğine seçilmiştir.⁷⁰¹ 3 Aralık 1940 tarihli bu karar Tankut'a, Adana Bölgesi Parti Müfettişliği görevi için Adana'da bulunduğu sırada bildirilmiştir. Tankut'un yürütmüş olduğu Adana Parti Müfettişi görevine ise Mardin milletvekili Hasan Menemencioğlu getirilmiştir.⁷⁰² Tankut, CHP Genel İdare Heyeti üyeliği görevini, 4 Ağustos 1942 tarihine kadar yapmıştır.⁷⁰³

Parti Müfettişi Tankut, Cumhuriyet ölküsünün savunucusu ve koruyucusu olarak gördüğü gençler ile zaman zaman bir araya gelerek toplantılar yapmıştır. Bunun bir örneği; teftiş bölgesi Adana'da 21 Şubat 1938 tarihinde parti binasında gençlerle yaptığı toplantıdır. Burada, tarih ve etnografya üzerine bir konuşma yapmıştır. Ertesi gün Adana'da Kız Enstitüsü salonunda da bir konferans vermiştir. Yoğun bir katılımın olduğu konferansta Tankut, *Eti Türkleri* olarak tanımladığı Alevilerden bahsetmiştir. Tankut, laiklik sayesinde Türkiye'de millî birliğin sağlandığını, Cumhuriyet yönetimi ile halkın ortak bir gelişme göstererek, birliğin önünde engel olan vicdani meseleleri gündemlerinden çıkardıklarını söylemiştir. Bir vicdan meselesi olarak tanımladığı Aleviliğin, çok eskilere dayandığını ve Alevilerin nerede olursa olsun hem gövde yapısı hem tarih hem de inanç bakımından gözle görülür bir şekilde Türk olduklarını savunmuştur.⁷⁰⁴

⁷⁰⁰ C.C.A.490.1.1065.1086.1.34.

⁷⁰¹ İsmet Binark, a.g.e., s.1010.; *Yeniğün*, 4 Aralık 1940, s.1.; *Vatan*, 4 Aralık 1940, s.4.; *Akşam*, 4 Aralık 1940, s.2.; *Vakit*, 4 Aralık 1940, s.1.; *Ulus*, 4 Aralık 1940, s.1.; *Haber*, 4 Aralık 1940, s.2.

⁷⁰² C.C.A.490.1.384.1626.2.; *Akşam*, 4 Aralık 1940, s.2.

⁷⁰³ İsmet Binark, a.g.e., s.1028.

⁷⁰⁴ *Ulus*, 22 Şubat 1938, s.8.

Tankut, vicdani inançların -burada kastettiği Aleviliktir- Türkiye’de laiklik ışığı altında gerçek yerini kazandığını söylemiştir. Bu şartları sağlayan unsuru da Kemalist Türkiye’de etnik ve sosyolojik bakımdan millet kavramının Türk tarih ve Türk dil tezleriyle aydınlatılmış ve sınırları çizilmiş olması şeklinde belirtmiştir. Kemalist Türkiye’nin bütün dünyada hayretle ve saygıyla karşılanan bugünkü varlığını ve konferansın ana konusunu: *“Bizi bu üstün ve aydın varlığa erdiren enerjinin bir kaynağı vardır. O kaynak şudur: Devlet idaresi için fizik bünyesine uygun olması. Büyük Şefin dehası bu kaynağı keşfeder etmez, şimdi altı ok ile sembolize ettiğimiz parti umdeleri tebellür etti. Bu umdelerden milliyet, layisite ve halkçılık bugünkü konuşma mevzuumuzun esasıdır.”* şeklinde ifade etmiştir.⁷⁰⁵

Tankut’un Parti Müfettişi göreviyle, teftiş bölgesi Adana’ya yaptığı ilk ziyareti 17 Temmuz 1939 tarihinde olmuştur. Burada törenle karşılanan Tankut, askeri birlikleri, parti teşkilatını ve belediyeyi ziyaret etmiştir. Daha sonra parti binasında toplanan vilayet idare kurulu toplantısına başkanlık etmiştir. Toplantıda, Adana vilayet başkanı ve Halkevi başkanlığı için yapılan seçimi organize etmiştir. Tankut’un başkanlığını yaptığı toplantıda gerçekleşen seçimle, vilayet başkanlığı görevine uzun bir süredir Adana Tük Ocağı başkanlığı görevini yürüten Avukat Fahri Uğurlu, Halkevi başkanlığına ise Nevzat Güven seçilmiştir. Tankut, ertesi gün Mersin’e geçmiştir.⁷⁰⁶ Tankut’un Adana parti müfettişliği görevine getirilmesi, dönemin Adana yerel basınında memnuniyetle karşılanmış ve atama şöyle haber yapılmıştır:

*“(…) Bay Hasan Reşit Tankut’un muntıkamız parti müfettişliğine tayin edilmesi, Çukurova için her bakımdan büyük bir kazanç olmuştur. İlmî otoritesi, fazileti ve Parti işlerindeki derin vukufu büyük ve muvaffakiyetli tecrübeler geçirmiş olan Hasan Reşit Tankut’un parti teşkilatımızın başına geçmesiyle memleketimizin her çeşit hayatında büyük inkişaflar beklemeye hakkımız vardır. Kendilerine yeni işlerinde başarı dilemeye lüzum görmüyoruz. Buna inancımız vardır.”*⁷⁰⁷

Parti Müfettişi Tankut’un teftiş bölgesi Mersin’i ziyaret etmesi şehirde büyük bir heyecanla karşılanmıştır. Dönemin yerel gazetesi *Yeni Mersin*’de bu ziyaret: *“Hasan Reşit Tankut ve Mansur Bozdoğan Mersin’de”* başlığıyla haber yapılmıştır. Yazıda, yapılan bu ziyaret hakkında bilgiler verilmiştir. Haberin içeriği şöyledir: *“İçel, Hatay, Seyhan ve havalisi parti müfettişliğine tayin edilen İzmir mebusu Profesör Hasan Reşit Tankut ve memleketimizin sıcak havasına samimi bir ilgisi olduğunu bildiğimiz Maraş mebusu Mansur Bozdoğan dün şehrimize gelmişler ve vilâyete uğrayarak Valimiz Burhan Teker’i ziyaret ettikten sonra Belediye’ye*

⁷⁰⁵ *Ulus*, 22 Şubat 1938, s.8.

⁷⁰⁶ *Türk Sözü*, 18 Temmuz 1939, s.1.

⁷⁰⁷ *Türk Sözü*, 18 Temmuz 1939, s.1.

uğramışlar ve buradan da Halk Partisi'ne giderek partide meşgul olmuşlardır."⁷⁰⁸ Mersin'deki çalışmaları hakkında bilgiler veren haber içeriğinde Tankut'un gezi rotası hakkında da bilgi verilmiştir. Haberde, Tankut'un "*İzmir Mebusu*" olarak yazılması baskı hatasından kaynaklanmıştır. Gazetede, Tankut'un 23 Temmuz'da yapılacak Hatay'ın kurtuluşu kutlamalarına katılacağı bilgisi de verilmiştir. Haberin devamında: "*(...) Geceyi şehrimizde geçiren parti başkanımız bugün Adana yoluyla Hatay'a gitmek üzere şehrimizden ayrılmıştır. Hatay'da 23 Temmuz'da yapılacak kurtuluş merasim ve şenliklerinde bulunacak olan Parti müfettişimiz bir hafta sonra şehrimize tekrar teşrif edeceklerdir.*"⁷⁰⁹ denilmiştir. Haberin sonunda, Tankut hakkında övgü dolu cümlelerle bahsedilmiştir. Yazının son kısmı ise şu cümlelerle bitirilmiştir: "*Büyüklerimizin teveccühünü, küçüklerimizin hürmet hislerini kazanmış olan dirayetli, zeki, çalışkan, tecrübe ve otorite sahibi olan Tankut gibi bir ilim, idare adamının partimizin başına geçmesi bizim için cidden bir kazançtır.*"⁷¹⁰

Tankut'un Mersin ziyaretinin detayları ve şehirde yürüttüğü çalışmalarına bakıldığında ise kısa süren yoğun bir programı gerçekleştirmiştir. Mülki idarecileri ziyaretleri sonrası, Mersin şehir sinemasında vali, milletvekilleri, memurlar, öğretmenler ve halkın katıldığı yoğun kalabalığın takip ettiği bir konferans vermiştir. Tankut, burada yaptığı konuşmasında yeni Türk tarih ve dil tezlerindeki zaman ölçüsünü şöyle ifade etmiştir: "*Vesikaların açıp aydınlattığı eski âlemin tarihten öteye uzanan genişliği içinde kendini şiddetle gösteren ve alâkadarları kendi üzerinde toplayan her motif ezeli Türk varlığının cevherinden bir katra taşımaktadır. Onun içindir ki biz dilimizi ve tarihimizi tetkik ederken herhangi bir zaman hududu içinde çerçevelenip kalmayı ilme ve hakikate aykırı bir noksan telâkki ediyoruz.*"⁷¹¹ Tankut verdiği konferans ile Türk tarih ve dil tezlerinin mekân ve zaman sınırları hakkında bilgiler vermiştir.

Tankut, 9 Ağustos 1939 tarihinde seçim bölgesi olan Maraş'a da bir ziyarette bulunmuştur. Halkevinde genel konularda ve Maraş'ın kalkınması için atılması gereken adımlar hakkında bir konuşma yapmıştır. Tankut konuşmasında, Atatürk, İnönü ve Cumhuriyet idaresinin erdemlerinden bahsetmiştir.⁷¹²

Tankut, teftiş mıntıkasına giren İskenderun Halkevinde 18 Ağustos 1939 tarihinde parti üyeleri ve halkın geniş katılımıyla gerçekleşen bir konferans vermiştir. Konferansta; parti ideolojisi ile bütünleşmiş ilkelerden milliyetçilik, laiklik ve devletçilik hakkında bilgiler vermiştir. Milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve sosyal hayatta Türk kavramının ne olduğuna değinen Tankut, CHP'nin istediği Türk kimliğinin ne olduğu hakkında da bilgiler vermiştir. Millî ekonomi konusuna da değinen Tankut,

⁷⁰⁸ *Yeni Mersin*, 19 Temmuz 1939, s.1.

⁷⁰⁹ *Yeni Mersin*, 19 Temmuz 1939, s.1.

⁷¹⁰ *Yeni Mersin*, 19 Temmuz 1939, s.1-2.

⁷¹¹ *Anadolu*, 4 Mart 1938, s.6.; *Ulus*, 4 Mart 1938, s.2.; *Haber*, 4 Mart 1938, s.8.; *Kurun*, 5 Mart 1938, s.6.; *Cumhuriyet*, 4 Mart 1938, s.1-7.

⁷¹² *Yeni Asır*, 11 Ağustos 1939, s.3.; *Ulus*, 11 Ağustos 1939, s.6.

devletin ekonomik hayattaki etkinliğinin sınırlarını çizmiştir. Son olarak, İskenderun limanının sahip olduğu ekonomik öneme dikkatleri çekmiştir.⁷¹³

Tankut teftiş amaçlı görevli olduğu bölgedeki sosyal, kültürel ve spor etkinliklerine de katılım göstermiştir. Hatay'da 20 Ağustos 1939 Pazar günü Su Sporları Federasyonu tarafından düzenlenen yüzme yarışmalarının organizasyonuna katılmıştır. Tankut, müsabakalarda derece elde eden sporculara madalyalarını vermiştir.⁷¹⁴ 25 Ağustos 1939 tarihinde Hatay'da gündüz sinemasında, vali Şükrü Sökmen Süer, CHP vilayet yöneticileri ve Halkevi idarecilerinin katıldığı kalabalığa, Atatürk'ün önemle üzerinde durduğu parti ilkelerini anlatmıştır.⁷¹⁵ Tankut, konuşmasının içeriğinde, anavatana henüz katılmış (29 Haziran 1939) Hatay'da; kurulacak tek parti idaresinin niteliğini, Türklük bilincini ve parti ilkeleri ile Halkevlerinin fonksiyonlarının daha iyi anlaşılmasının yanında birçok konuda önemli bilgiler vermiştir. Tankut konuşmasında değindiği noktaları ve satır aralarını şu maddelerle özetlemiştir:

“1-Vatan kurtarmanın heyecanı büyük Türk milletinde içtimâî nizam esaslarını sınıfsız halk, içtimâî bünye, Millî Şef.

2-Parti ne demektir. Tek Parti ve Halkevleri vatandaşın millî hâkimiyete iştirak şekilleri, intihap. İçinde bulunduğumuz belediye intihabı, Parti disiplini ve intihap terbiyesi.

3-İyiye, güzele, doğruya götüren nizam. Yurt ve vatandaş sevgisi. Millî birlik. Bu günkü millî birliğin vasfı Türklük.

4-Türk kimdir? Kanun nazarında Türk. Partinin yetiştirmek istediği Türk. Türk olmak maddeten, manen yücelmek ve kuvvetlenmek demektir.

5-Türk milliyetinin kıvamı: Lâyisite, Halkçılık.

*6-Hatay'da idarî istihalenin doğurduğu iktisadî buhran geçicidir. Çok yakında her şey düzelir.”*⁷¹⁶

Tankut, parti müfettişi tüzüğüne bağlı kalarak sürekli ziyaretlerde bulunmuştur. Teftiş bölgesindeki parti çalışmalarını takip ettiği gibi zaman zaman çalışmalara öncülük ederek yönlendirmiştir. Hatay'ın, Anavatan'a katılması sonrası 26 Mart 1939 tarihinde burada yapılan ilk genel seçimler esnasında Tankut, görevi dolayısıyla Hatay'da bulunmuştur. Seçim çalışmalarının yürütülmesini ve seçimin sağlıklı yapılmasını organize etmiş, gelişmeleri yerinde teftiş etmiştir. İki dereceli gerçekleşen seçimin ilk oylamasında on iki aday seçilmiştir. İkinci seçimler için Gündüz sineması salonunda toplanan seçmenlere hitap eden Tankut, oylarını tam bir

⁷¹³ Anadolu, 19 Ağustos 1939, s.3.; Akşam 19 Ağustos 1939, s.6.; Yeni Asır, 19 Ağustos 1939, s.3.

⁷¹⁴ Haber, 25 Ağustos 1939, s.6.

⁷¹⁵ Ulus, 29 Ağustos 1939, s.2.; Yeni Asır, 29 Ağustos 1939, s.3.

⁷¹⁶ C.C.A.490.1.703.395.1.30.; C.C.A.490.1.703.395.1.31.

özgür iradeyle kullanmalarını istemiştir. Yapılan seçimler sonucu Hatay'ı, TBMM'de temsil edecek ilk milletvekilleri seçilmiş ve isimleri Tankut tarafından sinemanın balkonundan duyurulmuştur.⁷¹⁷ Tankut, seçilen milletvekilleriyle birlikte 19 Kasım 1939 tarihinde Hatay valisi, belediye başkanı, parti yönetimi ve halkın katıldığı bir törenle Ankara'ya hareket etmişlerdir.⁷¹⁸

Tankut, Hatay'da Kızılay şubesinin açılması çalışmalarında da yer almıştır. Vali Sökmensüer ve Tankut'un çabaları sonucunda şubenin açılması için bir yardım komisyonu kurulmuştur. Komisyon, Kızılay şubesinin açılması için ihtiyaç duyulan parayı tamamlamak için halkın desteğini talep etmiştir. Halk sinemasında düzenlenen yardım gecesinde Tankut da 50 lira bağışta bulunmuştur.⁷¹⁹ Tankut, teftiş bölgesi Hatay'da tarih konulu bir konferansın da düzenlenmesine öncülük etmiştir. Tankut'un beraberindeki dilbilimciler Abdulkadir İnan (milletvekili), Şükrü Akkaya ve Agop Dilaçar karayolunu kullanarak, 16 Aralık 1939 tarihinde Hatay'ı ziyaret etmişlerdir. Hatay valisi ve partililer tarafından karşılanan Tankut ve beraberindeki heyet, sonraki günün akşamında Gündüz sineması salonunda yapılan konferansta, Hatay'ın coğrafik özellikleri ve kültürel yapısı hakkında beğenilen bir sunum yapmışlardır. Sonraki gün Reyhan kazasında "*İslam'dan Sonra Türk Medeniyeti*" konulu benzer nitelikte bir konferansı Abdulkadir İnan vermiştir.⁷²⁰ Tankut, 20 Aralık 1939 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği telgrafta; konferansların çok iyi geçtiğini, 19 Aralık 1939 tarihinde Reyhanlı kaza kongresine katıldığını ve kaza teşkilatının kurulmasına yardımcı olduğunu bildirmiştir.⁷²¹

Parti teşkilatı çalışmalarına görevi dolayısıyla katılan Tankut'un katılımıyla yapılan Hatay merkez kaza kongresi, 24 Aralık 1939 tarihinde saat 10.00'da Gündüz sineması salonunda geniş bir kalabalıkla yapılmıştır. Kongrenin açılış konuşmasını Tankut yapmıştır. Konuşmasında; CHP'nin, Hatay'da yürütmüş olduğu eğitim, sağlık ve imar faaliyetlerine değinmiş ve dönemin Hatay valisi Şükrü Sökmen Süer'i bu çalışmalardaki gayretlerinden ötürü kutlamıştır. Tankut devamla; *Hatay Meselesi* sırasında hayatını kaybeden beş kişinin ailelerine, parti tarafından şehit aylığı bağlandığını aktarmıştır. Kongrede yeni idare kurulu seçimi de yapılmıştır. Tankut, kongreden bir gün sonra parti teşkilatı çalışmaları için Seyhan mıntikasına geçmiştir.⁷²²

Burada Kozan'ı ziyaret eden Tankut, Halkevi faaliyetlerini denetlemiştir. Halkevi salonunda verdiği konferansta parti düşüncesinin temelini oluşturan altı ilke hakkında bir konferans vermiştir.⁷²³ Tankut, Adana, Mersin ve Hatay'da verdiği seri konferanslarla, Cumhuriyet ideolojisi ile şekillenen parti politikalarının halka

⁷¹⁷ *Yenigün*, 6 Kasım 1939, s.1.

⁷¹⁸ *Akşam*, 19 Kasım 1939, s.1.

⁷¹⁹ *Yenigün*, 7 Birinci teşrin 1939, s.1.

⁷²⁰ *Yenigün*, 17 Aralık 1939, s.1.

⁷²¹ C.C.A.490.1.703.395.1.23.

⁷²² *Yenigün*, 26 Aralık 1939, s.1-2.

⁷²³ *Vakit*, 21 Mayıs 1940, s.5.

aktarılmasında aracı bir rol üstlenmiştir. Konferanslarına halkın katılımını sağlamak için Halkevlerini, geniş mekânları ve şehir meydanlarını seçmiştir. Yerel gazetelerin duyurularıyla halkın konferanslara katılımını sağlanmaya çalışılmıştır.⁷²⁴ Bu konferanslardan birini de Antalya'da Cumhuriyet Meydanı'nda vermiştir. Tankut, toplanan halka güncel siyasi konular ve hükümetin yürüttüğü dış politika hakkında bilgiler vermiştir.⁷²⁵ Tankut, bölge insanının ihtiyaç duyduğu kamu yatırımlarının getirilmesi konusunda da çalışmalar yürütmüş ve İskenderun'a yapılması planlanan bir ilkokulun temel atma törenini gerçekleştirmiştir.⁷²⁶

Tankut, teftiş bölgesi Hatay'da ekonomik, idari, eğitim ve tarımsal faaliyetler hakkında bilgi almak için belirli aralıklarla ziyaretler gerçekleştirmiştir.⁷²⁷ Hatay'ın kurtuluşunu birinci yıldönümü etkinliklerine katılmıştır. 23 Temmuz 1940 tarihinde yapılan kurtuluş günü kutlamaları, süslenmiş caddelere dolan coşku içerisinde halkın geniş katılımıyla yapılmıştır. Gündüz yapılan renkli kutlamalar gece valiliğin vermiş olduğu yemek ve fener alayı ile devam etmiştir.⁷²⁸ Tankut, burada yaptığı konuşmasında; iki gün süren kurtuluş günü kutlamalarından etkilendiğini belirterek, bu başarılı organizasyondan dolayı vali Şükrü Sökmen Süer'i kutlamıştır.⁷²⁹

Tankut, 1940 yılının Aralık ayında parti müfettişi görevinde bulunmamasına rağmen eski teftiş bölgesi Seyhan'da oluşturulacak yeni parti yönetimi için 22 Aralık 1940 tarihinde yapılan vilayet kongresine katılmıştır.⁷³⁰ Kongrenin ilk günü Tankut'un başkanlığında yapılan delege yoklamasında -kongre zabıtlarına geçen-partinin kaza teşkilatlarından gelen elli sekiz temsilcinin katıldığı tespit edilmiştir.⁷³¹ Kongre, Asfalt Caddesi üzerindeki parti binasında saat 10.00'da toplanmıştır.⁷³² Kongre, Vilayet İdare Heyeti Başkan Vekili Dr. Bahri Erkan'ın konuşmasıyla açılmıştır. Kongre için süslenen salonda Tankut'un yanı sıra vali, milletvekilleri,

⁷²⁴ *Yenigün*, 14 Haziran 1940, s.1.; *Yenigün*, 17 Haziran 1940, s.1.

⁷²⁵ *Tan*, 17 Haziran 1940, s.3.

⁷²⁶ *Yenigün*, 2 Ağustos 1940, s.2.

⁷²⁷ *Ulus*, 19 Haziran 1949, s.3.; *Vakit*, 24 Temmuz 1940, s.1-2.

⁷²⁸ *Haber*, 24 Temmuz 1940, s.2.

⁷²⁹ *Yenigün*, 24 Temmuz 1940, s.1.

⁷³⁰ Seyhan Vilayet Kongresi zabıtları CHP Genel Sekreterliğine partinin Vilayet İdare Heyeti tarafından gönderilmiştir. Bu bilgiye rağmen, Hasan Reşit Tankut hakkındaki yazılarda Seyhan Vilayet Kongresi zabıtlarının, Tankut'un hazırladığı bir rapor gibi ele alındığını görmekteyiz. Kongre zabıtlarında da "(...) *eski parti müfettişi*..." olarak ifade edildiği gibi o tarihte (1940) Tankut, parti müfettişi görevinde bulunmamaktadır. Bu nedenle kongrenin Hasan Reşit Tankut tarafından CHP Genel Sekreterliği için raporlandığı bilgisi doğru değildir. Bkz.: C.C.A.490.1.202.7.2.

⁷³¹ C.C.A.490.1.202.7.20.

⁷³² C.C.A.490.1.202.7.3. Bu arşiv belgesi Parti Genel Sekreterliğine gönderilen 22 Aralık 1940 tarihinde yapılan CHP Seyhan Vilayet Kongresi zabıtlarından oluşmaktadır. Ancak ilgili arşiv belgesinin telgrafında Genel Sekreterliğe gönderilme tarihi 12.12.1942 olarak geçmektedir. Belgeler incelendiğinde dönemin Bursa Milletvekili Talat Simer'in başkanlığında 5 Aralık 1942 tarihinde yapılmış Seyhan Vilayet Kongresi zabıtlarının iki yıl önce Hasan Reşit Tankut başkanlığında yapılan kongre zabıtlarıyla karıştırıldığını görmekteyiz. Farklı tarihlerde yapılan her iki kongrenin zabıtları aynı arşiv dizini içerisinde yer almaktadır. Bu durumu dikkatten kaçırılan bir tasnif hatası olarak değerlendirebiliriz. Bkz.: C.C.A.490.1.202.7.1.; C.C.A.490.1.202.7.2.; C.C.A.490.1.202.7.3.

vilayet jandarma komutanı, ağır ceza reisi, vilayet umumi meclisi üyeleri, belediye meclisi üyeleri, öğretmenler, memurlar (sıhhat müdürü, ziraat müdürü, defterdar, telgraf başmüdürü) ve dinleyicilerin olduğu yoğun bir kalabalık yer almıştır.⁷³³ CHP'nin sekizincisini düzenlediği Seyhan Vilayet Kongresine, Ahmet Remzi Yüreğir'in⁷³⁴ teklifiyle açık oylama sonucunda kongrenin birinci başkanlığına Tankut, ikinci başkanlığına da Mustafa Rıfat Gülek seçilmiştir. Kongre başkanından başka kâtip üyelerin seçimi yapılmış ve Nihat Oral ile Celal Keçioğlu da kâtipliğe seçilmişlerdir.⁷³⁵ Seçim sonrası kürsüye gelen Tankut, kongrenin açış konuşmasını yapmıştır. Konuşmasına, kendisini kongre başkanlığına seçtikleri için delegelere teşekkürle başlayan Tankut, kongrenin taşıdığı amacı ve parti teşkilatlanmasının önemine değinmiştir. Kongre salonunda beğeni toplayan etkili konuşmasında; Cumhuriyetin ilanı ile birlikte elde edilen -ulusal egemenliğin sağlanması, Türk inkılâbını, Halkevlerinin önemini ve CHP'nin altı ilkesi gibi- kazanımlarına değinen Tankut, kongrelerin millet iradesini yönetime taşıdığına dikkat çekerek, kongrelerin parti çalışmalarında taşıdıkları önemi dile getirmiştir.⁷³⁶ Tankut'un kongrede beğeni toplayan konuşması şöyledir:

“Sekizinci Vilayet Kongresi için toplandık. Köylerimizin ve nahiyelerimizin gönül bağlılığını ve güven duygularını getirdik. Buradan da büyük bir emniyet ve kat’i bir huzuru imanla döneceğiz. Dünyanın ateş içinde uğraştığı bir arada biz burada teşkilatımızın ağzıyla söylenen en basit halk ihtiyaçlarını ve sonraya bırakılmasından zarar gelmeyecek herhangi mütalaayı hususi bir dikkat ile müzakere etmek enerjisine sahip bulunuyoruz. (...) Kongremizi Halkevi salonunda toplamayı üstün tuttuk. Devlet idaresini tek bir rejimin kontrolüne tabi tutmayı esas olarak kabul etmiş olan partimiz bütün milleti bağrına doğru çekip toplamak, maksadıyla halkevlerini açtı. Bu evler milli kültürü işlemek ve yapmak hevesinde ve istidadında olan her vatandaşa açıktır. Bu

⁷³³ C.C.A.490.1.202.7.3.; Türk Sözü, 22 Birinci kânun 1940, s.1.; Türk Sözü, 24 Birinci kânun 1940, s.1.

⁷³⁴ Ahmet Remzi Yüreğir, 1892’de Adana’da doğmuştur. Muallim Okulu mezunudur. Öğretmenlik ve Okul Müdürlüğü yaptı. Bu görevi sırasında başlayan Birinci Dünya Savaşı’nda Yedek Subay olarak Şam, Halep ve Adana’da görevde bulundu. Yeni Adana Gazetesi’nin kurucusu olan Yüreğir aynı zamanda Mondros Mütarekesi sonrası Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı görevini yaparak, Adana’daki Millî Mücadele’nin öncülerinden biri olmuştur. Adana Anadolu Ajansı temsilciliği, Seyhan Kızılay Başkanlığı, Seyhan Türk Hava Kurumu Başkanlığı ve bir müddet de Karaîsalı Kaymakam Vekilliği görevlerini yapan Yüreğir, 21 Temmuz 1946’daki genel seçimlerde Seyhan milletvekili olarak TBMM’de görev almıştır. 1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkasına katılmıştır. 4 Ekim 1951 tarihinde Galata Köprüsü üzerinde kendisine bir aracın çarpması sonucu ağır şekilde yaralanmış ve 7 Ekim 1951’de tedavi gördüğü hastanede kurtarılamayarak 59 yaşında vefat etmiştir. Bkz.: TBMM Hal Tercümesi, Dönem:8, Sicil No.:1481.; Tekin İdem, “Ahmet Remzi Yüreğir’in Hayatı ve 8. Yasama Dönemi Meclis Faaliyetleri”, Tarih Okulu Dergisi (TOD), Haziran 2015, (XXII), s.323-351.

⁷³⁵ C.C.A.490.1.202.7.3.

⁷³⁶ C.C.A.490.1.202.7.3.

evlerde fikir şimşekleri çakacak ve millileşmiş her fikir mahsulü her vatandaşın vicdan ve muhakemesine aksedebilecek kadar genişletilecektir. Aynı zamanda bir fikir hareketi demek olan parti kongremizin açık ve büyük bir dinleyici kitlesi huzurunda yapılmasına onun için ehemmiyet veriyoruz. Kongrelerimiz teşkilatımızın iş kontrolünü yapar, aynı zamanda yine teşkilatımız vasıtasıyla halkın hususi ve mahalli ihtiyaçlarını ve temayüllerini tetkik ederek onları müzakere mevzuları haline getirir. Böylece köyden ve mahalleden başlayarak vilayetlere ve cumhuriyet merkezine kadar devamlı bir halk teması ve halk mevzuu üzerinde sistemli bir konuşma devam eder. Böylece devam edip gelen bu kongrelerde kapalı ve gizli konuştuğumuz pek nadirdir. Çünkü partililer, rejimimizin her sahada hayranlıkla temaşa ettiğimiz feyzine muvazi olarak siyasi terbiyenin gayesine ermiş bulunuyoruz. Biz hükümetini bağrından çıkarıp önüne koyan ve onu kudretlerinin üstünde ve muhterem tutmayı umde edinen bir partinin mensuplarıyız. Hükümetimiz de her kademe ve her teşekkülünde umdelerimize bağlı ve inanlıdır. Esasen milli hâkimiyetini kayıtsız ve şartsız olarak tecelli ettiren teşriî hayatımızda devlet kudretlerinin bir ve birleşik oluşu partimizin bu karakteristiğini ifade ediyor. İşte aziz arkadaşlarım; bu esaslar içinde kurduğumuz rejim Türk milletinin her manada bünyesinin tatmin ettiği içindir ki devlet olarak Türk Cumhuriyeti bütün düşman devlet hükümetini celb ediyor.”⁷³⁷

Tankut konuşmasının devamında inkılâplara değinerek Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş süreci için şunları söylemiştir: “(...) Partimizin devlet idaresinin eline aldığı kısa bir zaman zarfında asırları dolduran inkılâplar yaptık. Hasta adamlıktan diri hatta en diri adam varlığına geçmiş, Osmanlı Devleti derbederliğinden Türk Cumhuriyeti nizamına sıyrılmış bulunuyoruz.”⁷³⁸ Konuşmada devam eden İkinci Dünya Savaşı ve Türk dış politikasında yürütülen aktif tarafsızlık stratejisini kastederek: “Dünyanın ikiye bölünüp birbirinin can evine ölüm aktardığı bir zamanda, devletimizden ferdimize kadar hiçbir varlığın dikkat çeker bir telaşa düştüğünü iddia ettirecek bir halimiz müşahede edilmedi. Devlet yakın ve uzak herhangi bir tehlikeyi önlemek için çalışırken nasıl sakin, güvenli ve emniyetli ise, vatandaşlar da günlük hayatlarını kazanırken o kadar cesur ve rütbe imanlıdır.”⁷³⁹ ifadelerinde bulunmuştur.

⁷³⁷ Vilayet kongresi Adana’nın yerel gazetesi *Türk Sözü*’nde: “Parti Vilayet 8 inci Kongresi” başlığıyla manşetten duyurulmuştur. Gazete Hasan Reşit Tankut’un kongredeki konuşması için: “Profesör H.R. Tankut Kongreyi Çok Özlü Bir Nutukla Açtılar” başlığını atmıştır. Bkz.: *Türk Sözü*, 24 Birinci kânun 1940, s.1-2.

⁷³⁸ *Türk Sözü*, 24 Birinci kânun 1940, s.2.

⁷³⁹ *Türk Sözü*, 24 Birinci kânun 1940, s.2.

Tankut konuşmasının son kısmında; İkinci Dünya Savaşı süresince Türkiye'nin uyguladığı aktif tarafsızlık politikasının mimarı Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'den övgüyle bahsetmiştir. Bu kısım şöyledir: *“Bütün bunları yaratıp başaran büyük kudreti yani Cumhuriyet Halk Partisi’ni, onun altı umdesini dehası ile irade ve sevgisi ile temsil eden değişmez başkan İnönü’yü anarak müzakereye başlayalım.”*⁷⁴⁰

Tankut'un konuşması sonrası Vilayet İdare Heyeti, iki yıllık faaliyet raporunu kongreye sunmuştur. Faaliyet raporu hakkında söz alan delegelerden Ahmet Remzi Yüreğir, Taha Toros ve Mahmut Barlas muhtelif bazı konulara eleştiride bulunmuşlardır. Faaliyet raporuna gelen eleştirilere cevap, idare heyeti üyeleri, Bahri Erkan, Hasan Ataş, Kasım Ener ve Nevzat Güven tarafından verilmiştir. Rapor, delegelerin onayıyla kabul edilmiştir.⁷⁴¹ Kongrenin öğleden sonra açılan ikinci oturumunda, bütçe encümeninin mali raporu kongreye sunulmuştur. Mali raporda, Adana merkez olmak üzere tüm kazalara ait gelir-gider tabloları ayrıntılı bir şekilde okunmuştur.⁷⁴² Seyhan parti teşkilatı mali faaliyet raporunda, Halkevlerine yardım yapılması gündeme alınmıştır. Bu madde gereği; Adana, Ceyhan, Osmaniye ve Kozan halkevlerinin inşaat giderleri için toplamda 30.000 liralık yardım yapılması oylama sonucu kabul edilmiştir.⁷⁴³

Kongrenin üçüncü ve son oturumunda ele alınan konulardan biri de parti kaza teşkilatlarının dilek ve temennileri olmuştur. Adana, Seyhan, Ceyhan, Kadirli, Karaisalı, Bahçe, Saimbeyli ve Feke kazalarındaki sorunlar dile getirilmiştir. Oylama sonucu kabul edilen taleplerin başında, kazalardaki ocak teşkilatlarının yenilenmesi, kaza kongrelerinin düzenli olarak iki yılda bir yapılması, bina ve mali ihtiyaçlarının karşılanması olmuştur. Bununla birlikte kazalarda sağlık hizmetleri, zirai çalışmaları kolaylaştıracak ilaçlama yardımı, içme suyu şebekesi, bayındırlık hizmetleri konularının çözümü için kongre yönetimi ve delegeler arasında mutabakat sağlanmıştır.⁷⁴⁴

Partinin vilayet teşkilatını belirlemek için oylama yapılmasına geçilmiştir. Tankut'un başkanlığında yapılan Seyhan vilayet kongresi seçimleri sonrası oluşan yeni CHP Seyhan teşkilatı şöyledir:

Tablo-4: CHP Seyhan İlçe Teşkilatı

Vilayet İdare Heyeti Üyeleri	Kasım Ener, Ahmet Remzi Yüreğir, Kemal Çelik, Kemal Satır, Feyzi Oldaç, Hasan Ataş, Basri Arsoy, Mustafa Rıfat Gülek ve Rıfat Yaveroğlu. ⁷⁴⁵ Yedek Üyeler: Tevfik Kadri Ramazanoğlu, Nabi Menemencioğlu, Rasih Özgen,

⁷⁴⁰ Türk Sözü, 24 Birinci kânun 1940, s.2.

⁷⁴¹ C.C.A.490.1.202.7.4.

⁷⁴² C.C.A.490.1.202.7.5.; C.C.A.490.1.202.7.6.; C.C.A.490.1.202.7.7.; C.C.A.490.1.202.7.8.; C.C.A.490.1.202.7.9.; C.C.A. 490.1.202.7.10.

⁷⁴³ C.C.A.490.1.202.7.11.

⁷⁴⁴ C.C.A.490.1.202.7.12.; C.C.A.490.1.202.7.13.; C.C.A.490.1.202.7.14.; C.C.A.490.1.202.7.15.

⁷⁴⁵ C.C.A.490.1.202.7.16.

	Şükrü İnan, Hazım Savcı, Ziya Hakverdi, Ziya Abdi Rona, Fazlı Meto ve Halil Savatlı. ⁷⁴⁶
Merkez Genel Kongre Temsilciliğine	Hamit Özsırkıntı, Mehmet Keçioğlu, Tevfik Yıldırım, Şeref Haznedaroğlu ve Zeki Akçalı. Yedek Üyeler: İbrahim Burduroğlu, Nuri Şimşek, Hulusi Akdağ, Mahmut Barlas ve Rasih Özgen. ⁷⁴⁷
Hesap Tetkik Encümenleri	Memduh Pekbilgin, Rifat Çetin, Hazım Savcı, Şeref Haznedar ve Kemal Satır. ⁷⁴⁸
Bütçe Encümenleri	Ahmet Remzi Yüreğir, Hakkı Salih Bosna, Hasan Çanka, Hakkı Mete ve Rasih Özgen. ⁷⁴⁹
Dilek Encümenleri	Hamit Özsırkıntı, Abidin Ramazanoğlu, Mehmed Keçioğlu, Kerim Ulusçutürk ve Tevfik Yıldırım. ⁷⁵⁰

İlk oturumu sabah saatlerinde başlayan Seyhan Vilayet Kongresine, Tankut'un teklifi üzerine saat 12.00'de öğle yemeği arası verilmiştir. Kongrenin öğleden sonraki oturumları saat 14.00'te başlamış ve akşam saat 20.00'de bitmiştir. Kongrenin üçüncü oturumuna ait zabıtlarda geçtiği şekilde Tankut, kongre başkanlığı görevinden çekilerek oturumu yönetmesi için başkanlığı kongre ikinci başkanı seçilen Mustafa Rifat Gülek'e bırakmıştır.⁷⁵¹ Kongre sonrası katılımcılara Adana Kulübü'nde bir yemek verilmiştir. Bu yemeğe Tankut da katılmıştır.⁷⁵²

CHP Genel Merkezi, İkinci Dünya Savaşı sürecinde dış politikada yaşanan gelişmelerin ülkede yarattığı olumsuz etki sebebiyle parti müfettişlerini harekete geçirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sürecinde Balkanlara kadar genişleyen Alman saldırı gücü, Türkiye'de -özellikle Trakya bölgesinde- halk arasında endişeye yol açmıştır. Halkın endişelerini ortadan kaldırmak maksadıyla Ankara hükümeti, Anadolu'da bir dizi konferans verilmesine karar vermiştir. Trakya bölgesinde, halkla buluşmanın sağlanacağı bu toplantıların ilki, Edirne Halkevinde düzenlenmiştir. Meclis Başkan Vekili Şemsettin Günaltay ve CHP Genel İdare Kurulu Üyesi ve milletvekili Tankut tarafından verilen konferansın ana temasını; Türkiye'nin barışı esas alan dış politikası olmuştur. Halkın moral ve motivasyonunu arttırmaya yönelik yapılan konferansta, herhangi bir saldırı karşısında da ne pahasına olursa olsun vatan savunmasının yapılacağı vurgulanmıştır. Tankut, 24 Mart 1941 tarihinde gittiği Kırklareli'nde Halkevi salonunda geniş bir kalabalığa hitap etmiştir. Konferansta; dünyanın içinde bulunduğu siyasi ve politik durumunu anlatmış ve devam eden İkinci Dünya Savaşının tehlikelerinin Türkiye'nin sınırlarına dayandığına dikkat çekmiştir. Tankut, Mihver Devletlerin Türkiye hakkındaki asıl amaçlarını anlattıktan sonra olası bir saldırı durumu karşısında koşulsuz bir şekilde vatan savunmasının

⁷⁴⁶ C.C.A.490.1.202.7.17.

⁷⁴⁷ C.C.A.490.1.202.7.17.

⁷⁴⁸ C.C.A.490.1.202.7.4.

⁷⁴⁹ C.C.A.490.1.202.7.4.

⁷⁵⁰ C.C.A.490.1.202.7.4.; C.C.A.490.1.202.7.5.; C.C.A.490.1.202.7.11.; *Türk Sözü*, 24 Birinci kânun 1940, s.2.

⁷⁵¹ C.C.A.490.1.202.7.16.

⁷⁵² *Türk Sözü*, 24 Birinci kânun 1940, s.2.

başlatılacağını: “(...) Misakı Milli ile çizilmiş topraklarımızdan bir karışına ve mukaddes istiklâlimize vuku bulacak her tecavüzü bütün milletçe çelik bir kütle halinde karşılamaya hazır bulunduğumuzu (...)” sözleriyle dile getirmiştir. Etkili konuşması halkın alkışlarıyla sürekli kesilen Tankut, İngiltere ile imzalanan tarafsızlık antlaşmasının içeriğine de değinmiş ve konuşmasını: “*Türkün çelik göğsüne çarpan kafa, mutlaka parçalanacaktır, isteyen deneyebilir.*”⁷⁵³ sözleriyle bitirmiştir. Tankut, 25 Mart Salı günü aynı içerikte bir konuşmayı bu kez de Edirne Halkevinde yapmıştır.⁷⁵⁴ Tankut’un önemli günler ve millî bayramlarla ilgili konuşmalarını daha fazla kişiye ulaşması için zaman zaman radyo yayınlarına da katıldığı görülmüştür.⁷⁵⁵

Tankut, 1942 yılında CHP Genel Sekreterliği tarafından Anadolu’yu resmetmelerini ve sanatla buluşturmaları amacıyla başlatılan, genç ressamırları yurt gezisine çıkartma projesinin dördüncü yılında düzenlenen sergi ve ödül törenine katılmıştır. Halkevlerinin kuruluşunun onuncu yıldönümü etkinlikleri çerçevesinde, Ankara sergi evindeki etkinliğe, Cumhurbaşkanı İnönü de katılmıştır. Yıl boyunca çizilen 103 tablo arasında jürinin beğenisini kazanan 10 eserin ödüllendirildiği törende konuşan İnönü, genç ressamırların çalışmalarından övgüyle bahsetmiştir. Tankut, yürütülen projenin ayrıntıları, tablolar ve tören programının gidişatı hakkında İnönü’ye bilgilendirmede bulunmuştur.⁷⁵⁶

1.7.11. Türk Ocakları Tasfiye Komisyonu Üyeliği (1935-1944)

II. Meşrutiyet döneminin siyasi gelişmeleri, Türkçülük temelli fikirlerin güçlenmesine ve yayılmasına olanak sağlamıştır. Meşrutiyet devrinin sağladığı hürriyet ortamı ve Balkanlarda Türk varlığına yönelik saldırılar milliyetçi söylemi besleyen önemli nedenler arasındadır. Böyle bir siyasi iklimin neticesi olarak kurulan Türk Derneği ve Türk Yurdu gibi cemiyet ve dergiler, 1911 yılında Türk Ocakları adıyla uzun sürecek siyasi bir teşekkül haline dönüşmüşlerdir.⁷⁵⁷ Türk Ocakları, Osmanlı’nın kaybettiği topraklarda kalan Türk nüfusunun yaşadığı trajedilere kamuoyunun dikkatini çekmek ve Türk kimliğinin haklı mücadelesini organize etmeyi amaçlamıştı. Ocak teşkilatları, Türk dilini ve kimliğini merkeze alan çalışmaları ve faaliyetleriyle Türkçülüğün güçlenmesini ve geniş ölçüde yerleşik bir siyasi düşünce olarak kabul görülmesini hedeflemiştir. Bu durum, bir bakıma siyasal çizgisi ümmet toplumu üzerine şekillenmiş olan Osmanlı’dan ulus kimliği üzerine inşa edilen Cumhuriyet’e geçişin fikri hazırlık dönemini oluşturmuştur.

⁷⁵³ Tan, 25 Mart 1941, s.1.; Son Telgraf, 25 Mart 1941, s.1-5.

⁷⁵⁴ Son Telgraf, 23 Mart 1941, s.1-5.

⁷⁵⁵ Haber, 30 Ağustos 1941, s.8.; Vakit, 24 Ağustos 1941, s.6.

⁷⁵⁶ Tan, 4 Mart 1942, s.1-2.; Haber, 4 Mart 1942, s.1-3.; Cumhuriyet, 4 Mart 1942, s.1-3.; Bugün, 4 Mart 1942, s.1.

⁷⁵⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasî Partiler ve II. Meşrutiyet Dönemi*, C.:1, İletişim Yayınları, İstanbul: 1984, s.432.; Kenan Akyüz, a.g.m., s.201-228.; Füsün Üstel, a.g.e., s.51.; İsmail Acar, a.g.e., s.31.;

Milli Mücadele dönemine olan katkıları nedeniyle ve Cumhuriyetin ilanından sonra da yeni rejim ile olan çalışmaları sayesinde Ocaklar, Cumhuriyetin kurucu kadrosu tarafından mali açılardan desteklenmiştir. Aldığı siyasi ve maddi destekle Türk Ocakları, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülke genelinde önemli bir teşkilat yapısına sahip olmuştur. 1927 yılında Türk Ocakları hakkında yapılan değişikliklerle çalışmaları ve tüzel kişiliği, CHP bünyesi altına alınan Ocakların kapatılması süreci de böylece başlamıştır. Ocakların verimli çalışmadığı ve parti ilkelerini yayamadığı yönündeki eleştirilerin ardından ideolojik yapısı da 1928 yılından itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle taşrada cereyan eden bazı hadiseler, halk nazarında bazı hallerde çözüm merciinin Ocak teşkilatı olarak görüldüğünü ortaya koymuştu. Parti yönetimi, taşradaki halkın Ocakları alternatif bir siyasal güç olarak görmesinden rahatsızlık duymaktaydı.

Türkiye’de ihtiyaç duyulan siyasal muhalefet 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıyla giderilmeye çalışılırken Türk Ocaklarının tercihini muhalefetten yana kullanması hükümetin tepkisine neden olmuştur.⁷⁵⁸ Bununla birlikte Ocakların Sovyet Rusya’da bulunan Türkler ile yakından ilgilenmesi ve “*Turan*” idealinde ısrarcı olması, Ankara’nın Sovyetler ile yürüttüğü barış odaklı diplomaside sıkıntılara yol açmaktaydı.⁷⁵⁹

CHP ile Türk Ocakları arasındaki ilişkilerin gerilmesi, temelinde ideolojik ayrıklık ve siyasal rekabetin olduğu bir süreç sonucunda şekillenmiştir. Bu gelişmeler sonucunda varlıkları sorgulanmaya başlanan Türk Ocaklarının, 10 Nisan 1931 tarihindeki kurultayı sonrası kapatılması ve tüm teşkilat yapısıyla partiye devri kararı alınmıştır.⁷⁶⁰ CHP Genel İdare Kurulu, Türk Ocaklarının feshedilerek, CHP’ye devredilmesi ve borçlarını karşılamak üzere mallarının tasfiyesi işlemleri için parti teşkilatlarının bilgilendirilmesini istemiştir. Ancak bu iş parti teşkilatlarının altından kalkabileceği kadar çok kolay olmayan bir tasnif ve kayıt altına alma meselesi idi.⁷⁶¹

⁷⁵⁸ Füsün Üstel, a.g.e., s.12.; İsmail Acar, a.g.e., s.92-93.; İbrahim Karaer, a.g.e., s.37.

⁷⁵⁹ İsmail Acar, a.g.e., s.91.; İbrahim Karaer, a.g.e., s.40-41.

⁷⁶⁰ C.C.A.490.1.78.290.3.1.; C.C.A.490.1.1800.1304.1.2.; *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1931, s.1-4.; *Milliyet*, 11-13-14 Nisan 1931, s.1.; *Son Posta* 11 Nisan 1931, s.1.; *Vakit*, 12 Nisan 1931, s.4.; *Hâkimiyeti Milliye*, 12 Nisan 1931, s.1.

⁷⁶¹ *Vakit* gazetesinin 18 Nisan 1931 tarihli baskısında; “*Türk Ocakları Bilançonun İşaret Ettiği Rakamlar*” başlığıyla verdiği haberde; Türk Ocakları Merkez Heyeti tarafından kurultayda sunulan Ocak teşkilatına ait bir kısım mal varlıkları yazılmıştır. Haberde, Türk Ocakları Merkezinin de taşradaki malvarlığının toplam bedeli hakkında net bir fikre sahip olmadığı görülmektedir. Haberde geçen rakamlar, Ocakların sahip olduğu güçlü siyasi toplumsal tabanın yanında ekonomik anlamda da ne kadar güçlü olduğunu gösteren kanıt niteliğindedir. Haberde: “*Ankara merkez ocağının kasasında 786,25 ve bankalarda 95,06 kuruş mevcut olduğu anlaşılmıştır. Ocağın şube ocakları ve eşhas zimmetinde 60.976.10 kuruş alacağı tespit edilmiş ve bunların muavenet faslına nakliye itfası takarrür etmiştir. Alacaklı hesabı 73.373.78 kuruş olup muhtelif inşaat ve tefrişat müesseselerine ödenmesi icap eder. Ocağın İş, Ziraat bankalarıyla Tayyare Cemiyeti’ne tediye senedi olarak 37.900 lira borcu vardır. Ayrıca merkez binasının ipotek mukabilinde Emlak bankasına 132.049.30 kuruş borcu kalmıştır. Bilanço 201.665.69 kuruş açıkla kapanıyor. Fakat merkez binası ve eşyasıyla Taşra ocakları bina mefruşat ve emlaki bilançooya ithal edilmemiştir. Sahne hesabının 14.922.77 ve matbaa hesabının 17.267.49 kuruş borçları merkez heyeti bilançosuna dâhildir. Merkez ve şube ocaklarının menkul ve gayrimenkul bilumum emlak ve eşyası 1145 kalemi ihtiva eden*

Tüm ülkedeki Türk Ocaklarının borç ve alacakların hesaplanmasına, gayri menkullerinin tespiti işi eklenince parti merkezi ile taşra teşkilatları arasında oldukça karmaşık ve uzayıp giden bir yazışma trafiğine yol açmıştır. Üzerinden on ay geçmesine rağmen henüz bir mesafe alınamamıştı.⁷⁶² Üstelik bu gecikme, Ocaklardan alacaklı olan tarafların şikâyetlerine de yol açmaktaydı. CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in 25 Temmuz 1931 tarihinde Ankara Parti Vilayet İdaresine gönderdiği yazıda, partinin teşkilatlarıyla yürütülen yazışmalarda sağlıklı bir bilgi akışının sağlanamadığı: “(...) Mütemediyen takip ettiğim halde şimdiye kadar yekûnu (260) kadar olan Ocaklardan (97) kadarı hakkında yaptığımız tamimimize hiç cevap gelmemiş, (70) kadarı hakkında da maksada hiç hizmet etmeyecek eksik cevaplar gelmiştir.”⁷⁶³ sözleriyle ifade edilmekteydi.

Parti yönetimi, devir-teslim işlerini yoluna koymak ve sistemli bir hale getirmek için harekete geçmiştir. Ülkenin pek çok yerinde teşkilatlanmış ve kurumsal bir kimliğe kavuşmuş Türk Ocaklarının partiye devri işlemlerinin nasıl uygulanacağı hakkında parti yönetimi tarafından 6 Ağustos 1931 tarihinde bir talimatname hazırlanmıştır.⁷⁶⁴ CHP Genel Sekreterliği tarafından 26 Ağustos 1931 tarihinde Samsun, Konya, İzmir ve Adana gibi birçok vilayet teşkilatına gönderilen yazıda; Ocakların tasfiyesi sürecinde takip edilecek talimatnamenin yerel gazetelerde yayımlatılması istenmiştir.⁷⁶⁵ CHP Genel İdare Kurulu bu devir işlemlerinin talimatnameye uygun ve sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için bir Tasfiye Komisyonu kurmaya karar vermiştir. Devir işlemlerinin yürütülmesi için parti bünyesinde kurulan Türk Ocakları Tasfiye Komisyonu çalışmalarını 1931 yılından 1944 yılına kadar sürdürmüştür. Bu komisyon eliyle ocakların sahip oldukları her şey Halkevlerinin envanterine geçirilmiştir.

Tankut, milletvekilliği ve parti müfettişliği görevlerinin yanında -Ocakların kapatılması⁷⁶⁶ ve yerlerine Halkevlerinin açılması kararı sonrası- Türk Ocakları'na ait yapıların ve malların Halkevlerine devri için kurulan Türk Ocakları Tasfiye Komisyonu'na 20 Mayıs 1935 tarihinde CHP Genel Sekreterliği tarafından üye

envanterleriyle birlikte Halk Fırkası tesellüm heyetlerine devri teslim olunacaktır.” şeklinde Ocakların mali durumları hakkında bilgiler verilmiştir. Bakınız: Vakıf, 18 Nisan 1931, s.3.

⁷⁶² Parti genel merkezinin teşkilatları ile yaptığı yazışmalarda Ocakların mali yapısı, mülkiyet durumu, alacak-verecek bakiyesi hakkında tam anlamıyla net bilgiler alınamamaktadır. Bakınız: C.C.A.490.1.2.7.25.1.; C.C.A.490.1.2.7.25.2.; C.C.A.490.1.2.7.25.3.; C.C.A.490.1.2.7.25.4.; C.C.A.490.1.2.7.25.5.; C.C.A.490.1.2.7.25.6.; C.C.A.490.1.2.7.25.7.; C.C.A.490.1.2.7.25.8.; C.C.A.490.1.2.7.25.9.; C.C.A.490.1.2.7.25.10.; C.C.A.490.1.2.7.25.11.; C.C.A.490.1.2.7.25.12.

⁷⁶³ C.C.A.490.1.2.7.25.40.

⁷⁶⁴ C.C.A.490.1.80.298.2.2.; Devir teslim işlerini bir düzene koymak için CHP Genel İdare Kurulu tarafından hazırlanan talimatname, Cumhurbaşkanı ve aynı zamanda Parti Genel Başkanı Mustafa Kemal Atatürk, Başbakan İsmet İnönü ve Parti Genel Sekreteri Recep Peker'in imzalarını taşımaktadır. Talimatname altı bölümden oluşmaktadır. Talimatnamenin tüm parti teşkilatlarına gönderilmesi istenmiştir. Talimatnamenin içeriği için bakınız: C.C.A.490.1.2.7.25.26.; C.C.A.490.1.2.7.25.27.; C.C.A.490.1.2.7.25.28.; C.C.A.490.1.2.7.25.29.; C.C.A.490.1.2.7.25.30.; C.C.A.490.1.2.7.25.31.; C.C.A.490.1.2.7.25.32.

⁷⁶⁵ C.C.A.490.1.2.7.25.34.; C.C.A.490.1.2.7.25.35.; C.C.A.490.1.2.7.25.36.; C.C.A.490.1.2.7.25.37.

⁷⁶⁶ C.C.A.490.1.078.290.3.1.

seçilmiştir. Tasfiye Komisyonunda yer alan diğer üyeler: Salah Yargı (Başkan-Kocaeli), Tahsin Berkten (Üye-Elazığ) ve Lütfü Müfit Özdeş (Üye-Kırşehir) olmuştur.⁷⁶⁷ Bu komisyonun çalışmalarıyla, ülke genelinde Halkevlerinin kurumsal yapısını güçlendirecek maddi değeri yüksek bina, arsa ve her türlü materyalin devri sağlanmıştır. Tankut'un üyesi olduğu komisyon, Ocakların sahip olduğu taşınır-taşınmaz malvarlığını kurumsal ve şahıs borçlarını, alacaklarını ve bankalardaki mevduatların, parti teşkilatlarına ve Halkevlerine devri için çalışmalar yürütmüştür. Tasfiye Komisyonu çalışmalarına, milletvekillerine, CHP vilayet teşkilatları, bazı doğu vilayetlerinde valilikler ve umumi müfettişlerine göndermiş olduğu Türk Ocakları'na ait borç ve alacaklar ile taşınır-taşınmaz mal varlıklarının tespitini yaparak başlamıştır.⁷⁶⁸ CHP yönetimi devraldığı borçların partinin imajına zarar vermemesi için ayrıca uğraşmıştır. Her vilayetten gelen bilgiler doğrultusunda çalışmalarını yürüten komisyon, Ocağın borçlarını tahsil etmiş ve Ocaktan alacaklı olan bankaların olduğu çeşitli kurumlara ve meslek kuruluşlarına da paralarını ödemiştir.

Tasfiye Komisyonu, partinin ilgili birimlerini yürüttüğü çalışmalara dair bilgilendirme amaçlı raporlar hazırlamıştır. Raporlarda Türk Ocaklarının ülke genelindeki şubelerinin maddi varlıkları, borç ve alacaklarına dair birçok detaylı bilgiler verilmiştir. Raporlar, geniş çaplı bir inceleme gerektiren ve yaklaşık on üç yıl süren (1931-1944 yılları arası) çalışmaların ardından hazırlanmıştır. Komisyon çalışmalarına ve bunların rapor halinde hazırlanması işine Tankut bizzat katılmıştır.

Tankut'un üyesi olduğu Türk Ocakları Tasfiye Komisyonu tarafından hazırlanan raporlarda, Türk Ocaklarının Ankara başta olmak üzere ülke genelinde vilayet ve kazalardan oluşan toplam sayısı 86 merkezde bulunan 122 adet taşınmaz (bina, arsa, bahçe, park, otel, gazino, ev, okul, sinema salonu, kıraathane, mağaza ve dükkân) içinden satılan, satışı devam eden veya Halkevlerine devredilenlerin bilgisi bulunmaktadır. Raporlarda yer alan diğer bir veri de Ocak teşkilatlarına ait borç bilgisidir. Türk Ocaklarının maaşlı çalışanlarına, belediyelere, şahıslara, şirketlere, bankalara, cemiyetlere, hazineye ve muhtelif kurumlara olan borçları hesaplanmıştır.⁷⁶⁹ Şahıslara ait alacak bilgisi raporlanırken, Türk Ocakları Doğu Vilayetleri Genel Müfettişliği görevinden ötürü Tankut'un, Türk Ocaklarından alacaklı olduğu bilgisi de bulunmaktadır. Tasfiye Komisyonuna alacakları için başvuran Tankut, yürüttüğü Türk Ocakları Doğu Genel Müfettişliği görevi nedeniyle⁷⁷⁰ Türk Ocaklarından üç aylık toplam 1500 liralık maaş, 601 lira 98 kuruş harcırah ve 301 lira ile toplamda 2402 lira 98 kuruş alacaklı olduğu tespit edilmiştir. Komisyon, Tankut'a bu alacağının 1172 lira 66 kuruşunu 17 Temmuz 1934 tarihinde vermiştir. Kalan miktardan 929 lira 32 kuruşunu ise 4 Haziran 1935 tarihinde

⁷⁶⁷ C.C.A.490.1.384.1626.2.8.; C.C.A.490.1.384.1626.2.9.

⁷⁶⁸ C.C.A.490.1.78.290.3.1.

⁷⁶⁹ C.C.A.490.1.82.305.1.1.

⁷⁷⁰ C.C.A.490.1.83.307.1.119.

ödemıştır. Tankut'un geriye 301 lira alacağı kalmıştır.⁷⁷¹ 21 Haziran 1937 tarihinde alınan karar ile bu paranın da Tankut'a ödenmesine karar verilmiştir.⁷⁷²

Raporlarda 1937 yılının Ocak ayına kadar olan yapılmış satış ve devir işlemlerinin bilgisine yer verilmiştir. CHP Genel Sekreterliğine 12 Ocak 1937 tarihinde sunulan kırk beş sayfalık bu raporda geçen mülklerin tahmini fiyatı komisyon üyeleri tarafından 565.200 lira olarak belirlenmiştir. Tasfiye Komisyonu raporunda, ilgili gayri menkullerin duyulan ihtiyaç nedeniyle partiye ve Halkevlerine verilmesini uygun gördüklerini belirtmiştir. Komisyon, bu devir işleminde aynı zamanda Ocaklara ait az miktardaki borç ve taksitlerinin ödemelerine de devam ettirilmesini istemiştir.⁷⁷³ Raporda, satışı yapılan mülklerden elde edilen gelirle borçların ödenmesi için komisyon tarafından 52 adet işlem yapıldığı belirtilmiştir.⁷⁷⁴

Türk Ocaklarının kapatılması kararı alındığında ülke geneline yayılmış 278 şubesi ve 32.000 üyeye sahip büyük bir sivil toplum teşkilatıydı.⁷⁷⁵ Özellikle büyük şehirlerde bulunan şubelerin maddi getirisi yüksek mal varlıkları vardı. Tasfiye Kurulunun amacı; Ocak şubelerinin sahip olduğu gayrimenkulleri ihtiyaç doğrultusunda ya parti teşkilatlarına devretmek ya da satışa sunup elde edilen gelirle Ocakların borçlarını ödemek olmuştur. Elbette bu işlemlerin yapılması için ciddi bir planlama gerekmektedir. Türkiye'nin neredeyse tamamında teşkilatlanan Ocakların mali tablolarının ve borç-alacak miktarının netleştirilmesi oldukça zaman almıştır. Komisyon, parti teşkilatları, Halkevleri ve yereldeki yöneticiler aracılığıyla vilayet ve kazalardan gelen bilgiler doğrultusunda Ocaklardan alacaklı veya borçlu olanların mali tablolarını hazırlamış ve yapılan başvuruları değerlendirmiştir. Komisyon üyeleri, alacaklıların yaptığı başvuruları, Ocaklardan alınan gelir-gider-borç gibi mali kayıtların olduğu defterlerle karşılaştırama yöntemi kullanarak kararlar vermişlerdir. Tasfiye Komisyonu, borçların geri ödemeleri için belirli bir limit aralığını (100 ile 40.000) belirlemiştir. Parti Genel Sekreterliği tarafından 4 Mayıs 1933 tarihinde yayımlanan talimatta 300 liraya kadar olan -300 hariç- borçların ödenmesi için

⁷⁷¹ Hasan Reşit Tankut hakkında verilen bilgilerin bazısında, Türk Ocakları Genel Müfettişliği görevini gönüllü olarak bir bedel almadan yürüttüğü ifade edilmektedir. Ancak arşivde ulaştığımız bu belgede kendisinin Türk Ocağı Genel Merkezinden alacaklı olduğu bilgisine ulaştık. Bu bilgi; Tankut'un, *Türk Ocakları Doğu İlleri Genel Müfettişi* görevini bilinenin aksine belirli bir ücret karşılığında yaptığını ortaya koymaktadır. Raporda geçen Tankut'a ait bilginin üzeri kurşun kalemle çizilmiştir. Bu müdahalenin komisyon üyesi Tankut tarafından yapılmış olması oldukça güçlü bir ihtimaldir. Bkz.: C.C.A.490.1.82.305.1.3.; C.C.A.490.1.83.307.1.21.

⁷⁷² C.C.A.490.1.83.307.1.21.; C.C.A.490.1.83.307.1.70.

⁷⁷³ C.C.A.490.1.82.305.1.45.

⁷⁷⁴ C.C.A.490.1.82.305.1.18.

⁷⁷⁵ Mustafa Arıkan- Ahmet Gündüz, "Türk Ocaklarının Kapatılışı, Borçları ve Emlâkının Tasfiyesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), Konya: 2004, s.406.; Türk Ocakları'nın kapatıldığı tarihteki şube sayısı hakkında farklı rakamlar bulunmaktadır. Türk Yurdu yayınlarından çıkan Türk Ocakları Tarihi Açıklamalı Kronoloji isimli kitapta şube sayısı 268 olarak verilmiştir. Füsün Üstel ise kitabında -*Türk Yurdu* dergisinin 1963 yılının Aralık ayında yayımlanan sayısından alıntılar yaparak- Ocakların kapatıldığı 1931 yılı itibarıyla 264 şubenin aktif olarak hizmet vermektedir. Ocakların sayısı hakkında bilgi veren İsmail Acar eserinin bir yerinde bu sayıyı 260 şube diğer bir yerinde ise 276 şube olarak belirtmektedir. Bkz.: Hüseyin Tuncer, Yücel Hacaloğlu, Ragıp Memişoğlu, a.g.e., s.363.; Füsün Üstel, a.g.e., s.387-390.; İsmail Acar, a.g.e., s.86-89.

komisyona yetki verilmiştir.⁷⁷⁶ Komisyonun diğer bir çalışma şekli de gazetelere ilanlar vererek, alacaklı olan vatandaşların komisyona başvuruda bulunmalarını istemek şeklinde olmuştur.⁷⁷⁷

Tasfiye Komisyonu, yaptığı çalışmalar hakkında yıllık bilançolar hazırlamıştır. 3 Ocak 1933 tarihinde hazırlanan raporda Ocaklardan devralınmış toplam borç miktarı 714.542.84 kuruştur. Bu meblağ üzerinden alacaklı olan kişi sayısı da 767 kişi olarak tespit edilmiştir.⁷⁷⁸ Bu rakamlar, komisyon çalışmalarına gelen taleplerin karşılanması ve yeni veriler nedeniyle sürekli olarak değişkenlik göstermiştir. 15 Ağustos 1933 tarihi itibarıyla devralınan 763.449.58 kuruşluk toplam borçtan 365.085.57 kuruşu ödenmiş geriye 398.364.01 kuruş kalmıştır.⁷⁷⁹ Tasfiye Komisyonu, 1 Temmuz 1934 Pazar günü yaptığı toplantıda 1934 yılı bilanço raporunu hazırlamış ve toplam borç miktarını 360.614.20 kuruş olarak açıklamıştır.⁷⁸⁰ 1 Mayıs 1935 yılında hazırlanan rapora göre toplamı 763.662.45 kuruş olan borçtan 442.323.97 kuruşu ödenmiş ve geriye 321.338.48 kuruş kalmıştır.⁷⁸¹ Tankut'un da imzasını taşıyan 22 Haziran 1936 tarihli çalışma raporunda; toplamda 74.400 liralık bir meblağı partiye ait emanet hesabındaki Ocak parasına aktarıldığı belirtilmiştir. Raporun devamında; bu meblağdan alacaklı kişilere ödenmesi için 60.000 liralık kısmının Ocakların emanet hesabına aktarılması istenmektedir.⁷⁸²

Tasfiye Komisyonu, kuruluşu üzerinden geçen yaklaşık on iki yıllık sürede Türk Ocaklarından devralınan borç miktarını yaptığı ödemeler ve güncellemelerle düşürmeyi başarmıştır. Komisyonun 23 Ocak 1939 yılına ait bilanço raporunda, şahıs ve kurumlara ödenmesi gereken toplam borç miktarı 105.418.86 kuruş olarak belirtilmiştir.⁷⁸³

Tankut'un üyesi olduğu Tasfiye Komisyonu'nun yurt genelinde -yaklaşık on iki yılda- yaptığı satışları, devir teslimleri ve ödemelerini içeren yüzlerce sayfalık karar raporları hazırlanmıştır. Tasfiye Komisyonu, kendisine yapılan bireysel başvuruları da incelemeye almıştır. Tankut'un görevli olduğu Tasfiye Komisyonu'nun verdiği ve raporlarda geçen kararlar hakkında genel bir bakış açısı kazandırmak için alacaklılara yapılan ödemeler hakkında birkaç örnek şöyledir.

Ankara Eczanesi sahibi Cemal Arzuman, babası Nurettin Arzuman'ın hayattayken Türk Ocağına vermiş olduğu ilaç bedelini talep etmiştir. Komisyon, Tankut'un imzasıyla verdiği 10 Haziran 1939 tarihli kararda ilgiliye 250 lira

⁷⁷⁶ C.C.A.490.1.82.308.1.70.

⁷⁷⁷ C.C.A.490.1.83.308.1.72.; C.C.A.490.1.83.308.1.73.; C.C.A.490.1.83.308.1.74.; *Ulus*, 22 Haziran 1935, s.7.

⁷⁷⁸ C.C.A.490.1.83.308.1.80.

⁷⁷⁹ C.C.A.490.1.77.285.1.1.

⁷⁸⁰ C.C.A.490.1.83.308.1.62.

⁷⁸¹ C.C.A.490.1.83.308.1.40.

⁷⁸² C.C.A.490.1.83.307.1.40.

⁷⁸³ C.C.A.490.1.82.305.1.18.

ödenmesini kabul etmiştir.⁷⁸⁴ Yine Doktor Talat Simer hakkında 10 Haziran 1939 tarihinde verilmiş komisyon kararında; Simer, Ankara Türk Ocağı Başkanı olduğu sırada yaptığı bazı tadilat ve sağlık harcamaları için 147 lira para ödediğini bu miktarın kendisine iadesini talep etmiştir. Tankut'un imzasını taşıyan komisyon kararı ile bu talebi kabul edilmiş ve Simer'e alacağı ödenmiştir.⁷⁸⁵ Komisyonunda bu şekilde kararı verilmiş birçok örnek bulunmaktadır.⁷⁸⁶ Açılışına Tankut'un da katıldığından daha önce bahsettiğimiz Derik Türk Ocağının devir teslim işlemlerini yapan komisyon kararında yine Tankut'un imzası yer almıştır. 10 Mart 1942 tarihli kararda, Derik Ocağının maliyeden taksitle aldığı dokuz dükkânı peşin para karşılığı şahıslara sattığını ancak mülklerin üzerindeki ipotek durumunun hala devam ettiği için partinin hazineye 529 lira 25 kuruş borçlu olduğu tespit edilmiş ve ilgili borcun Mardin Valiliğine ödenmesi kabul edilmiştir.⁷⁸⁷ Tankut'un imzasıyla hazırlanmış 1 Ağustos 1940 tarihli diğer bir karar da Mardin Türk Ocağının borçları hakkında olmuştur. Ocağın 1936 yılındaki kayıtlarına göre toplam borç miktarı 26.789 lira 40 kuruş olarak tespit edilmiştir. Komisyon, Mardin Valiliğinden gelen hesap cetveline

⁷⁸⁴ C.C.A.490.1.83.307.1.11.

⁷⁸⁵ C.C.A.490.1.83.307.1.10.

⁷⁸⁶ Aydın Türk Ocağının inşaatı dolayısıyla 300 lira alacaklı Müteahhit Haşim Çeker Divrik hakkında 1 Haziran 1939'da verilen karar (C.C.A.490.1.83.307.1.13.)

Bursa Türk Ocağına 478 lira bedelle kereste satan alacaklı Mehmet Nuri Ünlüer hakkında 31 Mayıs 1939'da verilen karar (C.C.A.490.1.83.307.1.14.)

Bursa Türk Ocağına verdiği malzeme bedeli dolayısıyla 600 lira alacaklı İbrahim Katırcıoğlu hakkında verilen 12 Ocak 1939'da verilen karar (C.C.A.490.1.83.307.1.15.)

Bandırma Türk Ocağı'na verdiği eşya nedeniyle 15 lira 75 kuruş alacaklı Fotoğrafçı Cevdet Berker hakkında verilen 17 Temmuz 1938 tarihli karar (C.C.A.490.1.83.307.1.16.)

Türk Ocağı Merkezi için İstanbul'daki Ariston Elka ve Yuhanisberg Fabrikasından 4,949 liralık bedelle alınan matbaa makinaları için komisyoncu Rıza İsmail'e ücretin ödenmesi hakkındaki 12 Nisan 1937 tarihli kararlar (C.C.A.490.1.83.307.1.19.; C.C.A.490.1.83.307.1.25.)

Rella Şirketinin Türk Ocaklarına 1600 lira bedelle sattığı tuğla parasının alacaklı Agah Paşaoğlu Memduh'a ödenmesi hakkında 16 Nisan 1937 tarihli karar (C.C.A.490.1.83.307.1.24.)

Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketinin 3,265 lira 07 kuruşluk alacağının ödenmesi için hakkında 12 Ocak 1937 tarihinde verilen karar (C.C.A.490.1.83.307.1.27.)

Sümerbanka ödenecek 4,220 lira 18 kuruşluk miktar hakkında 12 Ocak 1937 tarihinde alınan karar (C.C.A.490.1.83.307.1.28.)

Adana Türk Ocağından 715 lira alacaklı Abdurrahman Süreyya'ya borcun ödenmesi hakkında 20 Temmuz 1936 tarihli karar (C.C.A.490.1.83.307.1.36.)

Ankara Türk Ocakları merkez teşkilatının Koç Zade Ticaret'ten 2.393 lira 86 kuruş bedelle satın aldığı kömür bedelinin ödenmesi için 27 Nisan 1936 tarihinde alınan karar (C.C.A.490.1.83.307.1.43.)

Tire Türk Ocağı inşaatında çalışan Bulgar kökenli Tema, İlya ve Petro isimli vatandaşlara ait 290 liranın ödenmesine dair 22 Ocak 1936 tarihli karar (C.C.A.490.1.83.307.1.53.)

Giresun Türk Ocağının, Hademelik Ticaret'ten aldığı malzeme karşılığı alacaklı Ahishalı oğlu Hamid'e ödenecek 442 lira 70 kuruşluk miktar hakkında 22 Ocak 1936 tarihinde verilen karar (C.C.A.490.1.83.307.1.57.)

Ayvalık Türk Ocağına bağlı ders veren Diş Doktoru Kenan Muzaffer'e maaşı olan alacağı 112 liranın ödenmesine dair 25 Aralık 1935 tarihinde verilen karar (C.C.A.490.1.83.307.1.87.)

Erbaa Türk Ocağının Abidin Zade Yusuf adındaki tüccara ödemesi gereken 32 lira 72 kuruşluk borcun ödenmesine dair 13 Kasım 1934 tarihli karar (C.C.A.490.1.83.307.1.90.)

Konya Seydişehir Türk Ocağına satılan inşaat malzemesi bedeli olan 116 liralık borcun alacaklı Halil İbrahim isimli vatandaşa ödenmesine dair 27 Aralık 1933 tarihli karar (C.C.A.490.1.83.307.1.135.)

⁷⁸⁷ C.C.A.490.1.83.307.1.1.

göre mevcut borcun ödenmesi halinde toplam miktarın 20.147 lira 94 kuruş olacağını bildirmiştir.⁷⁸⁸ Diyarbakır Türk Ocağına ait sinema binasının 1931 yılına ait 13 lira 22 kuruşluk bir kazanç vergisi bulunmuştur. Tahakkuk eden bu vergi borcunun Diyarbakır Defterdarlığına verilmesi için Birinci Umum Müfettişliği tarafından ödenmesi, 20 Nisan 1937 tarihinde kararlaştırılmıştır.⁷⁸⁹ Alınan kararlar arasında, alacaklılardan vefat edenlerin haklarının varislerine geçtiği ve ödemelerin aile fertlerine yapılması yönünde kararlar da mevcuttur.⁷⁹⁰

Komisyon kararlarında dikkati çeken diğer bir nokta ise üyelerin tamamının imzalarının olduğu belge sayısının az olduğudur. Sadece Tankut'un imzasının olduğu kararların yanında, olmadığı kararlar da mevcuttur. Bu durum komisyon üyelerinin ya kendi aralarında bir iş bölümü yaptıklarını ya da Tankut'un diğer görevleri nedeniyle komisyon çalışmalarını aksatmak zorunda kaldığı ve alınan kararlara katılamadığı düşüncesini güçlendirmektedir.

1.8. Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü İle Olan İlişkileri

Atatürk, Tankut'un hayatının her dönemine etki etmiş önemli bir liderdir. Tankut, Atatürk ile olan ve uzun yılları kapsayan, ülkü ve mücadele birlikteliğini şu cümlelerle aktarmaktadır: *“Atatürk'ün daima yakınında ve emrindeydim. İlkokul öğrenciliğimden Atatürk'ün fani hayata gözlerini yumduğu güne kadar zaman zaman yakınında ve yakın hizmetinde bulunmuş olmakla mutluyum.”*⁷⁹¹ Tankut'un mutlulukla ifade ettiği bu tanışıklık, zaferle çıkılan savaş meydanlarından başlayarak Cumhuriyet inkılâbının fikri hazırlığının yapıldığı Çankaya Köşkü'ndeki sofralara ve hatta yeni düzenin inşa edildiği her aşamada devam etmiştir. O, Atatürk'e ve fikirlerine tam bir adanmışlıkla bağlı biri olmuştur. Gazi'nin vefatı sonrası, Cumhurbaşkanı görevine seçilen aynı zamanda parti genel başkanı olan İsmet İnönü ile Tankut'un ilişkisi parti içi disipline ve genel teamüle uygun düşecek şekilde devam etmiştir.

1.8.1. Mustafa Kemal Atatürk İle İlk Görüşmeleri

Millî Mücadele'nin ve Cumhuriyet devrimlerinin fikrî lideri Atatürk ile Türk inkılâp hareketinin mutlak savunucusu ve uygulayıcısı Tankut'un arasındaki ilişkinin ilk sebebi, ortak bir kaderle açıklanabilir. Atatürk ile Tankut'un babası Reşit Bey'in, Osmanlı ordusunda padişaha karşı örgütlenen muhalefetin bir taraftarı olarak görülmeleri, onları Suriye'de bir araya getirmiştir. Muhaliflerin merkezden uzak yerlere zorunlu/sürgün bir şekilde görevlendirilmeleri o yıllarda sık karşılaşılan bir

⁷⁸⁸ C.C.A.490.1.83.307.1.4.

⁷⁸⁹ C.C.A.490.1.83.307.1.23.

⁷⁹⁰ Ankara Türk Ocağının inşaatında çalışana vefat eden Hüseyin Avni'nin 9,100 liralık alacağının eşi Hatice'ye verilmesi hakkında 21 Mart 1940 tarihli karar (C.C.A.490.1.83.307.1.6.; C.C.A.490.1.83.307.1.7.); Türk Ocağı merkez teşkilatından vefat eden Andrea Amilyet'a ait 100 liralık alacağın eşi Atina Amilyet'a verilmesi hakkında 1 Haziran 1939 tarihinde verilen karar (C.C.A.490.1.83.307.1.12.)

⁷⁹¹ *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8.

durumdu. Şam'daki bu zorunlu ikamet hali daha sonra Tankut'un hayatının ileriki safhalarında yeni sonuçlara yol açacaktır. Şam'da geçirdiği yıllarda benimsediği Türklük bilinci, onun ileriki hayatına derin bir şekilde yön vereceği gibi Atatürk ile tanışmaları da ileride vereceği kararlarına, savunacağı fikirlerine ve mücadelesine de yol gösterecektir.

Atatürk ile Tankut'un ilk karşılaşmaları, Suriye'de gerçekleşmiştir. Tankut, bu sırada Melikü'z-Zâhir İlkokulunda öğrencidir ve henüz 14-15 yaşlarındadır. Mustafa Kemal ise Harbiye'den 1905 yılında henüz mezun olmuş genç bir subay iken yazdıkları yüzünden önce kısa süreli bir hapis cezasına ardından da Osmanlı Ordusunun Şam'daki 5. ordu emrine görevlendirilmiştir. Bu gelişme kısa vadede zorluklarla dolu bir sürgün gibi görünse de yakın gelecekte tüm dünyanın tanıyacağı zaferlerle dolu parlak askerlik kariyerinin başlangıcını oluşturacaktır. Şam'daki bu görevi, 1905-1907 yılları arası yaklaşık üç yıl sürmüştür. Mustafa Kemal'in Şam'da bulunduğu *Karamaniye Mahallesi* genelde Osmanlı merkezi yönetimi tarafından Anadolu'dan bölgeye görevlendirilmiş -sürgün edilmiş- muhalif kişilerin aileleriyle oturduğu bir muhitti.⁷⁹² Tankut, ailesiyle beraber babası Teğmen Reşit Bey'in görevi nedeniyle bu mahallede ikamet edenlerdendir. Tankut için büyük bir heyecan duyduğu bu tanışma ileride mucizevi bir tesadüfle yeniden gerçekleşecek ve hayatına yön verecektir. Anılarında yer alan “*Şam'da Atatürk'ü İlk Görüşüm*” isimli başlıkta genç ve idealist bir subay, Kolağası Mustafa Kemal ile tanışmaları hakkında şunları demiştir:

“Okul yolumuz Karamaniye’ den geçiyordu. Bu Karamaniye Mahallesi’ne dar bir sokaktan girilir, ortası genişçe bir meydan gibiydi. Bir tarafında İstanbul’un eski ve dar sokaklarında olduğu gibi, üst üste çok sık ve pencereleri kafesli ev yığını vardı. Diğer tarafta ise yüksek ve uzun duvarlar vardı. Bu duvarın tam ortasında sağlam yapılı ve şarkvari bir kapı dikkati çekerdi. Bu kapının önünden geçen bilhassa yerli kadınlar yürüyüşleri gibi seslerini de yavaşlatarak bu evde padişaha âsi olmuş da Şam’a sürülmüş bir yüzbaşı oturuyor derler ve birbirlerine yaklaşıp alçak perdeden ilave ederlerdi: “Ama ne genç ne şık ve ne güzel! Adı da Mustafa Kemal’miş.” Biz de üç arkadaşlık: Atıf, Cevdet ve Ben. Biz bu yüzbaşmayı çok seviyorduk. Zaten o da bizim gibi sürgün değil mi? Tabii seveceğiz. Her sabah evlerden erken çıkar, doğru Karamaniye

⁷⁹² O yıllarda Suriye bölgesi genel manada Sultan II. Abdülhamid idaresine karşı muhalefet yapanların gönderildiği ve asayiş problemleriyle öne çıkan adeta bir sürgün bölgesiydi. Rahmi Doğanay çalışmasında bölge hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bu hareketli sayılabilecek merkez bazıları için rahat bir sürgün yeri sayılabildi. Ancak Mustafa Kemal Paşa İçin kapalı ve tutucu bir şehirdir. Burası bilinçli bir seçimdi. Merkezi otorite ile çatışma halinde olan genç subaylar enerjilerini, burada isyancıların devlete itaatini sağlamak için harcayacaklar, devletin yararına hizmette bulunacaklardı.” ifadelerini kullanmıştır. Bkz.: Rahmi Doğanay, “Atatürk’ün Askerî Yaşamında Suriye Günleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.:19, (55), Ankara: 2003, s.163-208.

Sokağı'na koşar, biraz açıktan kapısını gözetlerdik. Derken kapı açılır, önce iki Rus Kazak yüzbaşı çıkardı. Bunlar Rus ordusundan kaçmış Orta Asyalı iki Türk'tü. Harbiye Nezareti bunları Şam'a 5. Orduya göndermiş ve Mustafa Kemal Bey de onları evine almıştı. Bu iki Kazak kapının iki yanında hazır ol durumu alırlar, sonra da Mustafa Kemal Bey çıkar, ortalarında yer alırdı. Bıyıkları; o zaman modasına uygun ve yukarı doğru bükülerek kıvrılmıştı.(...)Biz kendini bu durumdayken karşı duvarın dibinden ve büzülerek denetlerdik. En büyük arzumuz bu yüzbaşının elini öpmekti ve bur arzumuz çok çok yakıcıydı. Nihayet dayanamadık bir sabah atmaca yavruları gibi önüne doğru atıldık ve ellerine sarıldık. Bu hareketimiz onu çok sevindirdi, hemen çömelerek bizi okşamaya ve öpmeye başladı. Setresinin uzun etekleri sokağın tozuna ve toprağına bulanıyordu. O bizimle böyle uğraşırken karşı tarafın sık kafesli pencerelerinden bilezikli ellerin şıkırtıları ve Arapça kadın naraları taşmağa başladı. Yirmi otuz kadın hep birlikte "Avha! Lu lu..." gülbankları çekiyorlardı. Meğer Mustafa Kemal Bey'in bu kapı ağzındaki pozu bu hayranlarını memnun etmek için imiş. ”⁷⁹³

Tankut'un aktarımına göre Anadolu'dan Suriye'ye gelmek zorunda kalan Türklerin bu topraklara dair güçlü bir şekilde hissettikleri aidiyet duyguları, zamanla zayıflamıştır. Tankut'a göre bunun sorumlusu; Suriye'de o yıllarda planlı bir şekilde yürütülen “Araplaştırma” politikası karşısında kayıtsız kalan dönemin Osmanlı yöneticilerinin bölgeye dair pasif kalan siyasetleriydi. Suriye her ne kadar Osmanlı'ya ait bir toprak parçası olsa da burada hissedilen; yoğun bir Arap nüfusu ve onun kültürel etkisiydi. Okul yıllarında karşılaştığı Türk dili ve kültürüne yönelik akranlarının alaycı yaklaşımları, bu durumun bir göstergesi olmuştur. Tankut o yıllarda yaşanan bu durumla ilgili hislerini ve duyduğu üzüntüyü şöyle ifade etmektedir: “(...) Şam'da hemen her semtte bir Türk adı buluyorduk. Bu bizi çok gurlandırıyor. Meselâ; Sarucabey Çarşısı, Devirağa Mahallesi, Karamanlılar Sokağı, Pamukbaba Türbesi gibi. (...) Şehir içinde ve dışında birçok vakıfları ve Şam çevresinde yerleşmiş birçok Türk köyleri vardı. Ne yazık ki bu köyler büyük bir baskı altında daha o zamanlarda Araplaşıyorlardı. Osmanlı Devleti'nin ve hanedanının bu bakımdan çok acı ve utandırıcı kayıtsızlıklarını her yerde görüyorduk. ”⁷⁹⁴

Tankut'a göre aynı hissiyatı Atatürk de yaşamaktaydı. Vatan topraklarına karşı siyasi ihmalde bulunanlara ve toprakların adeta yavaş yavaş elden çıkmasına göz yumanlara karşı, o da tepki duymaktaydı. Orada bulunduğu kısa süre zarfında bile Osmanlı merkezî iradesinin Suriye'deki kötü yönetimini yakından görmüştür.

⁷⁹³ TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-2.; TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-3.

⁷⁹⁴ TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8.; TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-2.

Atatürk'ün vatan toprağına duyduğu sevgi, onu vatanın kurtarılması için çare bulmaya itmiştir. Burada tanıştığı başka bir sürgün ve ticaretle uğraşan Doktor Mustafa Bey (Cantekin) ile 1906 yılının Ekim ayında kurduğu *Vatan ve Hürriyet Cemiyeti* bu arayışın bir sonucuydu. Gizlilik esasına göre kurulan bu cemiyet, faaliyetlerini özgürlüğü temel alan bir anlayışla yürütmüştür.

Tankut, Doktor Mustafa Bey ile tanışmasını ve Mustafa Kemal ile yaşadığı ikinci diyalogu şöyle aktarmaktadır: “(...) *Bir gün Doktor Mustafa'yı ararken şaşkına döndük. Aman yarabbi! İşte o, ta kendisi. Mağazanın iç tarafında küçük bir masaya eğilmiş bir şeyler yazıyordu. Atmaca yavruları gibi süzıldük ve eline sarıldık. O da cana yakın bir eda ile bizi öptü okşadı ve sordu: “Nerelisiniz?” Yaşça en büyüğümüz Cevdet'ti. O cevap verdi: “Ben Şam'da doğmuşum. Babam Manastırlıymış. Burada sürgünüz.” Deyince gözleri ışıldadı ve derin bir iç çekerek: “Ya! Demek hemşeriyiz. Bak ben de Selanikliyim.” dedi ve sorular başladı: “Vatan ne demektir?” Bu soru karşısında üçümüz de şaşkına döndük. Anlamsız anlamsız birbirimize bakıyor, bazen gülüyor, bazen de ağlamaklı oluyorduk. Fakat o tam bir kumandan tavrı almıştı. “Evet, sizin kabahatiniz yok. Çünkü onlar, size yalnız padişahım ‘çok yaşayın’ öğretirler. Vakıttan vakıttan uğrayın Mustafa Bey de öğretsin.”*”⁷⁹⁵

Tankut'a göre Suriye'deki yıllarında Mustafa Kemal, başta doğup büyüdüğü Selanik olmak üzere Anadolu'ya karşı yoğun bir şekilde vatan özlemi çekmekteydi.⁷⁹⁶ Sürgün psikolojisi, vatan özlemi ve sevgisi ile birleşince hissedilen duygu, Şam'da bulunan Türklerin yaşadığı ortak hislerdi. Bu duyguları yaşanan olumsuzlukları gidermek için kontrollü bir şekilde kullanmak ise ancak bir liderin üstesinden gelebileceği bir işti. Bu nitelik de genç subay Mustafa Kemal'de vardı. Tankut'un, Atatürk'e duyduğu hayranlık bu tanışmayla böylece başlamıştır.

1.8.2. Atatürk'e Dair Hatıraları ve Bağlılığı

Atatürk'e ve fikirlerine olan bağlılığına hayatının sonuna kadar sadık kalan Tankut, Atatürk ile yaşadığı hatıraları Ocak 1970 tarihinde kaleme almıştır. Dokuz sayfadan oluşan hatıralar, Atatürk ile Tankut arasındaki ilişkinin ne zaman başladığını ve nasıl devam ettiğini bizlere anlatmakta ve önemli bilgiler içermektedir. Tankut'un anlatımıyla yaşanan olaylara tanık olduğumuz hatıralar; Suriye'de başlayıp, Çanakkale cephesindeki vatan savunması birlikteliğine oradan da Atatürk'ün Dolmabahçe'deki ebedi yolculuğuna kadar yaşanmış olaylardan kesitler içermektedir. Bahsi geçen hatıralardan yola çıkarak, Atatürk ile Tankut arasındaki yakınlığı görebilmek mümkündür. Hatıralarda bununla birlikte, Anafartalar ve Arıburnu cephelerinde Mustafa Kemal'in en yakınında yer alan biri olarak Tankut'un aktardıkları oldukça önemlidir. Tankut hatıralarında belirli bir tarih bilgisi vermemektedir. Bunun sebebi; yaşananların üzerinden uzun bir zaman geçmesi

⁷⁹⁵ *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-2.; *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-3.

⁷⁹⁶ *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-4.

sonrası hatıraları kaleme almasıyla açıklanabilir. Bunun yanında, Atatürk'ün çok yakınında biri olarak daha fazla olaya tanık olmasına rağmen bu hatıralarla ilgili olarak bizlere az sayıda olayı aktarmaktadır. Şüphesiz, Atatürk'e bu kadar yakın birinin az sayıdaki olaya tanıklık ettiği düşünülemez. Bu nedenle araştırmayı bu hatıralarla sınırlı tutmayıp Tankut hakkında yaptığımız diğer incelemelerde Atatürk ile yaşadığı birçok hatırayı farklı kaynaklarda anlattığı tespit edildi. Bu başlıkta, Tankut tarafından kaleme alınan bu hatıraların yanında, yine değişik zamanlarda kendi beyanlarından oluşan tanıklıklara da değinilmiştir. Hatıralar, Tankut'un hayatına dair hiç bilinmeyen olayların nasıl cereyan ettiğini, yine onun gözünden görme imkânı vermektedir.

Atatürk ile Tankut'un ikinci kez karşılaşmaları, Şam'dan yıllar sonra olağandışı şartlar altında bir savaş ortamında gerçekleşmiştir. Çetin mücadelelerinin yaşandığı Çanakkale Cephesi, bu ikinci karşılaşmanın yaşandığı yer olmuştur. Çanakkale Cephesi'nde Tankut, bir taraftan genel manada Yarbey Mustafa Kemal'in parlak askeri stratejik dehasına tanık olurken diğer taraftan özelde ise Mustafa Kemal'in emrinde görev almasıyla büyük bir heyecan ve sevinç duymuştur.

Tankut, Çanakkale'de subay statüsünde muharebede bulunmasının yanında muharip kuvvetler arasındaki haberleşmeyi sağlama görevini de üstlenmiştir. Cephe, ordunun lojistik ihtiyaçlarının, iâşe ve ikmal faaliyetlerinin yapıldığı önemli noktalardan biri Akbaş iskelesidir. Bunun sebebi düşman topçu ateşi menzilin dışında olması nedeniyle nispeten güvenli bir ikmal noktası olmasıydı.⁷⁹⁷ Tankut, lojistiğin sağlandığı bu limanda yer alan sahra postanesine her türlü yazışma evraklarını almak için sık sık gitmektedir. Hatıralarında, görevi icabı gittiği sahra postanesinde kendisine verilen mektuplar arasında karşılaştığı bir kartpostalı ve Atatürk ile olan ilişkisini, "*Alman Kadının Kartpostalı*" başlığıyla şöyle anlatmaktadır: "*Bir gün bir İngiliz uçağı ilk defa Akbaş İskelesi'ni bombaladı. Bu, bizim için şaşırtıcı ve sürpriz oldu. Ben, oraya sahra postanesine gitmişim. Mektuplarımı alacaktım. Ortalık durulunca posta çadırına gittim. Birkaç mektup ve kartpostal verdiler. Kartpostallardan biri Mustafa Kemal Bey'e aitti. Sofya'dan bir kadın gönderiyordu. Bu kadın şöyle diyordu: "Tümen komutanı olduğunuzu ve bu mazhariyete çok sevindiğinizi yazıyorsunuz. Bu yerinde bir sevinç değildir. Mustafa Kemal Bey, artık kendinizi tanıyınız. Sizi her zaman her yerde dünya çapında işler ve başarılar bekliyor."*⁷⁹⁸ Tankut bu bilgiyi verdikten sonra bahsi geçen kadın ile daha

⁷⁹⁷ Yavuz Selim Çeloğlu, "Çanakkale Cephesi'nde Ordu İkmal Hizmetleri Açısından Denizyolu Ulaşımı", *Akademik MATBUAT Dergisi*, C.:2, (2), 2018, s.52.

⁷⁹⁸ *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-5.; *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-6.; Tankut'un anılarda isim vermeden bahsini yaptığı kişi, Madam Corinne'dir. Corinne Paris Konservatuvarı'ndan mezun olmuş, kültürlü biridir ve Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı Yüzbaşı Ömer Lütfi Bey'in eşidir. Ömer Lütfi Bey vefat edince aile dostlukları mektuplar üzerinden devam etmiştir. Corinne ile Mustafa Kemal arasındaki mektuplaşmalar, 1913-1916 yılları arasında gerçekleşmiştir. Mektupların bir kısmı 21 Kasım- 6 Aralık 1954 tarihleri arasında Milliyet gazetesi tarafından yayımlanmıştır. Mektupların orijinaleri ise, Madam Corinne'nin yeğeni Melda Özverim tarafından 1998 yılında "*Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü*" ismiyle kitap olarak basılmıştır.

sonra Almanya’da birkaç kez görüştüğünü ve Atatürk’ün Sofya’da ataşemiliter iken onunla tanıştığını söylemektedir. Anlattığı başka bir hatıradaki; İstanbul’dan cepheye gelen bir heyetin ziyareti sırasında yaşananları, Mustafa Kemal’in kartpostalda yazılanlardan nasıl etkilendiğini ve duyduğu hissiyatı hakkında şunları aktarmaktadır:

“Düşman denize doğru sürülmüş ve cephemiz kuvvetle kurulmuştu. Artık İngilizler bu cepheyi yarıp geçemeyeceklerdi. Buna bütün dünya inanmıştı. İstanbul’dan mebusan ve ayandan büyük rütbeli asker ve sivil erkândan bir kabile, Mustafa Kemal Bey’i kutlamak (daha fazla) selamlamak için yarımada çıkış, Kemalyeri’ne geliyorlardı. O sırada ben yine her zamanki gibi yanındaydım. Heyet Kemalyeri’ne geldi ve Mustafa Kemal Bey’in önünde dizildi. Onu kutluyor, kutluyor, kutluyorlardı. Ne Büyük İskender ne Dara ne Sezar ne Napolyon kaldı. Hepsini Mustafa Kemal Bey’in huzurunda dize getirdiler. Onun onlara karşılığı sadece şu oldu: “Ben her askerin yapacağını yani vazifemi yaptım. Teşekkür ederim.” Bu durum çok sürmedi. Galiba düşman bir şeyler sezmişti. Dehşetli bir bombardıman başladı. Heyet birden dağıldı ve koşarak ayrıldı. Heyet henüz gözden kaybolmamıştı ki bana döndü. Makedonyalı şivesiyle “Çocuğum, o kadın ne yazıyordu bir daha okur musun?” Okudum. “Bir de Türkçesini oku.” dedi. Onu da okuyunca tatlı tatlı gülümsedi.”⁷⁹⁹

Tankut’un aktardıkları; savaşın yoğun bir şekilde devam ettiği cephede başarılı bir komutan olan Mustafa Kemal’in mütevazı duruşunu ve insani yanını vurgulayan bazı ayrıntıları da bizlere bir kez daha göstermesi açısından önemlidir.

Tankut’un benzer şekilde aktardığı hatıralarından biri ise Atatürk’ün, Türk halk müziği, Rumeli ve Kafkas kökenli türkülerini söylemesiyle bilinen *Tamburacı Osman Pehlivan* isimli müzisyenle yaşadıklarıdır. Tankut’un aktardıkları, Atatürk’ün müziğe duyduğu tutkusunu anlamamız, sanat ve sanatçıya verdiği değeri göstermesi açısından önemli ipuçları vermektedir. “*Tamburacı Osman Pehlivan’ın Nüktesi*”⁸⁰⁰ başlığıyla anlattığı anıda, Atatürk’ün Tamburacı Osman Pehlivan ile ilk görüşmesi ve yaşananları, kendi bakış açısıyla şöyle aktarmaktadır:

Mektupların orijinal hali ve içeriği için bakınız: Melda Özverim, *Mustafa Kemal ve Corinne Lütüf, Doğan Kitapçılık*, (3.Baskı), İstanbul: 2007.; Sadi Borak, *Öyküleriyle Atatürk’ün Özel Mektupları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul: 1980, s.60-82.

⁷⁹⁹ *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-6.

⁸⁰⁰ Tamburacı Osman Pehlivan’ın, Atatürk’ün huzurunda bulunması ve aralarında geçen diyaloglar ile ilgili farklı anlatımlar bulunmaktadır. Tankut aktarımında Cumhurbaşkanlığı köşkünde yaşanan olayın gerçekleştiği sırada başka kimsenin orada olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle yaşananların başka yerde geçmemesini Tankut’un beyanına bağlayabiliriz. Tamburacı Osman Pehlivan ile Atatürk arasındaki farklı diyaloglar için bakınız: Koray Burak Erdemir, *Tamburacı Osman Pehlivan’ın Hayatı, İcrâcılığı ve Eserleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: 2013, s.11-12.

“(…) bir gün kendisine Tamburacı Osman Pehlivan’dan bahsettiler. Onu çok övdüler. Getirin diye rica etti. Fakat Tamburacı gelmem de gelmem diyordu. Niçin gelmezsin diyenlere kısaca cevabı şu oluyordu: “Ben içkiden ve hele içki içilen yerlerden hoşlanmam.” Nihayet Pehlivan’ı bir öğle sonu köşke getirmeyi başardılar. Atatürk’ün yanında yalnız ben vardım. Tamburacı Osman; iri yarı, boylu poslu fakat kültürsüz bir adamdı. Heybetli gövdesinde dikkat çeken bir cana yakınlık vardı. Atatürk’ün karşısına gelecek şekilde kendisine duvar dibine koltuklu bir iskemle koydular. Hemen çöktü ve torbasından tamburunu çıkardı. Bu alet büyükçe bir pipo gibiydi. Başladı çalmaya. Atatürk o kadar hoşlandı ve o kadar heyecanlandı ki adeta yerinde oturamaz olmuştu. Sandalyesini kaydıra kaydıra tamburacının önüne kadar geldi. “Pehlivan ver şu elini öpeyim.” diyerek bileğine sarıldı. Fakat pehlivan elini şiddetle kurtardı ve ayağa kalkarak, “Olmaz pašam!” diye bağırdı. Atatürk, “Neden olmasın?” Pehlivan geri duruyordu. Tablo hem çok hazin hem de çok muhteşemdi. Durumun ne kadar sürdüğünü tahmin edemem, fakat bana çok uzun geldi. Derken Pehlivan’ın sesi duyuldu: “Olmaz dedim pašam olmaz. Çünkü sen benim elimi öpersen, benim yere kapanarak senin ayaklarını öpmem gerekir. Ben ise ayak öpmem...” dedi. Dedi ama o dakikada Atatürk Tamburacı Pehlivan ve ben her üçümüz yere serilmiş gibiydik. İlk kendisine gelen yine Atatürk oldu. Kelimelerin üzerinde dura dura söyleniyordu; “İşte yüce vasıflarını yitirmemiş gerçek Türk” diyordu.”⁸⁰¹

Atatürk, Türk kültürünün tüm unsurlarına değer vererek, yaşatılmasına önderlik etmiştir. Geleneksel Türk spor dallarından güreş de Atatürk’ün özel ilgi duyduğu ata sporu olmuştur.⁸⁰² Atatürk, devlet işlerinin gerektirdiği ciddiyet ve resmiyetten uzaklaştığı zamanlarda fırsat bularak, güreş müsabakalarını tertiplemek ve güreşenleri izlemeyi sevmiştir.⁸⁰³ Tankut’un kaleminden çıkan hatıralardan biri de

⁸⁰¹ TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-6.; TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-7.

⁸⁰² Ferit Celâl Güven, “Gömlek”, Yücel, Ankara, 1939, s.130.; Güven, Özbay. *Atatürk’ün Güreş Sevgisi*, Ankara, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Spor Eğitimi Dairesi Başkanlığı Yayınları, 1992, s.28-29.

⁸⁰³ Atatürk’ün bu tutkusu için Afet İnan: “Atatürk güreşi çok severdi. Kendisi arkadaşlarıyla ve özellikle Nuri Conker’le güreşmeyi adet edinmişti. Fakat asıl heyecan ve zevk duyduğu şey, nöbet bekleyen erleri salona çağırarak, onlara güreş yaptırması idi. Bu güreşler bazen saatlerce sürer, Atatürk, ya hakemlik yapar veya teşvik edici sözlerle dikkat dolu gözlerini onlardan ayırmazdı. O, erlerden galip hatta mağlup olanlara, armağanlarını kendi eliyle verir ve onları kutlardı. (...) Atatürk güreşi şöyle nitelendirirdi: “Kuvvet ve zekâ oyunu.” Bu iki üstün özellik, insanda birleştiği zaman, ancak büyük işler görülebilirdi. Yine Atatürk’ün düşüncesine göre, insanlar akıl ve zekâlarıyla birçok şeyler keşfedebilirler, fakat bütün bunları insan kuvvetinin yardımı olmadan uygulama sahasına koyamazlar.” demiştir. Bkz.: Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8.Baskı, Ankara: 2009, s. 218-220.

yine Atatürk'ün isteği üzerine köşkün bahçesinde tertiplenen güreş müsabakasına dair olmuştur. Tankut, Atatürk'ün korunmasından ve güvenliğinden sorumlu Çankaya Köşkü'nün muhafız kıtası askerlerinin tuttuğu güreş mücadelesinden bahsetmektedir. Tankut, ilgili hatırayı, *“Muhafız Kıta Erinin Atatürk'ü Ağlatan Bir Jest”* başlığıyla yazmıştır. Güreşen muhafız kıtası askerinin, Atatürk'ü duygulandıran diyalogunu ise şöyle aktarmaktadır:

“Bazen öğleden sonra akşama kadar bir güreş faslı açılırdı. Muhafız kıta erlerinden güreş bilenler çağrılır ve güreş tutturulurdu. Pehlivanlar yalnız setrelerini çıkarırlar ve gömlekli olarak güreşirlerdi. Bir genç er her kapıştığını evirip çevirip yere seriyor ve alkış topluyordu. Derken gömleği yırtıldı. İki tarafından iki kanat gibi sallanıyordu. Atatürk emir erine seslendi; “Koş gardırobumdan bir gömlek getir. Durma çabuk. Pehlivan üşüyecek!” Gömlek geldi ve Atatürk gömleği kendi eliyle giydirmek istiyordu. Fakat pehlivan gömleği Atatürk'ün elinden kaptı ve birkaç adım geriye çekilerek hem katlıyor hem de yüzüne gözüne sürüyor ve şapur şapur öpüyordu. Şimdi Atatürk telaşlı telaşlı bağıryordu; “Oğlum çabuk giy üşüyeceksin.” Bu sefer pehlivan hazır ol durumuna geçerek eski tabirle şevk ve sevinç dolu bir sesle cevap verdi; “Yarın bu gömlek paketlenecek, postalanacak, köye gidecek. Onu orada nişanım giyecektir.” Bu söz Atatürk'ü ağlattı. Bu, belki ilk ağlayıştıydı.”⁸⁰⁴

Tankut'un aktardıklarından; Atatürk'ün çevresindeki kişilerle olan diyalogları önemseyen ve onların söylediklerinden etkilenecek kadar iyi bir dinleyici olduğunu göstermektedir. Bu hatıra, Atatürk'ün kahramanı olduğu ulusuna beslediği derin sevgisini bir kez daha göstermiştir.

Atatürk, Türkçe kelimelerin öz Türkçe karşılıklarını doğru ve yerinde kullanılmasına özen göstermiştir. Tankut, Atatürk'ün özellikle kelimelerin köken bilim/etimoloji sahasındaki bilgisine sık sık başvurduğunu ve bilgi almaya çalıştığını ifade etmiştir. Atatürk, merak ettiği özellikle yer isimleri hususunda Tankut'un bilgisine sık sık danışmıştır. Atatürk'ün sürekli yakınında biri olan Tankut'un sohbetlerde bu konularda birçok kez fikirlerini ifade ettiğini görmekteyiz.⁸⁰⁵ Tankut'un sohbetlerin birinde *“Gazi”* kelimesi için kullandığı ifadeler, Atatürk'ün hoşuna gidecektir. Tankut, *Atatürk'ün millet sevgisi* hakkında şu cümleleri kurarken, Atatürk ile aralarında geçen diyalogu da şöyle aktarmaktadır:

“O milletini bağrına basmış ve bütün aşkını ona vermiş bir babaydı. Dinlenme saatlerinin hemen hepsini bu askı açıklamanın ve

⁸⁰⁴ TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-8.

⁸⁰⁵ Bunlardan biri; Atatürk'ün Nazilli Dokuma Fabrikası'nın açılışı için 9 Ekim 1937 tarihinde Ankara'dan hareket eden trende bulunan Tankut'a sorduğu: *“Nazilli ne demektir?”* sorusudur. Bkz.: Afet İnan, a.g.e., s.230.

millet sevmeye alıştırmamanın tadıyla doluydu. Uyku saatlerini de o büyük aşk ile doldurduğuna eminim. Henüz kendisine “Atatürk” diye hitap etmediğimiz, sadece “Gazi Hazretleri” dediğimiz sıralarda bir gün yine böyle bir konu üzerindeydik. Ve “Gazi” kelimesinin bu anlamdaki değerini tartmaya çalışıyorduk; bana söz verdi: -“Gazi Hazretleri” dedim. Sizi bugünün yazarları ve şairleri, edipleri kalplerinin en samimi köşesinden kaynayıp çıkan sevgi ve takdir kelimeleri ve cümlelerle anarlar. Kimi Gazi der, kimi Münci, kimi Kurtarıcı der, kimi milletin en büyüğü olarak anlatır. Bunların hepsi gerçeği anlatan nitelikler olmakla beraber, benim anladığım Gazi Hazretlerinin tam kendisini anlatamazlar. Bence siz her fert gibi kullanmasını istediği ve hak bildiği bütün zevklerini, hazlarını ve tutkularını önce vatanseverlik mihrakında toplayıp süzdükten sonra uygulama alanına yayan bir insansınız. Sizde her şeyden evvel millet sevgisi vardır. Büyük adamın gözleri yaşardı. Ve gönüllerimizi, hareketlerine sonsuz olarak bağladığı zarif jestini yaparak: Evet! Mustafa Kemal’in gerçek tanımı budur. Ve sönmez heyecanının Tanrısal bir dalgası görkemiyle ekledi: Her şeyden evvel millet ve daima millet.”⁸⁰⁶

Tankut’un yaptığı “Mustafa Kemal” tanımlaması, onun düşünce dünyasındaki Atatürk’e dair fikirlerini de yansıtmaktadır. Konuşmasında, toplumun her kesiminden yapılan farklı tanımlamaları yeterli hatta samimi görmeyen Tankut, kendi düşünce âlemindeki Mustafa Kemal’in nasıl biri olduğunu hatıralarında anlatmıştır. Aktardığı bu hatıra bilgilerinde, Atatürk’ün, Türk kimliği, tarihi, dili ve ulusuna duyduğu hissiyatı pratiğe dönüştürerek bir bütün olarak somutlaştırdığını söylemektedir. Öncülük ettiği devrimlerin halk üzerinde ulus bilincini daha da güçlendirdiğini savunan Tankut, Atatürk’ü sadece bir fikir adamı olmadığını, aynı zamanda fikirlerine uygulama sahası yaratan aksiyoner bir devlet adamı olarak tanımlamıştır.

Millet egemenliğini her defasında savunan ve inkılâplarıyla Türk milletine önderlik eden Atatürk’ün hemen hemen her konuda yanındakilerin fikirlerine başvurduğu bilinen bir yönüdür. Atatürk’ün sofrası, bu anlamda bir işleve sahiptir. Özellikle uzun süren yemekler karşılıklı konuşma kültürünün sıkça uygulandığı zamanlar olmuştur. Atatürk, sofrasında ortaya bir konu başlığını açar ve oradakilerin fikirlerini merak ederdi. Fikirlerini sofradakilerle paylaşır, onların vereceği tepkileri ölçer ve karşılıklı fikir teatisinde bulunurdu. Birer konferans oturumu niteliğinin yaşandığı bu sofrada, çok sık yer alanlardan biri de Tankut olmuştur. “Atatürk’ün

⁸⁰⁶ Kemal Arıburnu, *Atatürk’ten Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: 1976, s.73-74.; Kemal Arıburnu, *Atatürk ve Çevresindekiler*, Ayyıldız Matbaası, Ankara:1988, s.136.; Tankut bu hatırayı Atatürk’ün vefatı için Meclis’te yapılan törende kürsüden anlatmıştır. Bkz.: *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:5, C.:27, s.36-37.; *Ulus*, 15 Son teşrin 1938, s.1-8.; Son posta, 15 İkinci teşrin 1938, s.11.; *Akşam*, 15 Teşrinisani 1938, s.5.

sofrası bir akademi olgunluğuyla çalışıyordu."⁸⁰⁷ ve "*bilim derneği*"⁸⁰⁸ şeklinde tanımladığı sofra hakkında kullandığı bu ifadeler, sofranın inkılâp meselelerinin aydınlığa kavuşturulması için yerine getirdiği önemli işlevini ortaya koymaktadır. "*(...) 1931 de Atatürk'ün sofrasına çıkmaya başladığım günlerde, orası enikonu bir bilim derneği idi. Çeşitli konular üzerinde aylarca konuşulurdu. Üzerinde fikirlerin çatıştığı, çarpıştığı ağıdalı problemleri çözmek için kitaplar getirilir, uzmanlar çağırılırdı.*"⁸⁰⁹ ifadelerini kullanan Tankut'un sofra izlenimleri, Atatürk ve sofrası hakkında önemli ipuçları vermektedir. Tankut, "*Atatürk sofranın başı idi. Böyle olmakla beraber konuklarından töre ve saygı adına yalnız neşeli olmalarını ve ezilip büzülmemelerini ister ve arardı.*" ifadeleriyle bahsettiği sofrada; her akşam mütemadiyen en az on ile on beş kişinin konuk olduğunu ve oturma düzeninde konuklar için belirli bir protokol sırası uygulanmadığını, ancak hiyerarşik düzene dikkat edildiğini belirtmiştir.⁸¹⁰ Sofrada, günlük ülke gündemi, meclis çalışmaları, siyaset, ekonomi, tarih, edebiyat ve sanat gibi geniş bir yelpazede birçok konu konuşulmaktaydı.

Tankut, Atatürk'ün sofrasında yer alarak, damak tadına ve yeme içme konusundaki kişisel zevklerine yakından şahit olmuştur. Bu konuda yapılan yanlış değerlendirmelere de cevap niteliğinde ifade ettiği: "*Şurasını açıklamayı bir ahlak borcu sayarım: Atatürk; söylendiği gibi içki düşkünü değildi. Bu yolda ne kendini ne başkalarını zorlamış değildir. Ben böyle tutumunu ne gördüm ne işittim. Sofrada ölçüyü aşırı bazı kimselere acırdı. Onları usulca başka bir yere taşıtır ve arkalarından yalnız, "Zavallılar!" derdi.*"⁸¹¹ sözleriyle, Atatürk'ün kişisel zevkleri hakkındaki bilgilerin yanlışlığını dile getirmiştir.

Atatürk, genç bir subay adayı iken yaşadığı zorlu yılları ve içki ile tanışmasını Tankut'a anlatmıştır. Tankut anlatımında: "*(...) bize anlattığı gençlik hayatı, insanı hayretlere düşürecek kadar kendine özgü olağanüstülerle doludur.*" diyerek, Atatürk'ün okul yıllarına denk gelen bu hadiseyi şöyle aktarmaktadır: "*Küçük yaşta öksüz kaldım. Güçbelâ okuyordum. Daha çocukken içkiye dadandık. Fakat o zamanlarda ben çok içmedim. Devamlı içtim. Fakat kendimden geçene dek içtiğimi ne ben gördüm ne başkaları. Ama buldukça içerdim. Yatılı askeri okula verdiler. Annem bana günde iki kuruş gönderirdi. Okulun kapıcısı borazan çavuşluğundan emekli bir koca idi. Bu iki kuruşu ona verirdim. Kırk parasını o alır, kırk parasıyla teneke bir maşrapa içinde içki getirirdi. Böyle olduğu halde askeri liseyi bitirene kadar, ne durum bakımından bir ceza aldım ne de sınıf birinciliğini bıraktım. Okul Öğretim Kurulu; belgemi verip beni kutladıktan sonra dedi ki:*

⁸⁰⁷ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk'ün Dil Çalışmaları", *Atatürk ve Türk Dili*, ..., s.120.

⁸⁰⁸ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk ve Irkçılık", ..., s.24.

⁸⁰⁹ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk ve Irkçılık", ..., s.24.

⁸¹⁰ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk'ün Dil Çalışmaları", *Atatürk ve Türk Dili*, ..., s.114.; Nail Tan(b), *Atatürk ve Türk Dil Kurumu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, THK Basımevi, Ankara: 2006, s.163-164.; Oğuz Akay, *Atatürk'ün Sofrası*, Truva Yayınları, İstanbul: 2006, s.155-158.

⁸¹¹ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk'ün Dil Çalışmaları", *Atatürk ve Türk Dili*, ..., s.115.

Mustafa Kemal; Biz senin her gün içki aldığını ve bunu sana getireni biliyorduk. Fakat tutumunda bir aykırılık, okumanda bir aksaklık görmediğimiz için bunu senin yüzüne vurmadık. Şimdi Harp Okuluna gidiyorsun. Orada bu fırsatı bulamazsın. Sen de arama! Dediler. Harbiyeden de en önde çıkanlardanım.”⁸¹²

Tankut, Atatürk’ün sofrada akademik konularda görüş alışverişini çok sevdiğini ve önemsedğini belirtmektedir. Birçok konuda verimli görüş alışverişinin yapıldığı sofrada, kendisini adeta bir öğrenci gibi hissettiğini ve sınıf başkanının da Atatürk olduğunu şöyle ifade etmektedir: “Sofraya iki türlü konuk gelirdi: 1 - Her günlük. 2- Günü birlik. Sofranın her akşamı, akademik bir çalışma ile başlar, bilimsel bir utku ile sonuçlanırdı. Günü birlik çağrılanlar o günün konusunda uzman olan bilginlerdi.(...) Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin başkanı olan Samih Rifat Bey, bu kitap üzerinde çalışır ve edindiği bilgiyi vakit vakit sofraya gelerek Atatürk'e açıklardı. Bu açıklamalar sırasında üstadı biz okul öğrencileri gibi dinlerdik. Atatürk de sınıf başımızdı.”⁸¹³

Tankut, Dersim’de Koç Uşağı Aşireti’ne yaptığı bir ziyaret esnasında kendisine *Dilküşanâme* adlı eserden bir Türkçe nefes okunmuştur.⁸¹⁴ Tankut’un duru bir Türkçeyle yazıldığını söylediği bu nefes, onun hoşuna çok gitmiştir. Sofrada yer aldığı bir günde, kendisi bu nefesi Atatürk’ün huzurunda tekrar okur. Tankut, Atatürk’ün de beğendiği bu nefes hakkında düşüncelerini ve o anı şöyle aktarmaktadır: “Atatürk heyecanlıydı. Bu nefesteki saf Türkçeyi çok beğenmişti. “Bakınız arkadaşlar” dedi. “Ben belki çok yaşamam. Fakat siz ölene dek Türk

⁸¹² Hasan Reşit Tankut, “Atatürk’ün Dil Çalışmaları”, *Atatürk ve Türk Dili*,..., s.115.

⁸¹³ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk’ün Dil Çalışmaları” *Atatürk ve Türk Dili*..., s.115-116.

⁸¹⁴ Tankut’un Atatürk’e okuduğu nefes; 1927 yılında Doğu vilayetlerine yaptığı gezide Dersim’de, Zaza Koç Uşağı aşiretine yaptığı bir ziyaret sırasında dervişler tarafından kendisine okunan nefestir. Sözleri şöyledir:

*“Türk Dilin, Tanrı buyurdu. Cebrail;
Türk dilince, söylegil. Duru git. Degil;
Türk dilince Cebrail hey; Dur dedi
Durugil, Uçmağın terkin ur dedi.*

*Tuttu kolundan, ileri yürüdü
Kapıya yakın varınca sürüdü
Türk dilince dedi bu kez... Yürü git.
Yüzü berk olma gil, âdem; söz işit.*

*Sakalı dahi yok idi. Hiç anın
Sakalın var. Ayağın aksak senin
Allah'ın buyruğuyla Cebrail
Adamin yüzün sağdı. Ey akil*

*Ademin saf oldu gitti sakalı
Cennetteki gibi oldu her hali.
O zaman uçmakta idi ol âdem
Guslü cenabet yoktu onda hem.”*

Bakınız.: Hasan Reşit Tankut, “Atatürk’ün Dil Çalışmaları”, *Atatürk ve Türk Dili*,..., s.133-134.

*gençliğini yetiştirecek ve öz Türkçeyi bir kültür dili yapmağa çalışacaksınız. Çünkü Türkiye ve Türklük uygarlığa ancak bu yolla kavuşabilir.”*⁸¹⁵

Tankut, yapılan inkılâpların fikri hazırlık mutfağı gibi nitelenebilecek bu sofralarda bulunmak kaydıyla Atatürk’ün düşünce dünyasını, kişilik özellikleri, olaylara karşı tutumunu ve hatta kişisel zevklerini daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur.

Atatürk’ün toplum hayatına doğrudan etki eden devrimlerinden “*Şapka İnkılabı*” konusunda Tankut’a anlattıkları da o dönemde gerçekleştirilen bu inkılâp adımının önemli bir fikrî hazırlık evresinden geçtiğini kanıtlar niteliktedir. 1935 yılının Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sonrası köşke birlikte dönmüşler ve Atatürk kılık-kıyafet devriminden duyduğu memnuniyeti dile getirerek sözü bu inkılâbın ilk adımı olan şapka devrimine getirmiştir. Tankut’un aktardığına göre kılık-kıyafet devriminin ilk adımının şapka devrimi ile başlatılması ve yine yer olarak da Kastamonu’nun seçilmesi tesadüfî bir gelişme olmayıp Atatürk’ün planlı inkılâpçı özelliğinin bir neticesiydi. Tankut bu inkılâp öncesi Atatürk’ün Kastamonu’da nasıl bir tepkiyle karşılaşabileceği konusunda kesin bir fikrinin olmadığını belirtir. Yolculuk süresince kendisine eşlik eden Diyanet İşleri Vekili ile konuyu detaylıca konuştuklarını aktarır.⁸¹⁶

Tankut, Atatürk’ün son günlerini geçirdiği Dolmabahçe Sarayı’nda ona en yakın biri olarak yaşadıklarını yazmıştır. Atatürk’ün isteğiyle sarayda kendisine tahsis edilen alanda kalan Tankut, Atatürk’ün ebedi yolculuğu öncesine kadar yanında bulunan birkaç kişiden biri olmuştur. Tankut anılarında bu durumla ilgili: “*Atatürk hastalanınca Dolmabahçe sarayına yerleşti. Bana da orada selamlık kısmında üç oda açtırdı. Biri çalışma, biri yatak ve biri de misafir kabul etme odasıydı. Hastalığı gittikçe ağırlaşıyordu. Bir gün beni bilhassa çağırttı. “Galiba yolcuyuz, Ankara ve meclise benden selam götür dedi.”*⁸¹⁷ demektedir. Bu aktarılanlar; Atatürk ile Tankut arasında güvene dayanan ilişkinin ne kadar güçlü bağlara sahip olduğunu göstermektedir.

Tankut’un kalme aldığı hatıraları arasında kendisi için üzüntü dolu olanları, Atatürk’ün ebedi yolcuğu öncesi yakınında bulunmuş biri olarak şahit olduklarıdır. Atatürk’ün ilerleyen hastalığına bağlı olarak hissettiği ağrıların hafiflemesi için alınan tedbirlerin, çözüm getirmediğini üzümlere aktarmaktadır. Atatürk’ün kişisel tedavisini üstelenen ekipte yer alanların, Gazi’nin sağlık durumu hakkında söyledikleri karşısında Tankut: “*(...) O anlatırken benim ciğerim parçalanıyordu.*” diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir. Tankut, Atatürk’ün isteğiyle kendisini son kez hasta yatağında ziyaret etmiştir. Aktardıklarından yola çıkarak veda niteliğindeki bu

⁸¹⁵ Selahaddin Çiller, *Atatürk İçin Diyorlar Ki*, Varlık Yayınları, İstanbul:1978, s.281.; Hasan Reşit Tankut, “Atatürk’ün Dil Çalışmaları”, *Atatürk ve Türk Dili*, ..., s.134.

⁸¹⁶ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Kıyafet Devrimi: Şapka”, *27 Mayıs Atatürkçülerindir*, Güneş Matbaacılık, (1), Ankara: 1965, s.4-5.

⁸¹⁷ *TİTE Arşivi*, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-9.

son buluşmanın 8 Kasım 1938 tarihinde ve Salı gecesi gerçekleştiği söylenebilir. Tankut hatırasında, bu ziyareti sırasında gördüğü manzarayı, hissettiklerini ve Atatürk'ün kendisinden son isteği hakkında şunları söylemiştir:

“Dermansızlığı artık gözden kaçmıyordu. Yalova’da sıcak banyo yapması öğütlendi. Banyoda vücudunu ovalayanlar sağ böğründe bir sertlik sezdiler. Böylece karaciğerden rahatsız olduğu öğrenildi. Bir gün kendisi, yakınlarına: “Biz, hep bir kalp var diye telaşlanırdık, meğer bir de karaciğer varmış.” dediği söylendi. Bu karaciğer, mumlaşınca içinden geçen büyük damarlar kanlarını karına süzmeye başladılar. Artık karın, her üç günde bir, kan suyu ile şişiyordu. Savarona’ya götürüldü. Fakat Marmara’da bir tur yapmadan Dolmabahçe’ye döndü. Doktorlar, kimse ile görüştürmek istemiyorlardı. (...) Evvelce de arz ettiğim gibi ben geceleri sarayda yatıyordum. Gece yarısına doğru biri geldi ve Atatürk’ün beni istediğini söyledi. Sarayın bitmez tükenmez koridorlarını hızla geçiyoruz. (...) O anlatırken benim ciğerim parçalanıyordu. Kapı açıldı. Çok yüksek tavanlı odanın bir köşesinde sade bir karyolada uzanmış bir iskelet vardı. Bu, dünyalara sığmayan büyük Atatürk’ün kemiklerinden bir kümeydi. Elini uzattı. Eğildim, öptüm. Bir şey diyemiyordum. O anda; Şam’da, ilkokul çocukları iken bizi okşayan, bize vatan ve hürriyet sözcüklerini öğreten Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey’in, Arıburnu’ndaki Kemalyeri’nde, İngilizleri önüne katmış denize süren Yarbay Mustafa Kemal Bey’in, sonra Anafartalar’da yalnız düşmanı değil imkânsızlıkları da yenen Albay Mustafa Bey’in, sonra Anadolu’ya geçerek Kurtuluş Kongrelerini kuran İhtilalci Mustafa Kemal Paşa’nın, Kuva-yı Milliye kumandanının, düşmanı önüne katmış süren Başkumandanın ve sonra her türlü şeref tacını arkada bırakarak milletin gönlünde yerleşen Atatürk’ün ve sonra Türk milletine dilini kazandıran büyük Türkçecinin pırıl pırıl hayatı bir sinema şeridi gibi önümden hızla geçti. Film bitince bir karanlığın ummanına düştüm. Bu uğursuz karanlığın ortasında, üstüme nur saçan iri iki büyük göz vardı. Şimdi Mustafa Kemal’den diri olarak yalnız onlar kalmıştı. Ve başka âlemlerden gelir gibi bir ses: “Arkadaşlara selam; sakın, dil çalışmalarını gevşetmeyin!” dedi. İkinci gün Ankara’ya geldim. Ankara’da her şey küskündü. Herkesin kulağı kırışte ve gırtlığı gıcıkta idi. Yan yana gelenler sessiz sessiz hep onu görüşüyordu. “Acaba kurtulur mu? Acaba Allah yüzümüze bakar mı?” derken çıramız söndü.”⁸¹⁸

⁸¹⁸ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk’ün Dil Çalışmaları”, *Atatürk ve Türk Dili*, ..., s.134-135.; Atatürk ve Türk Dil Devrimi, Feyziye Mektepleri Vakfı Yayınları, İstanbul: 2019, s.79-80.

Tankut'un, Atatürk'ün huzurundaki bu son ziyareti ona çok eskiye dayanan bu birliktelik süresince yaşadıklarını hatırlatmıştır. Atatürk'ün parlak askeri başarılarına tanık olan biri olarak geline durumdan duyduğu üzüntüsünü gizleyememiştir. Bu duygusal çöküntünün yoğunluğu, Tankut'un düşünce ve duygu dünyasındaki Atatürk'ün yeri ile doğru orantılı olmuştur. Atatürk'ün vefatı sırasında hissettikleri Tankut'un, Atatürk'e dair anılarından kendisi için en trajik olanı olmuştur. Hayatı ve fikirleri üzerinde çok önemli bir etkisi olan bu karizmatik liderin kaybı, Tankut'u derin bir üzüntüye sevk etmiştir. Tankut'un aktardıklarından Atatürk vefat ettiği sırada kendisinin İstanbul'dan Ankara'ya trenle yolculuk halindedir.⁸¹⁹

Atatürk'ün vefatıyla ilgili, CHP grubu adına meclis kürsüsünden konuşan kişi yine Tankut olmuştur. Üzerinde ağır tesirler yaratan bu süreçle ilgili şunları aktarmaktadır:

“O zaman İstanbul-Ankara treni, Ankara'ya gündüz saat tam on iki de geliyordu. İstasyona gelip durunca bir alay milletvekilinin treni beklediğini ve bazılarının vagonlara yaklaştığını gördüm. Pencereden uzanarak en yakınımda olanına seslendim. “Ne var? Kimi bekliyorsunuz?” dedim. “Seni çabuk in!” dediler, indim. Meğer onlar bagajdan eşyayı bile almışlar. Koluma girdiler, sürüklercesine götürüyorlardı. Yönümüz meclise doğruydı. Ben baygınlıklar geçiriyordum. Onlar sürüklemeye devam ediyorlardı. Girdik. Meclis toplantı halinde idi. Beni kapıdan içeri sokanlardan biri eğilerek kulağıma “Atatürk öldü...” dedi. Acı haberin bendeki tesirini tarif edemem. Kürsüye sürüklenerek çıkarıldım ve yüzüstü kapandım. Yanımda duranlar yüzüme su serptiler ve yalvardılar. Konuş, evet ben de konuştum; “Atatürk ölür mü?” O günkü mecliste Atatürk'e dinsiz, kâfir, deccal diyenler de vardı. Onlar da hüüngür hüüngür ağlıyorlardı.”⁸²⁰

Tankut, Atatürk'ün vefat haberini aldığı Ankara Tren Garı'ndan sonra Meclis'teki konuşması ve yaşadıklarını başka bir aktarımında şöyle anlatmaktadır: *“(…)Şimdi Büyük Millet Meclisinin loşluğuna doğru süzülüyoruz. Oturmadan doğruca kürsüye sürüklendim ve konuştum. Konuşmamın sonu şöyle idi: “(…) Hain ve kıskanç zaman, neden onu bize çok gördü? Pençesini Atatürk'ün ciğerine saplayan bir bela, onu daha saçları ağarmadan ve gül çehresi solmadan öldürdü. İkinci Teşrinin (Kasım) onuncu perşembe günü dokuzu beş geçeden beri Türk*

⁸¹⁹ Tankut'un Dolmabahçe'den yüksek ihtimalle Atatürk'ün vefatından bir gün önce ayrılmıştır. Çünkü kendisi için acı veren haberi tren garında aldığını söylemektedir. Bu da Tankut'un 10 Kasım günü Ankara'ya vardığını göstermektedir. Zaten Meclis kayıtlarına baktığımızda da TBMM'de 11 Kasım 1938 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimine ve 14 Kasım 1938 tarihinde yapılan “Atatürk'ün Cenaze Merasimi İçin Yapılacak Sarfiyat Hakkındaki Kanun” hakkında söz aldığı görülmektedir. Bkz.: TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:27, s.36-37.

⁸²⁰ TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-9.

*yurdunun her tarafından göklere doğru kabaran bir hıçkırık haykırıyor: Atatürk ölür mü?*⁸²¹

Atatürk'ün vefat etmiş olacağına inanmayan Tankut'un bu şekilde düşünmesinin nedeni; Atatürk'ü ölümsüz, insanüstü bir varlık olarak görmesi ve buna güçlü bir şekilde inanmasıyla açıklanabilir. O dönemde birçok kişinin zihin âleminde ölümsüzlük, Atatürk ile özdeşleştirilmişti. Bu düşünceyi, dönemin gazetelerinde yayımlanan yazıların çoğunda görmek mümkündür. Yazılarda işlenen ortak duygu; Atatürk'ün bir fani olarak ölümünün kolay kabullenilmediği, fikirlerine duyulan bağlılık ve mimarı olduğu çağdaş ve laik Cumhuriyet ruhunun ölümsüz olduğunu göstermek olmuştur. Tankut'un kendisinde de böyle bir inanmama hali görülmektedir. Onu böyle bir düşünceye iten nedenler, yine kendisinin aktarımlarından çıkarılabilir. Okuduğu Nietzsche'nin "*insanüstü*" diye tarif ettiği lider tipi insanlar hakkındaki görüşleri ile Sümer tarihinde ölümsüzlükle özdeşleştirilen *Kral Rimsin*'e dair verdiği bilgiler, Atatürk'ün ölümü hakkında yaşadığı inanmama duygusunun temel nedenini açıklamaktadır. "*Atatürk Ölür mü?*" isimli yazısında bu düşüncelerini detaylandırmıştır. Tankut bu yazısını, 10 Kasım günün akşamı Ankara Radyosu'nun yayın akışında ağırlıklı bir sesle okumuş ve dinleyicileri derinden etkilemiştir.⁸²² Tankut yazısında bir bakıma Sümer toplumunun kaderini değiştiren, *Kral Rimsin* ile ona duyulan hisleri genç Cumhuriyetin mimarı ve ulusu için insanüstü bir varlık olarak görülen Atatürk'ü bağdaştırmak istemiştir. Tankut'un yazısında Sümerlerin *Kral Rimsin*'i ilahlaştıran duygularından bahsetmiştir. Atatürk'ün vefatı ile kendisi de aynı hissi yaşamış ve benzer bir refleksi gösterdiği kurduğu cümlelerden anlaşılmaktadır. Tankut burada kendisini, *Kral Rimsin*'e bağlılıklarıyla ölümünü kabullenemeyen Sümer idarecilerine benzetmiştir.

Tankut, Sümer toplumunda hizmetleriyle halkın gönlünü fethetmiş şeflere "*Ata*" adının verildiğinden bahseder. Bu kavramın Sümerlerde, "*milletin babası*" anlamında kullanıldığını ve çok özel bir yerinin olduğunu yazar. Öyle ki, Sümerlerde her yöneticinin -başarılı olsa bile- bu unvanı kullanmaya muvaffak olamadığını ancak *Kral Rimsin*'e büyük bir sevgiyle bağlı olduklarını ve ona "*Ata*" dediklerini ekler. *Kral Rimsin*'in, Sümer toplumu tarafından bu kadar sevilmesinin sebebini ise şu cümlelerle aktarmaktadır: "(...) O, vatanlarını, ahlâklarını kurtarmış, kendilerini refah ve nimete gark etmiş, sonra Sümer'i yüksek kültür merkezi haline getirmiştir. Onun içindir ki onu tanrılaştırdılar. Fakat hain zaman insanlığın yüzünü neşeli görmeye tahammül etmez. O büyük insana bir belâ musallat oldu ve tıpkı şimdi acısı yaşadığımız Ata'mız gibi acımadan öldürdü. Ölümün kanatlarını beyinlerinin içinde duyan Sümer halkı şaşırmıştı. Bu akibete inanmıyor ve göklere soruyordu: Tanrılar

⁸²¹ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk'ün Dil Çalışmaları", *Atatürk ve Türk Dili*, ..., s.135.; *Atatürk ve Türk Dil Devrimi*, ..., s.80.

⁸²² Kemal Arıburnu, *Atatürk ve Çevresindekiler*, ..., s.135.; Hasan Reşit Tankut, "Atatürk ölür mü?", *O'nun için yazılanlar Söylenenler*, CHP Fatih Halkevi Yayını, Başarı Matbaası, İstanbul: 1939, s.126.

*ölür mü? Rimsin'in ölmezliğine inanan idareciler halkın ortasında yükselen asıl ve vakur sesleriyle cevap verdiler: Hayır tanrılar ölmez!"*⁸²³

Tankut, Sümer toplumunu ileriye taşıyan Kral Rimsin'in halkının gözünde ilahlaştığını anlatırken sözü, fikir dünyasında aynı şekilde gördüğü Atatürk'e, getirmiştir.

*"(...) Ve Rimsin'den kırk asır sonra Türk illeri bir kere daha korkunç ve iğrenç bir hale geldi. 1918'de Türk milleti yalnız düşmanın değil, aynı zamanda cehlin, taassubun ve geriliğin de esiri idi. Vatan baştanbaşa harap ahlâk temeline kadar bozuktu ve bozgun umumî ve zalimdi. Türk milletinin dört bin yıldır beklediği Ata'nın tam çıkacağı sıra idi. 19 Mayıs 1919'da Anadolu toprağına çıkan bir Türk çocuğı bir gök nidasıyla millete seslendi. Bu ses ilahi bir teselli gibi içine dolduğı gönüllerin yarasını derhal onuyor ve kalpleri ümitle dolduruyordu. (...) Bu adam yaratıcı mıydı? Ona uyduğumuz günden başlayarak sonuna kadar zaman denilen hain ve kıskanç mefhumu asla itibar etmedik. O yaratıcının emirleri şimşek gibi çakıyor ve biz onları yıldırım hızıyla yapıyorduk. Onda ne ilâhî kudret ve ne anlaşılmaz cazibe idi? Bir bakışta dize getiriyor ve bir okşayışta alnımızı göklere değdiriyordu. O'nun işaretleriyle akın akın ölümün kenarına dizelendiğimiz zaman ne kadar insanlaştığımızı anlıyor ve âkıbet için yaşamının büyük zevkini tadıyorduk. İşte onun içindir ki Mustafa Kemal'in harb idaresinde ve düşmana saldırışında görüleni hiçbir devrin tarihinde bulamayacaklardır. (...) Milletin dehası, milletin sesi ve Türk milletinin cesaret ruhu idi. (...) İkinci teşrinin onuncu Perşembe günü saat dokuzu beş geçeden beri Türk yurdundan her tarafından göklere doğru kabaran bir hıçkırık haykırıyordu: Atatürk ölür mü? Atatürk ölür mü? Elbette ki ölmez!"*⁸²⁴

Tankut, Atatürk'ün fikirlerine, devrimlerine ve mirasına Türk ulusunun sonsuza dek sahip çıkmasıyla, Atatürk'ün varlığının ebedi olacağını savunmuştur. Bu görüşünü şu cümleleriyle yansıtmaktadır: *"(...) Atatürk ölür mü? Elbette ki ölmez! Atatürk cesaretlenmiş ruhumuzdu. O tekrar gövdemize sindi. Şimdi Türk milleti kitle halinde bir Atatürk'tür. Ve her Türk ferdi Atatürk'ten emanet olarak bir zerre*

⁸²³ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk ölür mü?", *Ulus*, 12 Son teşrin 1938, s.3.; Hasan Reşit Tankut, "Atatürk Ölür Mü?, *Son Telgraf*, 14 İkinci teşrin 1938, s.2.; ; Hasan Reşit Tankut, "Atatürk ölür mü?", *O'nun için yazılanlar Söylenenler*,..., s.127.

⁸²⁴ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk ölür mü?", *Ulus*,..., s.3.; Hasan Reşit Tankut, "Atatürk Ölür Mü?, *Son Telgraf*,...,s.2-6.; Hasan Reşit Tankut, "Atatürk ölür mü?", *O'nun için yazılanlar Söylenenler*,..., s.128-129.; Adam Gibi Adam, Haz.: Ender Haluk Derince, Gamze Elmacı, Yakamoz Kitap, İstanbul: 2016, s.75-76.

taşıyor.”⁸²⁵ Ona göre Cumhuriyete ve inkılâplara bağlılık, Türk ulusundaki her ferdin birincil görevi olmalıdır.

Tankut’un, Atatürk’ün ebedi olduğu yönündeki düşüncelerine etki edenlerden biri de okuduğu Nietzsche’nin toplumların içinde öne çıkan lider ruhlu kişiler için kullandığı “*insanüstü*” kavramıdır. Tankut’a göre Atatürk, bu tarifi layıkıyla hak etmekteydi. Bu konudaki düşüncelerini şu cümlelerle anlatmıştır:

*“Arkadaşlar, filozof Niçe büyük adamların büyüklerini ayırıp tarif edebilmek için insanüstü diye bir tabir icat etti. (...) İnsan üstü denen bu harikalar beşeriyeti kısmen olsun, yürüdükleri yoldan daha doğru ve daha kolay bir yola sokmak ve düştükleri çamurlardan çıkarıp arıtmak kudretini gösterebilen büyük zekâlardır. Bunların, muharrirler karakterlerini yaparken bazen kahramanlar ismini, bazen da devler tabirini kullanırlar. (...) Atatürk öldükten sonra cihan matbuatında gördüğümüz vasıf ve tarifler, bu Büyük Adam’ın yeryüzü kahramanlarının ve titanlarının ayrı ayrı haiz oldukları vasıflara toptan tasarruf ettiğini gösterdi. Ben kemali aciz ile diyorum ki Büyük Atatürk’ün tarifini yapmağı gene Niçe’nin bir insanüstü varlığına bırakalım. Atatürk büyük bir Türk babası sıfatıyla milletini bağrına basmış ve bütün aşkını ona vermiş bir varlıktı. (...) Onun adı şimdi çelikleşen matemimizin manası gibi daima önümüzü aydınlatan, manileri, uğursuzlukları yarıp yıkan ebedi bir kuvvetimiz olacaktır. Her şeyde ve her halde: önce Atatürk.”*⁸²⁶

Tankut’un fikir dünyasında, Atatürk’ün ölümsüzlüğüne dair düşüncelerinin vefatının üzerinden bir yıl geçmesine rağmen aynı şekilde devam ettiği görülmektedir. Hatay ve Mersin’de bulunduğu sırada, Halkevinde düzenlenen anma programında kalabalık bir gruba konuşan Tankut, Atatürk’ün ölmediğini, O’nun, mimarı olduğu Kemalist rejimin sonsuza dek yaşayacağını belirtmiş ve Atatürk’ün insanüstü bir varlık olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Konuşmasında, Cumhuriyetin kuruluşundaki insanüstü çabaları, devrim mücadelesini ve öncülük ettiği tarih ve dil çalışmalarına dikkatleri çekerken; “*Atatürk’ü bir harp tanrısı ve sulh perisi*” olarak tanımlamıştır.⁸²⁷

Görüldüğü gibi Atatürk, Tankut’un fikir âleminde yüce bir konumda yer almıştır. Tankut’un ifadelerinde kullandığı dini çağrışımlar ve motifler gerçeklikle ilgisi olmayan mecaz bir söylemdir. Onun gözünde; Atatürk hayat mücadelesi süresince birçok zorluğun üstesinden gelerek, Türk ulusu için geride bıraktığı mirası

⁸²⁵ Hasan Reşit Tankut, “*Atatürk Ölüyor Mü?, Son Telgraf*...”, s.2.; Hasan Reşit Tankut, “*Atatürk ölüyor mü?*”, *O’nun için yazılanlar Söylenenler*..., s.129.

⁸²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:27, s.36.; *Ulus*, 15 Son Teşrin 1938, s.8.

⁸²⁷ *Yenigün* 11 İkinci Teşrin 1939, s.1.; *Vakit*, 12 Birinci Teşrin 1939, s.2.; *Cumhuriyet*, 4 Mart 1938, s.1-7.

düşünüldüğünde; bir faninin kolay kolay başaramayacağı büyük bir sonuçtu. Bu nedenle o, Atatürk'ü insanüstü bir varlık “*Fevkalbeşer*” olarak görmüştür. Tankut'un bu görüşleri; Atatürk'e duyduğu sevgi, bağlılık ve yüceltme isteği ile vefatının ardından hissettiği yoğun duygusallıkla açıklanabilir.

Atatürk vefat ettiğinde milletvekilliğinin yanında TDK İkinci Başkanı görevinde bulunan Tankut aynı zamanda DTCF'de dersler vermektedir. Fakültede Atatürk'ün vefatı dolayısıyla Tankut'un da katıldığı bir tören düzenlenmiştir. DTCF görevlilerinin ve öğrencilerin katıldığı törende Atatürk ve devrimlerine olan bağlılık bir kez daha vurgulanmıştır. Atatürk'ün mimarı olduğu Cumhuriyet idaresine ve eserlerine sadakatlerini bildiren Tankut ve öğrencileri, onu koruyacaklarına dair ant içmişlerdir.⁸²⁸

Atatürk'ün erken vefatı sonrası ebedi istirahatgahı için uygun bir yer arayışına gidilmiştir. Türk ulusunun kurtarıcısı ve Cumhuriyetin kurucusu Atatürk'e layık ve büyüklüğü ile bağdaşacak bir anıt mezarın hemen inşa edilmesi biraz zaman alacaktı. Bu nedenle Meclis, cenaze töreni sonrası Atatürk'ün naaşının defnedileceği geçici bir kabir için Bakanlar Kurulunun kararı ile Ankara'da bulunan, Etnografya Müzesi binasını uygun görmüştür.⁸²⁹ Tankut'a göre Atatürk bunu daha önce öngörmüş ve kendisiyle paylaşmıştı. Tankut, Etnografya Müzesi binasının yapımı tamamlandığı günlerde, Atatürk ile binayı ziyaret ettiklerini belirtir. Yanlarında Saffet Arıkan, Falih Rıfkı Atay, Şemsettin Günaltay ve Yusuf Ziya Özer olduğunu söyleyen Tankut, Atatürk'ün binayı gezdikten sonra kendisine dönerek “*Burada bir mezar havası var. Adeta büyük bir kabre benziyor.*” dediğini aktarmaktadır.⁸³⁰

Atatürk, zaferlerle dolu mücadelesi, fikirleri ve devrimleriyle ulusu için bağlılığı ve inanılmayı hak eden büyük bir lider olmuştur. Tankut için Atatürk, mucizevi ve insanüstü bir varlıktı. Çağdaşı olduğu dünya liderlerinden farklı olarak yeni yönetim anlayışının merkezine millet egemenliğini almış ve asırları bulan geçmişle gelenekçi bir toplumdan muasır bir toplum yaratmayı başarmıştır. Başlangıçta sadece kendisinde var olan düşünceleri, halka mal ederek adeta ete kemiğe büründürmüş ve başarıyla fiiliyata geçirmiştir. Bu başarısının birçok nedeni olmakla birlikte öne çıkanı; uygulamada taviz vermeden giriştiği ve birbirini tamamlayan bütüncül inkılâp anlayışı ile bu inkılâp anlayışına inanmış kadrolarla çalışması olmuştur.

Cumhuriyetin yetiştirdiği aydınlardan biri olan Tankut, Anadolu'da birçok yerleşim yerini gezerek, Türk inkılâp hareketini taşrada anlaşılması ve uygulanmasını sağlamıştır. Atatürk'ün sağlığında yürüttüğü bu faaliyetlerini vefatından sonra da sürdüren Tankut, gazete, dergi ve Halkevi yayınlarında

⁸²⁸ *Ulus*, 15 Son Teşrin 1938, s.2.; *Ulus*, 16 Son Teşrin 1938, s.1-7.

⁸²⁹ *Ulus*, 14 Kasım 1938, s.1-9.; *Son Telgraf*, 14 İkinci Teşrin 1938, s.1.; *Akşam*, 14 Kasım 1938, s.1-9.

⁸³⁰ Cemal Kutay, “Atatürk'ü, Çankaya'ya mı Gömeceklerdi?”, *Yıllar Boyu*, Hürriyet Ofset, (8), Kasım 1978, s.18-19.

yayımlanan yazılarının yanında, Anadolu’da kalabalıklara verdiği konferanslarla, Atatürk’ü ve mimarı olduğu Türk inkılâbını geniş halk kitlelerine ulaştırmaya devam ettirmiştir.

Atatürk ile Tankut arasındaki bağı gösteren en somut gösterge, ikili arasındaki yoğun görüşme trafiğidir. Tankut’un Atatürk ile görüşmek için Dolmabahçe Sarayı ve Çankaya Köşkü’ne yaptığı ziyaretleri görebilmek için Atatürk’ün Nöbet Defteri⁸³¹’ni incelendi. Tankut, 1931-1938 yılları arasında tutulan defter kayıtlarına göre, Atatürk ile toplamda yüz doksan iki kez görüşmüştür. Bu sayı sadece Tankut’un Dolmabahçe ve Çankaya köşklerine yaptığı ziyaretlerin resmî olarak kayıt altına alınanlardan ibarettir. Bunların dışında, Tankut’un değişik vesilelerle Atatürk ile daha fazla bir araya geldiği söylenebilir. Tablo-5’te yer verilen bilgiler, bu nöbet defterinden alıntılanmıştır. Tankut’un nöbet defterinde yer alan ziyaret kayıtları tarihlerine göre şöyledir:

Tablo-5: Tankut’un 1931-1938 Tarihleri Arasında Atatürk İle Yaptığı Görüşme Tarihleri

Yıl	Ay	Günler (Rakamla)
1934	Ocak	7-16 ⁸³²
1935	Nisan	4 ⁸³³
1935	Ekim	19-23-26-31 ⁸³⁴
1935	Kasım	2-4-10-19-21-24-26-28 ⁸³⁵
1935	Aralık	1-4-9-12-16-20-24-25-31 ⁸³⁶
1936	Ocak	3-5-11-14-17-19-22-29 ⁸³⁷
1936	Şubat	2 ⁸³⁸
1936	Mart	11-17-19-28-30 ⁸³⁹
1936	Nisan	10-20-25-26 ⁸⁴⁰
1936	Mayıs	4-9-12 ⁸⁴¹

⁸³¹ Atatürk’ün Nöbet Defteri yaverleri tarafından yirmi dört saat esasına göre nöbetleşe bir şekilde kayıt tuttukları resmî evraktır. Nöbet defterinde; Atatürk’ün uyanma saati, meşguliyeti, ziyaret ettiği yerler, kimlerle görüştüğü, ne zaman uyuduğu gibi başlıklarda verilen bilgiler kayıt altına alınmıştır. Temasta bulunduğu kişilerin sadece isimlerinin yer aldığı nöbet defterinde görüşme içerikleri hakkında bilgiler verilmemiştir. Bu kayıt defteri, 1 Kasım 1931 ile 10 Kasım 1938 tarihlerini kapsamaktadır. Bkz.: *Atatürk’ün Nöbet Defteri (1931-1938)*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Top.: Özel Şahingiray, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara:1955.; Tankut’un ilgili tarih aralığında memleket meseleleri ile fazlaca meşgul olan Cumhurbaşkanı Atatürk ile oldukça sık bir görüşme sağladığı görülmektedir. Atatürk’ün bu yoğun programına Tankut’a yer vermesi ikili arasındaki güçlü bağla açıklanabilecek bir durumdur. Değindiğimiz gibi nöbet defterlerinde görüşme içerikleriyle ilgili bilgi yer almamasına rağmen tarih aralığını dikkate aldığımızda tahminimizce bu görüşmelerin ana konusu: Türk Tarih ve Türk Dil Devrimi temelindeki başlıklar oluşturmıştır diyebiliriz.

⁸³² *Atatürk’ün Nöbet Defteri (1931-1938)*, s.237-240.

⁸³³ *Atatürk’ün Nöbet Defteri (1931-1938)*, s.370.

⁸³⁴ *Atatürk’ün Nöbet Defteri (1931-1938)*, s.431-435.

⁸³⁵ *Atatürk’ün Nöbet Defteri (1931-1938)*, s.436-445.

⁸³⁶ *Atatürk’ün Nöbet Defteri (1931-1938)*, s.446-456.

⁸³⁷ *Atatürk’ün Nöbet Defteri (1931-1938)*, s.457-465.

⁸³⁸ *Atatürk’ün Nöbet Defteri (1931-1938)*, s.466.

⁸³⁹ *Atatürk’ün Nöbet Defteri (1931-1938)*, s.478-484.

⁸⁴⁰ *Atatürk’ün Nöbet Defteri (1931-1938)*, s.487-492.

1936	Haziran	10-14-15-18-22-19 ⁸⁴²
1936	Temmuz	2-7-9-11-15-17-21-29 ⁸⁴³
1936	Ağustos	4-8-12-14-21-22-27 ⁸⁴⁴
1936	Eylül	5-8-11-30 ⁸⁴⁵
1936	Ekim	4-5-6-8-10-12-14-16-19-22-24-26 ⁸⁴⁶
1936	Kasım	3-8-10-17-21-24-26-29 ⁸⁴⁷
1936	Aralık	8-9-12-14-18-21-26-28 ⁸⁴⁸
1937	Ocak	8-18-20 ⁸⁴⁹
1937	Mart	10-12-13-14-17-22-25-28-29-31 ⁸⁵⁰
1937	Nisan	6-7-9-11-16-19-21-23-25-27-28-30 ⁸⁵¹
1937	Mayıs	2-4-6-10-14-20-22-28-31 ⁸⁵²
1937	Haziran	3-7-14-15-18-27 ⁸⁵³
1937	Temmuz	17-19-21-30 ⁸⁵⁴
1937	Ağustos	27-29-30 ⁸⁵⁵
1937	Eylül	8-10-14-19-21-30 ⁸⁵⁶
1937	Ekim	2-6-7-10-20-23-27-30 ⁸⁵⁷
1937	Kasım	5-7-9-22-23-25-28-30 ⁸⁵⁸
1937	Aralık	2-7-9-11-13-16-20-23-25-27-29 ⁸⁵⁹
1938	Ocak	1-3-7-12-17-19 ⁸⁶⁰
1938	Şubat	7-8 ⁸⁶¹
1938	Mart	4-5-8-10-18 ⁸⁶²

1.8.3. İsmet İnönü İle İlişkisi

Tankut'un hayatı ve dünya görüşü üzerinde tartışmasız büyük etkisi olan kişi Atatürk olmuştur. *Ebedi Şef'in* vefatı sonrası Cumhurbaşkanlığı'na seçilen İnönü, inkılâpçı kadrolar ve CHP için bir bakıma Atatürk'ün vefatıyla duraksayan inkılâpları yürütecek en doğru ve etkili kişiydi. Bu inançla, inkılâpçı kadrolar *Millî Şef'in* etrafında toplanmış ve ona koşulsuz destek sunmuşlardır. Atatürk'ün vefatı, Tankut'un üzerinde derin tesirler bırakmasına rağmen o, parti içi disiplin gereği

⁸⁴¹ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.494-497.

⁸⁴² Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.505-512.

⁸⁴³ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.513-522.

⁸⁴⁴ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.524-531.

⁸⁴⁵ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.533-541.

⁸⁴⁶ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.542-549.

⁸⁴⁷ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.552-559.

⁸⁴⁸ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.561-568.

⁸⁴⁹ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.571-575.

⁸⁵⁰ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.588-595.

⁸⁵¹ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.597-606.

⁸⁵² Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.607-617.

⁸⁵³ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.618-625.

⁸⁵⁴ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.629-635.

⁸⁵⁵ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.644-646.

⁸⁵⁶ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.649-657.

⁸⁵⁷ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.659-668.

⁸⁵⁸ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.670-677.

⁸⁵⁹ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.678-687.

⁸⁶⁰ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.688-694.

⁸⁶¹ Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.701.

⁸⁶² Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), s.707-711.

Cumhuriyet inkılâplarının savunucusu ve devamını getirebilecek lider olarak İnönü'ye bağlılığını her koşulda göstermiştir. Atatürk'ten sonra İnönü'nün liderliğinde yönetilen Türkiye'de, bürokraside ve siyasetteki görevlerine devam eden Tankut, her iki liderle yakından mesai yürütme şansı yakalamıştır. Tankut'un anlam dünyasında iki liderin yeri elbette ayrı olmuştur. Tankut, Atatürk'ü büyük mücadelesini verdiği Cumhuriyetin kurucu lideri, İnönü'yü ise onun devamını sağlamakla görevli koruyucu lider olarak görmüştür. Bu nedenle Tankut-İnönü ilişkisi, bir çeşit ideolojik davanın korunması ve devam ettirilmesi ekseninde gelişmiştir.

Tankut'un, Atatürk'ün etkili liderliği sonrası yerini devralan İnönü'yü çabuk benimsediği görülmektedir. Örneğin; 1939 yılında yazdığı *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır* isimli kitapta diğer çalışmalarında rastlamadığımız yer yer kırsal yaşamı temsil eden görseller kullanılmıştır. Bu görsellerin ilki, kitabın önsözünde Cumhurbaşkanı İnönü'nün Anadolu'da köylülerle yaptığı bir sohbet sırasında çekilmiş bir kare olması dikkat çekicidir.⁸⁶³ Atatürk'ün kitabın temasına uygun çekilmiş birçok fotoğrafının olmasına rağmen Tankut'un böyle bir tercihte bulunması onun, Millî Şef'in liderliğini çabucak benimsemesinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu ayrımı, elbette dönemin hâkim siyasi atmosferinden bağımsız düşünülemez ancak şu da belirtilmeli ki Tankut böyle bir ihmale sebep olmayacak kadar Atatürk'e yakınlığıyla bilinen biridir.

Tankut, İnönü'ye duyduğu bağlılığı görevde bulunduğu kurumun çalışmalarında da göstermiş biridir. Örneğin TDK Genel Sekreteri olarak, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'yi savaş dışı tutan dış politika sayesinde ülkedeki dil çalışmalarının aksamadığını memnuniyetle dile getirmiştir. Tankut, bu başarıyı İnönü'ye bağlamış ve bu nedenle İkinci Dünya Savaşı sürecinde dış politikada izlenen başarılı “aktif tarafsızlık” siyasetinin mimarı, Cumhurbaşkanı İnönü'ye kurum olarak yürüttükleri faaliyetlerinde tam bağlılıklarını bildirmiştir. Genel Sekreter Tankut'un İnönü'ye hitaben gönderdiği telgraf ve gelen cevabı şöyledir:

“Pek Sayın İsmet İnönü Türkiye Cumhurbaşkanı

Dünya savaşının çöküntü ve ölüm dolu altı yılı içinde fikir ve ilim hareketlerimizin bile durmamış ve aksamamış olduğunu düşünerek mutlandığımız bugünlerde varlığımızın büyük koruyucusunun sonsuz saygıyla ve minnetle anan Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu bu günkü toplantısında yüce Millî Şefe çözülmaz bağlılık ve minnet duyguları sunmaya karar verdi. Kutlu ellerinizi öperek arz eylerim.”

*Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri
Hasan Reşit Tankut”*

⁸⁶³ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, Kenan Basımevi ve Klişe Matbaası, İstanbul: 1939, s.4.

“Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri Hasan Reşit Tankut

*Dil Kurumumuzun iyi dileklerini içten duygularla karşıladım. Geleceğinde sevgili Kurumumuzun değerli başarılarıyla bezenmesini dilerim.”*⁸⁶⁴

Tankut, Cumhurbaşkanı İnönü’nün yaptığı yurt gezilerinde kendisine eşlik eden heyetlerde yer almıştır. 1946 yılının Ekim ayı ile 1948 yılının Mart ayında Cumhurbaşkanı İnönü’nün Maraş’a yaptığı ziyaretlerde, seçim bölgesi olması nedeniyle Tankut da hazır bulunmuştur. Tankut yapılan ziyaretlerde Cumhurbaşkanı İnönü’ye seçim bölgesi Maraş’ın yol, eğitim, sağlık ve ekonomik sorunları hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Sorunların çözümü için Cumhurbaşkanı İnönü’nün desteğini talep etmiştir.⁸⁶⁵ Tankut, Cumhurbaşkanı İnönü’nün Adana, Maraş, Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Siirt, Mardin, Tunceli ve Gaziantep’i kapsayan uzun süren yurt gezisinde yanında bulunan heyette yer almıştır. Tankut’un bu yurt gezisinde yer alması, bölgeyi çok iyi bilmesine ve İnönü’ye duyduğu yakınlığı ile yorumlanabilir.⁸⁶⁶

CHP teşkilatı, 1956 yılında Genel Başkan İnönü’nün siyasi tecrübesinden faydalanarak ülkedeki siyasi dengeleri lehine çevirmek için bir ittifak kurma hareketine girmiştir. 1957 yılı genel seçimleri öncesi CHP’nin ittifak kurmayı düşündüğü iki parti, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ile DP’den istifa edenlerin 1955 yılında kurduğu Hürriyet Partisi (HP) olmuştur. İnönü, HP ile ittifak kurma çalışmalarını başlatmıştır. Siyaset erbabı İnönü’nün bu hamlesini, parti içinde destekleyenlerin başında Tankut gelmiştir. Her iki parti arasında yapılacak olası bir ittifak için yapılan görüşmelere, CHP Genel İdare Kurulu üyesi Tankut da yer almıştır. Titizlikle yürütülen karşılıklı görüşmeler ve her iki partinin yaptığı taban yoklamaları olumlu neticeler vermiştir. Hatta, Tankut’un da aralarında olduğu CHP Genel İdare Kurulu üyeleri birçok şehri gezerek düşünülen ittifak hakkında seçmen nabzını dahi yoklamışlardır. Üyeler, ittifak görüşmelerinde geline aşamayı ve sahadan topladıkları bilgileri Genel Başkan İnönü’ye bildirmek üzere 24 Eylül 1956 tarihinde Heybeliada’daki ikametgâhını ziyaret etmişlerdir.⁸⁶⁷ Ancak DP’nin seçim kanununda yaptığı değişikliklerle seçim öncesi ittifakların oluşumunu engellemesiyle düşünülen bu ittifak gerçekleşmemiştir. HP daha sonra 24 Kasım 1958 tarihinde kendini feshederek CHP’ye katılmıştır.⁸⁶⁸

⁸⁶⁴ *Ulus*, 16 Mayıs 1945, s.1.;

⁸⁶⁵ *Maraş*, 12 Ekim 1946, s.1.; *Maraş Postası*, 8 Mart 1948, s.1.

⁸⁶⁶ *Akşam*, 23 Şubat 1948, s.1; *Ulus*, 23- 24 Şubat 1948, s.3.; *Ulus*, 29 Şubat 1948, s.1.

⁸⁶⁷ Doğan Avcıoğlu, “Sonu Geldi mi?”, *Akis*, 29 Eylül 1956, s.8.

⁸⁶⁸ Türk siyasi tarihinin kısa soluklu partilerinden biri olan Hürriyet Partisi, DP içerisindeki parti içi muhalefetten doğmuştu. Hürriyet Partisi ile ilgili detaylı bilgi için bakınız.: Diren Çakmak, “ Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)”, *Akademik Bakış*, C.:2, (3), Ankara: 2008, s.153-186.

CHP, 1950 yılından itibaren iktidarını kaybetmiş ve DP'ye karşı muhalefet pozisyonuna düşmüştür. Bu yıllarda CHP Genel Başkanı İnönü ile Parti Genel Sekreteri Kasım Gülek arasında siyasi bir kriz yaşanmakta ve bu parti içi mücadele parti yönetiminde de ikiliğe yol açmaktaydı. Tankut bu krizde, İnönü'nün tarafında yer almıştır. 1954 ve 1957 genel seçimlerinde DP'nin elde ettiği başarı sonrası ülkenin kurucu partisinin muhalefette yer alması, Tankut'un siyasi kariyerinin ve CHP içerisindeki etkisinin git gide azalmasına neden olmuştur. Parti içi dengelerin değişmesi sonucu Tankut gibi eski siyasetçilerin yerine, yenilerinin yer alması gerektiği düşüncesi gittikçe ağırlık kazanmıştır. Nitekim 1956 yılındaki kurultay öncesi parti içerisinde değişimi savunanlar, kırk kişilik Parti Meclisi'ne girebilmek için harekete geçtiler. Parti meclisi üyesi olan Tankut, bu kurultayda yeniden seçilebilmek için değişim taraftarlarıyla siyaseten bir çekişme içerisine girmiştir. Tankut'un yerini koruma mücadelesi verdiği ve yeniliği savunan kişiler arasında Bülent Ecevit de bulunmaktaydı.⁸⁶⁹

Tankut gibi siyasi ve bürokrasi tecrübeye sahip nitelikli bir siyasetçinin partideki varlığı, çok partili yıllar bağlamında düşünüldüğünde oldukça önemli bir güç olarak değerlendirilebilir. CHP'nin siyaset arenasında DP'ye karşı yaptığı muhalefet, Tankut gibi deneyim sahibi siyasilerle şüphesiz daha da etkili olmuştur. İnönü'nün tercihi de bu yönde olmuş ve Tankut'u siyasette kendisine yakın bir yerde tutmuştur. Parti içi dengelerin değişmesi sonucu parti teşkilatında dinamizmi savunan taraf zamanla başarılı ve daha etkin olmaya başlamıştır. Bunun sonucunda, eski siyasiler teşkilat içerisindeki etkinliklerini zamanla kaybetmiştir. Nitekim Tankut'un parti içindeki etkisi gittikçe azalmış ve aktif siyaset hayatı, 1960 darbesi sonrası da tamamen sona ermiştir.

Tankut, ilerleyen yaşına (89) bağlı olarak, 18 Şubat 1980 tarihinde Ankara'da Çankaya ilçesi Cumhuriyet Mahallesi 1053 hane numaralı ikametgâhında vefat etmiştir. Naaşı, Ankara Cebeci Asri mezarlığında 567 ada 325 parselde metfundur.⁸⁷⁰ Uzun yıllar görev yaptığı TDK'nın yayın organı *Türk Dili* dergisi, eski Genel Sekreter Tankut'un vefat haberini "Yitirdiklerimiz" başlığıyla duyurmuştur. Tankut'un fotoğrafının bulunduğu yazıda, hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir. Yazıda: "Kurumumuz üyelerinden, Kurumumuzun eski Genel Yazmanlarından Hasan Reşit Tankut, 18 Şubat 1980'de yaşama gözlerini yummuştur. (...) Anısı önünde saygı ile eğiliriz."⁸⁷¹ denilmektedir.

⁸⁶⁹ Mehmet Şemsettin Günlaltay, "1959 Kurultayı", *Akis*, 10 Ocak 1959, s.8.

⁸⁷⁰ Ankara Büyükşehir Belediyesi Mezarlık Bilgi Sistemi'nden elde edilen bilgi. Bkz.: <https://mebis.ankara.bel.tr>, Erişim Tarihi: 27.09.2021.

⁸⁷¹ *Türk Dili*, "Yitirdiklerimiz: Hasan Reşit Tankut", ..., s.140.

2. FİKRÎ CEPHESİ

2.1. Fikrî Dünyasında “Atatürk”

Tankut’un hayatında ve fikirlerinde çizdiği istikamete bakıldığında, önünü aydınlatanın Atatürk olduğu rahatlıkla görülebilir. Atatürk’ün ölümünden sonra da bu gerçek değişmemiştir. Tankut’un, Atatürk’e dair düşünce dünyasını yansıttığı farklı birçok tanımlaması olmuştur. Onlardan birinde Atatürk’ü şöyle anlatmaktadır: *“Güneş hiçbir yurdu bu kadar ısıtmamış, hiçbir yurda bu türlü feyiz ve bereket vermemiştir. Hiçbir devir, O’nun devri kadar çevresini nura boğmamıştır.”*⁸⁷² Bu sarsılmaz bağ, Tankut’un hayatı süresince devam etmiş ve içerisinden geçtiği fikrîsel dönüşüm süreci boyunca da gittikçe güçlenmiştir. Yine başka bir ifadesinde, Atatürk’ün kişilik özellikleri ve yapısı hakkında: *“Mustafa Kemal’in öteki arkadaşlarından belirli ayrılığı şu idi: yapıcı bir iş adamı, şimşek gibi çakan bir zekâ, delecen bir bakış, değerli bir görünüş ısı idi. Bakışlarıyla en katı yürekleri muma çevirirdi. Hesap ve muhakemesi çok fakat korkusu hiç yoktu. Yalnız, kendi gövdesine değil, dünyalara sığmazdı. Kıskançlıklar, hınçlar, ihtiras dolu yüreklerin hangisinde şimşeklenirse şimşeklensin onun bakışları karşısında birden cılızlar ve sönerdi.”*⁸⁷³ cümlelerini kurmuştur.

Tankut’un düşünce dünyasının seyri ve hayatı, Türk inkılâbının etkisinde şekillenmiştir. Onun Osmanlı’dan Cumhuriyet’e doğru yol alan fikrî değişim süreci üzerinde, Osmanlı’daki modernleşme hareketi, İttihat ve Terakki Dönemi ve Türk İnkılâbı gibi hayatında iz bırakan dönemlerin etkisi görülmektedir. Bununla birlikte, başta babası Reşit Bey ve Atatürk olmak üzere önemli kişilerin tesirini de görmek mümkündür. Tankut’un fikrî gelişimine etki eden gelişmeler birkaç evreden oluşmuştur. Bunların birincisi; Şam’da geçirdiği çocukluk dönemi, ikincisi; siyasal taleplerin yoğunluk kazandığı ve bir iktidar mücadelesine dönüştüğü Osmanlı’nın son yılları, üçüncüsü ise; Millî Mücadele süreci ve elbette ki Atatürk etkisi.

Fikrî gelişimi, hayatının erken yıllarında başlayan Tankut’un çocukluk yıllarında yaşadıkları, düşünce yapısının ilk temellerini oluşturmuştur. Bu yıllarda, Osmanlı Devleti’nin son yıllarında karşılaştığı ve zaman zaman -babasının etkisiyle- bizzat içinde yer aldığı siyasal ve toplumsal değişimler, onun fikrî gelişiminde derin izler bırakmıştır. İlerleyen yıllarda yer aldığı Millî Mücadele süreci ve sonrası Atatürk ile kurduğu yakın siyasî ilişki, düşünce yapısının olgunluk evresini oluşturmuştur. Tankut’un düşünce dünyası, yaşadıklarından sürekli olarak etkilenmiştir. Bu yönüyle, onun fikrî dönüşümü ve yansımaları toplumsal gerçeklikten uzak olmayan, dönemin hâkim siyasal ve toplumsal beklentileriyle örtüşmektedir.

⁸⁷² <https://sakarya.ktb.gov.tr/TR-184368/turkiye.html>, Erişim Tarihi: 18 Ekim 2022.

⁸⁷³ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Türk Dili”, 27 Mayıs Atatürkçülerindir, Cem Matbaacılık, (8), Ankara: 1965, s.38.

Çocukluğunu geçirdiği Suriye'deki yıllardan itibaren asker olan babasının etkisiyle ülkedeki siyasi gelişmeleri tanıma fırsatı bulmuştur. Osmanlı ordusu içerisinde hürriyet ve meşrutiyet taraftarlarının, Suriye'de yürüttüğü gizli çalışmalara yakından tanıklık etmiştir. Türk kimliğine ve diline karşı duyduğu hassasiyeti de - önceki başlıkta sebepleriyle geniş bir şekilde değinildiği gibi- bu yıllarda güçlenmiştir. Suriye'de bulunduğu sırada milliyetçiliğin etkisiyle Arapların başlattığı ayrılıkçı ulusal hareketler karşısında Osmanlı aydınlarının savunduğu Türkçülük fikrine çocukluk yıllarında şahit olmuş ve bu gelişmeleri hissederek yaşamıştır. Bu yıllarda fikir hayatına en büyük etkiyi yapan kişileri ve eserleri şu cümlelerle ifade etmiştir: *"O yaşlarımnda üzerimde en çok etki yapan kitaplar, Mizancı Murad'ın Turfanda mı, Yoksa Turfa mı adlı kitabı ile Namık Kemal'in Cezmi'sidir."*⁸⁷⁴ Tankut'un etkisinde kaldığı kitaplar, roman kurgusu içerisinde Osmanlı'nın son dönemindeki siyasi ve toplumsal yapısının işlendiği tarihi romanlardır.⁸⁷⁵ Fikirleri üzerinde diğer bir etki yaratan kişi ise vatansever Türk şairi Namık Kemal olmuştur. Namık Kemal, fikirleri ve eserleriyle Mustafa Kemal'i etkilediği gibi aynı şekilde Tankut üzerinde de tartışılmaz bir şekilde etki yaratmıştır. Namık Kemal'in şiirleri, Tankut'un vatanseverlik, hürriyet ve millet düşüncesinin şekillenmesinde etkisi olmuştur.⁸⁷⁶

Tankut, Osmanlı'nın sahip olduğu çok uluslu etnik çeşitliliğini görmüş ve yaşamış biridir. Bu nedenle de farklı kültür ve onun önemli bir unsuru olan dil üzerinde özgün çıkarımlarda bulunmuştur. Çocuk yaşta yaptığı bu okumalar ve devamındakiler aynı zamanda tarihe karşı duyduğu ilginin de kaynağını oluşturmuştur. Bununla birlikte yüksek tahsilini yaptığı Mülkiye Mektebinde aldığı eğitimin de etkisiyle fikrî hayatı daha da güçlenmiştir. İyi düzeyde Fransızca, Almanca, Arapça ve az düzeyde de Bulgarca konuşabilen Tankut'un, bu dillerde okuduğu eserlerin de fikri gelişimine etkileri olmuştur.

İlk memuriyeti, Birinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelen Tankut, ülkenin içine düştüğü derin siyasi, askerî ve toplumsal sorunları birebir yaşayanlardan biri olmuştur. Vatan sevgisi, onu gönüllü olarak cepheye sevk etmiştir. Bu yıllarda tanık olduğu gelişmeler onun düşünce dünyasına yön vermiştir. Fikrî hayatına etki eden önemli bir gelişme olarak savaş yıllarını gösteren Tankut, bu konu ile ilgili şunları söylemiştir: *"Fikri hayatımın dönüm noktası 1914-1918 savaşı içinde başlar. Bu kanlı ve ateşli yıllarda Almanca okumak fırsatını buldum. Lirik şiirler şairi Heine ile kahramanlık destansı Körner'i bir arada okudum. Şiirlerin insanüstülerini*

⁸⁷⁴ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.7.

⁸⁷⁵ Bahsi geçen Mizancı Murad'a ait romandaki hikâye kahramanı Mansur Bey'in başından geçenler, Tankut'un hayatıyla benzeşen noktaları bulunmaktadır. Osmanlı'nın çöküş sürecini anlatan romandaki kahraman Mansur Bey, yurt dışında tıp eğitimi almış ve ülkesine dönerek hizmet etmek isteyen idealist bir gençtir. Ancak çalışma süresince devlet idaresinde karşılaştığı yöneticilerin yanlış uygulamaları ve ahlaki bozulmalar nedeniyle çalışma azmini yitiren Mansur Bey, devletine son hizmet olarak 93 Harbi'ne gönüllü olarak katılır. Geniş bilgi için bakınız: Mizancı Murat, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı*, (Haz.). Perihan Ölker, Palet Yayınları, Konya: 2017.

⁸⁷⁶ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.7.

*Niçe'nin felsefesinde fikirleşmiş görünce şark filozofu Muhiddin Arabi'ye başvurdum. O da insanüstüler canlandırıyordu. Fakat onun kahramanlarını halktan ayırmak kabil değildir. O, kahramanlar için şunu diyor: "Ben onu inkâr etmiyorum. Fakat bize karşı nasıl olursa bizden göreceği ancak odur. Çünkü halk kendi bütünüünün hayalidir."*⁸⁷⁷

Savaş yıllarında yaptığı bu okumalarının etkisiyle, Çanakkale Cephesinde, askerî bir deha olarak tanınan Mustafa Kemal'e karşı gönülden bir bağlılık hissetmiş olması ve okuduklarıyla onu örtüştürmesi, kuvvetli bir ihtimal olarak görülmelidir. Bu yüzden Tankut, savaş koşullarının yaratmış olduğu derin toplumsal umutsuzluk haline karşılık, emrinde görev aldığı Mustafa Kemal'i bir kahraman olarak değerlendirmiş ve onu bir kurtarıcı olarak görüp, vatanın kurtuluşu yönünde ona dair umut beslemiştir.

Mütareke döneminde yaşanan işgaller sırasında Anadolu'da genç bir kaymakam iken Millî Mücadele hareketine katılmıştır. Bu dönemle ilgili sonraki yıllarda değerlendirmelerde bulunan Tankut, Anadolu'da halkın -ne yapacağından emin olmasalar da- Mustafa Kemal'i bir kurtarıcı olarak gördüğünü ve parlak askerî kariyerinin halkın ona inanmasına yettiğini söyler. Tankut, Anadolu'da hâkim olan umutsuz ve çaresiz koşulların aksine, Mustafa Kemal'in ne yapacağını iyi bilen kararlı bir tavır sahibi olduğunu belirtir. Mustafa Kemal'in taşıdığı bu inancın kaynağını: "(...) Mustafa Kemal Paşa ne yapacağını biliyordu. Çünkü Türk'ü seviyor ve ona güveniyordu, onun yüce erdeminden son bir zerre de kalmış olsa, o zerreden yenilmez bir güç çıkacağına inanıyordu. Türk'ün en sona kalmış gücü; adıydı. Ve Atatürk işte bu ada sığınarak büyük rolüne başladı." sözleriyle izah etmiştir.⁸⁷⁸ Tankut'u etkileyen Mustafa Kemal'deki bu inanç ve kararlılık, o yıllarda işgallerle bitkin düşen Anadolu'da bir dinamizm oluşturmuştur. Genç, idealist ve esaret karşısında bağımsızlığı savunan Tankut'un, Anadolu'da, Mustafa Kemal'in çalışmaları ve fikirleriyle vücut bulan Millî Mücadele hareketine katılması, onun ilerideki hayatına şekil verecek en önemli dönüm noktası olmuştur. Millî Mücadele sürecinde gösterdiği askeri ve siyasi gayretleri onu, Mustafa Kemal'e daha da yakınlaştırmıştır. Bu yakınlık, sonraki yıllarda Tankut için Mustafa Kemal'e karşı duyduğu güçlü fikrî bağlılığın nedeni olacaktır.

Merkezinde Mustafa Kemal'in olduğu lider eksenli yürütülen Millî Mücadelenin zaferle sonuçlanmasıyla birlikte Tankut'un, Mustafa Kemal'e duyduğu inanç ve bağlılık daha da artmıştır. Bu nedenle, hangi dönemde olursa olsun

⁸⁷⁷ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.7.; Hasan Reşit Tankut'un Birinci Dünya Savaşı yıllarında okuma fırsatı bulduğunu ifade ettiği Alman şairlerin şiirlerinde işledikleri ana tema; Alman vatanseverliği ve kahramanlık konuları olmuştur. Tankut'un okuduğu şairler, Alman edebiyatındaki destansı siyasal kahramanlık şiirlerinin öncüleridirler. Aynı zamanda başka bir Alman *Friedrich Wilhelm Nietzsche*'nin "yaşamını büyük eylemler uğruna harcamaya hazır olan üstinsan" felsefi görüşünü, İslâm fikir ve tasavvuf hayatının önde gelen isimlerinden *Muhyiddin İbn'ül-Arabî*'nin "insan, âlemin ruhudur." görüşüyle, insanı merkeze alan fikirleriyle örtüştürmüştür.

⁸⁷⁸ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk ve Türk Dili", 27 Mayıs Atatürkçülerindir, ... , s.37.

Atatürk'e yapılan eleştirilere cevap vermekten geri kalmamıştır. Örneğin; Atatürk'ün ırkçı olduğu yönündeki düşüncelere karşı yazdığı satırlar bir savunma refleksinden ziyade, Atatürk'ü ve düşüncelerini içselleştirmiş yönüyle açıklanabilir. Atatürk'ün ırkçı olmadığına dair kullandığı şu ifadeleri ile: *"Atatürk, gün geçtikçe biraz daha bizden biraz daha varımız biraz daha her şeyimiz olmaktadır. Atatürk'ü sonradan tanıyanların tasımları, vicdanlarının inancına olduğu kadar bilgilerinin çevresine ve çeşitlerine göre renk ve biçim almaktadır. Bu değerli ve heyecanlı insanlar, antropometri âleti kullandığına bakarak kendisinin ırkçı olduğunu, - damarlarındaki asil kan- deyiminden de aşırı bir milliyetçi olduğunu sandılar. Oysaki ne ırkçı ne aşırı milliyetçi idi. O sadece Türkçü idi ve ideallerinin hepsini ve her türlüünü bu ülkenin içinde toplamıştı."*⁸⁷⁹ ırkçı söylemlere ve nitelemelere karşı tepkisini dile getirmiş ve Atatürk'ü savunmuştur.

Tankut, Atatürk ile olan yakınlığının sonucu olarak bu güçlü lider profilini yakından tanımış ve mücadelesini iyi tahlil etmiştir. Bu konuda sarfettiği: *"Atatürk, Türklük uğruna çalışırken, işin bütün yükünü kendi omuzlar ve amacı -her tehlikeye karşı korumak için- canına sarardı. Eğer bugün, başına buyruk bir varlığımız, tümü tümüne bizim olan bir yurdumuz, eğer onurlu ulusal bir adımız ve bugün artık Atatürk'ün istediği kadar genişlemiş be gelişmiş bir dilimiz varsa bunların hepsi toptan yalnız Atatürk'ün bağışdır."*⁸⁸⁰ sözleriyle, Atatürk'ün milleti için fedakâr bir lider olduğuna dikkat çekmiştir.

Atatürk'ün kurmaya çalıştığı çağdaş ulus-devletin inşası -o yıllarda öne çıkarılmaya gayret gösterilen- Türk kimliği, dili ve tarihi üzerinde yükseliyordu. Tankut, bu yıllarda Türklük bilincinin artmasına katkı sunanlardan biri olmuştur. Cumhuriyet'in ilanı ile kurulan yeni yönetim anlayışı ve yeni düzende çeşitli kademelerde görev alarak önemli hizmetleri olan Tankut, tam bir Cumhuriyet ülkesi savunucusu ve uygulayıcısı olmuştur. Atatürk'ün isteği ve iradesiyle, erken Cumhuriyet döneminde bürokrat, akademisyen ve siyaset adamı olarak çeşitli görevler almıştır. Bu sahalarda yürüttüğü çalışmalar ile kaleme aldığı önemli raporlar ve yazılarla yeni yönetim anlayışının taşrada kalıcı ve etkili tatbiki için değerli kayıtlar tutmuştur. Tankut'un ilgilendiği ve yazılar kaleme aldığı konular; etno-siyaset, antropoloji, Türk dili, gezi ve hatırat, Zazalar, Nusayrilik, köy kalkınması ve köy sosyolojisi gibi geniş bir yelpazede olmuştur. Bu alanlarda yazdığı yazılarda tarih bilgisinden ve sahadaki gözlem gücünden faydalandığı görülür. Atatürk'ün oluşturmaya çalıştığı millet düşüncesinin ortak mazi, ortak dil ve kültür vurgusu, Tankut'un bu çalışmalarının ana temasını oluşturmuştur. Çalışmalarında çizdiği perspektif, Atatürk'ün temellerini attığı Cumhuriyet idaresinin o yıllarda ihtiyaç duyduğu millî birlik ve bütünlük anlayışının yerleşmesi açısından oldukça değerli olmuştur.

⁸⁷⁹ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk ve Irkçılık", 27 Mayıs Atatürkçülerindir, ..., s.24.

⁸⁸⁰ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk'ün Dil Çalışmaları", Atatürk ve Türk Dili, ..., s.125-126.

Tankut denilince akla gelen ilk başlıklardan biri de onun Türk diline yaptığı hizmetleridir. Atatürk'ün başlattığı Türk dili seferberliği sürecinin başından beri aktif bir şekilde içinde yer almıştır. Türkçenin yabancı dillerin etkisinden kurtararak, millî yapısına kavuşması için önemli birçok görevde ve çalışmada yer almıştır. Türkçede yer alan kelimeleri köken bilim açısından incelemiş ve Atatürk'ün ortaya koyduğu Türk tarih ve Türk dil tezleri, onun yazılarındaki temel fikri ideolojik sınırları belirlemiştir. Atatürk'ün telkin ve direktifleri doğrultusunda, Türkçeye millî bir karakter kazandırmak ve uluslararası alanda Türk tarihini ve dilini saygın bir yere getirmek için hizmetleri olmuştur. Bu amaçla Atatürk tarafından ortaya atılan Güneş Dil Teorisi'ni çalışmalarıyla savunan ve olgunlaştıran dönemin birkaç isminden biri olmuştur. Tankut, Atatürk'ün yön verdiği ve desteklediği teori hakkında düşünce dünyasını yansıttığı birçok eser kaleme almıştır. Dil bilimi ve etnografya başta olmak üzere önemli başlıklarda yazdığı eserlerinin referans noktasını Atatürk'ün çizdiği ve işaret ettiği düşünceler oluşturmuştur. Güneş Dil Teorisi'ne harcadığı yoğun mesai ve ortaya koyduğu çalışmaları nedeniyle, Atatürk tarafından kendisine “*kutlu güneş, kutsal gün, uğurlu sabah*” manasında “*Tankut*” soyadı verilmiştir.⁸⁸¹

Tankut'un farklı siyasal ve toplumsal yapıların dinamiklerinden ve kişilerden beslenerek sahip olduğu fikrî dünyası, zamanla onu ideal bir inkılâpçı aydın haline getirmiştir. Atatürk ve devrimlerine bağlı biri olarak Osmanlı ile Cumhuriyeti, ümmet toplumu ile ulus toplumunu ve geleneksel yapı ile modernizmi düşünce dünyasında kıyaslamış, anlatmış, eleştirmiş ve kendisi için ideal olan Kemalist devrimden yana tercihte bulunmuştur. İnanıldığı Türk inkılâbı fikirlerini topluma aktarmış ve benimsetmek için teşvik edici olmuştur.

2.2. Türk İnkılâbı Hakkındaki Görüşleri

Türk inkılâbı geleneksel yapıdan farklılaşarak, milliyetçi karakter üzerine inşa edilmiş çağdaşlaşmayı hedefleyen eylemler bütünü olarak tarif edilebilir. Uygulama iradesini Atatürk'ün başında olduğu inkılâpçı kadrodan gücünü ise kararlı mücadelesinden alan Türk inkılâp hareketi, millî ve batılı bir anlayışla yürütülmüştür. Atatürk'ün en büyük eseri olan Türk inkılâbı hakkında Tankut'un görüşlerine geçmeden önce, Türk inkılâbının özellikleri ve içinden geçtiği sürece kısaca değinmek yerinde olacaktır. Tankut'un her aşamasında bizzat içerisinde yer alarak bir parçası olduğu bu sürecin ortaya konulmasıyla, onun fikir dünyasındaki görüşleri daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Atatürk, Türk inkılâbının ilk adımını Millî Mücadele ile başlatmaktadır. Bu bakış açısı, Atatürk'ün inkılâp sürecine karşı takındığı bütüncül yaklaşımından kaynaklanmaktadır. O, fikir sahibi ve uygulayıcısı olduğu Türk inkılâbını şu sözlerle

⁸⁸¹ Atatürk, *Soyadı Kanunu (1934)* gereği yakınındaki birçok kişiye kişisel meziyetleri ve çalışma alanına göre soyadı vermiştir. Öz Türkçe kavramların kullanımına özendirmek için seçilen soyadları, Türk Dil Kurumunda dil çalışmalarıyla meşgul olan kişilere bu çağrışımı yapacak şekilde verilmiştir. Örneğin; TDK'da görevli *Saim Ali Dilemre*, *Agop Dilaçar* ve *İbrahim Necmi Dilemre* bunlardan bir kaçıdır.

tanımlamıştır: “Uçurum kenarında yıkık bir ülke... Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... yıllarca süren savaş.., Ondan sonra, içerde ve dışarda saygı ile tanılan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arasız, devrimler... İşte, Türk genel devriminin bir kısa diyemi.”⁸⁸² Görüldüğü gibi Atatürk, Türk inkılâbının zorluklarla dolu bir sürecin, sonu zaferle sonuçlanan bir özetini yapmıştır. O halde kolay olmayan ve çeşitli zorluklara karşı verilen bu olağanüstü mücadelede zafere ulaşmak için izlenen yol haritası ve yöntem nasıl hazırlanmış, nasıl uygulanmıştı?

Kısa süren kongreler süreci, Millî Mücadelenin fikrî hazırlık evresini meydana getirmiştir. Fikrî hazırlık safhası kısa sürmüştür çünkü vatanın işgali gibi olağanüstü şartların yaşandığı bir sürece denk gelmiştir. Millî Mücadeleyi yürüten kadroların zaman kaybına tahammülü de lüksü de yoktu. Bu kısa süreye rağmen bir var olma mücadelesi anlayışı etrafında halkın organize edildiğini ve desteği sağlanmıştır. İstanbul Hükümeti ve işgalci devletlerin propagandaları ve türlü engelleme girişimleri dikkate alındığında, halkın bir mücadele paydasında toplanması büyük bir başarı olmuştur.

Kısa süren fikri hazırlık sonrası Millî Mücadelenin diğer safhası için hazırlıklara girilmiştir. Yeni safha; hareket/aksiyon aşaması olmuştur. Savaşlar dönemi, Millî Mücadelenin aksiyon aşamasını oluşturur. Daha önceki evrede kongreler ve çeşitli toplantılarla mücadele azmi kazanan ve kendisine özgür bir vatan toprağı hedefi verilen kadro hareketi, bu yeni aşamadan zaferle ayrılmayı başarmıştır. Üstelik askerî teçhizat, savaş ekonomisi ve insan kaynağı bakımından yaşanan çok zor koşullara rağmen elde edilen bu olağanüstü başarı, tutsak uluslara da örnek olacak destansı bir niteliğe sahip olmuştur. Millî Mücadele hareketi, *ulusal bağımsızlık* ve *ulusal egemenlik* gibi birbirini tamamlayan iki temelde yürütülmüştür. Bu var olma mücadelesi, Atatürk’ü zaferin mimarı, askerî dehası ve tartışmasız lideri haline getirmiştir. Bir lider kadro hareketinin etrafında birleşen bürokrasi, asker ve sivil unsurların birlikte uyumlu örgütlenmesi ve mücadelesi, Millî Mücadelenin aksiyon aşamasının başarı ile sonuçlanmasını sağlamıştır.

Askerî başarı aynı zamanda Millî Mücadelenin son evresine geçişi de başlatmıştır. Yeni aşama, yeni düzenin kurulması yani inkılâpların hayata geçirilmesi aşaması olmuştur. Bu safhada geleneksel devlet anlayışını temsil eden alışlagelmiş tüm unsurların yerine, ulusçu, laik ve modern kodlarla donatılmış inkılâpların yerleştirildiği görülmektedir. Bu süre zarfında yer yer gösterilen gelenekçi bürokratik ve toplumsal dirençler, inkılâpçı zihniyetin sergilediği taviz veremeyen tavır ile aşılmıştır.

Yukarıda kısaca bahsedilen Millî Mücadelenin evrelerine tanık olan Tankut, inkılâbın bir taraftan fiilen içerisinde yer alırken diğer taraftan da fikrî süreçlerini de

⁸⁸² C.H.P Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935), Ulus Basımevi, Ankara: 1935, s.15.

yaşamıştır. Bu yönüyle Tankut'un fikirleri üzerinde Türk inkılâbının geçirdiği bu sürecin etkileri rahatlıkla görülebilir. Gelenekçi anlayıştan ulus devletine doğru atılan adımların sahip olduğu iradenin, onun düşünce dünyasını birebir yansıttığı söylenebilir. Bu nedenle Tankut'un, Türk inkılâbı hakkındaki fikirleri dönemin kendi dinamizmi ve cereyan eden olaylarından bağımsız ele alınmamalıdır.

Tankut, yukarıda evrelerine değindiğimiz Millî Mücadele sürecinin başında Anadolu'da başlatılan bağımsızlık mücadelesine tereddütsüz katılmıştır. Daha önce de değindiğimiz gibi mülki idareci olduğu Tokat yöresinde inkılâbın ön gördüğü silahlı mücadelede çekinmeden görev almıştır. Bu durum, Tankut'un başından beri Türk inkılâbının başarıya ulaşacağına ve yürütücüsü Mustafa Kemal'e duyduğu inancın ve güveninin göstergesi olarak ifade edilebilir.

Tankut, her şeyden önce Türk inkılâbını, kahramanı Atatürk'ün olduğu kararlı ve cesur bir kadronun başarısı olarak görmüştür. Atatürk'e yakın birisi olarak onun askerî dehasına ve siyasetteki zekâsına birçok kez tanık olmuştur. Bu nedenle Tankut, Atatürk'ün Türk inkılâp hareketiyle hedeflediği idealleri en iyi kavrayanlardan biridir. Atatürk'ün Türk inkılâbıyla hedeflediği amaçlar için Tankut şu ifadeleri kullanmıştır: *“Türkiye’yi büyük, güçlü ve Türkleri Batı uygarlığına girmiş modern bir ulus görmek isterdi. Şimdi ilk işi Türk ulusunu gömüldüğü bilgisizlik ve yoksulluk batağından çıkararak, gönül yüceliğini ona yeniden kazandırmak idi.”*⁸⁸³ Tankut, Atatürk'ün nasıl bir Türkiye ve Türk ulusu tasavvur ettiğini, Türkiye’yi taşımak istediği noktayı bu şekilde açıklarken bunun hangi yöntemle gerçekleştirildiğinin reçetesini de vermiştir. Ona göre: *“1- Türk’e savaş ve utku kazandırmak, 2- Türk’ün yurdunu kurtarmak, 3- Türk’ü, devletçe ve ulusça başına buyruk kılmak ve bunlar sağlanır sağlanmaz Türk ulusunu kültüre kavuşturacak yolu açmak gerekiyordu.”*⁸⁸⁴ Tankut'un ifade ettiği bu yöntemler aynı zamanda Millî Mücadelenin geçirdiği aşamaların farklı bir şekilde yorumlanmasıdır.

Tankut'un Türk inkılâbına dönük tanımlamalarında, benzetmeler kullandığı da görülmektedir. Her alanda yapılan inkılâpların başarısına değinirken kullandığı: *“Bir manivelâ tasavvur ediniz ki koca bir tarihi yeriden oynatıyor, havalandırıyor, parçalıyor ve parçaları içinde ne kadar kokmuş ve boğucu tesis, ne kadar azılı ve kudurgan unsur varsa hepsini birden ve bir hamlede dağıtıyor, eritiyor ve duman haline getiriyor.”*⁸⁸⁵ ifadeleriyle Türk inkılâbını “manivela” metaforu üzerinden tanımlayarak, inkılâbın değişim ve dönüşümü sağlayan yenilikçi, güçlü ve dinamik niteliğine vurgu yapmıştır. Liderlik özellikleriyle Atatürk, tasavvur ettiği Türkiye’yi meydana getirmek amacıyla birbirini tamamlayan inkılâpları hızlı bir şekilde hayata geçirmiştir. Atatürk'e yakınlığı nedeniyle Tankut, inkılâpların çoğunun fikrî hazırlığına ve gelişim sürecine de tanık olmuştur. Bu nedenle Atatürk'ün inkılâp

⁸⁸³ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk'ün Dil Çalışmaları”, *Atatürk ve Türk Dili*, ..., s.112-113.

⁸⁸⁴ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Türk Dili”, *27 Mayıs Atatürkçülerindir*, ..., s.38.

⁸⁸⁵ Hasan Reşit Tankut, “Gençlik, Sanat ve İnkılâp”, *Yücel*, ..., s.99.

adımlarını atarken ulaşmak istediği düşüncelerinin dayandığı temel fikrin ne olduğunu öğrenmiş ve böylece inkılâpların ardındaki zihinsel sürece tanıklık etmiştir.

Bu yıllarda inkılâpçı aydınlardan beklenen şey; Atatürk'ün fikirleriyle şekil verdiği, yorumladığı Türk inkılâbını sahiplenmek, anlatmak ve toplum hayatında tatbikini sağlayıp devamlılığını korumak olmuştur. Tankut, Türk inkılâbını gerektiği gibi sahiplenmiş ve inkılâbın kalıcı olması için de en kararlı uygulayıcısı olmuştur. Ayrıca onun için tam manasıyla bir görev adamı ifadesi de kullanılabilir. Üstlendiği her görevi büyük bir sorumluluk bilinciyle yerine getirmiştir. Bu özelliği neticesinde aldığı her görevi layıkıyla sonuçlandırmıştır. Tankut'un bu kişisel meziyeti, kendisine aynı anda farklı görevler verilmesine neden olmuştur.

İnkılâpları temsil eden felsefeyi tarif etmek için *Atatürkçülük* ya da *Kemalizm* gibi kavramlar zaman içerisinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum, Tankut'un fikir dünyasında da böyle cereyan etmiştir. Türk inkılâbı, onun düşünce dünyasında zamanla Atatürk'ün karizmatik liderliği ile bütünleşmiştir. Bu nedenle sonraki dönemde düşüncelerini aktardığı yazılarında, *Atatürkçülük* ve *Kemalizm* kavramlarını kullandığı görülmektedir. DTCF'de görev yaptığı sırada kaleme aldığı "*Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*" isimli kitabında Cumhuriyet gençliğini, Türk inkılâbının sağladığı yeni kazanımlar sayesinde şanslı olarak değerlendirmiştir. Yazısında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e doğru yaşanan dönüşümden söz ederken Türk inkılâbının baş aktörü Atatürk'ten övgüyle bahsetmiştir. Tankut, Türk inkılâp hareketinin iki ana vasfının olduğunu söylemiştir. Bunların birincisi; Türk inkılâbının yakalamış olduğu sürekliliğini anlatmak için "*Dinamizminin fevkalâdeliği*" tanımını kullanırken ikincisi olarak da herkesi kapsayan bütüncül yanını vurgulamak için "*Seri ve şamil hareketlerle bütün bir milleti ve onun sosyolojisi tamamıyla kavraması ve kapsamı*" yorumunu yapmıştır. Tankut, Türk inkılâbının başarısını Türk milletin gerçek manada özgürlüğüne kavuşmasını sağlayan bu temel vasıflara bağlamıştır.⁸⁸⁶

Aynı kitabın ön sözünde bahsettiği kavramlardan biri de "*Kemalizm*" olmuştur. Kemalizm'den Türk inkılâbının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan "*sosyolojik bir ekol*" olarak bahseden Tankut, "*Kemalizm'i*" tüm dünyada dikkatleri üzerine çeken saygın bir ekol olarak ifade etmiştir. Kemalizm için: "*(...) istiklâl ve milliyet mefhumları ile bizi cumhuriyete yani eski sosyologların fazilet diye tarif ettikleri kemale ermiş insanlığa, iyiliğe ve güzelliğe doğru götürüyor.*"⁸⁸⁷ ifadelerini kullanmıştır.

Türk inkılâbına yön veren Atatürk'ün erken vefatı, inkılâp sürecinin de yarıda kesilmesine, hatta hızının azalmasına neden olmuştur. Devrim yolundaki bu beklenmedik büyük kayıp, inkılâpçı kadrolarda Türk inkılâbının korunması ve devamlılığının nasıl sağlanacağı endişesini de beraberinde getirmiştir. İnkılâp

⁸⁸⁶ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*..., s.3.

⁸⁸⁷ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*..., s.3-4.

sürecinin ardındaki anlayışı kavramış olan Tankut ve onun gibi diğer inkılâpçı aydınların en önemli özellikleri; faaliyetlerinde Atatürkçü düşünce dairesi içerisinde kalarak inkılâpların savunulmasını, kalıcılığını ve yenilerinin de bu çizgide yapılmasını sağlamaya çalışmış olmalarıdır. Böylece Türk inkılâbının sürekliliği ve niteliğine katkı vermişlerdir. Atatürk ve fikirlerini geleceğe taşıma gayreti, vefatından sonra da bir nevi “*ideolojik bir davaya*” dönüşmüştür. Tankut, bu süreçte de “*Kemalist davayı*” aynı samimiyetle savunmaya devam etmiştir.

İlhamını Türk ulusundan, kültüründen ve geçmişindeki köklerinden alan Türk inkılâbının, çağdaş medeniyeti yakalama hatta yer yer geçmek gibi bir hedefi olmuştur. Siyaset, ekonomik, hukuk, eğitim ve kültürel alanlarda devrimler yapılırken bir taraftan da görüntü itibarıyla da modern bir toplum yaratma yolunda adımlar atılmıştır. Toplum hayatının biçimsel değişimi ve dönüşümü, kılık kıyafet kanunu ile sağlanmaya çalışılmıştır. Tankut’a göre kılık kıyafet kanunu, Atatürk’ün en mutlu olduğu ve üzerinde en çok düşündüğü inkılâp olmuştur.⁸⁸⁸ Bu tespitinin nedenini, 1935 yılındaki Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sonrası Atatürk’ün kendisine ifade ettiği şu cümleleriyle aktarmaktadır: “(...) Çünkü gövde ve madde kılık üzerinde işlenecek idi. Bir insan düşüncesini gizleyebilir ve siz onu çok kez sizin gibi düşünüyor sanırsınız. Fakat dış görünüşü yapan kılık, kıyafet yok mu? Bunlar hiçbir kez yalancılık yapamaz. Giyim kuşam kendilerini istemeyen gövdenin üzerinde daima çalılık ve çarpıktır.”⁸⁸⁹ Görüldüğü gibi Atatürk, Türk inkılâbının sadece zihinlerde yaşatılan teorik bir süreç olmadığını, kılık kıyafetle de görünür olan pratik bir deneyim olduğuna dikkat çekmeye çalışmıştır. Aynı düşünceye sahip olan Tankut da Osmanlı toplumunun kılık kıyafet üzerinden sosyolojik bir tahlilini yapamıştır. Osmanlı’da giyilen kıyafetlerin karmaşık, birbirinden farklı belirli bir kimliği ve siyasi görüşü yansıtmadığını öne süren Tankut, Osmanlı toplumunun giyim kuşamı bütünlük göstermeyen, Türk kimliğinden oldukça uzak ve çok çeşitli bir görüntü sergilediğini düşünmektedir.⁸⁹⁰

Cumhuriyet Türkiye’sinde kılık kıyafette yakalanan birlik, Türk inkılâp hareketinin toplumda sağlamaya çalıştığı birlik ve bütünlüğü yakalama düşüncesiyle örtüşmekteydi. Bu nedenle Tankut, moderniteyi çağrıştıran kılık-kıyafet ve şapka devrimleriyle yakalanmaya çalışılan ileri görünümlü bir toplumu savunmuştur. 1935 yılı Cumhuriyet Bayramı kutlamaları boyunca gözlemlediği kişilerin (şehirli, köylü, oyuncakçı, satıcı) düzenli giyindiğini, kılık-kıyafet ve şapka devrimini bir bütünlük içerisinde yansıttığını dile getirmiştir. Tankut’a göre söz konusu devrim, kamusal alanda hayat bulduğu için Atatürk haklı bir sevinç yaşamaktaydı.⁸⁹¹ Atatürk’ün kılık kıyafet inkılâbındaki amacını, sadece çağdaş görünümlü bir toplum yaratma düşüncesiyle ilgili olmadığını ifade eden Tankut’a göre Atatürk, Türkleri dünya

⁸⁸⁸ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Kıyafet Devrimi: Şapka”, ..., s.4.

⁸⁸⁹ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Kıyafet Devrimi: Şapka”, ..., s.4.

⁸⁹⁰ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Kıyafet Devrimi: Şapka”, ..., s.5.

⁸⁹¹ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Kıyafet Devrimi: Şapka”, ..., s.4.

üzerindeki en eski millet olduğunu ve uygarlığı temsil ettiğini düşünmekte ve bu yüzden de modernitenin bir sembolü olarak iyi giyinmeyi ve şapkeyi kullanmayı fazlasıyla hak etmekteydi.⁸⁹²

Türk inkılâbının ön gördüğü tüm köklü değişiklikleri hayatına birebir tatbik eden Tankut, Atatürk devrimlerinin başarısını; millî benliğinin farkına varmış ve iradesine kavuşmuş bir halkın zaferi olarak görmüştür. Tankut’a göre Türk inkılâbının başarısı, büyük bir liderin öncülüğünde yürütülen, Türklük bilinciyle vücuda getirilmiş devrimler ve inkılâp ruhuyla motive olmuş, buna inanmış bir halkın ortak çalışmasıyla yakalanabilirdi. Bu nedenle Atatürk’ün liderliğini her koşulda tartışmasız benimsemiş, inkılâpların halka ulaştırılması noktasında ise ulus-devlet modelini anlattığı konferanslar vermiş, yazılar yazmış, görüşmeler ve ziyaretlerde bulunmuştur. Tankut: *“İnkılâpların tam ve mükemmelini yapan yeni Türkiye’de yeni rejim hesabına aşındırıcı ve yıkıcı hiçbir propagandaya ihtiyaç yoktur. Büyük Şefin büyük devrimi zararlı ve meş’um tesisleri toptan yıkılmış bulunuyor.”*⁸⁹³ ifadeleriyle, Türk inkılâbını tartışmaya açmamış ve her yönüyle layıkıyla yerine getirilmiş bir süreç olarak görmüştür.

2.3. Millî Tarih ve Dil Anlayışı

Atatürk, kurucusu olduğu Cumhuriyetin birliğini korumak için en etkili birleştirici unsurun *“milliyetçilik”* olduğuna inanmaktaydı. Bu nedenle *“dil birliğini”*, Türk ulusunu meydana getiren en önemli etkenler arasında göstermiştir. Atatürk: *“Türk demek dil demektir. Ulusallığın en belirgin özelliklerinden dildir. Türk ulusundanım diyen insanlar, her şeyden önce ve ne olursa olsun Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan, Türk kültürüne, topluluğuna bağlılığını öne sürerse buna inanmak doğru olmaz.”*⁸⁹⁴ ifadeleriyle dilin, milliyet tanımının önemli bir unsuru olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Türk inkılâbı ile sağlanan başarılı toplumsal dönüşümün sağlam temellere oturması, ülke birliğini korumak ve daha da güçlendirmek için *ulusalcılık* önemli bir harç olarak görülmüştür. *“Türk ulusunu ve Türk dilini, uygarlık tarihinin ve kültür dillerinin dışında görmeyen ne yaman yanlış olduğunu bütün dünyaya göstereceğiz.”*⁸⁹⁵ sözleriyle dil ve tarih çalışmalarının yürütülmesindeki amacı ve taşıdığı önemi dile getiren Atatürk’ün çabaları sayesinde, Türklerin tarih ve dil çalışmaları daha eskiye, köklerine doğru önemli bir yolculuğa başlamıştır. Atatürk tarafından başlatılan Türk tarihi ve dili çalışmaları, halkın geçmişiyle ve diliyle gurur duyacağı neticeler vermiştir. Türk kimliğine ve diline dair hissedilen benlik duygusu ve öz güven bu sayede daha da artmıştır. Türk kimliğine ve diline duyulan bu güçlü hissiyat, hedeflenen ulus-devlet anlayışının tamamlayıcı bir parçası olmuştur.

⁸⁹² Hasan Reşit Tankut, *“Atatürk ve Kıyafet Devrimi: Şapka”*, ..., s.6.

⁸⁹³ Hasan Reşit Tankut, *“Gençlik, Sanat ve İnkılâp”*, Yücel, (33), Son teşrin, Ankara: 1937, s.98.

⁸⁹⁴ Şerafettin Turan(c), a.g.e., s.27.

⁸⁹⁵ Şerafettin Turan(c), a.g.e., s.32.

Atatürk'ün takip edilecek yol ve uygulanacak yöntemi belirlediği Türk tarihi ve Türk dili araştırmaları, alanında uzman kişilerden oluşan büyük bir kadro hareketi tarafından yürütülmüştür. Türk tarihini hafıza bilgisinin ötesine taşıyacak, Türk diline de millî bir karakter kazandıracak çalışmaları yürütmek için TTK, TDK ve DTCF gibi kurumlar kurulmuştur. Yürütülen çalışmalarda, Türk tarihi ve diline ait gerçek bilgileri bulup ortaya çıkarmak ve Batılıların, Türklere yönelik yanıltıcı tezlerini çürütmek hedeflenmiştir. Bu çalışmaları yürüten kadrolarda yer alanlardan biri de Tankut olmuştur.⁸⁹⁶

Atatürk'ün, Cumhuriyet devrinin ilmî çalışmalarını destekleyen politikalarından övgüyle bahseden Tankut: *“Kemalist Türkiye’de ilim yepyeni bir hamle yapmış yepyeni bir ufuk açmıştır. Öteden beri fikrî tetkik ve ilmî mütalaaları köstekleyen birçok engeller cumhuriyetin kurulmasıyla ortadan kalktı.”*⁸⁹⁷ ifadelerini kullanmıştır. Tankut, millî değerlerin yeni bir tarih yazımıyla ele alınmasının birleştirici olacağına inanmıştır. Ona göre Türk töresi, kültürü ve geleneğinin derin izlerini taşıyan ortak mazi, toplumsal bütünlüğü daha da güçlendirecektir. Bu konuda ifade ettiği: *“(…) artık şuurla üzerinde düşünmeye başladığımız gelenek, bu günkü camiamızın baş kıymetini teşkil ediyor.”*⁸⁹⁸ sözleriyle millî kimlik çerçevesinde yeniden yorumlanan, Türk geleneğinin önemli etkisini ifade etmiştir. Tankut'un, Türk dil ile tarihi arasında kurduğu pozitif ilişki Baltacıoğlu tarafından: *“Onun bir de Türkçülük ve Türkçecilik yanı vardır. Bu Türkçülük yalnız vicdana ve mantığa değil, tarihî bilgilere ve karşılaştırmalara dayanır.”*⁸⁹⁹ şeklinde yorumlanmıştır.

Tankut'un millî dil anlayışına verdiği desteklerden biri de Meclis'te anayasanın mevcut metninin öz Türkçe kavramlar ile güncellenmesi olmuştur.⁹⁰⁰

⁸⁹⁶ Tankut'un, Türk Tarihi ve Türk Dili ile ilgili, TTK, TDK ve DTCF'de aldığı görevler ile yaptığı hizmetler çalışmamızın birinci bölümünde detaylı olarak anlatılmıştır. Hasan Reşit Tankut'un DTCF'de bir dönem mesai arkadaşı olan siyaset adamı ve akademisyen Ordinaryüs Profesör Mehmet Şemsettin Günaltay ile kaleme aldıkları *“Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar”* isimli kitap, Türk Tarih ve Dil Tezlerine hizmet eden ortak bir çalışmadır. Kitap, Şemsettin Günaltay'ın tarihçiliği ile Hasan Reşit Tankut'un dil bilimine olan meraklı kimliğini buluşturmuştur. TDK yayınları arasında 1938 yılında İstanbul'daki Devlet Basımevinde baskısı yapılan kitap iki yazarın önceki çalışmalarını bir araya getirmiş ve geçmiş yazılarından beslenmiştir. Bkz.: Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Bazı İzahlar*, Devlet Matbaası, İstanbul: 1938.; Bu eser TDK tarafından ayrıca Türk Dili Belleten dergisinde de 1938'de yayımlanmıştır. Bkz.: Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, “Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Bazı İzahlar”, *Türk Dili Belleten*, (29-30), Devlet Basımevi, İstanbul: Haziran, 1938, s.1-67.

⁸⁹⁷ Hasan Reşit Tankut, “Aleviliğin Menşei ve Bu Zümrenin İlim İçerisinde Tetkiki”, *İçel (Mersin Halkevi Dergisi)*, (3), Mersin: 1 Mart 1938, s.6.

⁸⁹⁸ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.11.

⁸⁹⁹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.6.

⁹⁰⁰ Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun Türkçeleştirilmesi için daha önce 1942 yılında kurulmuş olan ve aralarında Tankut'un da bulunduğu dört kişilik heyet, 1945 yılına gelindiğinde çalışmasını bitirmiş ve yeni taslağı parti yönetimine sunmuştur. Heyetin bu çalışması, TBMM Başkanı Abdülhalik Renda, CHP Başkan Vekili ve İzmir Milletvekili Şükrü Saraçoğlu başta olmak üzere 221 milletvekilinin imzasıyla bir teklif haline getirilmiştir. İlgili başvuruda, Teşkilâtı Esasiye Kanunu'ndaki terim ve kelimelerin öz Türkçe ile ifade edilmesi için genel kurula bir teklif olarak sunulmuştur. Teklif, Meclis Tüzüğü gereğince *Teşkilâtı Esasiye Komisyonu*'na havale edilmiştir.

Tankut, devleti oluşturan başat unsurlar arasında var olan doğal bir bağdan bahsetmektedir. Yönetme erkine sahip hükümet ile yönetilen vatandaş arasındaki bu bağı *anayasa* olarak ifade etmiştir. Bu nedenle, kamusal düzeni sağlayan anayasa dilinin herkesçe bilinen ve anlaşılır olması gerektiğini savunmuştur. Tankut: “*Dil devrimi, aynı zamanda sosyal devrimlerin içyapımıza sindirilmesi ve düşünme sistemimize mal edilmesi yolunu açar. Bu yolun açılması ne kadar gecikirse bu sindirme işlevi de o kadar güçleşir. Dil devrimine verilmek istenen hızda başlıca bu kaygıyı aramalıyız.*”⁹⁰¹ diyerek dil devrimi ile yapılan inkılâpları bütüncül bir şekilde ele almıştır. Tankut, inkılâpların başarıya ulaşması ve geniş kitlelerce hızlı bir şekilde içselleştirilmesinin bir yolu olarak dil devrimini göstermiştir.

Tankut, öz Türkçe kullanımının her alanda yaygınlaşması gerektiğini savunmuştur. Yazarların ve Maarif Vekâletinin bu konudaki gayretlerinin başarılı sonuçlar verdiğini yazan Tankut, gençlerin konuşma dilinde artık Türkçe terim kullanmaya özen gösterdiğini eklemiştir. Eğitim müfredatında Türkçe terim kullanımına gösterilen özen sayesinde öğretmen ve öğrencilerin yabancı terimlerden kurtulup yerlerine yerleştirilen Türkçe kavramlara kavuştuğunu belirtmektedir.⁹⁰² Bu durumun öğrenci-öğretmen diyalogunu daha anlaşılır ve güçlü hale getirdiğini savunan Tankut, sıranın halk ile hükümet arasındaki diyaloga geldiğini söylemiştir. Tankut’a göre Osmanlı’da kullanılan dil, devlet ile toplumu birbirinden uzaklaştırmıştır. Bu yabancılaşma hali, Cumhuriyetin ilanı ile hız kazanan öz Türkçe hareketini doğurmuştur.⁹⁰³ Bu konudaki düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“*Şimdi sıra halk kütlesine geldi. Öğrenci ile öğretmenin ilgisi ne ise halk ile hükümetin ilgisi odur. Okulda bilgi ağzına, günlük hayatın içinde de kanun ağzına bakarız. Kanun kullananlar bizden oldukları halde bize bizim ağzımızla veya hiç olmazsa bizden kelimelerle seslenmedikleri müddetçe üzüntülü bir baskı içinde yaşarız. Eğer halk yakın vakte kadar bu baskının altından kurtulmak gayreti göstermedi ise bunun sebebini bizi idare eden rejimlerin yabancılığında ve bu yabancılığın yüz yıllarca sürüp gelmesinde arayacağız. Millî gövde kendine uygun rejimi bulduğu günden beri bu baskının acısını duymaktadır. Türkçeye doğru hareket bu acıdan doğdu.*”⁹⁰⁴

Tankut, konuşma dilinin sade ve anlaşılır hale getirilmesi sorununun dil devrimi ile nihayete erdiğini, ancak hükümet ile halk arasındaki resmî ilişkilerin düzenleyicisi olan anayasa metninde bu sorunun devam ettiğini ifade etmektedir. Eski dille yazılmış anayasa maddelerinin halk tarafından anlaşılamadığını bu

Komisyonardan geçen teklif, genel kuruldaki görüşmeler sonrası oylanmış ve kabul edilmiştir. Bkz.: *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, C.:15, s.41-56.

⁹⁰¹ *Ulus*, 16 Ocak 1945, s.2.

⁹⁰² *Ulus*, 16 Ocak 1945, s.2.

⁹⁰³ *Ulus*, 16 Ocak 1945, s.2.

⁹⁰⁴ *Ulus*, 16 Ocak 1945, s.2.

durumun da yönetsel sıkıntılara yol açtığını söylemektedir. Bu nedenle Meclis'te kabul edilen *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*'nun Türkçeleştirilmesi sonucu, hükümet ile halk arasındaki kopuk ilişkinin düzeldiğini ve kamusal ilişkilerin daha da güçlendiğini savunmuştur. Anayasanın yeni haliyle halkın kanun maddelerini artık daha rahat anlayabileceğini söyleyen Tankut: *“İnsan için dil besin maddelerine benzer. Gövdenin hoşlanmadığı yiyecekler nasıl mideyi, siniri bozar ve fikir kargaşası yaparsa kolay anlaşılmayan dil de ruh ve düşünce üzerinde öylece yorgunluk ve bunaltı yapar. Çünkü her milletin kendine özgü ve biyolojisine bağlı bir dünya görüşü ve düşünüş sistemi vardır.”*⁹⁰⁵ örneğini vererek, insan biyolojisi ile anlaşılmayan dil arasında bir benzerlik kurmuştur.

Her milletin kendine has dünya görüşünün konuşma diline şekil verdiğini savunan Tankut, bu görüşünü kurduğu şu cümlelerle ifade etmiştir: *“(…) dilin birimleri olan kelimeler fikrimizin parçalarıdır. Kafamız onları dışarı verirken fikirlerimize göre kalıplamıştır. Bir Türk kafasında doğan fikir bir Türk kelime kalıbına yerleşmezse millî gerçeğe uygun düşmez. Bu bakımdan dil: fikir ayrıklığının temsili demek olur. Dilinden mahrum edilen bir millet yeni dile tamamıyla uyana kadar düşünce sisteminde ve mantığında bocalama halindedir. Ve kafa yaratıcılıktan kalır. Büyük ölçüde yabancı kelimelerle dolmuş bir dilden de böyle olmasa bile buna yakın acı bir sonuç beklemek zorundayız. Çünkü her sözün eski tabirle (kelamî bir hali-image verbal) vardır.”*⁹⁰⁶

Tankut, anayasanın Türkçeleştirilmesi sürecinde yürütülen çalışmalarda terimlerin şu üç kaynaktan alındığını belirtmiştir. Bunlar: *“(…) 1- Halk Ağzı, 2- Türk Lehçeleri ve 3- Eski Metinleri”*’dir. Tankut, dünyanın her yerindeki dilcilerin anayasa metinleri gibi yüksek öneme sahip metinlerin içeriğini oluştururken bu kaynaklardan beslendiğini ileri sürmüştür. Bu konudaki fikirlerini şöyle ifade etmektedir: *“(…) Yüksek ihtisas terimi yapan dilciler dünyanın her tarafında her zaman bu yolda yürümek mecburiyetindedir. Onlar cemiyetin içinde dağınık ve kırıntı halinde yaşayan fikir parçalarını toplayıp genelleştirdikleri zaman o parçalardan birini karşılayan basit bir kelimeyi alarak üzerinde işlerler. Unutulmuş ekler ve takılarla ve yapma şeklinde görülen her yeni terim bu esas üzerinde ve bu yolla yapılmış kelimelerdir.”*⁹⁰⁷

Dilin biyolojik yapı ve dünya görüşünün tesiriyle şekil aldığını belirten Tankut, anayasa metnindeki terimlerin düzenlenmesi ile dil devriminde bir engel olarak gördüğü hükümet ile halk arasındaki kopukluğun ortadan kalkacağını düşünmüştür. Bu çalışmanın, bundan sonraki tüm düzenlemelere de temel oluşturacağını savunmuştur.⁹⁰⁸

⁹⁰⁵ *Ulus*, 16 Ocak 1945, s.2.

⁹⁰⁶ *Ulus*, 16 Ocak 1945, s.2.

⁹⁰⁷ *Ulus*, 16 Ocak 1945, s.2.

⁹⁰⁸ *Ulus*, 16 Ocak 1945, s.2.

Tankut, Cumhuriyet idaresi ile başlayan dil devrimi hareketinin ilhamından doğmuş TDK'yı, bir *"ilim derneği"* olarak tanımlamıştır. Kurum bünyesinde yürütülen ilk çalışmaları: *"(...) dil hazinesini yoklamak, toplamak, gelişimi sağlayacak unsurları bulup ayırmak ve sınıflandırmak"*⁹⁰⁹ olarak tanımlamıştır. Bu amaçlarla yapılan çalışmaların verdiği başarılı sonuçların, TDK'nın dil çalışmalarına yön verdiğini ifade eden Tankut, dil sahasındaki faaliyetlerin 1939 yılından itibaren aynı zamanda bir hükümet politikası haline getirildiğini eklemiştir. Tankut bu görüşüne, CHP'nin 1935 yılındaki parti programında yer alan: *"Türk dilinin, ulusal ve tükel bir dil haline gelmesi hakkındaki ciddi çalışmalara devam olunacaktır."*⁹¹⁰ şeklindeki maddeyi referans göstererek, şunu yazmıştır: *"Türk dilinin millî, mükemmel ve mazbut bir dil haline gelmesi hakkındaki ciddi çalışmalara devam olunacağı bildirilmektedir."*⁹¹¹

Tankut, *"(...) dili sosyal bir olgu olarak"* olarak tanımlamıştır. Bu nedenle siyasal partilerin bir dil politikasına sahip olmalarının normal olduğunu belirtmiştir. CHP'nin dil davasını parti programına alarak ve bunu bir sorumluluk olarak görme işini partinin devrimci geçmişine bağlayan Tankut, bu konuda şu cümleleri kurmuştur: *"(...) Cumhuriyet Halk Partisi memleket kurtarmış, bağımsızlık sağlamış, devrim yapmış, yeni sosyal bir hayat yaratmış ve "Kemalizm" adıyla anılan milliyetçi bir rejim kurmuş olduğundan dil davası için programında esaslı bir madde kabul etmek gayet tabi idi."*⁹¹² Tankut, hükümet eliyle yürütülen dil çalışmalarının başarılı sonuçlar verdiğini belirtmiştir. Millîliği ifade ederken kelimenin siyasal ve sosyal anlamda *"dilde, dilekte ve kültürde birlik"* olarak tanımlamıştır. Türk diline kazandırılmak istenen millî karakterin millî kültürle örtüşmesini, Türk milletini bir araya getiren birleştirici kuvvetler olarak değerlendirmiştir. Bu görüşünü şu cümlelerle aktarmaktadır:

*"(...) Türk Milleti dilde, dilekte ve kültürde birleşmiş sosyal bir toplum ifade ettiğine göre dil millîliğin de bir esas dile bir millî dileğe ve bir millî kültüre dayanması iktiza eder. Bu esas dil tabii olarak Türkçedir. Dil için millî dilek, Türk dil vicdanından Türk tefekkür kalıbından ve Türk dünya görüşü tarzından ayrılmamak demektir. Dil genel olarak kültürle beslendiği için gelişiminde millî bir kültüre ihtiyacı vardır. Başlıca bu kültürle beslendiği müddetçe millîdir. Zaten dil aynı zamanda millî kültürün ifade vasıtalarından biri olduğu için bu vasıtanın da millî olması gerekir."*⁹¹³

⁹⁰⁹ Ulus, 31 Ekim 1948, s.2.

⁹¹⁰ CHP'nin 9-15 Mayıs 1935 tarihleri arasında Ankara'da yapılmış dördüncü büyük kurultayında kabul edilen parti programının beşinci kısımda yer alan *"Ulusal Eğitim"* başlığının 42. Maddesinin G. fıkrasında geçen, *Türk Dili* hakkındaki görüştür. Bkz.: *CHP Parti Programı*, Ulus Basımevi, Ankara:1935, s.35.

⁹¹¹ Ulus, 31 Ekim 1948, s.2.

⁹¹² Ulus, 31 Ekim 1948, s.2.

⁹¹³ Ulus, 31 Ekim 1948, s.2.

Sözü Osmanlıcaya getiren Tankut, Osmanlıcayı duygu ve düşünceleri aktarma noktasında yetersiz bir dil olarak tanımlamıştır. Osmanlı'nın sahip olduğu etnik çeşitliliğin dile de yansıdığını söyleyen Tankut, bu yüzden Osmanlıcanın millî bir karakter taşımaktan uzak olduğunu söylemiştir. Siyasal yapının etkisiyle farklı dillerin karışmış bir yapısı olarak Osmanlıca içerisinde, Türkçenin unutulduğunu, Türkçeleştirme çabalarının ise zayıf kalan bir tepkiden öteye geçemediğini belirtmiştir. Tankut'a göre Cumhuriyet devri dil çalışmaları, geçmişin bu deneyimlerinden beslenmiştir. Bu durumu kendi ifadesiyle şöyle dile getirmiştir: “(...) Osmanlı devrinde gene vakit vakit Türkçeleştirme ihtiyacıyla kıvranan hareketler baş gösteriyordu. Bu tepkileri yapan kudret bu Osmanlı ethnîe'sinin ikinci plana atmış olduğu Türk dil vicdanı idi. Bu günkü hareket de hızını ve gayretini bu kudretten almaktadır.”⁹¹⁴

Türkçenin millî bir kimliğe kavuşturulması için başlatılan tasfiyecilik konusuna değinen Tankut, aşırılığa kaçılmaması gerektiğini söylemiştir. Tasfiyecilikte zaman unsurunun göz ardı edilmemesi gerektiğini ve bunu bir kontrol unsuru olarak kullanılmasını eklemiştir. Türkçenin mükemmel diller arasında yer aldığını ve bu durumun tarih boyunca da böyle olduğunu ifade eden Tankut, Kaşgarlı Mahmut'un Türkçeyi, Arapça karşısında savunmasını, Ali Şir Nevai'nin de Farsça karşısında Türkçeyi üstün görmesini, örnek olarak vermiştir. Bununla birlikte Türkçeyi, Arapça ve Farsça ile karşılaştıran ve Türkçe lehine ifadeler kullanan batılı dil bilimcilerin görüşlerinden de bahsetmiştir.⁹¹⁵ Türk dilinin mükemmelliğini ortaya koyan bu görüşler ışığında, Türkçenin gövde dokusunu ve canlılığını meydana getiren cevherin, dilin zaman içerisinde birikimli olarak ilerleyen zengin geçmişine bağlamıştır.

Tankut, Türk dilinin sahip olduğu meziyetlerinin bir uğraş alanı olarak seçilmesi çabasının, cesaret kaynağı bir iş olduğunu belirtmiştir. Her dilin, zaman içerisinde bazı evrelerden geçtiğini bunun Türkçe için de geçerli olduğunu belirten Tankut, bu nedenle “Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Yeni Türkçe” gibi ifadeler kullanılmasının olağan olduğunu yazmıştır.

TDK'nın öncülüğünce Maarif Vekâletinin de dâhil edildiği Türkçe sözlük, gramer ve imla başta olmak üzere dil çalışmalarına değinen Tankut, Türk Dili Kurultaylarında alınan kararların bu çalışmalara önemli derecede yol gösterdiğini belirtmiş ve şunları söylemiştir: “(...) Cumhuriyetin yirmi beşinci yıl dönümünde her

⁹¹⁴ Ulus, 31 Ekim 1948, s.2.

⁹¹⁵ Tankut'un yazıda örnek olarak verdiği eserler; Kaşgarlı Mahmut'un Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazdığı ünlü eseri *Divânu Lugâti't-Türk* ile Ali Şir Nevai'nin Farsça ve Türkçeyi karşılaştırdığı *Muhakemet'ül Lügatayn* isimli eserlerdir. Bunlara ek olarak “*Şarki Türkistan Türklerinde lisan güzel, oldukça temiz, ifadeye harikulade nüanslar vermek imkânına malik bir Türk lehçesidir.*” diyen A.Von Le Cog, “*Sami dillerde olmadığı halde Türkçe de bütün fikir unsurları çok daha nizamlı, çok daha yerli yerinde ve sistemli bir vahdet teşkil eder.*” diyen Cestrup, “*Türkçe zengindir; yüksektir, ahenklidir; tabirlerinin inceliği itibarıyla belki hiçbir dil ona tefevvuk etmemiştir, asalette güzellikte, zerafette hemen eşsizdir.*” diyen Davids gibi batılı dil bilimcilerin fikirlerinden örnekler vermiştir. Bkz.: Ulus, 31 Ekim 1948, s.2.

*alandaki görülen gelişmeye muvazi olarak Türk Dil devrimi de kendi gelişimini sosyal yapımıza uygun şartlar içinde devam ettirmektedir. Amaç; Türk dilini Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 tarihli programında gösterdiği gibi, "Türk dilini kendi yapısının zengin imkânları içinde organik bir suretle geliştirmek ve Türk Dil Kurumunun Ana Tüzüğünde bildirildiği gibi "Türk dilini öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmektir."*⁹¹⁶

Atatürk'ün yakınında biri olarak Tankut, Onun başlattığı tarih ve dil seferberliği ile ulaşmak istediği hedefleri en iyi bilenlerdendir. Bu nedenle o, tarih ve dil sahalarında çalışabilecek ideal Türk aydını profiline sahip biridir. Özellikle tarih ve dil konusundaki düşünceleriyle kültürde, tarihte ve dilde ulusal birlik ve bütünlük amacıyla yürütülen politikalara önemli hizmetler etmiştir.

2.3.1. Türk Tarih Tezine Katkıları

Türk tarih tezi çalışmalarını başlatan Atatürk olmuştur. Yürütülecek çalışmalarda uygulanacak yöntem başta olmak üzere tezin fikri çerçevesinin sınırlarını da belirleyen yine kendisiydi. Atatürk bunun için gerekli kurumsal altyapıyı oluştururken ilmi çalışmaları yürütecek kadroları da özenle seçmiştir. Tankut, Türk tarih tezinin mimarı Atatürk için: *"Türk dili kadar Türk tarihine de vurgundu. O, Türk dilini Türk tarihinde aramak yolunu açtı."*⁹¹⁷ demiştir. Tıpkı Atatürk gibi Tankut da ümmet toplumundan ulus devletine geçişte yapılan devrimlerin kalıcılığını arttırmak için atılan adımların söylemde de desteklenmesi gerektiğini düşünenlerdendi. Bu nedenle, Cumhuriyet devrimlerinin tamamlayıcı kurumlarının çalışmalarını bu yönde arttırmalarını daima önemsemiştir. Türk tarih tezinin kurumsal bir ciddiyet ile ele alınıp işlenmesi ve kuramsallaştırılması görevini, TTK vazife edinmişti. Tankut, tarih tezini yürüten kurumun çalışmaları içerisinde yer alarak, Türk tarihinin yeni söylemine önemli hizmetler sunmuştur. Türk tarihinin yeni yazımını, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde katıldığı konferanslar ve toplantılarda tanıtma ve anlatma görevlerinde bulunmuştur. Tankut, uluslararası bir katılımı gerçekleştiren *İkinci Türk Tarih Kongresi*'nin 23 Eylül 1937 tarihinde Perşembe günü toplanan dördüncü oturumunda *"Dil ve Irk Münasebetleri Hakkında"* isimli bildirisini sunmuştur. Bildiri metni, aynı yıl içerisinde İstanbul'da Devlet Basımevinde basılmıştır. İç kapakla birlikte toplamda altı sayfadan oluşan bildiri kitapçığı eserinde içindekiler, önsöz, giriş ve sonuç kısımları bulunmamaktadır.⁹¹⁸

Sunduğu bildiride, batının dayatmaya çalıştığı tarih yazımına karşı alternatif yeni bir tarihi perspektif ortaya koymuş ve Türk tarih tezi ile onunla paralel bir amaç taşıyan Türk dil tezini bütünleştirmiştir. İfade ettiği: *"Bizce dil iken ırkın ayrılmaz ve*

⁹¹⁶ *Ulus*, 31 Ekim 1948, s.3.

⁹¹⁷ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk'ün Dil Çalışmaları", *Atatürk ve Türk Dili*, ..., s.126.

⁹¹⁸ Hasan Reşit Tankut, *Dil ve Irk Münasebetleri Hakkında*, Devlet Basımevi, İstanbul: 1937, s.1-2.

çözülmez bağları vardır. Fonemler ırkların anatomi ve biyolojisine (Somatoloji) göre karakterlenirler. Her ırkın hâkim fonem tipi ve kategorisi vardır ki dili sosyolojik tesir ne şekle sokarsa soksun o fonem tipi daima kendisini belli eder.” cümleleriyle tarih ve kültür birliğini öne çıkararak, dil ile ırk arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ileri sürmüştür.⁹¹⁹ Dilin antropoloji ile bütünleşen bir yapısı olduğunu öne süren Tankut, bu sayede dil yoluyla ırk tespitinin yapılacağını ifade etmiştir. Bu nedenle, dilin anlam bilgisi ve yapısı üzerinde sosyolojik ve ırkî bir ilişkiden bahseder. Bu ilişkinin geçmişe doğru gidildikçe daha güçlü bir şekilde görülebileceğini: “(...) bugün ırk ile dil birbirine şahitlik edemez hale gelmiş ise de Prehistuvar’a doğru ilerlendikçe ırkla dilin birbirine sarılmış ve nihayet orijinde tamamıyla intibak etmiş olması tabidir.” cümleleriyle ifade etmiştir.⁹²⁰

Tankut, dili meydana getiren ses, yapı ve anlam gibi unsurların kullanılarak aynı ırka ait toplulukların farklı diller konuşsalar bile aslında aynı dili konuştuklarının ispat edilebileceğini belirtmiştir. Sosyolojinin dil üzerinde tesiri olmakla birlikte esas belirleyici olanın ırk olduğunu söyleyen Tankut, bu yargısının çözüm odağına da Güneş Dil Teorisi’ni koymuştur.⁹²¹ Bu konu ile ilgili ifadelerini, Türkiye’deki dil çalışmalarına öncülük eden başta Atatürk olmak üzere kurumsal yapılar hakkında söylediği şu cümlelerle bitirmiştir: “Türk dil tezi Türk tarih teziyle yan yana ve aynı esaslara tâbi olarak mazinin derinliklerine nüfuz ettikçe Türk asıllı ırkların olduğu gibi Türk asıllı dillerin de bu substratında birleştirdiklerini meydana çıkaracaktır. Çünkü her iki kardeş kurum alanını ve feyzini milli jeninin yüksek tecelli merkezinden, Atatürk’ün dehasından almaktadır.”⁹²²

Bildirisinin ana temasında, dil ve ırk unsurlarının birbirini tamamlayan bir ilişkide olduğunu öne sürmüştür. Onun bu görüşleri dönemin ruhunu yansıtmış ve Türk tarih ve dil tezlerinin hedeflediği amaçlara uygun olmuştur.

Tankut, Güneş Dil Teorisi’ni, Türk tarih ve dil tezleri çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu konudaki görüşlerini daha da detaylandırmak ve “sarı ırk” tartışmalarına cevap olmak için “Alpin ırk” kavramını ortaya atmıştır.⁹²³ Tankut’un bu konudaki fikirleri, Türk tarih tezi ile uyumlu ve tezi destekleyici olmuştur. Tankut’un daha önceki yazılarında “Alp” kelimesini ele aldığına değinilmişti. Bu konuyla ilgili Tan gazetesinde doğduğu şehir Elbistan’ın adının “Alp” ana kökünden

⁹¹⁹ Hasan Reşit Tankut, *Dil ve Irk Münasebetleri Hakkında*, ..., s.4.

⁹²⁰ Hasan Reşit Tankut, *Dil ve Irk Münasebetleri Hakkında*, ..., s.5.

⁹²¹ Hasan Reşit Tankut, *Dil ve Irk Münasebetleri Hakkında*, ..., s.5.

⁹²² Hasan Reşit Tankut, *Dil ve Irk Münasebetleri Hakkında*, ..., s.6.

⁹²³ Tankut’un “Alpin ırk” hakkındaki düşünceleri 1938 yılında İstanbul’da Devlet Basımevi tarafından kitapçık halinde on yedi sayfa olarak basılmıştır. Türk Tarih ve Dil Tezlerinin hedeflediği amaçlara hizmet eden kitapçığın içeriğine bakıldığında, kullanılan yöntemle Tarih ve Dil Tezlerinin dayandığı fikrî temelleri daha da sağlamlaştırmak amacını taşıdığı rahatlıkla görülebilir. Kitapçık, uluslararası alanda da okunması için aynı yıl yine Devlet Basımevi tarafından on dokuz sayfa halinde Fransızca olarak “Le Mot “Alp et le Foyer de la Race Alpine” ismiyle basılmıştır. Bkz.: Hasan Reşit Tankut, “Alp., Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu, Devlet Basımevi, İstanbul: 1938.

türemiş “*Albistan*” ifadesinden geldiğini ifade etmiştir.⁹²⁴ Elbistan kelimesinin bazı kitaplarda *Albistan* olarak yazıldığı ancak halk arasındaki yaygın kullanımla *Elbistan* şekline dönüştüğünü ifade eden Tankut, Arapların kullandığı *İblistin* tabiri için de analogik (benzetme kurma) bir hevesten⁹²⁵ doğduğunu bu yüzden de halk arasında asla bir yer tutmadığını söylemektedir.

Tankut bu konuyu, “*ikiz kardeş*” olarak tarif ettiği Türk tarih ve dil tezleri bağlamında daha etraflıca ele almış ve kurduğu şu cümlelerle: “(...) *Türk dil tezinin teksif ettiği büyük ışık, tarih ilmine karanlık uzak ve derin köşeleri aydınlatmaya dil ilminin başladı. Eğer Türk Tarih ilmi ilk insanı tanımaya muvaffak olabiliyorsa bu Türk Dil ilminin kelime fosillerini konuşturabilmesindendir. (...) Söz öyle bir aynadır ki onun içinde onu söyleyenin hayatını görürüz. Onun içindir ki dil ve tarih ilimleri, tıpkı söz ile insan gibi iki ayrı ayrı varlık oldukları halde daima bir çalışır ve daima beraber yaşarlar.*” Güneş Dil Teorisi’nin, Türkiye’deki tarih ve dil çalışmalarına olan katkısına değinmiştir.⁹²⁶

Tankut, Atatürk’ün Türk millî kültürü ve tarihi yolunda ön açan çabaları sonucu bir “*Türk Antropolojisi*” çalışmalarının başladığını yazmış ve sözü *beyaz ırk* unsuru *Alpin ırka* getirmiştir. “*Alp*” kelimesinin teoriye göre analizini yapan Tankut, kelimenin ortaya çıkan anlamı için: “*Güneşi ve onun vasıflarını ifade eder. (...) Şu halde ağ yükseklik olduğuna göre ağ + al= al alabildiğine yükseklik demektir. Genişlik olduğuna göre alabildiğince genişlik; parlaklık olduğuna göre alabildiğine ışık, parlaklık, açıklık ve beyazlık demektir.*” ifadelerini kullanmıştır.⁹²⁷ Kelimenin batıdaki değişik dillerde ve Türk lehçelerindeki ortak anlamlarını örneklerle ortaya koymuştur. Tankut’un aynı içerikteki farklı yazılarında yer verdiği örneklerle ilgili olarak, *Alp* kelimesinin on bir kategoride ortak anlama gelen kullanımlarını tablo haline getirildi. Tankut’un öne sürdüğü *Alp* kelimesinden türemiş farklı dillerdeki ortak kullanımlar şunlardır:

⁹²⁴ Hasan Reşit Tankut, *Maraş Yollarında*,..., s.137.; *Tan*, 7 Birinci Kanun 1936, s.3.; *Tan*, 14 Birinci kânun 1936, s.3.

⁹²⁵ Tankut’a göre İslam kültürünün hâkim olduğu yerlerde Araplar, eski yerleşim yerlerinin yerine yenilerini inşa eder ve bu yerleşim yerlerini ayırt etmek için de isimler üzerinden bir fark ortaya koymaktaydılar. Bu görüşünü şu cümlelerle aktarmaktadır: “*Kelimenin İslâmî devre ait ve yeni olmadığını anlamak için bugünkü Albistan’ın yanı başındaki eski Albistan’ı görmek ve adına dikkat etmek yeter. Eski Albistan’ın adı Kara Albistan’dır. İslam müstevli olduğu yerdeki natürizm merkezlerini kökünden yıkar ve yanı başlarına yenisini yaptırır. Eskilere küfür ve dalalet işareti olmak üzere bir kara sıfatı takılırdı, eski Albistan’ın Kara Albistan ve eski Maraş’ın Kara Maraş olması gibi.*” Bkz.: *Tan*, 14 Birinci kânun 1936, s.3.

⁹²⁶ Hasan Reşit Tankut, “*Alp, Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu*,..., s.3.; Hasan Reşit Tankut, “*Alp Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu*”, *Türk Dili Belleten*, TDK Yayınları, (27-28), Ankara: Şubat, 1938, s.52.

⁹²⁷ Hasan Reşit Tankut, “*Alp, Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu*,..., s.8.; Hasan Reşit Tankut, “*Alp Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu*”, *Türk Dili Belleten*,..., s.57.

Tablo-6: Tankut’a Göre Farklı Dillerde Kullanılmış “Alp” Kelimesinden Türeyen Kelimeler⁹²⁸

Kategori	Kelime	Kullanılan Dil	Anlamı
Dağ Anlamında	Alba, Albici, Alp, Albaium	Keltçe ve Latince	Alp Masifinin adıdır. Dağ adamı
	Alpes, Alfesi		Dağ, Yüksek, Dağ kümesi, Adadağ
	Alp		Dağ
	Elbe	Uygurca	Yüksek
	Almus	Yakutça	Artmak, Çoğalmak
	Albus	Türkçe	Dağ adamı
	Albus	Farsça	Işıdayan dağ
Yüksek Yayla- Mera	Alba	Almanca	Yüksek dağlarda mera
	Alpe, Alfe	Cermence	Orta yüksek
	Alp	İrlandaca	Yüksek dağ
Cesaret ve Kahramanlık	Albion	Grekçe	Kahraman ve Ejderha
	Elf	İngilizce	Kahraman, Peri
	Alp	Uygurca ve Çağatayca	Cengaver, Cesur, Kahraman, Muharip
	Alp	Türkçe ve Yakutça	Dev, Bahadır, Kuvvetli, Yiğit, Efsanevi bir kahraman
Beyaz ve Işık	Alfes	İtalyanca	Beyaz
	Albus	Latince	Beyaz
	Albis, Elbiz	Almanca	Beyaz
	Albutu, Alav	Çağatayca	Taç, Ziyet, Şule
Beyaz Maden	Alpho, Alophe	Gerkçe	Kalay
	Alvas	Latince	Kalay
	Alvvis	Rusça	Kurşun
Beyaz Balık	Albel, Albe, Alf	Almanca	Beyaz balık
Beyaz Su	Albis, Alblos, Albis, Laboya	Latince	Gitmek, Akmak (nehir için)
	Alp	Çekçe	Gitmek, Akmak (nehir için)
Hayal ve Peri	Alp	Almanca	Beyaz ve buharî bir hayalet
	Elf	İngilizce	Alıcı güzelliğe sahip narin, zarif kızlar
	Elip, Alp	Yakutça	Yiğit, Dev orman ruhlarından biri
Kadın ve Erkek Adı	Albisia, Aleba, Albana,	Keltçe	Kadın adı
	Albanus	Keltçe	Erkek adı
	Alban	Türkçe	Oğuz Han'ın Babası
	Alp hara bahadır	Yakutça	Efsanevi bir bahadır adı
	Elife, Elif	Türkçe	Anadolu'da kadın ismi
	Alabir	Yakutça	Demonik bir kadın şamanın adı
	Alaparus	Kalde (Sami)	Bir hükümdar adı
Cin, Fena Ruh	Elf	İskandinav Dilleri	Cadı
	Alfer	Nordça	Kâbus, Fena ruh, Cin
	Alp	Yakutça	Aldatma, Hile, Yalancılık
	Almus, Almin, Ilbir	Telcüt (Sibirya Türkçesi)	Habîs ruhlardan biri, Orman ruhu, Sihir
	Alp	Almanca	Cadı, Peri, Kâbus
	Aelf	Anglosakson	Kâbus
	Alfr	Norveççe	Kâbus
	Albastı	Kırgız, Kazan,	Geceleri kırlarda insanların önüne

⁹²⁸ Hasan Reşit Tankut, “Alp,, Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu,..., s.4-12.; Hasan Reşit Tankut, “Alp Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu”, *Türk Dili Belleten*,..., s.53-63.

Kâbus		Koman, Kırım	çıkan hayalet
	Albastı	Çağatay	Umacı, Korkunç peri
	Albastı	Kırgız	Lohusalara doğum ıstırapı veren şerir ruh

Tankut, bu örnekleri vermesindeki maksadını: “*Garp dillerinde yaşayan alp izleriyle Türk lehçesinde yaşayanların yukarıda çizilen iki tablosu karşılaştırıldığı takdirde kelimelerin ve manalarının birbirinden farklı olmadığı görülür.*” cümleleriyle açıklamıştır. Böylece orijini Türkçe olan “Alp” kelimesinin farklı dillerde ne şekilde kullanıldığını göstermeye çalışmıştır.

“Alp” kelimesini Güneş Dil Teorisi temelinde ve lengüistik bir çerçevede ele alan Tankut, aynı kelimenin etnolojik (kültürel) yönüne değinmiştir. Alp kültürünün ürünü olan ve “Alpin âlemi” şeklinde ifade edilen bu kültürel yapının uzantısı “Anadolu Alpinleri” hakkında şu bilgileri vermiştir: “*Alpin ırkta yurt yüce yer olduğu için şuuru ilk meşgul eden yenilmez kudreti, yani Allah, dağ ile alâkalı olmak tabii idi. Onun içindir ki Anadolu Alpinleri baş tanrılarını, tanrıların anası Kubaka’yı heybetle düşünmüşlerdir.*” Anadolu Alpinlerinin tanrı imgesi daha sonraki dönemlerde Anadolu’daki uygarlıklara ilham kaynağı oluşturmıştır. Etürskler Avrupa’ya geçtiklerinde bu kavramı yanlarında taşıyarak “Kubela” şeklinde, Grekler, “Cybele” olarak kullanmışlardır. Böylece Anadolu’daki Alpin ırkın öncülük ettiği tanrı kavramı, Etürskler yoluyla batıya taşınmıştır.⁹²⁹

Tankut, Alpin ırkın öncüsü olduğu ve tüm medeniyetleri etkilediği başka bir iddiada bulunmuştur. Ona göre uygarlığın belirleyicisi olan ateşi ilk bulanlar, Alpin ırk olmuştur. Bu iddiasını: “*(...) Alpin ırk soğukların şiddetli ve güneşin ilhamı ile ateşi de ilk defa keşfeden ırktır. Onlar güneşten sonra ve yerde güneşin mümessili olarak taptıkları ateşe ut adını vermişlerdi.*” cümleleriyle aktarmaktadır. Tankut, beyaz ırkın dört kolundan biri olan Alpin ırkın ateşi bulan ilk kavim olduğu düşüncesini, 1927 yılında Pekin civarındaki kazılar sonucunda bulunan en eski brakisefal kafanın yanı başında ateş emarelerine rastlanmış olmasıyla temellendirmiştir. Türkçede “ot, öt, ut” şeklinde ifade edilen ateş, Hint-Avrupa dillerine “ât”, Avesta diline “ateş”, Farsçaya “adar” ve Latinceye ise “ater” olarak geçmiştir.⁹³⁰

Tankut, ateşten sonra Alpin ırkın madencilik ve tarım faaliyetlerine de öncülük ettiğini öne sürmüştür. İnsanlık tarihinin ilk madencilik faaliyeti olan bakır işlemeciliği ile ilk tarımsal faaliyeti olan arpa üretimini, Alpin ırkın keşfi olarak değerlendiren Tankut, bu ifadeleriyle Alpin ırkın dünya medeniyetlerine kaynaklık eden başat uygarlık olduğunu iddia etmiştir.⁹³¹ Tankut bu bilgilerden sonra Alpin

⁹²⁹ Hasan Reşit Tankut, “Alp., Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu,...”, s.12.; Hasan Reşit Tankut, “Alp Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu”, *Türk Dili Belleten*,..., s.61.

⁹³⁰ Hasan Reşit Tankut, “Alp., Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu,...”, s.13.; Hasan Reşit Tankut, “Alp Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu”, *Türk Dili Belleten*,..., s.62.

⁹³¹ Hasan Reşit Tankut, “Alp., Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu,...”, s.13-14.; Hasan Reşit Tankut, “Alp Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu”, *Türk Dili Belleten*,..., s.63.

ırkın dillerindeki fonem yapısını, yaşadıkları coğrafik şartlara bağlı olduğunu ileri sürdüğü: “*Alpin fonetiği bilhassa vokallerde açıktır, uzundur, kısa ve keskin değildir. Bu tonalite dağların ve yuvarlak kafaların yaptığı fizyolojik küşayiştten ileri geliyor.*” cümlesiyle, Alpin dilindeki fonetiğin özelliklerini belirtmiştir. Bunu somutlaştırmak için: “*Alpin Türk ağsahal dediği zaman ovalının aksakalını ifade etmek istemiştir. Yine yok kelimesinin Alpin gırtlaktan yoh, yoğ çıkması gibi.*” örneklerini vermiştir.⁹³²

Tankut’a göre Avrupa’da fonetik ve ton bakımından farklı olsalar bile konuşulan Almanca, Slavca ve İtalyanca dilleri, Alpin fonetiği özelliklerine sahip dillerdir. Devamında, Anadolu’daki Alpin bölgeleri için: “*Hindigüş ve İran yaylası üzerinden Anadolu’ya girmiş ve Van gölünden Anadolu’yu boylu boyuna doldurduktan sonra Balkanlara ve oradan da Avrupa merkezine doğru yayılmıştır.*” diyen Tankut, Anadolu’da “*Alp ili*” anlamına gelen Alpistan (Elbistan) topraklarını bu yolculuğun en önemli durağı olarak nitelemiştir.⁹³³

Batılı filologların çalışma yöntemlerini eleştiren Tankut, batılı dil bilimcilerin *Alp* kelimesinden türemiş kelimelerin birbirinden ayrı bir etimolojik incelemeye tabi tutmalarını, doğru bir yöntem olmadığını belirtmiştir. Doğru sonuca götürecek yöntemin Güneş Dil Teorisi olduğunu yinelemiştir. Dünya üzerinde kaynağının Alpin ırkın olduğu ortak kullanılan sayısız kelimelerin varlığı sayesinde, Alpin ırkın yaşadığı coğrafyaların da sınırlarının tespit edilebileceğini savunmuştur.⁹³⁴ Atatürk’ün, Türk kimliği ve dili üzerine her açıdan eğilmesi ve değer atfetmesi tarih, dil ve antropoloji çalışmalarının itici gücünü oluşturmuştur. Tankut’un, Alpin ırk vurgusunu bu çerçevede yapılmış bir çalışma olarak değerlendirmek gerekir.

Erken Cumhuriyet döneminde ulus devletin güçlü temelleri için millî kimliğin korunması çalışmaları yürütülmüştür. Batı merkezli tarih tezinde Türklerin sarı ırka mensup olduğu yönündeki düşüncelere karşılık, başlangıçta yurttaşlık temelinde inşa edilen Türk kimliği, zamanla antropolojik bir zeminde ele alınmaya başlanmıştır. Türk tarih tezinin önemle üzerinde durduğu noktalardan birisi “*sarı ırk*” iddialarını çürütecek yeni bir tarih yazımı ile millî kimliğin inşası olmuştur. Bu yöndeki çabaların bir örneği de Tankut’un yazdığı bu eser oluşturmuştur.

Türklerin “*beyaz ırka*” mensup “*Alpin*” koluna ait olduğu, teori yoluyla *Alp* kelimesinin etimolojisi analiz edilerek ispatına çalışılmıştır. Örneklerle “*Alp*” kelimesinin dünya üzerinde geniş bir niteliğe sahip olduğu öne çıkarılmıştır. Konuya açıklık getirmek için antropoloji, coğrafya, tarih ve filolojiden yararlanılmıştır. Tankut, Alpin ırka dair anlatımında; geçmişini tarihten, vücut ve fiziksel özelliklerini

⁹³² Hasan Reşit Tankut, “*Alp, Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu*,...”, s.14.; Hasan Reşit Tankut, “*Alp Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu*”, *Türk Dili Belleten*,..., s.63.

⁹³³ Hasan Reşit Tankut, “*Alp, Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu*,...”, s.15-16.; Hasan Reşit Tankut, “*Alp, Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu*,...”, s.13-14.; Hasan Reşit Tankut, “*Alp Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu*”, *Türk Dili Belleten*,..., s.64-65.

⁹³⁴ Hasan Reşit Tankut, “*Alp, Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu*,...”, s.16-17.

somatoloji'den (gövdebilim), yaşam alanlarını coğrafyayla, kültürel kalıntılarını ise arkeolojiden yararlanarak aktarmıştır. Tankut'un konuyu işleme şekli, Türk tarih tezi ile Türk dil tezinin amaç birliği içerisinde hareket ettiğini bir kez daha göstermiştir.

Atatürk'ün fikirleriyle çalışmalarına yön verdiği iki mühim kurum TTK ve TDK ortak çalışmalar yürüterek tarih ve dil tezlerinin tanıtılmasında başat roller üstlenmişlerdir. Cumhuriyetin kurucu iradesinin, kadrolarının sahiplenerek yürüttüğü ulusal ve uluslararası düzeydeki dil ve tarih çalışmaları artarak devam etmiştir. Özellikle Afet İnan ve Tankut'un katılımlarıyla toplanan Cenevre ve Bükreş kongrelerindeki sunumlar sayesinde, Türk tarih ve dil tezleri büyük bir alaka uyandırmıştır. Hatta Afet İnan ve Tankut'un dil ve tarih tezlerini anlatan çalışmaları üzerine yurt dışında makaleler yayınlanmıştı. Yabancı ilim çevrelerinin yaptığı çalışmaların bazıları: *"Doktor H. Scheel: Almanya ve Prusya Kültür Bakanlığı'nın resmi mecmuasının Son teşrin 1937 sayısında "Türkiye'de Tarih ve Dil Hareketleri" adında bir makalesi (...) 21 Şubat 1938'de Berlin Üniversitesinde "Türkiye'de Tarih ve Dil hareketleri" hakkında ayrıca bir konferans verdi. Bu zat gerek makalesinde gerek konferansında Türk Tarih tezi ve Güneş-Dil Teorisi üzerine ciddi bir ehemmiyet verdiğini belli etmektedir. Profesör R. Hartman: "Orient Nechrachten,, mecmuasında, Profesör Mengin: "Wiener prehistorische Zeitschrift,, mecmuasında Türk Tarih kongresi ve Tarih sergisi hakkında mühim ve alâkalı bulunmuştur."*⁹³⁵ şeklinde verilmiştir. Verilen bu bilgiler aslında Türk tarih ve dil tezlerinin gelinen noktada yakalamış olduğu başarıya dikkat çekmek maksadını taşıdığı söylenebilir. Öyle ki; yabancı ilim çevrelerinin artan bu ilgisi, geniş katılımla ilgi gösterdikleri İkinci Türk Tarih kongresinde somut bir şekilde görülmüştür. Bu hususta övgüyle bahsedilenlerden biri de: *"Yeni Türkiye ve onun her sahadaki ileri hareketi, Milli Şefi ve Devlet Reisi başta olmak üzere bütün Türk varlığıyla benimsediği ve alakalandığı için, Türk Jenisinin malı olan bu yeni fikir hareketleri beklediği intişar sahasını çok yakın bir zamanda kaplayacak ve lâayık olduğu kıymet derecesine elbette ki yükselecektir."*⁹³⁶ sözleriyle, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmuştur.

Tankut'un, DTCF'de bir dönem mesai arkadaşı olan siyaset adamı ve akademisyen Ordinaryüs Profesör Mehmet Şemsettin Günaltay⁹³⁷ ile kaleme aldıkları *"Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar"* isimli kitap, Türk tarih ve dil tezlerine hizmet eden ortak bir çalışma örneğidir. Kitapta, Günaltay'ın tarihçiliği ile Tankut'un dil bilimine meraklı kimliği buluşmuştur. Ortak çalışma ürünü olan eser, Türkiye'de 1930'lu yıllardan itibaren yükselerek seyreden, TTK ve TDK eliyle yürütülen antropoloji temelli tarih, arkeoloji ve dil çalışmalarının önemli

⁹³⁵ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.3-4.

⁹³⁶ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.3.

⁹³⁷ Siyaset ve ilim adamı Mehmet Şemsettin Günaltay (1883-1961), meşrutiyet yıllarının önemli aydınlarından biridir. İslâm ve Türk Tarihi üzerine araştırmaları olan Günaltay, akademik ve düşün hayatının yanında, Türkiye'nin on dördüncü Başbakanı olarak siyasette aktif bir şekilde yer almıştır. Hayatı, siyasi ve ilmî mücadelesi için bakınız: Kamil Şahin, "Günaltay, Mehmet Şemsettin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.:14, İstanbul: 1996, s.286-288.

bir ürünü olmuştur. Güneş Dil Teorisi'nin ilim çevrelerinde genel kabul görmesi, Türk tarih tezinin başarısına bağlıydı. Bu nedenle Türk tarih ve dil tezleri bir bütünlük içerisinde ele alınmıştır. Bu amaçla, Günaltay ve Tankut'un kitapta, antropolojinin dil ve tarih üzerinde etkili olduğunu somut bir şekilde ortaya koymaya çalıştıkları görülmektedir.

Türkiye'de 1938 yılı itibariyle tarih ve dil tezleri, uluslararası boyutta yürütülen çalışmalarla yeterli bir aşamaya ulaşmıştır. Bu sürecin bir ürünü olarak görülebilecek bu kitap, tarih ve dil şeklinde iki ana kısımda ele alınabilir. Kitaptaki yazıların içeriğinde iş bölümüne gittikleri anlaşılan yazarların, konuyu iki ana başlık etrafında şekillendirdiği görülmektedir. Bunlar; TTK üyesi Günaltay tarafından yazıldığını düşündüğümüz, Türk tarih ve dil tezlerinin işlendiği *"Dil ve Tarih Tezlerimiz"* isimli ana başlık, kitabın tarih kısmını oluştururken, TDK'de Lengüistik-Etimoloji Kolbaşısı görevindeki Tankut'un yazdığını düşündüğümüz ve dil teorisinin işlendiği *"Güneş-Dil Teorisinin Kaynakları"* isimli ana başlık ise dil kısmını oluşturmaktadır.⁹³⁸ Kitabın içinde böyle bir konu ayrımının tercih edilmesinin nedeni yazarlar tarafından: *"(...) tezlerimizin tetkikini kolaylaştırmak ve onlar üzerinde fikir yürütmek isteyenlere aydın saha açabilmek maksadıyla mevzularımızın ana hatlarından bazıları hakkında muhtasar izahlar yapmayı faydalı gördük. Her iki tezi ayrı ayrı mütalaa edebilmek için önce tarih tezimizden başlayacak ve sonra Güneş-Dil Teorisi üzerinde duracağız."* cümleleriyle anlatılmıştır.⁹³⁹

Günaltay ve Tankut bu ortak çalışma ile Türk tarih ve dil tezlerine yönelik itiraz ve eleştirileri bertaraf etmek ve tezlerin ortaya koyduğu yeni fikirleri, yöntemleri bir kez daha ortaya koymayı hedeflemişlerdir. TDK, bilinçli bir tercihte bulunarak bu amacı layıkıyla yerine getirebilecek TTK'da görevli İslam ve Türk tarihi hakkında önemli eserleri olan tarihçi Günaltay ile TDK'da görevli ve aynı zamanda DTCF'de dersler veren dil bilimci Tankut'u seçmiştir.

TDK tarafından yazılmış bilgilendirme notunda üzerinde hassasiyetle durulan Türk tarih ve dil tezlerini destekleyecek bu ortak çalışmanın nasıl ortaya çıktığı şöyle aktarılmıştır: *"Türk Dil ve Tarih tezleri, Üçüncü Türk Dil Kurultayında, Bükreş'teki Arsulusal Prehistorik Arkeoloji ve Antropoloji Kongresinin Lengüistik seksiyonunda ve İkinci Türk Tarih Kongresinde yerli ve yabancı Tarih ve Dil bilginlerinin incelemelerine sunulmuştu. Türk bilgisinin bu en yeni ve dünya ölçüsünde önemli buluş ve görüşlerini izah için ileri sürülen kanıtları derli toplu olarak göstermek isteğiyle kardeş Türk Tarih ve Dil Kurumlarının ellerinde bulunan dayanakları bir araya getirerek Lengüistik-Etimoloji Kolbaşısı Profesör Hasan Reşit Tankut*

⁹³⁸ Eserde iki yazar arasında bir iş bölümü yapıldığı fikrine ulaşmamızın sebebi; kitaptaki *"Dil ve Tarih Tezlerimiz"* isimli ana başlık ve alt başlıklarında işlenen konular, Şemsettin Günaltay tarafından *Belleten* dergisinde daha önce bir makale olarak, *"Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatlara Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi"* ismiyle yayınlanmış olmasıdır. Bkz.: Şemsettin Günaltay, "Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatlara Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi", *Belleten*, C.:2, (7-8), Ankara: 1938, s. 337-365.

⁹³⁹ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.3.

arkadaşımızın Türk Tarik kurumundan Profesör Şemsettin Günaltay'la iş birliği yaparak kaleme aldıkları şu değerli etüdü aşağıya koyuyoruz."⁹⁴⁰

Türk tarih tezinin ortaya koyduğu yeni fikirler, Türklere dair yerleşmiş düşüncelere karşı çıkmakta ve yeni bir tarih anlayışını haber vermektedir. Bu duruma en çok Batı ilim dünyası tarafından itirazlar ve eleştiriler yapılmıştır. Günaltay ve Tankut, Türk tarih ve dil tezlerinin daha iyi anlaşılmasını mümkün kılmayı amaçlamış ve aynı zamanda her iki teze yönelik eleştirileri de çürütmeyi hedeflemişlerdir.

Günaltay ve Tankut, Türk tarih tezine yönelik batı merkezli eleştirilere karşı savunurken yöntem olarak Türk tarih tezine güçlü dayanaklar sunan batılı bilim adamlarının çalışmalarını referans almıştır. Bunlardan biri Avustralyalı arkeolog Gordon V. Childe diğeri ise İslam kültürü ve İran sanatı üzerine araştırmalarıyla bilinen Alman arkeolog Ernst Emil Hefeld olmuştur. Gordon V. Childe araştırmaları sonucunda Ön Asya medeniyetine kaynak olan ana medeniyetin Anav kültürü olduğunu ortaya koymuştur. Hefeld ise; İran'daki Sus şehri ile Elam ve Sümer'de elde ettiği yapı malzemesi bakır olan günlük yaşam araçlarıyla yapı malzemesi toprak olan seramik araç-gereçlerin Anav kültürüne ait olduğunu söylemiştir. Mezopotamya'da bulunan Orta Asya menşeli desenlerle süslenmiş beyaz renkteki seramik kalıntılar, Türklerin yayılan miraslarına örnek gösterilmiştir. Türklerin oluşturduğu Orta Asya Anav kültürünün en eski kültür çevresi olduğunu ve bu kültürün Türklerin geniş çaplı göçleriyle birçok yere yayıldığını ileri süren yazarlar, görüşlerini bu iki batılı arkeoloğun araştırmalarına dayandırmıştır.⁹⁴¹

Türklerin ilk ana yurtları olan Orta Asya'nın tarih öncesi dönemleri özelliklerine göre yaşadığı ve çevre kültürleri etkilediği vurgusuyla, batılı tarihçilerin Türk tarih tezine yönelik şu iki eleştiri noktası bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Bunlar; tarih öncesi dönemlerde Orta Asya'da yerleşimin olmadığı, dolayısıyla Türkistan'ın da Türklerin ilk ana yurtları olmadığı yönündeki görüş ile İran kültürünün, Orta Asya Türk kültüründen daha eski olduğu görüşleridir.

Günaltay ve Tankut'un değindiği diğeri bir nokta da; Ön Asya dillerinin kaynağının Türkçe olduğu konusudur. Bu konuda Tankut gibi düşünen Günaltay, Sümerlerin ırk ve dil bakımından Türk olduklarını belirtmiştir. Günaltay o dönemde Türk olup olmadıkları tartışılan İskitler (Saka) hakkında, Yunan tarihçi Herodot ile İran destanı Şehname' den alıntılar yapmıştır. Hazar Denizi'nin dağlık bölgelerinde meskûn ve atı evcilleştiren ilk kavim İskitlerin ırk ve konuştukları dil bakımından Türk olduklarını örnekler üzerinden aktarmıştır.⁹⁴²

Türk tarih tezinin savunduğu "*beyaz ırk*" ve temsilcisi "*brakisefal ırk*" söylemine yöneltilen eleştirilerden biri de Türklerin bu gruptan olmadığıdır.

⁹⁴⁰ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.3.

⁹⁴¹ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.11-13.

⁹⁴² Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.14-17.

Günaltay ve Tankut'un karşı çıktığı ve ortadan kaldırmak istedikleri noktalardan biri de Türklerin “sarı ırka” mensup olduğu yönündeki tartışmalardır. Bu görüşlere bir itiraz olarak, Türklerin “beyaz ırka” mensup olduğu vurgulanmıştır. Eleştirilere yanıt için Fransız antropolog Marcellin Boule'nin aynı içerikteki şu görüşlerine yer verilmiştir: “Brakisefal Irkın Ana Yurdu Orta Asya'dır. Bu ırk buradan dünyaya yayılmıştır. Brakisefallerin göçleri, eski yurtlarındaki step hayvanlarıyla beraber vukua gelmiş ve Glasyeler devrinin sonlarında başlamıştır. Bidayette göçler ağır ağır vukua geldi. (...) Zira Tunç devrinde garbî Avrupa'da yuvarlak kafalı, buğday tenli insanların birdenbire çoğaldıkları görülmektedir.” Bu bilgilerden sonra brakisefal Orta Asyalı Türklerin buradan göç ederek sırasıyla; Afganistan, İndus boyları, İran, Mezopotamya, Anadolu ve Ege'ye, Suriye, Filistin üzerinden de Mısır'a kadar genişleyen bir alana yayıldıkları bilgisi verilmiştir. Bu konuda ifade edilen: “Ana yurtları Türkistan olan Türklerin de ırk itibarıyla brakisefal zümreye mensup oldukları, onların umumiyetle brakisefal olmalarıyla sabittir.” cümleleriyle bu yöndeki eleştirilere nihai cevap verilmiştir.⁹⁴³ Tankut, Orta Asya'dan batıya doğru yapılan ilk Türk göçlerinde Anadolu'nun Türkler için önemini: “Orta Asya'dan sonra büyük Türk ırkının ikinci vatani Anadolu'dur. Biz biliyoruz ki iç deniz kurudukça garbe geçmek için tek köprü Anadolu idi. Şimalde Karadeniz bataklıkları, cenupta çöl yolları vardı. Garbe doğru her akın muhakkak Anadolu'yu doldurdu. Gelenler daima aynı ismi muhafaza ettiler.”⁹⁴⁴ cümleleriyle anlatmıştır.

Türklerin, Moğollarla irtibatlandırılması da yapılan eleştirilerin diğer bir boyutunu oluşturmuştur. Bu hususu gündeme getirenler Türklerin Moğol kökenli ve sarı ırka mensup olduklarını ileri sürmüşlerdir. Türklerin Moğol ve sarı ırktan olduğunu ortaya atan Fransız doğu bilimci ve Türkolog Joseph de Guignes olmuştur. Guignes'in referans aldığı eser Cengiz Han'ın oğullarından Gazan Han döneminde yazılan *Câmiu't-Tevârîh* isimli eserdir. Bu görüşlere karşı çıkan Tankut ve Günaltay, Türkleri Moğol kökenli olarak tanıtan eser için; İslam dünyasının Türklere duyulan ön yargıların etkisinde ve siyasi saiklerle yazıldığını bu yüzden de eserde geçen bilgilerin doğruluğunun tartışmalı olduğunu belirtmişlerdir. Batılı yazarların yanılgıya düşerek, Türkleri Moğol ve sarı ırktan göstermelerine karşı çıkan ve bu iddiaları gerçek dışı olarak değerlendiren Tankut ve Günaltay, kitapta sonradan eklenmiş yanlış bilgilerle tahrifat yapıldığını savunmuştur. Tankut ve Günaltay'ın eleştirilere yönelik itirazını içeren ifadeleri şöyledir:

“İslâm dünyasında Türk Tarihi hakkında yazılan ilk eser Camiüttevarih'te siyasî bir arzu ile yapılan bir tahrîf muahhar müelliflerin gayretleriyle umumileştirilmiş, âdeta bir hakikat şekline konulmuştur. Deguignes gibi garplı âlimler, Türk tarihi hakkında tetkiklere başladıkları zaman önlerine mehaz olarak başta

⁹⁴³ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.17-18.

⁹⁴⁴ Hasan Reşit Tankut, “Aleviliğin Menşei ve Bu Zümrenin İlim İçerisinde Tetkiki”, *İçel (Mersin Halkevi Dergisi)*,..., s.6-18.

Camiüttevarih olmak üzere yukarıda isimleri geçen kitaplar gibi me haz bulmuş bu yanlış telâkkiyi, tarihî bir hakikat gibi eserlerine geçirmişlerdir. (...) Türk tarihi hakkındaki bilgisi bu köhne eserlere istinat edenlerin aynı telâkkiye bağlı olduğu görülmektedir. Halbu ki gerek Camiüttevarih'te ayrı bir kısım teşkil eden Oğuzname'de ve gerek Oğuzname'nin Uygurca metinlerinde zapt edilen millî ananede eski Türklerin menşei Moğolistan'da değil, Türkistan'da gösterilmiştir. Türkler tıpkı garpta İran'a olduğu gibi şarkta da Moğolistan'a Fatih sıfatıyla ve sonradan girmişlerdir."⁹⁴⁵

Tankut ve Günaltay, Türklerin etnik olarak Moğollardan farklı olduğunu ortaya koyduktan sonra Türk tarih tezine yapılan eleştirilere cevap vermeye devam etmişlerdir. İki inkılâpçı aydın, Sümer ve Eti başta olmak üzere Ön Asyalı kavimlerin (*Elam, Subaro, Guti, Kassü, Hurri, Mittani*) antropolojik, etimolojik ve etnografik değerlendirmelerle, Orta Asya'dan gelmiş brakisefal Türkler oldukları üzerinde durmuşlardır. Sümerlerin bıraktıkları heykel ve kabartmalardan yola çıkarak fiziki görünüşlerini tanımlayan Tankut ve Günaltay onlar hakkında: "(...) orta boylu, tıknaz bedenli, geniş alınlı, dolgun çehreli, büyük burunlu, büyük ve çekik gözlü, kısa ve geniş boyunlu brakisefal insanlardı. Kafaları çıkıntılı olup düz bir ense ile bedene merbut bulunuyordu. Burunları da Türkler gibi iri, çıkıntılı ve gaga burun olmaktan ziyade az seçilen çehreyi uzatıyordu. Bu cismanî vasıfları haiz tipler Anadolu'nun her tarafında bugün de görülmektedir." ifadelerini kullanmışlardır. Bu tanımlamalar brakisefal insanın fiziki özellikleriydi. Sümerlerin, Türk olduğu düşüncesine sadece fiziki yapılarıyla değil aynı zamanda kullandıkları dilin ve giysilerin benzerliği, madencilik bilgisi ve onları işleme teknikleriyle, mabetlerinin yapısının Türklerle aynı olması üzerinden de bağlantı kurulmuştur.⁹⁴⁶

Tankut ve Günaltay, Türklerin tarih öncesi dönemlerde sadece Ön Asya'ya değil aynı zamanda Mısır'a kadar yayıldıklarını ileri sürmüştür. Mısır'da brakisefal Türklerin varlığı o dönemde Mısır'daki *Abydos, Negade, Gêrze* ve *Harage* isimli eski yaşam alanlarında yapılan arkeolojik bulgulara dayandırılmıştır. Kazılarda elde edilen insan kemiklerinden yola çıkarak, M.Ö. 5000'de Mısır'da brakisefal Türklerin istila ya da fetih amaçlı geldikleri kanıt olarak gösterilmiştir. Türklerin kültürlerini askeri, ticari ya da zorunlu nedenlerle yaptıkları göçler neticesinde, Mezopotamya üzerinden Mısır'a taşıdıkları anlatılmıştır. Mısır'da kullanılan günlük yaşam araç-gereçlerin, taşlar üzerine resmedilmiş hayvan figürlerinin Orta Asya'dakilerle benzerliklerinin ortaya konulmasıyla, Türk tarih tezi hakkında yanlış bilinenlere ve yapılan eleştirilere cevap verilmiştir.⁹⁴⁷

Tankut ve Günaltay'ın Türk tarih ve dil tezlerinin amaçlarına hizmet etmek için hazırladıkları eserde ifade edilen: "*Türk-Dil tezi'nin mihverini Güneş-Dil Teorisi*

⁹⁴⁵ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.19-21.

⁹⁴⁶ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.21-23.

⁹⁴⁷ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.23-26.

teşkil eder.” cümlesiyle, Türk dil tezinin temelini oluşturan Güneş Dil Teorisi ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Tankut’un teoriyi konu edinen önceki yazılarından içerik olarak daha detaylı bilgilere yer verilirken ilk defa detaylı bir Güneş Dil Teorisi’nin tanımı yapılmıştır. Tanımda, teorinin ortaya çıkışı her ne kadar yeni olsa da aslında varlığının tarih öncesi dönemlere kadar uzandığı belirtilerek dili oluşturan sözcüklerin ilk şekli, *güneş* metaforuna karşı ilk insanın verdiği psikolojik tepkilere bağlanmıştır.

Tankut, teoriyi ortaya çıkaran üç evrenin varlığından bahsetmiştir. Bunların ilki; uzun çalışmalar sonrası nihayete ermiş olan ve tüm Türk dillerinde bulunan ortak kelime toplama süreci “*Türk dil haznelerini toplama devri*” aşamasıdır. Burada elde edilen ortak Türkçe kelimelerin varlığı teorinin etki sahasını arttırmıştır. İkinci evre; incelemeler sonucunda ulaşılan zengin Türkçe kelimelerin yapı bilimsel ve köken bilim açılarından incelemesinin yapıldığı “*Dil yapısını anlayış devri*” aşamasıdır. Bu süreçte teori artık kendini göstermeye başlamıştır. Üçüncü ve son evre ise; Türkçenin diğer dillerle karşılaştırıldığı, benzerliklerinin tespit edildiği “*Comparatif sezgiler devri*” aşamasıdır. Bu süreç ise teorinin ortaya çıkışı ve canlanma aşaması olarak belirtilmiştir.

Bu temel bilgilerden sonra teorinin fikrî bir olgunluğa kavuşmasında önemli katkıları olan Atatürk’ten ve teorinin beraberinde yarattığı etkiler için şu cümlelerle bahsedilmiştir: “*Türk jenesinin mahsulü olan Güneş-Dil Teorisi’ni büyük şef Atatürk’ün dehası aydınlattı. Türk şeref ve istiklâlinin kurtarıcısı olduğu kadar Türk ilminin yapıcısı olan Büyük Şef, Türk Dil Ekolü’ nün kuruluşunu adım adım takip etti. Onun içindir ki Güneş-Dil Teorisi’nde Kemalist Türkiye’nin yarattığı sosyete ve edindiği zihniyette göze çarpmakta olan berraklık mütalaa edilebiliyor. Güneş-Dil Teorisi ile Türk Dili ilk hamlede “İslâmistik” kaydından kurtulmuş oldu. Şimdi de diğer müstakil diller arasındaki mümtaz, şamil ve hâkim vaziyetini tayin ediyor.*”⁹⁴⁸

Tankut, erken Cumhuriyet yıllarında başlatılan dil çalışmalarının öncelikli hedefinin Türkçenin en eski tarihine ulaşmak olduğunu söylemiştir. Zamanla genişletilen çalışmalar neticesinde Hint-Avrupa ve Sami dilleriyle Türk dili arasında güçlü bağlantıların tespit edildiğini, bu etkileşimi açıklamanın en iyi yolunun da Güneş Dil Teorisi olduğunu savunmuştur. Teorinin başarısını, Türk tarih tezinin varlığına ve teoriyi doğrulayan çalışmalarına bağlayan Tankut kullandığı: “*Türk Tarih Tezi ve Türk Dil Tezi omuz omza yürümeye başladı.*” ifadesiyle iki tezin ortak amaçlar için bütünleştiğine dikkat çekmiştir. Her iki tezin ortaya koyduğu hedefleri ise şu cümlelerle aktarmıştır: “*Türk Tarih Tezi’ne göre: “Yüksek kültürün ilk beşiği Türk Anayurtları ve bu kültürü kuran ve bütün dünyaya yayanlar da Türklerdir.,, Türk Dil Tezi’ne göre de: “Bu millet yarattığı kültür eserlerinin adını ve bu eserlere*

⁹⁴⁸ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.27-28.

bağlı fikir sistemlerini Asya'dan sonra Avrupa'ya, Amerika'ya ve bütün dünyaya birlikte götürmüş ve içlerine girdiği uluslara da yaymıştır."⁹⁴⁹

Tankut, bu bilgilerden yola çıkarak Türkçenin insanlık tarihinin bir parçası olduğunu ve bu düşünceyle incelenmesi gerektiğini, dilin gelişim sürecinin ise bir bütünlük içerisinde ele alınmasının doğru olacağını ileri sürmüştür. Türk tarih ve dil tezlerinin amaçlarını açıklarken, Orta Asyalı brakisefal Türklerin ilk neolitik medeniyeti yaratan ve göçlerle o medeniyeti dünyaya yayan insanlar oldukları bilgisinin ispatlanmış tezlerle ortaya konulduğunu belirtmiştir.

Türk tarih ve dil tezleri hakkında çizilen bu genel çerçeve sonrası: "*Güneş Dil Teorisi'nin üzerinde durulduğunu ve tereddütlere yol açtığını tahmin ettiğimiz ve öğrendiğimiz bazı esaslarını aşağıya alıyoruz.*"⁹⁵⁰ şeklinde ifade ettiği teorinin detayları, bir sonraki başlıkta etraflıca ele alınmıştır.

2.3.2. Türk Dil Tezinin İnşası: Güneş Dil Teorisi

Tankut'un, Türk dil devrimine katkıları onun en çok çalıştığı ve ürettiği alan olmuştur. Çalışmalarıyla desteklediği ve düşünsel manada savunduğu Güneş Dil Teorisi hakkındaki bilgilere geçmeden evvel, Türk dilinde yapılması düşünülen sadeleştirme çabalarına ve tarihsel süreçte atılan adımlara değinmek doğru olacaktır. Türk dilindeki bu değişim sürecini anlamanın, teorinin nasıl ve neden ortaya çıktığına değinmek dil devriminin anlaşılmasını daha da kolaylaştıracaktır.

Dilde sadeleşme tartışmaları, Osmanlı'da ilk olarak 19. yüzyılda yaşanan modernleşme sürecinin bir parçası şeklinde Tanzimat devrinde (1839-1896) gerçekleşmiştir.⁹⁵¹ Reform yanlıları, düşüncelerini halkın daha kolay anlayacağı sade bir dille izah etme gayretini göstermişlerdir. Bu çaba, Tanzimat reformlarının halk arasında hem kabul görmesi hem de uygulama alanı bulması için önemliydi. Osmanlı'da, Tanzimatla birlikte başlayan dilde sadeleşme çabaları -bu görüşü savunanların da kaçınmadığı- yabancı kelimelerin (Arapça ve Farsça) sık sık kullanımı ile beklenen ölçüde başarıya ulaşamamıştır.⁹⁵² Osmanlı toplum yapısındaki çok çeşitlilik, doğal olarak farklı dillerden beslenen zengin bir dil kullanımını beraberinde getirmiştir. *Osmanlı Türkçesi* denilen bu karma dil yapısından Türkçeyi bağımsız kılmak, oldukça zaman isteyen ciddi bir meseleydi.

II. Meşrutiyet döneminde dil konusunda yapılan en önemli tartışma, Türkçeye girmiş bütün yabancı kelimelerin tespiti ve bunların yerine kullanılacak Türkçe karşılıkların bulunması olmuştur. II. Meşrutiyet yıllarından itibaren devlet yönetiminde etkisi bulunan Türkçülük düşüncesi, aynı zamanda Türk dili üzerinde de

⁹⁴⁹ Şemsettin Günlaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.28-29.

⁹⁵⁰ Şemsettin Günlaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.28-29.

⁹⁵¹ Geoffery Lewis, a.g.e., s. XXVI.

⁹⁵² Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, TDK Yayınları, Ankara: 1960, s.138.; Zeynep Korkmaz, "Cumhuriyet Döneminde Bir Kültür Dili Olarak Türkçe", *50. Yıl Konferansları*, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara: 1976, s.67-71.

etkili olmuştur. Bu dönemde, Türklük bir millet kavramı olarak ele alınmıştır. Bu anlayış, dil konusunda da yeni tezlerin ortaya çıkmasına etkide bulunmuştur. II. Meşrutiyet yanlılarının yorumladıkları şekilde Türkçülük düşüncesi, kültür bakımından şu üç nokta üzerinde durmuştur: 1- *Halk Dili ve Halk Kültürü*, 2- *Selçuklu ve Osmanlı'dan Önceki Türk Tarih ve Medeniyeti*, 3- *Türkiye Dışında Bulunan Türklerin Varlığı*⁹⁵³ Yaşanan Balkan savaşlarının da etkisiyle Türkçülük akımı hızlı bir toplumsal kabul görmüştür. Bu fikir, Türk ulusunu dil, din, kültür ve medeniyet olguları üzerinden tek bir millet olma paydasında birleştirmeye dönük çabalarla kendini göstermiştir.⁹⁵⁴ Bu süre zarfında yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeler neticesinde millî bir bilinç ortaya çıkmış ve yayılmıştır. *Türk Derneği* ve *Genç Kalemler* etrafında birleşen Meşrutiyet aydınları, millî dil ve kültürü ön plana çıkaran faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Türk dilinin millî bir karaktere sahip olmasına katkı sunan diğer bir cemiyet *Türk Yurdu Cemiyeti* (1911)'dir. Cemiyet, Türk kültürü ve tarihini bilimsel metotlar takip edilerek ortaya çıkarmak amacıyla kurulmuştur. Cemiyetin aynı isimle çıkardığı dergi de kültür ve tarih faaliyetini sürdürmüştür. *Türk Yurdu Cemiyeti*, Türklüğün kültürel ve entelektüel zeminde tartışılıp güçlenmesinde önemli görevler almıştır.⁹⁵⁵ Tarih ve kültür birlikteliğinin önemi üzerinde durmuş, bu iki olguyu Türklük düşüncesi etrafında şekillendirmiş en önemli derneklerden bir diğeri ise *Türk Ocakları* (1912)'dir. Türk Ocakları, Osmanlı'dan önceki Türklerle ilgili olarak etnik, antropolojik, arkeolojik ve dilbilim alanlarında bilimsel çalışmalar yürütmüştür.⁹⁵⁶ Balkan savaşları sonrasında yayınlanan *Halka Doğru* (1913) ve *Türk Sözü* (1914) dergileri de, halkın anlayabilecekleri bir dil kullanarak, ortak payda olan milliyetçilik fikri etrafında birleşmeyi ve böylece dilde sadeleşmeyi hedeflemişlerdir.⁹⁵⁷ 1917 yılında Ziya Gökalp'ın öncülük ettiği bir grup aydın tarafından çıkarılan *Yeni Mecmua* benzer bir amaçla faaliyet göstermiştir. *Yeni Mecmua*, izlediği yayın politikasında yazı dilinde sade bir Türkçe kullanımını hedeflemiştir. Bu yayın politikası sayesinde *Millî Edebiyat* akımı böylece daha da güçlenmiştir.⁹⁵⁸

II. Meşrutiyet ile Cumhuriyet arasındaki devre, Türkiye'de milliyetçilik fikrinin hem dilde hem de edebiyatta yoğun olarak işlendiği bir dönemdir. Bu dönemde *Millî Edebiyat* temsilcilerinin öncülük ettiği ve Türkçeyi yabancı dillerden arındırma hareketi olan *Yeni Lisan* hareketi, millî bir yazı dili hedefine yönelmiştir.⁹⁵⁹ *Yeni Lisan* hareketi, Osmanlı Türkçesi yerine Türkiye Türkçesi

⁹⁵³ Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, Dergâh Yayınları, İstanbul: 1999, s.85-100.

⁹⁵⁴ Ömer Gündüz, İsmail Fırat, "Dil Devriminin Gerçekleşmesinde Türk Dil Kurumunun Rolü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.:7, (34), s.61-62.

⁹⁵⁵ Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul: 1998, s.165.

⁹⁵⁶ Ömer Gündüz, İsmail Fırat, a.g.m., s.62.

⁹⁵⁷ Ağâh Sırrı Levend, a.g.e., s.339.

⁹⁵⁸ Şahin Yedek, a.g.m., s.409.

⁹⁵⁹ Zeynep Korkmaz, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, TDK, C.:1, Ankara: 2005, s.703-704.

dönemini başlatmayı amaçlamıştır.⁹⁶⁰ Onlara göre millî bir edebiyat sadece millî bir dille yazılabilirdi. Bu nedenle dilde, Arapça ve Farsça egemenliğini sona erdirmek gerekiyordu.⁹⁶¹ Ancak II. Meşrutiyet yıllarında millî bir dil için atılan adımlar Türkçenin sadeleştirilmesi mücadelesi için yeterli olmamıştır.⁹⁶² Tanzimat'tan Cumhuriyet'e değin süre gelen Türk dilinde sadeleştirme çalışmalarının istenilen başarıyı sağlayamamasının sebebi, sadece geleneksel Osmanlı Türkçesi'nin yaygın bir şekilde kullanılması değildir. Asıl sebep; Osmanlı'da millî bir dil politikasının olmayışı ve buna bağlı olarak da Türk dilinin yüzyıllar boyunca ihmal edilmesidir.⁹⁶³

Tankut, Osmanlı'nın klasik dönemde gösterdiği siyasi güçlenme ve iktisadi büyümenin zamanla durma noktasına gelmesiyle, Türk kimliği, benliği ve dilinin de bundan zarar görmeye başladığını öne sürmüştür. Ona göre, Türkleri diğer milletlerden ayıran temel özelliklerden biri olan Türk dili, bu ayırt edici vasfını kaybetmiştir. Özellikle idari mekanizmada önu açılan devşirme kökenli devlet adamlarının sonradan öğrendikleri Türkçeyi yanlış kullanmaları ve Türkçenin İslamiyet'in etkisiyle Arapçanın tesirine girmesi sonucu, Türk dili büyük zararlar görmüştü. Bu dönem için: *“korkunç dönem”* ifadesini kullanan Tankut, Osmanlı'nın bu döneminde göz ardı edilen, unutilan ve adeta dışlanan Türk kimliği ve dilinin yaşadığı süreç hakkında: *“Devletin başına daha artık, Türkçeyi sonradan öğrenmiş dönmeler geçiyordu. Bunlar da Türkçeyi medreseler ağzından öğreniyorlardı. Bu korkunç dönem başlayınca Türklük dağ başlarına, çöllere ve bozkır ortalarına dağıldı. Türk dili yozlaştı ve Türk'ün adı: kaba Türk oldu.”*⁹⁶⁴ ifadelerini kullanmıştır.

Türkçenin konuşulan dilin içerisinde sönük kalıp, ikinci plana itilmesini Osmanlı'nın son dönemlerine kadar devam ettiğini belirten Tankut'a göre bu düşüncenin sürmesinde yerleşmiş: *“Türkçe'den terim olmaz saplantısının”* etkisi büyüktü.⁹⁶⁵ Osmanlı'da, Türkçeye karşı oluşan bu kompleksin, Türk kimliği ve dili gibi ayırt edici niteliklerine de zarar verdiğini söylemiş ve tepkisini: *“(…)*

⁹⁶⁰ Ali Akar, *Türk Dili Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul: 2005, s.298.

⁹⁶¹ Zeynep Korkmaz, *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Yükseköğretim Kurumu Yayınları, Ankara: 1997, s.49.

⁹⁶² Agâh Sırrı Levend, a.g.e., s.300-315.

⁹⁶³ Şahin Yedek, “Arşiv Belgelerine Göre Güneş-Dil Teorisinin Deniz Taşıtları İsimlerine Etkisi”, *Tarih Okulu Dergisi*, (35) Ağustos 2018, s.407.

⁹⁶⁴ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk'ün Dil Çalışmaları”, *Atatürk ve Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara: 1963, s.111.; Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Türk Dili”, *27 Mayıs Atatürkçülerindir*,..., s.36.

⁹⁶⁵ Tankut'un tespitini yaptığı; Osmanlı'da Türkçeye karşı bir saplantı olduğu düşüncesine, Birinci Dünya Savaşı devam ederken yaşadığı şu olayı örnek gösterebiliriz. Tankut'un aktarımına göre: *“Bir gün İtalya'dan bir batarya top getirildi. Bunların İtalyanca adı (Bir gülle ve buçuk- Palla e mezza) anlamına idi. Erler bunun (balyemez)e değiştirdiler. Değiştirdiler ama çok geçmeden kıyametler koptu. Ne demek Türkçe'den terim olur mu? Sakın bu sözü künye defterine geçirmeyiniz; diyorlardı. Peki ne yapalım? Nasıl yazalım? deyince Osmanlılar, karşılığını buldular: ASEL NE Mİ HURED. Bu, balyemez Farsçasıydı. Gerçek ve güzel anlam havaya karışmış, gitmişti.”* Bkz.: Hasan Reşit Tankut, “Atatürk'ün Dil Çalışmaları”, *Atatürk ve Türk Dili*,..., s.112.; Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Türk Dili”, *27 Mayıs Atatürkçülerindir*,..., s.37.

Yüzyıllarca süren kötü, benci, benlikçi, ve Türkçe düşmanı yönetim, Türk ulusunda örselemedik ne benlik ne ıra ne dil ne de gelenek bırakmıştı.” cümleleriyle aktarmıştır.⁹⁶⁶

Tankut, Türkçe hakkında eleştiriyle değerlendirmede bulunduğu Osmanlı dönemindeki ihmallerin, Cumhuriyet döneminde son bulduğunu ve hataların telafi edildiğini savunmuştur. II. Meşrutiyet idaresi boyunca devam eden dilde sadeleşme çabası, Cumhuriyetin uluslaşma süreciyle birlikte farklı bir metot uygulanarak devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde devlet yönetiminde ve toplumsal düzende yaşanan değişimler, kendisini düşünce hayatında da büyük etkilerle göstermişti. Her yönüyle millî karakterin baskın olduğu bir kimlik tespiti için yapılan çalışmalar, Cumhuriyet döneminde ulus-devlet potasında, Türk Milliyetçiliği şeklinde yeniden hayat bulmuş ve resmî ideoloji olarak devam etmiştir. Bu değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni millî anlayış Türk dili, Türk tarihi ve Türk halk kültürü sahalarında yapılacak bilimsel araştırmalara kaynaklık etmiştir.⁹⁶⁷

1930’lu yıllardan itibaren toplum merkezli sosyolojik çalışmaların yerini, ırk temalı antropolojik temelli yaklaşımlar almaya başlamıştır. Bu amaca uygun olabilecek ve farkındalık yaratacak yeni bir tarih yazımı ve dil çalışmasına gidilmiştir.⁹⁶⁸ Bu yöntemlerle çağdaş bir ulus devleti olma hedefi her alanda hissedilir bir değişimle yakalanmak istenmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde yaşanan dil tartışmaları, ulaşılmak istenen bu nihai hedefin ürünüydü. Türkçenin kendisiyle olmayan bu tartışma gerekli entelektüel ve bilimsel altyapıdan yoksun bir şekilde başlatılmıştı. Dil devrimi, meşrutiyet kaynağını Cumhuriyet ideolojisinden alıyor ancak gerekli fikirselle çerçeve henüz netlik kazanmamıştı.⁹⁶⁹

Cumhuriyet idaresi, her alanda köklü bir değişim ve dönüşümü öngörmüştür. Yeni yönetim anlayışının çağdaşlaşma yolunda gerçekleştirdiği adımların bir taraftan da ulusal birliği sağlama düşüncesiyle uyumlu olmasına özen gösterilmekteydi. Bu nedenle ulus devlete geçişin anahtarı olacak inkılapları millî bir anlayış ile bir program dâhilinde gerçekleştirmiştir. Bu anlayışın bir tezahürü olarak gelişen Cumhuriyet döneminin dil politikaları, bir yandan çağdaşlaşmayı hedeflerken diğer bir taraftan da ulusal birliğin sağlanması ilkesinin etkisi altında yürütülmüştür. Bu nedenle Cumhuriyetin kurucu kadrosu, özellikle millî karakteri baskın yeni bir tarih anlayışının ve yeni bir dilin yapısal ve etimolojik yönleriyle oluşmasını, ulus devletinin inşası için temel adım olarak görmüşlerdir. Bu düşünce etrafında Osmanlı’ya ait tarih ve dilden bağımsız olarak yeni bir tarih anlayışı ve millî bir dil arayışı politikası ortaya çıkmıştır. Türk tarihi için yeni anlayışın başlangıç yeri Orta Asya olarak belirlenirken, Türk dili için ise içerisinde yabancı dillere (Arapça-Farsça) ait kelimelerin olmadığı öz Türkçenin tespiti yoluna gidilmiştir. Tıpkı tarih

⁹⁶⁶ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk’ün Dil Çalışmaları”, *Atatürk ve Türk Dili*,..., s.112.

⁹⁶⁷ Mehmet Kaplan, a.g.e., s.102.

⁹⁶⁸ Zafer Toprak, a.g.e., s.187.

⁹⁶⁹ Geoffery Lewis, a.g.e., s. XIII-XXIV.

anlayışında olduğu gibi öz Türkçe için de kabul edilen referans noktası Orta Asya coğrafyası olmuştur.⁹⁷⁰

Türk dilinin millî bir dil haline getirilmesi çabaları Türk inkılâbının ruhuna uygun olarak “*Dil İnkılabı*” şeklinde gerçekleşmiştir. Millî Mücadelenin zaferle sonuçlanmasının ardından ilan edilen Cumhuriyet rejimi ile ülkede rejimi tamamlayan ve güçlendiren bir dizi inkılâp hareketi başlatılmıştır. İnkılâp hareketleri, Cumhuriyet Türkiye’si’ni çağın ihtiyaçlarına uygun bir halde değiştirip dönüştürmeyi hedeflemiştir. Uzun yıllar süren savaş hali ülkede siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda yıkımlara yol açmıştır. Kültür hayatı da bu yıkımdan oldukça etkilenmiştir.⁹⁷¹ Bu nedenle, Cumhuriyetin ilk yıllarında kültür alanında da önemli adımların atıldığını görülmektedir. Kültür hazinesinin önemli bir parçası olan dil alanında da millî bir karakter oluşturmak için çalışmalar yapılmıştır. Atatürk’ün bizzat öncülük ettiği ve desteklediği dil çalışmalarını yürüten Tankut, hem millî kültürün zenginliğini ortaya çıkarmayı hem de Türk dilinde sadeleşmeyi hedeflemiştir. Atatürk, dil inkılâbı ile zengin kültürel mirasın uzantısı olan Türk dilini, millî kültür ve tarih bilinci içerisinde yeni bir kimliğe kavuşturmayı amaçlamıştır. Türk dilinin sahip olduğu geniş kelime hazinesini belirlemek ve Türkçeden yabancı kelimelerin tespitini yapıp yerine yeni Türkçe karşılıklar bulunması için çalışmalar yapılmasını istemiştir.

Atatürk’ün bizzat yürüttüğü yeni millî tarih ve millî dil politikasının tespiti için kurumsal teşkilatlanmaya gidilmiştir. Bu amaçla kurulan, Türkiyat Enstitüsü (1924), Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (1931) ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti (1932) gerek tarih ve gerekse dilde ulusallaşma projelerine ortaya attıkları tezleriyle öncülük etmişlerdir.⁹⁷² TDK, Türk dilinin zenginliklerini ve güzelliklerini araştırmak, meydana çıkarmak ve böylece dünyadaki diller arasında hakkettiği yerini almasını sağlamak göreviyle çalışmalarına başlamıştır. Kurum, bu çalışmalara bağlı olarak organizasyonunda Atatürk’ün katılımı ve desteklerinin olduğu dil kurultaylarını düzenlemiştir. Dil devrimi çalışmaları, Türk tarih tezinden bağımsız yürütülmemiştir.

⁹⁷⁰ Şerafettin Turan(a), a.g.e., s.562.; Gökhan Yavuz Demir, a.g.m., s.388.

⁹⁷¹ Birinci Dünya Savaşı’nın yarattığı tahribat sonrası gerçekleşen Millî Mücadele sürecinde meydana gelen güç şartlar, Türkiye’de siyaset, ekonomi ve toplumsal dinamikleri derinden etkilemiştir. Yaşanan bu yıkımdan özgüveni yüksek bir Türk Ulusu’nu yeni tarih ve yeni dil argümanlarıyla meydana getirme düşüncesi şu cümlelerden anlaşılabilmektedir: “*Ocak 1923’te Lozan’da karara bağlanan nüfus mübadelesi, 1,3 milyon Rum’ un doğdukları yerlerden çıkarılıp sadece birkaçının önceden gördüğü Anayurt’a gönderilmesine neden oldu. Aynı şekilde Yunanistan’ dan da Türkiye’ye yarım milyon Türk geldi. Moralleri yükseltmek, halkın kendisini büyük bir geçmişe ve büyük bir yazgıya sahip bir ulus olarak görmesini sağlamak acil ihtiyaç haline gelmişti. Bu ulus bir gün Batı’nın medeni ulusları arasındaki yerini alacaktı. Türkler Avrupa karşısında aşağılık hissine kapılmamalıydı, onlar dışlanmış insanlar değillerdi. Söz konusu zamanda aradaki ilişkiler zayıf olabilirdi, ama ilişki vardı işte. Bu amaç doğrultusunda ülkenin okullarında öğretilen tarih, eski çağlarda yaşamış bütün ünlü halkların ya kendilerinin bizzat Türk olduğunu yahut Türkler tarafından uygarlaştırıldığını bir hakikat olarak görmek üzerine bina edildi. Aynı halet-i ruhiyeyle Türk dilinin kenarda köşede kalmış bir dil olmadığı, aksine dünyanın bütün büyük dilleriyle bağlantıları olduğunu göstermenin cazip olduğu düşünüldü.*” Bkz.: Geoffery Lewis, a.g.e., s.55-56.

⁹⁷² Ağâh Sırrı Levend, a.g.e., s.408.

Ulus-devlet modelinin tamamlayıcı iki unsuru olarak dil ve tarih iki ortak unsur olmuştur. Bu yıllarda yapılan çalışmalarda millî bir dilin varlığı, ulusal bağımsızlığın güçlü bir göstergesi olarak düşünülmüştür.

Bağımsızlığı kayıtsız ve şartsız bir şekilde sağlanması gerektiğini düşünen Tankut, bağımsızlığın ne olduğunu şöyle tarif etmektedir: “*İstiklâl hiçbir şart ve kayıt kabul edemez. Ne siyasî ne içtimâî ne iktisadî ne kültürel en ufak bir manada yabancı bir ilişik istiklâlin ilmî mahiyetini derhal ihlal eder.*”⁹⁷³ Bu düşünceden hareketle dilde de yabancı kelimelerin millî bağımsızlığa gölge düşüreceğini savunmuştur. Tankut’a göre gücünü millî kaynaklardan alan yeni ulusal ekonomik model gibi fikir sahasında da ulusallaşma gittikçe artmıştır. Dünyada yaşanan “*millî dili tasfiye hareketinin*” zamanla genç Cumhuriyetin de gündemine aldığı bir konu olduğunu ve TDK’nın millî dili yaratma düşüncesini gerçekleştirmek için kurulduğunu ifade etmiştir. Tankut, TDK’nın sonuç veren çalışmaları ve Türkçe için: “*(...) Türk Dil Kurumu mesaisini; dile hakikî Türk fonem ve morfemleri ile işlemek yoluna dökmüş ve bu yolda oldukça ilerlemiştir. Çünkü Anadolu halk dili ve çeşitli Türk lehçeleri çok zengin birer hazinelerdir.*”⁹⁷⁴ ifadelerini kullanmıştır.

Atatürk, dil politikasını Cumhuriyetin tamamlayıcısı olan iki ilke, milliyetçilik ve laiklik üzerinden yürütmüştür. Bu çalışmalar, toplumda millî birlik ve beraberlik duygularını güçlendirme çabasının bir yansımasıdır. Bu nedenle dil politikası ulus-devlet projesinin en önemli adımlarından birini oluşturmaktaydı. Dil çalışmaları inkılâpçı anlayışa uygun bir şekilde hem eskiyi tamamen ortadan kaldırmalı hem de hedeflenen çağdaş bir toplum yaratma gayesine hizmet etmeliydi.⁹⁷⁵ Tankut’a göre, Osmanlı döneminde Türkçeye yerleşmiş Arapça ve Farsça kelimelerin çokluğu, Atatürk’ün başlattığı dilde sadeleştirme siyasetinin haklı ve sağlam nedenini oluşturmuştur. Benzer adımlar Avrupa’da, Almanca ve Macarca gibi dillerde de atılmış ve başarılı neticeler doğurmuştur.⁹⁷⁶

1930 yılında Sadri Maksudî Arsal’ın yazdığı *Türk Dili İçin: Geçmişteki, Bugünkü ve Gelecekteki Yazı Dilimiz Üzerine Düşünceler* isimli kitabında, Türkçe konusundaki çalışmaları “*dili değiştirmekten*” ziyade “*dili düzeltme*” şeklinde tanımlamıştır. Atatürk bu eserle hedeflenen ana düşüncayı beğendiğini, kitabın ön sayfasına 2 Eylül 1930 tarihinde yazdığı şu küçük notuyla dile getirmiştir: “*Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk Dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu*

⁹⁷³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.5-6.

⁹⁷⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.6.

⁹⁷⁵ Seda Bayındır Uluşkan, a.g.e., s.206.

⁹⁷⁶ Hasan Reşit Tankut, “Terimler Niçin Türkçeleşiyor?”, *Türk Dili Belleten*, TDK Yayınları, (1-3), Haziran, Ankara: 1945, s.30-33. Talat Tekin, *Türkoloji Eleştirileri*, Doruk Yayınları, Ankara: 1994, s.92.

dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.”⁹⁷⁷

17 Şubat 1931 tarihinde Türk dilinde yeni kelimelerin işlenmesi için yaptığı konuşmada, Atatürk şunları söylemiştir: “Öyle istiyorum ki, Türk dili bilim yöntemleriyle kurallarını ortaya koysun ve her dalda yazı yazarlar bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği güzel, ahenkli dilimizi kullansınlar.”⁹⁷⁸ Atatürk’ün dil konusundaki bu görüşleri, Türkçedeki yabancı kelimelerin yerine Türkçe karşılıklarının tespiti çalışmalarını başlatmıştır.⁹⁷⁹ Ancak Dil Encümeni gibi ya da Türkçenin yaygın ve daha anlaşılır bir şekilde kullanımı için yapılan kişisel çabalar, daha derin ve yoğun bir çalışma bütünlüğünün gerekliliğini göstermiştir. Bu nedenle, Atatürk daha sistematik ve titiz bir bilimsel çalışma programının faaliyete sokulmasını istemiştir. Bu girişimler, Güneş Dil Teorisi’nin doğuşuna neden olmuştur.

Bu konuda Tankut, dil çalışmalarında halkın anlayabileceği bir edebi dilin kullanılmasının önemine değinmiştir. Aynı zamanda dünyada yaşanan hızlı etkileşim sonucunda yabancı kelimelerin halk diline yerleştiğini ve bu sürecin kelimeler ve hatta diller arasında bir çatışma yarattığını belirtmiştir. Dünyada baş döndüren hızda yaşanan etkileşimden kültürel bir varlık olan dilin kaçınılmaz bir şekilde olumsuz etkilendiğini söylemiştir. İstila olarak tanımladığı bu gelişme hakkında sorduğu: “*Bu istilanın önüne geçmek kabil midir? Hatta suali daha geniş tutarak sorabiliriz: bu istilânın önüne geçmek tedbiri fayda verir mi?*”⁹⁸⁰ sorularıyla, Türk dilindeki yabancı kelimelerin varlığını bir çeşit istila şeklinde değerlendirmiştir.

Cumhuriyet devri dil çalışmaları daha önceki adımlardan farklı olarak bilimsel bir zemine çekilerek tartışılmış ve inkılâplarla desteklenmiştir. Atatürk, Türk dilini konu edinen ulusal ve uluslararası çalışmaları bizzat incelemiştir. Türk dilindeki bu çalışmaların kendi fikir sistemi içerisinde millî devlet ve millî kültür politikası ile yürütülmesini istemiş hatta buna öncülük etmiştir. Bu dönemde yürütülen dil politikalarını, Türk inkılâbının dayandığı milliyetçilik -ulus devlet düşüncesi- fikrinin bir tezahürü olarak ortaya çıkan, Türk tarih tezinin bir yansıması olarak ele almak doğru olacaktır. Atatürk, dil ve ulus kavramlarını özdeş olarak görmüştür. Bu doğrultuda Türkçeyi, Türk ulusunu millî değerler etrafında çağdaş bir yapıda yeniden tasarlamak için önemli bir araç olarak görmüştür.⁹⁸¹

⁹⁷⁷ Agâh Sırrı Levend, *a.g.e.*, s.408.; Hüseyin Kılıç, *a.g.e.*, s.57.; Ali akar, *a.g.e.*, s.310.; Yasemin Yılmaz, *Atatürk’ün Dil Yazıları-I (Sözlük Çalışmaları)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara:2011, s.3.; Şerafettin Turan(a), *a.g.e.*, s.567.; Şerafettin Turan(b), *Türk Kültür Tarihi (Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe)*, 7. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara: 2004, s.75-76.

⁹⁷⁸ Zeynep Korkmaz, *Atatürk ve Türk Dili Belgeler*, TDK Yayınları, Ankara: 1992, s.191.

⁹⁷⁹ Agâh Sırrı Levend, *a.g.e.*, s.408.

⁹⁸⁰ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.6.

⁹⁸¹ Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel Politikaları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi*, Ankara: 2010, s.207.

Atatürk'ün ve dolayısıyla Cumhuriyet kadrolarının dil-kültür meselesine olan bakış açılarının göstergesi olarak 1924 yılında kurulan Türkiyat Enstitüsü'nün amacı, eski çağlardan başlayarak Türk kültürünün araştırılması ve bu çalışmaların yayımlanmasıdır.⁹⁸² 1928 yılında yapılan Harf İnkılâbı, 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu)'nin açılması ve 1932 yılında açılan Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu), millî kültür ve millî dil anlayışını daha da güçlendirmek için atılmış tamamlayıcı adımlardır. Tankut bu süreci şu cümleleriyle anlatmaktadır:

*“1928 yılının 9 Ağustos’unda kabul edilen yeni Türk harfleri yazıya kalıp olur olmaz o günkü Türkçenin zarar verecek derecede bir yabancı istilâsına uğramış olduğu daha kolay anlaşıldı. Çünkü Türk asıllı olmayan kelimelerin birçoğunu türlü türlü okuduğumuzu hayretle görmüştük. Çok özen görmüş kuralları inceden inceye belirtilmiş olduğu halde bu kelimelerin ana dil şuuruna mal olamadığı meydana çıkmıştı. İşte bu anlayış, son dil hareketimizin müjdecisi oldu ve il dil Encümeni bu anlayıştan doğdu. Bu devirde Türkçeciler bildiklerine ve zevklerine göre yazdılar ve söylediler. Yapılan her şey teklerindi. Daha ziyade imlâ ile uğraşılyordu. Birleşilen biricik nokta Osmanlıca’yı yapılabildiği kadar Türkçeleştirmek isteği idi.”*⁹⁸³

Dilde yapılmak istenen devrimin amacı, Türkçede bir problemi tespit etmekten uzak olmuştur. Burada yapılmak istenen şey uluslaşma sürecini gerçekleştirmek ve eğitim yoluyla çağdaşlaşmada yaşanan problemleri aşmaktır. Cumhuriyetin kurucu iradesi için bunu gerçekleştirmenin yolu, topluma ve onun kullandığı dile millî bir karakter kazandırmaktan geçiyordu.⁹⁸⁴ Bu nedenle millîleşmenin sağlam bir temelde gerçekleşmesinin iki önemli unsuru olan dil ve tarih cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren inşa edilmeye çalışılan ulus-devlet projesinin harcını oluşturmıştır. Bu düşüncenin bir yansıması olarak ortaya atılan Türk tarih tezi ve bu teze bağlı olarak gelişen Türk dili çalışmaları, tutarlı olarak yürütülmek istenen kültür politikalarının bir sonucudur. Atatürk'ün 1932 yılında başlattığı dil devrimi ile Türkçenin kişiliğini ve zenginliğini ortaya koyacak yeni bir araştırma geliştirme programı başlatılmıştır. Yabancı terimleri Türkçeleştirme ve Türkçe ekler ile yeni terimler oluşturma işi yoğun bir şekilde yürütülmüştür. Bu bakımdan 1932 yılından itibaren Türk diline devlet elinin ve etkisinin görüldüğü bir dönem yaşanmıştır.⁹⁸⁵

⁹⁸² Sevim İlgürel, “Türkiyat Enstitüsü”, *Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, (158), Ankara: 1975, s.39.; Şükrü Haluk Akalın, a.g.m., s.6.

⁹⁸³ Hasan Reşit Tankut, *Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları*, Doğu Matbaası, Ankara: 1949, s.10-11.

⁹⁸⁴ Geoffery Lewis, a.g.e., s. XLII.

⁹⁸⁵ Zeynep Korkmaz, *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri...*, s.50.

Türk dilindeki sadeleşme çalışmaları ile dilbilim yönünden Türkçenin kökeni çalışmaları paralel olarak devam etmiştir. İlk 1932 yılında yapılan dil kurultayları ile Türk dilinin sadeleşmesi, kökeni ve Türkçenin dünya dili haline getirilmesi tartışılmıştır.⁹⁸⁶ 1934 yılında yapılan ikinci dil kurultayında cemiyetin yeni adı Türk Dili Araştırma Kurumu şeklinde değiştirilmiştir. Cemiyet; Türk dilinin sahip olduğu zenginliği ortaya çıkarmayı ve Türkçeyi dünya dilleri arasında olması gereken yere taşımayı amaçlamıştır. Kurultayda, Türkçenin diğer dillerle olan bağının ve kullanılan kelime sorunun tartışılmasının yanı sıra bundan böyle resmî yayın ve duyurularda Türkçenin önemle kullanılması aynı zamanda Türkçe terimlerin ders kitaplarına girmesi kararları alınmıştır. Kurultayda ayrıca; Türkçe köklerden yeni sözler üretilmesi konusunda çalışmaların başlatılması da alınan diğer bir karardır.

Kurultay sonrası dil devriminin en önemli ayağı olarak -Türkçeyi özellikle Arapça ve Farsçanın etkisinden kurtarma amacıyla- kelimelere Türkçe karşılık bulma, öz Türkçe kelime ve deyim tarama çalışmaları başlatılmıştır. Atatürk'ün bizzat uğraşları, telkinleri ve direktifleri doğrultusunda Türk Dil Kurumunun başlattığı Türkçe terim arama çalışmalarına dönemin gazeteleri de katılmıştır. Düzenlenen dil anketleri ile yabancı kelimelere öz Türkçe karşılık bulma işine halkın da katılımı böylece sağlanmış oluyordu. Gazetelerde yürütülen dil anketleri yarışmaları, halkın sürece dâhil edilmesinin başka bir aracı olmuştur. Bu durum, aslında dil devriminin kabulünün halk nazarında bir çeşit hazır bulunuşluğa hizmet etmesi şeklinde yorumlanabilir. Başka bir ifadeyle bu çalışmalar, Güneş Dil Teorisi'nin zihinlerde yerleşmesi için bir fikri hazırlık evresini oluşturmuştur.

Dilde sadeleştirmeyi gerçekleştirmek ve halk dili ile bilim dili arasındaki bağı güçlendirmek amacıyla Türk Dili Araştırma Kurumunun öncülük ettiği kurultaylara yerli ve yabancı bilim adamlarının davet edilmiştir. Türkçe terim çalışmalarının sürdüğü bu dönemde, Türk Dili Araştırma Kurumu bir taraftan da Türkçede Arapça ve Farsça kelimelerin yerini alacak öz Türkçe kelimeler için 12 Mart 1933 tarihinden itibaren başlayan ve Temmuz ayının ilk haftasına kadar süren bir dil anketi düzenlemiştir.⁹⁸⁷ Bu anket ile halkın ilan edilen terimlere Türkçe karşılık bulmaları çağrısında bulunulmuştur. Dil seferberliğine halkın katılımını ve desteğini sağlamak için gazetelerde ödüllü Türkçe hikâye yarışmaları düzenlemiştir. İstenilen şartlar arasında dikkat çeken madde; hikâyenin yazıldığı öz Türkçe kelimelerin köken bilgisinin de izahının istenmesidir.⁹⁸⁸ Dil anketi ile derleme veya terim tarama çalışmalarıyla elde edilen öz Türkçe sözcükler böylece yazı dilinde kullanılmaya başlanmıştır. Tankut dil seferliği sürecini ve *Tarama Dergisi*'nin ortaya çıkışını yorumlarken şunları ifade etmiştir: “(...) *Türk dilinin zenginliğini arama, bulup toplama ve yazıda kullanma gayreti başlar. Araştırmaların iki yönü vardı: Birincisi*

⁹⁸⁶ Gökhan Yavuz Demir, “Türk Tarih Tezi İle Türk Dil Tezinin Kavşağında Güneş-Dil Teorisi”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (19), Bursa: 2010, s.388.

⁹⁸⁷ *Cumhuriyet*, 12 Mart 1933, s.1.; *Milliyet*, 12 Nisan 1933, s.1.

⁹⁸⁸ *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1933, s.2.

kitapların içinde, ikincisi halkın ağızında. İlk derlemelerin sonucu o kadar ümitlendirdi ki araştırma kısa bir zamanda bir kurum malı olmaktan birdenbire çıkarak bir devlet işi halinde genişledi. Osmanlıcadan Türkçeye, Türkçeden Osmanlıcaya Tarama Dergileri bu çabanın bir ürünüdür.”⁹⁸⁹

Dilde yaşanan seferberlik ve gösterilen çabaya hizmet eden basın-yayın organlarının başında *Ulus* gazetesi gelmektedir. İnkılâp süreçlerinin devamlı yanında olduğunu gösteren yayın politikasıyla *Ulus* gazetesi, şimdi de dil devrimini başından beri sahiplenmiş hatta bu konu için düzenli olarak bir köşe bile ayırmıştır. Gazetenin 20 Mart 1935 tarihli baskısında Dil Araştırma Kurumu tarafından her gün “*Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu*” başlığıyla iki yüz kelimeye yakın bir kılavuz yayımlayacağı haberi verilmiştir.⁹⁹⁰ Bu haberden sonra gazeteye ilk “*Karşılıklar Kılavuzu*” için Türk Dili Araştırma Kurumu Başkanı Saffet Arıkan (Millî Eğitim Bakanı-Erzincan Milletvekili) tarafından bir bildiri ile manşetten duyurulmuştur. Arıkan, bildirinin başında Atatürk’ten, Türk dilinin kurtuluş hareketinin yaratıcısı olarak bahsetmektedir. Bildiride kılavuzun hazırlanması evreleri ve devam edecek süreç hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Tam sayfa manşetten duyurusu yapılan kılavuz çalışması için örnek bir önerge de bulunmaktadır. Bildiride tüm çalışmaların daha sonra bir kitapta toplanacağı ifade edilmektedir.⁹⁹¹ Karşılıklar kılavuzu Temmuz ayına kadar düzenli olarak her gün yayımlanmıştır. Temmuz’un ilk haftasında o zamana kadar hazırlanmış tüm öz Türkçe kelimelerin liste halinde yayımlandığını görmekteyiz.⁹⁹² Gazetede Ekim ayının ilk haftasından itibaren önce “*Dil Hakkında Etimolojik Bir Anket*” başlığıyla daha sonra ise “*Dil Hakkında Etimolojik ve Morfolojik Bir Anket*” şeklinde değiştirilmiş başlıkla yeni bir anket başlatılmıştır. Ankette bazı kelimeler verilerek bu kelimelerin nasıl ortaya çıktığı, kök ve ek bilgisi ile öz Türkçe olup olmadığı sorulmaktadır.⁹⁹³

İkinci Dil Kurultayından sonra Avusturyalı dilbilimci Dr. Hermann P. Kırvergith, bir yıl sonra yazdığı “*Türk Dili’ndeki Bazı Unsurların Psikolojisi*” adlı sosyoloji ve antropoloji araştırmaları verilerine dayandığı 41 sayfalık çalışmasını, 1935 yılında Atatürk’e göndermiş ve konuyla ilgili yeni bir tezin önünü açmıştır.⁹⁹⁴

⁹⁸⁹ Hasan Reşit Tankut, *Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları*, ..., s.11.

⁹⁹⁰ *Ulus*, 20 Mart 1935, s.1.

⁹⁹¹ *Ulus*, 25 Mart 1935, s.1.

⁹⁹² *Ulus*, 5 Temmuz 1935, s.6.

⁹⁹³ *Ulus*, 4 Ekim 1935, s.1.

⁹⁹⁴ Geoffery Lewis *Trajik Bir Başarı Türk Dil Reformu* isimli eserinde Kırvergith’in tezinin sayfa sayısını 47 olarak vermektedir. Bkz.: Geoffery Lewis, a.g.e., s.77.; Kırvergith’in tezinin odak noktası şöyledir: “(...) Dr. Hermann Kvergic bu yapıtında Viyana Üniversitesinden “W. Czermak’ın Berberice üzerine yaptığı çalışmalarla Freud’un tinsel çözümlemelerinden kazanılan bilgi ve deneyimler, Türklük bilim çalışmasının temelini oluşturur.” demiştir. Bir yandan Türk, Moğol, Mancu, Tunguz dil ve söylemlerine öte yandan Fin, Macar, Japon, Hitit ve Sümer dillerine daha geniş bir anlayışla uygulanan bu yeni yöntem, daha ustalıkla kurulan ve daha inandırıcı olan kandaşlık ve yakınlık kanıtlarını ortaya çıkarabilecektir.” diye yazmıştır. Kvergic, Türk dilinin taş ve maden çağlarının ekinçsel sözcüklerini göç yoluyla yeryüzüne yayan eski bir uygarlık dili olduğu,

Kıvergitsh tezinde, Altay dilleri ile Hitit dili arasında benzerliklerin olduğunu ortaya koymuştur. Atatürk, 1935 yılında “*Türkçenin kullanılan ilk ilkel dil olabileceğini*” savunan Kıvergitsh’in bu görüşünden hareketle *Etimoloji Morfoloji ve Fonetik Bakımdan Türk Dili: Notlar* adlı kitabı yayımlamıştır. Atatürk, Kıvergitsh’ten esinlenerek; dünya hayatının kaynağı olan güneşin, dillerin türeyişinde temel etken olduğunu ifade etmiştir. İnsan zihninde uyanan bütün kavramlar, güneşin verdiği ışıktan ve parlaklıktan meydana gelmiştir. Bu nedenle insanlar ilk önce güneşe bir isim verme gereği duymuşlardır. İşte bu kavramı anlatan ilk söz, aynı zamanda da Türkçenin ilk kökü olan “ağ” sözcüğüdür. Dolayısıyla dünya dillerindeki bütün sözler bu sözcükten doğmuştur düşüncesi öne sürülmüştü.⁹⁹⁵

1932-1934 yılları arası yapılan dil anketleri, derleme çalışmaları ve tarama yoluyla elde edilen öz Türkçe kelimelerin yazıda kullanılmaya başlandığı bir süre aralığı olmuştur. Yukarıda daha önce bahsettiğimiz gibi teorinin çıkış noktası 1934 yılındaki İkinci Türk Dil Kurultayından sonra, Viyanalı dilbilimci Kıvergitsh tarafından bir sonraki yıl kaleme alınan ve Türk dilinin diğer dillerle bazı akrabalık ilişkilerinin olduğunu iddia ettiği “*Türk Dili’ndeki Bazı Unsurların Psikolojisi*” isimli çalışmasını yayımlamıştır. Kıvergitsh bu çalışmasını önce dönemin TDK Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen’e Viyana’daki Türkiye Elçiliği vasıtasıyla 10 Ocak 1936’da göndermiştir.⁹⁹⁶ Kıvergitsh, Dilmen tarafından gerekli ilgiyi görmeyen çalışmasını daha sonra Atatürk’e göndermiş ve böylece Güneş Dil Teorisi’nin önünü açmıştır.

Atatürk, Kıvergitsh’in gönderdiği tezi incelemeleri için Türk Dil Kurumuna göndermiştir. Tezi ilk inceleyenlerden biri de Hasan Reşit Tankut olmuştur.⁹⁹⁷ Tankut, teori hakkındaki görüşlerini şu cümlelerle açıklamıştır:

“Türk Tarih tezinin açtığı âlem sarar geniş ufuk, Türk Dil tezinin âlem sararlığını hazırladı. Eğer Türk Dil Bilgisi nurunu Prehistoryaya kadar vardırabiliyorsa bu Türk Tarih ilminin insan menşeyini fethetmesiyle kabil oldu. Buna karşı, Türk Dil tezinin teksif ettiği büyük ışık, tarih ilmine karanlık kalmış uzak ve derin köşeleri aydınlatmaya başladı. Eğer Türk Tarih ilmi ilk insanı tanımlamaya

kök bilimsel sözlüklerde kaynağı belirsiz olarak gösterilen birçok sözcüğün Türkçeye açıklanabilmesinin de bunu kanıtladığı gibi sonuçlar ortaya koymuştur.” Hüseyin Kılıç, *Dil Ana*, Yenigün Yayınları, Ankara: 1984, s.61.

⁹⁹⁵ Ali Akar, a.g.e, s.312-313.

⁹⁹⁶ Dr. Kıvergitsh, Türkçenin diğer dünya dillerinin kaynağı olduğu yönündeki tezini Türk Dil Kurumu yöneticilerine göndermek istemiştir. Bu nedenle Kıvergitsh ile Türk Dil Kurumu arasında yazışmalar yürütülmüştür. Dönemin Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen’in Viyana Elçiliğine 18 Ocak 1936 tarihinde cevaben gönderdiği telgrafta, Dr. Kıvergitsh’in kendisine gönderdiği mektubun eline geçtiğini ancak bahsi geçen çalışmasını beklediğini bildirmiştir. Dilmen, 6 Şubat 1936 tarihindeki telgrafta, Dr. Kıvergitsh’in Türk Dili ile Sümer Dili arasındaki benzerliklerin işlendiği çalışmasının ikinci bölümünün de eline geçtiğini yazmaktadır. İlker Aytürk, “H. F. Kvergic and the Sun-Language Theory”, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft Alman Şarkiyat Topluluğu Dergisi*, C.:159, Almanya: 2009, s.32-34.

⁹⁹⁷ Geoffery Lewis, a.g.e., s.78.

muvaffak olabiliyorsa bu, Türk Dil ilminin kelime fosillerini konuşturabilmesindendir. Çünkü Türk Jenisinin şaşmaz eseri, Güneş-Dil Teorisi, ilk insanın ilk ses parçasını ve ilk manalı sözünü bulup meydana çıkarmıştır.”⁹⁹⁸

Atatürk, “*Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili*” adlı kitapta Güneş Dil Teorisi fikrini temellendirmiştir. Kitaptaki düşünceleriyle Türkçede kullanılmakta olan yabancı kökenli kelimelerin öz Türkçe karşılıklarını bulmak ve bu kelimelerin kökenlerinin aslında “*bütün dillerin atası*” olan Türkçeden geldiğini ispatlamak istemiştir. Kaleme aldığı eserinde, Türkçenin tüm dillere öncülük ettiğini savunarak, Türk dilinin üstünlüğünü kanıtlamaya çalışmıştır.

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren ortaya çıkan Türk dilinin kökenlerini ortaya çıkarma çabasının en önemli sonucu Güneş Dil Teorisi’nin savunulmasıdır. Tüm dillerin kökeninin Türkçe olduğunu savunan bu teori köken dil çalışmalarının ana gövdesini oluşturmuştur. teori bir dil felsefesi kuramı olarak gelişmiştir. Türk dilinin başka dillere kaynaklık ettiği görüşü üzerine temellendirilmiştir. Görüşün sahibi Alman asıllı dil bilimci Dr. Hermann F. Kıvergitsh’tir.⁹⁹⁹ Ancak bu görüşün Türk tarih ve Türk dil tezleri üzerine temellendirilmesi meselesi Atatürk tarafından ortaya konmuştur.¹⁰⁰⁰

Atatürk, mimarı olduğu Güneş Dil Teorisi’ni kendi kaleminden çıkmış yazılarla *Ulus* gazetesinde imzasız olarak yayımlatmaya başlamıştır.¹⁰⁰¹ Teoriye ilişkin makaleler iki etapta yayımlanmıştır. İsimsiz olarak yazılmış ilk makaleler 2 Kasım 1935’ten başlayıp 21 Kasım 1935 tarihine kadar sürmüştür. Daha sonra 26 Kasım 1935’ten -6 Aralık hariç- 7 Aralık 1935 tarihine kadar devam etmiştir. Atatürk’e ait olan Güneş Dil Teorisi makaleleri “*Ulus’un Dil Yazıları*” ana başlığı

⁹⁹⁸ Hasan Reşit Tankut, “*Alp,, Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu*, Devlet Basımevi, İstanbul: 1938, s.3.

⁹⁹⁹ Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen’in 14 Nisan 1936 tarihinde Türkiye Viyana Elçiliği vasıtasıyla Dr. Kıvergitsh’e gönderdiği telgrafta Güneş Dil Teorisi kapsamında yapacağı “*Moğol, Mançu ve Tunguz gibi Türk ağzıları*” sözlük çalışması için dikkat çeken bir adım olduğu ancak Türk dilini Uzak Doğu dilleriyle bir kategoride göstermesinin yeterli olmadığı ifade edilmektedir. Bu nedenle Güneş Dil Teorisi kapsamında yapacağı çalışmaların sadece Moğol, Mançu, Tunguz gibi Uzak Doğu dil grupları üzerine değil aynı zamanda Avrupa ve Asya dil gruplarını dâhil etmesini istemektedir. İlker Aytürk, a.g.e., s.37-38.

¹⁰⁰⁰ Zeynep Korkmaz, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar...*, s.779.

¹⁰⁰¹ Atatürk, yükseköğrenim için Cenevre’de bulunan Afet İnan’a yazdığı mektupta dil çalışmaları ve *Ulus*’taki yazıları için şunları demiştir: “(...) Ben bildiğin gibi dil ile meşgulüm. Sen giderken basılmış olan ilk broşürü tashih ve tadil ettirerek yeniden bastırdım. Bunun bir de ufak hülâsasını broşür halinde bütün *Ulus* karilerine dağıttılar. (...) Bunlarla beraber şimdiye kadar teorisinin tatbikatı olmak üzere *Ulus*’a yazdığım yazıların kupürlerini toplu olarak gönderiyorum.”. Bkz. Afet İnan, *Atatürk’ten Mektuplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1989, s.32.; Dönemin Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen’in Meksiko’nun Türkiye Maslahatgüzarı Tahsin Mayatepek ile 24 Mart 1936 tarihinde yaptığı yazışmada Atatürk’ün Güneş Dil Teorisi fikrinin nasıl ortaya çıktığını ve *Ulus*’ta çıkan makalelerin Atatürk tarafından kaleme alındığını ifade eder. Atatürk’ün isminin yayınlanmasını istemediği için de yazıların isimsiz yayımlandığını söyler. *Atatürk’ün Dil Yazıları I, (Sözlük Çalışmaları)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara: 2011, s.373.; İlker Aytürk, a.g.e., s.35.; Şahin Yedek, a.g.m., s.407.

ile çıkmıştır.¹⁰⁰² Arada geçen günlerde teori hakkında görüşlerini yazan Tankut'a ait yazılar da bulunmaktadır.¹⁰⁰³ Atatürk'e ait makaleler gazetenin ilk sayfasının sağ köşesinde yer alan sütun boyunca yer almıştır. Yazılarda kelimelerin Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik bakımından çözümlenmesi mukayese yöntemi kullanılarak, köklerinin Türkçeye dayandığı anlatılmaktadır. Atatürk tarafından ilk makaleden itibaren Güneş Dil Teorisi bağlamında mukayese yapılan kelimeler birkaç örnekle sırasıyla: “*Millet-Ulus*,¹⁰⁰⁴ *Devir-Zaman*,¹⁰⁰⁵ *Hadis-Hadise*,¹⁰⁰⁶ *Ehmiyet-Mühim*,¹⁰⁰⁷ *Düstur*,¹⁰⁰⁸ *Hat-Hâtır-Hâtıra*,¹⁰⁰⁹ *Hak-Hakikat*,¹⁰¹⁰ *Defi-Müdafaa*,¹⁰¹¹ *Defa-Ümit*,¹⁰¹² *Kuvvet*,¹⁰¹³ *Suluh-Sükûn*,¹⁰¹⁴ *Kemal-Tekemmül*,¹⁰¹⁵ *Kâmilin*,¹⁰¹⁶ *Her-Eğer-Gerçi*,¹⁰¹⁷ *Dua-Duva*,¹⁰¹⁸ *Hâl-Hâlâ*,¹⁰¹⁹ *Sabah*,¹⁰²⁰ *Allah*,¹⁰²¹ *Çalap-Hudağ*,¹⁰²² *Tanrı-Rab*,¹⁰²³ *Öğle*,¹⁰²⁴ *İkindi*,¹⁰²⁵ *Akşam*,¹⁰²⁶ *Garb*,¹⁰²⁷ *Yatsı*,¹⁰²⁸ *Gün-Gündüz*,¹⁰²⁹ *Sağ-Doğu*,¹⁰³⁰ *Sol-Şimal*,¹⁰³¹ *Ağa-Oba-Baba- Tarhan*,¹⁰³² *Ses-Sus*,¹⁰³³ *Ben*,¹⁰³⁴” şeklindedir. Bu

¹⁰⁰² *Ulus*, 2 Kasım 1935, s.1.

¹⁰⁰³ Atatürk, yazılarına ara vermesinin nedenini ve bu süre zarfında gazetede Güneş Dil Teorisi hakkında yazılan makalelerden duyduğu memnuniyeti şöyle açıklamıştır: “*Güneş Dil Teorisinin türlü kelimeler üzerinde tatbikatını gösteren yazılarımıza bundan önce birkaç gün aralık verişimiz, bu teori hakkında, yalnız memleket bilginlerine değil, asrımızın klâsik etimoloji mensuplarına da hitap eden bazı etütlere yer vermek içindi. Ulus'ta bu sütunlarda çıkan o yazıları memnuniyetle okuduk. Gördük ki yazarların hepsi de teoride ileri sürülen orijinal esasları doğru bulmaktadırlar.*” Bkz.: *Ulus*, 28 Kasım 1935, s.1.

¹⁰⁰⁴ *Ulus*, 2 Kasım 1935, s.1.

¹⁰⁰⁵ *Ulus*, 3 Kasım 1935, s.1.

¹⁰⁰⁶ *Ulus*, 4 Kasım 1935, s.1.

¹⁰⁰⁷ *Ulus*, 5 Kasım 1935, s.1.

¹⁰⁰⁸ *Ulus*, 6 Kasım 1935, s.1.

¹⁰⁰⁹ *Ulus*, 7 Kasım 1935, s.1.

¹⁰¹⁰ *Ulus*, 8 Kasım 1935, s.1.

¹⁰¹¹ *Ulus*, 9 Kasım 1935, s.1-2.

¹⁰¹² *Ulus*, 10 Kasım 1935, s.1.

¹⁰¹³ *Ulus*, 11 Kasım 1935, s.1.

¹⁰¹⁴ *Ulus*, 12 Kasım 1935, s.1.

¹⁰¹⁵ *Ulus*, 13 Kasım 1935, s.1-2.

¹⁰¹⁶ *Ulus*, 14 Kasım 1935, s.1-2.

¹⁰¹⁷ *Ulus*, 15 Kasım 1935, s.1.

¹⁰¹⁸ *Ulus*, 16 Kasım 1935, s.1-2.

¹⁰¹⁹ *Ulus*, 17 Kasım 1935, s.1-2.; *Son Posta*, 20 Kasım 1935, s.8.

¹⁰²⁰ *Ulus*, 18 Kasım 1935, s.1-2.; *Kurun*, 20 Kasım 1935, s.1-5.

¹⁰²¹ *Ulus*, 19 Kasım 1935, s.1-2.; *Son Posta*, 22 Kasım 1935, s.7.

¹⁰²² *Ulus*, 20 Kasım 1935, s.1-2.; *Son Posta*, 23 Kasım 1935, s.7.

¹⁰²³ *Ulus*, 21 Kasım 1935, s.1-2.; *Son Posta*, 24 Kasım 1935, s.9.

¹⁰²⁴ *Ulus*, 26 Kasım 1935, s.1-2.

¹⁰²⁵ *Ulus*, 27 Kasım 1935, s.1.

¹⁰²⁶ *Ulus*, 29 Kasım 1935, s.1-2.; *Kurun*, 1-2 Aralık 1935, s.4-6.; *Son Posta*, 3 Aralık 1935, s.3.;

Haber, 2 Aralık 1935, s.10.

¹⁰²⁷ *Ulus*, 30 Kasım 1935, s.1-2.; *Son Posta*, 4 Aralık 1935, s.9.; *Akşam*, 19 Aralık 1935, s.6.

¹⁰²⁸ *Ulus*, 1 Aralık 1935, s.1-2.

¹⁰²⁹ *Ulus*, 2 Aralık 1935, s.1-2.

¹⁰³⁰ *Ulus*, 3 Aralık 1935, s.1-2.

¹⁰³¹ *Ulus*, 4 Aralık 1935, s.1-2.

¹⁰³² *Ulus*, 5 Aralık 1935, s.1-2.; *Kurun*, 8 Aralık 1935, s.6.; *Türk Dili*, 8 Aralık 1935, s.2.

¹⁰³³ *Ulus*, 7 Aralık 1935, s.1-2.; *Kurun*, 11-12 Aralık 1935, s.5.

kelimelerin hepsi için Güneş Dil Teorisi zemininde ayrıntılı bir kök ve ek analizi söz konusudur.

Atatürk'ün, Güneş Dil Teorisi'ni temellendirmek üzerine bizzat kendisi tarafından kaleme alınan bu yazılar daha sonra Ulus Basımevi tarafından 68 sayfa halinde 1935 yılında basılacaktır. Kitapçık, *“Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili”* adıyla Ulus gazetesi tarafından 14 Kasım 1935 tarihinde ek halinde okuyucularına armağan olarak dağıtılmıştır.¹⁰³⁵ Kitabın ismi ile daha önce gazetede yayımlanan dil anketinin ismi aynıdır. Ayrıca kök bilim açısından ele alınan kelimelerin de aynı olması dikkat çekicidir. Bu benzerlik dil anketinde de Atatürk'ün bizzat yazılar gönderdiği fikrini uyandırmaktadır. Böyle bir durum da Atatürk'e ait yazıların Kasım ayı değil de Ekim ayı itibarıyla Ulus'ta yayımlandığı düşüncesini güçlendirmektedir.

Atatürk'ün kaleme aldığı Türkçe kelimelerin ilk olarak *Ulus* gazetesinde bir yazı dizisi şeklinde yayınlanmaya başlaması, dil devriminin ne denli ciddi bir plan ve program dâhilinde yürütüldüğünün somut delili olmuştur. Bu yazılar aynı zamanda çok tartışılacak Güneş Dil Teorisi'nin ilk somut adımları olacaktır. Sanıldığından aksine Güneş Dil Teorisi'nin ilk ortaya çıkışı Üçüncü Türk Dili Kurultayın da değil, ondan yaklaşık yedi ay öncesinde bu yazılar ile gerçekleşmiştir. Kurultay, uluslararası katılımların sağlandığı Güneş Dil Teorisi'nin bir tanıtım toplantısı olarak ifade edilebilir. *Ulus* gazetesi, izlediği yayın politikası ile Güneş Dil Teorisi'nin halka tanıtılmasında dönemin basınındaki başat rolü oynamıştır.

Ulus'un 28 Kasım 1935 tarihli baskısında yine isimsiz olan yazıda Atatürk, kelimelerin mukayeseli açıklama yönteminden sonra Güneş Dil Teorisi olarak tanımladığı dil köken çalışmalarını izah eden bir yazı kaleme almıştır. *“Ulus'un Dil Yazılar Güneş Dil Teorisinin Esaslarına Kısa Bir Bakış”* başlığı ile yazılan makalede: *“Güneş Dil Teorisi” Türk dilinin ana köküyle radikal köklerini ve bunlara sonradan katılarak anlam nüansları yaratan eklerinin rollerini sarih kanunlarla ortaya koymaktadır. (...) Her vakit bu yoldaki yazılara yer vermekle beraber, birçok okuyucuların merakla takip ettikleri tatbikat yazılarını da daha fazla geciktirmemeği münasip gördük. Ulus' un ilâve şeklinde dil meraklılarına armağan ettiği “Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili Analiz Yolları” başlıklı broşür, bu tatbikatı takip için gerekli esasları toplamaktadır. Bununla beraber birçok yerlerden gelen mektuplarda bu esasların toplu ve kısa bir hulâsasına ihtiyaç gösterilmekte olduğu için, burada böyle bir hulâsa yapmayı uygun bulduk.”* dediği yazısına, Türkçede kök ve ek bilgisi hakkında bilgiler vererek devam etmiştir. Atatürk makalenin son paragrafında yazılara devam edeceğini belirterek, 2 Kasım'dan itibaren izah edilen kelimelerin Güneş Dil Teorisi'nin kelimelere uygulanmasının ne

¹⁰³⁴ *Ulus*, 8 Aralık 1935, s.1-2.

¹⁰³⁵ *Ulus*, 14 Kasım 1935, s.1.; *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1935, s.6.; Geoffery Lewis, a.g.e., s.79.; Yasemin Yılmaz, a.g.e., s.8.

denli başarıya ulaştığının kanıtları olduğunu ve birçok kelimenin orijininin Türkçe olduğunu yazmıştır.¹⁰³⁶

Ulus'ta, Atatürk tarafından kaleme alınan yazılardan biri *Kurun*'da “*Dil Üzerinde Araştırmalar: Türk Dili Kökleri ve Egemenlikleri Güneş Dil Teorisinin Çıkardığı Hakikatler*” başlığıyla yayınlanmıştır. İsimsiz çıkan yazının Ulus gazetesindeki baskısının benzeri olması ve yayınlandığı tarihten yola çıkarak, Atatürk'e ait olduğunu düşünmekteyiz. Yazıda; Güneş Dil Teorisi çalışmaları ile şu üç maddenin etkin bir şekilde kullanılmasının hedeflendiği ifade edilmektedir: “1- İlk dilde ilk kökler, 2- İlk köklerin oldurduğu Türkçe, 3- Türkçe köklerin bütün dillere tesiri”. Atatürk yazısının devamında: “*Dünya medeniyet tarihinin Türk elinde doğup büyüdüğünü Türk çocuklarına belletebilmek için ilim yönünden nasıl bir meydan muharebesi kazanmak lazım geldiğini görmüştük. Güneş Dil Teorisi de yalnız o medeniyetin dili Türkçe olduğunu ispat etmekle kalınıyor, Türkün gelecekte dili ne olacağını da bu teorinin tatbikatta verdiği örneklerden anlıyoruz.*” diyerek, teorinin önemini bir kez daha vurgulamıştır.¹⁰³⁷

Kurun'da, Cumhuriyetin on üçüncü yılına girilirken Türk Dil Kurumunun çalışmalarına dikkat çekmek maksadıyla kaleme alınan diğer bir isimsiz yazıda Güneş Dil Teorisi ile ilgili dikkat çeken bilgiler bulunmaktadır. Yazıda askeri zaferlerden sonra gelen kültürel zaferlerin önemi anlatılırken, teori hakkında: “*Milletlerin büyük anası, Orta Asya'nın ilk Türkü, her şeyi her varlığı kendisinden bildiği Tanrı-Güneşe taparken hayret, korku ve takdir ifade eden en tabii sesini yalnız ona karşı çıkarıyor; Ondan gelen, onunla alakası olan her şeyi, Tanrı işi olduğu için bir hürmet eseri olarak onlara karşı da o sesi kullanıyordu. Ateş, ışık, mukaddes yer ve su göklerden, ağaçlardan çıkan sesler, kuvvet, kudret... Hatta kendisi, hat ta kendi sözü bile Tanrı, sahip, efendi, esas olan güneşle bir. Tanrısal mahiyet alıyor ve güneşin mukaddes adı olan “ağ” sesini bunlara da veriyordu. İşte ezeliyete kadar eski olan prototürk dilinin bu taç pırlantasını büyük Atatürk'ümüzün koruyucu kanatları altında çalışan Türk Dili Kurumu eline almış ve ebediyete hediye etmiştir.*”¹⁰³⁸ cümleleri kurulmuştur. Devamında geçen süreç içerisindeki dil çalışmalarının yaratmış olduğu etkinin önemine dikkat çekilmiştir.

Atatürk'ün öncülük ettiği Güneş Dil Teorisi hakkında İbrahim Necmi Dilmen, Hasan Reşit Tankut, Naim Onat, Saim Ali Dilemre, Abdülkadir İnan gibi dilbilimci ve yazarlar tarafından eserler, yazılar kaleme alınmıştır.¹⁰³⁹ Güneş Dil Teorisi kapsamında sistematik bir çalışma programı hazırlanmıştır. Bu amaçla, TDK'nın alt kollarınca çalışmalar yürütülmüştür. Komisyon halinde çalışan Lengüistik Kolu, Türkçenin İndo-Öropeen dil grubu ile bağını araştırmıştır. Türk Dili Cemiyeti Merkez Kurulu Üyeliği, Etimolojik, Lengüistik, Filoloji Kolları Başkanlığı

¹⁰³⁶ *Ulus*, 27 Kasım 1935, s.1-2.; *Kurun*, 30 Kasım 1935, s.1-4.

¹⁰³⁷ *Kurun*, 20 Kasım 1936, s.1-2.

¹⁰³⁸ *Kurun*, 29 Ekim 1936, s.11.

¹⁰³⁹ Hüseyin Kılıç, a.g.e., s.61.

ve İkinci Başkanlık görevlerinde bulunan Tankut'un başkanlığını yaptığı Etimoloji Kolu, Türk lehçelerinin sözcük dağarcığı üzerine çalışmalar yapmıştır. Türk lehçelerinin kelime yapısı üzerinde incelemeler yapan Etimoloji Kolu Başkanı Tankut, birimin bu çalışmalarında Güneş Dil Teorisi'nin metotlarını uygulatan kişi olmuştur.¹⁰⁴⁰

Tankut, Güneş Dil Teorisi denilince akla gelen sayılı isimlerden biridir. Atatürk'ün varmak istediği ulus kimliğinin inşasında dil ve ırk vurgusunun önemini kavrayanlardan biri olan Tankut, dil çalışmalarını iki alanda yoğunlaştıran dönemin ender dil bilimcilerinden olmuştur. Tankut bir taraftan etnoloji ve antropoloji çalışmalarıyla Türklerin kökenlerini, ırk özelliklerini ortaya koymayı hedeflerken diğer taraftan da Türkçenin yeryüzünde kullanılan en eski dil olduğunu ispat çabasına girişmişti. Bu sahada verdiği çok sayıdaki çalışmalarıyla teorinin anlaşılması ve zihinlerde somutlaşmasına önemli katkıları olmuştur. Hatta diyebiliriz ki: antropoloji odak noktasına alan Türk Dili Devrimi'nin sözcülüğünü adeta Tankut üstlenmiştir. Tankut'un, Türk diline olan hâkimiyetini, ilgisini ve dili yorumlamadaki kabiliyetini çocukluk döneminde yaşadıklarıyla izah edilmelidir.

Tankut'un, Türk diline ve dilbilimine duyduğu ilgi erken yaşlarda başlamıştır. Dilbilimine nasıl başladığını hatta dil ve ulus düşüncesinin nasıl güçlendiğini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Ben liseyi Şam'da okudum. Hürriyetin ilânladığı günlerde son sınıfta idik. Araplar birdenbire ulusçuluğa başladılar. Türkçe ile alay ediyorlardı. Bir gün, sınıfta kara tahtada tebeşirle yazılmış beş on satır gördük. Bunun başında Türk dili nedir? Yazılı idi. Yazıyı içimizden okuduk. Bunda, tek bir Türkçe kelime yoktu. Osmanlı üslubuna ve kurallarına uydurularak yazılmıştı. Bu yazının sonu “dır” ile bitiyordu. Araplar, bu dil edatını beş on defa tekrarlamışlar ve dırdırların altını çizmişler ve önüne de Türkçe budur. Yani (dırdır) dır yazmışlardı. O gün, biz 4-5 Türk öğrenci bütün bir sınıfta adeta boğuştuk ve o günden başlayarak Türkçeci olduk.”¹⁰⁴¹

Tankut bu anısını, 1949'da toplanan Altıncı Türk Dili Kurultayında şu cümlelerle yeniden ifade etmiştir: *“Ben, öz Türkçe işin e, on beş yaşında başladım. Bir gün Şam İdadisinde üç arkadaş bir yerde konuşuyordu. Birisi Arap dilini müdafaa etti, mukaddes bir dil olduğunu iddia etti. O biri Farisi dili mukaddes bir dildir; çünkü Peygamber, Selman'ı Farisi ile Farsça konuştu” dedi. Üçüncüsü de Türkçeyi kastederek kötü bir kelime ile vasıflandırdı. Ben, bunları duyunca, ateşli bir*

¹⁰⁴⁰ *Türk Dili*, TDK Yayınları, (10), Devlet Matbaası, İstanbul: Birinci teşrin, 1934, s.20.; Ağâh Sırrı Levend, *a.g.e.*, s.440.; Erhan Alpaslan, Tülay Aydın, “Bir Cumhuriyet Aydını Olarak Dil ve Kültür Politikaları Işığında Hasan Reşit Tankut”,..., s.33.

¹⁰⁴¹ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk'ün Dil Çalışmaları”, *Atatürk ve Türk Dili*, Ankara: 1963, s.113.

genç ne yaparsa, onu yaptım. O vakitten itibaren benim için Türkçülük ve Türkçecilik bir iman oldu.”¹⁰⁴²

Tankut’un Türk diline olan bağlılığının başlangıcı -yukarıdaki anekdotta geçtiği gibi- onun Arap kültürünün etkisinde yaşadığı çocukluk yıllarına denk gelmektedir. Tankut, bu durumunu anlatan başka bir anısını İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ile 1943 yılında yaptığı röportajında şu cümlelerle anlatmıştır:

“(...) Yine sekiz dokuz yaşlarında idim. Bir gün yüksek sınıflardan bir Arap’la bir İranlının bir konuşmasını dinledim. İranlı Peygamber’imizin Farsça konuştuğunu iddia ediyordu. Selmani Pakle konuşmuş. Küçük kafamda bir şüphe şimşegi çaktı: Türkçe de konuştu mu ki? Melikü’z-Zâhir ve Nurettinü’ş-Şehit bizden olduğuna göre Peygamber’in Türkçe konuşmuş olması gerekti. Sonraları Araplar benimle de münakaşa etmeye başladılar ve Türkçe için neler ağza alınmaz ne kötü sözler sarf ettiler. Birkaç arkadaş çılgın gibi olmuştuk. Çarşıda gördüğümüz her neferi kucaklamak, analarımızdan duyduğumuz her Türkçe kelimeyi kutlamak çabasını görüyorduk.”¹⁰⁴³

Güneş Dil Teorisi ile hedeflenen iki nokta vardı. Birincisi; Batı dünyasında Türk tarihi ve kültürüne yönelik hâkim olan olumsuz bakış açısını sonlandırmak, ikincisi ise; O dönemde Türkçede kullanılan kelimelerin başka dillerden oldukları gerekçesiyle başlatılan “özleştirmecilik” yani kelimeleri Türkçeden çıkarmak işine son vermektir. Türkçedeki yabancı kökenli kelimeler teoride kullanılan yöntemle Türkçeden türediği ortaya konulmuştur.¹⁰⁴⁴

1936 yılında düzenlenen Üçüncü Türk Dili Kurultayı, Türk dili sahasındaki çalışmalara kuramsal bir boyut kazandırmıştır. Kurultayda, Güneş Dil Teorisi ortaya atılmıştır. Atatürk’ün vefatına kadar etkisini koruyacak olan teori, dil felsefesi ile ilgilidir. Türk tarih teziyle paralel gelişen Güneş Dil Teorisi, Türkçenin öz kelime gurubuna kavuşması ve Türkçenin kelime köken tahlili ile tüm dillere kaynak bir dil olması amaçlarını taşımaktadır.¹⁰⁴⁵ Teori, uzun geçmişe sahip Türk uygarlığı kadar Türk dilinin de kelime köken çalışmaları ile oldukça eskiye dayalı yapısını ortaya

¹⁰⁴² Altıncı Türk Dil Kurultayı (1949), *Birleşimler, Tutanaklar*, ..., s.232.

¹⁰⁴³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.6.

¹⁰⁴⁴ Ahmet Bican Ercilasun, a.g.e., s.244.; Atatürk teorisinin temellerini atmak ve dil dünyasında ortaya koyacağı yeni bakış açısını belirlemek için dil bilimine hizmet edenlerle düzenli toplantılar yapmıştır. Bu toplantıların hepsine katılan isimlerden biri de Tankut olmuştur. Dolmabahçe Sarayı’nda 5 Eylül 1936 tarihinde yapılan toplantıda, Çankaya Köşkü’nde 19 Ekim 1936 tarihinde yapılan toplantıda ve 12 Mart 1937 tarihinde önce *Ulus* gazetesinin idare binasında sonra da Çankaya Köşkü’nde devam eden görüşmelerde Tankut hazır bulunmuştur. Bkz.: <https://ataturk.org.au/akm-bellekten-cumhuriyet-tarihinde-bugun-12-temmuz-turk-dil-kurumu-kurulusu/>, Erişim Tarihi: 22.08.2022.

¹⁰⁴⁵ Geoffery Lewis, a.g.e., s. XXXVIII.; Ömer Demircan, “Güneş Dil Teorisi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (8), İstanbul: 1998, s.123.

koymayı amaçlıyordu. Bu çalışma sadece dil-ulus bağlamında değil aynı zamanda tarih-ulus bağlamında yürütülmüştür.

Üçüncü Türk Dili Kurultayı sonrası Atatürk'ün, Avusturyalı dil bilimci Kıvergitsh'in Türkçe hakkındaki fikirlerini öğrenmesi ve öne sürdüğü tezi hakkında daha detaylı bilgi alması için Türk Dil Kurumu'nda bir toplantı düzenlenmiştir. Atatürk'ün başkanlığında TDK'da 19 Ekim 1936 tarihinde yapılan toplantıda kurum Başkanı Abdülkadir İnan, Genel Sekreter İbrahim Necmi Dilmen, Üye Hasan Reşit Tankut ve dilbilimci Kıvergitsh hazır bulunmuştur. Bir saat süren toplantıda, Güneş Dil Teorisi'nin ana hatları ve izlenecek yol üzerinde konuşulmuştur.¹⁰⁴⁶

Üçüncü Türk Dili Kurultayı, Güneş Dil Teorisi'nin ulusal ve uluslararası ölçekte tanıtım fırsatı vermiştir. Kurultayda teoriyi tanıtmaya görevini üstlenenlerden biri de Tankut olmuştur. *"Güneş Dil Teorisi'ne Göre Pankronik Usulle Paleo-Sosyolojik Dil Tetkikleri"*¹⁰⁴⁷ başlıklı bildirisinde, Aristo, Sokrates, Epikür gibi düşünürlerin fikirlerinden Babil, Mısır, Eti ve Yunan medeniyetlerinden örnekler vermiştir. Tankut dilin menşei ve insan için önemini kurduğu: *"Beşer medeniyetini kuran biricik âmil, panse mübadelesinin doğurduğu âmil, yani lisandır. Kafalar işlemeye başladığı zamandır ki manalı ses parçaları fırlar. Bu ses parçaları, insan gibi gören, anlayan ve çoğalan varlıklardı. Duyduğunu başkasına duyurmak hırsı her ihtiyacın üstünde idi. Bunun için fikir alışverişi başladığı gün lisana Allahlık payesi verildi."*¹⁰⁴⁸ cümleleriyle açıklamıştır. Tankut'a göre dilin doğuşu; insanların bir araya gelme ve anlaşma zorunluluğunun bir sonucuydu. Toplumu bir arada tutan en önemli etkenin dil olduğunu bu sayede medeniyetin geliştiğini belirtmiştir.

Tankut dilin ortaya çıkışını insanlığın yaşam serüveniyle yaşıt ve etkileşim sonucu gerçekleştiğini şu cümlelerle anlatmıştır: *"(...) İnsan varlığında; dinamizmi en fazla olan hareket fikir hareketidir ve beşer o vasıta ile tâ ilk gününden başlayarak; durmadan yeni âlemler keşfedip duruyor. Fikirde çakan her yeni şimşeğin başka bir havsalaya boşanması, işte beşerin kendisiyle beraber doğan mukaddes ve ilk ihtirası budur ve lisan bundan doğmuştur."*¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁶ Ulus, 20 İlk teşrin 1936, s.1.; Cumhuriyet, 20 Birinci teşrin, 1936, s.3.; Tan, 20 İlk teşrin 1936, s.1.

¹⁰⁴⁷ Hasan Reşit Tankut'un, III. Türk Dili Kurultayında sunduğu bildirisi daha sonra Prof. H. Reşit Tankut'un *GÜNEŞ DİL TEORİSİ'NE GÖRE Pankronik Usulle Paleo-Sosyolojik Dil Tetkikleri Adlı Tezinde Geçen Örnekler*" adıyla TDK tarafından basılmıştır. TDK'nın yayınları arasında yer alan çalışmanın baskısı III. Türk Dili Kurultayı sonrası 1936 yılında İstanbul Devlet Basımevi tarafından yapılmıştır. Geniş içeriğe sahip bir kitaptan çok bir broşür olarak değerlendirebileceğimiz çalışma toplamda on dokuz sayfadan oluşmaktadır. Bizce bunun nedeni; bildiride genel insicamı bozmamak, akıcılığı sağlamak ve katılımcılara asıl konu olan Güneş Dil Teorisi'ni vurgulamaktır. Tankut'un bildirisinde yerli ve yabancı katılımcılara öne çıkarmaya çalıştığı şey Güneş Dil Teorisi idi. Bu nedenle örneklere pek değinilmemiştir. Kitap, bu eksiği kapatmak amacıyla basılmıştır. Bildiri kitapçığının Fransızcası TDK tarafından aynı yıl yirmi dokuz sayfa olarak yine İstanbul'da *"Etude linguistique d'apres la methode Panchronique de la theorie Güneş-Dil et du point de vue Paleo-Sociologique"* başlığıyla basılmıştır.

¹⁰⁴⁸ Tan, 27 Ağustos 1936, s.8.; Ulus, 27 Ağustos 1936, s.1-4.; Son Posta, 27 Ağustos 1936, s.8.; Kurun, 27 Ağustos 1936, s.1.; Cumhuriyet, 27 Ağustos 1936, s.7.

¹⁰⁴⁹ Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936), Tezler, Müzakereler, Zabıtlar, ..., s.96.

Tankut dilin nereden türediği tartışmalarının 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bütün Batı’da yoğun olarak yaşandığını ve sonuç olarak iki noktada hemfikir kalındığını söylemiştir. Bunlar: 1. *Sırf lengüistik ve yaşayan dil psikolojisi*, 2. *Prehistorik, antropolojik lengüistik* olmuştur. Tankut bu iki görüşün de yerini alacak hatta üstünde olacak yeni bir teorinin var olduğunu adının da *Güneş Dil Teorisi* olduğunu ifade etmiştir. Tankut teorinin karakteri için: “*Dil menşei aramak yolunda antropolojiktir. Dil inkişafı bahsinde psiko-sosyolojiktir. Fonetik bahsinde biyolojiyi esas olarak kabul etmiştir.*” demiştir. Buna göre, Güneş Dil Teorisi dillerin doğuşunu hem ırk unsuruna hem psikolojiye (Güneş objesinin insan üzerinde bıraktığı etki) hem de fizyolojik etki (İnsanın gırtlak yapısının etkisi) gibi sebeplere dayandırmaktadır.¹⁰⁵⁰

Dilin doğuşunun ilk sebebini “güneş” olarak tanımlayan Tankut, teorinin çerçevesi için; “*Antropolojik, Paleososyolojik ve Psikososyolojik*” başlıklarını kullanmıştır. Buna göre dilin insan yaşamının bir sonucu olarak *antropolojik*, yayılması yönüyle *sosyolojik* ve gelişim göstermesi yönüyle de *psiko-sosyolojik* olduğunu belirtmiştir. Tankut: “*Dil tetkiklerinde yeni bir mektep*” olarak tanımladığı Güneş Dil Teorisi’nin dünyadaki dil çalışmalarına kaynaklık edecek evrensel bir metodu ortaya koyduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: “*Güneş Dil teorisi, nasıl dillerin en eskisi bulunan Sümerce ile Türk dillerinin en müsait ve en uzakta kalmış olanı Yakutçayı garbin morfolojisine ve en çok değişen dillerine bağlayabilirse öylece bazı mülahazalar dolayısıyla dar ve verimsiz kalmış olan lengüistik kaideleri üstüne çıkarak dil tetkik ilmini hakiki ve aydın mecrasına sokabilecektir. Güneş Dil teorisinin ışığı ile bir Türk dili gövdelenerek milletlerarası lengüistik tetkiklerde ana dil rolünü ifa edecektir.*”¹⁰⁵¹

Tankut kelimelerin köken yapısını Güneş Dil Teorisi’nin ortaya koyduğu köken bilim metodu ile örneklerle açıklamaya çalışmıştır. Bu yöntemi nasıl ve neden kullanacağını şu maddelerle aktarmıştır:

“*Mevzuum Güneş-Dil Teorisi'nin sade tatbikatını şamil olduğu için tafsilâta girişmeyecek ve yalnız:*

1-*Her kelimedede mutlaka (gizli veya görünür) bir ana kök bulunduğunu;*

2-*Türkçe ve dolayısı ile bütün diller lengüistiğinde, pankronik kanunun hâkim olduğunu;*

3-*Etimolojinin antropoloji esaslarına göre yapılmasının doğru olacağını izaha çalışacağım.*”¹⁰⁵²

¹⁰⁵⁰ Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936), Tezler, Müzakereler, Zabıtlar,..., s.101.; Ahmet Bican Ercilasun, a.g.e., s.243.

¹⁰⁵¹ Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936), Tezler, Müzakereler, Zabıtlar,..., s.139.; Ulus, 27 Ağustos 1936, s.4.; Tan, 27 Ağustos 1936, s.8.; Son Posta, 27 Ağustos 1936, s.8.; Kurun, 26-27 Ağustos 1936, s.1-6.; Yarın, 27 Ağustos 1936, s.5.; Cumhuriyet, 27 Ağustos 1936, s.1-7.; Yeni Asır, 27 Ağustos 1936, s.1-5.

¹⁰⁵² Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936), Tezler, Müzakereler, Zabıtlar,..., s.102.

Tankut'un kurultaydaki ifadeleri katılımcıların önemli ölçüde dikkatini çekmiştir. Ona göre görüşleri amacına ulaşmış ve beklediği etkiyi uyandırmıştı. Ortaya çıkan sonuçtan duyduğu memnuniyetini ise: “(...) *Arz ettiğim bu hamle hızını almış bulunuyor. Dava maksada götüren yolun tam ortasını buldu. Gayeden eminiz. İrade ve imanın kaynağı olan Atatürk'ün nuru ile beslenmekte ve gün geçtikçe alanımız yenilmez bir tufan gibi coşmaktadır.*”¹⁰⁵³ cümleleriyle dile getirmiştir.

Uluslararası katılımı toplanan kurultayda, Tankut'un sunduğu bildiri esas itibarıyla Güneş Dil Teorisi'nin tanıtılmasına hizmet etmiştir. Türkiye'deki dil çalışmalarının dünyada yapılanlardan geride olmadığını hatta ilerisine geçerek onlara da kaynaklık edebilecek bir metotla dil bilimcileri buluşturduğunu vurgulanmıştır. Teoride kullanılan kelime köken analizi metodu sayesinde, dünya dillerinin geçmişlerinin ortaya çıkarılmasına öncülük edilebileceğini ifade edilmiştir.

Bundan sonraki süreç gerçekten de Tankut'un ifade ettiği gibi yoğun bir çalışma şeklinde devam etmiştir. Özellikle, TDK çalışanları ve DTCF'de ders veren dilbilimciler teorinin yayılması ve çerçevesinin daha da genişletilmesi için çalışmalarına hız vermişler. Büyük oranda Atatürk'ün desteği ve kontrolünde gerçekleşen bu çalışmaları yürütenlerin içinde teoriye en fazla mesai verenlerin başında Hasan Reşit Tankut gelmiştir. Bu konuda yazmış olduğu kitap, makale ve köşe yazılarının yanında, DTCF'nde teorinin detaylarını verdiği derslerde okutmuştur. Belirli bir tarih aralığında (1934-1938) olsa da Güneş Dil Teorisi, Tankut'un fikir alanında geniş bir yer tutmuştur. Tankut dil bilim sahasındaki çalışmalarının odağında Güneş Dil Teorisi yer almıştır diyebiliriz. DTCF'de okuttuğu derslerin notlarında, kaleme aldığı müstakil kitaplarında, makalelerinde, köşe yazılarında ve verdiği konferanslarda teoriyi etraflıca anlatmıştır.

Tankut çalışmalarında, Güneş Dil Teorisi'nin daha iyi anlaşılması için teorinin semantik (anlam bilimsel) açıdan taşıdığı anlamları da ele almıştır. Tankut'a göre teoride her ifadede muhakkak güneşi söylemek ve konuşmak temel esastır. Kelimeleri ana anlamlara ve ana anlamları da güneşe tatbik etmek için altı kategori belirlemiştir. Kelimelerin kök anlamlarını tespiti için belirlenen kategoriler sırasıyla: “*esas, ı ışık, hareket, hararet, hayat (gıda, toprak), renk (su), ses (söz, dil)*”¹⁰⁵⁴ tir. Tankut güneş kültürünün insanlık tarihinde ilk olarak tarım toplumu ile önem kazandığı bilgisinin son arkeolojik çalışmalarla değişerek daha eskiye, avcı-toplayıcı döneme kadar gittiği ve böylece güneşin kutsallığının insanlık tarihi ile düşünülmesi gerektiği belirtir.

Türkçenin millî bir karakter yakalamasına neden olarak değerlendirdiği teorinin temelini oluşturan esaslarını kısaca şöyle maddelemiştir:

“1- *Dilin çıkış ve kuruluşunda güneşin rolü*

2- *İlk söylenen manalı söz*

¹⁰⁵³ Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936), Tezler, Müzakereler, Zabıtlar, ..., s.139.

¹⁰⁵⁴ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.29-30.

3- Ana kök

4- Konson ve vokalin morfolojideki yerleri ve rolleri

5- Radikal kökler

6- Ekler ve onların semantik bakımdan rolleri”¹⁰⁵⁵

Araştırmalarıyla Türk kültürü ve mitolojisinde neolitik dönemde güneşin sık sık tasvir edildiğini ortaya koyan ve III. Türk Dili Kurultayında bu konuları sunmuş Profesörler *Meşçaninof* ile *Raftonikas*’ın görüşlerine değinen Tankut, Orta Asya, Anadolu, Mezopotamya, Avrupa ve Afrika’da yapılan arkeolojik çalışmaların hepsinde güneş kavramının dini, kültürel ve sanatsal kalıntıların tümünde en önemli öge olarak kullanıldığını bu yüzden de teorinin adının “güneş” kavramı ile ifade edildiği söylemiştir.¹⁰⁵⁶

Tabiattaki en güçlü obje olan güneşin ilk insanların anlam dünyası ve düşünsel gelişimi üzerindeki etkisi için:

“İlk insanların her şeyin üstünde tanıdığı ve her şeyin üstünde tuttuğu ilk obje güneş olmuştur; güneş onlar için her şey idi. Güneşi tetkik ede ede onun vasıflarından ve hareketlerinden maddi ve sonra ruhî, fikrî mefhumlara intikale başladılar. (...) İlk insanlar, bütün bu maddî ve fikrî varlıkları güneşe verdikleri isimle birbirine anlatırlardı. Türk dilinin kökü olan bu isim: a (ağ) olmuştur. Türk dilinde orijinal kök, vokale konson gelerek teşekkül etmiştir. (...) İnsanlar birbirlerine güneşi göstermek ve anlatmak için; ağ, ay, ag, ak, ah dedikleri gibi meselâ parlaklığı, mesela ateşi, mesela suyu, mesela toprağı, mesela büyüklüğü... v.s. anlatmak için dahi aynı sözleri kullanmışlardır.”¹⁰⁵⁷

cümlelerini kurmuştur. Tankut, güneşe karşı ilk insanların verdiği istemsiz refleks sonucu çıkardıkları ses parçasının Türk dilinin ve dolayısıyla tüm dillerin ana kökünü oluşturduğunu belirtmiştir. Teori hakkında ilk insanın inanç ve fikri gelişimi üzerinde güneşin etkisi için: “Bu teorinin temeli insan benliğini Güneşin tanıtmış olması fikridir. İnsanın güneşle ilk alakası ve bütün mefhumları ondan, onun türlü

¹⁰⁵⁵ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.5.; Tankut’un 1936 yılında öğretim görevlisi olarak akademik hayata başladığı Tarih Dil ve Coğrafya Fakültesinde öğrencilerine okuttuğu “*Türk Dil Bilgisine Giriş*” isimli derste okuttuğu notlarda “*Giriş*” kısmında işlenen konu Tankut’un ifadesiyle şunlardır: “*Biz burada dil üzerine genel bilgiler öğreneceğiz. Dilin mahiyeti, fonksiyonu, kuruluşu nasıldır? Dil bilgisinin esasları, kısımları, tarihi nedir? Tetkik ve mütalaa edeceğiz.*” Kitapta ele alınan diğer konular; dillerin menşei üzerine ortaya atılan dönemin teorileri, Türkoloji üzerine genel bilgiler ve Güneş Dil Teorisi’ne kadar ki Türk dil bilgisinin genel durumu şeklindedir. İşlenen tüm konularının odak noktasını Güneş Dil Teorisi oluşturmuştur. Kitapta üzerinde durulan noktalar teorinin incelenmesi ve uygulanmasıdır. Tankut bunu yaparken Güneş Dil Teorisi’ni dönemin diğer dil teorileriyle karşılaştırılması yöntemi kullanılmıştır.

¹⁰⁵⁶ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.30-32.

¹⁰⁵⁷ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.30-31.

*görünüŖlerinden veya kayboluŖundan yürüyüŖünden alması ve düŖünüŖünün inkiŖafı ve hâkim olabilmesi.”*¹⁰⁵⁸ demiŖtir.

İnsanların güneŖin etkisiyle çıkardıkları ilk anlamlı sesin yapıbilimsel ve anlamsal açıdan değerlendiren Tankut, ilk anlamlı “ağ” sesinin insan fizyolojisinin ve psikolojisinin doğal bir sonucu olarak çıktığını ve bu sesin güneŖi ifade ettiğini yazmıŖtır. Tankut klasik dilcilerin de hemfikir olduğu bu bilginin zamanla deęiŖik konsonlar (ünsüz harfler) olarak aynı kökten gelen ve deęiŖik kavramları tanımlamak için kullanıldığını öne sürmüŖtür. Teorinin hareket noktası ve ana kök olarak kabul ettiği “ağ” kökünün bir varsayım olmadığını göstermek için Türkçe, Mançu, Kırgızca, Çağatayca, Uygurca, Slavca ve Rusçada aynı kökten ve anlamda kullanılan kelimeleri örnek vermektedir. Teoride kelimenin -ana kökü esas alınarak- tip, görev ve anlam açısından ünsüz sesler olarak anlamlı hale getirildiği ifade edilmiŖtir.

Tankut, GüneŖ Dil Teorisi’nin amacını ikiye ayırmıŖ ve bunların birincisini: *“kelimenin neden dolayı Ŗu veya bu anlama dalâlet ettiğinin metodik olarak izahıdır.”* Ŗeklinde açıklarken, teori için: *“kelimenin manasını izah ve gerek kelimenin kökünü gerek manaların tek ve müŖterek orijinini tenvir eden ilk büyük görüştür.”* ifadelerini kullanmıŖtır. Kelimelerin gövdelenmesinde uygulanan morfolojik (yapıbilimsel) formülü “(V+k.) + (V+k.) + (V+k.)” Ŗeklinde tanımlayan Tankut’un bu görüşüne yazdığı kitapta geçen “Ayak” kelimesinin teoriye göre etimolojik analizini örnek olarak gösterelim:

“(1) (2) (3)
Ağ + ay + ak

- (1) Ağ: Ana köktür. Asıl anlamı “GüneŖ,, tir. Burada “GüneŖ,, ’in her gün Ŗarktan garbe doğru yapar gibi göründüğü “hareket,, manasındadır.
- (2) Ay: Ana kök manasını temessül ettiren prensipal elemandır. Ana kök kaynaŖarak onun yerine geçmiŖtir. Türk lehçelerinde “ay,, yürümek, gitmek manalarına kullanılır.
- (3) Ak: Bir süje veya obje gösteren elemandır. Ana kök manasını temsil eden “ay,, ile birleŖince “yürüme, gitme, hareket etme objesi,, demek olur ki “ayak,, sözünün manası da budur.”¹⁰⁵⁹

Tankut’a göre (V+k) formülü disiplin olarak Türkçeyi ve Türkçeden etkilenen herhangi bir kelimenin aslını tespit için kullanılan morfolojik bir kıstastır.¹⁰⁶⁰ GüneŖ Dil Teorisi’nin kelime yapı ve analiz kurallarını bu Ŗekilde açıklayan Tankut, teorinin ikinci amacını ise: *“kelimenin orijini hangi dil olduğunu tespit*

¹⁰⁵⁸ Hasan ReŖit Tankut, *GüneŖ-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul: 1936, s.9-10.

¹⁰⁵⁹ Ŗemsettin Günlaltay, Hasan ReŖit Tankut, a.g.e., s.32-38.

¹⁰⁶⁰ Hasan ReŖit Tankut, “GüneŖ-Dil Metoduyla Dil Etütleri”, *Türk Dili Belleten*, ..., s.38.

yaramasıdır.” şeklinde tanımlamıştır. Teorinin analiz yöntemini gösterdiği başka bir örneği doğduğu şehir Elbistan üzerinden veren Tankut şunları ifade etmiştir:

“Alp: ağ + al + ap

(1) (2) (3)

(1) Ağ: Ana köktür. Kuvvet, kudret, yükseklik, parlaklık, sahiplik ve esas manalarını ifade eder.

(2) Al: Sonsuz bir genişlik ve çokluk bildiren bir elemandır.

İki unsur bir araya gelince (ağal) ve son morfolojik şekli ile (al) olur ki güneşte olan bütün ana manaların uçsuz, bucaksızlığını, son derecede bolluğunu gösteren mücerret, gayrişahsi bir mefhumdur. Alem kelimesindeki al’ de olduğu gibi.

(3) Ap: işte bu mücerret manayı üzerine alan ve temsil eden süje veya objedir. Böylece alap ve bazı devirlerde aldığı morfolojik şekille alp kelimesi hudutsuz ve çok kuvvet, kudret, yücelik ve ışık temsil eden bir varlık olur. Kelime bu hali ile tamamlanmış değildir. Onu tayin etmek ve isimlendirmek için bir unsura daha ihtiyaç vardır. O unsur abyal (p) fonetiğinde mevcut olan ve söylenişte çatlayan fonemdir. Ki Güneş Dil Teorisi onu da (V. + ğ) ile ifade eder. O zaman kelimenin hakikî şekli alap + (V. + ğ) olur. Şu hâlde kelimenin hakikî morfolojisi (alpağ) olur ki kuvvet ve kudretin yücelik ve parlaklığın, asıl ve esaslığın muayyen ve şahsi bir varlığı demektir. (...) Şu hâlde (alp + stan) Alplar yani yiğitler ve kahramanlar memleketi demek olur.¹⁰⁶¹

Yazılarında teorinin bu etimolojik analiz yöntemini Türkçede kullanılan kelimelerin büyük çoğunluğuna uyguladığını görmekteyiz.¹⁰⁶² Bu yöntemle kelimelerin kökenlerini Türkçe ile uyumlu hale getirerek kelimeleri teorinin savunduğu “tüm dillerin kaynağı” olduğu yönündeki iddiasına sürekli olarak kanıt oluşturmuştur. Tankut yazısının son kısmında Alp kelimesinin diğer dillerdeki yaygın kullanımlarına örnekler vermiştir. Alp kelimesinin eski Yunan dilinde ejderha ve kahraman, Altay Aladağ ve Yakut lehçelerinde dev, bahadır, yiğit, kuvvetli, Selçuklularda Alparslan gibi kahramanlık gösteren birçok kişinin isminde kullanıldığını aktarmıştır.¹⁰⁶³

¹⁰⁶¹ Tan, 14 Birinci kânun 1936, s.3.

¹⁰⁶² Tankut teoriiyi güçlendirmek için benzer şekilde birçok örnek yazı kaleme almıştır. Bunlardan biri Tan gazetesinde “Dil Tetkikleri, Hal Etimolojisi Üzerinde Araştırmalar” başlığıyla yayınlanan yazısıdır. Yazının girişinde Albistan kelimesin yaygın kullanım şekillerine nasıl dönüştüğünü göstermek için önce Halk Etimolojisinden bahsetmiştir. Daha sonra Albistan kelimesinin nasıl dönüştüğünü Kütahya ve Ankara kelimelerinin anlamlarını örnekleyerek aktarmıştır. Tankut, Kütahya ve Ankara isimlerini yine Güneş Dil Teorisi’nde kullanılan kelime köken bilim analiz yöntemi ile detaylandırarak açıklamıştır. Bkz.: Tan, 29 Birinci kânun 1936, s.1.

¹⁰⁶³ Tan, 14 Birinci kânun 1936, s.3.

Tankut, teori sayesinde neolitik devirlerden başlayarak ilerlemeyi ifade eden kültürel kelimelerin hepsinin Türkçeden doğduğunu savunmuştur. Türklerin dünya dil ve kültürü üzerinde derin izler bıraktığını ileri sürmüş ve teorisinin bu etkileşimi ispat ettiğini belirtmiştir. *“Bu ispatın iki mühim cephesi vardır: bunlardan biri historik öteki de lengüistik delillerdir”* diyerek bu yargısına Türk tarih ve dil tezlerinin savunduğu görüşleri dayanak olarak göstermiştir. Türk dili ve kültürünün anayurttan göçlerle dünyanın başka yerlerine taşınarak bir yayılma gösterdiğini ve zamanla hâkim kültür durumuna geldiği söylemiştir. Tankut’a göre Türk tarih tezi sayesinde rotası belirlenen bu göç kollarının diğer ulusları dil açısından ne kadar etkilediği meselesini de -kelimeleri analiz metoduyla- Güneş Dil Teorisi üstlenmiştir.¹⁰⁶⁴

Teori ortaya atıldığı ilk dönemlerde dilde aşırı tasfiyeci bir anlayışı savunduğu ya da yabancı kelime kullanımına asla izin vermeyeceği gibi başlıca eleştirilere maruz kalmıştır. Tankut teoriye yönelik yapılan bazı eleştirilere cevap vermek için kurduğu: *“Güneş-Dil Teorisi’nin dilde yapılmak istenilen bir tasfiye ve temizleme ameliyesini karşılamak ve asla ecnebi kelime kullanmamak yolundaki temayülleri önlemek maksadıyla ortaya atıldığını iddia edenler aldanmışlardır. Güneş-Dil ekolü mensuplarından hiçbir fert böyle bir şey düşünmedi.”* cümleleriyle bu yöndeki eleştirilerin yersiz olduğunu söylemiştir.¹⁰⁶⁵ Tankut buna karşılık Osmanlı dönemine eleştiride bulunarak Türkçenin özellikle Farsça, Arapça ve Greko-Romen kelimelerin istilasına altında bunalmaya başladığını ve bunu düzeltmek için Cumhuriyet döneminde atılan adımların da doğal karşılanması gerektiğini savunmuştur. II. Meşrutiyet döneminde dilde atılan öz Türkçe merkezli adımların Cumhuriyet döneminde daha planlı ve kamusal bir destekle Türk dil devrimine dönüştüğünü böylece Türkçenin köklü geçmişinin ve zengin yapısının ortaya çıkarıldığını yazmıştır. Ona göre Güneş Dil Teorisi de bu dil devriminin bir sonucu olarak ortaya çıkan en önemli dil buluşudur.¹⁰⁶⁶

2.3.2.1. Antropolojik ve Etimolojik Yaklaşımları

Tankut, Türk milletinin siyasi ve kültürel varlığı ile tarihteki en köklü medeniyete sahip olduğunu dolayısıyla Türk dilinin de tarihin en eski ve köklü dili olduğunu savunmuştur.¹⁰⁶⁷ Tankut antropoloji bilimi ile Güneş Dil Teorisi’nin ortak bir görev için çalıştığını yazmıştır. Tankut’a göre Türk olup zaman içerisinde değişen ulusların Türk olduğunu ispatı antropolojik incelemelerle ortaya konulurken eski dillerin ana kökünün Türkçe olduğunu ortaya koyan da analiz yöntemleriyle Güneş Dil Teorisi olmuştur.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶⁴ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.38-39.

¹⁰⁶⁵ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.39.

¹⁰⁶⁶ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.40.

¹⁰⁶⁷ Kitabın bu başlığı ve içeriği ile *“Ağdad Tepesi”* kelimesinin analizi, *Ulus* gazetesinin 3 Ocak 1936 tarihli ve *Kurun* gazetesinin 10 Ocak 1936 tarihli baskılarında yer almıştır.

¹⁰⁶⁸ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.10.

İlk insanların ortaya koyduğu dil ve onu oluşturan kelimeleri, Güneş Dil Teorisi'nin usulleri yoluyla ırklarını tespit için kullandığını belirten Tankut, ilk konuşulan kelimelerin güneşin merkezde olduğu altı gruptan oluştuğunu yazmıştır. Bunları: “(...) *Güneşin altı kategoride topladığımız vasıflarında ve onların delâletiyle donmuş, büyümüş anlamlarda birer merkezlik hassası vardır. Meselâ: Kuvvet, kudret anlamlı gruplar; hareket, mesafe anlamlı gruplar; yükseklik, büyüklük manalı gruplar, ilâhî manaların grubu toprak su grubu gibi.*” şeklinde ifade etmiştir.¹⁰⁶⁹

Tankut, *Sümer ve Akkad Contribution a l'histoire de la Civilisation dans la Basse Mezopotamie* isimli kitabı olan Charles F. Jean'ın kitabından örnekler vererek kelimelerin kaynağının “Güneş” olduğunu şu cümleleriyle tanımlamaktadır: “*İlk insanlar her şeyin üstünde ve her şeye hâkim olan Güneşe tapıyorlardı. Güneşin karşısında insan gövdesinin fizyolojik, hareketlerde alana çıkan ilk hayranlık sesleri ilk kelimeleri yaptı. Ve şüphesiz ki bunlar yalnız Güneşin vasıflarını anlatıyordu. Eşyaya ve hâdiselere de aynı adları koydular. Bunlar sonraları birere müstakil mabut oldu. (...) Böylece anlaşılıyor ki: ilk insanlar maddî, manevî; tanıdıkları varlığa hep Güneşin adını veriyorlardı*”¹⁰⁷⁰

“*Dil milliyetin ifadesidir.*” cümlesini kullanan Tankut, günlük hayatta Türkçe konuşmayanların ancak antropolojik veya etnolojik verilerle Türklüklerinin ispatlanacağını söylemiştir. Türkçe konuşmanın Türk kimliğinin temel belirleyicisi olduğuna değinen Tankut, dilin ulusal kimliğin varlığı için temel itici güç olarak değerlendirmiştir. “(...) *kalbe en yakın olan yol dilin ucundan geçer.*”¹⁰⁷¹ diyen Tankut, dili en önemli ve etkili toplumsal anlaşma aracı olarak göstermiştir. Her milletin dilini millileştirme amacı güttüğünü ve bunu gerçekleştirmek için farklı yollar denediklerini söyleyen Tankut, Orta Asya kültür havzasından çıkıp dünyaya yayılan Türk medeniyetini ve bu medeniyetin onun kadar eski dili hakkında şunları söylemiştir:

“*Büyük Türk Milletinin tarihini bilmeden diline girmek hatalı olur. Ve hiç şüphe yok ki siz Türk Tarihini büyük bir sevgi ile ve millî heyecanın kemaliyle okudunuz. Öğrendiniz ki medenî insanlığın ilk yurdu olan Orta Asya’da yaşamış brakisefal insanlar tabîî zaruretlerin zoru ile yurtlarını bırakarak dört yandan ve birçok kollar halinde denizlere doğru yayıldılar. (...) İklim iklim bütün dünyayı dolaşan bu Türklerin toprağı işlemek, madeni bulmak onu döğmek ve işlemek gibi endüstrisi, hayvan üretmek, yetiştirmek, çalıştırmak gibi ilmi, resim yapmak gibi güzel san’ atı vardı. Astronomide, meteorolojide ve devlet idaresinde üstat idiler. Büyük hacimdeki akınları sevk ve idare için yetişmiş adamları, konulmuş*

¹⁰⁶⁹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.105.

¹⁰⁷⁰ *Ulus*, 2 Ocak 1936, s.1-2.; *Kurun*, 7 Ocak 1936, s.5.

¹⁰⁷¹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.7.

kanunları vardı. Şu halde bu camianın ileri bir dilde bulunmak tabii idi. Bu dil Türkçe idi.”¹⁰⁷²

Tankut, Türklerin gittiği yerlerde ana yurttan devam eden yeni göçlerle beslenerek zamanla demografik gücü ve baskın kültürü oluşturduğunu belirtmiştir. Bu durumun doğal sonucu olarak da Türkçenin dünya üzerinde geniş bir yayılma alanı bulduğunu hatta yaygın kullanılan bir dil haline geldiğini ifade etmiştir. Bu düşüncesini kanıtlamak için eski Türk lehçesi olarak ifade ettiği Sümer dilinde geçen ve *toprak*, *yurt* manalarına gelen “*Kalam*” kelimesinin Arapçadaki karşılığı “*iklim*”, İngilizcedeki karşılığı “*climate*” kelimelerini göstermiştir. Aynı Türkçe kökten türemiş Fransızcadaki, Almancadaki, Rumcadaki, Farsçadaki ve Kazan lehçesindeki karşılıkları açıklayıcı örnekler vererek bu kelimenin tüm dillere Türkçeden geçtiğini söylemiştir.¹⁰⁷³

Dillerin tek bir kaynaktan mı yoksa birbirinden farklı birçok kaynaktan mı geldiği sorusunu değerlendiren Tankut, bu konudaki görüşünü sorduğu: “*Acaba bidayette bütün insanlar bir tek dil mi konuştular, ayrı ayrı diller mi kullandılar?*” sorusuyla desteklemiştir. Tankut güçlü bir kültürün ürünü olan Türkçenin bütün dillere kelime verebilmesini doğal ve kaçınılmaz olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁷⁴ Türkçenin bilinen birçok dilin kaynağını oluşturduğu ve dünya üzerinde geniş bir coğrafyada yaygın bir medeniyet dili olduğu örneklerle anlatan Tankut’a göre etkileşim sonucu dünyada dolaşmış ortak bir kültür ve dil meydana gelmiş ve bu dil de Türkçedir. Bu görüşünü batılı dil âlimlerin yaptığı bu yöndeki bazı çalışmalara bağlamıştır. Bunlardan biri daha önce bahsettiğimiz gibi Sümer, Hitit, Mısır, Etrüsk gibi dillerin kaynağının Türkçe olduğunu savunan Fransız olan *Hilaire de Barenton*’dur.¹⁰⁷⁵

Tankut, Sümerce ve Hititçenin kaynağının Türkçe olduğunu söylerken günümüzde Pakistan sınırları içerisinde yer alan İndus vadisindeki iki önemli uygarlık havzası *Mohanjodaro* ve *Harappa* da yapılan kazılarda bulunmuş yetmiş kadar eserin üzerindeki yazıların, Sümer kültür havzasıyla benzer olduğunu örnek olarak göstermiştir. Tankut görüşünü desteklemek için *Mohanjodaro* ve *Harappa* kültür havzaları hakkında kitap yazan G.R. Hunter’in çalışmalarına yer vermiştir. Hunter’in kitabında yer verdiği eski kültür bölgeleri *Mohanjodaro* ve *Harappa* yerleşim alanlarının tipik Sümer site yerleşimine benzediği, kazılarda elde edilen tablet ve mühürler üzerinde de Sümer yazısının aynısının olduğu yönündeki bilgilerden bahsetmiştir.¹⁰⁷⁶ Tankut’un örnek verdiği diğer batılı dil bilimci, Sümer grameri hakkında ilk çalışmaları bulunan Amerikalı Stephen Herbert Langdon’dır. Langdon’ın yazdığı Sümer grameri sayesinde *Mohanjodaro* ve *Harappa*’daki

¹⁰⁷² Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.8.

¹⁰⁷³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.9-10.

¹⁰⁷⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.11.

¹⁰⁷⁵ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.11.

¹⁰⁷⁶ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.12.

kültürel bulguların okunabildiğini söyleyen Tankut, bu yazıların -aralarında üç dört bin yıl ve binlerce kilometre olmasına rağmen- Orhon yazısıyla birebir olduğunu savunmaktadır.¹⁰⁷⁷

Tankut, geniş bir coğrafyada yaşayan iki farklı uygarlık Hint ve Sümerlerin iki heceli ve bitişken aynı dili kullanmalarını ve yazı ile dil arasındaki benzerliklerini, Türklerin anayurtlarından başlayıp dünyanın dört bir yanına doğru yapmış oldukları göçün bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Türk boylarının göçler sırasında yaşamsal faaliyetler için uygun gördükleri su kaynaklarını tercih ettiklerini bu yüzden de Fırat ve Sint nehirleri boyunca yerleştiklerini ifade etmiştir. Tankut, Türkçenin dünya üzerinde yayılmış bir dil olduğunu göstermek için başka bir örnek vermektedir. Örneğinde: Amerika'nın batısında bulunan *Île de pâque*' da (Büyük Okyanusta, Şili açıklarında bulunan ve günümüzde Paskalya Adası denilen yer) misyonerler tarafından bulunan ahşap bir tepsi üzerinde yer alan yazıların *Mohanjodaro* yazısıyla aynı kökten geldiğini ve bunun da kaynağının Türkçe olduğunu ileri sürmüştür.¹⁰⁷⁸

Türkçenin dünya dillerinin ana kaynağı olduğunu ispat etmek için örneklerine bir Türk lehçesi olan Yakut dilinden bahsederek devam etmiştir. Sibiry'a da uzak ve neredeyse etkileşime kapalı olan bu bölgede konuşulan dilde Avrupa'da konuşulan dillerde yer alan birçok kelimenin var olduğunu yazmıştır. Bu kelimelerin etimolojik (köken) ve morfolojik (yapısal) olarak aynı özelliklere sahip olduğunu söyleyen Tankut, Türkçeyi millileştirmek için izlenecek yolu şu cümlelerle tarif etmiştir: *“Şimdi bu umumî malûmatı edindikten sonra dilimizi millileştirmek için ne yapmak, hangi yoldan yürümek lâzım geldiğini aydınlık içinde ve selim bir akıl ile muhakeme edebiliriz ki İstiklâl ve milliyetçilik şiarımız ve ilim yolumuzdur.”*¹⁰⁷⁹ Tankut örneğini verdiği kültür bölgeleri vasıtasıyla; Türkçenin dünyada farklı yerlerde konuşulan dillere kaynaklık ettiğini ve bu yönüyle Türkçenin ulusal özelliğinin yanında aynı zamanda önemle savunduğu evrensel bir dil olma yanını ortaya koymaya çalışmıştır.

Türkçe ile Sümer dili arasındaki bağlantıya, her iki dil arasındaki etkileşimin varlığını mukayese yöntemiyle detaylı olarak değinmiştir. Daha önce incelemesini yaptığımız yazılarının birçoğunda Sümerleri, Türk dillerini de Türkçe olarak tanımladığını belirtmiştik. Sümerlerin izleri araştırıldığında kökenlerinin Orta Asya'daki kültür havzalarına kadar dayandığı bu nedenle iki dil arasında, mekânsal ayrılık olsa da tarihsel bir bütünlük ve süreklilik olduğunu savunmuştur. Sümer dilinin araştırma sürecini tarihi verilerle anlatan Tankut, Sümer tabletlerinin ilk defa 1851 yılında İngiliz arkeolog ve çivi yazısı uzmanı A. H. Layard ve 1853 yılında oryantalist bir İngiliz H. C. Rawlinson tarafından okunduğunu söylemiştir.

¹⁰⁷⁷ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.13.; Hasan Reşit Tankut, “Sümer Mahancodaro Harappa ve Anadil”, *Ülkü*, C.:6, (32), Birinci Teşrin, Ankara: 1935, s.90.

¹⁰⁷⁸ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.13.; Hasan Reşit Tankut, “Sümer Mahancodaro Harappa ve Anadil”, *Ülkü*,...,s.91-92.

¹⁰⁷⁹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.14.

Tankut, Sümer dilinin nasıl okunduğuyla ilgili: “(...) Yarım asır önceki âlimler eski Kalde dili ve yazısı diye bir şey biliyorlardı. Fakat bunun kimse okuyamıyordu. Çünkü Sümer dili ölü dillerdendi. Onun çivi yazısı da kendisi ile beraber ölmüştü. Fakat henüz yaşayan bir Asurca ve Med dili vardı. Onlar da çivi yazısı kullanmış oldukları için meselâ Asur abidelerinden ve Medyalı Sirus’un kitabelerinden çivi harflerinin kıymetini tayin etmek kabil oluyordu. Böylece cuneiforme denilen yazılar harflerine teker teker kıymet vermek ve böylece Sümer eserlerini okuyup ölmüş Sümer dilini ilim âlemi için diriltmek kabil oldu.”¹⁰⁸⁰ cümlelerini kullanmıştır. Sümer tabletleri üzerinde yapılan çalışmalarda dilbilimcilerin birbirinden farklı yorumlarda bulunduğunu söyleyen Tankut, bu durumun dilin tüm yapısında karışıklık yaratacak kadar çok olmadığını, tüm dilde sadece yüzde dört-beş civarında olduğunu ifade etmiştir.

Araştırmalar neticesinde Sümer dili hakkında “İskitik” tabiri böylece ortaya çıkmıştır. Bu kavram, Orta Asyalı bir Türk kavmine (İskitlere) işaret etmekteydi. Tankut yeni araştırmaların zaman içerisinde Sümer diline Türkçeyle bağlantılı olduğunu gösteren “*Turanî*” bir kimlik kazandırdığı ifade etmiştir. Her iki dil arasındaki benzerlikleri dil bilimin *fonetik* (ses bilgisi), *konson* (ünsüz harfler), *morfoloji* (yapı bilim), *sentaks* (söz dizimi) ve *vokabüler* (söz varlığı) bakımlarından karşılaştıran Tankut, dil bilimcilerin çalışmalarından yola çıkarak Sümer dilinin Türkçenin bir parçası olduğu ve Güneş Dil Teorisi’nin kelime analiz yöntem ve metotlarıyla bunun bir kez daha ispat edildiğini söylemektedir.¹⁰⁸¹

Sümer dilinin yapısal ve fonetik bakımdan bir Türk lehçesi olduğu hususunda: “*Sümercenin eski bir Türk lehçesi olduğunda asla şüphe etmemelidir.*” diyen Tankut, bu eski dilin nasıl meydana geldiğini anlamak için mitolojiye başvurulması gerektiğini eklemiştir. “(...) İlk kelime kökleri tabiat güçlerine karşı insanların bilmeyerek ve fizyolojik bir hareketle çıkardıkları ses parçalarından başlar. Bu ses bir müddet ardı ardına tekrarlanır ve sonra birleşmeye başlar.” cümleleriyle teoride geçen, insanların güneş metaforu üzerinden ilk sesi nasıl çıkardıkları meselesine yeniden değinmiştir. Tankut, Sümer dilinin ortaya çıkışını ilahi bir güce ve tabiattaki bazı objelere karşı insanların farkında olmadan ortaya koydukları fizyolojik tepkilerine bağlamıştır.

Tankut: “*Güneş dil teorisi bize bu ilk ses parçasının (a) olduğunu ve a a a gibi tekrarlandığını söyler. a lar tekrarlandıkça sıklaşır, sıklaştıkça bitişir ve nihayet birleşir. İki (a) birleşmesinden çıkan ilk söz unsuru (. + ğ) olmuştur. Çok eski Türk diline bakarak daha henüz yedi bin yıllık olan Sümercede bile bu (a) ve (a a) yı bulabiliyoruz.*”¹⁰⁸² cümleleriyle Türkçe ile Sümerce arasında yapısal bir benzerlik kurmuştur. Sümer dilinde tıpkı Türkçede olduğu gibi ilk sesin “a” olduğunu

¹⁰⁸⁰ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.35.

¹⁰⁸¹ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.41-52.; Sümer dili ile Türkçede kullanılan ortak kelimeler çalışmamızın önceki bölümlerinde tablo halinde verilmiştir.

¹⁰⁸² Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.29.

söyleyen Tankut, bu düşüncesi için Türkçe ve Sümer dilinde ortak kullanılan “a” ve “a a” ses parçalarının gerek sade gerekse ekli kullanımı sonucu türeyen “su”, “zaman”, “haraket”, “ışık”, “kuvvet”, “gıda”, “hayat”, “sahip” ve “efendi” kelimelerini örnek göstermiştir.¹⁰⁸³

Tankut, etimolojik yapısı analiz edilmeye başlanan bir kelimenin hangi gruba ait olduğunun bilinmesinin doğru sonuca ulaşmak için önemli olduğunu söylemiştir. İlk insanların her şeyin üstünde gördüğü objenin güneş mefhumu olduğunu ve teorinin ortaya koyduğu ilk sesin “a” ilk ekin de “ğ” olduğu bilgisini yinelemiştir. İlk insanların güneşi anlamlandırdıktan sonra güneşi merkeze alarak zamanla ona ait olan diğer kavramlara yönelmişlerdir. Bu kavramlardan biri de su olmuştur.¹⁰⁸⁴

Babil ve Sümerlerden itibaren ilk insanların su için kullandıkları kavramlar hakkında bilgiler verdiği yazısında suyu ifade etmek için bu uygarlıklarca kullanılan “ab, absu, a, aa, aaa, ay, ağ, ak, ah, ab, mummu’su” kelimelerinin kök bilim açısından Türkçe olduğunu söylemektedir. Su mefhumunun, Sümer ve Babil kültürleri ve inançları üzerinde önemli olduğunu belirten Tankut, bu kavramların dini bir düşünce etrafında ortaya çıktığını söylemektedir. Uygarlıkların suyu tanrısal bir metafor olarak düşündüklerini bu nedenle Babillerin tatlı suya *absu* (erkek), tuzlu suya ise *Tyamat* (kadın) dediklerini, Sümerlerin EA kelimesi ile *suların durduğu yer* veya *yer tutmuş suyu* ifade ettiklerini belirtir. Benzer inanışların Hint ve Cermen mitolojilerinde de görüldüğünü ve medeniyetlerde de su tanrılarının olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸⁵ İlk uygarlıklar için suyun önemini ortaya koyarken Sümerlerin okyanusların tanrısına “EA” dediklerini söylemiştir. “EA” kelimesinin sözlük anlamının: “(...) herhangi bir çukurda toplanmış su” olduğunu ve Sümerlerin “EA” ismine “*Lugal apsuka yani su âleminin ve su ülkesinin büyüğü, kralı diyorlardı.*” demiştir.¹⁰⁸⁶ Tankut, bu düşüncelerini birçok dildeki kullanımları örnekleyerek, toponomik kanıtlar ile desteklemekte böylece yer adalarından yola çıkarak kelimelerin kullanım benzerliğini ve aynı köklerden geldiğini ifade etmektedir.¹⁰⁸⁷

Merkezini Elam ülkesi olarak tarif ettiği “EA felsefesinin”, Anadolu başta olmak üzere Yunanistan, Hindistan, İran, İbrani, Balkanlarda Sicilya Kolonileri, Fransa, İsveç ve Danimarka gibi birçok yere yayıldığını yazılmıştır. “İslâm felsefesinde her şeyin sudan canlandığı fikrini gayet geniş buluyoruz.” ifadesini kullanan Tankut’a göre su kavramını kullanan ilk medeniyetin kim olduğu doğru bir şekilde tespit edilirse dünyadaki diğer isimlerin de bu kavramdan türemiş olduğu fikri kolayca ortaya çıkmış olur. Bu kavramı kullanan öncü medeniyetin Sümerler olduğunu savunan Tankut, Hint tanrısı “*Trita aptya*” ismini “ap” ve “tya” diye ikiye ayırır. “ap” ismini doğrudan doğruya suya karşılık geldiğini, “tya” nın

¹⁰⁸³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.30.

¹⁰⁸⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.106.; *Ulus*, 2 Ocak 1936, s.1-2.; *Kurun*, 7 Ocak 1936, s.5.

¹⁰⁸⁵ *Ulus*, 10-11 Mayıs 1936, s.1-2.

¹⁰⁸⁶ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.107.

¹⁰⁸⁷ *Ulus*, 12-13-14-15-16-17-18-19-20 Mayıs 1936, s.1-4.

anlamını ise *sulu toprak* yani *çamur* olarak belirtir. Tankut, birçok dildeki kullanımları örnekleyerek bu düşüncelerini toponomik kanıtlar ile desteklemekte böylece yer adlarından yola çıkarak kelimelerin kullanım benzerliğini ve aynı köklerden geldiğini ifade etmektedir.¹⁰⁸⁸

Yakut lehçesinde *çömlekçilikte kullanılan toprağı* belirtmek için kullanılan “*tuoy*” ile *çamur* için kullanılan “*toe*” isimlerini, Arapçada *çamur* için kullanılan “*tîn*” ve Almancada *kil* ve *kil çamuru* için kullanılan “*ton*” kelimelerinin aynı Türkçe kökten geldiğini ileri sürmüştür. Benzer kelimelere devam eden Tankut, Yunan mitolojisinde geçen *denizler tanrısı*, “*Neptün*” isminde yer alan “*Nep*” hecesinin *su* anlamına, “*tun*” hecesinin ise *çamur* anlamına geldiğini ve Almancada *su buharı*, *sis* anlamlarında kullanılan “*nebel*” isminin de yine aynı kökten geldiği değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁰⁸⁹ Tankut, aşağı yukarı tüm dillerde *su*, *çay*, *ırmak* anlamlarında kullanılan “*oha*, *ab*, *aba*, *ew*, *ahwa*” kavramlarının bugün dünyada Moskova, Varşova, Poltova, Artova ve Yalova gibi yer adlarına da kaynaklık ettiğini savunmuş ve böylece yeniden toponomiden faydalanarak örnekler vermiştir. Bu örnekler ve değerlendirmelerden yola çıkan Tankut, Türkçede *su* anlamına gelen “*o*, *a*, *ö*, *u*” seslerinin ilk kez Türkler tarafından bütün dünyaya yayılmış olduğunu öne sürmüştür.¹⁰⁹⁰

Tankut, ana gövdesi Türkçe olan Sümer dilinde geçen *su* ile ilgili kavramları: “*a*, *aa*, *aaa*, *ay*, *ağ*, *ak*, *ah*, *ab*, *ap*, *am*, *suma*, *muap*, *apsu*” şeklinde sıraladıktan sonra benzer kullanımların Fars, Hint ve Cermen mitolojilerinde yer aldığını belirtmiştir. Mitolojik kaynaklarda geçen Farsça “*homa*”, Hintçe “*aptya*” ve Cermence “*mîmio*” isimlerinin aynı kökten geldiğini savunan Tankut, daha sonra Güneş Dil teorisi metodu ile bu kelimelerin aynı etimolojik kökten geldiğini ifade etmiştir.¹⁰⁹¹

Sümer dilinde *su* anlamını taşıyan kelimeleri bir tablo halinde düzenlemek konuyu daha anlaşılır yapacağı inancındayız. Tankut’un ifadelerinde kullandığı Sümer dilinde *su* anlamına gelen kelimelerin tablosu şöyledir:

Tablo-7: Sümer Dilinde Geçen “Su” Anamlı Kelimeler¹⁰⁹²

Kelime	Anlamı	Kelime	Anlamı
<i>a</i> , <i>aa</i> , <i>aaa</i> ,	<i>su</i> , <i>buğu</i> , <i>şebnem</i> , <i>sulak yer</i>	<i>işi</i>	<i>ağlamak</i>
<i>a</i> , <i>â</i>	<i>soğuk yağmur</i> , <i>kanal</i> , <i>ağaç dikme</i>	<i>ab</i> , <i>ap</i>	<i>deniz</i> , <i>bahçıvan</i>
<i>a</i> , <i>ab</i> , <i>abba</i> , <i>ba</i>	<i>deniz</i> , <i>okyanus</i> , <i>deniz dalgası</i>	<i>ag</i> , <i>ak</i> , <i>eka</i>	<i>deniz</i>
<i>a</i> , <i>abaa</i>	<i>zift</i> <i>asfalt</i>	<i>ah</i> , <i>ih</i>	<i>nehir</i>
<i>abki</i>	<i>sığır için otlak</i> , <i>sulu yer</i>	<i>amuru</i>	<i>sel</i>
<i>absin</i>	<i>intaş</i> , <i>doğurma</i> , <i>yetişme</i>	<i>a</i> , <i>an</i> , <i>ân</i>	<i>yağmur</i>
<i>abbar</i>	<i>kamışlık</i> , <i>sazlık</i> , <i>sulu yer</i>	<i>es</i> ,	<i>su</i> , <i>gözyaşı</i>
<i>a-ri</i> , <i>arî</i>	<i>su ile silip süpürme</i> , <i>nehir</i> , <i>kanal</i>	<i>es’emin</i>	<i>meşrubat</i> , <i>içki</i>

¹⁰⁸⁸ Ulus, 12-13-14-15-16-17-18-19-20 Mayıs 1936, s.1-4.

¹⁰⁸⁹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,...,s.113-115.

¹⁰⁹⁰ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,...,s.116-120.

¹⁰⁹¹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,...,s.108-111.

¹⁰⁹² Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,...,s.121-122.

arabu	su kuşu	es, ese, is	su yatağı
ambar	batak arazi, havuz, göl	is, îs	ağlamak, gözyaşı
eş	ağlamak, su	ul, ullu, ulı	su, sulamak, su içmek

Bu kelimelerin etimolojik yapısını Güneş Dil Teorisi'ne göre ele alan Tankut, Türkçe ve lehçelerindeki anlamları su ve su ile ilgili olan kelimelerin farklı dillerdeki örneklerini böylece analiz etmiştir.¹⁰⁹³

Türkçenin ana kökü olan “-a” foneminin oluşturduğu özel isimlerine değinen Tankut, Sümeroloji sahasında çalışmaları olan *Fransız Charles-François Jean*'ın çalışmalarında örnek olarak gösterdiği “*agu, agua, aguduni, ağurı, ağına ve agni*” isimlerinin bütün dillerde *ateş* ve *güneş tanrısı* anlamında kullanıldığını belirtmiştir.¹⁰⁹⁴ Bunun gibi birçok kelime örneği veren Tankut, Sümercede tabiat kuvvetlerini ve objelerini ifade eden tüm kelimelerin Türkçede olduğu gibi aynı kökten geldiğini ve bu durumu da iki dilin arasındaki akrabalığın kanıtı olarak göstermiştir.

Sümer dilinin bir Türk lehçesi olduğunu ispat için Sümerce ile Türkçe arasında bir karşılaştırma yapan Tankut, bu fikrine iki dilde geçen ortak kelimeleri örnek göstermiştir. Tankut'un tespitini yaptığı iki dilin ortak kelimelerinden birkaçı tablo şeklinde anlamlarıyla şöyledir:

Tablo- 8: Türkçe ve Sümer Dilinde Yer Alan Benzer Kelimeler¹⁰⁹⁵

Türkçe	Sümerce	Anlamı
Alan, Al	Al	Alan, Açıklık
Ata	Ad (Adda)	Ata, baba
Aralaşmak	Ara (İr)	Yürümek, Yol Almak
İrilmek	Ara	Geçit, Yol
Balta	Bal	Balta
Parlamak	Bar	Parlamak
İlmek	İle	İp, İlmek
Uluma	İlu	Ulumak
Kaşan	Kaş	Kaşanmak
Isı, Isıg	İzi	Sıcak
Ev	E	Ev
Tanrı evi	Edingir	Mabed
Kıyı	Kıya	Sahil
Ece	Egi	Prenses
Eşmek, Eşemek	Eş	Eşmek, Kazmak
Kuyum	Ku	Gümüş
Şişko	GişKu	Şişman Adam
Dim Dik	Dim	Dik Duran
Doğum	Du	Çocuk
Demek	De	Demek
Durmak	Duru	Duran

¹⁰⁹³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,...,s.123-132.

¹⁰⁹⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ...,s.31.

¹⁰⁹⁵ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ...,s.36-37.

<i>Koşu, Koşmak</i>	<i>Kuşu</i>	<i>Hayvan</i>
<i>Gülmek</i>	<i>Gul</i>	<i>Gülmek</i>
<i>Güleş, Gülenç</i>	<i>Guleş</i>	<i>Gülen Adam</i>
<i>Sağlamak</i>	<i>Sağ</i>	<i>Yemin</i>
<i>Yir, yaruk</i>	<i>Sir</i>	<i>Işık, nur</i>
<i>Aralaşmak</i>	<i>Ara</i>	<i>Yürümek, yol almak</i>
<i>Burgu</i>	<i>Bur</i>	<i>Delik</i>
<i>Balta</i>	<i>Bal</i>	<i>Balta</i>
<i>Odun</i>	<i>Udun</i>	<i>Odun, fırın</i>
<i>Us</i>	<i>Us</i>	<i>Akıl</i>
<i>İp</i>	<i>İb</i>	<i>İp</i>
<i>Ulu</i>	<i>Ul, Ulu</i>	<i>Parlak, Yüksek</i>

Tankut'un iki dil arasındaki geçirgenliği gösterdiği başka bir örnek de Sümercede "*halk, toplantı ve cemiyet*" anlamlarına gelen "*uk- kin*" kelimesidir. Bu kelimenin Göktürk ve Uygur metinlerinde geçen Türk lehçelerindeki aynı anlamı taşıyan karşılıkları "*ugis, oğş, okuş ve uğuş*" kelimeleri olduğunu öne sürmüştür.¹⁰⁹⁶

Sümer dilinin Türkçenin bir kolu olduğunu savunan Tankut, aynı bağlantının Hitit dili ile Türkçe arasında da mevcut olduğunu savunmuştur. Hitit dili üzerinde yapılan ilk çalışmalara değinen Tankut, Hitit dilinin Altay dil grubuna bağlı bitişken bir dil olduğunu ortaya koyan İngiliz dilbilimci A. H. Sayce'in düşüncelerinin 1887 yılında İngiltere'de düzenlenen *İngiliz Antropoloji Kongresi*'ndeki bilim çevrelerince de genel bir kabul gördüğünü söylemiştir. Sonraki yıllarda dilbilimciler *Isaac Taylor, Hyde Clarke, C. Bettin, Birch, Lacouperie, Pieser Wright* tarafından yapılan benzer çalışmaların katkılarıyla bu görüş desteklenmiştir. Bu görüşlerden yola çıkarak Hitit dili ile Türkçenin aynı dil grubuna mensubiyetini savunan Tankut, daha sonra iki dilin karşılaştırmasını yapmıştır. Hitit dilini *tipoloji* (yapısal ve işlevsel), *fonetik* (ses bilgisi), *morfoloji* (yapı bilim), *sentaks* (söz dizimi) ve *vokabüler* (söz varlığı) bakımlarından ele almış ve Hint-Avrupa dil grubundan ziyade yapı bakımından (bitişken ve bükülgen özellikleri) Türkçe ile birebir olduğunu öne sürmüştür. Tankut: "(...) *Her sahada dikkate değer bir mutabakat görüldü.*" diyerek, Hitit dilinin Türkçe ile birebir olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁹⁷

Tankut, Sümer dili ile Hitit dilinin dil biliminin kriterleri ve Güneş Dil Teorisi'nin yöntemlerini kullanılarak Türkçe olduğunu vurguladıktan sonra kullandığı: "*Türk Dil Ekolü, Türk dil grubunun ilk üstün medeniyetini söylemiş ve konuşmuş olduğuna kanidir. Bu itibarla Türkçe bütün medenî dil grupmanlarıyla mukayesesi yapılabilen bir ana dildir. Neolitik medeniyet Orta Asya'daki merkezinden Türk akınları ve göçleri vasıtasıyla yayıldı. Her göç uğradığı yer halkına bu medeniyetin kültür malzemesini tanıtırken dillerine de bu malzemenin lâfızlarını kattı.*" cümlelerle, Türkçenin nasıl yayıldığını ve hâkim bir medeniyet dili haline nasıl geldiğini dile getirmiştir. Türkçenin bir ana kültür dili olduğu İskandinav'dan kara Avrupa'sına kadar uzanan geniş bir coğrafyada kullanılan

¹⁰⁹⁶ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.38.

¹⁰⁹⁷ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.52-64.

kelimelerle aktarmıştır. Batı dillerine Türkçeden geçme birçok kelimenin Güneş Dil Teorisi'nin kelime köken bilim yöntemleri sayesinde kuvvetli birer delil olarak ortaya koymuştur.¹⁰⁹⁸

Tankut'a göre “*baba, cet*” anlamlarına gelen bu ilk kelime insanın bilinçli olarak kullandığı ilk kelime olup, Türk lehçeleri Elam dili, Sümer dili ve Hitit dilinde (Etice) de aynı anlamda kullanılmaktadır. Sümer ve Elam dillerinde “*adda*” veya “*atta*” olarak telaffuz edilen kelimenin Hitit dilinde “*atta*” veya “*attas dingir mes*” olarak kullanıldığını yazmaktadır. Bu durumun Türk kültürün yayılım gösterdiği tüm coğrafyalarda aynı şekilde görüldüğünü yazan Tankut, Almancada “*baba*” anlamında kullanılan “*vater*”, Latincedeki “*pater*”, Godçada geçen “*fadar*” kelimelerinin de “*ata*” kelimesinden geldiğini öne sürmektedir.¹⁰⁹⁹ Yine “*Ata*” kelimesinin morfolojisini Güneş dil teorisine göre analiz eden Tankut, kelimenin semantik (anlambilim) bakımından Arapçada “*nezir*” anlamında kullanılan “*adak*” kelimesinin kökünü oluşturduğunu söylemiştir.¹¹⁰⁰ Bu düşüncesini detaylandırmak için Arapçada “*ihsan*” anlamında kullanılan “*ata*” kelimesinin Türkçedeki “*ata*” ile aynı olduğunu söylemiştir. Tankut, *adak* ve *ata* kelimelerini alt alta koyarak analiz etmiştir.¹¹⁰¹

Aynı analiz metodunu kullanarak Türkçede “*büyük babanın babası*” anlamına gelen “*atavus*” kelimesinin Latincedeki kullanımının aynı kökten geldiğini belirtmiştir.¹¹⁰² Tankut, *Dairetülmârif*¹¹⁰³ isimli ansiklopedide geçen “*Atavisme*” kelimesi için kullanılmış tabirleri eleştirmiştir. “*Bu güzel Türk kelimesinin Türk âlimler tarafından Türkçe kitaplara nasıl geçirildiğini ibret gözü ile görebilmeniz için Dairetülmârif isimli kitaptaki izahların bir parçasını aynen aşağı geçirmeyi lüzumlu gördüm.*”¹¹⁰⁴ demektedir. “*Ata*” kelimesinin hem etimolojisi hem de tarihi ve coğrafik dağılımı hakkında bilgiler veren Tankut, kelimenin Eski Mısır, Kalde ve İtalyan dillerinde aynı anlamda farklı fonem geçişleriyle kullanıldığı ileri sürmüştür.¹¹⁰⁵

Tankut çalışmalarında öne sürdüğü fikirlerini somutlaştırarak, farklı dillerde geçen ortak kelimelerin ana kökünün teori yoluyla Türkçe olduğu örnekler üzerinden anlatmıştır. “*Her kelimedede bir ana kök bulunduğu muhakkaktır*” temel bilgisine dayanan Tankut, kullanılan ortak kelimelere örnekler vermiştir.¹¹⁰⁶ Tankut,

¹⁰⁹⁸ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.64-68.

¹⁰⁹⁹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.39-40.

¹¹⁰⁰ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.41.

¹¹⁰¹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.42.

¹¹⁰² Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.43.

¹¹⁰³ Osmanlı'da ansiklopedi çalışmalarına verilen isimlerden biridir. Maarif Meclisi üyesi Emrullah Efendi'nin girişimleri sonucu Ali Reşat, Ali Seydi, Mehmed İzzet ve L. Feuillet'den oluşan bir ortak çalışma kurulunun hazırladığı ansiklopedidir. Bkz.: Ayhan Aykut, “Ansiklopedi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.:III, İstanbul: 1991, s.217-227.

¹¹⁰⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.44.

¹¹⁰⁵ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.45-46.

¹¹⁰⁶ Hasan Reşit Tankut, *Güneş Dil Teorisi'ne Göre Pankronik*, ..., s.5.

Atatürk'ün mimarı olduğunu söylediği teorinin, Türkçedeki mükemmelliği ve genişliği nasıl ortaya koyduğunu, karşılaştırma yöntemi ve örnekler üzerinden öğretmeyi yöntem olarak belirlemiştir. Tankut'un yer verdiği farklı dillerde kullanılan kelimelerin ortak anlamlarının bazısını bir tablo halinde gösterelim:

Tablo-9: Tankut'un İfade Ettiği Farklı Dillerdeki Ortak Kelimeler¹¹⁰⁷

Kelime	Dil	Anlamı
Ot, Ut, Öt	Uygurca	Akıl ve hûş, Fikir, Hicap, Nasihat
Güt, Güdü	Türkçe	İdeal, Tasavvur, Tahayyül
Ar	Yakutça	Muhterem, Muhteşem, Koca, Büyük, Mukaddes, İlâhî
Arı	Koman Lehçesi	Halis, Helâl, İffetli, Mukaddes, Münezzeh, Pak, Saf, Tahir, Temiz
Ağar	Orhun	Sadık
Ağarmak	Türkçe	Beyazlanmak, Parlamak
Aruna, Aruşa	Sanskritçe	Altın sarısı, Kırmızımsı, Ateş rengi, Kırmızı
Auruşa	Avesta	Beyaz renk
Aurora	Latince	Şafak
Aurore	Fransızca	Şafak
As	Garp Türkçesi	Menfaat
As	Kırgız Lehçesi	Kalmak, Yükselmek (bir şeyden yukarı)
Ası	Türkçe	Menfaat
Asığ, Asık	Çağatay Lehçesi	Menfaat, İstifade
Ağış	Uygurca	Kaldırmak, Yükselmek
Ağışmak	Çağatay Lehçesi	Dağa doğru tırmanma yarışı
Asman	Farsça	Gök
Ass	Nordça	Allah
Os	Anglosakson	Allah
İt	Türkçe	İktidar
İğit	Uygurca	Kudretli
Eç	Garp Türkçesi	Hemşire
Egeç	Balkar Lehçesi	Hemşire
Bay	Türkçe	Asil, zengin, gani
Baya	Türkçe	Allah
Bağa	Avestaca	Allah, efendi
Bog, Bogat	Slavca	Allah, efendi, zengin
Big	İngilizce	Büyük

Tankut, öne çıkarmak istediği Güneş Dil Teorisi'nin yöntem esaslarına sık sık değinmiştir. “Konson” olarak belirttiği ünsüz harflerin Güneş Dil Teorisi esasınca değişime uğradığını yazmıştır. Teoriye göre “ğ, y, g, k, h” konsonları (ünsüz harfleri) ses değişimine uğrayarak sırasıyla: “v, f, m, b, p” seslerine dönüşmektedir. Bu bilgidan sonra Tankut, teorinin bu esasını örnek üzerinden somutlaştırmıştır. Uygur metinlerinde geçen ve kudretli manasına gelen “İğit” kelimesinin teoriye göre

¹¹⁰⁷ Hasan Reşit Tankut, *Güneş Dil Teorisi'ne Göre Pankronik*, ..., s.6-15.

konson değişimi yaşayarak; “İyit, İgit, İkit, İhit, İvit, İfit, İmit, İbit, İpit” gibi dokuz ayrı şekilde kullanılabildiğini ifade etmiştir. Kelimenin değişik dillerde ses değişimleri sonucu farklı telaffuz edilmesinin kelimenin ana kökünü değiştirmeyeceğini ilave etmiştir.¹¹⁰⁸

Tablo-10: “İgit” Ana Kökünden Türemiş Farklı Dillerdeki Ortak Kelimeler¹¹⁰⁹

Kelime	Dil	Anlamı
Ev, Ive, Eve	Eski Türkçe	Acele
İvik, İvek, İveti	Anadolu Türkçesi	Acele
İvi, Evi	Garp Türkçesi	İstimâl
Eveti, Evdi, Evdik	Anadolu Türkçesi	Seri, Acele
İvitlemek	Anadolu Türkçesi	İstimâl
İvit	Çuvaş Lehçesi	Fırlamak, atmak

Tankut, dünya dillerinin etimolojik açıdan Türkçe olduğu düşüncesine sahiptir. Buradan hareketle değişik dillerde geçen ana kökü Türkçe olan kelimelerden örnekler vermeye devam etmiştir. Bu kelimelerden biri Türkçede “atak” anlamında da kullanılan “İt” kelimesidir. Kelimenin ana kökünü muhafaza ederek bölgesel ve toplumsal farklılıklara bağlı olarak aldığı değişimleri; “Yitiz, Çitiz, Sitiz, Titiz” şeklinde belirten Tankut, bu kelimelerin dünya dillerindeki kullanımlarına şöyle yer vermiştir:

Tablo-11: Tankut’a Göre Ana Kökü Türkçe Olan Farklı Dillerdeki Ortak Kelimeler¹¹¹⁰

Kelime	Dil Grubu	Anlamı
Sitis	Yakutça	Öç ve intikam almak, yetişmek, kovalamak
Cet	Yakutça	Yiğit, olgunluk, erlik
Çet	Çağatay Lehçesi	Muharebe, kuvvetli, savaş
Çetiz	Kırgız Lehçesi	Açıkgöz, aceleci, çevik
Cetis	Kırgız Lehçesi	Olgunlaşmak, nazlanmak
Yit	Altay Lehçesi	Yiğit, delikanlı
Çit	Çuvaş Lehçesi	Dayanmak, tahammül etmek
Teğmek	Orhon Lehçesi	Harp etmek
Teğ	Farsça	Saldırmak, hücum, hamle
Tokımak	Kazan Lehçesi	Vurmak, dövmek
Tik	Yakutça	Çarpmak, fiske vurmak, bir şeyle veya bir şeye vurmak
Takti	Sanskritçe	Silah atar, acele eder, hücum eder
Taka	Avestaca	Koşuş
Tak	Farsça	Koşuş
Teku	Litvanca	Akmak, koşmak
Tok	Slavca	Cereyan

¹¹⁰⁸ Hasan Reşit Tankut, **Güneş Dil Teorisi’ne Göre Pankronik**,..., s.9.

¹¹⁰⁹ Hasan Reşit Tankut, **Güneş Dil Teorisi’ne Göre Pankronik**,..., s.9.

¹¹¹⁰ Hasan Reşit Tankut, **Güneş Dil Teorisi’ne Göre Pankronik**,..., s.10-12.

<i>Thiğgano</i>	<i>Grekçe</i>	<i>Dokunmak</i>
<i>Tango (tâge)</i>	<i>Latince</i>	<i>Dokunurum</i>
<i>Taikns</i>	<i>Gotça</i>	<i>Dokunma izi, işaret, değme</i>
<i>Tokken</i>	<i>Flamence</i>	<i>Vurmak, tokmak</i>
<i>Toquer, Tact</i>	<i>Fransızca</i>	<i>Tokmak, dokunma</i>
<i>Tactus</i>	<i>Latince</i>	<i>Dokunma</i>

Yine Türk lehçelerinde sık kullanılan “*Man, Men*” kelimelerinin anlamının “ölmezlik, eskilik, önlük, eskilik” şeklinde açıklarken bu ana kökten türemiş birçok kelime örneği vermektedir. Hatta insanın kudretini ortaya koyması için kendisine “men=ben” şeklinde hitap ettiğini aktarmıştır.¹¹¹¹

Yukarıda tablo halinde verdiğimiz kelimeler gibi birçok örnek veren Tankut’un kelimeler üzerinden ortaya koymaya çalıştığı düşünce; dillerin tarihsel gelişimi içerisinde kelimelerin farklı fonemlerle değişikliğe uğrayabileceğidir. Bu farklı telaffuzlara rağmen dünya dillerinin ana gövdesini Türkçe oluşturmaktadır.

Tankut’un Güneş Dil Teorisi yoluyla antropolojik ve etimolojik değerlendirmeye tuttuğu ve Türk olduklarını iddia ettiği diğer bir topluluk Mayalar olmuştur. Uygurları; Mu kıtasından gelen Mayalar olarak tanımlayan Tankut’a göre Mayaların kullandığı ve bir çeşit resim yazısı şeklinde tanımladığı “*Mu*” alfabesindeki semboller de Türkçedir. Bu iddiasını örnekler üzerinden temellendirmeye çalışan Tankut, teorisinin analiz yöntemini kullanarak; “*Mu, Mo, Maya*” kelimelerinin Türkçe olduğunu söylemiştir.¹¹¹²

2.3.2.2. Tarihsel ve Mekânsal Yaklaşımları

Tankut: “*Dil bilgileri tarih ve coğrafya ile omuz omuza yürümeğe mecburdur. Çünkü bir tek kelime bir insan ferdi ve bir lisan sosyal bir insan cemaati gibi hem biyolojik hem sosyolojik hayat sahibidir. O doğar, büyür, gelişir, yaşının devirlerine göre şekil alır. Umumî ve hususî kanunlara tâbidir. Bir vatani vardır. İstilâ eder, galebe çalar. İstilâ görür yenilir. Ve eğer tâbi olduğu kanunları ihmal ederse yahut istilâyâ mukavemet edemezse dejenere olarak kıymetini kaybeder ve nihayet ölür. Coğrafya, tarih bize dillerin bu hayat safhalarını göstermekte çok sadıktırlar.*”¹¹¹³ diyerek dilin canlı bir yapıya sahip olduğunu ve tarih ile coğrafya ilimlerinden bağımsız ele alınmayacağını vurgulamıştır. Tankut’un bu düşüncesine daha sonraki çalışmalarda sıkça yer verdiğini göreceğiz.

Tankut, Güneş Dil Teorisi’ni anlatmak için başvurduğu yöntemlerden biri de tarihi gelişmelerden faydalanmak olmuştur. Bu nedenle kelimelerin köken bilim analizini yaparken tarih ve toponomiye sık sık başvuracaktır. Tankut, “*Tarik*” kelimesinin analizini yapmak için tarihten faydalanmış ve Emevîlerin ünlü komutanı

¹¹¹¹ Hasan Reşit Tankut, “Man, Men”, *Türk Dili Belleten*, TDK Yayınları, (27-28), Ankara: Şubat, 1938, s.67-71.

¹¹¹² Hasan Reşit Tankut, “Maya Alfabesi ve Mayaların Türk Orijini”, *Türk Dili Belleten*, TDK Yayınları, (27-28), Ankara: Şubat, 1938, s.17-22.

¹¹¹³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.15.

Endülüs'ü fetheden Tarık bin Ziyad'dan bahsetmiştir. İslam orduları komutanının tarihteki önemine değindikten sonra, Güneş Dil Teorisi'nin köken bilim yöntemiyle yapacağı Tarık kelimesi için: “(...) *Tarik Binziyad'ın o fetihler sırasında kahraman ordusuna karşı kullandığı dili bulup kelimelerinin tarihini yaparsak o dilin, Arapçadan ve bütün Samî dillerden başka bir dil olduğunu derhal öğrenmiş oluruz. Bu çok zor bir iş olmakla beraber ihmal edilip yüziüstü bırakılması da doğru olmaz. Elde bir Tarık kelimesi vardır ki, bunun ne zamanlarda ve nerelerde konuşulmuş ve kullanılmış olduğunu araştırıp tespit etmek bile bir hakikati aydınlatmaya yeter.*”¹¹¹⁴ demiştir. Kelimenin Hititlerdeki kullanımını örnek gösteren Tankut, “*Tarriktim*” adına değinmiştir. Hitit devrindeki yazılı bir metinde geçen: “*Ben; Tarriktim! Şehir devletinin kralı...*” şeklindeki ifadeyi aynı kelimeye işaret ettiğini öne sürmüştür.¹¹¹⁵

Tankut dilin tarihten bağımsız ele alınamayacağını yönündeki görüşüne birçok örnekte yer vermiştir. Bunlardan biri; Asurlara karşı kurulduğunu söylediği ve Kuzey Federasyonu olarak tarif ettiği Urartuların, “*Tarhu-lara*” adındaki krallarıdır. “(...) *Federasyon Urartu hükûmetinin etrafında toplanmış idi. Ve bu Tarhu-lara Gumgum Kralı idi. Gumgum adı bugün gümgüm olarak söylenir. Bir adı da Varto'dur. Bingöl'ün Muş versanında bir kaza bölgesi ve bir kaza merkezidir. Bu isimlerde de dikkati çeken ana kelimenin Tarh veya Tark olduğunu izaha lüzum kalmadan anladınız sanırım.*”¹¹¹⁶ yine “(...) *Herodot'un İskitlerin atası olarak gösterdiği hükümdar Targit “Targitous” isminin Türk kelimesi ile münasebattar olduğunu söyler. (...) İskitlerin esas vatanı olan Kırım Yarımadasına Torik (Taurique) denilmiştir.*”¹¹¹⁷ ve “(...) *Hamurabi'nin Sümer sitelerini düşürdüğü (milattan evvel 1950) sıralarında Sümerde ünlü ve çok asker bir kavim yaşardı. Bu kavmin adını Turukki biçiminde okuyoruz.*”¹¹¹⁸ cümleleriyle “*Tarik*” isminin değişik medeniyetlerdeki kullanım şekillerini örneklemiş ve ismin aynı kaynaktan geldiğini izah etmeye çalışmıştır.

Tankut, geçmişte dil üzerinde farklı nedenlerin etkisiyle baskı oluştuğunu ve bu yüzden kelimelerin farklılaştığını ancak bunun asıl kökün kaynağını değiştirmedeğini savunmuştur. Tarih ile dil arasında var olduğunu düşündüğü bağlantıyı güçlendiren ifadelerine örnekler vererek devam etmiştir. Babil kralı Hammurabi'nin merkezi otoritesini güçlendirmek üzere dile dini kavramların yoğun olduğu yeni bir karakter kazandırmıştır. Dilde yapılan bu kavramsal değişimler Hammurabi'nin güçlü ve otokrat yönetiminin etkisiyle kısa sürede yaygınlık kazanmıştır. Tankut bu dönemde dildeki değişimleri yine örnekler ile göstermiştir. Bunlardan biri: “(...) *Sümerce de ka; kapı, esas her şeyin çıktığı yer demektir. Ba ve bab da o manada idi. Fakat tek olarak söylemek memnu idi. Onun için ikisini bir*

¹¹¹⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.15-16.

¹¹¹⁵ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.16.

¹¹¹⁶ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.16.

¹¹¹⁷ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.17.

¹¹¹⁸ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.17.

arada ka-ba olarak söylüyorlardı. Arapça kâbe olarak geçen kelime budur.”¹¹¹⁹ şeklindedir. Yine, Babil’in “Tanrı kapısı” anlamına gelen en eski Türkçe adı “ka-dingir-ra” kelimesini insanların gök ve güneşle olan ilişkilerinin sonucunda ortaya çıkan yer isimlerine örnek göstermiştir.¹¹²⁰

Güneş Dil Teorisi’nin önemli bir kuralı olan: “Türk kelimelerinde iki konsonan yana gelmez” bilgisini kullanan Tankut, yukarıda yapmaya başladığı izahı bu sefer Güneş Dil Teorisi’nin kural ve kaideleriyle açıklamıştır. Bu örnekleme ile ilk defa teorinin kelime köken belirleme yönteminin adım adım verildiğini görüyoruz. Yukarıda bahsi geçen *Târik*, *Tarriktim*, *Tarku*, *Tarhu*, *Tarhu-lara*, *Targit*, *Turukki* ve *Torik* kelimelerini teorinin fonetik kuralına göre ayrı ayrı incelemiş ve hepsinin Türkçe olduğunu değerlendirmiştir.¹¹²¹ “*Târik*” kelimesinin Türkçede kullanılan “*Doruk*” kelimesiyle aynı önemde olduğunu ve Türkçe olduğunu ifade eden Tankut, teorinin her iki kelimeyi kapsayan şu kuralından bahsetmiştir: “(...) Burada size Güneş-Dil teorisinin bir düsturunu daha çizmiş bulunuyorum. Teorinin koyduğu esas şudur: Türk dilinde (vokaller) ek almaz. Ek gibi görünen vokaller ana kök olan (V+ğ) nin ek olması ve (ğ) okunmadan düşmesi demektir. (...) Bu kelime bize tor veya dor denilen eski ve asil bir kavmi andırır. Alpin kelimesinin tam karşılığı olan Türkçe Dorik kelimesi Orta Asya’dan kalkıp büyük dağ zincirlerini takip ederek yayılan kısmen Anadolu’yu da dolduran büyük Türk ulusunun adı idi. Meşhur Trova/turova şehrini yapanlar onlardı.”¹¹²²

Tankut verdiği bilgilerle kelimelerin farklı kullanım şekillerini tarihsel geçmişleriyle birlikte vererek onların Türkçeden geldiğini ispata çalışmıştır. Bundan sonra da “*Târik*” kelimesini yapısal olarak incelemiştir. Kelimeyi *Tâ-* ve *-rik* olarak ikiye ayırmış ve *tâ* kelimesine teorinin ön gördüğü şekilde “-ğ” konsonunu eklemiştir. Kelime böylece “*Tağ*” haline dönüşerek, Türkçenin tüm lehçelerinde geçen “*dağ*” manasını almıştır. Kelimenin geriye kalan eki *-rik* ekine gelince orijinal şeklinin kuvvet manasına gelen “*irik*” olduğunu ve bu kökten türemiş Türkçe kelimeleri (erklik, ürek, örge, erk, erik) sıralamıştır. Bunun dışında bu kelimelere yakın anlam ve benzerlikte kullanılan ve köklerinin *-rik* olduğunu savunduğu Farsçadaki: “*Rek* (damar-ırk, gazap), *Rik* (bahti talih)” ile Arapçadaki: “*Erike* (taht, hükümdar sandalyesi), *Irk* (ırk, damar), *Arık* (asil, köklü)” kelimeleri örnek olarak vermiştir. Tankut *-rik* kelimesinin Türkçeden Arapça ve Farsçaya geçtiğini benzer geçişlerin Hint-Avrupa dillerinde de gözlemlendiğini belirtmiştir.¹¹²³ Bu düşüncesini; Almancada geçen “*reich* (zengin)”, İngilizcedeki “*rich*”, İtalyancadaki “*ricco*”, ve Fransızcada geçen “*riche*” kelimelerini örnek göstererek ispat etmeye çalışmıştır.¹¹²⁴

¹¹¹⁹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.26.

¹¹²⁰ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*, ..., s.9-10.

¹¹²¹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.18.

¹¹²² Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.19-20.; Hasan Reşit Tankut, “Sancak, Türk Yurdu”, *Ulus*, 17 Son Kânun 1937, s.1.

¹¹²³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.21.

¹¹²⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.21-22.

Tankut, Güneş Dil teorisinin yöntemini kullanarak Türkçe olduğunu söylediği “*Târik*” kelimesi üzerinden dünyadaki bütün dillerin Türkçeden beslendiğini göstermeye çalışmış ve yukarıdaki örnekler için kendi ifadesiyle: “*Böylece tarik kelimesiyle Türkçenin Hint-Avrupa dilleri arasındaki alâkaya ilk defa dokunmuş bulunuyoruz. Türk dilinin kültür ana dili olduğunu bize tanıtacak benzer elemanlar sayılmayacak kadar çoktur.*”¹¹²⁵ demiştir.

Yakın Asya’nın sınırlarını; Anadolu, İran, Irak, Suriye ve Arap yarımadası şeklinde tarif eden Tankut, Doğudan Batıya doğru gerçekleşen kültürel akışın en önemli geçiş yeri olarak gösterdiği Yakın Asya için: “*(...) en eski civilisation’un garp âlemine açılmış biricik kapısıdır. Orta Asya’dan taşan medeniyet garba doğru en çok o kapıdan geçti. Önce Akdeniz kıyılarına yayıldı. Sonra derece derece ilerleyerek Avrupa ve Afrika içlerine girdi.*”¹¹²⁶ ifadelerini kullanmıştır. Tankut, Yakın Asya dillerini şu üç başlıkta kategorize edilmesi gerektiğini belirtir.

- 1- Irak (Mezopotamya) Sümer ve Akad dili
- 2- (Anadolu) Eti dili ve şubeleri
- 3- (Arap yarımadası) Samî dil şubeleri ¹¹²⁷ şeklindedir.

Bu sınıflamadan sonra Mezopotamya’da kullanılan Sümer ve Akad dilinin geçmişini yedi bin önceye kadar gittiğini ve en az dört bin yıldır da kültür dili olarak konuşulduğunu söyleyen Tankut, Sümer ve Akadların kuzeydeki aynı dağlık alanlardan geldikleri için aynı dil yapısına sahip olduklarını ve tek heceli Türkçeye (Turanisch) benzeyen bir dil kullandıklarını belirtmiştir. Mezopotamya kültür bölgesindeki diğer komşuları olan Elâmların da aynı dili kullandığını söyleyen Tankut, Sümer dilini morfolojik (yapıbilimsel) açıdan üç devreye ayırarak incelemiştir.¹¹²⁸ Tankut bu evreleri ve Sümer dili üzerinde yarattığı yapısal değişimler şöyle ifade eder:

- 1- *Saf ve temiz Sümerce devri (Tufandan önceki asırlardan başlayarak milâttan evvel üç bin yıla kadar):* Bu dönem Sümer dili; sade, tek heceli ve çok vokalli bir yapıya sahiptir.
- 2- *Elâm ve Anzanlıların şimalden ve şarktan Samilerin cenuptan ve garptan Sümer hizmetine girerek kendi hususi lehçeleriyle ve yazılarıyla Sümer dili üzerinde tesir yapmaları devri:* Bin yıl süren bu devir, Sümer dilinde yapısal değişimin yaşandığı dönem olmuştur.
- 3- *Babil devri lehçesi:* Bu evrede Sümer lehçesi artık Sami diline doğru evrilirken Akad dili tamamıyla müstakil ve yabancı bir dile dönüşmüştür.¹¹²⁹

¹¹²⁵ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.23.

¹¹²⁶ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.24.

¹¹²⁷ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.24.

¹¹²⁸ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.24.

¹¹²⁹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.25.

Tankut, tarihi gelişmeler üzerinden Güneş Dil Teorisi'nin felsefi temellerini aktarmıştır. Tarihe duyduğu ilgisini ön plana çıkan Tankut, Sümer uygarlığının anayurdunun neresi olduğunu ve Sümerlerin nereden geldiklerine dair kesin olmayan, dönemin öne sürülen görüşlerini şu şekilde sıralamıştır:

“1- Sümerliler şarktan geldiler. Buna inananların başında Sir Arthur Keith vardır. Onlara göre Sümer, Elam, Bülüç bölgeleriyle; Sind ve Ganj havzaları arasında ve müşterek bir hat üzerinde bir ırk ve kültür birliği vardır. Ve bu memleketler halkı birbirinden ayrılmıştır.

2- Sümerliler deniz yolu ile ve Basra körfezi kıyılarından göçtüler. Bu fikirde olanlara göre Sümer efsanelerinde yarı balık yarı İnsan olarak tasvir edilen ve o illere el hünerini yazı yazma sanatını ve eski kültürü tamamlayan bütün fikri mahsulleri getirdikleri söylenen denizci kavim Sümerlilerin kendisi idi.

3- Sümerliler Arap yarımadası kıyıları boyunca Afrika'dan geldiler. Bu iddia kuvvetli tarafçı bulamadığı için unutulmuş gibidir.”¹¹³⁰

Tankut, bu üç görüşü de birer tahminden ibaret olduğunu düşünmektedir. Ona göre Sümerler eski bir zaman diliminde Anayurtları olan Orta Asya'dan gelerek, Güney Mezopotamya'da yaşamış, şehir devleti kurmuş ve dilleri Türkçeye benzeyen bir uygarlıktır.

Tankut, “Eski Anadolu dilleri: (Hittite) Etice” için Hititçe’ den bahsederken o dönem itibariyle henüz okunamadığını belirtmiştir. Batılı dilbilimcilerin, Hitit dilini eski Sümerce gibi tek heceli ve çok vokalli olan “Protohite” ve “Hittite” olarak ikiye ayırdıklarını yazmıştır.¹¹³¹ Batılı dilbilimcilerin üzerinde çalıştığı Yakın Asya dil gruplarından “Arzyanik diller” konusunda önce Azyanik kavramını açıklayan Tankut, Azyanik (Asianique) kavramının, Anadolu’daki kadim halkları tarif etmek için kullanıldığını söylemiştir. Tarihte benzer tanımlamaların sıkça kullanıldığını belirterek: “(...) Asya halkına asiatique ve eski Buhara ve Semerkant Sultanlığı halkına asiates adı verilir. Burada asianique ile garbî Asya'nın Sami ve belki de hatta Hint-Avrupa ırkından olmayan halkı kastettiler.” demiştir. Bu açıklamadan sonra Arzayik (Asianique) dil grubuna giren diller hakkında bilgiler vermiştir. Tankut bu dil grubunu şöyle sıralamıştır:

“A) Vannique = 1828’de Schulz’un araştırması onu Van gölü mintikasında Urartu Krallığının VIII-IX uncu asırlarında bazı yazılarını kopya etmeye muvaffak kıldı. Bu yazılar çivi yazısı ile yazılmış başka eserlerle aynı karakterde idiler.

B) Sümerce = Bu dil Samice değildi. Bitişken idi.

C) Elam = 1900’da Morgan; Sus hafriyatına başladı. Ve üç tip tablet ile karşılaştı. Bunlardan birincileri Akatça yazılı idi. İkincileri çok

¹¹³⁰ Ulus, 23 Mart 1936, s.1-2.; Tan, 3 Haziran 1936, s.5.

¹¹³¹ Hasan Reşit Tankut, Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri, ..., s.26.

eski protoêlamites idiler. (...) Üçüncüleri de anzanite dille yazılı idiler. Fakat her üçü de bitişken tipte idiler.

C) Kassit = Çok şimalde Zagrosta yaşayan Kasuların dilinden ancak birkaç kelime bulunmuştur. Onlar da aynı tiptedir.”

D) Hurri = Bunlar Hititlerle beraber Anadolu’da, Asur ya da yukarı Suriye ve Kanan illerinde yaşadılar. (...) Kafkas ve Sami kelimeler muhafaza etmekle beraber bitişken tipi muhafaza ettiler.”¹¹³²

Tankut’a göre Sami dilini konuşan Âramiler, Hebrolar ve Nabatiler kendilerine göre daha yüksek ve zengin bir kültürün dili olan Sümerceyi aslından kopararak yapısını değiştirmişlerdi.¹¹³³ Sami dillerin vatanı için: “*Bu dil grubunun ana vatanı Arap yarımadasıdır. Mezopotamya’ya Irak’a ve Afrika’ya taşması sonradandır.*” diyen Tankut, Sami dillerinin nasıl ortaya çıktığı ve yayıldığı konusunda net bilgilerin olmadığını söylemiştir. Tankut, Arap yarımadasına Afrika ve Asya’dan gelen göçebelerin vahalara gelip yerleşmesiyle Sami dil gruplarının oluştuğunu, Arapçanın bu dil grubunun en genç lehçesi olduğunu eklemiştir. Arap yarımadasının coğrafi sınırları, iklimi, çöl ve vaha yerleşim yerleri, su kaynakları, topografik yapısı ve ticari potansiyeli hakkında bilgilere yer vermiştir.¹¹³⁴

Arap coğrafyası ile çevresindeki kültür havzalarıyla olan bağlantısını sağlayan göç ve ticaret yollarına değinen Tankut bu konuda 1927 yılında İngiltere’de basımı yapılan ve William Hoyt Worrell tarafından yazılmış “*A Study of Races in the Ancient East*” (Antik Doğu’da Irklar Üzerine Bir Araştırma) isimli yabancı kaynaktan alıntılarla, Arap kültürünün yayılmasını ve çevre kültürlerden etkilenmesini sağlayan üç önemli güzergâh bulunduğunu söylemektedir.¹¹³⁵ Bu yollar: “*1- Basra’dan Edene giden yol, 2- Şam’dan Yemen’in Sanasına götüren yol ve 3- Nect’teki Büreyde üzerinden Basra Sana yolu*” şeklindedir.

Tankut, bu güzergâhların birincisini; Kızıldeniz’i Sümer ülkesine, ikincisini; Suriye’deki Eti kültürünü Yemen ve Afrika coğrafyasına, üçüncüsünü ise; büyük göç ve ticaret yolu olarak tarif etmiştir. Bu yollar sayesinde eski Arap kültürünün Mısır, Sümer ve Anadolu arasında bir geçiş güzergâhı kurduğunu ve bu durumun kültürel alışverişi hızlandırarak, Sami dillerini oluşturduğu şeklinde yorumlamıştır.¹¹³⁶ Tankut bu tarihi göç ve ticaret yolları hakkında bilgiler verme sebebini: “*Bugünkü Türkçemizle bugünkü Arap dili arasında (...) yakınlığı iyice kavrayabilmek için yollar hakkında az çok malûmat edinmemiz lazımdır.*”¹¹³⁷ sözleriyle açıklamıştır.

Tankut, Semitistlerin (Yahudi taraftarlığı) İbranicenin Sami dillerinin anası olarak savunduklarını hatta zamanla ileriye giderek, Sümer dili ile Akadçanın da

¹¹³² Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.26-27.

¹¹³³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.27-28.

¹¹³⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.47-48.

¹¹³⁵ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.48.

¹¹³⁶ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.48.

¹¹³⁷ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.48.

Sami dil grubundan sayarak, Sümerleri de Yahudi olarak tanımladıklarını belirtir. Bu iddiayı çürük olarak değerlendiren Tankut, bunun sebebini; Yahudilerin Mezopotamya'dan göç eden bir topluluk olarak tanımlamış ve “(...) İbranilerin müstakil hiçbir dil ve kültürleri yoktu.” demiştir.¹¹³⁸

Tankut, Arap yarımadasının coğrafi çekiciliğine kapılan toplulukların göç kolları halinde buraya geldiğini ve en fazla göçün ise Anadolu ile Mezopotamya'dan geldiğini söylemiştir. Yerlilerin zamanla gelenlerin dillerini benimsediklerini ve Sami dillerinin lehçelerinin böylece ortaya çıktığını savunmuştur. Tankut, Asya'dan gelenlerin: Sümer, Akat, Elâmlar, Anzanlar, Protohititler ve Kaslar olarak belirtirken, Kafkaslar üzerinden ve Karadeniz'den gelenleri: Proto Hititler, Hititler, Mitaniler, Huriler, Luiler ve Sakalar olduğunu yazmıştır. Tankut'un burada verdiği bilgiler arasında dikkatimizi çeken: “Bu kavimlerin hepsinin de bitişken bir dil kullandıklarını ve Türk soylu oldukları...” şeklinde kurduğu cümlesidir.¹¹³⁹

Arabistan yarımadasına dışarıdan gelen Huriler hakkında bilgiler verirken: “Sami diller üzerinde en çok tesir yapmış olan Anadolu kavim Hurî kavmidir.” diyen Tankut, Suriye ile yukarı Mezopotamya'da meskûn olan Hurilerin, Etilerin komşusu ve Mısır'dan Habeş'e kadar geniş bir coğrafyaya etkiye bulunduklarını söylemiştir. Hurilerin fiziksel özelliklerine değinen Tankut, “Huri gibi güzel” tabirinin buradan geldiğini söyler.¹¹⁴⁰ Bu bilgilerden sonra yarımada o tarihlerde konuşulan diller arasında lehçe farklılıklarının çok olmasıyla birlikte, Arap dillerinin hepsinin aslının Türkçe olduğunu savunmuştur. Tankut, Tevrat'ın bu lehçelerden bahsettiğini yazmıştır. Babiller, Kenanlar, İbraniler, Kuzey Arapları, Nebatiler ve Araplar şeklinde sıraladığı lehçelerin kaynağını Sümer dili olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁴¹

Güneş Dil Teorisi'nin dünya dilleri ile bağlantısını etraflıca ele alan Tankut, sözü Süryanice'ye getirmiştir. Tankut, Midyat'ta meskûn Hristiyan inanışa sahip Süryanilerin asıl isimlerinin “Toran” olduğunu ileri sürmüştür. Onlarla yaptığı görüşmelere değinen Tankut, Süryanilerin Arabî ve Toranî olarak iki dil konuştukları bilgisine ulaştığını ifade eder. Toranî kelimesinin teoriye göre analizini yapan Tankut, kelimenin Türkçe olduğunu ve: “(...) büyüklüğü, parlaklığı kendinde tamam ve mükemmel olarak gösteren tecelli ettiren kimse” anlamına geldiğini belirtmiştir.¹¹⁴² Süryaniceyi üç başlığa ayıran Tankut, bunları: 1-Urfa ve Harran'da konuşulan Aramice, 2-Şam ve Lübnan'da konuşulan lehçe ve 3-Irak düzlüğü ve Asur dağlarında konuşulan Nabatça ya da asıl ismiyle Keldanice şeklinde sıralamıştır.¹¹⁴³

¹¹³⁸ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.48-49.

¹¹³⁹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.49.

¹¹⁴⁰ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.50.

¹¹⁴¹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.51.

¹¹⁴² Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*, ..., s.56-57.

¹¹⁴³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.51-52.

Tankut: “*Sami dillerinin önemlisi bugün için Arapçadır. İslâm dininin kutsal kitabı bu dille yazılmış olduğu için Arapça bütün İslâm âlemine nüfuz etmiş ve İslâm tarihi üzerinde hükümlü bir tasarruf sahibi olmuştur.*”¹¹⁴⁴ diyerek Arapçanın Sami dilleri arasında taşıdığı önemi vurgulamıştır. Arapçanın Türk lehçelerinden kelime ve terim olarak beslenen Arami ve Nebat dillerinden doğduğunu söyleyen Tankut, Arapça için şu ifadeyi kullanmıştır: “*Sami dillerinin en yenisi ve en gencidir.*”¹¹⁴⁵ Tankut, Arapçayı meydana getiren dillerin zamanla kaybolduğunu ve hepsinin yerine Arapçanın kullanıldığını söyler. Kendi ifadesiyle: “*bu acıklı akıbetin*” tarihi sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan biri; Arap yarımadasının kuzeyinde hâkimiyet kurmuş Nebatilerin, Roma hâkimiyetine girmeleriyle birlikte dillerinin de zaman içerisinde yok olmasıydı. Arap medeniyetine zarar vermiş diğer bir uygarlığın da İran olduğunu söyleyen Tankut, İran’ın yok edici ve yıpratıcı siyaseti yüzünden eski dillerin yok olduğunu belirtmiştir. Tankut’a göre istilacı kavimlerin baskıları sonucu, Nebati ve Arami dilleri sindirilmiş ve artık unutulmaya mahkûm edilmişlerdi. Bu saldırılardan sıyrılmış olan yeni bir millet ve dil ortaya çıkmıştır. Bu da Arap milleti ve Arap dili olmuştur.¹¹⁴⁶

İlk dönem Arapça için şiirin yok denecek kadar az, felsefenin ise hiç olmadığını: “*Tanrı onlara bundan kısmet ayırmamış ve tabiatlarını böyle bir şeye hazırlamamıştı.*” ifadesiyle açıklayan Tankut, ilk dönem Arapçanın bir kültür dili olmaktan uzak olduğunu söylemiştir. Grigoryos Ebulferc’ten alıntılıyarak o dönem Arapçanın yapısı için: “*Arabın kendisi ile övündüğü ilim yalnız dil bilgisi, şiir düzmek ve nutuk düzenlemek bilgisi idi.*” demektedir.¹¹⁴⁷ Arapçanın yerleşmiş dilbilgisi kurallarından yoksun olmasına rağmen yaygın bir şekilde konuşulduğunu ve göçler sonucu Arap yarımadasını aşır Mısır’a kadar genişlediğini söylemiştir.¹¹⁴⁸

Çevre kültürleri gittikçe etkileyen Arapçanın “*(...) çiftçi ve çoban ve biraz da folklor dili*” olmaktan öteye gidemediğini söyleyen Tankut, baskılanan Nebati ve Arami dillerine ait hazinelerin gün yüzüne çıkmasıyla Arapçanın bir felsefi dil özelliğine kavuştuğunu eklemiştir. Buna ek olarak, Roma ve Yunan felsefesinin Arap kültürünü etkilemesiyle Arap dili gittikçe zenginleşmiştir. O devir Arap şiirinin en önemli ürünü olarak tarif ettiği “*Antar’ın Epopesi*” isimli masallardan oluşan eserden bahsetmiştir. Tankut, masallarda geçen karakter isimlerinin Sümerce olduğunu ve: “*(...) Arap diliyle söylenmiş Babil duyguları idi. Kahramanın adı Sümerce idi.*” cümleleriyle Arapçanın büyük ölçüde bir Türk lehçesi olarak tanımladığı Sümerceden etkilendiğini göstermeye çalışmıştır.

Tankut iki dil arasındaki adaptasyonu nihayete erdiren devletin ise Gassaniler olduğunu söylemiştir.¹¹⁴⁹ Tankut, Arap yarımadasının kuzeyinde kurulan ve Bizans

¹¹⁴⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.54.

¹¹⁴⁵ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.54.

¹¹⁴⁶ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.55.

¹¹⁴⁷ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.55.

¹¹⁴⁸ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.55-56.

¹¹⁴⁹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*,..., s.56-57.

ordusunda paralı askerlik yapan Hristiyan Gassaniler ile İran ordusunda yine paralı askerlik yapan Hire Beyliği döneminde Arap dili üzerinde yaşanan değişimi ve belagatin öne nasıl çıktığını söylemiştir. Gassani ve Hireliler için: “(...) *Yabancı parası ile geçinen bu iki kölemen devlet kendi aralarında çok içten dost idiler. Kendi âlemlerine çekilmiş eğlence ile vakit geçiriyorlardı. Bütün gayreti söze ve saza vermişlerdi. Para çok ve saz çoktu. Binaenaleyh şairler de çoğalmıştı. Yazmak sanatında geri oldukları için söz olabildiği kadar kısa olmalı idi. Kısa fakat çok anlamlı cümleler o çağların üstün tuttuğu söz hüneri idi.*”¹¹⁵⁰ demiştir. Tankut, müstakil bir Sami dili olmadığı gibi müstakil bir Arap dilinin de oluşmadığını hepsinin sırasıyla Sümer, Akatça ve dolayısıyla eski Türkçeden doğmuş diller olarak tanımlamıştır.¹¹⁵¹

Bir dilin eksikliğini, lehçeleri arasındaki farkla tespit edilebileceğini söyleyen Tankut söz konusu Arapça olunca lehçeleri arasında önemli derecede bir ayrıklık ve aykırılık olmadığını belirtir. Arap lehçelerinin birbirine yakın olmasını, dilin genç ve yeni olmasıyla açıklamıştır.¹¹⁵² Tankut, Anadolu’da konuşulan dilin aynı olduğunu ve aralarında sadece lehçe farkı bulunduğunu ileri sürmüştür. Ona göre batılı dil bilimcilerin iddia ettikleri gibi birden fazla dil yoktur. Bu itirazını şu cümleleriyle aktarmaktadır: “*Bütün bu Anadolu halkı bir ırktan ve yalnız Türkçe konuşmuş olduğu halde garp âlimleri onları devirlere ve devirlerin ayırdığı lehçelere göre birbirinden ayırmak gayretini güderler.*”¹¹⁵³

Tankut kullandığı: “*En eski dilin nasıl gövdelendiğini anlatan yol en kestirme olarak mitolojiden geçer.*” cümlesiyle mitoloji ile dil arasında doğrudan bağlantı kurmuş ve dilin gelişimine katkısı olan mitolojik etkiden bahsetmiştir. İnsanların ilk inanç yapısında tabiat kuvvetlerine taptıklarını ve bunlara isimler verdiklerini belirten Tankut, doğadaki insanüstü objelerin dile ilk şeklini verdiğini eklemiştir.¹¹⁵⁴ Mitolojinin dil kıldeminin şaşmaz ölçülerinden biri olarak tanımlayan Tankut, mitolojinin bir dilin geçmişini belirlemek için tek ölçüt olmayacağını da eklemiştir. Mitolojik etkinin her dilde aynı düzeyde olmayacağını bunun da diller üzerinde bir eksiklik oluşturmayacağını söylemiştir.¹¹⁵⁵ Bu bilgilerden sonra, “*Arap dilinin biricik efsanesini anlatan Antar şiirleri*” şeklinde ifade ettiği ve bir Sümer efsanesi olarak tarif ettiği *Antar Efsanesi*’nde geçen “*Antar, Abla, Şeybub*” kelimelerinin analizine geçmiştir.

“*Antar*” kelimesinin “*gök, sinek, kuvvetli, muhkem*” manalarına yakın bir anlam taşısa da tam olarak ne anlama geldiğini bilmediğini söyleyen Tankut, morfolojisinin Sümerceye ait bir kelime olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Kelimenin, Sümercede “*yüksek, yücelmiş, gök*” anlamlarında kullanılan “*an*”

¹¹⁵⁰ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.57.

¹¹⁵¹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.58.

¹¹⁵² Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.59.

¹¹⁵³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.28.

¹¹⁵⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.33-35.

¹¹⁵⁵ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.59.

kökünden türemiş olabileceğini yazmıştır. Daha sonra “*antar*” kelimesinin yapıbilimsel analizini, Güneş Dil Teorisi yöntemiyle yapmıştır. Bu analizle kelimenin Türkçe olduğunu ve “*büyüklüğü, yüceliği, kuvvet ve kudreti*” ifade ettiğini söyleyerek, Arap mitolojisinde kahramanlar için kullanılan bir Türkçe sıfat olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Söz konusu kelimenin benzer kullarımlarına Türk lehçeleri Kırgız, Koman, Çağatay, Kırım ve Garp lehçelerinde “*yemin*” manasında kullanılan “*ant*” kelimesi ile Yakutçada yine bir yemin ifadesi olan “*andar*” kelimesini örnek göstermiştir.¹¹⁵⁶

Türkçenin, Arapça üzerindeki etkisine dair diğer bir örneği hikâyede geçen “*Abla*” kelimesinin etimolojik analiziyle ele almıştır. *Abla*, mitolojik efsanede geçen kahraman *Antar*’ın sevdiği kadın kahramandır. Kelimenin Arapçada bir karşılığının olmadığını söyleyen Tankut, kökeninin olsa olsa Türkçede kullanılan *abla* olduğunu yazmıştır. Bunun ispatı için teorinin kökenbilim yöntemini kullanarak Arapçada kullanılan “*abla, ablak, eblak*” kelimelerini incelemiş ve ana kökünün Türkçe olduğunu savunmuştur.¹¹⁵⁷

Teorinin analiz yöntemi kullanılarak incelenen başka bir kelime de yine efsanede geçen kahramanlardan ve *Antar*’ın kardeşi “*Şeybub*” ismi olmuştur. Analiz edilen kelime için Tankut: “(...) *hem rahip hem çoban manasına olan Sümerce sib veya şib’den olduğunu...*” demektedir ve “*sib*” kelimesinin Türkçede “*zekânın ilmin geniş bir mikyasta bir şahısta tecellisi*” anlamına geldiğini belirtmiştir. Kelimenin Türk lehçesi olarak tanımladığı Sümer dilinde geçen anlamları “*rahip, çoban, efendi, sahip, şafak*” şeklinde sıralamıştır. Tankut bunlar arasında, Türk lehçesi Sümer dilinde “*idareci*” anlamına gelen “*çoban, şoban*” kelimelerini analiz etmiştir. Kelimenin geçmişte Sümer dilinde bu manada kullanıldığını fakat anlamdaki kastın “*insan idaresi*” olmadığını yazmıştır.¹¹⁵⁸ Kelimenin Türkçe, Arapça ve Farsçada ortak kullanıldığını şu örneklerle anlatmıştır: “*Meselâ Şeyban Tolon oğullarının beşincisidir. (...) İslâm’ın ilk asrında Kureyş içinde tanınmış üç zatın adıdır. Basra’da büyük bir mahallenin ismidir. (...) Tanınmış bir Arap kabilesidir. Yine Türk kumandanlarından Emîr Çoban da bu anlamda bir çoban idi.*”¹¹⁵⁹

Böylece Güneş Dil Teorisi’nin analiz yöntemini kullanarak daha önce “*Arap dilinin biricik efsanesi*” olarak ifade ettiği “*Antar efsanesinin*” aslında bir Sümer efsanesi olduğunu öne sürmüştür. Efsanedeki kahramanların isimleri üzerinde yaptığı analizlerle kökenbilim açısından Türkçe oldukları fikrine ulaşan Tankut, buradan hareketle efsanenin de bir Sümer efsanesi olduğunu savunmuştur.¹¹⁶⁰

Türkçe, Arapça ve Sümer dillerinde ortak kullanılan kelimelerin analizlerini, Güneş Dil Teorisi yöntemiyle Türkçe olduklarını ortaya koymuştur. Tankut, Sümer

¹¹⁵⁶ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.60-61.

¹¹⁵⁷ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.62.

¹¹⁵⁸ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.63.

¹¹⁵⁹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.64.

¹¹⁶⁰ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.64.

dili ile bugün kullanılan Türkçe ve Arapça arasında yedi bin yıllık bir mesafe bulunduğunu ve yaşanan beşeri, askeri ve siyasi gelişmelerin dillerin yapısını bozduğunu göz önünde tutulması gerektiğini savunmuştur. Sümer dilinde “*hudut çevirmek, tahdit etmek*” anlamlarında kullanılmış “*e-kisur-ra*” kelimesini örnek vererek, kelimenin Türkçe ve Arapçada da benzer manalarda kullanıldığını ifade etmiştir.¹¹⁶¹ Tankut’un verdiği ortak kelimeleri anlamlarıyla birlikte bir tablo haline şöyle gösterelim:

Tablo-12: Sümerce, Türkçe ve Arapçada Yer Alan Ortak Kelimeler¹¹⁶²

Sümerce	Türkçe	Arapça	Anlamı
Sur	Sur	Sur	Duvar, Hisar, Hudutla Çevrilmiş Mesken
Sir	Cır	Sur-ur	Haykırmak, Ferahlık, Şarkı Söyleyen
İlu	Ulu	Uluv	Yükseklik, Büyüklük
Agar	Ekerge, Aka, Akaker, Akala	Akar, Ukar	Tarla, Çiftlik, Ziraat, Ekin Ekmek, Yer Sürmek, Toprak, Çayır
E	Ev	İva	Ev
Die	İdi, İti, İzi	Diya, Dav	Işık, Hararet
Dur	Dur-ak	Dar	Mesken, Ev
Par (Bar)	Yaruk	Berk	Parlamak
Ulam	Oğlan, Oğul, Kul	Gulam	Oğlan Çocuk

Yakın Asya’da konuşulan en eski dilin geçmişini yedi bin yıl önceye götüren Tankut, kronolojik bilginin Asya dilleri için neden değerli olduğunu ve Yakın Asya dillerinin neden tanınması gerektiğini şu nedenlerle izah etmiştir:

“1-Nereden ve nereleri dolaşarak geldiler?

2-Ana yurt ile son yurtları arasındaki akınlarının sürümü ne kadardı?

3-Yakın Asya’da hangi dillerin üzerine geldiler?

4-Kültür kıymetleri ne idi?

5-Ne kadar yaşadılar?”¹¹⁶³

Aysa dillerinin milattan önce beş bin yıllarındaki temsilcilerinin: “*Batı Avrupa’sında: Lüviler, Yakın Doğuda: Eti- Sümerler, Türkistan’da Harri (Huriler), Hindistan’da: Dravitler*” olduğunu yazmıştır. Bu temel bilgiden sonra Tankut, Asya dillerinin zamanla bu kavimlerin göç ve siyasi faaliyetleriyle yayıldığını, farklı medeniyetlerin (Babil ve Sami) bu dili benimseyerek konuşmaya başladıklarını ve geniş bir coğrafyaya taşıdıklarını söylemiştir.¹¹⁶⁴ Tankut, yaşanan kronolojik süreçleri kısaca şöyle ifade etmiştir:

Milattan önceki dört bin yıl döneminde: Lüvi ve Harrilerin geniş bir alana yayıldıklarını,

¹¹⁶¹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.65.

¹¹⁶² Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.65-71.

¹¹⁶³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.72.

¹¹⁶⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.73.

Milattan önceki üç bin üç yüz yıl döneminde: Samilerin Babil, Akdeniz ve Mısır'a yayıldıklarını,

Milattan önceki iki bin sekiz yüz yıl döneminde: Arilerin İran'a geçtiklerini,

Milattan önceki iki bin altı yüz yıl döneminde: Samilerin, Babil dili üzerinde hâkimiyet kurduğunu,

Milattan önceki iki bin dört yüz yıl döneminde: Babil'de Harrilerin hâkimiyeti yaşanmış,

Milattan önceki iki bin üç yüz yıl döneminde: Babil'de Harri hâkimiyetinin yıkılarak yerine Sümer hâkimiyetinin kurulması,

Milattan önceki iki bin iki yüz yıl döneminde: Babil'in Sümer hâkimiyetinden çıkıp Amurru hâkimiyetinin başlaması,

Milattan önceki iki bin yıl döneminde: Küçük Asya'da Eti hâkimiyetinin kurulması şeklindedir.

Tankut bu kronolojik bilgilerin önemini şu cümlelerle anlatmıştır: *"Bu kronoloji bize; yakın Asya dillerinin birbiriyle karışmasını, kaynaşması işinin hangi şartlar ve tesirler altında geçtiğini anlatabilir."* demektedir.¹¹⁶⁵

Tankut yukarıda bahsini yaptığı dillerin ortaya çıkış noktasını Orta Asya'daki Türk yurdu olarak göstermiştir. Asya dillerini karşılaştırma yöntemiyle bir sınıflandırmaya tabi tutarak, diller arasındaki geçişi ve benzerlikleri ortak kelimeler üzerinden örnekler vererek ortaya koymuştur. Bu yöntemdeki en önemli ölçütü elbette Güneş Dil Teorisi ve köken bilim metodu olmuştur. Farklı dilleri ve lehçelerini ele alırken tarih, toponomi ve kronolojiye dikkat etmiştir. Türk lehçeleri olarak ifade ettiği Sümer ve Sami dillerini ve Yakın Asya'daki dilleri bir orijinde değerlendirmiştir. Tarihsel süreç içerisinde ve Güneş Dil Teorisi analiz yöntemine bağlı kalınarak Sümer dili ve Arapçanın gelişim seyri ile morfolojik, etimolojik ve fonem yapıları üzerinde durmuştur. Tankut son olarak; Güneş Dil Teorisi sayesinde, Türkçenin tüm diller üzerindeki mutlak etkisinin değişmez bir gerçeklikte ortaya koyulmasına hizmetlerine devam edeceğini belirtmiştir.

2.3.2.3. Toponomik Yaklaşımı

Tankut, Güneş Dil Teorisi'ni temellendirirken sadece tarih, coğrafya ve mitolojiden faydalanmamıştır. Teori ile ilgili yaptığı çalışmalarında Tankut'u öne çıkaran önemli bir özelliği de yer adları bilimini (toponomi) kullanarak isimlerin Türkçe olduğunu ortaya koymasıdır. Yürüttüğü çalışmalarıyla, erken Cumhuriyet yıllarında toponomi bilimine ilgi duyulmasını sağlayanların başında Tankut gelmektedir. Yükseköğretimde toponominin bir ders olarak okutan da yine kendisi olmuştur. Toponomi bir bilim olarak sağladığı faydayı kendi ifadesiyle şöyle

¹¹⁶⁵ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, ..., s.72-73.

aktarmaktadır: “*Tarih araştırmalarında; yapı, yazı ve resim gibi soyut belge ve anıt bulunmayan yerlerde yer adları bilimine (Toponymie) ye başvurulur. Bu bilim; tarihsel hükümlerde yardımcı olmaktan yukarı çıkmazsa da aydınlatıcı ve yön gösterici değeri savsaklanamaz. Toponomie, yeni bilim değildir. Fakat bizde alanı henüz genişleyememiş. Ben, bu bilimi ilk olarak ders konusu yapanlardanım. 1935-1936 yıllarında Ankara Üniversitesi’nin dil bölümünde Toponomie okuttum.*”¹¹⁶⁶

Teorinin analiz yöntemini uygulayarak yer adları üzerinden kelimelerin kökenini ve Türkçe ile bağlantısını kurmuştur. Tankut, Anadolu’daki yer adlarının muhakkak Türklükle alakalı bir anlamı olduğunu: “(*...*) *çünkü Türk; tarihinin yapıcısı ve Türk yurdu tarihinin beşiğidir.*” cümleleriyle açıklamıştır. Tankut bu nedenle o yıllarda Türkiye’de yeni bir inceleme alanı olan *toponomi*’ye ayrı bir önem vermiştir.¹¹⁶⁷ Anadolu’da geçen yer adlarının etimolojik açıdan Türklük ile açıklanmasının en önemli yöntemini, Güneş Dil Teorisi olarak göstermiştir. “*Yer isimlerini gösteren cetvellerin adı Toponomastique’tir.*” diyen Tankut, toponomi kelimesinin Rumca olduğunu ve *toprak* anlamına gelen “*tôpos*” ile *isim* anlamına gelen “*ônuma*” kelimelerinin birleşimi olan “*topou ônuma*” şeklinde açıklamıştır. Rumca yan yana gelen bu iki kelimenin telaffuzda yaşanan sorun nedeniyle ahengi yakalamak için zaman içerisinde ses düşmeleri sonucu son halinin “*topoônuma*” şeklini aldığını belirtmiştir. Kelime bu şekliyle *yer adı* anlamında kullanılmıştır. Fransızcadaki yazım kuralları neticesinde kelimenin son şekli olan “*toponymie*” şekline dönüştüğünü yazan Tankut, anlamının da *yer adı bilgisi* olarak düzeltilildiğini söylemiştir.¹¹⁶⁸

Tankut, toponomik kavramların etimolojik yapısı ile morfolojisinin doğru olup olmadığını incelemek, hangi tarihi döneme denk geldiğini belirlemek ve hangi uygarlığın ürünü olduğunu ortaya koymak için bazı hususlara gerek olduğunu söylemektedir. Herhangi bir toponomik tahlil için gerekli olan hususları: “*1-İsmin mürekkep veya basit olduğu, 2-hangi devir morfolojisine ait olduğu, 3-Etimolojik şeklinin ne olduğu öğrenilmelidir.*” şeklinde maddelemiştir. Tankut’un burada üzerinde durduğu önemli bir nokta da fetih politikası nedeniyle sürekli olarak dinamik bir yapıya sahip olan milletlerin gittikleri yerlere kuvvet ve ihtişamlarını, kültürlerini yansıtacak isimler verdikleri düşüncesi olmuştur. Böylece toponomik veriler ışığında bir milletin fetih politikası, geçiş noktaları, kültürel ve inanç yapısının tespiti yapılabilir düşüncesini savunmuştur.¹¹⁶⁹

Tankut isimlerin geçmişini belirlemek için zaman, mekân ve farklı kullanımlar üzerine yoğunlaşmıştır. Bir ismin hangi zamanda söylendiğinin, başka yerlerde hangi şekillerde kullanıldığının kelimenin tarihini ortaya koymak için

¹¹⁶⁶ Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut’a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

¹¹⁶⁷ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.3.

¹¹⁶⁸ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.4.

¹¹⁶⁹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.5.

önemli olduğuna değinmiştir. Bunlardan hepsinin ya da birkaçının bilinmesi kelimenin Güneş Dil Teorisine göre etimolojik analizini kolaylaştıracağı söylemiştir.¹¹⁷⁰

Sağlıklı bir toponomik inceleme için çok sayıda yer adının bilinmesi gerektiğini savunan Tankut bu yer adlarının sadece şehir ya da köy isimleriyle sınırlandırılmaması gerektiğini söylemiştir. Bunlara ek olarak dağ, dere, göl ve geçit gibi özellikleriyle öne çıkmış noktaların da bilinmesini önemli bir şart olarak ifade etmiştir. Yer adlarıyla insan ve hayvan şekillerine, işaretlerine mahsus isimler arasında bağlantı olduğunu söylemiştir. *“Toponomi çok dikkat çok vasıta ve çok çalışma isteyen bir ilimdir.”* diyen Tankut, Toponomi’de doğru sonuca ulaşmak için çok iyi bir hazırlık gerektiğini söylemiştir. Bir kavramın tek bir yerde ve anlamda kullanılmadığının bilinmesi gerektiğini savunan Tankut, bu düşüncesini kurduğu: *“Ankara dediğimiz zamana bunun Kemalist Cumhuriyet merkezi ve kültürlü âlemin en eski sitelerinden biri olduğunu derhal tanımak gerektiği gibi uzaklarda Madagaskar Adasında bir tepeye ve Orta Asya’da bir nehre Ankara dediklerini de bilmek lâzımdır. Yine Ankara adının totemik bilgideki yerini bulmak ve meselâ Arap dilinde bir kuşa Elankara denildiğini öğrenmek bu ilmin icaplarındandır.”*¹¹⁷¹ cümleleriyle örneklemiştir.

Atatürk devrini, *“güneş ve ışık devri”* olarak tanımlayan Tankut, bu ışık kaynağı sayesinde tüm karanlıkların aydınlanacağını ve unutulmuş bir dilin de gün yüzüne çıkacağını ifade etmiştir. *Has İsimler* şeklinde ifade ettiği eski kültürlerin kaynağı olarak Asya’yı referans gösteren Tankut, dil ve kültürün bu coğrafi bölgeden yayıldığını söylemektedir.¹¹⁷² Tankut’un *“has isimler”* olarak tanımladığı geçmiş çok eskiye dayanan ve bir milletin ürünü olan isimlerin nasıl incelenmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Has isimlerin bir milletin tarihini ve kültürel izlerini taşıdığı için önemli bir miras olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur. Has isimlerin çokça kullanıldığı yer olan Anadolu’da bu isimler incelenirken millî ve manevi geçmişe bağlılık hisleriyle hareket edilmesi gerektiğini dile getiren Tankut, eski isimlerin yenileriyle değiştirilmeden önce sabırlı davranılmasını tavsiye etmiştir. Bunun nedenini: *“(…) çünkü anlamlarını anlamadığımız o isimlerden birçokları; gerçekte tam ve temiz Türkçedirler.”* sözleriyle izah etmiştir. Kelimelerin kökenlerini incelemek için karışıklığa neden olacak bir durumun yaşanmayacağını göstermek için sözü bu karışıklığı giderecek tek yöntem olan Güneş Dil teorisine getiren Tankut: *“(…) çünkü hakikî bir Türk milliyetinin; ilim esaslarına dayanarak berkçe kurulduğu ve kökleştiği uğurlu ve mutlu Atatürk devri güneş ve ışık devridir. Bu devrin geceyi yırtan ve karanlığı eriten nuru karşısında çözülmedik hiçbir düğüm ve dağılmadık hiçbir kuytuluk kalmayacaktır.”*¹¹⁷³ demiştir.

¹¹⁷⁰ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.5.

¹¹⁷¹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.6.

¹¹⁷² *Ulus*, 2 Ocak 1936, s.1-2.; *Kurun*, 7 Ocak 1936, s.5.

¹¹⁷³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.7.

Daha önce yer verdiğimiz gibi Tankut, eski kültürlerin merkezi olarak Asya'yı göstermiştir. Aynı dine inanan, dil ve kültür birliğine sahip milletin göçlerle Anadolu'ya geldiklerini söylemiş ve bu nedenle Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan coğrafyada aynı kökten gelen yer isimlerinin kullanıldığını belirtmiştir.¹¹⁷⁴ Tankut ilk has isimlerin ortaya çıkışını ilahi bir kaynaktan ilham alınarak başladığını Sümer ve Akad dillerinde *tanrı* anlamına gelen “*sara, ra, nanna, su*” örnekleriyle anlatmıştır. Tankut bu ilahi kaynağı da -ilk insanlar için her şeye hâkim olduğunu inandıkları- güneş olarak ifade etmiştir. “(...) *ilk insanlar maddi, manevi, tanıdıkları her varlığa hep güneşin adını veriyorlardı. Hayır ve şer yaratan koruyucu ve kavurucu tanrılar, sıcağa ve soğuğa karşı barındıran yerler, yağmuru getiren fırtına, yıldırım, şimşek, toprakları besleyen seller, yaşatmaya yarayan ürünler, hepsi ve hepsi adlarını o kaynaktan alıyordu.*” sözleriyle insanların güneş karşısında duyduğu hayranlığın ifadesi olarak çıkardığı ilk ses parçalarının sonraki tüm kelimelerin ana kökünü oluşturduğunu ileri sürmüştür.¹¹⁷⁵

Tankut *köy, kasaba, şehir, dağ, tepe ve su* -akarsu, nehir ve dereleri kastetmektir- gibi yer isimlerinin Türkçe karşılıklarının tespitinin Güneş Dil Teorisi sayesinde gerçekleştiğini savunmuştur. Anadolu'da kullanılan yer ve mekân isimlerinin etimolojik şeklini bulabilmenin yolunu kelimenin hangi lehçede ve hangi manada kullanıldığını bilinmesine bağlamıştır. Tankut, “*Türk lehçeleri içerisinde yazısı en doğru şekilde çözülmüş ve dili gerçeğe en yakın olarak anlaşılabilmiş olan biricik dil Sümercedir.*” diyerek, Sümerlerin de ırk, dil ve kültür bağlamında Türk olduklarını bir kez daha ifade etmiştir.¹¹⁷⁶

Coğrafi yer adlarına “*Dersim'in Hozat kazasındaki Ağdad*” tepesini örnek vermiştir. Aynı isimle Erzincan, Elazığ ve Muş'ta köy isimlerinin olduğunu ifade ederek; tepenin adının Mançu dilinde kullanılan *Ağada (Yağmur Tanrısı)* ve Sümer dilinde kullanılan *Adad (Fırtına Tanrısı)* kelimelerinden geldiğini, Güneş Dil Teorisi'nin dil kanunu yöntemiyle izah etmiştir.¹¹⁷⁷ Tankut'un yazılarında ele aldığı yer isimleri, muhtelif Türk lehçelerinde kullanılan “*güneş-su-odun*” anlamındaki diğer bir kelimelerdir.¹¹⁷⁸ “*Güneş Dil Teorisi bize yalnız kelimelerin etimolojik şekillerini ve gerçek anlamlarını vermekle kalmamış oluyor. Aynı zamanda; seçkin ve ileri bir medeniyetin dili olduğu için herkesin kendine mal etmek istediği Sümercenin de Türkçeden dolma bir kol olduğunu katıyetle meydana çıkarmış oluyor.*” diyen Tankut, yazılarında incelemeye tabi tuttuğu kelimelerin özellikle Sümer dilindeki kullanımları ile Türkçedeki kullanımları arasındaki benzerliklere dikkat çekmiştir.¹¹⁷⁹ Birçok ilde benzer şekilde kullanılan coğrafi yer ve mekân adlarına örnekler vererek, bu isimlerin kökenlerini “*güneş*” dolayısıyla da ilk kökü “*ağ*” ile açıklamaktadır.

¹¹⁷⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.7-8.

¹¹⁷⁵ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.9.

¹¹⁷⁶ *Ulus*, 3 Ocak 1936, s.1-2.; *Kurun*, 10 Ocak 1936, s.4.

¹¹⁷⁷ *Ulus*, 3 Ocak 1936, s.1-2.; *Kurun*, 10 Ocak 1936, s.4.

¹¹⁷⁸ *Ulus*, 4-5 Ocak 1936, s.1-2.; *Kurun*, 14 Ocak 1936, s.5.

¹¹⁷⁹ *Ulus*, 5 Ocak 1936, s.2.

Tankut'un Güneş Dil Teorisi'ne göre kökünün "ağ" kökü olduğunu savunduğu ve kök bilgisini analiz ettiği yazılarında Anadolu'ya ait has coğrafi yer adlarına birkaç örnek şöyledir:

Tablo-13: Güneş Dil Teorisi'ne Göre İlk Ses "Ağ" Kökü İle Başlayan Anadolu'daki Yer İsimleri¹¹⁸⁰

Kök Kelimeler¹¹⁸¹	Bulunduğu Coğrafi Yerler
<i>Utav</i>	<i>Erzurum- Yusufeli- Köy</i>
<i>Utköy</i>	<i>Tokat- Reşadiye- Köy</i>
<i>Ataf</i>	<i>Siirt- Pervari- Köy</i>
<i>Ataf</i>	<i>Elazığ- Baskil- Köy</i>
<i>Atik</i>	<i>Elazığ- Palu- Köy</i>
<i>Atis</i>	<i>Van- Başkale- Köy</i>
<i>Atizi</i>	<i>Maraş- Köy</i>
<i>Atsa</i>	<i>Diyarbakır- Silvan- Köy</i>
<i>Atma</i>	<i>Muş- Sason- Köy</i>
<i>Adır</i>	<i>Van- Fenike- Köy</i>
<i>Adis</i>	<i>Sivas- Köy</i>
<i>Katakıya</i>	<i>Çoruh- Borçka- Köy</i>
<i>Kataro</i>	<i>Mardin- Köy</i>
<i>Katma</i>	<i>Halep- Köy</i>
<i>Katıl</i>	<i>Malatya- Hekimhan- Köy</i>
<i>Kadusa</i>	<i>Elazığ- Pertek- Köy</i>
<i>Kadrul</i>	<i>Trabzon- Maçka- Köy</i>
<i>Kadun</i>	<i>Siirt- Beytüşşebap- Köy</i>
<i>Dara</i>	<i>Van- Gevar- Köy</i>
<i>Dara</i>	<i>Mardin- Köy</i>
<i>Darabi</i>	<i>Muş- Varto- Köy</i>
<i>Darabi</i>	<i>Urfa- Siverek- Köy</i>
<i>Darabi</i>	<i>Erzincan- Kığı- Köy</i>
<i>Gadir</i>	<i>Siirt- Beytüşşebap- Köy</i>
<i>Ahat</i>	<i>Kastamonu- Daday- Köy</i>
<i>Ahat</i>	<i>Kütahya- Uşak- Köy</i>
<i>Ahatlar</i>	<i>Ankara- Yabanabad- Köy</i>
<i>Umah</i>	<i>Çorum- Osmaniye- Köy</i>
<i>Umaranlı</i>	<i>Sivas- Kangal- Köy</i>
<i>Umba</i>	<i>Kastamonu- İnebolu- Köy</i>
<i>Umurca</i>	<i>Tekirdağ- Hayrabolu- Köy</i>
<i>Umur</i>	<i>Aydın- Çine- Köy</i>
<i>Umurlu</i>	<i>Antalya- Alanya- Köy</i>

Tankut halk etimolojisi sayesinde insanların yaşadığı yer adlarının tarihsel gelişiminin ve anlamlarının (semantik) ortaya çıkarıldığını belirtmiştir. Halk etimolojisinin sağladığı diğer bir faydayı; kelimelerin bölgeden bölgeye değişen kullanımlarını kolaylıkla anlaşılmasında etkili bir araç olduğunu ifade etmiştir. "Halk etimolojisi egoizmi ve keyfi okşayan, ilim ve kaide düşünmeyen bir

¹¹⁸⁰ *Ulus*, 5 Ocak 1936, s.2.

¹¹⁸¹ *Ulus*, 5-6-7-8-9-10 Ocak 1936, s.1-2.

anoloji'dir."¹¹⁸² şeklinde tanımladığı halk etimolojisinin kelimelerin morfolojisini (yapısını) yer yer değiştirerek ya da değiştirmeyerek kullanım sağladığını söylemiştir. Bu düşüncesine Kütahya ve Ankara isimlerini örnek vermiştir.

Tankut, Kütahya isminin Sümer dilinde kullanılan ve *boğa, kuvvetli, kahraman* manalarına gelen "*Gud*" kelimesi ile yine aynı dilde kullanılan ve *Suların, akıl ile ferasetin tanrısı* manasına gelen "*ea*" kelimesinin birleşimi olan "*Gudea*" dan geldiğini belirtmiştir. Kelimenin Yunan devrinde de aynen kullanıldığını söyleyen Tankut, Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Mevlana'nın felsefesi ve Farsçanın etkisiyle *kısalar yurdu manasına* gelen "*Kutahiyye*" ye dönüştüğünü yazmıştır.

Aynı değişimin Ankara ismi için de yaşandığını belirten Tankut, Sümer dilinde *Suların, akıl ile ferasetin tanrısı* manasına gelen "*ea*" nın ikinci isminin "*Ank*" olduğunu ve tanrı manasına gelen "*Ra*" ile kullanıldığını belirtmiştir. Anadolu'daki Fars hâkimiyeti sonucu ismin "*Engûri*" şeklinde telaffuz edildiğini, Romalılar döneminde ise "*Ancyre*" (Ankür) olarak değişim yaşadığını söylemiştir.¹¹⁸³ Ancak Tankut'a göre hâkim kültüre göre dönem dönem değişen bu isimlerin hiçbiri Ankara isminin etimolojik olarak gerçek karşılığını oluşturmuyor. Güneş Dil Teorisine göre analizini yaptığı Ankara ismi için ulaştığı "*Akanak*" (suyun muhitinde görünüp taşıdığı yer) ismi için şu cümleleri kullanmıştır: "(...) Muhitinde sabit mukarrer bir su taşkınlığı ve cereyanı bulunan bir yer demek olur. Ve Ankara'nın topografik vaziyeti ve paleo-jeografisi bize bu çok eski Türk sitesinin bir su şehri olduğunu göstermektedir. Baykal'ın çıktığı (Yenisey) e kavuşan nehrin adı da Ankara'dır. Bu su, adını bitişik bulunduğu toprak parçasından yani Ankara bölgesinden alır."¹¹⁸⁴

Tankut, has isimlerin analizini Güneş Dil Teorisi kanununa göre yaparken, bir taraftan da kaynak göstererek ilkçağ uygarlıkları hakkında tarihi bilgiler de vermektedir. Mısır, Sümer, Asur, Eti, Frig uygarlıklarında kullanılan ve ortak kökten gelen kelimeleri analiz etmiştir. Farklı coğrafyalarda benzer şekilde kullanılan yer ve mekân isimlerini ortak kaynaktan türetildiğine vurgu yapmaktadır.¹¹⁸⁵ Tankut yazılarında ortaya koyduğu etimolojik çıkarımlara tarihi ve toplumsal dinamikleri eklemiştir. Dil bilimci olmasının yanı sıra sahip olduğu tarihe meraklı kimliği sayesinde kelimelerin süreç içerisinde yaşamış olduğu değişimleri değerlendirme imkânı yakalamıştır. Kullandığı bu yazın tarzı ve verdiği örnekler ile anlatımını güçlendirdiğini görmekteyiz.

Toponomi yönteminden faydalanarak toponomi bilimi ile diller arasında bir bağlantı kuran Tankut bu sayede yer adlarının kökenini incelemiştir. Tankut belirlediği yöntemin daha iyi anlaşılması için farklı yer isimleri üzerinde birçok

¹¹⁸² Tan, 29 Birincikânun 1936, s.2.

¹¹⁸³ Tan, 29 Birincikânun 1936, s.2.

¹¹⁸⁴ Tan, 29 Birincikânun 1936, s.2.

¹¹⁸⁵ Ulus, 11 Ocak 1936, s.1-2.

çalışma yapmıştır. Bunlar arasında en dikkat çeken şüphesiz Diyarbakır adı üzerine yapmış olduğu toponomik incelemedir.¹¹⁸⁶ Tankut'un bu çalışması, Atatürk'ün 1937 yılının Kasım ayında Doğu vilayetlerine yaptığı ziyaret sırasında uğradığı Ergani'de, Diyarbakır adının nereden geldiğini merak ederek TDK'da bu konuda bir çalışmanın olup olmadığını sormasıyla başlamıştır.¹¹⁸⁷ Yer adlarının anlamlarını ve etimolojisini tarihi gelişmeler aracılığıyla ortaya koyan Tankut sadece Diyarbakır isminin nereden geldiğinin bilgisi üzerinde durmamış aynı zamanda Mardin, Nusaybin, Elazığ, Amasya ve Siirt isimlerinin nasıl ortaya çıktığını benzer anlatımla ele almıştır. Yer adlarının kökenleri Güneş Dil Teorisi'nin analiz yöntemi kullanılarak açıklanmıştır. Yine ana kökleri Türkçe olan birçok yer adının nasıl ortaya çıktığı ve Anadolu'daki ortak kullanımları örneklerle anlatılmıştır.

Karacadağ ile Dicle nehri arasındaki sert ve kayalık bölgenin fiziki yapısı hakkında bilgiler veren Tankut'un jeolojik bir hadise sonucu oluştuğunu yazdığı bu bölge -doğal bir barınak imkânı verdiği için- ilk zamanlardan beri değişik medeniyetler tarafından yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Sert ve sağlam kaya bloklarının büyük Diyarbakır kalesinde yapı malzemesi olarak kullanıldığını yazan Tankut: *"Büyük ve heybetli Diyarbakır kalesi blokların teşekkülü gibi ilk günü bilinmeyen bir eserdir. İlk olarak hangi devrin orduları orada barındı? Hangi medeniyetin silâhları o duvarlarda parçalandı? Bize bunu haber verene henüz*

¹¹⁸⁶ Yazı içeriğinin aynısı Ulus gazetesinin 25-29 Son teşrin 1937 tarihleri arasında aynı başlıkla bir yazı dizisi şeklinde yayımlanmıştır. Bkz.: *Ulus*'taki yazılar için bkz.: *Ulus*, 25-29 Son teşrin 1937, s.5.

¹¹⁸⁷ Atatürk, Doğu vilayetleri seyahati kapsamında 17 Kasım 1937 tarihinde ziyaret ettiği Ergani'de *Diyar Bekir* adının ne anlama geldiğini heyetkilere sormuş ancak bir cevap alamayınca, ismin etimolojik incelemeye tabi tutulmasını istemiştir. Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Süreyya Anderiman aynı gün dönemin TDK Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen'e gönderdiği telgrafta; konu hakkında bir çalışma olup olmadığını sormuştur. Atatürk'ten gelen bu talep üzerine aynı gün TTK ve TDK yetkilileri bu özel gündemle toplanıp, ortak bir komisyon çalışması yapılmasına karar vermiş ve durumu cevaben Özel Kalem Anderiman'a bildirmişler. Bu sırada Tankut'un İstanbul'da olduğu ve yarın toplanacak komisyona katılımı için Ankara'ya çağrıldığı da telgrafta bildirilmektedir. Ertesi gün Tankut'un da katılımı ile TDK binasında yapılan toplantıda komisyon üyeleri, Diyarbakır adının nereden geldiğini tarihsel ve toponomik veriler ışığında ele almış ve ismin etimolojisi hakkında detaylı görüşler ortaya atmışlardır. Tankut komisyona *"Amiday"* isminin Yakut Türkçesinde *"bakır sikke"* anlamına geldiğini anlatan tarihsel ve toponomik arka planı olan bir sunum yapmıştır. Tankut komisyona Diyarbakır adı üzerine etraflı bir çalışmanın hazırlanmasını ve ismin etimolojik incelemesinin yapılmasını teklif etmiştir. Bu teklif oylanarak kabul edilmiştir. Bu görev komisyon oylamasıyla Genel Sekreter Dilmen'e ve Tankut'a verilmiştir. Bizce komisyonda kararı çıkan söz konusu çalışmayı Dilmen'in görev yoğunluğu nedeniyle Tankut tek başına üstlenmiş ve sonuç itibarıyla *"Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik"* isimli kitap çalışması ortaya çıkmıştır. Toplantı tutanaklarını incelediğimizde, Tankut'un kitapta değindiği bilgilerin benzer içerikleri TDK'da üç gün süren komisyon toplantılarında konuşulanlarla benzerlik göstermektedir. Bu durum, Tankut'un bu bilgileri çalışmada kullandığı fikrini güçlendirmektedir. Komisyon çalışmalarını neticelendirdikten sonra 20 Kasım 1937 tarihinde Ankara'ya gelen Atatürk'e tren istasyonunda komisyon çalışması sunulmuştur. Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Anderiman ile TDK Genel Sekreteri Dilmen arasındaki yazışmalar ve komisyon toplantı tutanakları için bakınız: *Türk Dili Belleten*, TDK Yayınları, (29-30), Ankara: Haziran, 1938, s.68-87.

tesadüf etmedik.” cümleleriyle kalenin ilk olarak kimler tarafından yapıldığı bilgisinin olmadığını eklemiştir.¹¹⁸⁸

Yaptığı araştırmalarda Sümer, Elam ve Hitit kaynaklarında da Diyarbakır ismi ile ilgili bilgiye ulaşamadığını söyleyen Tankut, Diyarbakır isminin varlığının Ermeniler tarafından M.Ö. 1. yüzyılda Diyarbakır’a bağlı Silvan’ın doğusunda kurulmuş “*Tigranakerd*” şehrinin ismiyle de açıklanamayacağını belirtmiştir. Devamında kurduğu: “(...) *ilk madeni ve onu işleyen Türklerdi. Bunu Orta Asya’dan yüksek ve küçük Asya’ya getirdikleri zaman onların oradaki mümessillerini Eti, Mitani ve Huri (Harri) adlarıyla tanıyoruz. Aşağı Mezopotamya’da da Sümerliler Bat tibirra (Demir memleketi) da yukarıdan getirdikleri madeni işliyorlardı.*” cümlelerle sözü Türk kültür ve medeniyetinin öncülük ettiği madencilığe getirerek, Diyarbakır isminin de buradan geldiğine dikkat çekmiştir.¹¹⁸⁹

Anadolu’da medeniyet kurmuş Eti ve Hurilerin, Sümerlerle birleşerek Anadolu, Mezopotamya, Suriye ve Mısır’a kadar genişleyen ortak bir kültür havzası inşa ettiklerini yazan Tankut’a göre bu uygarlıklar hâkimiyet sahalarında birçok yere kendi inançları ve kültürlerini yansıtan izler bırakmıştır. En sık karşılaşılan ortak kültür ürünü de yer adları olmuştur. Güneş Dil Teorisi yöntemi ile aynı Türkçe ana kökten türemiş “*Dicle*” isminin, Sümer dilinde “*İdikna*”, Akad dilinde “*İdiklat*” şeklinde kullanıldığını örnek göstermiştir. Verdiği diğer bir örnekte Nusaybin adının geçmişi hakkında şunları yazmıştır: “(...) *Nasibunun, hayır mabudunun adını suların hayat ve saadet dağıttığı feyizli ve bereketli yere verdiler. Bu yere Akatlar Nasibina, klasikler Nasibis, Araplar Nasibin dediler. Nuseybin şimdiye kadar o adı taşır.*”¹¹⁹⁰

“*Türkler mahir madenci idi*” ifadesini kullanan Tankut, Asurluların maden çıkarttıkları bölgelere *maden eli* anlamında “*Hahhu*” veya “*Hahhi*” dediklerini ve Anadolu’da maden çıkarılan her yerde mutlaka bu isimden türemiş; “*Hoh, Hog, Hok, Kok, Koğ*” ana köklü yer isimlerinin bulunduğunu şu örneklerle göstermiştir:

<i>Hoh</i>	<i>Urfa</i>	<i>Hogah</i>	<i>Muş, Bulanık</i>
<i>Hoh</i>	<i>Elazığ</i>	<i>Kok</i>	<i>Trabzon, Maçka</i>
<i>Hokar</i>	<i>Erzurum, Tortum</i>	<i>Kokan</i>	<i>Diyarbakır</i>
<i>Hoha</i>	<i>Balıkesir</i>	<i>Kogi</i>	<i>Diyarbakır</i>

Siirt’te yer alan “*Botan*” ile “*Mitan*” isimlerinin Güneş Dil Teorisine göre analizini yapıp aynı anlama geldiğini söyledikten sonra, “*Maden*” ve “*Metal*” isimlerinin de aynı ana kökten geldiğini yazmıştır.¹¹⁹¹ Yer adlarına örnekler vermeye devam eden Tankut’un yazısında verdiği diğer bir bilgi ise şöyledir: “(...) *Om bir*

¹¹⁸⁸ Hasan Reşit Tankut, *Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik*, Ulus Basımevi, Ankara: 1937, s.3.; Hasan Reşit Tankut, “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, *Türk Dili Belleten*, TDK Yayınları, (29-30), Ankara: Haziran, 1938, s.101.

¹¹⁸⁹ Hasan Reşit Tankut, *Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik*, ... , s.3.; Hasan Reşit Tankut, “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, *Türk Dili Belleten*, ..., s.101.

¹¹⁹⁰ Hasan Reşit Tankut, *Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik*, ..., s.3-4.; Hasan Reşit Tankut, “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, *Türk Dili Belleten*, ..., s.102.

¹¹⁹¹ Hasan Reşit Tankut, *Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik*, ..., s.5.; Hasan Reşit Tankut, “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, *Türk Dili Belleten*, ..., s.103.

tanrı idi. Frigyalılar ona Amas diyorlardı. Amasya, Amazon, Amat, Emet, Amurru ve Mu kelimelerinde olduğu gibi.” Bu cümlelerinden anlaşılacağı üzere yer adlarının ortaya çıkmasında sadece toplumların uğraş alanlarının değil aynı zamanda inançlarının da belirgin bir etkisi olduğunu göstermiştir.¹¹⁹²

Tankut, Yakut Türklerinin bakır sikkeye “Amiday” dediklerini ve “Amed” isminin zamanla değişerek “Amid” şeklinde ifade edildiğini yazmıştır. Bu örnek üzerinden Diyarbakır isminin Türkler tarafından madenle ilgili bir uğraşı veya madeni bir kavramı nitelemek için kullanıldığını ileri sürmüştür. Bu düşüncesini kurduğu şu cümlelerle aktarmaktadır: “Diyarbakır’ın geniş bir sahada bakır diyarı olduğu artık öğrenilmiş oluyor. Bilinmeyen zamanlardan beri şimali cenuba bağlayan bütün ticaret ve askerlik yolları Karacadağ volkanının Dicle yatağına doğru sürdüğü bazalt tabakalar üzerinde düğümleniyor ve bu yollar daha ziyade maden ve maden ürünü naklettiği için düğüm noktalarına Amidağ demek tabî oluyor idi. Nitekim o merkezin madencilerine de Mitaniğ demişlerdi. Bu Amida adını prehistoryanın hangi devrinde ve hangi sosyoloji tâbi Türkler vermişlerdi? Bunu bilen yoktur. Fakat muhakkak olan bir şey varsa o da Diyarbakır’ın merkezi olan surlu ve hisarlı Türk şehrine Amida denildiğidir. Arada Amid, Amat ve Karahamat dedikleri de oldu.”¹¹⁹³

Bu ifadelerine ek olarak, Diyarbakır isminin ilk olarak nasıl ve kimler tarafından verildiğiyle ilgili: “Madenci Türkler bu sahaya geldikleri zaman merkez noktasına bakır ve daha ziyade, aleliltlak (genellikle) maden demek olan Amidağ adını vermişlerdi.” demiştir. Türklerin tarihi belli olmamakla birlikte Dicle’nin kıyısına gelerek bakır işlemeye başladıklarını yazan Tankut yine toponomi’ye başvurarak; Kırgız, Moğol ve Yakut dillerinde kırmızı bakır anlamında kullanılan “Ces, Yes, Zes” ifadelerden türemiş isimlerin olarak Diyarbakır ve çevresinde görüldüğünü yazmıştır. Örneğini verdiği yer adları ve bulundukları bölgeler şunlardır:

Yasıca	Diyarbakır	Yesti	Mardin, Savur
Cezni	Siirt, Garzan	Ceznik	Erzincan, Ergani
Kezin, Gezinkuşağı	Tunceli, Ovacık	Gezge	Erzincan, Refahiye ¹¹⁹⁴

Tankut’un değindiği diğer bir kavram, gümüşü belirtmek için Yakutların “Möngön”, Moğolların “Manggun” şeklindeki ifadeleri olmuştur. Bu ifade biçiminin Türkçede “Mangır” şeklinde kullanıldığını zamanla da “Bangır” ve “Bakır” ifadelerine dönüştüğünü söylemiştir. Bu kavramlardan türemiş isimlerin Anadolu’da kullanıldığını şu yer adlarını örnek vererek göstermiştir:

Menguc	Gümüşhane	Mengücek	Elazığ, Çemişgezek

¹¹⁹² Hasan Reşit Tankut, *Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik*,..., s.6.; Hasan Reşit Tankut, “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, *Türk Dili Belleten*,..., s.104.

¹¹⁹³ Hasan Reşit Tankut, *Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik*,..., s.7.; Hasan Reşit Tankut, “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, *Türk Dili Belleten*,..., s.105.

¹¹⁹⁴ Hasan Reşit Tankut, *Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik*,..., s.8.; Hasan Reşit Tankut, “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, *Türk Dili Belleten*,..., s.106.

<i>Menguk</i>	<i>Gümüşhane, Kelkit</i>	<i>Menge</i>	<i>Gümüşhane, Bayburt</i>
<i>Bakır</i>	<i>Siirt</i>	<i>Bakırdağ</i>	<i>Gaziantep</i>
<i>Bakırnaz</i>	<i>Muş, Sason</i>	<i>Bağırzan</i>	<i>Diyarbakır</i>
<i>Bağırzak</i>	<i>Erzurum, Tercan</i>	<i>Bahru</i>	<i>Elazığ, Erganimadeni</i>
<i>Bahro</i>	<i>Diyarbakır</i> ¹¹⁹⁵		

Tankut bu bilgilerden sonra Diyarbakır adını kullanan tarihteki bazı şahsiyetleri örnek göstermiştir. Abbasi Halifesi *Memûn* devrinin âlimlerinden *Vakidî*'nin ile tarihçi *Ebu'l Ferec*'in eserlerinde Diyarbakır ismini kullandıklarını yazar. Tankut konuyu ele alırken eleştiride bulunmaktadır. O da; İslami dönemin etkisi ve medrese eğitiminin yaygınlaşmasıyla Türkçe kelimelerin, Arap alfabesinin sert olan fonem yapısına uyarlanmasıyla yapısal değişikliğe ve anlam kaymalarına uğramış olmasıdır. Bu eleştirisini: “(...) *Her Türkçe kelime yazı kılığına girer girmez Türkçelikten çıkıyordu. Her kelime Arap düşüncesine, Arap kültürüne göre bir anlam cevheri arıyorlardı. Yazının bu tesiri, mantalitenin bu sapıklığı birçok Türk kelimelerini dejenere etti.*” cümleleriyle dile getirmiştir.¹¹⁹⁶

Kullanılan dilde Arapçaya ait dil kurallarının ve söylemlerin yaygınlık kazanmasıyla birlikte Türk olan bazı kabilelerin isimlerinde de değişimler yaşandığını yazan Tankut, teori sayesinde bu karışıklığın giderildiğini ifade etmiştir. Tankut, Arapçanın tesiriyle isimleri değiştirilen Türk kavimlerini şöyle aktarmaktadır:

<i>Şamar</i>	<i>Sümer</i>	<i>İneze</i>	<i>Anzan</i>
<i>Sahr</i>	<i>Saka</i>	<i>Lam</i>	<i>Elam</i>
<i>Kays</i>	<i>Kas</i>	<i>Metinan</i>	<i>Mitani</i>
<i>Huri</i>	<i>Huri, Harri</i>	<i>Haltan</i>	<i>Kalde</i> ¹¹⁹⁷

Tankut, toponomiye başvurarak, bitişken yapıllı diller arasındaki geçişlerde benzeşen noktalar olduğunu göstermek için “*Elâziz*” adını örnek göstermiştir. “*Elâziz*” adının “*Alazığ*” ifadesinden bozularak kullanıldığını yazan Tankut, bu görüşünü açıklamak için yine antik dönem tarihine kadar giderek şu bilgileri vermiştir: “(...) *Milattan evvel sekizinci asır başlarında Vannik (Urartu) lardan Menuas şimal batısında Etilere karşı bir sefer açtı. Ve sitelerden bazılarını zapt ederek Fırat'ın kaynaklarında olan (Alzı) arazisine girdi.*” Verdiği bu bilgilerde geçen “*Alzı*” adının Güneş Dil Teorisi'ne göre analizini yapan Tankut, kelimenin asıl halinin “*Alazığ*” olduğunu hatta Muş'ta yer alan “*Alazu-rum*”, Diyarbakır'daki “*Al*” ve Diyadin'deki “*Azı*” köy isimlerinin de buradan geldiğini yazmıştır.¹¹⁹⁸

¹¹⁹⁵ Hasan Reşit Tankut, *Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik*,..., s.8-9.; Hasan Reşit Tankut, “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, *Türk Dili Belleten*,..., s.107.

¹¹⁹⁶ Hasan Reşit Tankut, *Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik*,..., s.9.; Hasan Reşit Tankut, “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, *Türk Dili Belleten*,..., s.108.

¹¹⁹⁷ Hasan Reşit Tankut, *Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik*,..., s.9-11.; Hasan Reşit Tankut, “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, *Türk Dili Belleten*,..., s.108-110.

¹¹⁹⁸ Hasan Reşit Tankut, *Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik*,..., s.12.; Hasan Reşit Tankut, “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, *Türk Dili Belleten*,..., s.110.

Tankut benzer bir toponomik örneklemeyi Siirt ve Mardin isimleri üzerinden vermiştir. Türkçe bir ifade olan Siirt isminin Fars kültürünün etkisiyle üç yer anlamında kullanılan “*Si + irt*” şeklinde dönüştürüldüğünü ifade eden Tankut’a göre Siirt adının gerçek anlamı: “*kendisinde devamlı su ve kararlı su bulunan obje*” şeklindedir. Bu bilgiye eski Siirt’in, Batman çayı kıyısında kurulmuş olduğunu kanıt olarak göstermiştir. Mardin isminin de Süryani kâtiplerce “*Mar-din*” şeklinde ikiye ayrıldığını ve *Mar* kelimesine “*aziz*” anlamı verdiklerini söylemiştir. Mardin’in sahip olduğu topografik yapısından yola çıkarak: “*Türkler bu gibi taraflı müşahede hükmü altına alabilen yüksek yerlere Marak (Rasat yeri) manasında (Rad- Sart) derlerdi. (...) Türkçede Mar + ak rasathane olduğu gibi Marakçı râsıt, Maraklama rasat ve Maraklamak tarassut etmek manalarını verdiğine göre (...) Mardin kelimesinin sonundaki (V + n) (ğ) den çevrilmiş olarak manayı tamamlayan ve ifade eden bir eleman olduğuna göre Mardin yüksekliğin ve ışığın bir obje veya süjede takarrür etmesi demek olur.*” ifadelerini kullanmıştır. Bu cümlelerden hareketle Tankut’a göre Mardin adı yerleşim merkezinin sahip olduğu yüksek konumu nedeniyle Türklerin burayı -daha önce benzer yerlerde olduğu gibi- rasathane için kullandıkları “*Marak*” ifadesinden gelmiştir.¹¹⁹⁹

Tıpkı Diyarbakır adı gibi yer adlarının halk etimolojisinde özellikle insan ve yer adlarının anlam bilgisi ve ses bilgisi bakımından biçim değiştirmesinin normal bir durum olduğunu belirten Tankut, konu ile ilgili sonuç olarak değerlendirebileceğimiz şu cümleleri kurmuştur: “*Her vasfı ile öz ve temiz Türk olan Diyarbakır adı yabancı tesirlerle uzun müddet pas ve cüruf içinde yaşadı. Atatürk’ün yurt ve milletseverlik aşkının ilahi ocağı olan kalbinden bir kıvılcım şimdi onu yeni süzülmüş temiz bir bakır parçası haline getirdi. Ne mutlu Diyarbakır’a.*”¹²⁰⁰

Erzurum adını da toponomik incelemeye tabi tutan Tankut bu ismin “*Erzin*” ile “*Urum*” kelimelerinden geldiğini söylemektedir. Erzurum adının on birinci asırdan beri kullanıldığını belirtirken, her iki kelimeyi teorinin analiz yöntemiyle etimolojik incelemeye tabi tutmuştur. Kelimelerin öz Türkçe olduklarını ve “*kendisine büyük ve çok geniş bir kuvvet ve kudretin özgelendiği bir obje*” anlamına geldiğini savunmuştur.¹²⁰¹

Diyarbakır adı üzerinden toponomik ve etimolojik bilgiler veren Tankut, satır aralarında da Diyarbakır tarihi ve coğrafi özelliklerine değinmeyi ihmal etmemiştir. Aynı zamanda Mardin, Siirt, Erzurum ve Elazığ adlarının nasıl meydana geldiği yine Toponomi’ye bağlı kalarak anlatmıştır. Tankut değindiği Diyarbakır, Mardin, Elazığ, Erzurum ve Siirt şehirlerinin isimlerini analiz ederken tarih ve toponomi ile bağ

¹¹⁹⁹ Hasan Reşit Tankut, *Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik*,..., s.13.; Hasan Reşit Tankut, “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, *Türk Dili Belleten*,..., s.111-112.

¹²⁰⁰ Hasan Reşit Tankut, *Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik*,..., s.14.

¹²⁰¹ Hasan Reşit Tankut, “Erzurum Adının Aslı”, *Tarih Yolunda Erzurum, Erzurum Tarihini Tanıtma ve Araştırma Derneği Yayını*, (11-12), 12 Mart 1962, s.3-4.

kurmuştur. Söz konusu şehirlerin eskiden beri Türkler tarafından inşa edildiğini, Güneş Dil Teorisinin analiz yöntemiyle isimleri üzerinden ispat etmeye çalışmıştır.

Tankut'un Toponomi'den istifade ederek değindiği yerlerden biri Hozat'ta bulunan "Ağdad" tepesidir. Coğrafik yer adlarına örnek verirken aynı isimle Erzincan, Elazığ ve Muş'ta köy isimlerinin olduğunu ifade ederek; tepenin adının Mançu dilinde kullanılan Ağada (*Yağmur Tanrısı*) ve Sümer dilinde kullanılan Adad (*Fırtına Tanrısı*) kelimelerinden geldiğini Güneş Dil Teorisi'nin dil kanunu yöntemiyle izah etmiştir.¹²⁰² Kelimenin etimolojik ve toponomik analizini yaparak, Sümer dilindeki benzer kullanımlarına değinmiştir. Ağdad tepesini anlatmak ve bir Türk lehçesi dediği Sümer dilindeki benzer kullanımı için şu cümleleri kurmuştur: "Ağdad tepesi büyük ve esaslı bir dağ kümesinin içinde bulut toplayan bir bora ve fırtına merkezidir. Başında sık sık yıldırım sağılır ve şimşek çakar. (...) Ağdadın üzerinde beliren gül yaprağı gibi pembe, narin her bulut parçasının içinde bile büyük ve korkunç bir fırtınanın şeytani gizlidir. Sümerliler de fırtına tanrısına aynı adı vermişlerdi." ¹²⁰³ Daha sonra "Adad" ve "Ağdad" kelimelerinin analizini Güneş Dil Teorisi köken bilim metoduyla yapmıştır.

Teoriye göre güneşi ve onu anımsatan kavramların her birini anımsatan "ağ" ana kökü ile sahip, isim anlamlarına gelen "ad" isminin birleşimidir. Ana kök ile ek arasında bulunan yapıcılık anlamına gelen ". + d" sesi ile isim tamamlanıp "ağ+dad" ismi ortaya çıkmış oluyor. Tankut, güneş tepesi anlamına gelen kelimenin Anadolu'da köy ismi olarak kullanılan yerleri örnek göstermiştir. Ağdad isminin köy ismi olarak kullanıldığı yerleşim yerlerini; Bingöl'e bağlı Kiğı'da, Muş'ta, Elazığ'da, Tunceli'ye bağlı Mazgirt ve Hozat'ta olduğu şeklinde göstermiştir. Sümer dilinde aynı anlamda kullanılmış "adad" kelimesinin orijinal halinin Türkçe olduğunu belirten Tankut, Anadolu ve Mezopotamya arasında ortak kullanıma verilebilecek birçok örnek olduğunu yazmıştır.¹²⁰⁴

Tankut, Sümerlerin güneşe "ut" ya da "uta", Nuh peygambere de "güneşin kendisi" manasına gelen "utanapişti" isimlerini kullandıklarını yazmıştır. Türk lehçesi Çuvaşçada "ateş, sıcaklık, alev" anlamında kullanılan "Vut" kelimesinin de aynı kökten geldiğini yazmıştır.¹²⁰⁵ "Güneş Dil Teorisi bize yalnız kelimelerin etimolojik şekillerini ve gerçek anlamlarını vermekle kalmamış oluyor. Aynı zamanda; seçkin ve ileri bir medeniyetin dili olduğu için herkesin kendine mal etmek istediği Sümercenin de Türkçeden dolma bir kol olduğunu katıyetle meydana çıkarmış oluyor." diyen Tankut, yazılarında incelemeye tabi tuttuğu kelimelerin özellikle Sümer dilindeki kullanımları ile Türkçedeki kullanımları arasındaki benzerliklere dikkat çekmiştir.¹²⁰⁶

¹²⁰² Ulus, 3 Ocak 1936, s.1-2.; Kurun, 10 Ocak 1936, s.4.

¹²⁰³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.11.

¹²⁰⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.11-12.

¹²⁰⁵ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.12.

¹²⁰⁶ Ulus, 5 Ocak 1936, s.2.

Tankut, Sümercede etimolojik varlığını Türkçe olarak tespit ettiği kelimelerin analizini yine teorinin yapı bilimsel metodu ile açıklamaya devam etmiştir. Bunun için, Sümer kralları *Sargon* ve *Amurabi* dönemlerine ait okunan tabletlerde geçen kelimeleri incelemeye almıştır. Kelimeler teorinin ölçütleriyle ele alınmış ve toponomik analizlere yer verilmiştir. Tankut, Anadolu’da kullanılan birçok yerleşim yerine ait isimlerin ana kökünün Sümer dilindeki bu kelimelerden geldiğini savunmuştur. İncelemeye aldığı Sümer dilindeki kelimeler ile Anadolu’daki yer adlarından bazıları şöyledir:

Tablo-14: Sümer Dilinde Yer Alan Kelimelerden Türemiş Anadolu’daki Yer İsimleri¹²⁰⁷

Sümerce	Sümer Dilindeki Anlamı	Anadolu’da Kullanıldığı Yer	
Dara, Darak	Keçi ayaklı tanrı	Dara	Van-Gevar-Köy, Mardin, Siirt-Eruh-Köy,
		Dara-bi	Muş-Varto-Köy, Erzincan-Kığı-Köy, Urfa-Siverek-Köy, Siirt-Beşiri-Köy,
		Dara-gon	Urfa-Siverek-Köy
		Dara-hir	Malatya-Kâhta-Köy
		Dara-kal	Diyarbakir-Lice-Köy
Mut	Feyz, Saadet	Mut-ki	Bitlis-Kaza
Ut	Ateş	Ut-av	Erzurum-Yusufeli-Köy
		Ut-kunlu	Antalya-Serik-Köy
		Ut-köy	Tokat-Reşadiye-Köy
		Ut-uk	Kocaeli-Kandıra-Köy, Sivas-Zara-Köy
At	Güneş, Sahip, Baba	At-af	Siirt-Pervari-Köy, Elâziz-Baskil-Köy
		At-ik	Elâziz-Palu-Köy
		At-is	Van-Başkale-Köy
		At-izi	Maraş-Köy
		At-kaş	Yozgat-Akdağ-Köy
		At-köy	Balıkesir-Köy
		At-ri	Muş-Sason-Köy
		At-sa	Diyarbakir-Silvan-Köy
Kat, Kad	Yükseklik, Işık	At-ma	Muş-Sason-Köy
		Kat	Tokat-Köy
		Kat-akıya	Çoruh-Borçka-Köy
		Kat-calı	Kocaeli-Kandıra-Köy
		Kat-aro	Mardin-Köy
		Kat-ıl	Malatya-Hekimhan-Köy
		Kat-ma	Halep-Köy
		Kad-usa	Elâziz-Pertek-Köy

¹²⁰⁷ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.13-36.; *Ulus*, 5-6-7-8-9-10 Ocak 1936, s.1-2.

		Kad-rul	Trabzon-Maçka-Köy
		Kad-un	Siirt-Beytüşşebap-Köy
Um, Umun	Bayram, Mukaddes gün, Efendi, Sahip,	Um-ah	Çorum-Osmaniye-Köy
		Um-aranlı	Sivas-Kangal-Köy
		Um-ba	Kastamonu-İnebolu-Köy
		Um-niye	Kocaeli-Köy
		Um-urbay	Tekirdağ-Hayrabolu-Köy
		Um-urca	Tekirdağ-Hayrabolu-Köy
		Umur köy	Aydın-Çine-Köy
		Umur-lu	Antalya-Alanya-Köy

Tankut, verdiği toponomik örneklerden sonra “*Ank ve Ankara*” kelimelerine değinmiştir.¹²⁰⁸ Sümer dilinde “*suların tanrısı*” anlamında kullanılan “*Anki-Enki*” ya da “*Ea*” isimlerine değinen Tankut, Sümer mitolojisinde geçen Nuh Tufanı’ndan bahsetmiştir. Tanrı Enki’yi: “(...) *yüreği yufka, insanlar için iyilik ister ve düşünür, iyi bir tanrıdır da.*” şeklinde anlatan Tankut’un aktardığına göre: “(...) *Tanrılar gazaba gelmiş ve insan cinsini suda boğmak suretiyle yok etmeye karar vermişlerdi. Yalnız Enki bu gizli kararı Utamapiştî’ye açtı. Ve Nuh bunun üzerine gemisini yaparak insan cinsini yok olmaktan kurtardı.*”¹²⁰⁹ Kelimenin aynı zamanda Eti mitolojisinde de güçlü bir kahramanın adı olarak geçtiğini belirten Tankut, kelimenin Türkçe ve lehçelerindeki kullanım şekillerine şu örnekleri vermiştir:

Tablo-15: Türk Lehçesi Sümer Dilindeki “*Ank-Ang*” İsminden Türeyen Kelimeler¹²¹⁰

Kelime	Türkçe Anlamı
<i>Ang</i>	<i>Kabiliyet, Feraset, Hatıra</i>
<i>Angu</i>	<i>Levha, Manzara</i>
<i>Angarmak</i>	<i>Anlamak, İhtiyatlı olmak</i>
<i>Angaru</i>	<i>İdrak, Akıl, Fehim</i>
<i>An</i>	<i>Menşe, Birinci, İlk, Kapı, Geçit</i>
<i>Anık</i>	<i>Doğru, Dürüst, Açık, İzah etmek, Hazır</i>
<i>Angalmak</i>	<i>Hayret etmek</i>
<i>Angın-Angun</i>	<i>Mamur</i>
<i>Angı</i>	<i>Hatıra</i>
<i>Anglayış</i>	<i>İdrak</i>
<i>Ankı</i>	<i>Gafıl</i>

Bu örneklerden sonra *Ank-Ang* kelimesinin teoriye göre analizi yapılmıştır. Kelime ana kökünün Türkçe olduğunu gösteren köken bilim yöntemi sonrası, toponomik örnekler verilmiştir. Tankut, *Ank-Ang* ana kökünden türemiş Anadolu’da kullanılan yer adlarına şu örnekleri vermiştir: “*Ank-Urfa-Bilecik, Angig-Erzincan-Kığı, Angül-Diyarbakir-Lice, Angüran-Elâziz-Palo, Anguzeh-Van-Muradiye,*

¹²⁰⁸ Bu başlık ve içeriği *Ulus* gazetesinin 12 Ocak 1936 tarihli ve *Tan* gazetesinin 29 Birincikânun 1936 tarihli baskılarında yer almıştır. Bkz.: *Ulus*, 12 Ocak 1936, s.1-2.

¹²⁰⁹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.37.

¹²¹⁰ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.37-38.

Ankliya-Artvin”¹²¹¹ Yine aynı kelimedenden türeyen “Ankara” ismi için Tankut, burada teorinin analiz yöntemi ile Ankara adını incelemiştir. İnceleme sonucunda elde ettiği sonuç hakkında: “(...) Ankara, akıl ve ferasetin kuvvet ve kudretin tamam ve mükemmel olarak kararlaştığı yer manasını verir. Hakikatte Ankara’nın bulunduğu yerin ehemmiyeti, müdafaaya elverişli olması, çok eski zamanlarda kültür ve endüstri merkezi oluşu bakımından bu manada bir isim olması doğru ve tabii olmakla beraber (...) Ankara bir suyun kati ve muayyen bir sahanın, bir yerini ifade eden bir isim demek olur ki, bu suretle de Ankara’mızın en doğru bir ifadesini yapar. Ankara’nın eski zamanlarda oldukça büyük bir su üzerinde kurulmuş olduğuna şüphe yoktur.”¹²¹² demiştir.

Tankut, Ankara’ya isim verenlerin Baykal gölünün çevresinde yerleşik olup da batıya göç eden Türkler olduğunu ileri sürmüştür. Tankut yine Toponomi’den faydalanarak, Orta Asya’daki Angora isimli bir nehir ile Ankara arasında bir bağlantı kurmuştur. Bu düşüncesini: “(...) Baykal’dan ve Yenisey (Yeniçay) büyük nehrine dökülen bir Angora nehri var ki bu nehrin geçtiği mıntıka esasen coğrafyacılardan ilmi ifadelerine göre dünya yüzünde ilk sudan sırtının çıkarmış ve güneşe arz etmiş ilk insanlık mıntıkasıdır.”¹²¹³ cümleleriyle açıklamıştır. Hatta eski Ankara yerlileri olarak tanımladığı Galatların, İstanbul’daki Galata kulesine isim verdiklerini her iki kelimenin kökünün bir olduğunu ileri sürmüştür. Güneş Dil Teorisi’ne göre Galat ve Galata kelimelerini analiz ederek bunu ispatlamaya çalışmıştır.¹²¹⁴

Toponomik incelemeleri örneklerle yoğun olarak işleyen Tankut, Anadolu’daki yer adlarının geçmişi ve yapı bilimsel niteliklerine değinmiştir. Anadolu’da kurulmuş iki önemli site şehir devletlerinden Kartaca ile Truva’dan bahsetmiştir. Truva’nın tarihteki yerine değinen Tankut burayı bir Türk sitesi olarak tanımlamıştır. Şehir, batıya giden Türkler tarafından yerleşim için elverişli görünen bu kıyılara kurulmuştur. Truva’yı kuranların Türklerden “Torlar” olduğunu yazarak, Tur-ova’nın Türkçe kökenli bir kelime olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Tur- ile başlayan değişik coğrafi yer ve mekân ismine değinerek, Güneş Dil Teorisi’nin ışığında analiz ettiği yer isimlerini Türkçenin ortak paydasında buluşturmuştur.¹²¹⁵ Tarihi gelişmelerden ve toponomik örneklerden sonra Truva adının “dağ, kayalık dağ, tepe, sığınılacak tabii müstahkem bir yer, su, deniz ve sahil, kumsal” gibi farklı anlamlarına yer vermiştir.¹²¹⁶

Tankut, Güneş Dil Teorisi’ne göre Truva kelimesinin kökeni ve etimolojik yapısına dair: “(...) temayüz ve tekerrür etmiş yer. Büyüklük, yükseklik, kuvvet ve kudret sahibi olmanın bir yerde taayyününü tam ve mükemmel olarak anlatan seçkin bir kelimedir.” ifadelerini kullanmıştır. Türkçe olan kelimenin diğer dillerdeki farklı

¹²¹¹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.40.

¹²¹² Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.39-40.

¹²¹³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.40.

¹²¹⁴ *Ulus*, 4 Nisan 1936, s.1-2.

¹²¹⁵ *Ulus*, 4-5-6-7-8-9 Şubat 1936, s.1-2.

¹²¹⁶ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.41-43.

kullanımları için; Rumcada “Troas”, İngilizce’ de “Troy”, Almancada “Troja” ve Fransızcada “Troie” örneklerini vermiştir.¹²¹⁷ Tankut aynı düşünceye sahip Gürcistan kökenli Rus dilbilimci *Nikolay Yakovleviç Marr*’ın, *Torie*’nin “Tur-an” kelimesinden türediği yönündeki ifadesini örnek göstermiştir. Buradan hareketle kelimenin Anadolu’daki kullanımlarına değinmiştir. Kelimenin Yakut Türkçesinde “Turda” şeklinde, Anadolu’da ise “sığınacak yer” manasında “Dulda” olarak kullanıldığını yazan Tankut bu kullanıma şu dizeleri örnek vermiştir:

“Geçme namert köprüsünden ko götürsün su seni
Yatma tilki duldasında ko yesin aslan seni.”¹²¹⁸

Truva kelimesiyle anlam (semantik) ve yapı bakımından (morfolojik) benzer olan Türkçe ’deki kelimeler manalarıyla örnek olarak vermiştir. Bunlar: “*Turkun* (rütbe, seçkin)”, “*Tuoramas* (kaya, kar, toprak yığını)”, “*Tuorçut* (orman tanrısı), “*Tû* (dağ)” ve “*Turisina* (Sina dağı), şeklindedir.¹²¹⁹

Değişik bölgelerdeki farklı kullanımlar sonucu fonetik değişikliğe uğramış ve ek sesler almış örneklerine devam eden Tankut, örneklerini çok eski bir Türk ulusu olan *Togar* veya -Tevrat’ta geçtiği şekliyle- *Tohar* ismi üzerinden vermiştir. Batılı âlimlerce Hint-Cermen milletler cemiyetinin ataları olarak tanımlanmış *Togar/Tohar* ismini Güneş Dil Teorisi’ne göre analiz etmiştir. Türkçe olan kelimenin değişik anlamları olan “*çuval*, *heybe*, *zahire ölçüsü*, *topraktan yapılmış kap*, *mücadele*, *harp*” kelimelerini örnek olarak vermiştir.¹²²⁰

Tankut, Güneş Dil Teorisi’ne göre ana kökü “*Tor-Tir-Dor-Dir*” olarak tespit ettiği Türkçe *dağ*, *tepe*, *yükseklik*, *tümsek* ve *gürlük* gibi manalara gelen isimlerden türemiş Anadolu’daki yer isimlerine değinmiştir.¹²²¹ *Toros* dağ silsilesinin adının da bu kökten türediğini söyleyen Tankut, *Tor*’lu isimlerin deniz kıyısına doğru yaklaştıkça *dor* ya da *tir* şeklinde değişikliğe uğradığını yazmıştır. Bu konuda yine Toponomi’ye başvuran Tankut’un örneklerini verdiği yerler şöyledir:

Tablo-16: Türkçe “Tor-Tir-Dor-Dir” İsminden Türeyen Anadolu’daki Yer Adları¹²²²

Yer adı	Anadolu’da Kullanıldığı Yer
<i>Tor-bivat</i>	Çorum-Pazar
<i>Tor-aman</i>	Erzurum-Hınıs, Denizli, Yozgat-Bağazlıyan
<i>Tor-tan</i>	Erzurum- Pasinler, Erzincan-Kemah
<i>Tor-tum</i>	Erzurum-Tortum
<i>Tor-tum Kale</i>	Erzurum-Tortum
<i>Tor-ama</i>	Elâziz-Hozat

¹²¹⁷ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.44-45.

¹²¹⁸ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.45-46.

¹²¹⁹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.47-48.

¹²²⁰ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.50.

¹²²¹ Bu başlık ve içeriği Cumhuriyet gazetesinin 3 Mart 1936 tarihli baskısında “*Turova = Troie ve “Tur” lu has isimler Sümercede Dor’lu kelimeler*” başlığıyla yer almıştır. Bkz.: Cumhuriyet, 3 Mart 1936, s.5.

¹²²² Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.54-56.

<i>Tor-umlar</i>	<i>Malatya-Hekimhan</i>
<i>Tor-ik</i>	<i>Muş-Sason</i>
<i>Tor-nuk</i>	<i>Sivas-Hafik</i>
<i>Tor-nik</i>	<i>Sivas-Kangal</i>
<i>Tor-umalı</i>	<i>Urfa-Siverek</i>
<i>Tor-zik</i>	<i>Urfa-Siverek</i>
<i>Tor-o</i>	<i>Urfa-Siverek</i>
<i>Tor-unlu</i>	<i>Maraş-Ayındırış</i>
<i>Tor-unkesentaş</i>	<i>Gaziantep-Nizip</i>
<i>Tir-kşin</i>	<i>Van-Gevaş</i>
<i>Tir-ah</i>	<i>Erzurum-İspir</i>
<i>Tir-kşin</i>	<i>Van-Gevaş</i>
<i>Tir-ah</i>	<i>Erzurum-İspir</i>
<i>Tir-gis</i>	<i>Gümüşhane-Kelkit</i>
<i>Tir-akavank</i>	<i>Muş</i>
<i>Tir-cank</i>	<i>Muş-Bulanık</i>
<i>Tir-bizik</i>	<i>Malatya</i>
<i>Tir-ha</i>	<i>Elâziz-Palu</i>
<i>Tir-bisbi</i>	<i>Diyarbakir-Çermik</i>
<i>Tir-k</i>	<i>Diyarbakir-Siverek</i>
<i>Tir-i</i>	<i>Siirt-Pervari</i>
<i>Tir-ilye</i>	<i>Bursa-Mudanya</i>
<i>Dor-ak</i>	<i>İçel-Tarsus, Bursa-Mustafa Kemalpaşa</i>

Truva'nın kurucuları olan Türk *Tor*'ların Anadolu'da geniş bir alana yayıldıklarını hatta bir ara Hititlerle birleşerek Türkistan'a kadar ilerlediklerini yazmıştır. Anadolu'da *Tirebolu*, *Tire*, *Terme*, *Tarsus*, *Tiryste*, ile Anadolu dışında *Trablus*, *Dor şehri* ve ırmağı (*Portekiz*), *Doran Dağları* (*Afganistan*) ve *Dor kasabası* (*Sudan*) isimlerinin kaynağının *Tur-Tor-Dor* ana isim kökleri olduğunu belirten Tankut: “(...) *Tur* kelimesi şimdiye kadar öğrendiğimiz vasıflarına büyük Türk adının aslı ve esasıdır. Onun içindir ki eskiler büyük milletin dolaştığı yerlere çeşitli manalarda olarak “*Turan*” adını veriyorlardı. (...) ve onun içindir ki Akdeniz kıyıları hep “*tur'lu*” has isimlerle doludur.”¹²²³ cümleleriyle bu konudaki düşüncelerini belirtmiştir.

Aynı şekilde Güneş Dil Teorisi analiz yöntemiyle “*Mey, May, Mayi, Malen, Moniler*” kelimelerinin etimolojik analizini yapan Tankut, ana kökünü bu kelimelerin oluşturduğu farklı dillerdeki kullanımlara değinmiştir. Farsçada *yoğurt* anlamında kullanılan “*mast*” ifadesi ile *sıvamak* anlamına gelen “*maliden*” isminin Almandada da aynı anlamda ve şekilde kullanıldığını yazmıştır. Mezopotamya mitolojisinde yer alan *Mummu* ile Cermen mitolojisindeki *Mimio* isimlerinin aynı kökten olduğunu ifade eden Tankut, kaynağı Türkçede su kelimesi veya aynı anlamda kullanılan kelimelerin dünyanın her tarafında şehir, ova, yer ve nehir ismi olarak kullanıldığını eklemiştir.¹²²⁴

¹²²³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.58-59.

¹²²⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,...,s.132-136.

Sümercenin, Türkçenin bir lehçesi olduğunu savunan Tankut, bu düşüncesini yine yer isimleri üzerinden ortaya koymaya çalışmıştır. Bunun için Sümer toplumuyla özdeşleşen “Zigurat” ile Anadolu’da kullanılan “Sakarar” isimlerini incelemeye almıştır.¹²²⁵ Tankut bu karşılaştırmayı yapmasındaki amacını: “*Kelime tarihi ve toponomastique tetkik yolu ile eski tarihin sıkı bir düğümünü çözmek tecrübesi yapacağız. Tetkik konumuz Sümer ve Akat tarihinde (Zigurat) biçiminde yazılan kelimelerdir.*”¹²²⁶ cümleleriyle açıklamıştır. Sümerlerin Mezopotamya’ya nereden geldikleri sorusuna cevap arayan Tankut, bu konudaki farklı görüşler hakkında: “(*...*) *Bütün bunlar ispata muhtaç birer tahmin ve faraziye ibarettir.*” demiş ve Sümerlerin doğudaki dağlık bir alandan geldiklerini öne sürmüştür. Bu görüşü için Tevrat’ta geçen: “*ve kavim doğudan gelerek Schinar sahrasında yayıldı ve orada yurt tuttu.*” sözlerini örnek göstermiş ve sözlerin Sümerler için kullanıldığını söylemiştir.¹²²⁷

Sümerlerin inanç sisteminin ürünü olan *Ziguratlar*, Sümer mimarisi, sanatı ve bilim hayatı üzerinde doğrudan etkisi olan yapılardır. Çok katlı bu tapınak mimarisi zamanla astronomi çalışmalarının yapıldığı mekânlar olmuştur. Tankut, düzlük bir yer olan Mezopotamya’da yüksek *Ziguratların* ortaya çıkışını, Sümerlerin ilk geldikleri coğrafyanın dağlık yapısına ve bu yükseltilerin Sümer günlük hayattaki önemine bağlamıştır. Ona göre *Ziguratlar*: “(*...*) *Mezopotamya’nın deniz kıyılarında toprak, durgun deniz yüzü gibi düzdür. Hiçbir dalgası ve hiçbir ürpertisi olmayan o düzlüklerde güneşin ışığı birdenbire yayılır. Halbu ki Sümerlilerin eski yurdunda yüce dağlar, sivri sivri kayalar, ulu ulu ağaçlar vardı. Güneş ışığı ilk defa onların tepelerine düşer. O suretle bir ibadet kiblesi ve bir ibadet zamanı tespit edilebiliyordu. Mezopotamya’da ne kible ne zaman tayini kabildi. Bu ihtiyacı karşılamak endişesi Ziguratları doğurdu.*”¹²²⁸ şeklinde ortaya çıkmış dini mimari yapılardır.

Sümerler ilk anayurtlarındaki kutlu yükseltilerden ilham alarak *Ziguratları* inşa etmişlerdir. Sümer ülkesinde bu ihtiyaçla beliren *Ziguratlar* zamanla tarımsal ürünleri korumak amaçlı ambarlar şeklinde kullanılmıştır. Çok amaçlı bu yapıların benzerleri daha sonra Kalde ve Asur topraklarında da görülmüştür. Tankut, Mısır piramitlerinin de *Ziguratlardan* esinlenerek yapıldığını öne sürmüştür.¹²²⁹ *Ziguratların* ortaya çıkışı ve mimari özelliklerine yer verdiği bilgilerden sonra

¹²²⁵ Tankut’un kitabın bu başlığında ele aldığı konuların içeriği *Ulus* gazetesinin 23 Mart-7 Nisan 1936 tarihleri ile *Tan* gazetesinin 31 Mayıs-9 Haziran 1936 tarihleri baskılarında yazı dizisi halinde yayımlanmıştır.

¹²²⁶ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.60.

¹²²⁷ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.61.; Tankut bu konu hakkında ilk okumalarını 1919 yılında Niksar’da Kaymakam iken yaptığını ifade eder. Tankut’un okuduğu, Keldanilerin Baş Papazı Addaicher’in (Addai Scher / Addai Sheir) Arapça yazdığı *Tari Keld vel Âsur* isimli eser, Sümer uygarlığının, şehirleri, tapınakları ve dili hakkında bilgilere ulaştığı kitaptır. Bkz.: *Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut’a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar*, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

¹²²⁸ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.62.

¹²²⁹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.63-64.

Anadolu'daki benzer yerleri Güneş Dil Teorisi ve toponomiden istifade ederek aktarmıştır.¹²³⁰ “Bizde de ziguratlar vardır. Ulu ağaçlı tepelerin sivrisinde, güneşin ilk ışığını alan yalçın kayalara biz de aynı isim verilir. Fakat biz onlara zigurat değil sakarat deriz.”¹²³¹ sözleriyle Ziguratların Anadolu'daki coğrafik benzerlerini ve aradaki isim farkına değinmiştir. Tankut, Anadolu'daki “Sakaratların” Sümer Ziguratlarından farklı olarak yapma değil doğal bir oluşuma sahip olduğunu belirtmiştir. Anadolu'daki sakaratların benzer bir amaçla kullanıldığıyla ilgili: “(...) Bizim sakaratlarımız Sümer'de olduğu gibi yapma değildir. Fakat tabiat yapısı olan bu sakaratlarımız bütün tarih boyunca, Sümer'deki taklitlerinin hizmetini gördü. (Güneş kültü) yapan Brakisefal ve Alpin Türk ulusları onların çevresinde yurt tutarak yaratılışın esası, ezeli öncülü olan güneşe onların sivrisine değen ilk ışığına yönelmek suretiyle yaptılar.” cümlelerini kullanmıştır.¹²³²

Tankut, Sümerlerin ibadet ihtiyacının bir sonucu olarak inşa ettikleri Zigurat yapılarından bahsederek Zigurat kelimesinin morfolojisini analiz ederken Anadolu'daki Sakaratların¹²³³ benzer amaçla kullanıldığını söylemiştir. Anadolu'da bazı Sakaratlara, Ordu merkezine yakın bir tepeyi, Erbaa'da Karakaya dağlarında bir tepeyi ve Palu'da bir tepeyi örnek olarak vermektedir. Tankut, böyle bir bağ kurmasının amacını şöyle izah etmektedir: “Biz bu Sakaratlar ile Sümer'deki Ziggurat ve Asur lehçesiyle Zigguratların bir olduğunu ve aynı millet tarafından yapıldığını iddia ediyoruz. İddiamızı kazandıracak iki vasıtamız vardır: 1-Güneş Dil Teorisi,2-Toponomi.”¹²³⁴ Görüldüğü gibi Tankut, Sümerlerin Türk olduklarını ispatlama yolunu; Ziggurat-Sakarat kavramları üzerinden Güneş Dil Teorisi'ni kullanarak sağlamaya çalışmıştır.¹²³⁵

Tankut, Sümer dili ve Türkçede kullanılan ve anlam bakımından aynı olan kelimeleri etimolojik açıdan tahlil etmiştir. Türkçede parlaklık ifade eden “sak” kelimesinden yola çıkarak Sümer dilinde, Arapça ve Farsçadaki kullanımlarının aynı olduğunu örnekler ile anlatmıştır.¹²³⁶ Güneş Dil Teorisi ile kelimelerin geçmişini ve çıkış noktasını incelediği yazı dizisinde Türkçedeki “at, ar, ziyaret ve ziyare” kelimelerinin Yakutça, Farsça Akatça, Arapça dillerindeki benzer kullanımlarını

¹²³⁰ Bu başlığın içeriği Ulus gazetesinin 24-25 Mart 1936 tarihleri ile Tan gazetesinin 31 Mayıs-30 Haziran 1936 tarihleri baskılarında yazı dizisi halinde yayımlanmıştır.

¹²³¹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.64.

¹²³² *Ulus*, 24 Mart 1936, s.1.

¹²³³ Tankut, Sakaratları şu şekilde tanımlamaktadır: “Bizde de Zigguratlar vardır. Ulu ağaçlı tepelerin sivrisinde, güneşin ilk ışığını alan yalçın kayalara bizde de aynı isim verilir. Fakat biz onlara Ziggurat değil Sakarat deriz. Bizim sakaratlarımız Sümer'de olduğu gibi yapma değildir. Fakat tabiat yapısı olan bu sakaratlarımız bütün tarih boyunca, Sümer'deki taklitlerinin hizmetini gördü. (Güneş kültü) yapan Brakisefal ve Alpin Türk ulusları onların çevresinde yurt tutarak yaratılışın esası, ezeli öncülü olan güneşe onların sivrisine değen ilk ışığına yönelmek suretiyle yaptılar.”, Bkz.: *Ulus*, 24 Mart 1936, s.1.

¹²³⁴ Hasan Reşit Tankut, *Maraş Yollarında*,..., s.124-125.; *Ulus*, 24 Mart 1936, s.2.; *Tan*, 31 Mayıs 1936, s.5.

¹²³⁵ *Ulus*, 25 Mart 1936, s.2.

¹²³⁶ *Ulus*, 26 Mart 1936, s.1-2.

analiz etmiştir.¹²³⁷ Tarihe duyduğu ilgi nedeniyle yazılarında tarihi bir bakış açısının baskın bir şekilde görüldüğü Tankut, Sümer’de site şehirlerinden *Eridu* ile *Ordu* arasında da etimolojik bir bağ kurmakta ve ikisinin arasında hiçbir fark olmadığını savunmaktadır.¹²³⁸ Benzer şekilde Sümer’de düz bir ovada kurulan *Ereck* yerleşim yeri ile yine Tokat Erbaa’da Kelkit-Yeşilırmak ovasına kurulan *Erek* yerleşim yeri arasında hem etimolojik hem de coğrafik bir bağ kurmaktadır. Tankut, buradan hareketle aynı isimdeki yerleşim yerinin iki benzer coğrafi mekânda inşa edilmesinin tesadüf olmadığını bunu sadece aynı ırktan gelen insanların ancak yapabileceğini vurgulamıştır.¹²³⁹

Tankut, Sümer dilinde *mesken*, *hücre* anlamlarında kullanılmış “*Barak ve Barağ*” kelimelerinin Türkçede *barınmak* kelimesindeki “*bar*” kökü ile alakalı olduğunu ifade etmiştir. Anadolu’da Barak ismiyle bulunan 16 köy yerleşim yerlerinden (Erbaa’da iki köy, Ankara’da Barak Obası) örnekler vererek kelimenin yaygın bir şekilde kullanımına dikkat çekmiştir.¹²⁴⁰ Sümer dilinde *güçlü*, *kaba*, *haşin*, *pahalı*, *değerli* manalarına gelen “*kala*” kelimesinin Türkçedeki kullanımı arasındaki benzerliğe dikkat çekmiştir. Yine Kala ismiyle Tokat’ta iki köyün olduğunu ifade ederek her iki dili aynı paydada ele almıştır.¹²⁴¹ Eski Ankara yerlileri olarak tanımladığı Galatların, İstanbul’daki Galata kulesine isim verdiklerini her iki kelimenin kökünün bir olduğunu savunmaktadır. Güneş Dil Teorisi’ne göre *Galat* ve *Galata* kelimelerini analiz ederek bunu ispatlamaya çalışmıştır.¹²⁴²

Tankut’un aktardığına göre Türkler, ilk yerleşim yerlerini güneş ışıklarının değdiği bu sivri doğal yerlerin etrafına kurmuşlardır. “(...) *Brakisefal ve Alpin Türk ulusları onların çevresinde yurt tutarak yaradılışın esası, ezeli öncülü olan güneşe onların sivrisine değen ilk ışığına yönelmek suretiyle taptılar. Ahireti olmayan ve karanlıktan hoşlanmayan ezeli hayat dininin felsefesini yapanlar ışığa, hayata ve güzelliğe olan aşklarının heyecanını bu Sakaratlara karşı dalgalandırdılar.*”¹²⁴³ sözleriyle güneş metaforunun ilk Türklerin inanç ve kültürel kalıntıları üzerinde ne denli etkili olduğunu bir kez daha anlatmıştır.

Anadolu’da boğaz veya köy isimleri olarak da kullanılan sakaratların ortak özelliklerini aktarırken; bu yerleri çevresine göre yüksek, sivri ve ağaçlı kayalık yükseltiler olarak ifade etmiştir. Toponomik verilerden hareketle; Sinop-Ayancık, Artvin-Çoruh, Ordu, Tokat-Erbaa ve Elazığ-Palu’da halkın *Sakarat* olarak nitelediği yükseltileri örnek olarak vermiştir. Bu yörelerde halkın yükseltilere Ordu ve Erbaa’da “*Sakarat*”, Palu’da ise -yerli şivenin etkisiyle- “*Sekeret*” denildiğini yazmıştır. İster Sümer, Akat, Asur topraklarında olsun ister Anadolu’da

¹²³⁷ *Ulus*, 27-28 Mart 1936, s.1-2.; *Tan*, 6 Haziran 1936, s.5.

¹²³⁸ *Ulus*, 29-30-31 Mart 1936, s.1-2.; *Tan*, 9-20 Haziran 1936, s.5.

¹²³⁹ *Ulus*, 1 Nisan 1936, s.1-2.

¹²⁴⁰ *Ulus*, 2 Nisan 1936, s.1-2.

¹²⁴¹ *Ulus*, 3 Nisan 1936, s.1-2.

¹²⁴² *Ulus*, 4 Nisan 1936, s.1-2.

¹²⁴³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.64.

Ziguratların/Sakaratların bir olduğunu ve aynı millet tarafından yapıldığını savunmuştur. Tankut, bu düşüncesinin ispatı için Güneş dil Teorisi ve Toponomi'ye başvurduğu görülmektedir. Sümerlerin gök tanrısı “*Anou*” nun ve atalarının yeryüzüne inmeleri için Ziguratları inşa ettikleri bilgisini veren Tankut, Akat dilindeki anlamının da “*tanrı dağı*” anlamına geldiğini yazmıştır.¹²⁴⁴

Zigurat kelimesinin anlam ve imla bakımından analizini yapan Tankut, kelimeyi hecelerine ayırmıştır. Her bir hecenin anlamını: “*Zig*” hecesini “*yüksek, gök, dağ*”, “*gur*” hecesini “*yapı, dağ, makam*” ve “*at*” hecesini de “*tanrı, sahip, yaratan*” şeklinde tarif etmiştir. Tankut bu analizinden sonra Zigurat kelimesinin anlamını: “*Allah'ın yüksek yapısı yahut tanrı dağı ve mecazi manada gök dağı*” olduğunu belirtmiştir.¹²⁴⁵

Zigurat ve *Sakarat* ifadelerinin anlam ve yapı olarak aynı olduğu Güneş Dil Teorisi'nin analiz yöntemiyle ortaya koymuştur. *Zigurat* kelimesinde olduğu gibi *Sakarat* kelimesini hecelerine ayırmış ve Türk lehçesine göre analiz eden Tankut, “*Sak*” kelimenin Kaşgar lehçesinde “*dağ sağırsı*” anlamına geldiğini belirtmiştir. Tankut, Türk lehçelerinde *yüksek* manasında kullanılan “*üğsek*” ve “*üvsek*” kelimelerinin *sak* kelimesiyle etimolojik bakımdan aynı olduğunu yazmıştır. Tankut etimolojik kökeni Türkçe olan başka kelimeleri de örnek göstermiştir. Bunlar; Farsçada *taş* anlamına gelen “*Senk*” kelimesi ile Arapçada sınır boylarında kurulan güvenlik teşkilatı için kullanılan ve *yüksek kayalık* anlamında kullanılan “*Sugur*” kelimesi ve Sümer dilinde *gök* manasına gelen “*Sa*” kelimesi ile *uçta olmak, önde olmak* anlamlarında kullanılan “*sak, sok, suk*” kelimeleridir. Bu örneklerden sonra *Sak* kelimesinin Türkçe, Sümer ve Arap dillerinde ortak kullanımının aynı anlamda olduğu ve “*parlaklık*” ifade ettiği eklemiştir.¹²⁴⁶

Tankut, Güneş Dil Teorisi'nin yöntemini kullanarak kelimelerin analizlerini yapmaya ve etimolojik yapısını tespit etmeye “*Ar*” kelimesiyle devam etmiştir. Kelimenin Yakutçada “*alâ*” anlamına geldiğini söyleyen Tankut, kelimenin Türkçede bugün kullanılan “*Arka*” kelimesinin ana kökünü oluşturduğunu ve bir başka anlamının da “*parlaklık*” olduğunu belirtmiştir.¹²⁴⁷ *Zigurat* ve *Sakarat* kelimelerini oluşturan son heceyi “*At*” kelimesiyle ele alan Tankut, bu heceyi başlı başına bir kelime olduğunu ve prototürk lehçelerin hepsinde “*ilk kuvvet, yapıcı, esas ve asıl*” gibi anlamlar taşıdığını ifade etmiştir. Bu incelemelerle, Mezopotamya kültür havzasına ait *Zigurat* ile Anadolu coğrafyasına ait *Sakarat* kavramlarının etnik ve sosyolojik bakımdan aynı olan tek bir milletin eseri olduğunu belirtmiştir.¹²⁴⁸

Bu görüşünü doğrulamak için farklı dillerde yer alan ve etimolojik köken bakımından Türkçe ana kökü “*Sak* ve *Suk*” olan kelimelerin kullanımlarını ele

¹²⁴⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.64-65.

¹²⁴⁵ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.66-67.

¹²⁴⁶ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.69-72.

¹²⁴⁷ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.73-74.

¹²⁴⁸ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.74.

almıştır. Örneğin; İbranilerin dini ayinlerini yaptıkları “*sukkot*” kelimesi Akatçadan geçen bir kavramdır. Kelimenin orijinali Akat dilinde: “*bir mabette tanrının ikameti için ayrılmış yer*” manasında kullanılan “*sukku*” kelimesidir. Kelimenin Sümer dilindeki karşılığı “*sug*” olarak göstermiştir. Tankut verdiği bu bilgilerden sonra Arapçada benzer şekilde *çarşı* manasında kullanılan “*suk*” kelimesinin aynı kökten geldiğini yazmıştır. *Suk* ana kökünden türemiş örnek kelimelere devam eden Tankut, Sümer dilinde *yüksek* anlamına gelen “*sukut*” ifadesi ile Arapçada *yükselme* anlamına gelen “*suut*” kelimesinin aynı olduğunu belirtmiştir.¹²⁴⁹

Tankut, Türkçe aynı ana kökten türemiş kelimelere örnekler verdikten sonra yine Toponomi’ye başvurarak, Sümer’de site şehirlerinden *Eridu* ile *Ordu* arasında da etimolojik bir bağ kurmakta ve ikisinin arasında hiçbir fark olmadığını yazmaktadır.¹²⁵⁰ “*Eridu ve Ordu*” site şehir devletleri halinde örgütlenen Sümerlerde her şehir devletinde bir *Zigurat* bulunduğunu yazan Tankut bu şehir devletlerinin en eskisinin *Eridu* olduğunu belirtir. Eridu şehrinin yerleşim planı ve dini yapıları hakkında şu bilgileri vermiştir: “*Çamurdan ve gelişi güzel yapılmış hafif evleri birbirinden uzaktı. Halk henüz bir şehir ve mabet zapt ve raptı bilmiyordu. Hususi Allahlarının adı Enki, Ank ve Ea idi. Gök ve güneş tanrı adına bir de müşterek mabet lâzımdı. Onu yaptılar (yedi bin yıl önce) bu ilk Sümer kulesi, Eridu Ziguratu idi.*”¹²⁵¹

Eridu isminin Akatça olduğunu ve kelimenin Sümer dilinde “*urudug*” olarak telaffuz edildiğini aktaran Tankut, toponomik bilgilere Sümer dilindeki “*Urudu*” ismi ile *Ordu* şehrinin ismi arasındaki ilişkiyi anlatarak devam etmiştir. İki isim arasında hiçbir fark olmadığını yazan Tankut, ikisinin de etimolojik kökeninin öz Türkçe olduğunu ifade etmektedir.¹²⁵²

Türk lehçelerinde *ur*, *or* ve *ordu* kelimelerinin Türkçe sözlükte yer alan örneklerini yazmıştır. Örneklerini verdiği kelimeler şöyledir:

Tablo-17: Türk Lehçelerinde Benzer Anlamda Kullanılan Ortak Kelimeler¹²⁵³

Kelimenin Geçtiği Türk Lehçesi	Kelime	Anlamı
Garp Türkçesi	or	<i>sun’i tepe, toprak yığını</i>
Garp Türkçesi	ör	<i>hendek, hendekli istihkam, toprak tabya, müstahkem yer</i>
Çağatay Türkçesi	ur	<i>yüksek, yüksekte olan, tepe</i>
Çağatay Türkçesi	ura	<i>kazık, direk</i>
Çağatay Türkçesi	ora	<i>hudut gösteren işaret, toprak yığını</i>

¹²⁴⁹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.74-75.

¹²⁵⁰ *Ulus*, 29-30-31 Mart 1936, s.1-2.; *Tan*, 9-20 Haziran 1936, s.5.

¹²⁵¹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.76.

¹²⁵² Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.76-78.

¹²⁵³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.78-80.

Çağatay Türkçesi	uru	çayır
Çağatay Türkçesi	urut	ordu, karargâh, yurt
Uygur Türkçesi	uru	yukarı, yüksek
Kazan Türkçesi	ür	yüksek yer, yukarı, üst
Garp Lehçesi	ordu	asker, bir askerî hükûmetin genel heyeti
Çağatay Lehçesi	ordu	ordunun bulunduğu yer
Uygur Lehçesi	ordu	sultanlara ve hanımlara mahsus daire çadır
Kırgız Lehçesi	or	çukur, hendek, Kırım'da bir şehir adı, Hendek ile çevrilmiş müstahkem kale

Tankut'a göre Sümer ve Akatların, Anadolu'ya geniş bir alanda hâkimiyet kurmamalarına rağmen kendi dilleri ile Türkçe arasındaki bu kelime geçişlerinin tek bir açıklaması vardı o da hepsinin kaynağının Türkçe olduğu gerçeğidir. Bu fikrini “*Eridu ve Ordu her devirde daima aynı manayı ifade etmiştir*” cümlesiyle ifade eden Tankut, Sümerlerin kullandığı Eridu ile buradan çok uzakta yer alan Karadeniz kıyısındaki Ordu arasındaki benzer nitelikleri şöyle sıralamıştır:

Tablo-18: Tankut'a Göre Sümer “Eridu” İsmi İle “Ordu” Şehri Arasındaki Benzerlikler¹²⁵⁴

Sümer'deki Eridu	Karadeniz'deki Ordu
Deniz kıyısındadır	Anadolu'daki de yalıdır
Kuruluşu geniş ve dağınıktır	Anadolu'daki de öyledir
Bir şehir, bir yurt ve bir karargâhtır	Anadolu'daki de öyledir
Ziguratı vardır	Anadolu'daki Ordu'nun da sakaratı vardır
Tanrısının adı EA idi	Ordu'da da EA kelimesi yaşamaktadır

Tankut: “*Ordu sahilleri ilk insanların kalabalık olarak oturabileceği yerlerden değildir. Çünkü orada sahil vardır. Ova yoktur. Dağlar çok ağaçlı ve dalgalıdır. İptidaî balıkçılığa elverişli büyük sular da bulunmaz.*” cümleleriyle önce Ordu'nun sahip olduğu coğrafik özellikler hakkında kısa bilgi vermiş sonra da devamında ifade ettiği: “*Böyle olmakla beraber dâvamızı aydınlatacak ve ispat edecek en kuvvetli Sümer adları o civarda hâlâ eski tipleriyle yaşamaktadır.*” cümleleriyle sözü örnek olarak vereceği isimlere getirmiştir. Tankut, Ordu çevresinde kullanılan ve etimolojik olarak Sümer diline ait olan *Hapsumana*, *Asak* ve *Darahta* isimlerini örnek göstermiştir. Sümer dilinde tatlı su anlamına gelen “*apsu*” adının Ordu'da kullanılan *Hapsumana* isminin kökünü oluşturduğunu, Sümer dilinde *parlak*, *duru* ve *tanrı adı* manalarına gelen “*azak*” adının Ordu'da *Asak* olarak kullanıldığını ve tanrı adı olan *Dara*, *Darak* adının da Ordu'da bir köy ismi olan *Darahta* olarak kullanımının devam ettiğini söylemiştir.¹²⁵⁵

Tankut, Mezopotamya ve Anadolu'da aynı dilin kullanımına toponomik bilgiler ışığında ele almaya örneklerle devam etmiştir. En eski Sümer site şehir devletlerinden olan *Erek* (*Erech*) isminin Anadolu'da birçok yerde geçtiğini

¹²⁵⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.81.

¹²⁵⁵ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.81-82.

belirtmiştir. Bu yerlerden biri olan Tokat Erbaa'daki -günümüzde Erbaa bağlı bir mahalle olan- Erek kasabasıdır. Erek kelimesinin Türkçe anlamlarını “*kudret, kuvvet, sitadel, kale, hürriyet ve istiklal*” olarak belirten Tankut: “(...) *Bizim Erek Mezopotamya'nın her hususta küçük bir parçası gibi olan düz, mümbit ve alçak bir ovanın kenarındadır ve tıpkı Mezopotamya'da olduğu gibi iki büyük nehir “Kelkit ve Yeşilırmak” o ovada birleştikten sonra Karadeniz'e dökülür. Erek nehirlerin kavşağında ve Sakarata kadar uzanan çamlı dağların eteğindedir.*”¹²⁵⁶ cümleleriyle kelimenin sadece etimolojik açıdan değil aynı zamanda coğrafik bakımdan da mekânsal benzerliğini dile getirmiştir. Erbaa'da Kelkit-Yeşilırmak ovasına kurulan Erek yerleşim yeri arasında hem etimolojik hem de coğrafik bir bağ kurmaktadır. Tankut, buradan hareketle aynı isimdeki yerleşim yerinin iki benzer coğrafi mekânda inşa edilmesinin tesadüf olmadığını bunu sadece aynı ırktan gelen insanların ancak yapabileceğini vurgulamıştır.¹²⁵⁷

Erbaa'daki Erek bölgesinde kullanılan Sümer dilindeki isimlere örnekler vermeye devam eden Tankut, Erek yerleşim yerinin taşıdığı coğrafik ve iklim avantajları sayesinde ilk insanların yerleşimine olanak verdiğini ifade etmiştir. Tankut, Erek kasabası ve çevresinde kullanılan, “*Bararkli, Hadadi, Kala, Bura-Boy*” şeklindeki köy isimlerinin Sümer dilinde de kullanıldığını savunmuştur. Bunlardan “*barak*” ve “*kala*” isimlerini ele alan Tankut, Sümer dilinde *mesken, hücre* anlamlarına gelen “*barak*” kelimesinin, Kırgız dilinde ve Türkçenin batı lehçelerinde de kullanıldığını söyler. Kırgız dilinde “*uzun ve koyu tüylü olan bir cins köpek*” için kullanıldığını belirten Tankut, Oğuz Kağan destanında geçen bir Türk kabilesinin karşılığı olan “*İtbarak*” ismini diğer bir örnek olarak vermiştir. Anadolu'da Barak ismiyle on altı köy yerleşiminin bulunduğunu yazan Tankut, benzer bir kullanıma Ankara'daki Barak Obası ve Baraklı yerleşim yerlerini örnek vermiştir.¹²⁵⁸

Tokat'ta *Kala* adında iki köyden bahseden Tankut kelimenin Sümer dilindeki anlamlarını: “*güçlü, kuvvetli, kaba, haşin, vahşi, bodrum, pahalı, değerli*” şeklinde vermiştir.¹²⁵⁹ Sümer'de yer alan *Kala* topraklarına komşu kabile *Umma* tarafından yapılan istilaya sözü getiren Tankut, bu olay hakkında: “*Her devir Türkün de olduğu gibi Sümer Türklerinde de yurt severlik duygusu her duygudan üstün idi. Enki-kala ahalisi kanlarını ve canlarını damla damla akıtmak suretiyle sonuna kadar dayandıkları halde yurtlarını düşmen eline düşmekten kurtaramadılar. (...) komşu düşman yani Umma; Enki-kala hakkında pek zalim davranmıştı.*”¹²⁶⁰ demiştir. Bu tarihi gelişmeye değinmesindeki neden Erbaa'ya bağlı Bizeri nahiyesine -günümüzde Akbelen köyü- bağlı köy olan *Omala* ile *Umma* ismi arasında benzerlik kurmuştur.

¹²⁵⁶ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.82-83.

¹²⁵⁷ *Ulus*, 1 Nisan 1936, s.1-2.

¹²⁵⁸ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.84-87.; *Ulus*, 2 Nisan 1936, s.1-2.

¹²⁵⁹ *Ulus*, 3 Nisan 1936, s.1-2.

¹²⁶⁰ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.90.

Tankut, Toponomi’ye dayalı çalışma yapmasındaki maksadını şu cümlelerle bir kez daha hatırlatmıştır: “(...) konumuzun hedefini tekrarlamak faydeli olacaktır. Denemek istediğimiz şey, toponomi “toponomie” yoluyla tarihî bir tetkik yapmaktır. Sümerlilerin Mezopotamya’ya nereden geldiklerini izlemek istiyorduk. Anadolu’da Karadeniz kıyılarına kadar her yerde bulduğumuz Sümerce yer isimleri hatta insan adları bize bu yerlerde, Sümerlilerin konuştuğu dille konuşur; Sümerlilerin hürmet ettiği panteonu sayar ve Sümerlilerden daha çok eski ulusların dolaştığını ve yerleştiğini gösteriyor. Bunların sosyolojisi Sümer sosyolojisinin aynı olmak gerektir.”¹²⁶¹ Toponomik verilerden yola çıkarak Güneş Dil Teorisi usulleriyle Bizeri kelimesini analiz ettikten sonra Anadolu’daki Beşîri, Biçer ve Biçar isimlerinin bu kelimedenden geldiğini eklemiştir.¹²⁶²

Konunun daha açıklayıcı olması için biz de *Umma* ve *Omala* isimlerinin Sümer dilindeki anlamlarını gösterilen kelimeleri şu şekilde tablo haline getirdik:

Tablo-19: Sümer Dilinde “Um” Ana Kökünden Türemiş Kelimeler¹²⁶³

Kelime	Anlamı
Umum	Efendi, reis, sahip
Umuş	Zekâ, kabiliyet
Um, Umu	Bağır, göğüs, kadın göğsü, anne, ihtiyar kadın, (mukaddes hizmet), ve papaz
Um	Hararet, alev, zahire, kapital, merkez
Umma, Umman	Sürü
Umah	Bataklık
Ummeda	Dil, lisan, çocuklar hamisi, süt nine
Ummega	Gebe ve çocuklu kadın
Umun	Demirci, rabita, kazmak, (aile, kan)
Umbara	Himaye, siyanet

Bu örneklerden sonra bu kez de Türkçede “Um” ve “Oma” ana köklerinden türemiş kelime örneklerini daha anlaşılır kılmak için yine tablo halinde aktaralım.

Tablo-20: Türkçe ve Lehçelerinde “Um” ve “Oma” Ana Köklerinden Türemiş Kelimeler¹²⁶⁴

Kelime	Türk Lehçesi	Anlamı
Uma	Çağatayca	Toprak
Oma	Garp Lehçesi	Baş gibi yuvarlak şeyler, omuz başı
Oma	Türkçe	Kuyruk sokumu kemiği
Oma, omag, ömek	Türkçe	Oymak, kabile, ırk, nesil, zürriyet, akraba
Ummak	Türkçe	Ümit etmek
Umuk	Türkçe	Yüksek, Âli cesur
Umgan	Türkçe	Atın göğsü
Umay (Ubav)	Yakutça	Yanmak (güneşten veya ateşten)

¹²⁶¹ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.91.

¹²⁶² Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.91-95.

¹²⁶³ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.96-100.

¹²⁶⁴ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,..., s.96-97.

Umay (Ubay)	Yakutça	Kabilenin büyüğü, baba tarafından büyük kardeş
Oma, Oba	Yakutça	Kurgan üzerine dikilen taş
Uma	Kazan Lehçesi	Yuvarlak, uzun hamur
Uma	Karaim Lehçesi	Halk, millet
Umak	Çağatay ve Uygur Lehçeleri	Soy, kabile, kavim
Umay	Şor Lehçesi	Çocuklar hamisi bir mabude ki ölenlerin ruhunu da o götürür

Tankut, Mezopotamya ve Anadolu'daki yer isimleri arasında benzerlik kurma çabası ile *Zigurat* ve *Sakarat* kelimelerini tarihi bilgilerle açıklamasında Toponomi'ye neden başvurmasındaki amacını: "(...) yerlerin çoğu eski sahiplerinin verdiği adı saklarlar ve yer adlarının analizinden ilk otoktonların milliyetini gösterir işaretler çıkarılabilir." cümleleriyle açıklamıştır.

Türklerin, Hint havzasında *Harappa* ve *Mohanjodaro*'da siyasi güç sağladıktan sonra deniz yoluyla Sümer topraklarına geçtiklerini olası göründüğünü belirten Tankut, Sümerlerin ikinci adının da "*Sibir*" olduğunu yazmıştır. Sümer dili ile Sibir lehçesi arasındaki değişimin sebebini: "(...) "Şu hâlde şimalden kara ve cenuptan deniz yolu ile gelerek bütün yakın Asya'da dağınık ve toplu olarak ilk defa yerleşenler Sungar ve Sibir'de adlanan Sümerliler idi. Luvi ve Hurilerden önce Karadeniz'den Fars denizine kadar uzanan ve yayılan bir tek akın vardı: Türk Sümer akını."¹²⁶⁵ cümleleriyle bir dönem Anadolu'da hâkimiyet kurmuş Luviler ve Huriler olarak göstermiştir. Bu iki hâkim unsurun dillerinin etkisiyle Sümer dilinde zamanda fonem değişiklikleri yaşanmıştır.¹²⁶⁶

Tankut, Toponomi'yi merkeze alarak yer adlarının kökeninin Türkçe olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Sümer dili ile Türkçe arasındaki ilişkinin ispatının Güneş Dil Teorisi ve toponomik argümanlarla ispat etme yolunu kullanmıştır. Tankut, Türk tarih ve dil tezlerinin dünyadaki son bilimsel gelişmeleri yakından takip ederek doğru bilgilere ulaştığını söylemiştir. Yakalanan bu başarıyı çalışmalarda kullanılan antropoloji, arkeoloji, lengüistik, psikoloji ve kültür tarihinden faydalanan bütüncül yöntemlerin etkisine bağlamıştır. Tankut, Türkiye'de yürütülen tarih ve dil çalışmalarının odak noktasının, Türk tarih ve dil tezlerinin ulusal ve uluslararası boyutta daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve Türklerin Orta Asya'dan başlattıkları göçle dünya kültür, tarih ve medeniyetine yaptıkları katkılarına ve Türkçenin diğer diller üzerindeki etkisine dikkat çekmek olduğunu ileri sürmüştür.¹²⁶⁷ O, ulusal ve uluslararası katılımın olduğu birçok toplantıda Güneş Dil Teorisi'nin analiz yönteminin daha iyi anlaşılması görevini yerine getirmiştir.

¹²⁶⁵ *Ulus*, 7 Nisan 1936, s.1-2.

¹²⁶⁶ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap*,...,s.101-104.; *Ulus*, 7 Nisan 1936, s.1-2.; Hasan Reşit Tankut, "Sümer Mahancodaro Harappa ve Anadil", *Ülkü*,...,s.90-92.

¹²⁶⁷ Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, a.g.e., s.68-69.

Türk tarih tezinin bir parçası ve Türk dilinin sadeleştirme çabalarının bir sonucu olarak ortaya atılan Güneş Dil Teorisi ile Türkçenin dünyadaki dillerin ana kaynağı olduğu fikri savunulmuştur. 1935'ten itibaren tezinin her aşaması Atatürk tarafından geliştirilip desteklenmiştir. Bu dilbilim teorisi, Türklerin derin tarihi geçmişi ile Türkçenin zengin yapısını birlikte harmanlayıp bu yolla ulus devletini daha da güçlendirmek için önemli bir görev üstlenmiştir. Güneş dil teorisi Tanzimat'tan beridir başlamış olan dilde sadeleşme çabalarının yol açtığı sorunların önüne geçmekte işlevsel rol oynamıştır.

Cumhuriyetin ulus-devlet modeli temelinde ele alınan dil çalışmaları, Osmanlı'da atılan adımlardan farklı olarak daha sistematik bir şekilde yürütülmüştür. Cumhuriyet döneminde Türkçede yakalanmak istenen fonetik uyum ve daha sade bir yazı dili oluşturma çabası, Latin harflerinin kabul edilmesiyle birlikte gerçekleşmiştir. Harf inkılâbı, millî bir kimlik oluşturma gayesi için kolaylaştırıcı bir etki yaratmıştır. Tankut harf inkılâbı ve devamında atılan adımlar konusundaki görüşlerini şöyle aktarmaktadır:

*"Cumhuriyet kurulur kurulmaz milletin içtimai gövdesinde ve devlet teşkilatında vukua gelen esaslı değişiklikler bu dil meselesine milli bir ehemmiyet kazandırdı. Atatürk bu davayı bu hüviyeti ile millete mal etmek için hareketin dernek olarak teşkilatlanmasını düşündü ve devletin yardımını ve ilgisini sağladı. 1928'de "harf inkılâbı" yapıldı. Bu devrim, dil hareketini durmaz ve durulmaz bir kuvvet haline getirdi. Bu yıl içinde harf ve imla meseleleriyle uğraşmak üzere bir de Alfabe Encümeni kuruldu. Ertesi yıl çalışma alanı genişletilmiş olan bu encümen, Dil Encümeni haline getirildi. Dil Encümeni 1930'a kadar bu isim ve hüviyetle çalışmıştır. Artık esaslı, hamleci ve kesin olarak çalışıyordu. Encümen, başlıca şu eserleri çıkardı: Alfabe Raporu, İmlâ Lügati, Gramer Raporu, Lâhikalar, Gramer Lâyihası. Bu encümen ödeneğini devlet bütçesinden alıyordu. 1931 bütçesi bu ödeneği kaldırdığı için encümen de dağıldı. Halbu ki hareket genişlemiş, bütün memleketi sarmış, milli bir hüviyet almış bulunuyordu."*¹²⁶⁸

Dil devrimiyle, Türkçeye millî bir karakter kazandırmak amaçlanıyordu. Bu nedenle dil çalışmaları millî tarih şuuru ile iç içe geçmiş bir süreç halinde yürütülmüştür: Tankut'a göre dil devriminde izlenen yol ile uzun süreden beridir ihmal edilmiş Türk kimliğini, dilini ve tarihini tüm yönleriyle ortaya koyulacaktı. Dil ve tarih çalışmalarını güçlü kılacak ve millî kimliğe vurgu yapacak Türk tarih ve Türk dil tezleri bir arada hazırlanmıştır. Tankut, adeta bir seferberlik anlayışı ile yürütülen dil ve tarih çalışmalarının başından beri içinde görev almıştır.

¹²⁶⁸ Sami N. Özerdim, a.g.e., s.26.

Tankut, tarihi birikimin ve dil zenginliğinin açığa çıkarılması, bir bakıma ulusal birlik ve bütünlüğün sağlanması için iki önemli araç olarak görmüştür. Bu nedenle Güneş Dil Teorisi'ni ulus-devlet modelinin tamamlayıcı bir parçası olarak değerlendirmiştir. İnsan-çevre ilişkisinin ilk başlangıcını esas alan bir dil felsefesi olarak Güneş Dil Teorisi'nin eksik kalan bilimsel yanı eleştirilse de Türk dili üzerinden Türk kimliği ve kültürüne yaptığı katkı oldukça değerli ve önemlidir. Teori, Türkçenin zengin kelime potansiyelini açığa çıkarılması ve dilin daha da arileşmesine zemin sağlaması bakımından önemli bir görevi yerine getirmiştir. Güneş Dil Teorisi, Türk kimliğini koruma, Türk dilinin zengin geçmişini açığa çıkarma ve Türkçeyi arileştirme çabalarının sistematik bir şekilde yürütülmesine imkân sağlamıştır. Bununla birlikte teorinin amaçladığı ikinci bir görev de Türkçeye yerleşmiş -Türkçeleşmiş olsun olmasın- tüm yabancı kelimelerin dilden atılması (tasfiyecilik) işini bitirmek olmuştur.

Atatürk'ün, Türk tarih terzi'ni güçlendirmek ve uluslararası alanda kabul görmesini sağlamak için ileri sürdüğü Güneş Dil Teorisi, etimolojik bir tartışma aracı ve dilbilimsel bir ayrıştıma anahtarı olmuştur. Köken bilim açısından belirsiz bir yapıya sahip olan kelimeler, teorinin ortaya koyduğu metotla adeta yeniden tanımlanmıştır. Güneş Dil Teorisi, Batı'nın küçümseyici bir tavır ile yorumladığı Türkçenin, aslında dünyadaki tüm dillerin kaynağı olduğu görüşünü kanıtlamak için ortaya atılmıştır. Teori sayesinde Batı'daki dil teorilerinin Türk diline yönelik küçümseyici bakış açısını yıkmak hedeflenmiştir. Bir bakıma teori, Batılı dil bilimcilerin oryantalizmin etkisiyle kendilerini merkeze alan dil teorilerinin kısır döngüsüne ve yanlış metodik izahlarına bir tepki olmuştur. Atatürk, Batı merkezli dil tezlerinin neden olduğu dışlayıcı tutuma karşılık verebilecek karşı bir dil tezini ortaya atmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Güneş Dil Teorisi simetrik özelliğe sahip karşı bir teoridir. Batı'nın Türkçeyi yok sayan bakış açısı ve batı merkezli dil tezlerine karşı cevap olması, teorinin ortaya çıkışının başka bir nedenidir.

Hem teoriyi hem de dilbilim dünyasında yarattığı etki ve sonuçları kendi döneminin dinamikleri içerisinde değerlendirmek bizi doğru sonuca götürecektir. Teoriyi savunanların ve sonuna kadar katkı sunanların başında Tankut gelmektedir. Güneş Dil Teorisi'ni, Türklere yönelik Avrupa'da oryantalist bakış açısıyla yürütülen ırk çalışmalarının eksik ve menfi tutumlarına bir tepki hatta cevap olarak değerlendirebiliriz. Teori, oryantalizmin etkisiyle Türk kimliğini ve kültürünü yok sayan batılı bakış açısına karşı bir ispatlama girişimidir. Batının her konudaki benmerkezci tutumuna karşılık alternatif yeni bir odak noktasının olduğunu göstermek için öne sürülen teori, Batı'nın Türk tarihi ve kültürü hakkında ortaya attığı dar kalıpların ve haksız tezlerin yıkılmasına etki etmiştir.

Değerlendirmesinde bulunduğumuz gibi dil devrimin arkasında tarihi ve düşünsel bir altyapı mevcuttur. Atatürk, Türkçenin kendi benliğini bulabilmesi ve kendini geliştirip çağdaş bir kimliğe kavuşması için ona yönlendirici bir müdahale yapılması gerektiğini biliyordu. Bu nedenle dil başlığında millî ve özgün bir yöntem

belirlenmiştir.¹²⁶⁹ Bu yöntemin adı Güneş Dil Teorisi olmuştur. Teorinin işlenmesi çalışmaları zamanla hedeflerinden uzaklaşmış ve eski canlılığını da yitirmiştir. Tankut, Atatürk'ün teoriyi savunmaktan nasıl vazgeçtiğini şöyle anlatır: *“Atatürk'ün üzerinde önemle durduğu bu teori, kendi çevresi ve konusu içinde kalsa idi değerini koruyacaktı. Fakat o sırada tanınmak gayretinde olan bazı kimseler teoriyi çığırından çıkardılar. Ben Atatürk'le anlaşarak bu konu üzerindeki çalışmalarımı eski yer adları (Toponomi) ye daralttım. Atatürk de artık teoriyi bıraktı.”*¹²⁷⁰ Atatürk'ün vefatıyla birlikte teori çalışmaları da son bulmuştur.

2.4. Millet ve Milliyetçilik Görüşü

Millet, tarihi şartların yüzyıllar boyunca hazırladığı bir olgudur. Bu nedenle tarihsel gerçekliğin sonucunda oluşur ve zaman içerisinde tarih, dil, kültür ve coğrafyada ortaklaşan topluluklar, milleti meydana getirir. Milliyetçilik ise millet olgusundan hareketle oluşan, millî menfaati elde etme ve bu ülkü etrafında birleşmeyi ifade eder. Milliyetçilik, dayandığı milleti yüceltmeyi temel alır. Türk milliyetçiliği, Jön Türk fikir süreci ve İttihat ve Terakki iktidarı gibi farklı evrelerden geçmiş olsa da devamlılığı kesilmemiş bir düşüncedir. Buna son halini, reel politik şartlara ve çağa uygun bir içerik kazandıran Atatürk olmuştur.¹²⁷¹

Cumhuriyetin temel ideolojisi olan Türk Milliyetçiliğini benimseyen ve tüm toplumsal yapıda hissedilmesini sağlamaya çalışanlardan biri de Tankut olmuştur. Tankut: *“Siyasal ve sosyal anlamda milletle fikir ve vicdan olarak milliyet mefhumları bütün milletleri hayatları sürümünce düşündürmüş, uğraştırmış baş konulardır. Bu konular insanlığı insanlık üstünde mütalaa edebilenler için çevre ve mahiyet genişleterek bütün beşeri içine alan dünya çapında meseleler haline gelir.”*¹²⁷² diyerek bu konu hakkındaki tartışmaların derin bir geçmişe sahip olduğunu ve etraflı bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Tankut'un fikrî gelişimi, yaşadığı toplumun değişen reel politik şartlarına ve siyasi yapısına bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Bu nedenle onun millet ve milliyetçilik tasavvuruna geçmeden evvel düşünce hayatında geçirdiği dönemleri açıklamak gerekir. Çocukluk yıllarında Türkçülük fikrini, gençlik yıllarında Turancılık düşüncesini benimseyen Tankut, erken Cumhuriyet döneminde Türk inkılâbının izlediği seyir ve Atatürk'ün inkılâp hedefleriyle şekillenen, Türk milliyetçiliğini benimsemiştir. Bu durum, onun yaşadığı dönemin hâkim siyasi görüşlerinden etkilenmesinin doğal bir sonucu olarak ifade edilebilir. Hayatı bir bütün şekilde ele alındığında, onun milliyetçilik anlayışının Osmanlı'dan Cumhuriyet'e değin hissedilen temel değişimlerini ideolojik olarak benimsediği rahatlıkla görülebilir. Fikir dünyasındaki bu değişkenlik, birbirine pek zıt olmayan

¹²⁶⁹ Yasemin Yılmaz, a.g.e., s.5.

¹²⁷⁰ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk'ün Dil Çalışmaları”, *Atatürk ve Türk Dili*,..., s.125.

¹²⁷¹ Yusuf Sarımay, *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara: 1990, s.9-11.

¹²⁷² Hasan Reşit Tankut (a), “Milliyetçilik”, *Ulus*, 10 Haziran 1943, Perşembe, s.2.

hatta birbirini destekleyen bir bütünlük içerisinde sürmüştür. Ancak şu unutulmamalıdır ki Tankut'un düşünce hayatında tam bir adanmışlıkla bağlı olduğu nihayi görüş, Atatürk döneminin milliyetçilik anlayışı olmuştur.

Tankut'u, Türk milliyetçisi olarak tanımlayabiliriz. Millet bilincini idrak etmeye başladığı dönem, onun çocukluk yıllarına denk gelmektedir. Suriye'de geçirdiği çocukluk döneminde anlam dünyası üzerinde Arap kültürünün etkisi büyük bir baskı kurmuştur. Kahramanlıklarıyla tarihe iz bırakan Türklerin varlığını, bu dönemde keşfettiğini söyleyen Tankut, bunların hayatlarını Arapça okuyarak öğrenmeye çalışırken, Türklük bilincine vardığını ifade eder. Küçük yaşlarda olmasına rağmen tarihi ve kültürel geçmişiyle hiçbir aidiyet kurmadığı ve kendisine yabancı olan bir dil vasıtasıyla Türklüğü öğrenmeye çalışması, onun millî kimliğine daha da sarılmasına neden olmuştur. "*Türkçülüğüm buradan başlar.*" ifadesiyle o yılların fikir hayatındaki etkisini aktarmaktadır.¹²⁷³

Türk milliyetçiliği, Osmanlı'nın son döneminde siyasi ve iktisadi sorunlar yaşayan devlet mekanizmasını kurtarmak için ortaya atılmış söylem ve çözüm önerileridir. Türkçülük fikrini savunanlar, kurtuluş reçetesini başlangıçta dil, edebiyat ve tarih alanlarında yaptıkları entelektüel çalışmalarla ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu düşünce akımı daha sonra İttihat ve Terakki'nin politikalarıyla kendisine siyaset alanında hatırı sayılır bir yer bulsa da devletin çöküşüne engel olamamıştır. İttihat ve Terakki'nin siyasi ve toplumsal alandaki ideolojik tavrı, daha sonraki dönemde Türk milliyetçiliğini etkilemiş ve Balkan harbi sonrası Türklerin yaşadığı problemler, Türkçülüğün güç kazanmasına neden olmuştur. Türkçülük fikri bu yıllarda, Balkan Türklerinin yaşadığı siyasi, ekonomik ve toplumsal trajediye getirdikleri çözüm önerileriyle, siyaset hayatının etkili bir parçası haline gelmiştir.¹²⁷⁴

II. Meşrutiyet yıllarında dünyada yaşanan gelişmeler karşısında Türkçülük fikri, daha gerçekçi bir pozisyon olarak toplumsal birleşmeyi hedeflemiştir. İttihat ve Terakki'nin, Türkçülüğü güçlendirmeyi amaçlayan iç ve dış politikadaki siyaseti ve meşrutiyetin yaratmış olduğu hürriyetçi ortamda, bu fikir daha da yayılmıştır. Böylece ilk etapta Osmanlıcılık düşüncesi ile birleştirilme çabalarından sıyrılmış ve müstakil kimliğine kavuşmuştur.¹²⁷⁵

Tankut, gençliğini II. Meşrutiyet yıllarında Turancı rüzgârların estiği bir dönemde geçirmiştir. Mülkiye'de okuduğu yıllarda da Turancı düşünceleri devam etmiştir. Jön Türklerden başlayıp, İttihat ve Terakki dönemi ile daha da güçlenen Turancılık, genç Mülkiyelinin savunduğu dünya görüşü olmuştur. Tankut, bu yıllarda siyasetin pratiğinde ve edebiyatın söyleminde, Turancılık ve sembolü *Kızıl Elma Mefkûresi* anlayışının sık sık özlemle vurgulandığından bahseder. Birinci Dünya Savaşı yıllarında kendisini "*ateşli bir Turancı*" olarak tanımlamıştır.¹²⁷⁶ Daha

¹²⁷³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.6.

¹²⁷⁴ Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1981, s.185.

¹²⁷⁵ Yusuf Sarıay, a.g.e., s.30.

¹²⁷⁶ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk ve Irkçılık", ..., s.25.

önce de değinildiği gibi sırf Turancı olduğu için görevlendirildiği Çanakkale cephesine gitmeyi reddedecek ve Erzurum'a gönderilmeyi isteyecek kadar Turan'a bağlı biridir. Hatta bu ısrarından dolayı da Bekirağa Bölüğü'nde on gün kadar alıkonulacaktır.

Birinci Dünya Savaşı başlarında gönüllü olarak silahaltına alındığında, Turancılık ideallerine sahip olan genç bir Mülkiyelidir. O yıllarda, Turancılık düşüncesine duyduğu ideolojik bağlılığı şöyle anlatmaktadır: “(...) Bir gece yirmi kadarımız Tavlada bir adsızlar kurultayı halinde toplandık. Çizmeli, kalpaklı ve kılıklı idik. Atların aralarında ve gübrelerin üzerinde sabahlara kadar Turan şarkıları okuduk. Ben de bir Turan Yolu Türküsünü yazmıştım. Onu da tekrar tekrar okuduk. Güneş doğmadan önce yine o ateşle deniz kıyısına gittik. Henüz boğaz sularının karanlığı üzerinden ilk sabahın morluğu akıyordu. Eller kılıçların tutağında, yüzler doğuya yönelik uzun uzun Turan özlemi haykırdık. Derken güneş Kuzguncuk tepelerinin geninden (tepe hattı) göz kırpmaya başlamaz mı? Hemen kılıçlar kınlarından şimşekler gibi çıktı ve güneşe doğru ok gibi uzandı. Şimdi bir ağızdan bağıryoruz: Göster bize ey güneş Turan yolu nerede?”¹²⁷⁷

Başka bir akatarımında ise Turancılık hakkında şu ifadelerde bulunmuştur: “Evet gençliğimizde hep Kızıl Elma'dan dem vurduk. Bu Kızıl Elma ne? Turan neresi idi? Oraya nasıl gidilirdi? Bunları öğrenelim derken bütün Balkanları sonra Suriye'yi, Adaları, Mezopotamya'yı, Yemen'i, Hicaz'ı, Filistin'i, Irak'ı, Arap Yarımadası'nı bu her biri tek başına birer hakanlık olan ülkeleri bu çılgın ülküye kurban ettik.”¹²⁷⁸ Ona göre gençlik yıllarında etkisi altında kaldığı Turancılık ideali sadece teoride kalmış ve pratiğe dönüşmede geç kalınmış bir fikri söylemdir. Turancılık fikrine dair kullandığı bu ifadeleri, aslında fikrin o yıllarda da -fikir sahipleri hariç- halk tabanında tam olarak anlaşılmadığını ve reel politikayı engelleyen romantik bir düşünceden öteye geçemediğini ortaya koymaktadır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı gerçekliğiyle karşılaşıldıktan sonra ortaya çıkan yenedünya düzeninde Turancılık idealinin uygulama sahasının bittiğini yakınlıkla ifade etmiştir. Hatta erken Cumhuriyet döneminde değişime uğrayan düşünce dünyasının da etkisinde kalacak ve “Turancılık bir çeşit ırkçılık türüdür.”¹²⁷⁹ diyecektir.

Turancılığa yönelik eleştirilerine devam eden Tankut, Cumhuriyetin ilk yıllarında Turancılığın yeniden canlandırılmaya çalışıldığını belirtir. Turancılık fikrini yeniden ülke gündemine getirmek isteyenler hakkında: “İşte bu yazın (Edebiyat) şimdi yeniden başlamıştı. Başlayanlar bu düşüncenin eski ve yaşlı tiryakileri, ad yapmak ve yer kapmak çılgını politikacılar ve ihtilal üzerine Türkiye'ye sığınmış olan yurt özlemi hastası Rusyalı Türklerdi.”¹²⁸⁰ ifadelerini

¹²⁷⁷ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Irkçılık”,..., s.25.

¹²⁷⁸ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Irkçılık”,..., s.25-26.

¹²⁷⁹ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Irkçılık”,..., s.25.

¹²⁸⁰ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Irkçılık”,..., s.26.

kullanmıştır. Dönemin siyasal dinamikleri Tankut'u, Turancılığın gerçekçi olmayan bir ideal olduğuna inandırmıştır. Ona göre Turancılık fikri, Cumhuriyet ile birlikte etkisini yitirmiştir. Bu konudaki düşüncesini: *"(...) bizde de bu ırkçılık ve Turancılığa son vermek gerekiyordu ve bu oldukça da yıpranmıştı. Zaten Atatürk devleti kurmaya başladığı ilk yıllarda bir Türk ethnî'sini kurmaya başlamıştı."* sözleriyle dile getirmiştir.¹²⁸¹

Görüldüğü üzere Tankut, daha önce bir ideal olarak savunduğu Turancılık fikrinden giderek uzaklaşmıştır. Bu bir bakıma düşünce dünyasının da farklılaştığının somut bir göstergesi olmuştur. Tankut'un çocukluk ve gençlik yıllarında düşünce dünyasında benimsediği ilk fikrîsel çerçeve böyle olmuştur. Türk inkılâbı süreciyle değişime uğrayan fikir hayatı üzerinde şüphesiz, Millî Mücadele ve güçlü lideri Atatürk'ün etkisi söz konusudur.

Birinci Dünya Savaşı ve sonrası yaşanan gelişmeler, milliyetçiliğin siyaset ve toplumsal gündemdeki yerini korumasına pozitif etkide bulunmuştur. Mondros Mütarekesi'nin yürürlüğe girmesi, aktif siyasette İttihat ve Terakki yönetiminin ve aynı zamanda ideolojik yaklaşımlarının da sonunu getirmiştir. Ancak milliyetçilik fikri, kendi mecrasında akmaya devam ederek Millî Mücadele sürecine doğrudan etki edecektir. Başlangıçta -birleştirici rolü ile- vatan savunmasını tahkim etmek için dile getirilen milliyetçilik daha sonra siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal alanlara doğru genişletilerek kurumsal bir anlayışa kavuşacaktır.¹²⁸²

Cumhuriyet idaresi, Osmanlı'dan sadece idari, ekonomik ve toplumsal mirası devralmamıştır. Aynı zamanda Osmanlı modernleşmesinin bir ürünü ve yaklaşık iki yüz yıldan beridir devam eden, Türk düşün hayatını da devralmıştı. Başta Atatürk olmak üzere inkılâpçı kadroların taraftarı asker ve bürokratlar, Osmanlı modernleşmesine tanık olmuş o düşünce ikliminde bulunmuş kişilerdi. Bu durumun sonucunda, Türkçülüğü merkezine alan Türk Ocakları gibi kurumsal yapıların varlıkları erken Cumhuriyet yıllarına kadar uzanmıştır. Bu ideolojik birikimin sahibi kişiler, deneyimlerini yeri geldiğinde ulus-devlet anlayışıyla uyuşacak ve ona hizmet edecek şekilde aktarmıştır.

Cumhuriyet dönemi, Türk milliyetçiliğine fikirleriyle çerçeve çizen Ziya Gökalp'in sosyolojik çerçevede tanımladığı Türkçülük, diğer milletlerle eşit olma ve Türk varlığının kabul edilmesinin bir ifadesiydi. Gökalp'e göre milleti meydana getiren temel unsur, biyolojik temelli ırk veya aynı coğrafyada yaşam düşüncesi değildir. Gökalp'e göre millet: *"(...) dilce, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden meydana gelen topluluktur."*¹²⁸³ Atatürk ise yeni siyasal iklimde milleti; ırk, dil, tarih, yurt ve ülkü birliği şeklinde bir kez daha yorumlamıştır.¹²⁸⁴ Türkçülük olarak karşımıza çıkan bu

¹²⁸¹ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk ve Irkçılık",..., s.27.

¹²⁸² Yusuf Sarıay, a.g.e., s.40-41.

¹²⁸³ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul: 1976, s.21.

¹²⁸⁴ Yusuf Sarıay, a.g.e., s.10.

anlayış siyasi, ekonomik, kültürel ve düşün hayatında ileride olma ülküsüdür. Burada ortak ırk paydasında buluşmak için alınan temel esas, Türk milletidir. Millî Mücadele sürecinde Türkçülük, Türk Milliyetçiliğine yumuşak bir geçiş yapacaktır. Bu nedenle, Millî Mücadelenin üzerinde yükseldiği düşünce, Türk milliyetçiliği olmuştur. Türk milliyetçiliğinin her açıdan aktif olduğunun bir göstergesi olarak, Millî Mücadele süresince her adımda “millilik” ifadesini öne çıkaracak birçok tanımlama (Kuvayımilliye, Millî Mücadele, Millî Hareket, Misak-ı Millî, Hâkimiyet-i Millîye) yapıldığı görülmektedir.

Atatürk’ün düşünce dünyasının bir yansıması ve değişen (siyasi ve toplumsal) dinamiklerin ürünü olan yeni milliyetçilik anlayışı, Osmanlı dönemindeki Türk milliyetçiliğinden kısmen arınmıştır. Dini öğelerle yüceltilmiş milliyetçilik yerine batılı, laik, Türk tarihi, dili ve kültürü referanslarına sahip yeni bir milliyetçilik vücuda getirilmiştir. Bu yeni Türk milliyetçiliği anlayışı, kendisine Pantürkizm’in aksine, Anadolu gibi mekânsal bir sınırlama dahi getirmiştir. Tankut’un Turancı kimliği, bu yeni söylemin sonucu aktif bir şekilde yer aldığı Millî Mücadele yıllarında yeniden şekillenmiş ve Türk Milliyetçiliğine doğru evrilmiştir. Tankut’un milliyetçilik algısı tam da Türk inkılâbının dayandığı laik, akılcı ve yeni şartlarla şekillenen “Atatürk tipi” milliyetçilik olarak ifade edilebilir. Bu milliyetçilik anlayışı, kendisinden önceki gelenekçi kodlardan -ortak ırk ve kültür paydasına rağmen- farklılaşarak, Türk kimliğinin seküler ve çağdaş normlarla yeniden ifade edildiği şeklidir. Yeni devletin çağdaşlaşmasına hizmet edecek ve ilerlemeyi hedefleyen Atatürk, milliyetçiliğinin uygulamalarda dışlayıcı ve ayrıştırıcı değil aksine birleştirici ve kapsayıcı olmasına dikkat etmiştir. Sınıfsal toplum yapısına ve ırkçı söylemlere karşıdır. Bu manada toplumsal düzeyde eşitlikçidir ve halkçılık ilkesiyle bütünleşmektedir.¹²⁸⁵

Tarihsel gelişmelerin etkisinde şekillenen yeni siyasal düzlemde kurgulanmış bu milliyetçilik tasavvurunun ayırt edici yanları da bulunmaktaydı. Bunlardan biri; kaynağı batı olan değerlerin Türk toplum yapısına uygun bir şekilde uyarlanmasıdır. Tankut sarfettiği: “Devir devir uygar acunda bir ırk birliği ve sosyal toplum konuları üzerine yazışmalar ve çatışmalar başlar. Fikirler kristalleşir, iddialar çarpışır sert gerginliklere yol alır. Bizde 1930 ilâ 1933 arasında bu ırk problemi en keskin en delecen ve en ateşli kertede idi.”¹²⁸⁶ ifadeleriyle Türk milliyetçiliğinin, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kendini tanımlama arayışları içinde olduğunu göstermektedir. Bu dönem milliyetçilik anlayışının yöneldiği Türk tarihi, dili ve kültürü kendisine yeni yayılma ve güncelleme mecraları oluşturmuştur. Ümmetçi yönetim anlayışı ve Osmanlıcılık fikir akımı içerisinde ihmal edilmiş -Tankut’un ifadesiyle: “unutulmaya yüz tutmuş”- Türklük bilinci, ulus devleti ve inkılâpçı kavrayış ile yeniden yorumlanmıştır. Bu dönemde, “Siyasal ümmetçiliğin” baskıladığı Türklük bilinci ve kimliği hiç olmadığı kadar işlenmiş ve öne çıkarılmıştır.

¹²⁸⁵ Yusuf Sarınoy, a.g.e., s.49-51.

¹²⁸⁶ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Irkçılık”,..., s.25.

Tankut, Atatürk'ün ulaşmaya çalıştığı “millet” kavramını şöyle tarif etmiştir: *“Atatürk çizdiği yurt sınırları içinde, kendisini Türk bilen, Türk dili ile konuşan, Türk kültürüne gönül vermiş, Türklüğe canla başla bağlanmış, uygarlıkta yüce ve ileri, ulusal gövdece çok güçlü bir Türk ulusu istiyordu.”*¹²⁸⁷ Tankut’a göre Atatürk’ün istikametini belirlediği millet anlayışının temelinde, biyolojik temelli ırk tanımlaması yoktur. Bunun yerine, sınırları belli bir toprak parçası üzerinde tarih, dil ve kültürde ortaklaşan, birleşen bir milliyetçilik anlayışı tasavvur edilmiştir. Bu anlayış, kan bağına dayalı ırkî özellikleri öne çıkaran özellikte değil, ortak değerlerde geçmiş ile geleceği sahiplenmeyi öngörmüştür. Tankut da fikir dünyasında millet görüşünü bu noktada temellendirmektedir. O, gövde, boy, kemik, kafa ölçüleri ve renk gibi özelliklerle ırkın belirlendiği biyolojik temelli klasik milliyetçiliğe mesafelidir. Ona göre ortak dili konuşan, aynı duyguları hisseden, olaylar karşısında benzer reflekslere sahip ve geçmiş ile gelecekte ortaklaşan toplumlar millet olmayı başarmıştır. Bu düşüncelerini şu ifadeleriyle aktarmıştır: *“Uluslar, toplu yaşamının yaptığı bir moral kaynaşmasıyla tiplenirler. Günlük yaşayışın içinde iyiye kötüye yorucu ve dinlendiriciye karşı duygu birliğine varmış, aynı nesneyi şiddetle istemek, aynı nesneden şiddetle kaçmak insiyaklarını kazanmış yıllarca toprağın nimetlerinden aynı biçimde ve ölçüde faydalanmış, aynı havayı koklamış ve sonunda dil birliğine ve gönü birliğine ermiş olmak. İşte bu, toplum yaşayışının her yüzeyinde her nesneyi ve her hali aynı duygularla karşılamak demektir. Bu genel bağdaşma içinde gönül ve dilin birliğine varmış toplumlara da sosyal toplum derler.”*¹²⁸⁸ Görüldüğü gibi Tankut’un millet görüşü ile Atatürk’ün savunduğu millet tasavvuru arasında paralellik bulunmaktadır.

Tankut, kendisine yöneltilen “Milliyeti nasıl anlıyorsunuz?” sorusuna verdiği cevapla, millet hakkındaki görüşlerini açıklamıştır. Görüşleri, Atatürk’ün tanımladığı “Türk Milleti” ifadeleriyle uyumaktadır. Verdiği cevapta şunları demiştir: *“Ben büyük ve eski bir Türk ırkı tanırım. Bu ırkın uzak veya yakın akraba kolları Orta Asya’dan Adriyatik’e kadar geniş bir alanda yayılmıştır. Bunların içinden millet olarak gövdelenen kısmın en ileri ve üstün seviyede olanı Türkiye’dir. Türkiye bütün şartları toplamış siyasal bir varlık olduğunu asırlardan beri eksiksiz olarak gösterdi ve tanıttı. Türkiye’nin bu günkü milliyet dayanakları dil, dilek ve kültür birliğidir. İde mücerretliğinde bu üç dayanak Türk milletini yapar. Bunlara inanan ve kültürümüzü iç varlığının hazzı olarak tadabilen Türk tebaaları tamamen Türk’tür ve Türk milleti ahlâkındandır.”*¹²⁸⁹

Tankut, millet kavramına dair yaptığı başka bir tanımlamada ise: *“Biz milleti dil, dilek ve kültürde birlik diye tarif ederiz. Bu üç esas doğrudan doğruya ruhi olduğu için onlara hususiyetlerini veren şüphesiz ki yine kandır.”*¹²⁹⁰ demektedir.

¹²⁸⁷ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Irkçılık”,..., s.24.

¹²⁸⁸ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Irkçılık”,..., s.25.

¹²⁸⁹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.7.

¹²⁹⁰ Hasan Reşit Tankut, *Maraş Yollarında*,..., s.51.

Tankut’a göre, insanoğlunun dinamik hayat tarzına bağlı olarak milletler için homojen bir ırk tespitinde bulunmak oldukça zor bir iştir. Bu nedenle ancak ortak bir kültür ve medeniyet ile ülkü etrafında birleşenler bir millet olabilir. Bu düşüncelerini: *“Beşer cinslerini ırklar halinde sınıflandırmak ilim için zor bir şey değildir. Fakat milletler için bir ırk belirtmek galiba işlerin en gücüdür. Ferdi hayatında olduğu gibi maşeri hayatı içinde de insan daima yürük ve hareketli olmuş ve durmadan yürümüştür. İnsanlık içinde tip ve hüviyet kazanmış hiçbir millet yoktur ki sade bir ırkın çocuklarından toplanmış olsun.”*¹²⁹¹ ifadeleriyle aktarmıştır.

Tankut, Türklüğün birleştiği ortak paydaları ise şöyle vurgulamaktadır: *“Türklük üç esasta birleşmeyi amaç bilir. Bu esaslar şunlardır: kültürde birlik, ülküde birlik, dilde birlik. Bugünkü varlığımızın ve yarınki geleceğimizin sağlam dayanakları olan bu üç esas yeniden dirilip, yeniden milletleşmemizin de mayası oldu. (...) Bu üç dayanak aynı kıymette, aynı oylumda ve aynı sağlamlıkta olur ise üzerlerine kurulacak millet yapısı hiçbir saldırıdan korkmaz ve sosyal yapı özlü, canlı ve yaratıcı olur kanaatindeyiz.”*¹²⁹² Tankut, düşünce dünyasında milleti birleştirici bir anlayış ve insan sevgisinin temeli olarak görmüştür. *“Bence gönüle takılmış cazibe çengellerinin en çok bırakılmazı milletseverliğinkidir. Ve insanı, beşer severliğe götüren o meşhur caddenin en son istasyonu galiba gene milletseverliktir.”*¹²⁹³ şeklinde ifade ettiği bu anlayışı, Atatürk’ün savunduğu milliyetçilik ilkesini tamamlayan bütünleyici ilke *“insanlık ve insan sevgisi”* ile uyumlu bir şekilde ele almaktadır.

Yeni milliyetçilik kurgusunu ayakta tutacak en önemli adımlar, Türk tarihi, dili ve kültürü alanlarında atılmıştır. İki taraflı yürütülen çalışmaları yönlendiren ve destekleyen Atatürk, hem iç kamuoyunda hem de dış dünyada fikrîsel bir dönüşümü amaçlamıştır. Bu arayış, iç kamuoyunda yeniden bir ulus bilinci yaratmak, dış dünyada ise Türklerin menşesine yönelik bakış açısında batı merkezli yürütülen dışlayıcı tutumu değiştirme ekseninde yürütülmüştür. Tankut, Türk tarih ve dil tezlerine bu çerçevede yaklaşmıştır. Yeni bir millet yaratma fikri inkılâpçı kadroları tarih ve dil çalışmalarına yöneltmiştir. Tankut da Cumhuriyet döneminin millet, milliyetçilik ve ulus-devlet algısının yerleşmesinde saha çalışmalarıyla zemin hazırlayan, söylem geliştiren önemli kişilerden biri olmuştur. Dil, etno-politik, toponomik, etimolojik ve antropoloji sahalarındaki çalışmalarıyla bu sürecin adeta önemli bir mimarı olmuştur. Bu anlamda değerlendirildiğinde Tankut, milliyetçilik anlayışının kendisini yeniden yorumladığı erken Cumhuriyet döneminin ilk arayış süreçlerinde görev almış ve katkı sunmuş biridir. Sadece TDK ve DTCF’de değil aynı zamanda Türk Ocağı sonrasında Halkevleri ve ulusal basında üstlendiği görevlerle, milliyetçilik bilincinin toplumda genel kabul görmesinde hizmetleri olmuştur. O halde, bu yeni ideolojik anlayış temellendirilirken Tankut’un düşünceleri

¹²⁹¹ Hasan Reşit Tankut(a), “Milliyetçilik”,..., s.2.

¹²⁹² Hasan Reşit Tankut(b), “Milliyetçilik”, *Ulus*, 11 Haziran 1943, s.2.

¹²⁹³ Hasan Reşit Tankut, “Gençlik, Sanat ve İnkılâp”, *Yücel*,..., s.100.

ne kadar belirleyici olmuştur? Tankut'un fikrî cephesinin niteliği bu sürece yön veren değil daha çok hizmet eden bir yapıdadır. O, bir ideolog ya da fikirleriyle kitlelere yön verebilecek etkin bir düşünce adamı değildir. Daha önce de belirtildiği gibi o, Türk inkılâbının her aşamasında sahada yer alan, tam manasıyla bir görev adamı olmuştur. İnkılâbın teorik altyapısını özümsemiş ve buna fiili hizmetleriyle katkı sunmuştur.

2.4.1. Türk Üst Kimliği Tanımlamaları ve Etnik Kimliklere Yüklediği Anlam

Ulus-devlet anlayışının tesisinde rol oynayan önemli bir unsur da akademisyenlerin ve aydın çevrelerin bu düşüncüyü güçlendirecek çalışmaları olmuştur. Bu amaçla dil, antropoloji ve etnisite çalışmaları yürütenlerin başında Tankut gelmiştir. Ulus-devlet ekseninde ve Türk tarih ile dil tezlerinin odak noktasından ayrılmadan çalışmıştır. Tankut'un savunduğu Türk üst kimliğinin, fikir aleminde nasıl oluştuğu ve neyi ifade ettiği konusunda, Cumhuriyetin kurucu iradesinin büyük tesiri ve fikrî emeği vardır. Bu konudaki çalışmalarında ve söylemlerinde özellikle Atatürk'ün çizdiği millet fikrinin çerçevesinin dışına çıkmamıştır.

Atatürk, Millî Mücadele sürecinin başlarında birlik ve bütünlüğü sağlamaya öncelik vermiştir. Ulusal birliğin sağlanması, bağımsızlığı sağlayacak mücadelede hayati öneme sahipti. Bu nedenle bölünmeye neden olabilecek belirli bir etnik kimliği ve yahut inancı savunmaktan veya diğerlerini reddedecek bir söylemden olabildiğince uzak durulmuştur. Hatta bu süreçte her kesimi etkileyecek kuşatıcı bir Türk-İslam vurgusunu dahi görmek mümkündür. Türklük ve İslamiyet o dönem Anadolu insanını birleştiren en önemli harç olmuştur. Millî Mücadele sürecinde olağanüstü koşullar altında toplumsal güç birliğini oluşturma pratiği, ileriki süreçte seküler bir devlet anlayışını savunacak ve bunu uygulayacak inkılâpçı kadrolar eliyle yürütülmüştür.

Atatürk, padişaha kul hilafete ise ümmet anlayışıyla bağlı yönetilen tebadan Türklük şuuruna erişmiş bir millet oluşturmaya amaçlamıştır. Elbette Türklük yeni farkına varılan bir kimlik değildi ama ihmal edilmiş tarihi, dili ve kültürüyle yeni bir söylemi, tanımlamayı ziyadesiyle hak eden kadim bir birikime sahipti. Buradan hareketle sadece ırk üstünlüğünü savunan Türk kimliği yerine kadim geçmişi ve birikimiyle öne çıkacak Türklük, asıl hedeflenen yeni üst kimlik olmuştur. Yukarıda daha önce değinildiği üzere Türk tarih ve dil tezleri kapsamında başlatılan çalışmaları bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir.

Tankut ortak bir vatanda bir arada yaşayan millet için dil ve tarih birlikteliğini önemli bir şart olarak görmüştür. Tarihi şartlardan ötürü Misak-ı Milli dışında kalan Türklerin mutlaka Türkçe konuşmaları gerektiğini, bu sağlanamazsa bile ortak mazinin verdiği birlikteliğin devamlı suretle varlığının devam ettirilmesini savunmuştur. Bu anlamda, Türkiye sınırları dışında kalanları: “(...) Benim

düşündüğüm bugün, meselâ Kürtçe, Arapça görüşen ve Türkçe'yi bir hayli ve büsbütün unutmuş olmasına rağmen Türk şuurunu ve Türk vicdanını taşıyan Türkler."¹²⁹⁴ şeklinde tanımlamıştır. Tankut, farklı coğrafyalarda yaşansa da uygun çevresel ve beşeri ortamı bulan kültürün varlığını devam ettirdiğini savunmaktadır. Bu konudaki fikirlerini: *"Dilini unutmuş olmakla birlikte bu azınlıkların aynı ırkî ve içtimâî gövdenin parçaları oldukları için kısa bir zamanda öz birliklerine dönmeleri şüphe götürmez."*¹²⁹⁵ şeklinde ifade etmiştir.

Genç Türkiye'de üst kimlik oluşturma çabaları, farklı kimlik kargaşalarını sona erdirmeye düşüncesiyle yapıldığı gibi, çok kimlikli Osmanlı'nın bu özelliğinden kaynaklı yaşadığı travmatik sonuçlarla tekrar yüzleşmemek için de yürütülmüştür. Türk kimliğinin, üst kimlik olarak inşasında Tankut da destekleyici çalışmalar yürütmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih ve dil çalışmalarıyla yakalanmak istenen millî benlik duygusunun hem toplumda benimsenmesi hem de herkesin bu duygu etrafında birleşmesi gerekiyordu. Başka bir ifadeyle; ulusal birliğin ve huzurun sağlanması ancak toplumun bütün kesimlerinin aynı aidiyet duygusunu hissetmesiyle gerçekleşebilirdi. Bir başarı hikayesi olarak bu birliktelik, Çanakkale Cephesinde ve Millî Mücadele süresince prova edilmişti. Hatta, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları tespit edilirken de demografik ve etnografik niteliklere göre hazırlanmış bir Misak-ı Millî anlayışı hedeflenmişti. Şimdi de ulus-devlet projesinin başarısı için aynı birlikteliği ve millî ruhu, Türk üst kimliği aracılığıyla yeniden tesis edilmesi gerekiyordu. Peki, toplumsal çatı görevini yerine getirecek üst kimlik tanımlaması nasıl olmalıydı? Birleştirici noktaları ne olacaktı ve aidiyet duygusunu nasıl pekiştirecekti? Bu soruların cevapları, Atatürk'ün *"Türk milletini"* tanımlarken kullandığı şu ifadelerinde bulunabilir: *"Türkiye Cumhuriyeti sınırları dâhilinde yaşayan, Türk dili ile konuşan, Türk kültürü ile yetişen, Türk ülküsünü benimseyen her vatandaş, hangi din ve mezhepten olursa olsun Türk'tür."* ya da *"Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir."* Yine 1 Mart 1922 tarihinde TBMM üçüncü dönem açış konuşmasında ifade ettiği Türk milleti tanımında şu cümleyi kurmuştur: *"Türkiye halkı ırkan veya dinen ve harsen müttehit, yekdiğerine karşı hürmet-i müteakabile ve fedakârlık hissiyatıyla meşhun ve mukadderat ve menafii müşterek olan bir heyeti içtimaiyedir."*¹²⁹⁶ Bu tanımlamalardan anlaşılacağı üzere Atatürk, toplumun tüm kesimlerinin çatısı altında toplanacağı bir üst kimlik olarak, Türk üst kimliğini savunmuştur. Bu üst kimlik ırka veya dine dayalı olmayan, varlığını ortak geçmişten, coğrafyadan, kültürden ve dilden alan bir vatandaş kimliğidir. Nitekim 1924 Anayasasının 88. maddesinde de geçen Türk kimliği tanımı, Atatürk'ün bu ifadeleriyle örtüşmektedir. Anayasada

¹²⁹⁴ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.11.

¹²⁹⁵ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.11.

¹²⁹⁶ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Açıklamalı Dizin İle) I-III*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara: 2006, s.236.; Yaşar Yücel, "Atatürk İlkeleri", *Belleten Dergisi*, C.:52, (204), Ankara: Kasım 1988, s.810-824; Şerafettin Turan, "Atatürk Milliyetçiliği", *Belleten Dergisi*, C.:52, (204), Ankara: Kasım 1988, s. 849-868.

geçen söz konusu ibare şöyledir: “*Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle (Türk) ıtlak olunur.*”¹²⁹⁷ O halde herkesin bu tanımın içine girmesi nasıl sağlanabilirdi? İşte bu noktada herkesin ürünü olan ortak tarih, dil, kültür ve coğrafyanın iyi bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Türk üst kimliğinin anlaşılması meselesi inkılâpçı kadroların yürüteceği faaliyetlerin başarısıyla aşılabılırdi. Daha önce yer verildiği gibi tarih ve dil çalışmaları övgüsü bol ortak değerleri ve maziyi tespite hizmet etmekteydi. Bu çalışmaların temelinde farklı kültürel, etnik ve dillerin tek paydada birleşmesi düşüncesi vardır. Böylece üniter devlet/ulus-devlet anlayışı güçlenmiş olacaktı.

Tankut, Türk üst kimliğinin hayata geçirilmesini toplumsal birliğin harcı olarak görmüştür. Bu konuda -tabii olarak- Atatürk’ün çerçevesini çizdiği üst kimlik tarifini savunmuştur. Tankut, toplumu oluşturan her unsurun idealize edilen vatandaş tanımına inanması ve uyması gerektiği düşüncesine inanmaktaydı. Bunun için toplumsal dinamikleri dil, din, kültürel ve coğrafik açıdan incelemeye tabi tutmuştur. Başlangıçta dışlayıcılıktan uzak, bütüncül bir anlayışla sürdürdüğü Türk üst kimliği tanımlamasına sonraki dönemlerde zaman zaman ırkî özellikler de eklediği görülmektedir. Bu durumun sebepleri resmî uluslaştırma politikası, genç Cumhuriyetin dayandığı demografiye nitelikleriyle daha iyi tanınması ve ilk yıllarda yaşanan toplumsal olaylar şeklinde ifade edebilir.

Bu yıllarda kimlik krizlerinin pratikte önüne geçmek ve sorunları tespit etmek için detaylı saha çalışmalarına başlanmıştır. Böylece Cumhuriyetin sahip olduğu insan kaynağının demografisi, din, ırk, kültür ve dil açılarından tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu konuda yapılmış ilk saha çalışmalarından biri de Tankut tarafından kaleme alınmıştır. Kendi ifadelerinden ve raporlaştırdığı bilgilerden öğrenildiğine göre 1928 yılından itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde at sırtında ihtiyaç duyulan başlıklarda ciddi bir saha çalışması yapmıştır. Tankut, ilk çalışmasını Birinci Umumi Müfettişliğinin denetim bölgesinde yer alan Dersim’i gezerek hazırlamıştır. Raporun içeriğinde yer alan detaylara bakıldığında Tankut, Türk üst kimliğini merkeze almakta ve kapsayıcı tek kimlik olarak tarif etmektedir. Tankut’un üst kimlikten ne anladığını belirlemek için raporu etraflıca ele alındı. Rapordaki bilgiler, Tankut’un farklı etnik, dini ve mezhepsel kimliklere dair bakış açısını yalın bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tankut’un rapordaki görüşleri, Cumhuriyetin ilk yıllarında Doğu’da yaşanan güvenlik sorunları sonrasında Umumi Müfettişler eliyle bölgede yeni yeni kurulmaya çalışılan devlet idaresi ve yürütülmek istenen kamu hizmetlerinin sağlanmaya çalışıldığı bir dönemin ipuçlarını yansıtmaktadır. Bölgeye yaptığı gezi sırasındaki izlenimlerini, dil bilimci ve etno-kültür sahasındaki bilgileriyle yorumlayarak kaleme aldığını görülmektedir. Osmanlı’dan itibaren -bölgenin kendine has sarp dağlık coğrafik yapısı yüzünden- tam hâkimiyetin sağlanamadığı Dersim bölgesine,

¹²⁹⁷ <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>,
17.09.2022.

Erişim Tarihi:

Cumhuriyetin ilk yıllarında da aynı nedenle tam manada bir devlet idaresi yerleşememiştir. Bu sorunu aşabilmek için tesis edilen Umum Müfettişlikler, görev bölgelerinde zamanla hem devlet idaresinin kurulmasını hem de eğitim, sağlık, bayındırlık ve imar gibi kamu ihtiyaçlarının yerine getirilmesini sağlamışlardır.

Her şeyden önce o dönemin dinamikleri içinde Dersim coğrafyasının kendine has yapısı ve bölgede uygulama alanı bulan Umumi Müfettişlik uygulamasına birkaç cümleyle değinilmesi faydalı olacaktır. Umumi Müfettişlik uygulamasına, bölgenin kendine has zorlu şartları nedeniyle ihtiyaç duyulmuştu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Doğu ve Güneydoğu'da yaşanan isyanlar neticesinde bölgede güvenlik başta olmak üzere imar, sağlık ve eğitim konularında sorunlar yaşanmıştır. Ankara'nın, kamu hizmetlerini bölgeye götürebilmesi, oraya tam anlamıyla hâkimiyet kurmasına bağlıydı. Türkiye'de bu amaçla 1927 yılından itibaren devreye alınan Umumi Müfettişlikler ile asayiş başta olmak üzere kamu hizmetlerinin aksadığı bölgelerde siyasi ve askeri yetkilerle devletin varlığı hissettirilmiştir. Tankut, bölgedeki teftişleri sırasında merkezi idari yapı için tehlikeli gördüğü ağaların, nüfuzunun kırılmasını önemli görmüştür. Özellikle Dersim başta olmak üzere ağaların, nahiye müdürü, kaymakam veya jandarma komutanı gibi yerel idarecilerden aldıkları bazı imtiyazları -Tankut'a göre çoğu zaman bir selam dahi yetiyordu- kendilerine güç devşirmek için kullandıklarını ve bunların Cumhuriyet idaresi için tehlike oluşturduğunu söylemiştir.¹²⁹⁸

Cumhuriyet idaresinin, ulus-devlet anlayışı ile şekillenen ve merkezi yönetim anlayışının bir sonucu olan Umumi Müfettişlikler, kuruldukları bölgeler hakkında detaylı raporlar hazırlamışlardır. Merkezi Diyarbakır'da olan Birinci Umumi Müfettişliğinin yetki sahası içerisinde Elazığ, Mardin, Hakkâri, Urfa, Van, Bitlis ve Siirt bulunmaktaydı. İbrahim Tali Bey (Öngören), Birinci Umum Müfettişi olarak bu bölgelerde 1927-1933 yılları arasında görev yapmıştır. İbrahim Tali Bey, 1928 yılında Dersim ve Ovacık'a teftiş amaçlı bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret sırasında yanında Türk Ocakları Doğu İlleri Genel Müfettişi görevinde bulunan Hasan Reşit Bey de yer almıştır. Hasan Reşit Bey ziyaret esnasında bölgede yaşayan halkın dilleri, inançları ve kültürel yapıları hakkında edindiği izlenimlerini raporlamıştır. Hasan Reşit Bey'in bu raporu, İbrahim Tali Bey tarafından 27 Aralık 1931 tarihinde Başvekil İsmet Bey'ye sunulmak üzere Başvekâlet makamına sunulmuştur.¹²⁹⁹ Hasan Reşit Bey gezi sırasındaki izlenimlerini dönemin hâkim siyasi iklimiyle uyumlu ve daha önce hazırlanmış raporlarla doğal bir paralellik gösteren bir rapor halinde kaleme almıştır.

Hasan Reşit Bey bölgedeki Zazaların Turanî ırka mensup olduklarını ve uzun bir süre Türkçe konuştuklarını ifade etmiştir. Bu fikrini Türk Tarih tezinde öne sürülen antropolojik verilerle açıklamıştır. Çapakçur, Hozat, Ovacık, Çemişkezek ve Palu'da yaşayan Şafî ve Alevi her bireyin yuvarlak kafa yapısı, geniş alına sahip

¹²⁹⁸ Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, Kalan Yayınları, Ankara: 2000, s.90.

¹²⁹⁹ C.C.A.30.1.115.797.16.1.

olması, basık yüz özelliklerine sahip olmalarına bağlamaktadır. Hasan Reşit Bey'e göre bu fiziki bilgiler, Türk tarih tezinde ifade edilen Türklerin brakisefal beyaz ırka mensup oldukları teziyle uyushmaktaydı. Ona göre kırmanç kadınlarının kaşları çatık ve erkeksi tavırlara sahipken, Zaza kadınları fiziki özellikleri, süs için kullandıkları aksesuarları, neşeli halleri, evini sahiplenme tavrıyla göçebe Türkmen kadınlarına benzetmektedir. Zazaca konuşmalar bile bunların halis Türk olduğunu üstelik Türklüklerinin ispata gerek kalmayacak derece görüldüğünü belirtmiştir. "(...) *Bu havalinin Türklük ve Türk Cumhuriyeti hesabına ilk fatihi (...)*" olarak tanımladığı Birinci Umum Müfettişi İbrahim Tali Bey ile gezdiği Dersim'de gördüğü insanların simalarının, köy, dere ve tepe isimlerinin hepsinin Türk ruhunu, damgasını keskin ve bariz bir şekilde taşıdığını yazmaktadır.¹³⁰⁰ Raporda İbrahim Tali Bey ile yapılan yolculuğun güzergâhı ve Türkçenin kullanımı hakkında da şu bilgileri vermektedir:

*"Dersime, ilk önce Abbas uşaklarının arasına girdik. Bahtiyar uşaklarını geçtik, Arslan uşaklarını garbımızda bırakarak Ovacık'ta da Koç uşaklarının yaylarına yakın bir yerde konakladık. Harput ovasındaki köylerinin çoğu Ermeni isimleri ile anılırken, Dersim cümle ci balinde -Dağlar Kümesi- Türkçe'den başka tek bir isme tesadüf etmedik. Dersim tümlerine kadar Türk olan aşiretlerle meskündür. Yalnız nazarı dikkati calip cihet, Zaza lisanının günden güne terakki etmesiydi. Kadınlarının yavaş yavaş Türkçeyi unutmaya başladığını maalesef öğrendim. Mesela Kara oğlan köyünde on yaşında Güllü kızla meatecasüf bir kelime bile Türkçe konuşamadık."*¹³⁰¹

Tankut, inanç ve dil bakımından benzer niteliklere sahip olan Alevi Zazaların yaşadığı coğrafyanın sınırlarını Elazığ'ın güneyinden Pertek ve Çemişkezek'ten başlayarak bütün Dersim'de, doğuda ve kuzeyde Mazgirt ve Nazimiye ilçelerinde Erzincan'a oradan da batıda Koçgiri'ye kadar çizmiştir. "*Türk Ocakları eliyle bu coğrafyayı bütünüyle idare edilmesi gereklidir.*" diyen Tankut, Cumhuriyetin ilanı ile Alevi Zazalar arasında bir milliyet heyecanının başladığını eklemektedir. Bu görüşüne gençler ve yaşlılar arasında Horasan'dan gelen Türk oldukları ve Cumhuriyet sayesinde bu hakikati fark ettikleri yönündeki konuşmaları göstermektedir.¹³⁰² Ovacık'ta söylenen türkülerde, okunan şiirlerde ve tekke edebiyatında Karadeniz bölgesi ile kültürel benzerliklerinin olduğunu örnekler vererek ifade etmiştir. Alevi kültürü içerisinde Türk müziğinin yerleşik bir hal aldığını belirten Hasan Reşit Bey bu durumun Türklüğün ortaya çıkması adına en çok önem verdiği gelişme olarak değerlendirmiştir.¹³⁰³ Tankut, Zazaların dil ve nüfus yoğunluğuna göre yaşadıkları bölgeler hakkında verdiği bilgilerden sonra onları

¹³⁰⁰ C.C.A.30.1.115.797.16.5.; Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, ..., s.11-21.

¹³⁰¹ C.C.A.30.1.115.797.16.5.

¹³⁰² C.C.A.30.1.115.797.16.5.; Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, ..., s.11-12.

¹³⁰³ C.C.A.30.1.115.797.16.6.

sosyolojik açıdan da değerlendirmeye tabi tutmuştur. Tankut'a göre Zazalar sosyolojik özelliklerine göre üçe ayrılır. Bunlar; "1- Göçer Zazalar (Göçebeler), 2-Yarı Göçer Zazalar, 3-Yerli Zazalar" şeklindedir. Üçünün de ortak özelliğini sürekli hareket halinde oldukları dinamik yaşam tarzı olarak göstermiştir.¹³⁰⁴

Zazalar arasında daha önce duru bir Türkçenin yaygın olarak konuşulduğunu örneklerle aktaran Tankut, zamanla Zazaların Türkçeyi unuttuklarını ve ekseriyetle Kürtçe konuşmaya başladıklarını söylemektedir. Tankut bu durumu üzüntüyle eleştirmiş ve sorduğu: "Bu acıklı erimenin sebebini aramayan akli başında Türkler acaba kendi kendilerinden iğrenmezler mi?" sorusuyla rahatsızlığını dile getirmiştir.¹³⁰⁵ Tankut'un böyle düşünmesinin sebebini; Türk üst kimliğinin en önemli unsurları, Türk dili ve kimliğine duyduğu hassasiyetle açıklayabiliriz. Ona göre Türk olan Zazalar asli kimliklerinden ihmal ve bölgedeki siyasal gelişmeler neticesinde uzaklaşmışlardır. Şeyh Sait İsyanı sonrasında Zazalar kendilerini Kürt olarak tanımlamaya başlamışlarsa da Ağrı İsyanı sonrasında yine Zaza kimliklerine geri dönmüşlerdi. Yaşanan değişim sonucunda Zazaların anlam dünyalarındaki Türk'e dair sıfatların da değişime uğradığını "memur, efendi, şariatçı, Müslüman, yarı dinsiz, insafsız tahsildar" gibi karşılıklara denk geldiğini söylemiştir. Tankut için ırkî anlamda Türk olan Zazalar tekrar bu farkındalığı nasıl yakalayıp, hissedeceklerdi. Sorduğu: "bütün Zazalar'ı birden Türkleştirmek kabil değil midir?" sorusuyla kendi zihninde kurduğu bu problematiğe çözüm aramıştır.¹³⁰⁶

Zaza isminin etimolojik değerlendirmesini yapan Tankut, kelimeyi Güneş Dil Teorisi'nin analiz yöntemiyle incelemiştir. Zazaların bariz özelliklerinden birinin yüksek yerlerde yaşama isteği olduğunu söyleyen Tankut buradan hareketle ifadenin eski Türkçede kaya veya taş için kullanılmış "sak" isminden türeyerek "Sasak" olduğunu ve yaygın kullanım sonucu "Zaza" olarak değişime uğradığını ileri sürmüştür.¹³⁰⁷ Verdiği bu bilgiden sonra Tankut, her devirde ve her türlü koşulda sadece Türklük duygusuna bağlı kaldıklarını söylediği Alevî Zazalar için şu cümleleri kurmuştur: "Ben onların Sümerlilerle çok yakından alakadar olduklarını tanıyorum. Zaten Akdeniz ve Karadeniz'e kadar bütün Anadolu'da bugün de çok koyu çok canlı Sümer izleri vardır. (...) Dersim'e ve bütün Sünni ve Alevî Zazalığın tümüne gelince orada Sümer izleri daha çok keskin daha çok delacandır. Sümer'de güneşe taparlardı. Dersim'de de ona taparlar. İlk güneş ışığının çarptığı ziguratlar birer mihrap idi. Dersim'de de Sakarat tepesi mihraptır. (...) "Hom" Sümer'de mabuddur. "Homa" da Sünni, Alevî bütün Zazaların bu günkü ilâhıdır."¹³⁰⁸ Görüldüğü gibi Tankut bu ifadeleriyle; Zazalar ile Sümerler/Sümer ülkesi ile Dersim arasında ırk, dil, inanış ve mekânsal bakımından güçlü bağlantılar kurmuştur.

¹³⁰⁴ Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, ..., s.12.

¹³⁰⁵ Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, ..., s.18-21.

¹³⁰⁶ Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, ..., s.22-24.

¹³⁰⁷ Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, ..., s.28-29.

¹³⁰⁸ Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, ..., s.30-35.

Tankut, Kürtlerden bahisle; Kürtlüğün nereden çıktığını ve nasıl geliştiğini şöyle aktarmıştır:

“Kürtlük amiyane bir teşbih olmakla beraber tamamıyla -Kortluktur. Medeniyetin kovaladığı, cemaatlerin hariç ez kanun itibar ettiği bedbaht mahlûkatın vahşet ve abat içinde dağılması; Hiç durmadan hiçbir yerde dikiş tutturamadan dağdan dağa, dereden dereye mütemadiyen gidip gelmesi ile teşekkül veya tekevvün etmiş bir cemaattir. Kürtlük içinde; İrani, Süryani, Asuri, Ermeni, Arap her cinsten insan vardır. Ve bu insanların beşer onar kelime karıştırmalarıyla Kürtçe vücuda gelmiştir. Doktor Perih Kürtler ismindeki kitabın Türkçe’ye tercümesinde “Kürtler Zengenelerdi” diyor. O zengeneler ki Hindistan şarkinden Avrupayı garbiye kadar daima kanun harici addedilir. Bu denli, bu hukuksuz, bu iptidai kalabalığın isim ve lisanı nasıl olmuştaki bu rütbe yükselmiş ve tarihte devlet kurmuş, mühim roller oynamış, Kara ve Akkoyunlular gibi cesim Türk aşiretlerini, Zazalar gibi İran Türklerini temsile muvafakkak olmuştur.”¹³⁰⁹

Tankut raporun devamında, Kürtlerin siyasi bir güce ve kalabalık bir nüfusa nasıl kavuştuklarını maddeler halinde anlatmıştır.

Birinci neden olarak; Abbasi Devleti döneminde Anadolu’da Bizans sınırlarına güvenlik amaçlı kurulan *Tevaif-i Mülüklerin* Bizans ile çatışmalarından kaçanlar ile Osmanlı Devleti döneminde Türk olmayan eyalet yöneticilerin baskılarından kaçanların Kürtlerin yaşadığı bölgelere göç ederek onlar gibi yaşamaya başladığını bu yüzden nüfus olarak arttıklarını ifade etmiştir.

İkinci neden olarak; Derebeylerinin kendilerine sığınan yurtsuzlara Kürt muamelesi yapmaları ve onlarla yalnızca Kürtçe konuşmalarını göstermiştir.

Üçüncü neden olarak; Kürtlerin içerisinde yoğun aşiretler haline İranileşmiş Türklerin gelip yerleşmemiş olmasını göstermektedir.

Dördüncü neden olarak; Yukarıda arz ettiğim gibi Türklüğün Sünnilik olarak ifade edilmesi.

Beşinci neden olarak; Türk olan yerel yönetici ve güvenlik görevlilerinden gizli bir şekilde Kürtçeyi konuşabilmek ve bu gizliliği önemle gizleme kaygısı.

Altıncı ve en etkili neden; Osmanlı’nın son iki asır boyunca Türk olmayanlara ayrıcalıklar tanımış olması olarak ifade etmektedir.

Tankut, Kürtçe konuşanlar arasında şehirde yaşayanların görgülü olduğunu ve Kürtlüğü gurur ve iftihar ile kabul ettiklerini ancak taşrada köylerde yaşayanların Kürt olduğunu içini çekerek, boynunu bükerek söylediğini söylemiştir. Diğer bir

¹³⁰⁹ C.C.A.30.1.115.797.16.7.; C.C.A.30.1.115.797.16.8.

tespiti de: “*Hülasa, Kürt lisanı dağ lisanıdır. Kürtlük küçük küçük köyler halinde ve hatta dağlar içinde yaşadıkça Türk olamayacaktır.*”¹³¹⁰ şeklinde olmuştur.

Kürtlerin bir Türk boyu olduğunu savunan Tankut bu konuyla ilgili görüşlerini Danimarkalı Dilbilimci Wilhelm Thomsen’in deşifre ettiği Yenisey-Elegeş yazıtlarında geçen: “*Kürtel kan Alp urungu*” ifadesine ve Hüseyin Namık Orkun’un yazarı olduğu *Eski Türk Yazıtları* isimli eserde geçen bilgilere dayandırmıştır. Tankut yazıtlarda geçen “*Kürtel*” kavramının bir Türk boyunu tanımlamak için kullanıldığını savunmuştur.¹³¹¹

Tankut’un değindiği “*Kürtel kan Alp urungu*” ifadesi hakkında *Elegeş Yazıtları* üzerinde çalışmış Alman asıllı Rus Dilbilimci Friedrich Wilhelm Radlof, “*Die Alttürkischen Inschriften der Mongolei*” isimli eserinde, yazıtların tabii veya beşeri faktörlerle aşındığını bu yüzden kelimenin “*Kürtel*” değil de “*Dörtel*” şeklinde de okunabileceğini anlamını da: “*Ben dört il hanı Alpurungu*” şeklinde ifade etmiştir. Tankut, Radlof’un bu tanımlamasına karşı çıkmış ve: “*Radloff’un emeğine ve bilgisine boyun eğmekle beraber bu işte fazla dağıldığını söylemekten kendimi alamıyorum. Çünkü metindeki K harfinin aydın ve belirgin olarak okunduğunu kendisi itiraf ediyor. Böyle olunca Kürtel Kan’ı Dörtel Kan okutmaya zorlamak yersiz bir çabadan başka bir şey olamaz.*”¹³¹² cümleleriyle eleştirisini dile getirmiştir.

İran’da, Moğol hâkimiyetinin yaşandığı dönemde burada Kürt isminde bir kabilenin var olduğunu söyleyen Tankut bu düşüncesini güçlendirmek için, Macar asıllı Türkolog Gyula Nemeth’in bu konudaki şu görüşlerinden etkilenerek: “*(...) Kürt sözü Türkçe’de çığ, kar yığını manasına gelir. Macar âlimleri eski Macar kabilelerinden Kürt-Gyarmat kabilesinin isminin buradaki Kürt kabile adıyla birleştirmektedirler. Hatta bu Macar kabilesinin içinde Yenisey havalisindeki bu Kürt kabilesinin bulunduğu dahi kabul edilmektedir.*”¹³¹³ demiştir. Tankut bu bilgilerden hareketle, Orta Macaristan’da devlet kuran Kuzey Hunların içerisinde bir Kürt boyu olduğunu ileri sürmektedir. Tankut, Macaristan’da hüküm süren Kürt kabilesinin aradan uzun yıllar geçmesine rağmen burada yapılan çeşitli toponomik ve dil araştırmalarında izlerinin tespit edildiğini şu cümlelerle aktarmıştır: “*Macarların dördüncü boyu Kürt Gyarmat’tır. Yer adlarından çıkarabildiğimize göre bu isim Kürt ve Gyarmat adlarından değildir. (...) Kürt kelimesinin doğru okunduğu yer adlarından başka Szekely (Macar kabilesi) lerde mevcut olan bir zümrenin Kürt adlanmasıyla de sağlanır. Bu zümre eski Kürt kabilesinin bir parçasıdır. Yine 1138-1329 yıllarına ait bir belgede Kurtu adı var. Bu ad 1156 tarihli belgede ise Kurd şeklindedir. Macar dilinin fonetiği isterince yukarı ki kelimeler bu son şekle girebilir.*

¹³¹⁰ C.C.A.30.1.115.797.16.8.

¹³¹¹ Hasan Reşit Tankut, “Yenisey Yazıtlarına Bir Bakış” *Belleten*, (18-20), Ankara: İlkânun 1943, s.75-76.

¹³¹² Hasan Reşit Tankut, “Yenisey Yazıtlarına Bir Bakış”,..., s.76.

¹³¹³ Hasan Reşit Tankut, “Yenisey Yazıtlarına Bir Bakış”,..., s.77.

Aynı kabilenin adını Kıortu, Kirith, Kyrti şekillerinde de görebiliyoruz. Macaristan'ın on bir vilayetinde bu adlardan coğrafi isimler de var."¹³¹⁴

Tankut: "menşe bakımından Kürt bir Türk kabilesidir. Elegeş yazıtında geçen Kürt de budur." dedikten sonra Macar Türkolog Nemeth'in, Macaristan'da ve Macar yazılı ürünlerinde geçen Kürt kelimesinin farklı şekildeki kullanımlarını "Kurtu, Kurd, Kirith, Kyrti" olduğunu aktarmıştır. Benzer şekilde farklı kullanımlara Anadolu'da da görüldüğünü şöyle örneklemiştir: "Bizde de Kürt adı Dersim'de Kirt, güneyde Kurdi, kuzeyde Horto, Kurdo ve genel olarak Kurd biçiminde söylenir."¹³¹⁵ Tankut, Kürtlerin bir Türk boyu olduğunu göstermeye çalışırken dil, tarih ve toponomiden istifade ettiği görülmektedir.

Atatürk'ün, Türk üst kimliği altında uluşturmaya çalıştığı "millet" projesi yer yer başarılı sonuçlar vermiştir. Türk üst kimliği oluşturma gayretlerinin başarısı, Tankut'un bu yıllarda bölgeye yaptığı gezilerde kayıt altına aldığı notlarından anlaşılmaktadır. Bu notlar, aynı zamanda merkezi politikaların halk üzerinde ne denli etkili olduğunu ve yaşanan değişimleri ortaya koyması yönüyle oldukça önemlidir. Tankut'a göre Türklük bilincinin toplumsal yapıda ve zihinlerde geniş ölçekte kabul gördüğü yerlerden biri de Siirt olmuştur. Siirt'e yaptığı teftiş sonrasında değerlendirmelerde bulunan Tankut, merkeze bağlı on üç köy hariç nüfusun çoğunlukla Kürtlerden oluştuğunu söylemiştir. Bunun yanında yüzyıllardır yaşanan göçlerle bu bölgede çok farklı etnik yapıların da varlığından bahsetmektedir. Bölgedeki insanların karakter tahlilini yaparken: "haşin, bencil, ürkek, çabuk kızan, çabuk öldüren ve kuvvete tapan" şeklinde kavramlar kullanmıştır. Tankut, 1926 ile 1930 yılları arasında her sene en az iki kez gezdiği bu bölgede ciddi bir fikri değişimin yaşandığını ifade etmiştir. Siirtlileri: "Cumhuriyetin sarsılmaz ve yıkılmaz olduğuna inanmış" oldukları şeklinde tanımlarken ilaveten "Bugün 13 sene sonra bu Halkta duyduğum yegâne iyi şey Türk kuvvetine tapmak imanıdır." ifadesini kullanmıştır.¹³¹⁶

Türk Ocakları Doğu İlleri Genel Müfettişi görevindeyken katıldığı, Türk Ocaklarının altıncı kurultayında (1930) yaptığı konuşmasında; Türk kimliğinin ve Türklük bilincinin şarkta herkesi kapsayacak şekilde hâkim bir kimlik anlayışına ulaşması için hayati gördüğü şu adımların atılmasını önermiştir: "1-Milliete Türk olduğunu öğretmek; 2-Türkçeyi öğretmek; 3-Türk milliyetperverliğini telkin; 4-İlmin tarif ettiği şekildeki Türk milliyetini harsı Türklüğü kuvvetlendirmek; 5-Sosyal hayat icabatını kökleştirmek; 6-Cumhuriyeti vicdan ve fazilet olarak ruhlara sindirerek milliyeti onun aşığı ve müdafî haline getirmek."¹³¹⁷

¹³¹⁴ Hasan Reşit Tankut, "Yenisay Yazıtlarına Bir Bakış",..., s.77.

¹³¹⁵ Hasan Reşit Tankut, "Yenisay Yazıtlarına Bir Bakış",..., s.77-78.

¹³¹⁶ C.C.A.490.1.1015.916.4.2.

¹³¹⁷ "Türk Ocaklarının Altıncı Kurultayı", *Türk Yurdu*, C.:4, (29), Ankara: Mayıs 1930, s.87.

Tankut'un Türk üst kimliği altında ifade ettiği diğer bir unsur da Nusayriler¹³¹⁸ olmuştur. Nusayrilerin kim oldukları ve nereden geldikleri yönündeki mevcut düşüncelere karşı çıkan Tankut, Nusayriliği antropolojik, tarihi ve etnografik yönleriyle ele alıp Anadolu Aleviliği ile özdeşleştirmiş ve onlar hakkında yeni bir tarih yazımı yapmıştır.

Tankut, tarihte “*Nazarini, Nosayri ve Ansari*” şeklinde bilinen Nusayrilerin sırf bu adlarından dolayı “*küçük Hristiyanlar*” diye bilindiklerini söylemiştir. Türk etnik zümrelerin ve dillerinin tespitinde dar bir çerçevede çalışan yabancıların yaklaşımlarını eleştiren Tankut, benzer hataların Osmanlı döneminde de yapıldığını: “*(...) O meyli son Osmanlı ricali de gösterdi. Hatta onlar yabancılardan daha zalim davrandıkları için, Türk adı ve dili gerçekten daralıp küçüliyordu.*” cümleleriyle belirtmektedir. Bu durumdan olumsuz etkilenen sosyal grupların başında “*Nusayri Alevi*” olarak tanımladığı zümreyi göstermiştir. Osmanlı dönemine yönelik eleştirilerine devam eden Tankut: “*Yavuz Sultan Selim'in şeriatçılığı onları ana dillerini bırakmağa ve bazı yerlerde unutmaya mecbur etti. Önce İslâmî bir kaynaşma içinde Türklüğün kaynayıp çekilmesi bir umde idi.*” ifadelerini kullanmıştır. Daha sonra sözü Cumhuriyet idaresine getirerek, bu sorunların yürütülen hangi kurumsal çalışmalarla aşıldığını şu cümlelerle belirtmiştir: “*İlme, mantığa ve tabiata aykırı olan bu yapma tedbirler yeni Türk Cumhuriyeti ile silinip ortadan kalmış bulunuyor. Kemalist Türklük ilmen ispat ettiği Türk Tarih ve Türk Dil tezleriyle, ırkî milleti, içtimaî milleti ve siyasî milleti hudutlandırmış ve vasıflandırmış bulunuyor. Ve her türlü kötü mülâhazaları ve karanlık düşünceleri mazide ve uzakta bırakmış olan yeni Türk ilmi ise araştırmalarında ve tetkiklerinde yalnız iki şeyi esas tutuyor! Doğruyu ve Aydını.*”¹³¹⁹ Bu ifadeleriyle Tankut, Türk tarih ve dil tezlerinde yürütülen kapsamlı çalışmalar sayesinde gereği kadar öne çıkarılmamış ya da ihmal edilmiş Türk kimliği ve dilinin hak ettiği yere taşınacağını vurgulamıştır.

Tankut, batılıların Hatay, Ankara ve Kütahya çevrelerinde yaşayan Aleviler (Nusayriler) için kötü niyetle yapılmış ırkî tanımlamalara karşı çıkmıştır. Batılı tanımlamaların dayandığı nokta; Hatay Nusayrilerinde rastlanan sarı saçlı ve mavi gözlü fiziki görünüşleridir. Bu fiziki özelliklerden yola çıkan batılı araştırmacılar bu zümrenin Türk olmadığını savunmaktadır. Bu görüşe eleştiriyi yaklaşan ve karşı

¹³¹⁸ Kökleri Anadolu'nun dışında atılan Şii kökenli Nusayri teolojisi, batını karaktere sahip olan bir “*Arap Alevi*” öğretisi olarak tanımlanmaktadır. Nusayriliğin kuruluşu, yapısı ve inanç ritüelleri için bakınız.: Hatice Arslan, “Başlangıcından Günümüze Arap Aleviliği-Nusayrilik”, *Mizanî'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, (1), İzmir, Aralık-2015, s.101-111.; Muhammet Raşit Batur, “Nusayriliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları”, *İnsan & Toplum*, C.:3, (5), İstanbul:2013, s.55-84.; Halil İbrahim Bulut, “Tarih, İnanç, Kültür ve Dinî Ritüelleriyle Nusayrilik”, *Ortadoğu Yıllığı*, C.:7, (7), Sakarya:2011, s.579-614.; İlyas Üzümlü, “Nusayrilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.:33, İstanbul:2007, s.270-274.; Özcan Güngör, “Değişim ile Takiye Arası Nusayriler/Arap Aleviler”, *İnsan & Toplum*, C.:5, (9), İstanbul:2015, s.75-102.

¹³¹⁹ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, Ulus Basımevi, Ankara: 1938, s.5-7.

çıkan Tankut, bu durumun Anadolu'daki Nusayriler arasında yüzde yirmi beş oranında görüldüğünü ve bu oran hakkında: “(...) onların Türk olmadığını göstermez.” diyerek, batılı söylemleri eksik bulmuştur. Tankut: “Sarı saç mavi göz meselesini dahi Bakston İngiliz Hadon katiyetle ispat etmişlerdir ki bunların ana vatanı Asya'dır. Ön Asya her iki ırkı istifaya uğratmış ve tipikleştirmiştir.”¹³²⁰ sözleriyle, Nusayrilerin Türklük özelliklerini taşıdığını savunmuştur. Nusayrileri, Türk ırkının Anadolu'daki bir şubesi olarak ifade eden Tankut bu görüşünü ispat etmek için Afet İnan'ın 1937 yılında Bükreş'te sunduğu bildiriye ve Avusturyalı antropoloji profesörü Felix Von Luschan'ın¹³²¹ bu yöndeki çalışmalarını referans almıştır.

Nusayrileri inceleyen Luschan, yaptığı çalışmalarda onları: “Eti Türk'ü” olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde görüş bildiren Afet İnan, Bükreş'te sunduğu bildirisinde; Anadolu'da yapılan antropolojik incelemeler sonucu Nusayrilerin de içinde bulunduğu Alevilerinin Türk olduğunu ileri sürmüştür. Tankut yapılan çalışmalarda Nusayrilerin kafa ölçülerinin Türklerde görülen 85 kafa endisi (genişliğine göre) ile aynı olduğunu oysa Arapların kafa endisinin 72-75 aralığında olduğunu yazarak, Nusayrilerin Arap olduklarını antropolojik verilerle çürütmüştür. Nusayrilerin kafatası ölçümleri ile taşıdıkları kültürel özellikler gibi antropolojik delilleri otaya koymaya çalışmıştır. Bu fiziki ve kültürel özelliklerle, sahip oldukları niteliklerin onların Türk Alpin olmaları için yeterli sebepler olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Antropologların çalışmalarıyla vardıkları Alpin ırk ile Arapların ırkî yapılarının birbirinden farklı olduğu bilgisine yer veren Tankut, Araplaşmış Alpin ırkın olabileceğini ancak söz konusu Hatay Nusayrilerinin antropolojik bakımdan Arap sayılmayacağını ileri sürmüştür. Bunun en kuvvetli delili olarak; Hatay Alevilerinin (Nusayrilerinin) konuşma dilindeki fonem özelliği ile Alpin ırkın kullandığı dilin örtüşen yönlerini göstermiştir.¹³²²

Tankut, Nusayrileri antropolojik çalışmalara göre değerlendirdikten sonra bir de tarihi verilere dayanarak ele almıştır. Toplumları oluşturan küçük grupların kim oldukları ve nereden geldikleri gibi merak uyandıran sorulara cevap arayan araştırmaların toptancı ve yanlış olarak değerlendirdiği metotları için: “(...) Bu yaklaştırmaların ne kadar çürük ve esassız olduğunu göstermeye çalıştım” demiş ve araştırma yöntemlerini eleştirmiştir.¹³²³ Ana yurtları Orta Asya olan Alpin ırkın

¹³²⁰ Hasan Reşit Tankut, “Aleviliğin Menşei ve Bu Zümrenin İlim İçerisinde Tetkiki”, *İçel (Mersin Halkevi Dergisi)*,..., s.18.

¹³²¹ Gerçek adı Felix Ritter von Luschan olan Avusturyalı antropolog, doktor, arkeolog ve etnograf 1881 yılında ziyarette bulunduğu Akdeniz'deki yörükleri fotoğraflamış ve bunları antropolojik bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Yörüklerin kafa yapısı üzerinde yaptığı antropolojik incelemeler sonucunda atalarının Eti Türkleri olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz.: Georg Jakobdr, Felix Von Luschand, Edmund Naumann, *19. Yüzyılda Alman Şarkiyatçıların Bektaşılık Serüveni Bektaşiler Tahtacılar Kızılbaşlar*, Çev.: İlhami Yazgan, La Kitap Yayınları, Ankara: 2013.; Zafer Toprak, a.g.e., s.49-59.

¹³²² Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*,..., s.10-15.

¹³²³ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*,..., s.6.

ikinci yurt olarak Anadolu'yu seçtiğine değinen Tankut, tarihi devirlerden başlayarak genelde Anadolu'da özelde ise Hatay'daki yerleşik halkı “Eti” genel adıyla tarif etmiştir. Etileri; *Proto-Eti (Ön Eti)*, *Eti-ve Neo Eti (Yeni ve Son Eti)* olarak ikiye ayıran Tankut, Nusayrilerin hangi Eti grubuna dâhil olduğunu açıklık getirmiştir.

Eti uygarlığından bahisle, devletin yıkılmasından sonra Anadolu'da dağınık ve istikrarsız siyasi yapının ortaya çıktığını söyleyen Tankut, *Karkemiş*, *Gurgum* ve *Hama* isimli Eti kalıntılarının Asur saldırılarına karşı zayıf da olsa direniş gösterdiklerini söylemiştir. Bunları; “*Alpin ırkın Anadolu'ya has Türk evlâdı*” şeklinde tanımlayan Tankut, aralarında *Gurgumların*, İslami döneme kadar varlıklarını devam ettirdiklerini ve Nusayriler arasında bu Eti uzantısı kavimlerin olduğunu yazmıştır.

Tankut, *Gurgumların* Maraş, Elbistan ve Zeytin (Süleymanlı) çevrelerinde yüksek bir kültür kurduklarını ve Türk olduklarını savunmuştur. Hatay ve çevresinde yaşayan kavimlerin İslamiyet'ten önce Arapça konuşmadıklarına değinirken, Türkçenin Anadolu'da yeni konuşulan bir dil olduğunu yönündeki görüşlere de tepkiyle yaklaşmış ve: “*Hatay halkının öteden beri Türkçe konuştuğunu ispat edecek lengüistik vesikalar sayısızda da bu broşüre onları sığdırmak yerinde olmayacaktır. (...) Hatay'daki Nusayrilerden bazılarını kırık dökük bir Arapça konuştukları için Türklük sahasından çıkarmak isteyen politikacılar, ikinci cedleri İsmail zamanından beri bütün Suriye'nin Türk ve Turanî olduğunu nedense öğrenmek istemiyorlar.*” cümleleriyle öne sürülen bu düşünceleri eleştirmiştir. Tankut devamında: “*Halaç Türkleri*”, “*Hazar Türkleri*” ve “*Yaya Türkleri*” gibi Türk kavimleri hakkında bilgiler vermiştir. O, yaşanan siyasi gelişmeler sonucunda tarihte zaman zaman Arap kültürü etkisine girmiş olsalar bile bu Türk kavimlerinin, Türklük özelliklerini yansıtmaya devam ettiklerini savunmuştur.¹³²⁴

Tankut'un Hatay'daki Nusayriler hakkındaki bu görüşleri dönemin siyasi atmosferinden bağımsız ele alınmamalıdır. Tankut bu görüşlerini, Hatay'ın anavatana katılması için yürütülen diplomatik çabaların yoğun olduğu bir dönemde dile getirmiştir. Hatay'da yaşayan Nusayrilerin ırkî yönden Türk, inançları itibarıyla da Anadolu Alevilerinden farksız olduğunu ortaya koyan Tankut, böylece olası bir halk oylaması (plebisit) ihtimalinde Nusayrilerin, Türklük aidiyetlerini arttırarak tercihlerini doğru yönde kullanmalarına etkide bulunmayı düşünmüştür diyebiliriz. Bu nedenle Tankut'un düşüncelerinin Hatay'daki Nusayri nüfusu tarafından okuyup anlayabilmesi için de “*An- Nuşairîyûn wa'n-nuşairîya*” ismiyle Arapça basıldığını görmekteyiz.

Bu düşünce dönemin devlet idaresinde de hâkimdi. Çünkü Hatay'ın anavatana katılması sonrası halkın Cumhuriyet idaresinin ilkelerini benimsemesi ve onlara kolaylıkla entegrasyonu mühim görülen bir meseleydi. Atatürk'ün mimarı olduğu erken dönem Türk dış politikasının merkezinde, 1938 yılından itibaren Hatay

¹³²⁴ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.16-22.

meselesi yer almıştır. Bunun için her türlü diplomatik araçlar kullanılırken, etkili ve doğru siyasi girişimlerin yapılması için Hatay'ın iç dinamiklerinin de iyi tahlil edilmesi gerekmektedir. Hatay'ı oluşturan etnik yapının niteliği ve niceliğini önemli bir başlık olarak değerlendiren Atatürk, CHP parti yönetiminden bu yönde çalışmalar yürütülmesini talep etmiştir. Bu anlamda değerlendirildiğinde; Tankut'un kitabı Hatay meselesinde devlete önemli veriler sunmuştur. Bu amaçla raporların hazırlandığı da görülmektedir.¹³²⁵ O dönemde Atatürk ve hükümetin önemle üzerine eğildiği Hatay meselesi hakkında CHP parti merkezi için hazırlanan raporlardan biri “*Nusayriler Hakkında Genel Malumat*” ismini taşır. Raporda kim veya kimler tarafından hazırlandığı isim olarak belirtilmemiştir. Ancak raporun içerik olarak Tankut'un görüşlerinde yer verdiği bazı başlıklar ile benzer olması nedeniyle bu raporun da Tankut tarafından hazırlandığı bilgisi bulunmaktadır. Net olmayan bu durum hakkında kesin bir yorumda bulunmanın yerinde olmayacağını düşünüyoruz.¹³²⁶

Bölgedeki Türk halkı üzerinde bir taraftan Arap kültürünün baskısı görülmekte diğer taraftan da Fransızların bölgeyi Türkiye'ye kaptırmamak için yürüttüğü asimilasyonu önceleyen siyaseti, Hatay'daki Türklük bilincini tehdit eden durumları. O yıllarda Hatay'ın demografik, dini ve kültürel yönleriyle Türk olduğunu gösteren her girişim, çalışma değerli görülmüştür. Öte taraftan, Türkiye toplumunu oluşturan farklı etnik ve dini zümrelerin daha iyi anlaşılması, toplumsal birliğin güçlendirilmesi ve millet olma bilincinin oluşması nedenleriyle bu nitelikteki çalışmalar erken dönem Cumhuriyet yıllarında planlı olarak yapılmıştır. Tankut'un, Nusayrilerin tarihini, inanç ve antropolojik özelliklerini ele aldığı görüşlerini de bu çerçevede yapılmış bir çalışma olarak değerlendirmek doğru olacaktır.

2.4.2. Dinsel ve Mezhepsel Kimliklere Yükleddiği Anlam

Tankut, çalışmalarında çoğunlukla etno-kültür ve dil bilimi üzerine yoğunlaşsa da bir dinî inancı ve mensuplarını konu edindiği çalışmaları da mevcuttur. Görüşlerinin çoğu saha çalışmasına dayalı olarak şekillenmiştir. Alevilerin, Nusayrilerin ve Zazaların milliyetleri ile inanç yapılarını siyasi, sosyolojik, antropolojik ve tarihi veriler ışığında temellendirmiştir. Aleviler, Zazalar ve Nusayriler için kullandığı: “*Yurdun ister şimalinde ister cenubunda şimdi Hatay*

¹³²⁵ Söz konusu raporlar için bakınız: “*Nusayriler Hakkında Genel Malumat*” (C.C.A. 490.1.584.17.1.); “*Çukurova'da Bulunan Etitürk Alevileri Hakkında Tarihi ve Hususi Bilgiler. CHP Hars Komiteleri Talimatnamesi, İcel ve Seyhan Hars Komiteleri Çalışma Raporu*”, (C.C.A. 490.1.584.17.3.)

¹³²⁶ İlgili rapor, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivinde “*Nusayriler Hakkında Genel Malumat*” ismiyle, C.C.A. 490.1.584.17.1. kutu, gömlek ve sıra numarasıyla yer almaktadır. Otuz yedi sayfadan oluşan rapor hakkında Erdal Aksoy yazmış olduğu “*Nusayrilerin Sosyal Yapıları ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Yaşayan Bu Topluluğa Devletin Yaklaşımları*” isimli makalesinin 207. sayfasında söz konusu rapor için aynı bilgileri vermektedir. Bkz.: Erdal Aksoy, “Nusayrilerin Sosyal Yapıları ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Yaşayan Bu Topluluğa Devletin Yaklaşımları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (54), Ankara: 2010, s.199-212.

mantıkasında olsun bütün Aleviler Alpin ırkındandır. Çünkü bütün Türk yurdunda yapılmış antropolojik tetkik bizi aynı neticeye götürüyor.” ifadeleriyle, onların Türk olduklarına vurgu yapmıştır. Daha önce de değinildiği gibi Tankut bu yargısını, Hatay ve Anadolu’daki Aleviler üzerinde yapılan farklı kafa ölçümlerinde çıkan ortak sonucun, Alpin ırkın ölçütleriyle aynı olduğu bilgisine dayandırmaktadır.¹³²⁷ Tankut, İslami dönemin etkisiyle Alevilerin çoğu kez Şii veya Sünni diye tanımlandığını ancak Alevi, Sünni ve Şii terimlerinin, Cumhuriyet ile birlikte hayat bulan laiklik anlayışıyla, Türklük kimliği içerisinde eritildiğini savunmuştur.¹³²⁸

Zazaları, inanç ve mezhepsel açıdan değerlendiren Tankut’a göre Zazalar mezheplerine göre üçe ayrılır. Bunlar: “*1-Şafî Zaza, 2-Alevî Zaza, 3-Ne olduğu bilinmeyen Zaza*” şeklindedir. Şafî Zazalar; Muş ovasından Elazığ ovasına ve güneyde Dicle nehri boyunca Diyarbakır’a kadar yayılmışlardır. Alevî Zazalar; Bingöl’den başlayarak, Malatya ve Sivas’a kadar yerleşmişlerdir. Ne olduğu bilinmeyen Zazaların ise Mutki’den başlayıp, Sason boyunca devam edip Şırnak’a kadar dağıldıklarını belirtmiştir.¹³²⁹

Dinî özelliklerine değindiği Alevi Zazaların, İran’dan geldiklerini ifade ederken birçok aşiretin Roma ve Selçuklu dönemlerinde, Orta Asya’dan gelip Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki ovalara ve derin vadilerin olduğu dağlık alanlara yerleştiğini söylemiştir. Bu aşiretler beraberlerinde kültürel varlıklarını ve dillerini getirmişlerdir. İlk dinleri İslamiyet olmuştur. Zaman içerisinde yaşanan istilaların etkisiyle Şîî olan bu aşiretler, Yavuz Sultan Selim döneminde yaşadıkları baskı sonucu Sünni ve Şafîî oldular.¹³³⁰ Ancak Dersim ve Koçgiri gibi ulaşılması güç

¹³²⁷ Hasan Reşit Tankut, “Aleviliğin Menşei ve Bu Zümrenin İlim İçerisinde Tetkiki”, *İçel (Mersin Halkevi Dergisi)*,..., s.18.; Hasan Reşid Tankut, “Sancak, Türk Yurdu”, *Ulus*, 17 Son kanun 1937, s.1-6.

¹³²⁸ Hasan Reşit Tankut, “Aleviliğin Menşei ve Bu Zümrenin İlim İçerisinde Tetkiki”, *İçel (Mersin Halkevi Dergisi)*,..., s.18.

¹³²⁹ Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*,..., s.13.

¹³³⁰ Tankut bu durumu Osmanlı’nın uyguladığı bilinçli politikanın bir sonucu olarak görmektedir. Ona göre Şiiliğe karşı Sünniliği, Türkçeye karşı diğer dilleri öne çıkartma politikasını Yavuz Sultan Selim’e tavsiye eden kişi “*Akıl hocası*” şeklinde ifade *İdrisî Bitlisî* olmuştur. Tankut bu konudaki görüşleri şöyle aktarmaktadır: “*O tarihte Mardin, Diyarbakır üzerinden, yüce yaylalara kadar milyonlarca Türkmen vardı. Bu Türkmenler İran Şahı İsmail’in Safevî’nin tarikatına girmişlerdi. (...) Yavuz Sultan Selim Kızılbaşlara savaş açtı. Tebriz’e kadar gitti. Şah İsmail’i yendi ama İran’ın içlerinde onu kovalamaktan çekindi. Dönerken akıl hocası (İdrisî Bitlisî) ye: İran’a gelene kadar hep Kızılbaşlar içinden geçtik, şimdi yine onların içinden döneceğiz. Bunlar daima tehliktedir deyince İdrisî Bitlisî ona şu aklı verdi: İran’a götüren yolların yüce yayladan geçen bölümlerindeki, bu Türkmenler herkes sana düşman, böyle olunca da herkes, Şah İsmail’e dost kalacaklardır. İyisi mi şimdi, Irak’ta, Musul çevresinde bulunan on iki aşireti çağırır ve bunlara o bölgede yurtluk ve yayla veriri ve Kızılbaşların üzerine egemen eylersin. Bu aşiretler hem Sünnî hem Şafîdir. İdrisî Bitlisî’nin bu planı, Padişahın hoşuna gitti ve derhal uygulandı. O zamana kadar, Bitlis’ten yukarıda Türkçe’den başka dil söylenmezdi. Bu aşiret geldikten sonra Türkçe unutuldu. Anadolu Türkçesi’nin Doğu Türkçesi’nden ayrılıp Anadolu içinde özeklenmesi bu şekilde olmuştur. (...) Anadolu’da Türk dilinin, biri sade, temiz fakat yoksul, öbürü zengin fakat soysuz iki dil olarak gelişmesinin başlıca sebebi bu Sünnilik ve Şiiliktir. Şiilerin lideri Şah İsmail, Türk dilini Tanrı dili yaparken, beri yanda şeriatçıların lideri Yavuz Sultan Selim, yazı ve konuşma dilinde tek Türkçe*

yerlerde kalanlar, durumlarını muhafaza etmeyi başardılar. Kısmen Şafî Müslüman kalan Zazaların bu Türkler olduğunu söyleyen Tankut, bu görüşünü desteklemek için Çinlileşmiş ve İranlılaşmış Türkleri anlatan *Lenon Kahun*'un yazdığı *Asya Tarihinde Mental* isimli kitaptan bahsetmiştir. Tankut, Cengiz Han'ın saldırıları sonucu yıkılan Selçuklu Devleti'ne ait unsurların, batıdaki dağlık alanlara çekilerek varlıklarını koruduklarını ifade etmektedir. Bu bilgisine örnek olarak Dersim'de meskun olan *Bahtiyar Uşakları* isimli aşireti göstermiştir. Dersim'de geçit vermeyen dağlık bir coğrafyada yerleşik *Bahtiyar Uşakları* denilen Türkmen aşiretinin, Harzemşah Hükümdarı Celâlettin Şah'ın kendilerinden olduğunu ve mezarının da Dersim'e bağlı Kermil nahiyesinin Ağdat köyü civarında bir tepede bulunduğunu övünerek anlattıklarını söylemektedir. Tankut, aşiretin bu mezarı şimdilerde "*Sultan Baba*" olarak tanımladıklarını eklemiştir.¹³³¹

Tankut, Dersim Alevîlerinin, Türk olduklarını gösterebilmek için başka bir değerlendirmede de bulunmuştur. "*Dersimliler tıpkı Şamanlar gibi din köküne dayanır.*"¹³³² diyen Tankut, Dersim Alevîlerinin inançlarında, Şamanizm ile birçok benzerlik olduğunu savunmuştur. Bu düşüncesine, Zazalar arasında "*Şam*" ve "*Kam*" isimlerine duyulan saygıyı ve Bingöl Alevîlerinin yaşadığı "*Şaman*" ismindeki bir köyü örnek göstermiştir. Bununla birlikte, *Şaman* rahibin rolü ile Dersim'deki *Seyyid* arasında benzerlik kurmuştur. Her ikisinin de kötülüklerle mücadelede büyü yolunu kullandığını ve doğa olaylarına farklı anlamlar yükleyerek açıklamaya çalıştıklarını belirtmiştir.¹³³³ Tankut, Türklerin İslamiyet'i benimsedikten sonra da alışlageldikleri Şaman inancını devam ettirdiklerini, ancak İslam akidesinin Şamanizm'i yaşamaya imkân vermediği için asırlarca süren bir "*Sünni-Rafîzi*" mücadelesinin başladığını söylemektedir. Din ve belli başlı ritüelleri ekseninde yaşanan bu çatışmada, Alevî Türklerin ikiye ayrıldığını belirten Tankut, Sünniler galip gelince, Alevî Türkler de Hz. Ali'nin ve Hz. Hüseyin'in tarafında yer almaya başlamışlardı. Bu kararlarının altında yatan sebebi ise: "*Hepsi Ali veya Ali kulundan birinin adıyla huruç ediyorlardı. Hepsinin dileği tabiata ve insana taptırmak, Şaman Türklüğüne döndürmekti.*" şeklinde ifade etmiştir. Hatta Alamut Kalesi'ne yerleşen Hasan Sabbah'ın, Anadolu'da Beyazid-i Bestami'nin, Ahi Evran'ın, Hacı Bektaş-ı Veli'nin, İran'da Şah İsmail'in amaçlarının Şamanizm'i geri getirmek olduğunu iddia etmektedir.¹³³⁴

Alevî Türklerin, Osmanlı duraklama döneminde baskılarla karşılaştığını savunmuş ve bu düşüncesine Gedik Ahmet Paşa ile Kuyucu Murat Paşa dönemlerindeki baskı ve şiddete dayalı Anadolu politikalarını örnek göstermiştir. Bu baskılar sonucunda Alevî Türkler, Mutki, Şırnak, Sason, Elazığ, Dersim, Muş ve

sözcük bırakmamaya çalışıyordu." Bkz.: Hasan Reşit Tankut, "Atatürk'ün Dil Çalışmaları", *Atatürk ve Türk Dili*, ..., s.131-132.

¹³³¹ C.C.A.30.1.115.797.16.2.; Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, ..., s.35-37.

¹³³² Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, ..., s.45.

¹³³³ Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, ..., s.39-42.

¹³³⁴ Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, ..., s.42-43.

Diyarbakır'daki dağlık alanlara çekilmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı'da Alevî Türklük üzerindeki baskıyı: “*Şamanilik, Şiilik ve Türk düşmanlığı*” şeklinde ifade eden Tankut'a göre siyasi baskı sadece inançla sınırlı kalmamış, genişleyerek zamanla dil üzerinde de kendisini hissettirmiş ve bunun sonucunda da bir kimlik sorunun baş gösterdiğini ileri sürmüştür. Kimlik sorununu yaşayanların başında da Dersim'deki Alevî Zazaları gösteren Tankut, Alevî Zazaların ibadet ve günlük konuşma dilinde Türkçe kullanmalarına rağmen, kendilerini Türk olarak görmediklerini söylemektedir. Tankut böyle bir durumun yaşanmasında, Alevî Zazaların inançlarını millî bir kimlik olarak görmelerinin etkili olduğunu söylemektedir.¹³³⁵

Tankut'a göre Sünni anlayış, aynı etnik kökene sahip olmalarına rağmen Alevî Zazalar ile Sünni Zazalar arasında bile ayrılıklara neden olmuştur. Bu ayrılık kültürel özellikler üzerinde görülebileceği gibi siyasi tercihlerde de kendini göstermiştir. Sünni Zazalar; Sünni Zaza olduğu için isyan eden Şeyh Sait'te destek verirken, Alevî Zazalar ise bunun tam tersine Koçgiri isyanını desteklemişlerdir. Tankut ifade ettiği: “*Sünni Zaza-Sünni Zaza'dan başkasını sevmez, Alevî Zaza- Alevî olmak şartıyla herkesi sever.*” sözleriyle aralarındaki farkı ortaya koymaya çalışmıştır.¹³³⁶

Tankut, Alevîlerde yönetim hiyerarşisinin tepesinde seyit, dede ve önemli büyüklerden müteşekkil cemaat meclisinin varlığından bahsetmiştir. Dersim Alevîlerinde cemaat kültürünün, herhangi bir isyan sırasında onları sevk ve organize eden ve bir amaç etrafında birleştiren önemli bir dayanışma sağladığını belirtmiştir. Benzer bir yapının, “*Araplaşmış Şamaniler*” olarak tarif ettiği Dürzilerde de: “*Dürzi Divanı*” şeklinde bulunduğunu söylemektedir. Tankut, bu yönetim mekanizmalarının varlığını, Türklerdeki Kurultay yapısının devamı olarak değerlendirmiş ve kurduğu bu benzerlik üzerinden Dersim Alevîlerinin Türk olduklarını ortaya koymaya çalışmıştır.¹³³⁷

Alevîlik itikadinde “*Kâmil insanın*” makbul ve mukaddes olduğunu söyleyen Tankut, bu merhaleye erişen Alevî bireyin, dünyalık hırslarından ve taleplerinden de arınmış olduğunu ifade eder. Bu nedenle insan sevgisi, Alevî edebiyatına, sözüne, ritüeline ve şiirine etki eden başat duygu olmuştur. Bu düşüncesine, Alevîler arasında günlük hayatta ya da cem ayinlerinde sıkça söylenen birçok deyişi ve şiiri örnek göstermiştir. Kaza ve kader konusunda Alevîlerin ehlisünnetten farklı düşündüğüne değinen Tankut, Alevîlerin sadece hayrın Allah'tan geldiğine inandığını söylemiştir. Alevîlerin bu düşüncesinin altında yatan sebebi: “*Alevîler, kaza ve kader keyfiyetinin uydurma olduğunu peygamber evladını öldürenlerin mahza kendi kendilerini müdafaa maksadıyla böyle bir şeyi icat ettiklerini söylerler.*” cümleleriyle aktarmıştır. Tankut'un aktardığına göre Alevîler, insanların sebep olduğu

¹³³⁵ Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, ..., s.43-44.

¹³³⁶ Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, ..., s.45-49.

¹³³⁷ Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, ..., s.49-50.

eylemlerinde sorumluluk almayarak, bunları başka sebeplerle açıklama yolunu tercih etmektedirler. Alevî Zazaların bu noktada sorumluluğu kaza ve kadere yüklemediklerini söyleyen Tankut, bu anlayışı eski Türklerde var olan: “*Kul kendi fiilinin halikıdır.*” anlayışıyla örtüştürerek, Alevî Zazaların, Türklük kimliğine bir kez daha dikkati çekmiştir.¹³³⁸

Zazaları ikiye ayırmanın onlar hakkında faydalı bilgiler verebilmek için gerekli olduğunu söyleyen Tanku’ta göre Zazalar: 1-Şafî Zazalar ve 2-Aliyyullah Zazalar şeklindedir. Devamında Şafî Zazalar için:

“Şafî Zazalar; Kırmançlardan tamamıyla ayrıdır. Farisiceyi andırır bir lisanla tekellüm ederler. Zaza ismini Müslüman ve Şafî olanlara da tahsis ve teşmil etmişlerdir. Ahlâk ve kavaidine karşı lâubali fakat din amelinde fevkalade mutaassıptırlar. Bir gusül, bir abdest ile epeyce korkunç günahlardan kurtulduklarını zannettikleri halde bilâ mazeret üç vakit namazını kazaya bırakanları kâfir addederler. Bu itibarla din amelinde laubali olan Hanefî Türk, nazarlarında kâfirdir. Bu noktaya bilhassa nazarı dikkati celp etmek isterim, Mürşitler, müfsit saileri, muhataplarının zihniyetlerini en dakik ve en gizli noktalarına kadar bilmek gerekir. Bilhassa köylü ve lunat insanlar ile uğraşırken bu hususun ehemmiyeti fevkalade artar. Şeyh Said’i kar çığı gibi birdenbire büyüten insanlar bunlardır. Bugünkü hakiki Şafîlerin bir zamanlar Dersimliler gibi Şîî olduğuna alttaki muhavere kâfi bir delildir. Bu muhavere Palu ile Çapakçur arasında bir küçük köyün iki genç çobanı ile ve Zaza lisanı ile cereyan etmiştir. Çünkü köylü Zazalar bir kelime bile Türkçe bilmezler.”¹³³⁹ demektedir.

Tankut ikiye ayırdığı diğer Zazalar için, Aliyyullah Zazalar tabirini kullanmıştır. Aliyyullah Zazaların din ve tekke dili olarak Türkçeyi kullandıklarını ve Şafî Zazalar gibi tamamıyla Türklükten uzaklaşmadıklarını söylemiştir. Belirli bir yaşın üzerindekiyle -Tankut bu yaş sınırını on yaş üzeri olarak tanımlar- kolaylıkla anlaşılabilir bir konuşma yapılabilir demektedir. Bu durumu, Türklüğün lehine bir kazanç olarak ve Türkler için bulunmaz bir fırsat olarak ifade eden Tankut, Aliyyullah Zazalarını Türklükten ayıran derin ve tehlikeli bir uçurum olarak -dinen Sünni Müslümanlara karşı öteden beri nefret duygusuyla hareket ettiklerini söylediği- Kızılbaş Aliyyullahiliği göstermiştir. Tankut, Şii akidelere sahip Kızılbaş Aliyyullahiliğin, Türklük ile olan bağları için Sünni Müslümanlardan, Türk olduğu için nefret ettiklerini, zamanla Türklerle, Osmanlı denilmesinin bu düşmanlığı daha da alevlendirdiğini ifade etmiştir. Tankut, Şii Kızılbaş Aliyyullahiliği üzerinde ne Yavuz Sultan Selim’in kulağına küpe takmasını ne de devletin adının “*Al Osman’dan Ali Osman’a*” dönüştürülmesinin bir fayda sağlamadığını söylemiştir. Şii

¹³³⁸ Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, ..., s.55-83.

¹³³⁹ C.C.A.30.1.115.797.16.3.

Aliyyullahi Zazalarının bu yüzden Osmanlı ve dolayısıyla onu ifade eden Türk isminden hazzetmediğini bu yüzden de kendilerinde güçlü olmayan bir Türklüğe meylettiklerini söylemiştir.¹³⁴⁰

Tankut, Türk Milleti'nin yakın zamana kadar asla ummadığı yaralarından biri olarak tarif ettiği Dersim'in, bu insanlardan oluştuğunu tıpkı Sivas, Tokat, Canik dağlarında ve ovalarında yaşayan Kızılbaşlar gibi: "*Varma Yezidin Yanına, Kokusu Sine Tenine*" sözünü kullandıkları belirtmiştir. Tankut'a göre burada geçen *Yezit* ismi, Türkleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Kızılbaş Aliyyullahiliği bir din olarak tarif ederken Bektaşilik tarikatı ile karıştırılmaması gerektiğini de eklemiştir. Aliyyullahiliğin sadece kendileri için sevgi ve muhabbet beslediğini kendisinden olmayanlara da nefretle yaklaştığını söyleyen Tankut, onlar için tek düşmanın dün itibariyle Osmanlı bugün itibariyle Türk olduğu değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹³⁴¹

Tankut'un Anadolu'daki Aleviler ile inanç ve milliyet benzerliği üzerinden bağ kurduğu unsurlardan biri de Hatay'daki Nusayriler olmuştur. Hatay'da yaşayan bir kısım halkı "*Nusayri*" olarak tanımlayan Tankut, Hatay'ın ilk yerleşimler için elverişli coğrafi yapısından bahsetmiştir. Hatay'ın, Arap yarımadasından başlayarak, Mezopotamya boyunca devam eden büyük ticaret yollarının Anadolu topraklarındaki önemli uğrak noktası olduğunu söylemiştir. Bu yüzden Hatay'ın iklimi ve taşıdığı bu konumu nedeniyle zamanla bir ticarî, askerî, fikrî ve felsefî merkez olarak büyüdüğünü açıklamıştır. Hatay ve çevresinde uzun yıllardan beri meskûn olan Nusayriler hakkında doğru bilinen yanlışları maddeler halinde verirken aynı zamanda Nusayrilerin kim olduğu hakkındaki kendi görüşlerini de şöyle aktarmıştır:

"1-Kimisi Nusayriler, Haçlıların orada kalmış evlâdıdır, dedi

2-Kimisine göre onlar küçük Hristiyanlar idi

3-Birçoğu Arap ırkından İmamiye fırkasına mensup Alevîler olduğunu iddia ettiler

*4-Ve haklarında kötü düşünenler akla, hayale sığmayan iftiralarda bulundu. Ne maksatla söylenmiş ve ileri sürülmüş olursa olsun, bütün bu iddialar, iftiralar, dedikodular hakikate asla temas etmemişlerdir. Onlar ne ırk ne din ne kültür bakımından bizden başka insanlardır. Yurtlarının topografyası gibi ırklarının ve dinlerinin karakteristikleri de onların Anadolu'ya bağlı olduğunu gösterir."*¹³⁴²

Nusayriler hakkında verdiği bu genel bilgilerden sonra Tankut, Nusayri teolojisinin tarihine detaylı bir şekilde değinmiştir. "*İlk mezhebi teşkilât miladın dokuzuncu (hicrî üç) asrında sırf Türklerin iskânı için kurulmuş olan Samra (Semirra) şehri ile Horasan'da bilhassa Talkan şehrinde ve Deylim dağları arasında meydana gelmiştir."* cümleleriyle Abbasi döneminde Türklerin sevk ve idare

¹³⁴⁰ C.C.A.30.1.115.797.16.4.

¹³⁴¹ C.C.A.30.1.115.797.16.5.

¹³⁴² Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.8-9.

yeteneği ile askeri güçlerinden faydalanmak için sınır boylarında sadece Türkler için kurulan ordugâh şehirlerini hatırlatmıştır. Türk Aleviliğin yayılma sürecinin sınır boylarına Türklerin yerleştirilmesi politikasıyla böylece başladığını belirtmiştir. Tankut'un yer verdiği bilgilere göre Nusayriler, adını bu sınır boylarında görev alan *Muhammet bin Nusayr*'den almıştır.¹³⁴³ Ancak Tankut, "*Nusayri*" adının kaynağı hakkında aynı düşüncede değildir. Burada verdiği bilgiye yine kendisi kurduğu: "*Baştan aşağıya doğru olan bu teselsül -sağlam vesikalara dayanmakla beraber- Nusayri adının ilk kaynağını göstermeye kafi gelmez. Çünkü Şeyh Muhammet Nusayr'den önce de Nusayri adı vardı. Hatay'daki Nusayri dağı, adını bu şeyhten önce almış bulunuyordu.*" cümleleriyle şerh koyduğu görülmektedir. Tankut, Nusayri adı hakkında: "(...) çok eski, Müslümanlıktan, Hristiyanlıktan hatta Yahudilikten daha evvele ait bir dinin ve o dine uymuş insan zümresinin adı idi." demiştir.¹³⁴⁴ *Deylem* bölgesinden (Hazar'ın güneybatısında dağlık bölge) gelen Türklerin kurduğu bu oluşuma daha sonra Şii kökenli ordular katılmıştır. Tankut, Nusayrilerin ilk örgütlenme ve devam edecek faaliyetlerini belirlemek için bir toplantı yaptıklarını ve: "(...) *Samra şehrinin Tarbay mahallesinde bir kurultay topladılar. Bu kurultay; 1) Mezhebin yayılmasına, 2)Teşkilât yapılmasına, 3)Bir Şeyhuddin seçilmesine karar verdi.*" şeklinde kararlar aldıklarını belirtmiştir.¹³⁴⁵

Tankut, Nusayrilerin, Irak'ta ilk teşkilatlanmasını seçimle başa gelen şeyhi *Hüseyin İbni Hamdan* döneminde olduğunu yazmıştır. Zamanla Musul, Diyarbakır, Hatay, Kilis, Lazkiye, Urfa, Harran ve Tarsus'a doğru bir yayılma göstermiştir. Fatımilerin bölge de hâkimiyet kurmasıyla gerileyen Nusayriler, farklı yerlere dağılmışlardır. Tankut, Nusayrilerin tarihine ve gelişme sürecine değindikten sonra konuyu dil bilimine dolayısıyla Güneş Dil Teorisi'ne getirmiştir. Nusayri adını oluşturan "*Nus*" ve "*Kadmus*" kelimelerini teoriye göre analiz etmiştir. Nusayri adının ana kökünü oluşturan "*Nus*" kelimesinin onomastik açıdan değerlendirmesini yapan Tankut, Anadolu'da Hitit ve Etrüsk kültür bölgelerinde, İran'da, Arabistan'da, Libya'da, Yunanistan'da; "*dağ adı, tanrı adı, kadın adı, kutsal sayılan yılan adı, ada adı, site şehir adı, şarap*" şekillerinde yaygın olarak kullanıldığını örneklerle göstermiştir. "*Kadmus*" kelimesinin tarihine değinerek, Fatımiler döneminde *Nusayri-İsmailî* çekişmesine neden olan ve *İsmaililerin* hâkimiyet kurduğu bir şehir olarak anlatmış, bu nedenle Nusayrilerin "*Kadmus*" adından huylandıklarını eklemiştir. Ayrıca "*Kadmus*" kelimesinin İskitlerin *Nysa* şehrinde yaşayan bir erkek adı olduğunu belirten Tankut, Güneş Dil Teorisi yoluyla iki kelimenin tarihi geçmişleri ve etimolojik yapılarıyla birbirine bağlı olan ve birbirini tamamlayan iki kelime olduğunu belirtmiştir.¹³⁴⁶

¹³⁴³ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*,..., s.24-25.

¹³⁴⁴ Hasan Reşit Tankut, "Aleviliğin Menşei ve Bu Zümrenin İlim İçerisinde Tetkiki", *İçel (Mersin Halkevi Dergisi)*,..., s.18.

¹³⁴⁵ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*,..., s.23-24.

¹³⁴⁶ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*,..., s.25-29.; Hasan Reşit Tankut, "Aleviliğin Menşei ve Bu Zümrenin İlim İçerisinde Tetkiki", *İçel (Mersin Halkevi Dergisi)*,..., s.18.

“Nus” kelimesi dini literatür çerçevesinde ele alarak, Nusayri yerleşimin doğusunda yer alan ve “Mande, Subba veya Yahya Hristiyanları” da denilen Nasora’lardan bahsetmiştir. Kutsal kitapları “Ginza” da Nasora’ların: “Mesih Anuş veya Enuş” hakiki tanrı olarak kabul ettiklerini aktarır. *Anuş kültü*’nün inanıştaki yeri için: “Ginza bu Anuş’un insan olarak yeryüzüne indiğini, mucizeler gösterdiğini ve sonra tekrar göğe, ışıklar hâkiminin yanına çıktığını nakleder.” demiştir. Nusayri, Nasora ve Nus adları ile Hz. İsa’nın doğduğu Nasıra bir bağlantı olduğunu ileri sürmüştür.¹³⁴⁷

Tankut, Nusayri adını teolojik açıdan değerlendirdikten sonra, Nusayrilerin Türk olduklarıyla ilgili başka bir kanıtı ortaya atmıştır. Nusayrilerin ataları ile ilgili söyledikleri hakkında: “(...) Nusayriler ulularının Horasan’dan geldiklerini iddia etmekle tarihî bir hakikati tekrarlamış oluyorlar.” cümlesini kuran Tankut, bu ifade üzerinden onların Türk olduğunu ileri sürmüştür. İslamiyet’in, Anadolu’da yayılmaya başlamasıyla birlikte buraya doğru Horasan’dan bir göç akınının yaşandığını belirten Tankut, Nusayrilerin ataları olarak kabul ettiği Horasan’dan gelen bu erenler için ise şu ifadeleri kullanmıştır: “Ben bütün Anadolu’da bu Horasan erlerini tanıdım. Bingöl yaylalarının üç bin rakımlı yüceliklerinde tek ağacın ve küçük bir taş yığınının dibinde uyuyan yatırlar hep Horasan idi. (...) Bu Horasan erleri bir vakit alay alay bütün Anadolu’yu bütün Anadolu’yu dolaşarak nerede şeriatçı Müslümanlığa aykırı bir mantalite gördülerse orada yerleşerek bir ocak kurmuşlardı.”¹³⁴⁸ Devamında yine tarihi gelişmelerden faydalanarak, Abbasi Halifesi Harun Reşid döneminde Bizans sınırı Tarsus’a, Herseme bin Âyen adında bir Türk komutan atandığını ve bu kişinin bölgeye Horasan’dan birçok Türk kabilesini iskân ettiğini yazmıştır. “Bu Heseme bütün Hatay Alevilerince bugün dahi bir azizdir.” ifadesiyle, Hatay ve çevresindeki Türklerin varlığını bu komutanın iskân faaliyetine bağlamıştır.

Ancak Tankut konuya gösterdiği bu yaklaşımla kronolojik bir hataya düşmüştür. Daha önce verdiği bilgilerde, Nusayrilerin atalarını İslamiyet öncesinde Anadolu’da bulunan “Alpin ırka mensup Eti Türkü” olarak tanımlarken şimdi onları: “İslamiyet sonrası Horasan’dan Anadolu’ya gelen Türkler” olarak ele almıştır. Bu iki farklı yaklaşımı nedeniyle, Nusayrilerin atalarının kim ve nereden geldikleri konusunda zihinlerde bir çelişkiye neden olmaktadır.¹³⁴⁹

Nusayrilerin, Şii mi? yoksa Alevi mi? olduğu sorularına; Nusayrilerin Şii olarak bilinmesini, bir dönem Şii Fatımi devleti hâkimiyetinde kalmış olmalarıyla açıklayan Tankut, Nusayri inancı ile Eski Türklerdeki Şamanizm ve Altaylardaki Yer-su inancı arasında benzerliklere değinmiştir. Nusayri Alevilerin ibadet ve kullandıkları kutsallık ifade eden kavramlar gibi dini ritüellerin, eski Türk

¹³⁴⁷ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.30-32.

¹³⁴⁸ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.33.

¹³⁴⁹ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.34-35.

inancılarında da görüldüğünü ifade etmiştir.¹³⁵⁰ Nusayri inancının -benzeyen bazı noktaları hariç- Şii bir kimliğe sahip olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır.¹³⁵¹ Müellifinin İbn-i Haldun'un olduğu *Mukaddime* isimli eserden referansla, Şii İslam'a ait gruplar hakkında bilgiler veren Tankut, uzun süren Fatımi hâkimiyetinde kalan Nusayrilerin, başlangıçta Şii itikadına meylettiklerini daha sonra ise Fatımilerin otoritelerini kaybedince de eski inançlarına döndüklerini yazmıştır. Nusayrilerin milattan sonra dokuzuncu yüzyılda, Hatay ve Lazkiye'de yaşadıklarını ancak "Gulâtı-Şia, İsmailiye ve Dürzilik" inançlarına bağlı olmadıklarını belirtmek için de: "Böyle olunca onları İsmailiye fırkalarına bağlamak ve itikatlarını Sünnî ve Şii Müslümanlarınkı ile tamamen bir tutmak tarihi bir hata olur." ifadelerini kullanmış ve o dönemde Toroslardan Kızıldeniz'e kadar uzanan coğrafyada yüksek yerlerde yaşayan, "Türk ve Hazerlerin" Fatımi inancına karşı birleşerek mücadele verdiklerini söylemiştir.¹³⁵²

Nusayrileri daha önceki ifadelerinde Alpin ırka mensup olduğunu belirten Tankut, inanç yapılarının da Alpin ırkın inancıyla aynı olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. "Tabiat dini" olarak tanımladığı Alpin dininin ortaya çıkışını, Alpin ırkın yaşam alanlarında yaptıkları değişikliklerle başladığını öne sürmüştür. Alpinlerin alçak yerlerden yüksek dağ yamaçlarına doğru yaptıkları göçle birlikte toprağı işlediklerini ve hayvanları ehlileştirerek tabiatın bol ve çeşitli nimetleriyle tanıştıklarını öne sürmüştür. Bu yeni yaşam alanlarında Alpinler bütün bolluk ve bereketin, yokluk ve felaketlerin kaynağının "güneş" olduğuna inanmışlardır. Alpinlerin yaşam koşullarının etkisiyle teolojiye daima pozitivist bir anlayışla yaklaştıklarını belirtmiştir.

Bu ifadelerden sonra sözü Alpin dininin bazı ayrıntılarına getirmiştir. Alpinlerin inançlarında öne çıkan özellikleri maddeler halinde şöyle belirtmiştir: "Onlar; 1) Çiftçi oldukları için toprağa, suya ve güneşe taparlardı. 2) Yerleşik oldukları için eve, ocağa, aileye, aile büyüğüne hürmet ederlerdi. 3) Dağlı olmaları büyüklüğe, yükseklığe ve gökyüzü âlemine alakalarını arttırdı. 4) Madenci oldukları için ağaca ve ateşe ilâhî kıymet verdiler. 5) Kıvrıla kıvrıla akan büyük sulara benzediği için yılanla hürmet beslediler. 6) Şarap, özünde tabiatın bütün kudretlerini toplayan mukaddes, yüce ve ilâhî bir şeydi. İnsan onunla her şeye ve her korkunç şeyin korkutucu olan iç sıkıntısına, kaygıya galebe geliyordu. Akli yaldızlayan, fikri açan, cesareti arttıran ve söze cila veren kutlu şarap mutlaka büyük ateşten, güneşten süzölmüş olmak gerekti." cümlelerini kurmuştur.¹³⁵³

¹³⁵⁰ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.36-37.; Hasan Reşit Tankut, "Aleviliğin Menşei ve Bu Zümrenin İlim İçerisinde Tetkiki", *İçel (Mersin Halkevi Dergisi)*, ..., s.18.

¹³⁵¹ *Gulâtı Şia* ya da *Galiyye* Şii teolojisinde, Hz. Ali'nin neslinden gelenlere ilahlık isnat eden aşırılığın temsilcisi olan fırkadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız.: Mustafa Öz, "GÂLİYYE", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.:XIII, İstanbul: 1999, s.333-3317.

¹³⁵² Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.38-42.

¹³⁵³ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.43-44.

Tankut, Alpin dinin esaslarını “*Güneş ve toprak*” olarak belirtmiş ve Türk Alpin olduklarını söylediği Nusayrilerin, Hristiyanlığın dini esaslarına ilgilerinin olmadığını belirtmiştir. Efsanelerden yola çıkarak, Ön Asya’daki kadının önemini açıkladıktan sonra, Nusayrilerin toplumsal ve inanç dünyalarında kadının yerine değinmiştir. Nusayrileri aralarındaki dini tören farklılıkları bakımından üçe ayırdığını söyleyen Tankut, bunları: “1-Haydariye, 2-Şimaliye, 3-Gilzaiye veya Kameriye” olarak sıralamıştır. İslam’dan önceki dönemde yaşayan Nusayrilere “*Kadmusi*” isminin de kullanıldığını ve bunlar hakkındaki bilgilerin de Masonluktaki gibi gizli olmadığını söylemiştir. Tarihin bir kesitinde Anadolu’da tanrıların kadın şeklinde düşünüldüğünü, Eti ve Grek kültürlerinden örnekler veren Tankut, Nusayrilik’te özellikle *Kadmusi Nusayriler*’de kadın kültürünün benzer şekilde ortaya çıktığını belirtir. Nusayri şairlerin eserlerinde yer verdiği “*Meyye, Rebab, Sadi, Zeynep*” gibi hayali isimlerle kadınları kastettiklerini ifade ederek Nusayrilerin kadına yüksek değer verdiklerini ve yaratıcı bir anlam yüklediklerini söyler. İslamiyet’le birlikte bu durumun değiştiğini kurduğu: “*İslâm’dan önce kadın bu mevkiini muhafaza ediyordu. İslâm’dan sonra, “kadınlar feyz ve kemale ermezler” düsturu konulduğu için Nusayri ayinlerine, hatta alelade toplantılara bile alınmaz oldular.*” cümleleriyle aktarmaktadır.¹³⁵⁴

Tankut’un verdiği bilgilerle dikkatleri çekmek istediği nokta, Nusayrilerin kültürel ve dini yönden Türk Alevi oldukları düşüncesidir. Aralarında kurduğu bağı kuvvetlendirmek için iki unsur arasında yer alan benzerlikler üzerinden bu düşüncesini anlatmaya devam etmiştir. Anlatımında öne sürdüğü dini, dil ve etnolojik bilgiler bu düşüncüyü daha da pekiştirme görevi görmüştür. Nusayrilere sonra Anadolu’daki Alevi inanişına değinen Tankut, Mabetleri olmayan inanişların dini ritüellerinin gizemli görüldüğünü aynı düşüncenin Anadolu’daki “*Kızılbaş Cem ayinleri*” için de geçerli olduğunu ifade etmiştir.

Türk Ocakları Müfettişi görevindeyken davet üzerine katıldığı Bingöl’deki Cem ayinindeki izlenimlerini aktarmıştır. Tankut, İskit dini törenleri arasında benzerlik kurduğu Alevi Cem ayinini ayrıntılı bir şekilde şöyle aktarmaktadır:

“1928’de Bingöl yaylasında bir Alevi köyünde beni bir Cem ayinine çağırdılar. Davet edenler dışarı görmüş, alem tanımış kimselerdi. Hatta içlerinden biri tamamıyla entelektüel kimse idi. Basit bir köy odasında idik. Kalabalık, belli bir nizamla uymuş oturuyordu. Büyükler bir köşede kurulmuşlardı. Muayyen bir yerde içki sürahileri ve kadeh vardı. İlahiler başladı. Söz verme ve içkiye müsaade etme usulündeki hiyerarşik nizam bana Dr. Huber’in (Das Trankopfer) adlı kitabındaki İskit içki ayinleri tarifini hatırlattı. İskitler de tıpkı burada gördüğüm gibi önce mümtaz babalara sunarlar sonra eski tarzda yapılmış kadehleri yere koymadan elden

¹³⁵⁴ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*,..., s.45-47.; Hasan Reşit Tankut, “Aleviliğin Menşei ve Bu Zümrenin İlim İçerisinde Tetkiki”, *İçel (Mersin Halkevi Dergisi)*,..., s.18.

ele devrederek kendileri içlermiş. (...) İçkiden sonra dans başladı; benim de hazır bulunduğum bu toplantıda kadın bulundurmamışlardı. Fakat mukaddes dansların figürlerinde kadının olması lazım gelen yeri tahmin etmek kolay oluyordu. Evvela çift çift dans ettiler sonra el ele tutarak daire yaptılar.”¹³⁵⁵

Bu bilgilerden sonra yine antropolojiye başvurarak, Hatay’daki Alevi nüfusunun ırk yapısına değinmiştir. Kullandığı: “*Hataylı Alevi yuvarlak kafası, gövdesinin dağlılara mahsus yapısı, konuşmasında ve ruhiyatında ırkının halk ettiği hususiyetiyle tam bir Anadolu, Anadolu Alpin’i olduğu gibi ırktan bir Anadolu kadar Türk’tür.*” cümleleriyle Hatay’daki, Nusayri Alevilerin Türk olduğunu bir kez daha vurgulamıştır.¹³⁵⁶

Yeryüzünde Aleviliğin bulunduğu yerleri Hatay, Anadolu ve Azerbaycan olarak belirten Tankut, İmamiye Şia’sının Aleviliğini bu Alevilik içinde değerlendirmenin hatalı olacağını ileri sürmüştür. İşaret ettiği Alevilerin -Şii Alevileri hariç tutmuş- bulunduğu ortak paydaları şöyle maddelemiştir:

“1-Alevi gruplardan hiçbiri gökten inme kitap tanımaz

2-Tanrı alıyyülâlâ ve manadır

3-İnsan ve insanın yüzüne tapılır

4-Söz, saz ve harf mukaddestir

5-Şarap ilahi bir kudrettir

6-Allah bizim aramızdadır, tenasüh var

7-Güneş ve ateş

8-Bab

9-Cem, Cemi, Cemülcemi, Kam, Gadir-i Hum

10-Kadın kültü”¹³⁵⁷

Tankut, maddeler halinde verdiği bu ortak özellikleri tek tek ele alarak açıklık getirmiştir. Nusayriler arasındaki kutsal kitap anlayışını anlatırken daha önceki yazılarında referans aldığı, Anadolu ve Suriye’deki Alevileri incelemiş, Avusturyalı antropolog *Luschan*’ın bu konudaki görüşlerine yer vermiştir. *Luschan*’ın Nusayrileri her bakımdan Bektaşilere benzettiğini belirtmiştir. Tankut, onun araştırmasında Nusayrileri kastederek söylediği şu cümleleri aktarmıştır: “*Sünniler arasında gezerken oruçlu gibi görünürler. Fakat kendi aralarında şarap içerler. Beş vakit namaza asla riayet etmezler. Kur’an’la araları nasıldır? Bilinmez. Kitabımız var mı sualine derhal evet cevabını verirler fakat buna karşı orada mevcut Müslüman yok diye protesto eder.*”¹³⁵⁸ Nusayrilerin kutsal kitabına değinen Tankut, ilk kutsal kitabın Türkçe yazıldığını bu dönemdeki Nusayri *Selami*, *Cudi* ve *İmdadi* gibi şairlerin eserlerini de sadece Türkçe yazdıklarını belirtmiştir. Tankut, Nusayri ve

¹³⁵⁵ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.48.

¹³⁵⁶ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.49.

¹³⁵⁷ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.50.

¹³⁵⁸ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.51.

Aleviler için önemli bir kitabın varlığı hakkında da bilgi vermiştir. Abbasi Halifesi Mutasım dönemindeki Türk komutan Afşin'in "*bana babamdan kaldı*" şeklinde naklettiği bir kitabın varlığından bahseden Tankut, bu kitap için: "*Afşin, Abbasi Halifesinin başkumandanı ve hükümetinin ortağı idi. Yeni Müslüman olmuş Türklerdendi. Fakat Ak-din dediği eski dinin kitabını yanından ayırmıyordu. Bu kitabı o zamankiler Zenda -Vesta sanmışlardı. Fakat o kitap bugün Nusayri, Tahtacı, Kızılbaş bütün Alevilerin yanlarından ayırmadıkları ve taptıkları gizli kitabın kendisi idi.*" ifadelerini kurmuştur.¹³⁵⁹

Anadolu Aleviliği ile Nusayrilik arasında ortak değerler olduğundan bahseden Tankut, Hz. Ali'nin, Anadolu Alevi inancında büyük bir değer taşıdığını benzer şekilde Nusayrilerde de "*Ali manadır, Muhammet onun nutkudur.*" düsturu olduğunu aktarmıştır. Tankut, "*esas ve manaya*" değer atfetmenin, Hz. Ali'den çok önce de Türk Alpin inancında da var olduğunu belirtirken kurduğu: "*Bütün Alpinlerin büyük mana veya sır olan Tanrıları bütün iradelerini kamları vasıtasıyla söylerlerdi. Şamanlar ve onların arasındaki (yaşayan mabut) bize bu Alevi Tanrı telakkisini çok eski ve geniş sahalara yayılmış olarak tanıtır.*" cümleleriyle, Anadolu Aleviliğin kökenlerini, Türk Alpin inancına kadar götürmüştür.¹³⁶⁰ İnandıkları "*insan mukaddestir*" düşüncesi nedeniyle, Anadolu Alevilerinin, Hz. Ali'nin, Nusayrilerin ise büyüklerinin cemaline hayranlık gösterdiklerini ve ilahi bir değer attettiklerini ileri sürmüştür.¹³⁶¹

Anadolu Aleviliğinde: "*söz mukaddestir ve saz onun coşkusu yansıtır.*" diyen Tankut, Nusayri Alevilerin bunlara: "*Güneşin ve ayın yeryüzünde mümessili saydıkları*" şarabı da eklediklerini söylemiş ve hem Anadolu Aleviliğinde hem de Nusayrilik'te söz ve sazın insanı ifade ettiğini belirtmiştir.¹³⁶²

Tankut, "*ruh göçü*" veya "*ölen bir ruhun başka bir bedene girmesi inancı*" olarak bilinen "*Tenasüh*" inancının, Anadolu Aleviliği ve Nusayriler arasında görüldüğünü belirtir. "*Tenasüh*" inancının nasıl yaşatıldığını ise şu cümlelerle aktarmıştır: "*Nusayrilerce Ali aramızda idi. Ondan evvel de cisimden cisme intikal etmişti. Şimdi güneşte karar kılmıştır. Başka insanlar da cisimden cisme intikal ederler. Alevilerin bazıları tenasühü yalnız canlılar arasında kabul ettikleri halde, Nusayriler tenasühü eşyaya da şamil kılarlar. Fakat insanın ruhu kalıp değiştire değiştire nihayet temizlenerek bir yıldızda karar kılar. Gökyüzünde gördüğümüz Kehkeşanlar şimdiye kadar temizlenmiş ruhlar âlemidir.*"¹³⁶³ Görüldüğü üzere Tankut, Anadolu Alevileri ile Nusayriler arasında tenasüh anlayışının -ufak

¹³⁵⁹ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.52.; Tankut bu konudaki görüşlerini daha sonra daha kaleme aldığı "*Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*" isimli kitabında, "*Afşin ile İslam'ın Duruşması*" başlığı altında detaylı olarak ele almıştır. Bkz.: Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, ..., s.69-75.

¹³⁶⁰ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.53.

¹³⁶¹ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.53-54.

¹³⁶² Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.54-55.

¹³⁶³ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.55.

farklılıklara rağmen- ortak bir inanç olarak yaşatıldığını ifade etmiştir. Ayrıca “*insanı hakikate götürmek için gerekli olan kapı*” olarak ifade ettiği “*bab*” meselesine de değinen Tankut, her Alevinin “*bab*” anlayışına inandığını yazmıştır. Tankut’un her yazısında alışık olduğumuz gibi burada da yine tarihe başvurmakta ve “*bab*” kavramını Sümerlere kadar geriye götürmüş ve bu anlayışın tüm Türk dünyasında var olduğunu belirtmiştir. *Bab* inancını, Nusayrilik ve Aleviliğin itikat ve dini ritüelleri bakımından aynı olduğunu gösteren başka bir delil olarak ifade etmiştir.¹³⁶⁴

Tankut, ırk bakımından Türk olduklarını ileri sürdüğü Anadolu Alevileri ile Nusayriler arasındaki benzerlikler ortaya koyduktan sonra Nusayrileri tanımlamak için kullanılan *Fellah* adının nereden geldiğine de değinmiştir. *Ali* adının kökenini, Orta Asya Türk kültürüne kadar götüren Tankut, bu kavramın Mısır’daki fellahlarla karıştırılmaması gerektiğini söylemiştir. *Fellah* adının Nusayrilere verilme sebebini yaygın uğraş alanları olan bahçıvanlıkla ilgili olduğunu açıklamıştır. Küçük çapta ziraat, sebze ve meyve yetiştiriciliği yapan Nusayrilerin, ziraat uğraşlarıyla Orta Asya’daki Türklerin uğraşları arasında benzerlik kurmuştur. Hatay’da tarım arazilerine nehirden su taşıyan “*zikir*” denilen araçların, Kazak dilinde aynı görevi yerine getiren “*çığır*” kelimesinden geldiğini ileri sürmüştür. *Çığır*’ı bulan ve tarımın Türkler arasında yayılmasına neden olan kişinin “*Ali Çınar*” adında biri olduğunu, bu nedenle Türk kabileleri *Adgin* ve *Kıpcakların* zirai faaliyetlerin sahibi olarak inandıkları “*Ali Çınar*” için ayin düzenlediklerini belirtmiştir. Bu bilgiden hareketle *Ali* isminin saygınlığını İslami dönemle sınırlanmaması gerektiğini, Alevi olmayan tüm Türklerde de saygı uyandırdığını hatta eski Türklerin ilahları için kullandığı “*Ali, Al, Alu*” ifadelerinin buna kanıt göstermiştir.¹³⁶⁵

İslam tarihçisi Taberî’den ve tarihçi Herodot’tan referanslarla *Ali* adının kökenini anlatan Tankut, İslam öncesi dönemde, Arapların insan şeklinde düşündükleri gökteki ilahları için “*Alita*” ve “*Alitat*” isimlerini kullandıklarından bahsetmiştir. Herodot’un da Araplar arasında “*Alla-Taal*” adında ikiz bir puttan bahsettiğini ve Müslümanlıktan sonra da kullanılan “*Allahu Teâla*” kelimelerinin de buradan geldiğini yazdığını nakleder. Herodot’un ayrıca gökte bir yıldız belirtmek için de yine “*Ala*” ya da “*Ali*” ifadelerini kullandığını yazmıştır. Bu tarihi bilgilerden sonra Hristiyanlık, İslâmiyet ve Hanif dinlerinden çok eski olan Nusayrilik’te de yıldızlara böyle bir mana yüklenildiğini ifade etmiştir.¹³⁶⁶

Tankut, Orta Asya’da Türk Şamanlarda görülen “*alev kültü*” anlayışının aynı kültürün uzantısı olarak gördüğü Anadolu Alevileri ile Nusayrilerin inançlarında da yer bulduğunu ileri sürmüştür. Aleviler ve Nusayriler arasında “*ateş ve alev kültünün*” yaşatıldığını böylece iki zümre arasındaki diğer bir benzerliği “*ateş ve alev kültü*” üzerinden bir kez daha göstermiştir. Tankut’un açıklık getirdiği başka bir

¹³⁶⁴ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.55-58.

¹³⁶⁵ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.59-60.

¹³⁶⁶ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.61-62.

kavram da “kızılbaş” ifadesidir. Eski Alevilerden “Barak baba” adında birinin “Ali” kültünü yaratan kişi olduğunu ileri sürülmüştür. Barak babanın dualarının şaman dualarından farksız olduğunu söyleyen Tankut, bu nedenle onu Türk şamanlardan biri olarak tanımlamaktadır. Tankut, Barak babadan nakille: “Ali celallendiği zaman başına kırmızı bir bez sararmış. Ve Ali’nin böyle kızılbaş olduğu zaman Tanrılaştığını zamanmış. Safevi Şah İsmail’in askerleri bu maksatla ve bu halin tercümanı olmak üzere kızıl külah giyerlerdi.” diyerek kızılbaş ifadesinin nasıl yayıldığını aktarmıştır.¹³⁶⁷

Türk tarih ve Türk dil tezlerine övgüyle yaklaşan Tankut, tezlerin sunduğu verileri kullanarak Alevilik ve Nusayrilik hakkındaki değerlendirmelerini şu cümlelerle sonuçlandırmıştır: “Anlaşıyor ki Alevilik çok eskidir. Ve Aleviler ister Hatay’da ister Anadolu’da olsun hem gövde yapısı hem tarih hem itikat bakımından Türktürler. Kemalist Türkiye’de ırkî ve sosyolojik millet tesisinin mefhumu Türk Tarih ve Türk Dil tezleriyle aydınlanmış ve saptanmış bulunuyor. Vicdanî inançlara gelince, onlar da yeni Türk rejiminin lâzımsitesi içinde, ışığa ve hakikate dayanan realitesini kazandı. Hurafeleri gömdüğümüz çukurlara zıddiyetlerin laşesini de doldurduk şimdi Türkler için bir nizam vardır: Birbirini sevmek ve hepimizin vicdanını dolduran ve doyuran bir tek kutlu söz vardır: ATATÜRK.” Kullandığı bu ifadeleriyle, Türk devriminin mimarı Atatürk ile Cumhuriyetin laiklik anlayışıyla, inançları ve mensuplarını güvence altına alındığını belirtmiştir.¹³⁶⁸

Alevilik konusunda birçok çalışması olması nedeniyle kendisi Alevilikle ilişkilendirilmiştir. Bu konuda farklı iddialar ortaya atılmıştır. Bunlardan biri, DTCF’de Edebiyat Bölümü tarafından yayımlanan “DTCF’de Türkoloji’nin Öyküsü” isimli kitap çalışmasında geçmektedir. Kitap, fakültede 2006 yılında görevli akademisyenlerinin katkılarıyla, DTCF’nin kuruluşunun yetmişinci yılı kutlamaları çerçevesinde basıma hazırlamıştır. Kitabın bir bölümünde, Ali Gül ve Tülay Çulha tarafından DTCF’de görev alan Tankut anlatılmıştır. Kısa olan yazı, Tankut’un hayat hikâyesi, ailesi, bürokratik, siyasi ve akademik görevleri, yazıları hakkında kısa kesitlerle başlamaktadır.¹³⁶⁹ Devamında ise Tankut’un, Millî İstihbarat Teşkilatının kuruluşunda nasıl görev aldığı anlatılmıştır. Bununla birlikte Güneş Dil Teorisi ve Türkçe Sözlük çalışmalarına katkılarına değinilmiştir.¹³⁷⁰ Verilen bu bilgilerden sonra kitap bölümünde: “Kurtuluş Savaşı’nda Aleviler” başlığı açılmıştır. Bu başlıkta, Alevî ve Bektaşîlerin Millî Mücadeleye verdikleri destek anlatılırken, söz Tankut’un Alevîler hakkında yazdığı raporlara ve yazılara getirilmiştir. Tankut’un yaptığı Alevî, Kürt, Zaza ve Nusayri tanımlamalarına kısaca yer verilen kitap bölümünde, dikkatimizi çeken asıl nokta yazarlar tarafından ileri sürülen şu satırlar olmuştur: “Hasan Reşit Tankut’un, Alevilikle haşır neşir olması aslında şaşılacak bir

¹³⁶⁷ Hasan Reşit Tankut, *Nusayrilik ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.63-64.

¹³⁶⁸ Hasan Reşit Tankut, *Nusayrilik ve Nusayrilik Hakkında*, ..., s.64.; *Ulus*, 22 Şubat 1938, s.8.

¹³⁶⁹ Ali Gül, Tülay Çulha, a.g.e., s.313-314.

¹³⁷⁰ Ali Gül, Tülay Çulha, a.g.e., s.314-316.

durum değildir; çünkü kendisi küçük bir yetimken Elbistan'da bir Alevî bir aile tarafından evlat edinmiştir."¹³⁷¹

Tankut'u, Alevi kimliğiyle ilişkilendiren diğer bir iddia ise onun küçük yaşlarda Elbistanlı Alevî bir aile tarafından büyütüldüğü görüşünü ortaya ilk atan, Mehmet Bayrak olmuştur. Bayrak tarafından yazılan ve 1994 yılında basımı yapılan, "Açık-Gizli, Resmi-Gayrı Resmi Kürdoloji Belgeleri", isimli kitapta: "1891-1980 yılları arasında yaşayan Maraş-Elbistan doğumlu Prof. Hasan Reşit Tankut'un ilginç bir yaşam serüveni var. Hassa subayı olan babasının görev yaptığı Şam'da koleradan ölmesi üzerine öksüz kalınca birkaç yıl süreyle Elbistan-Kalaycık köyünden Seydo Ağa adında bir Alevi Kürt tarafından korumaya alınıyor." denilmiştir. Bu bilgi daha sonra Ayşe Hür tarafından 30 Haziran 2013 tarihinde Radikal gazetesinde yazılan: "İttihatçı ve Kemalistlerin Alevi-Bektaşî Politikaları" başlıklı yazıda satır arasında ikinci kez ifade edilmiştir. Köşe yazısında: "Hassa subayı olan babası, görev yaptığı Şam'da koleradan ölünce birkaç yıllığına Elbistan-Kalaycıklı Alevi-Kürt Seydo Ağa tarafından koruma altına alınan Hasan Reşit, hukuk ve siyaset bilimi tahsil etmişti."¹³⁷² denilmektedir. Yine, Tuncer Gülensoy tarafından yazılan, Türkiye Türkologları ve Türk Diline Emek Verenler (1800-1950 Türkolojinin 150 Yılı) isimli kitapta aynı ifadeler yer verildiği görülmektedir.

Bilgiyi doğrulamak için Kalaycık köyü sakinlerinden ve bahsi geçen Seydo Ağa'nın (asıl ismi Sarı İbrahim Ağa) torunu Orhan Erdoğan ile görüşüldü. Köyün muhtarı üzerinden ulaşılan torun Orhan Bey; dedesinin isminin Seydo Ağa değil, Sarı İbrahim Ağa olduğunu ve Türkmen Alevî olarak düzeltme yapılmasını aktardı. Orhan Bey'in aktarımıyla; dedesi Sarı İbrahim Ağa'nın ticaretle uğraştığını ve koyun ticareti için gittiği sırada Şam'da Tankut'un babası Reşit Bey'le tanışmışlardır. Reşit Bey, kolera hastalığına yakalanınca küçük yaştaki oğlu Hasan Reşit'i, Sarı İbrahim Ağa'ya emanet etmiştir. Sarı İbrahim Ağa, Reşit Bey'in vefatından sonra Hasan Reşit'i yanına alır ve üç yıl kadar okutup masraflarını karşılamıştır. Parlak bir öğrenci olan Hasan Reşit'i daha sonra devlet sahiplenir ve eğitim için İstanbul'a Mülkiye Mektebi'ne gönderir. Torun Orhan Bey, babası merhum Sait Erdoğan'dan aktararak; Babası Sait Bey'in 1938 yılında İstanbul'da askerlik yaparken, Tankut'un kendisini sık sık ziyaret ettiğini de belirtti.¹³⁷³

Çalışma boyunca gerek yapılan incelemelerde gerekse Tankut'un kendi yazılarında, notlarında ve aile arşivinde böyle bir bilgiye ulaşılamadı. Fakat şu da belirtilmeli ki aynı zamanda Tankut, babası Reşit Bey, annesi Fatma Hanım dışında diğer aile fertlerinden (üç kardeşinden) hiç bahsetmemiştir.

¹³⁷¹ Ali Gül, Tülay Çulha, a.g.e., s.316-319.

¹³⁷² Ayşe Hür, "İttihatçı ve Kemalistlerin Alevi-Bektaşî Politikaları", *Radikal*, 30 Haziran 2013, Perşembe, s.6.

¹³⁷³ Sarı İbrahim Ağa'nın torunu Orhan Erdoğan ile telefon yoluyla yapılan görüşme. Görüşme tarihi: 11 Ekim 2022, Salı, saat:10:20.

2.4.3. Dil-Din İlişkisine Yaklaşımı

Hasan Reşit Bey, 1922 yılında Erbaa Kaymakamı görevindeyken, kazadaki Ulu Cami’de ilk Türkçe hutbenin okunmasını sağlamıştır.¹³⁷⁴ Bir din adamı olan Teğmen Hasan Hilmi tarafından Kaymakam Hasan Reşit Bey’in destekleriyle okunan kaza tarihindeki ilk Türkçe hutbe, Anadolu’da zamanla yaygınlık kazanmıştır. Böylece Milli Mücadele döneminde ahalide arzu edilen yüksek manevi hissiyatın halkın anlayabileceği dil aracılığıyla arttırılması hedeflenmiştir. Tankut bu olayı sonraki yıllarda *Yeni Erbaa* gazetesinin 6-10 Aralık 1963 yılındaki iki sayısında kaleme aldığı “İlk Türkçe Hutbe Erbaa’da Ulu Camide Okundu” başlıklı yazısıyla ayrıntılı olarak anlatmıştır. Söz konusu hadiseyi, yazısında ifade ettiği şekilde aynen aktarıyoruz.

“Bir gün Erbaa’da yalnız kalmış olan bir bölükten; bir teğmen odama girdi selam verdi, oturttum. Bu zatın yedek subay olduğu halinden ve medreseli bir molla olduğu da körpe sakalından belli idi. Teğmen hemen söze başladı ve Kaymakam Bey! dedi. “yüreğim umut dolu olarak size başvuruyorum. Korkunç bir önergem var” sustu. Derin derin soluyordu ve birden yine konuştu. Korkunç bir önergem var fakat bunu kime açsam; beni deli diye tımarhaneye yollar.

-Korkunç bir önerge ile geldiğinize göre bana inanıyor ve güveniyorsunuz demektir. Lütfen bana açar mısınız?

Teğmen: -Evet Kaymakam Bey dedi. Ben geçen Cuma hutbe için Ulu cami hatibinden vekillik almıştım. Hutbeyi okurken dikkat ettim dinleyenlerin üzerinde sade bir saygı dinginliği vardı. Hiçbir sözümün kalbe girecek bir yol bulamadığını gördüm. Oysaki hutbede günlük yaşayışımız için çok hayırlı çok faydalı anlamlar vardı.

-Evet dedim. Sözleriniz doğrudur. Fakat benden istediğiniz nedir? Lütfen onu söyleyiniz.

Yedek Teğmen (ne yazık ki adını şimdi hatırlayamıyorum) o anda celalli ve yiğit bir kürsü vaizi gibi silkindi, sağ kolunun şehadet

¹³⁷⁴ Cumhuriyetin ilk yıllarında 1925’te başlatılan Türkçe Hutbe çalışmaları 1927 yılında ancak kitap haline gelebilmiştir. Hazırlanan 51 adet Türkçe Hutbe kitapları 1928 yılından itibaren Anadolu’nun değişik illerine müftülükler aracılığıyla gönderilmiştir. Bkz.: C.C.A. 51.000.2.6.28.; C.C.A. 51.000.2.7.13.; C.C.A. 51.000.2.7.21.; Murat Kılıç, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Devlet İle Vatandaş Arasında Bir İletişim Aracı Olarak Hutbeler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.: XVII (35), Güz-2017, s.137-166.; Atatürk, Arap ve Fars alfabelerden Latin alfabesine geçmeyi kolaylaştırmanın bir yolu olarak 3 Şubat 1928 tarihinden itibaren Cuma günleri camilerde verilen vaazlarda Türkçe kullanılmasını istemiştir. Bkz.: Geoffery Lewis, *Trajik Başarı, Türk Dil Reformu*, Çev.: Mehmet Fatih Uslu, Paradigma Yayıncılık, İstanbul: 2007, s.56.; Bu bilgilerden sonra Hasan Reşit Bey’in, Atatürk’ün 1928 tarihli direktifinden çok önce 1922 yılında Erbaa’da ilk Türkçe hutbenin okunmasına önyak olması, onun Türkçeye olan bağlılığına ve Türkçeyi kullanarak vatandaşlarda millî bilinci arttırmaya yönelik çabasına bağlanabilir.

parmağını hızla bana doğru uzattı ve haykırdı “sen istersen bunu yaparız.” Bu sefer heyecanlanmışım ve yüksek sesle neyi istersem hoca diye söylendim. Molla bu kez dingin bir sesle ve her kelimenin üstünde durarak: “Ulu caminin minberinden Türkçe bir hutbe okutmayı.” her ikimiz bakışlarımız yere çakılı epeyce düşündük. Bu iş herkesin her yerde ve hemen yapabileceği işlerden değildi.

Sordum: -Peki Hoca bu hutbeyi kim hazırlayacak? Hoca göğsünü kabartarak ben! dedi ve fırladı gitti. Molla üç gün sonra geldi önüme bir tomar kâğıt bıraktı yine fırladı çıktı. Molla hutbenin öğüt bölümünü Türkçe’ye çevirmişti. Arapça bildiği belliydi ama Türkçesi işlek değildi. Hutbe dilindeki özellikleri anlayamamıştı. Baş başa vererek epeyce çalıştık. Dile düşmek korkusu ile başka kimselerden de yardım alamıyorduk.”¹³⁷⁵

Türkçe hutbenin okunduğu 1922 yılında Tokat ve çevresinde Rum çetelerinin yoğun saldırıları yaşanmaktaydı. Bununla birlikte Millî Mücadele aleyhine devam eden ayrılıkçı hareketler de yer yer görülmekteydi. Hasan Reşit Bey bölgede ileri gelen bir idareci olarak, böyle bir çatışma ortamında hutbenin Türkçe okunmasının halkın hem millî heyecanı arttıracağını hem de kurtuluş mücadelesine olan desteklerinin artacağını iyi biliyordu. Yazının devamında yaşanan gelişmeleri ve bu konudaki düşüncelerini aktarmaya şöyle devam etmiştir:

“Bu genç mollanın Cuma namazında minbere çıkıp hutbe verme için izinli olması gerekirdi. Ulu caminin hatibi Ateş hocanın büyüğü Hazım Efendi idi. Küçüğü Âlim Efendi de onun vekili olarak Cuma kıldırıyordu. Bu Âlim hoca benim (Kuvay-ı Milliye)mde bölükbaşı idi. Sırası gelince cübbesi ve sarığı ile silahlarını kuşanır, atına biner ve şeriatçılarla çarpışmaya giderdi. (adını her kez saygıyla anarım). Bu konuyu bir silah arkadaşına açtım, konuşmamız uzun sürmedi. Hazım Efendi hocanın evine koştuk. Rahmetli ölüm döşeginde idi. Çekinerek anlatıyordum, o celallendi ve emir verdi: “izin verdim, gidin okutun.” İki gün sonra Cuma namazına gittim. Yedek subay sırtına bir cübbe almış başına sarıklı bir fes geçirmişti. Yalınayağının bileklerinde asker pantolonu görünüyordu. Teşebbüs korkunçtu. Acıklı olaylara yol açabilirdi. Ne olur ne olmaz diye jandarma yüzbaşısını ve başçavuşu da aldım. Camide ayrı ayrı oturduk. Hatip minbere yavaş yavaş yükseliyor. Durdu cemaate karşı döndü ve etkili bir sesle hutbesine başladı. Hutbenin ilk bölümü bitti ve hatip birdenbire ve telaşla Türkçe’ye başladı. O anda hızlı bir değişiklik oldu. Cemaat safları kasırga basmış buğday tarlası gibi dalgalanmaya başladı. Arka sıralardan biri dizi üzerine doğrularak hocaya bağıırıyordu. Hoca ona keskin bir sus işareti verdi. Şimdi hep birden dönmüş bana

¹³⁷⁵ Yeni Erbaa, 6 Aralık 1963, s.1.

bakıyorlardı. Çok sürmedi derken cemaat hutbenin vecdine kapıldı. Dikkat ettim şimdi herkes hutbeyi hatiple birlikte okuyordu gibiydi. Namazdan sonra hatibin koluna girdim doğruca evime götürdüm. Şimdi ikinci Cuma'yı nasıl geçireceğini düşünüyordum. O da başarılı geçti. Çünkü Erbaalılar temiz bir ahlâkın ve gerçek sağduyunun ısı idiler.”¹³⁷⁶

Erbaa’da yaşanan bu gelişmeyi daha sonra Millî Mücadelenin merkezi Ankara ile paylaşmaya karar veren Hasan Reşit Bey, Türkçe hutbenin yaygınlık kazanması için konuyla ilgili yazıyı aynı zamanda dönemin Diyanet İşleri Başkanlığına da gönderdiğini ancak gerekli ilgiyi göremediğini ifade etmiştir. Türkçe hutbenin yaygınlık kazanması için başlattığı sonuçsuz girişimini ve kendisini sonrasında şaşırtan gelişmeyi ise şu cümlelerle aktarmıştır: *“Olayı artık Ankara’ya bildirebilirdim. Türkçe hutbenin örneğini bir yazı ile diyanet işlerine gönderdim. Onlardan bir karşılık alamadım fakat İçişleri Bakanlığı’nın müsteşarı teşebbüsün dikkat çektiğini bildirdi. İki üç yıl dışarıda ve uzaklarda kaldıktan sonra bir gün kazanın büyük bir köyünde Cuma namazı kılıyorduk. Minberde hatip benim Türkçe hutbemi okumaz mı? O andaki sevincimi ondan sonra hiç duymadım.”¹³⁷⁷*

Tankut, ibadet dilinin tümüyle Türkçeleştirilmesinin yerine, Müslümanlara dinin gerektiği yönde hareket etmelerini öğütleyen Kur’an-ı Kerim’in daha iyi anlaşılması için Türkçe okunmasını istemiştir. Bu konuda dönemin Diyanet İşleri Başkanlığını da harekete geçirerek, Türkçe hutbeyi yaygınlaştırmak ve bir devlet politikası haline dönüştürmek de istemiştir.

2.5. Siyasi Partilere Yaklaşımı ve Tek Parti Fikri

Tankut siyasi partiler konusundaki görüşlerini, CHP’nin kurumsal yapısı üzerinden aktarmaktadır. Bu nedenle mensubu olduğu partinin lider eksenli kuruluş sürecine ve yapısal niteliklerine dair görüşleri aynı zamanda onun düşünce yapısında siyasi partilerin ne olduğu yönündeki soruya verdiği cevabın da çerçevesini belirlemiştir. Tankut siyasi partileri, çağdaş toplumlarda hukuki birer kimlikle kurulmuş siyasi teşekküller olarak tanımlamıştır. Bu nedenle siyasi partiler için: *“hükmi şahıs”* ifadesini kullanmıştır. Tankut bu kavramdan yola çıkarak siyasi partileri, toplumu ilgilendiren bir amaç etrafında birleşen ve faaliyetleri kanuni çerçeveye belirlenmiş topluluk olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte siyasi partiler hakkında birbirini bütünleyen farklı tanımlamaları da olmuştur. Bunlar: *“Halk kitlesinden ayrı olarak muayyen bir fikir veya faaliyet birliği etrafında toplanmış bir grup.”* ya da *“(…) amme meselelerinde taraf tutma ve taraf yapma sistemi.”* şeklindedir. Ona göre siyasi partiler, toplumdan farklı olarak politikayla uğraşan ve toplum yararına hizmet eden, kâr amacı gütmeyen siyasi organizasyonlardır.

¹³⁷⁶ Yeni Erbaa, 10 Aralık 1963, s.1.

¹³⁷⁷ Yeni Erbaa, 10 Aralık 1963, s.1.; Yaptığımız araştırmada Tankut’un ifade ettiği *“Türkçe hutbe”* metnine ulaşamadık.

Bir partinin neden, nasıl ve niçin kurulduğuna bakmak onu tanımlamanın en doğru yolu olduğunu savunan Tankut, siyasi partileri doğuran birçok farklı neden olabileceğini ifade etmiştir. Sosyo-ekonomik, kişi hak ve özgürlükler başta olmak üzere bu alanlarda sıkıntılar yaşayan bir toplumda siyasi partiler, zorunlu bir ihtiyacın ürünü olarak belirirler. Tankut’a göre Halk Fırkası tam da böyle bir siyasal, ekonomik ve toplumsal buhranın doğurduğu ihtilalci bir partidir. Halk Fırkası’nın hangi koşullarda ve nasıl kurulduğuyla ilgili şunları demiştir: *“Sosyal cemiyetin içinde Parti, bazen bir ihtiyacın mahsulü olur. Bu takdirde, millet bütünü ile veya bir kısmı ile sıkıntı çekiyor demektir. Gelişimini güçleştiren sosyal tesisler ve tabii hakları köstekleyip kullanılmaz hale koyan türedi nüfuz ve kudretlerin zebunudur. Böyle yerlerde bunalı uzar veya sıkıntı artarak devam ederse cemiyet içten içe kaynamaya başlar, kaynaşma kızıştırır ve nihayet silkinmeden ve dikelmanen başlayarak dövüşmeye kadar varılır. Bu durumda olan kitlelerin içinde bazı kimseler bazı tedbirler düşünür. Bu düşünceler formüllenenerek sistem ve prensip şeklini alınca üzerlerinde söz ve iş birliği yapanlar Partinin temelini yapmış olurlar. Tanıdığımız ihtilalci Partilerin çoğu bu şartlar altında doğmuşlardır.”*¹³⁷⁸

Siyasi partilerin varlığı için, başarılı ve yetenekli liderlerin olması gerektiğine inanan Tankut, güçlü lider etkisiyle geleceğe dair umutlarını yitirmiş ya da tasasız toplumların yeniden dirilebileceğini savunmuştur. Tankut bir liderlerde olması gereken bazı niteliklerden bahsederken liderleri, dayandığı toplumun potansiyelinin farkında olan ve ihtiyaçlarını iyi bilen kişiler olarak tanımlamıştır. Tankut’a göre yeteneklerini halk lehine kullanan ve bunları düşünceleriyle formülleştirip bir sisteme dönüştüren liderler, bu fiillerini gerçekleştirmek için sistematik bir kurumsal yapıya ihtiyaç duyarlar. Tankut, bu ihtiyacın beraberinde siyasi partileri doğurduğunu söylemektedir. Partilerin de iktidar ruhunu kazanması ve fikri ilerlemede mesafe alması için insanüstü liderlere ihtiyaçları vardır.

Tankut lider tanımlamasını: *“Şef-Kahraman Nazariyesi”* ile açıklamıştır. Tankut nazariyeden yola çıkarak, partileri meydana getiren lider kişiliği için: *“Her çeşitten terakki hamleleri için (insanüstü) lere ihtiyaç vardır. Cemiyetin iç varlığını en isabetli olarak ancak onlar mütalaa edebilir. İstiraplarımızı kökünden gidermek için onların iradesine ve istidatlarımızı en ince kıvrımlarına kadar açıp parlatabilmek için onların dehâlarına muhtacız. (...) Şu halde halka düşen onlara inanmak ve itaat etmektir. (...) Şef ve kahraman, halkın içinde ve halkın kendisindedir. Bu irade ve kudretlerini halkın seciyesinden ve ilhamlarını halkın dehâsından alırlar. Halkın ışıldar halde olan bütün faziletleri o mihrakta desteklendiği için kahraman tam hüviyeti ile halkı temsil etmiş ve bütün meziyetleriyle halkın kendisi olmuş olur.”*¹³⁷⁹ ifadelerini kullanmıştır. Parti lideri olan kişi hakkında benzer şekilde şu cümleleri kurmuştur: *“Bizdeki Şef telâkkisi başka yerdekilerden ayrılır. Biz Şef’imizi tamamıyla bizden tanırız, o hepimizden biri,*

¹³⁷⁸ Hasan Reşit Tankut, “Altıncı Büyük Kurultay Açılırken”, *Ulus*, 8 Haziran 1943, Salı, s.2.

¹³⁷⁹ Hasan Reşit Tankut, “Altıncı Büyük Kurultay Açılırken”, ..., s.2.

hepimizin başı ve hepimizin kendisidir. (...) Şef halktan doğmuş, halk hizmetinde büyümüş, onun aşkı ile yoğrulmuş olduğu için milletin arzusu, iradesi ve dehasıdır.”¹³⁸⁰ Şüphesiz Tankut bu düşüncelerinde, Atatürk’ün, CHP’nin “Kurucu lideri” vasfından etkilendiği açıktır. Verdiği bu bilgilerden sonra partilerin taşıması gereken siyasal amaç ve hedefleri hakkında ise: “Parti gerek ihtiyaç zoruyla doğsun, gerek istidat teşviki veyahut tesadüfün yardımıyla çıksın her şeyden evvel kendisi için kutlu bir amaca doğru koşar. Bu amaç iktidar yeridir. Şu halde birinci hedefi devletin başına geçmek olan Parti: iktidarı ele almak maksadıyla, mevcut idare sistemlerinden biri üzerinde oy birliği yapan veya bu maksatla yeni bir sistem formülleyen yurttaşların yaptığı gruptur.”¹³⁸¹ cümlelerini kurmuştur.

Tankut, halk iradesinin devlet yönetimi halinde en iyi şekilde vücuda geldiği ve gelişim gösterdiği tek ülkenin Türkiye olduğunu savunmaktadır. CHP’yi de bu durumun tamamlayıcı kurumsal unsuru, Türk halkı ve Cumhuriyet rejiminin sahibi olarak görmüştür. CHP’nin ortaya çıkışı için: “Partimizi ihtiyaç doğurdu ve istidat mükemmelleştirdi. İhtiyacın büyük baskısı, istidadın birden inkişafı ile aynı zamanda ve imtizaç halinde olduğu için partinin millî bir tesis haline gelivermesi gecikmedi ve kahramanı da bütün kudret ve faziletleriyle Türk milletinin kendisi oldu.”¹³⁸² ifadelerini kullanan Tankut, Partinin kuruluşunu, Millî Mücadele öncesi Anadolu’da yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal şartların yarattığı olumsuz şartlara bağlamıştır. Bu süreçte yaşanan siyasi otorite boşluğuna ve umutsuzluğa bir çare olarak beliren Kuvayımillîye’yi ve direniş cemiyetlerini CHP’nin ilk temelleri olarak göstermiştir. Tankut, Kuvayımillîye ve direniş cemiyetlerinin faaliyetleriyle Anadolu’da halk arasında yerleşik olan sınıfa dayalı ayrıcalıklı toplum anlayışını değiştirdiklerini söylemiştir. Bunun yerine ise bireyi ve hürriyeti esas alan yeni bir anlayışı getirdiklerini eklemiştir. Bu durumu, aynı zamanda tebaadan yeni bir millet anlayışının ortaya çıkması şeklinde yorumlayan Tankut, bu konudaki düşüncelerini: “Önce, yalnız vatani kurtarmak ihtiyacı ile meydana çıkan zümre için şimdi üç büyük esas belirmiş oldu. Millet, halk ve bu iki unsurun egemenliğine dayanarak cumhuriyet.”¹³⁸³ sözleriyle aktarmıştır.

Anadolu’daki tarihsel sürecin doğurduğu CHP’yi, Türk milletinin geleceğine hizmet eden, bağımsızlığını sağlayan ve halkın ihtiyaçlarına yönelik politika yürüten milletin oluşturduğu “kurucu bir parti” olarak ifade etmiştir. Ona göre bu özelliklere ve misyona sahip bir parti, Türkiye Cumhuriyeti için yeterliydi ve aynı amaca hizmet edecek başka bir partiye de ihtiyaç yoktu. Atatürk’ün tek parti iktidarı ile ilgili söylediği ve CHP’nin tek parti iktidarının çerçevesini çizdiği: “Milletin siyasi partilerin çatışmasından çok canı yanmıştır. Başka memleketlerde partilerin sınıf menfaatlerini muhafaza için kurulduğunu ve bizde güya ayrı ayrı sınıflar varmış gibi

¹³⁸⁰ Hasan Reşit Tankut, “Tek Parti Fikri”, *Ulus*, 9 Haziran 1943, Çarşamba, s.2.

¹³⁸¹ Hasan Reşit Tankut, “Altıncı Büyük Kurultay Açılırken”, *Ulus*, ..., s.2.

¹³⁸² Hasan Reşit Tankut, “Altıncı Büyük Kurultay Açılırken”, ..., s.2.

¹³⁸³ Hasan Reşit Tankut, “Altıncı Büyük Kurultay Açılırken”, ..., s.2.

teessüs eden partiler yüzünden malum olan acıklı neticelere şahit olduğumuzu biliyoruz ve halbu ki Halk Partisi dediğimiz zaman bunun içinde vatandaşların bir kısmı değil millet dâhildir."¹³⁸⁴ ifadelerini referans alan Tankut'un, bu düşünsel ve eylemsel etkiyle tek parti iktidarını savunduğu görülmektedir. Ona göre, CHP'nin Meclis'te ortak amaçlar etrafında toplanan parti grubu, aynı zamanda parti hükümetini denetleme görevini de üstlenmiştir. Dönemin şartlarının etkisiyle oluşan bu siyasi pratiği, parlamenter rejimde görülen ve muhalefetin iktidar üzerinde kurduğu denetleme göreviyle özdeşleştirmiştir. Bu nedenle yasama ve yürütmede ikinci bir partinin varlığına ihtiyaç olmadığını söylemektedir.¹³⁸⁵

Tankut'un bu görüşleri, Halk Fırkası'nın kurulduğu olağanüstü koşullarda özenle korunmaya çalışılan Cumhuriyet yönetimi ve onun yansımasıyla beliren tek parti iktidarı düşünüldüğünde makul gelebilir. Hatta çok partili hayatın ilk denemeleri sırasında yaşananlar krizler dikkate alındığında haklı gerekçelere de dayandırılabilir. Ancak Tankut'un siyasi partilere ve tek parti uygulamasına yönelik düşüncelerini ifade ettiği 1943 yılı itibarıyla böyle bir tehdit algısı giderek zayıflamış hatta bitmiştir. Bu nedenle Tankut'un hala tek parti iktidarını savunuyor olmasını, o yıllarda CHP içerisinde beliren muhalefet olgusuna karşı verdiği bir tepkinin sonucu olarak da izah edilebilir. Muhalefet partilerinin varlık sebeplerini göz ardı eden Tankut'un, güçlü demokrasilerde olması gereken tipik muhalefet-iktidar ilişkisine karşı olduğunu söylemek yerinde bir eleştiri olacaktır. Üstelik rejim için tehdit oluşturacak herhangi bir etkinin varlığı ortada yokken, tek parti iktidarını hala savunmaya devam etmesi ya iktidar gücünü elde tutma düşüncesine veya demokratik yollarla bu gücü başka bir partiye kaptırabilme kaygısıyla açıklanabilir.

Tankut, CHP'nin kuruluşunda hedeflediği en önemli noktanın halk egemenliğini gerçekleştirmek olduğunu söylerken, CHP'yi halkın partisi olarak tanımlamıştır. Halk Fırkası'nın 9 Eylül 1923 tarihinde kabul edilen parti tüzüğüne atıfta bulunarak; partinin halk iradesinin egemen kılınması için öncülük ettiği saltanat ve hilafetin kaldırılması adımını, siyasette ve toplumsal yapıda da sağladığı kadın erkek eşitliğini, partinin gerçekleştirmek istediği halkın partisi olma hedefinin birer aşaması olarak görmüştür. Olağan üstü şartların doğurduğu CHP'nin parti tüzüğünü değerlendiren Tankut, parti programını Cumhuriyeti tüm tehlikelere karşı korumak için hazırlanmış bir misak/and olduğunu savunmuş ve böylece CHP'nin, Cumhuriyet idaresinin kurucu ve koruyucu tek partisi olduğunu yinelemiştir.¹³⁸⁶

CHP'nin parti uygulamalarında bütünüyle milliyetçi olduğunu söyleyen Tankut, parti milliyetçiliğini "*uluslararasıılığın zıddı*" şeklinde tanımladığı yerli bir millîlikle tanımlamaktadır. Tankut, CHP'nin parti ideolojisinde ırk vurgusunun olmadığını, daha kuşatıcı ve kapsayıcı olan millet kavramının kullanıldığını belirtmiştir. Parti anlayışında ırkın bir problematiğe dönüşmeden herkesi tarif eden

¹³⁸⁴ Hasan Reşit Tankut, "Tek Parti Fikri",..., s.2.

¹³⁸⁵ Hasan Reşit Tankut, "Tek Parti Fikri",..., s.2.

¹³⁸⁶ Hasan Reşit Tankut, "Tek Parti Fikri",..., s.2.

genel bir tanımlanın yapıldığını söylemiştir. Bu durumu, o dönemin dünyasında gücünü ırkçı söylemlerden alan siyasal yapılar karşısında elde edilmiş bir başarı olarak değerlendiren Tankut, bunun mimarı olarak da Atatürk'ün millet ve vatan konusundaki bütüncül yaklaşımını göstermiştir.¹³⁸⁷

2.6. İdeal Kent ve Köy Anlayışı

Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara'nın başkent olmasıyla birlikte kurulan yeni idari düzenin önem verdiği noktalardan biri de tüm üniteleriyle inşa edilmiş yeni kent planlaması fikri olmuştur. Şehirler modern yapıları, yolları, alt ve üst yapılarıyla köklü değişimi vadeden Cumhuriyet iradesinin eseri olmuştur. Cumhuriyet kentleri, her açıdan yeni rejimin yenilikçi ruhuna uygun bir şekilde inşa edilmiştir. Geniş caddeleri, meydanları, dış görünüş itibarıyla ihtişamlı ve estetik, içyapısı itibarıyla da kullanışlı kamusal hizmet veren binalar, Cumhuriyet devri yapıların temel özelliklerindendir. Büyük bir dikkatle oluşturulan imar planlarında tüm ihtiyaçlar göz önünde bulundurulmuştur. Şehirlerin imarı konusunda yerli ve yabancı mühendis ve mimarların ortak çalışması söz konusudur. Bu, yüzünü batıya dönmüş genç Cumhuriyetin inkılâpçı kadrolarının hedefleriyle örtüşen bir durumdu.

Erken Cumhuriyet döneminde hedeflenen kent ideali, elbette sadece başkentle sınırlı tutulmamıştır. Şehirlerde, Türk inkılâbının ruhunu yansıtan kamusal yapıların, heykellerin, yolların, meydanların ve kent planlarının uygulanmasına hız verilmiştir. Kent nüfusunun ihtiyaçlarını karşılayacak sosyal ve kamusal mekânların Cumhuriyet ruhunu ve idealini yansıtan mimari anlayışla imar edildiği görülmektedir. Cumhuriyet dönemi kent idealinin başarıyla sergilendiği yerler olduğu gibi çeşitli sebeplere bağlı olarak pek fazla sonuç alınamayan şehirler de görmek mümkündür.

Cumhuriyet idaresinin tam olarak tesis edildiği yıllarda nüfusun büyük çoğunluğu kırsalda meskûndü. Cumhuriyet tarihinin ilk sistemli ve kapsamlı nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılı Genel Nüfus Sayımında 39.901 köy yerleşiminde toplam nüfusun %75'i yaşamaktaydı.¹³⁸⁸ Bu yüksek oran, nüfusun yoğunlaştığı köy yerleşimlerinin niteliklerini, sorunlarını ve ihtiyaçlarını gündeme getirmiştir. Taşradaki bu önemli mesele, her bakımdan yenilik vaat eden inkılâpçı kadroların göz ardı edebileceği bir konu değildi. Hatta uzun yıllardır çoğunlukla savaş ve ekonomik nedenlere bağlı olarak ihmal edilmiş Anadolu köylüsünün içinde bulunduğu kötü koşullar gelişi güzel, gündelik ve geçici çözümlerle düzeltilemeyecek kadar ağırdı. Bunun farkında olan Atatürk ve inkılâpçı kadrolar bir plan dâhilinde Anadolu köylüsünü hak ettiği refaha kavuşturmak için çalışmalara başlamışlardır.

Cumhuriyetin yakalamaya çalıştığı kent ve Anadolu'daki köy yerleşimlerinin ideale kavuşturmak için çalışma yürütenlerden biri de Tankut olmuştur. Bir inkılâpçı aydın olarak Türk inkılâbını taşraya taşımak düşüncesinin yanı sıra Tankut'un

¹³⁸⁷ Hasan Reşit Tankut(a), "Milliyetçilik", *Ulus*, 10 Haziran 1943, s.2.

¹³⁸⁸ *T.C. Baş Vekâlet Merkezi İstatistik Müdüriyet Umumiyesi 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul: 1929, s.4.

çalışmalarına, Atatürk'ün Türk köylüsü hakkındaki fikirleri ile çeşitli görevler nedeniyle gezdiği ve Anadolu'da şahit olduğu köy yerleşimlerinin kötü durumlarını yerinde görmesi etkili olmuştur. Tankut, Atatürk'ün her zaman Anadolu köylüsü ile güçlü bir bağ kurduğunu belirtir. Köylünün içinde bulunduğu derin yoksulluk hali Atatürk'ün çokça üzerinde durduğu ve çözmek istediği önemli bir konu olmuştur. Tankut, Atatürk'ün köy ve köylüye dair bu çözüm odaklı politikasından ilham aldığını ve bu sayede köy meselesine yöneldiğini ifade eder.¹³⁸⁹

2.6.1. Kentleşme Fikri

Osmanlı'dan sonra kurulan Cumhuriyet yönetimi, yenilikçi ve farklı olma iddiasına sahipti. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun büyük bir bölümü kırsalda yaşıyor olsa da inkılâpçı dönüşüm hareketi, her yönüyle modernize edilmiş şehirlerde, Cumhuriyet ruhunu yansıtan bir planlamanın hayata geçirilmesine öncelik vermiştir. Bu amaçla ilk önemli adımların başkent Ankara'dan atılmaya başlandığı görülmektedir. Her açıdan Osmanlı çağrışımını yapan İstanbul'un yerine, alternatif bir inkılâp kenti oluşturulmalıydı. Elbette bu düşünceye başkentten güvenliği, diğer bölgelere yakın olması ve ulaşılabilirlik meseleleri eklenince, Ankara'nın başkent olması düşüncesi daha da ağırlık kazanmıştır. Ankara, inkılâpçı kadrolar için sadece yeni bir başkent değil aynı zamanda Cumhuriyet ideolojisinin yeni ve örnek kent projelerinin uygulanacağı bir yer olmuştur. Türk inkılâbının ruhunu yansıtacak şehirlerin planlanması çalışmaları zamanla nitelik ve nicelik olarak artış göstermiştir. Anadolu'nun her yerinde bir planlama dâhilinde Cumhuriyetin yeni kentleri oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak bu çalışmalar sınırlı kalarak istenilen seviyeye ulaşamamış ve 1950 yıllarına kadar Ankara, İstanbul ve İzmir dışında kalan diğer şehirlere yansımamıştır.¹³⁹⁰

İnkılâpçı bir aydın olarak Tankut, kentlerde inkılâbın ön gördüğü değişimi savunmuştur. Özellikle başkent Ankara, Tankut'un ayrı bir önem verdiği ve çalışmalarında yer verdiği bir kent olmuştur. Tankut'a göre Ankara, bir Türk şehridir. Bunu ortaya koymak için önce Ankara kelimesini etimolojik incelemeye tabi tutmuştur. Şehre ismini verenlerin, Baykal gölü çevresinden buraya göç eden Türkler olduğunu öne sürmüştür. Güneş Dil Teorisi çalışmalarının revaçta olduğu dönemde kaleme aldığı yazılarının birinde “Ankara” ismi için şunları demiştir:

“Ankara akıl ve ferasetin kuvvet ve kudretin tamam ve mükemmel olarak kararlaştığı yer manasını verir. Hakikatte Ankara'nın bulunduğu yerin ehemmiyeti müdafaaaya elverişli olması, çok eski zamanlarda da kültür ve merkezi oluşu bakımından bu manada bir isim olması doğru ve tabi olmakla beraber -Ank- adı sular tanrısı olması ve iç Asya'da Ankara adında bir de su bulunması göz önüne

¹³⁸⁹ Hasan Reşit Tankut, “Atatürk ve Kıyafet Devrimi: Şapka”,..., s.6.

¹³⁹⁰ Serdar Sağlam, “1923-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Kent ve Kentleşme Olgusu” *İstanbul Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, (53), İstanbul: 2016, s.257.

alınarak onun bir de su ile olan münasebetini araştırmak doğru olur. Ankara'mıza bu adı verenler Baykal gölünün garbından göçmüş Türklerdir. Baykal gölü garb mıntıkasında Baykal'dan çıkıp Yenisey (Yeniçay) büyük nehrine dökülen bir Angora nehri var ki, bu nehrin geçtiği mıntıkası esasen coğrafyacılara ilmi ifadelerine göre dünya yüzünde, ilk sudan sırtını çıkarmış ve güneşe arz etmiş ilk insanlık mıntıkasıdır. Ankara'nın ne kadar eski bir Türk şehri olduğunu anlamak için bu ilmi izah çok inandırıcıdır kanaatindeyiz, Bu tarihi ve coğrafi izahla; meydana çıkıyor ki Ankara'nın içinden geçen sularla alâkadar Türkler tarafında isim gayet kadim bir Türk şehridir.”¹³⁹¹

Tankut, kentlerin nasıl olması gerektiğini ve kent-köy birlikteliğinin avantajlarına değinerek, kentlerin sahip oldukları kültürü çevresine taşımaları gerektiğini düşünmüştür. Bu düşüncesini ifade ettiği: “Köylerini şehirden bir parça haline getiremeyen memleketler topraklarının feyzinden ve nüfusunun bereketinden hiçbir zaman vatan ölçüsünden faydalanamayacaklardır.” sözleriyle dile getirmiştir.¹³⁹² İmar planları ve yatırımlarla büyüyen bir başkent kimliğine kavuşan Ankara'nın kent enerjisini yakın çevresine aktaramadığı için eleştirmiştir. “Kentlerin sınırları son evle bitmemeli” diyen Tankut, kent kültürünün yayılım göstererek etrafındaki köyleri de etkilemesi gerektiğini şu cümleleriyle savunmuştur: “(...) medenî dünyada köyler şehirlerin birer kenar mahallesi yeterliğini kazanmış bulunuyorlar. Bugün Avrupa'da içine kapanık, eski hayata gömülü ve kıt kanaatin kölesi köy hiç kalmamış gibidir. Fakat neden? Bizde şehrin sınırı hâlâ son evinde biter ve köyle şehir arasında zalim mesafeler var.”¹³⁹³ Tankut bunun nedenini, Ankara'nın henüz istenilen düzeyde bir kentleşmeye ulaşmamasına bağlamaktadır. Ona göre Ankara'nın demografisini oluşturan memur ve köylüler kentte olması gereken kültürel, ekonomik ve sanatsal hareketliliği sağlayacak bilişsel dinamizme sahip değillerdir. Bu nedenledir ki Ankara tam manasıyla kentleşmemiştir.

Tankut kentlerin taşınması gereken ruhu şöyle tanımlamıştır: “Şehirlerdir ki dört taraftan gelen tecim erleri buluşurlar mal, meta ve fikir aktarılması yaparlar. Böylece yapıcı ve başarılı espri gürleşir, bereketlenir. Bu ortam içinde yüzen zekâ ve ticaret akımlarının kaynaşmasından bir duruluk ve saflık doğar ve bunlar güçleri katmerlendirir. Nihayet şehirde birkaç kişi kenara çekilerek kendilerini bilgiye, felsefeye, edebiyat ve sanata verirler ve ortaya bazı fikirler ve usuller atarlar ki -ister köyde ister şehirde olsun- toplum medeniyetinin dokusunu bunlar yapar. İşte şehrin ruhu budur.”¹³⁹⁴ Kentlerin yakaladığı sinerjiye örnek olarak, Stuttgart'ı göstermiştir. Stuttgart'ın medeni, kültürel ve ekonomik niteliklerini övmüştür. Stuttgart'ın

¹³⁹¹ Ulus, 12 Ocak 1936, s.1-2.

¹³⁹² Hasan Reşit Tankut, *Köy ve Kalkınma*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara: 1960, s.17.

¹³⁹³ Hasan Reşit Tankut, *Köy ve Kalkınma*, ..., s.37.

¹³⁹⁴ Hasan Reşit Tankut, *Köy ve Kalkınma*, ..., s.37-38.

çevresindeki köylerin şehirleştğini söyleyen Tankut, bu sayede karşılıklı bir refah yakalandığını, aynı örneğin Türkiye için de uygulanabileceğini belirtmiştir.¹³⁹⁵ Ona göre bir şehrin büyüklüğü nüfusunun çokluğu, caddelerinin genişliği ya da fiziki mekânların fazlalığı ile ölçülmez. Bir şehrin büyüklüğünün ölçütü, günlük hayatta gösterdiği baş döndürücü hızda ve üretkenliğindedir.¹³⁹⁶

Tankut, kentlerin batıya doğru büyüdüğü yönündeki genel kanıyı kabul etmese de şehirlerin büyümelerini hangi yöne doğru sağlıyorsa sağlasın muhakkak bir kontrol mekanizmasına tabi tutulmalarını savunmuştur. “(...) *Bu gelişmeyi iyi ve dikkatli bir Belediye sıkmadan kollayabilirse büyüme sakatsız ve kusursuz olur. Fakat kasabanın veya şehrin hangi tarafa doğru gelişmek meyilinde olduğunu önceden kestirmek en önde bir şarttır.*”¹³⁹⁷ sözleriyle yerel yönetimlerin şehirlerin büyüme eğilimini kontrol altında tutması gerek sorumlu yapılar olarak göstermiştir. Bununla birlikte belediyelerin şehirlerde alt yapı ve üst yapıda ihtiyaç duyulan içme suyu şebekesi, gece karanlığını aydınlatacak enerji hatları ve geniş parklarla sahip sosyal alanları meydana getirme görevlerinin olduğunu ifade etmiştir. Tankut, kentlerde imar planlamasının hayati önem taşıdığını, çok katlı apartman tipi yapıların yerine, Türk yaşam tarzına uyan bahçeli ve geniş evlerin varlığını savunmuştur.¹³⁹⁸

Tankut, planlı değişim yapılırken kentlerin tarihi ve kültürel zenginliklerinin korunmasını savunmuştur. Kentlerin imarında uygulanan yanlış politikaların ağır sonuçlar doğuracağını söyleyen Tankut, bununla birlikte kentlerin planlamasında doğanın ve ekolojik dengenin korunması gerektiğini belirtmiştir. Bunun için Cumhuriyet şehirlerinin ağaçlandırılması üzerinde çok durmuştur. Bu yöndeki uyarı dolu düşüncelerini *Ulus*’un 1 Son Kânun 1937 tarihindeki baskısında bulunan “Ağaç” başlıklı yazısında dile getirmiştir.¹³⁹⁹ Tankut’u bu yazıyı yazmaya iten gelişme, Adana’da 1936’da Aralık ayının başında bir hafta boyunca yağın yağmur sonrası Seyhan nehrinin dere yatağından taşıp tüm şehri ve ovayı sular altında bırakmasıdır. Altı metreyi aşan Seyhan nehrinin yarattığı bu felaket, ardında Adana’da büyük bir maddi ve manevi zarar bırakmıştır.¹⁴⁰⁰ Tankut yazısında yaşanan

¹³⁹⁵ Hasan Reşit Tankut, *Köy ve Kalkınma*, ..., s.33-36.

¹³⁹⁶ Hasan Reşit Tankut, “Büyük Şehir ve Şehir Büyüklüğü-I”, *Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)*, (1), Ak-Ün Basımevi, Ekim, İstanbul: 1945, s.2.; Hasan Reşit Tankut, “Büyük Şehir ve Şehir Büyüklüğü”, *Başpınar (Gaziantep Halkevi Dergisi)*, C.:4, (77-78), Ak-Ün Basımevi, Ekim/Kasım, İstanbul, s.13.; Hasan Reşit Tankut, “Büyük Şehir ve Şehir Büyüklüğü”, *Türk Dili Belleten*, TDK Yayınları, (6-7), Ankara: Mart 1946, s.609.

¹³⁹⁷ Hasan Reşit Tankut, *Maraş Yollarında*, ..., s.69.

¹³⁹⁸ Hasan Reşit Tankut, *Maraş Yollarında*, ..., s.71-73.; Bir şehrin planlı bir şekilde belediye hizmetleriyle nasıl büyüyebileceğinin başarılı bir örneğini Efsus’u (Afşin) anlatarak vermiştir. Bkz.: Hasan Reşit Tankut, *Maraş Yollarında*, ..., s.111-115.

¹³⁹⁹ Bu yazının geniş hali, Hasan Reşit Tankut’un 1939 yılında basılan “*Köylerimiz Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*” isimli kitabında geçen “Ağaç” başlığı altında bulunmaktadır.

¹⁴⁰⁰ Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Seyhan Nehrinin taşması sonucu farklı yıllarda (1930-1956) birçok sel felaketi yaşanmıştır. Yaşanan bu acı tecrübeler sonucu yapımına başlanan ve 1956 yılında inşası biten Seyhan barajı ile bu felaketlerin önüne geçilmiştir. Bölgedeki sel felaketlerinin en büyükleri yarattığı tahribata bağlı olarak 1936 ve 1948 yıllarında yaşananlar olmuştur. 1948 yılında

felaketin boyutları ve hissedilen çaresizlik için: *“Coşkun sular güzel Adana’yı boğmağa başladığı gün soluklarımız boğazlarımıza tıkanmış, eller böğürde ve ne yapacağımızı şaşırmış bir halde idik. Ümitsiz feryatların aldığı cevap çöken damların homurtusundan ibaretti.”*¹⁴⁰¹ demiştir.

Tankut, sel felaketi sonrası Adana’nın Seyhan ve Ceyhan gibi iki nehir yatağına kurulmasının böyle sonuçları olacağını dile getirenlerden farklı düşünmektedir. Ona göre, Adana’nın kurulduğu yerleşim yeri doğru ve bu doğru tercihin doğal bir sonucu olarak da Adana hem büyümüş hem de güzelleşmiş bir şehirdir. Tankut’a göre asıl sorun, Seyhan nehrinin ihmal edilmiş olmasıdır. Daha önceki yöneticiler tarafından nehir yatağında herhangi bir ıslah çalışmasının yapılmadığını ve nehrin kendi haline bırakıldığını belirten Tankut, kayıtsız kalınmış her şey gibi Seyhan nehri için de: *“cumhuriyetin onaran, koruyan ve kurtaran himmetini bekliyor. Seyhan ağaç, ağaçlık, koru ve orman istiyor.”*¹⁴⁰² demiştir.

Anadolu’nun her yerini ağaçlandırılması ve ağaçları koruma noktasında yüksek bir hassasiyete sahip olan Tankut, gerek Meclis’teki çalışmalarında ve gerekse yazılarında birçok kez ağaçlandırmanın önemini dile getirmiştir. Bu yazısında daha önceki açıklamalarından ve yazılarından izler taşımaktadır. Tankut yaşanan selin nedenini bölgede ağaçlandırmanın yeterince yapılmamasına bağlamaktadır. *“Ağaç ve su, yaratıldıkları günden beri birbirinden doğan, birbirini tamamlayan, birbirini ıslah eden iki tabiat unsurudur. Birinin arttığı yerde diğerinin feyzi gürleşir, birinin azalması diğerini hasis, hırçın ve sinirli yapar. Ve ölümlerinin biricik sebebi birbirinden ayrı düşmeleridir. Ağaç, yapraklarıyla bulutları toplar ve kökleri yağmur sularının sarnıcıdır.”*¹⁴⁰³ sözleriyle bu fikrini savunmuştur. Başka bölgelerde de bu sel felaketi gibi taşkınlıkların yaşandığını ama bu şekilde yıkıcı sonuçlar vermediğini ifade ederek bu durumun sebebini de: *“(…) Ağaç ordularının mukavemetinde aramalıyız. Başka bir görüşle ağaç gövdeleri büyük caddelerde yürüyüş ve akışı idare eden işaret memurlarına benzerler. Dağ başlarında kaba-*

yaşanan felakete seçim bölgesi Maraş’tan Ankara’ya dönmekte olan Hasan Reşit Tankut tanık olmuştur. 1936 yılında gerçekleşen sel felaketinin sonrası ortaya çıkan yıkıcı tablo şu şekildedir: *“Selden yaklaşık olarak 30.000 kişi etkilenmiştir. Bunların önemli bir kısmını ise evleri yıkılanlar oluşturmuştur. Nitekim selin ilk günlerinde vilayet genelinde yıkılan ev miktarı 551’i Adana şehir merkezinde olmak üzere 1.500 olarak tespit edilmiştir. Bunlar da daha ziyade yapı malzemelerinden dolayı yıkılmıştır. Dönemin basınında yer alan bir haber de bunu teyit etmektedir. Bu haberde şehir merkezinde yıkılan 551 evin 374’ünün kerpiç, 114’ünün huğ, 19’unun ahşap, 46’sının kargir olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra selden dolayı 39 kişi hayatını kaybetmiş, bine yakın hayvan da telef olmuştur. Felaketin mali bilançosu ise depolarda ve fabrikalarda ıslanan, çamur içerisinde kalan ve selle giden pamuk ve kozanın miktarı bilinmediği için tam olarak hesaplanamamıştır. Bununla birlikte tahmini zararın 3 milyon lira olduğu dile getirilmiştir.”* Bkz.: Tük Sözü, 9 Kânunuevvel 1936, s.1.; Tük Sözü, 1 Son Kânun 1937, s.1-2.; Tük Sözü, 2 Son Kânun 1937, s.2.; Erdem Çanak, *“Cumhuriyet Döneminde Adana (Seyhan)’Da Meydana Gelen Seller ve Alınan Önlemler (1930-1956)”*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:13, (1), Manisa: Mart 2015, s.310-311.

¹⁴⁰¹ Ulus, 1 Son Kânun 1937, s.1.

¹⁴⁰² Ulus, 1 Son Kânun 1937, s.1.

¹⁴⁰³ Ulus, 1 Son Kânun 1937, s.1.

her sel suyu ancak onların müsaade ettiği hızla ve işaret ettiği istikametlere akabilirler.”¹⁴⁰⁴ şeklinde belirtmiştir. Tankut devamla: “*Türk tarihinde suyun tek bir vasfı vardır: rahmet.*”¹⁴⁰⁵ diyerek selin ağır faturasını nehre değil yeterli ağaçlandırmanın olmamasına bağlamıştır.

Anadolu’daki büyük su kaynakları ve onları besleyen küçük su kollarının orman örtüsünün azalmasına paralel olarak taşıdıkları su potansiyellerinin de azaldığını belirten Tankut: “*(...) Bu dereler birer yeşil tünel olmadıkça birer yanık sine gibi daima kuru kalacak ve içlerinde toplanan her yağmur sağanağı hayvanları, insanları götüren, köyleri silip süpüren ve şehirleri boğan birer su baskısı yapacaktır.*”¹⁴⁰⁶ demiştir. Yeşil örtünün kullanılabilir su kaynakları üzerindeki önemine dikkat çekmek isteyen Tankut, şu cümleleri kurmuştur: “*Dikkat ediniz: kaynağı karlı tepeler olan her su, deli ve faydasızdır. Buna karşıt ağaçlı yamaçlardan billûr pınarlarıyla beslenen her dere asil, devamlı ve itaatli akar. Ve yatağında ağaç kökü bulunmayan her ırmak aktıkça suyundan kaybede ede cılız bir akıntı halini alır.*”¹⁴⁰⁷

Tankut yazısının devamında Kızılırmak’tan bahsederken bu ırmağın geçtiği Karadeniz havzasının kendi ifadesiyle “*bir ağaç deryası*” ile kaplı olması sonucu taşkınlık yaşanmadığını ve Etilerin tarih boyunca sahip olduğu refahın kaynağı olarak Kızılırmak’ı göstermiştir. Ancak ırmağın geçtiği Sivas ve son bulduğu Zara dağları istikametinde azalan ormanlık saha nedeniyle suyun miktarında görülür şekilde bir azalma olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁰⁸ Toprak yüzeyinde ağacın, altında da kökünün olmaması sonucunda toprağın kuruyup çoraklaşmasına ve suyu tutamayıp kavrulmasına neden olduğunu yazan Tankut, yazının son kısmında hükümetin bu konuda çalışmalarının olduğunu söylemiştir. Tankut son olarak çözüm önerisi ve tavsiye olarak şunları demiştir: “*Cumhuriyet hükümeti işin üzerinde bulunuyor. Başkalarında olduğu gibi bunda da muvaffak olacağına şüphe edilmez. Fakat hükümetten başka olarak, milletçe de deli sularımızı uslandırmak, cılız derelerimizi güçlendirmek için elbirliği ile ağaç korumağa, ağaç beslemeye, ağacı çoğaltmaya çalışmalıyız. Çünkü bu iş ancak milletçe ve elbirliği ile başarılabilecek büyük ve çok geniş işlerdendir.*”¹⁴⁰⁹

Tankut’un bu yazısı ülkedeki gelişmelere karşı duyduğu hassasiyetin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte sadece ülkedeki siyaset, bürokrasi ve dilbilim ile ilgilenmediğinin de bir kanıtı niteliğindedir. Hissettiği derin vatan sevgisi onu yaşanan her -olumlu ve olumsuz- gelişme karşısında sahip olduğu bilgiyi ve duyguları, okuyucularla paylaşmaya sevk etmiştir. İdeal kent yerleşiminin

¹⁴⁰⁴ Ulus, 1 Son Kânun 1937, s.1.

¹⁴⁰⁵ Ulus, 1 Son Kânun 1937, s.2.

¹⁴⁰⁶ Ulus, 1 Son Kânun 1937, s.2.

¹⁴⁰⁷ Ulus, 1 Son Kânun 1937, s.2.

¹⁴⁰⁸ Ulus, 1 Son Kânun 1937, s.2.

¹⁴⁰⁹ Ulus, 1 Son Kânun 1937, s.2.

nasıl olması gerektiği, doğayı korunmanın ve ağaçlandırmanın faydalarına değinerek yine sorumluluk sahibi bir inkılâpçı aydın profilini çizmektedir.

Tankut'un ağaçlandırma ve orman alanlarına ayrı bir önem atfettiğine daha önce değinilmişti. Bu hususu ele aldığı bir diğer yazısı *Ulus*'un 2 Son Kânun 1937 tarihindeki baskısında yer alan “*Ağaç Düşmanlığı*” başlığıyla çıkmıştır.¹⁴¹⁰ Bu yazıda, Anadolu'daki orman sahalarının nasıl azaldığını ve sonuçlarını tarihi bazı gelişmelerden bahsederek anlatmıştır. Tankut yazısının başında: “*Cumhuriyet'e geçen Türkiye'de diri ve gürbüz bir şey yoktu. Yeniden sağlığa ve feyze kavuşturulan tesislerin sayısı çoğalınca sıra gelmediği için henüz el sürülmeyenlerin hali tüyleri ürpertmeye başladı. Ağaç ve orman işleri bunlardan biridir.*”¹⁴¹¹ diyerek Osmanlı'dan devralınan mirasın aksayan yanlarının Cumhuriyet idaresinin gayretleriyle iyileştirildiğini, geriye kalan sorunlu alanların da zamanla düzeltileceğini savunmuştur.

Anadolu'da bulunan ağaç ve ormanlara karşı yüzyıllar boyunca düşmanca bir anlayışla hareket edildiğini söyleyen Tankut, bu durumun her zaman böyle olmadığını belirtmiştir. Donanma ihtiyacı için gerekli olan keresteler dışında, Anadolu'daki bu ormanlık alanların koruma altına alındığını şu cümlelerle ifade etmiştir: “*Donanmanın ağaçtan yapıldığı devirde her gemi direği ağaç katilleri için bir darağacı idi. Korku ve saygı batı Anadolu'nun bir ağaç deryası halinde tuttuğu müddetçe Sakarya'yı donanmalar taşır büyük bir nehir olarak tanıyoruz.*”¹⁴¹² Devamında, Sokulluzâde Hasan Paşa'nın bir kanal projesi olan Sapanca Gölü'nü İznik körfezine bağlama girişiminden bahsetmiştir.¹⁴¹³ Tankut, Sakarya nehri üzerinde yüz yıl önce yapılan köprünün büyük oluşunu, suyun akış gücüne işaret ettiğini ancak şimdilerde aynı köprünün altında cılız bir akıntı olduğunu belirterek, ağaçlık alanların azalmasına bağlı olarak su kaynaklarının da azaldığına dikkat çekmiştir. Yazıda bu yargısını: “*(...) suları kurutan ve delirten bu günah kimindir?*”, “*Ağaç kıran ve orman söndüren hırsın kaynağı nerededir?*” sorularını sorarak güçlendiren Tankut, cevap olarak: “*(...) bu sorular yakın sosyolojimizin iç ağrısına ve ince hastalığına işaret ederler. Bu; konumuz bakımından önemli olduğu için kısaca bahsedelim: O devirlerin idare gövdesinde başlıca şu hastalıklar vardı:*

¹⁴¹⁰ Bu yazının geniş hali, Hasan Reşit Tankut'un 1939 yılında basılan “*Köylerimiz Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*” isimli kitabında yer almaktadır.

¹⁴¹¹ *Ulus*, 2 Son Kânun 1937, s.1.

¹⁴¹² *Ulus*, 2 Son Kânun 1937, s.1.

¹⁴¹³ Tankut'un yazısında Kâtip Çelebi'nin “*Takvimü't-Tevârih*” adlı eserinden referansla ulusal bir savunma projesi olarak değindiği Sapanca Gölünü bir kanal yoluyla İznik körfezine bağlama projesi, Sokullu Mehmet Paşa'nın büyük oğlu Sokulluzâde Hasan Paşa'ya aittir. Bu kanal yoluyla donanma Karadeniz'e geçebilecek ve donanmanın gücünden faydalanılacaktı. Bu iş için Koca Sinan Paşa görevlendirilmiştir. Babası, Sokullu Mehmet Paşa dönemindeki benzer Süveyş kanalının açılması ve Don-Volga nehirlerinin birleştirilmesi projelerinden etkilenen Sokulluzâde Hasan Paşa'nın bu girişimi daha önceki projeler gibi yine benzer nedenlerle sonuçsuz kalmıştır. Bkz.: Erhan Afyoncu, “Sokulluzâde Hasan Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.:37, İstanbul: 2009, s.366-368.

şuursuzluk, kayıtsızlık ve bilgisizlik."¹⁴¹⁴ demiştir. Tankut'a göre bu sorunların temelinde yönetimin tavrı ve taşıdığı ruh önemlidir. Onun ifadesiyle: *"milli olmayan hükümetler aynı zamanda şuursuz, kayıtsız ve bilgisiz olursa anlaşılmaz, tarife sığmaz bir bela kesilirler."*¹⁴¹⁵

Tankut yazısının son bölümünde yer verdiği şu cümlelerle: *"(...) Cumhuriyet Hükümeti sırası gelmiş olan bu büyük yaraya karşı ondurucu (üretici) ve sağlayıcı tedbirleri almış bulunuyor. Fakat bu işte muvaffakiyet ancak elbirliğiyle ve milletçe ve orman söndüren sosyal ağaç ve orman sevgisi aşılacak, ağaç öldüren ve orman söndüren sosyal sebepleri kaldırmak, her köy için koru yaratmanın imkânını hazırlamak kanunla beraber yerli ve ulusal teşekküllerin ve mesul idare adamlarının teker teker şuurla ve devamlı olarak harekete gelmesini bekliyor."*¹⁴¹⁶ ormanların korunması için top yekûn bir mücadelenin gerekliliğini savunmuştur. Atılacak adımların bir hükümet politikası haline getirilerek, planlı bir saha çalışmasının yapılması üzerinde durmuştur.

2.6.2. Cumhuriyet Köyü Fikri ve Köy Kalkınması

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uygulanmak istenen millî ekonomi modelinin en önemli unsurları; büyük şehirlerde toplanmış sanayi kollarının harekete geçirilmesinin yanı sıra, köy merkezli üretim politikasının arttırılmasına dönük çalışmalar olmuştur. Ekonomik ve tarımsal alanda gerçekleşen inkılâplara ek olarak, toplumsal refahın büyüyerek geniş kesimleri kapsaması için önemli adımlar atılmıştır. Atatürk, özellikle köylerde tarım ve hayvancılık potansiyelini açığa çıkartacak tedbirlerin uygulanmasına ve köy sakinlerinin refahı meselesine ayrı bir önem vermiştir. Bu konuda, 1923 İzmir İktisat Kongresinde ele alınan *"Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları"* başlıklı talepler, 442 sayılı Köy Kanunu (1924), Aşar Vergisinin Kaldırılması (1925), Birinci Köy ve Ziraat Kongresi (1938), Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (1945) gibi düzenlemeler köy merkezli yeni iktisadi ve yerleşim modeli için atılan hukuki adımlardan sadece birkaçıdır.¹⁴¹⁷ Bu çalışmalar ile köylünün üretim sürecine dâhil edilmesi istenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki toplam nüfusun %75'inin kırsalda yerleşik olduğunu düşünülürse, köy merkezli üretimin teşvik edilmesinin o dönemde ne denli gerçekçi ve hayati bir yanı olduğu daha iyi anlaşılmış olur.

Tüm sosyal donatılarıyla imar edilmiş planlı köy yerleşimleri düşüncesi ilk olarak 1923 yılında tütüncü mübadillerini iskân etmek için kurulan *"Numune Köyler"* projesiyle somutlaşmıştır.¹⁴¹⁸ Köy yerleşimlerini üretime katmak ve orada

¹⁴¹⁴ Ulus, 2 Son Kânun 1937, s.1.

¹⁴¹⁵ Ulus, 2 Son Kânun 1937, s.1.

¹⁴¹⁶ Ulus, 2 Son Kânun 1937, s.2.

¹⁴¹⁷ Serdar Sağlam, "Türkiye'de Köyle İlgili Uygulama ve Çalışmalar İle Türk Sosyolojisindeki Yansımaları", *İstanbul Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, (53), İstanbul: 2016, s.223.

¹⁴¹⁸ *Numune Köyler* ilk etapta Samsun, Eskişehir, Bilecik, Aydın, İzmir, İzmit, Antalya ve Bursa'da toplamda yirmi yedi köy yerleşimi kurulmuştur. 1934 yılına geldiğinde bu sayı altmış dört âdete

yaşayan nüfusun refahı için yürütülen çalışmalar başlangıçta olumlu neticeler vermiştir. Cumhuriyet kentleri ve köyleri arasında birbirini tamamlayacak ve destekleyecek şekilde bir denge kurulması düşünülmüştür. Bunun için, Cumhuriyetin erken döneminde kırsal yerleşim birimlerini hem ekonomik hem de sosyolojik olarak kalkınmasına dönük fikirler yoğun bir şekilde ortaya atılmıştır. Bu konudaki önemli adımlardan biri de 1937 yılında Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından desteklenen “*İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi*” olmuştur. Atatürk’ün sağlığında desteklediği bu proje, Gazi’nin vefatıyla uygulama imkânı bulamamıştır.¹⁴¹⁹

Köy meselesiyle yakından ilgilenen Tankut ve dönemin bazı aydınları bu soruna tarihi, kültürel ve iktisadi temelde yaklaşmışlar. Anadolu’daki köylerin yerleşim biçimlerini, nüfus yapılarını ve ulaşım sorunlarının başlangıç noktasını, Osmanlı’nın taşradaki yönetim ihmalleriyle ilişkilendirmişlerdir. Osmanlı’nın taşra idaresindeki yetki karmaşası, köylere merkezi bütçeden yeteri düzeyde kaynak ayıramaması ve buralarda artan asayiş problemleri karşısında köylüyü yalnız bırakması yaşanan başlıca ihmallerdi. Köylerde yaşanan idari ve güvenlik sorunlarına ilaveten, taşrayı sosyo-ekonomik açıdan destekleyecek gerekli eğitim kurumlarının yaygınlaştırılamaması da önemli başka bir sorun idi. Taşradaki köy ve meskûnlarının iktisadi açıdan gelişmesi, üretimde verimliliğin ve sürekliliğin sağlanması, Ankara için çözülmesi gereken öncelikli başlıklardan birisi idi. Bu amaca uygun olarak köylünün geleneksel üretim biçimlerinden kurtarılıp ziraî eğitim, tohum desteği ve modern araç-gereçler ile istenilen düzeye ulaştırılmasına çalışılmıştır.

Anadolu taşrasının refahını kısa vadede arttırmaya dönük tarım ve hayvancılık sahalarında atılan adımlara rağmen istenilen düzeyde başarı elde edilememiştir. Bu durumun yaşanmasında dünyada yaşanan ekonomik ve siyasi buhranların etkileri olduğu gibi köy yerleşimlerinin engebeli arazi şartları, sulama olanaklarının yetersizliği ve ulaşımında yaşadığı problemlerin de etkisi olmuştur. Ayrıca merkezi hükümetlerin yıllık bütçelerden taşranın mevcut sorunlarını giderecek ödenekleri sağlamada güçlük çekmesi, Cumhuriyet döneminde arzu edilen köy idealinin oluşmasının önündeki diğer önemli engeldi. Tankut, köy meselesini ele alırken bu sorunları taspit ederek çözüm önerilerini de beraberinde sunmuştur. Ancak bu konuda uygulanması planlanan çalışmalar yer yer yetersiz kalmış, köy ve köylü meselesini tam manasıyla çözememiştir.

Türk köylüsünün dil bakımından durumunu merak eden Atatürk’ün bir gün kendisini Çankaya Köşkü’ne çağırdığını belirten Tankut, köylerin eğitim sorunu başta olmak üzere ekonomik, sağlık ve bayındırlık gibi konularda Atatürk’ü

yükselmiştir. Geniş bilgi için bakınız: Hilal Tuğba Örmecioglu, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köycülük Tartışmaları ve Numune Köyler”, *Belleten*, C.: 83, (297), Ankara: 2019, s.734-735.

¹⁴¹⁹ Ömer Atabeyoğlu, “Atatürk’ün Kırsal Kalkınma Projesi “İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi” nin Mekân Kuramları Açısından Değerlendirilmesi”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, C.: 18, (2), Artvin: 2017, s. 177.

bilgilendirdiğini belirtir. Atatürk'ün akşam sofrasında konuklarıyla bu konuyu detaylı olarak ele aldığını ve yer yer fikirlerine başvurduğunu yazan Tankut sofrada söylediği: “(...) nüfusun köylere dağılmış olan üçte ikisi her türlü uygarlık ışığından yoksun, izbelik bir yaşayış içinde idi.” sözleriyle o dönemdeki Anadolu köylüsünün durumunu Atatürk'e aktarmıştır. Tankut bu konuda Atatürk'e verdiği bilgilerin, sonraki çalışmaların yöntemini belirlemede etkili olduğunu söylemektedir.¹⁴²⁰

Cumhuriyet iradesi için köy meselesi, ideolojik ve ekonomik temellidir. Bunun için kaliteli tohum ıslahı, toprak analizleri, iklim ve coğrafyaya uygun rekoltesi yüksek ürünlerin yetiştirilmesi, köylüyü bilinçlendirme ve kırsaldaki üretimi geleneksel yöntemlerden kurtarıp modernleştirmek gibi birçok çalışmayı birlikte yürütmüştür. Tankut da meseleyi şüphesiz bu perspektiften ele almıştır. O dönemde inkılâpçı aydınların çeşitli yayımlarla köy sorununa eğilmeleri bir farkındalık oluşturmak ve doğru yöntemlerin tespiti için önemli veriler sunmuştur.

Tankut, Cumhuriyetin ilk yıllarında köy yerleşimlerinin nasıl olması gerektiğini ve sorunlarıyla ilgili araştırmalar yapan dönemin az sayıdaki kişiler arasındadır. Anadolu köy yapısının geçirdiği süreçleri demografik, soyo-ekonomik ve tarihsel açıdan inceleyerek köy meselesine dikkat çekmiştir.¹⁴²¹ Bu konuda yazdığı en önemli eser *Köylerimiz* isimli kitabıdır. Köy yerleşimlerinin sorunlarını ele aldığı *Köylerimiz* isimli kitabı hakkında dönemin *Amaç* dergisinde bir yazı kaleme alınmıştır. “Yazarlarımızı Tanıyoruz” başlığıyla yayımlanan yazıda kendisine “üstat” şeklinde hitap edilmekte ve kitaptan: “Türk köylerinin kuruluş ve dağılışı sebeplerini, Anadolu halkının demografi bakımından gövdeleşmesini en esaslı ve yepyeni bir metotla açıklayan bir kitap.” cümleleriyle bahsedilmektedir.¹⁴²² Kitap, dergi yönetimi tarafından: “Yurt coğrafyasıyla edebiyatı mezceden yagâne eserdir.” şeklinde tanımlanırken Tankut'un yazılarındaki akıcı üslubu ve Türkçeyi kullanmadaki mahareti için de: “Çok akıcı ve güzel bir üsluba sahip bulunan Tankut'un en belirli vasfı, ağır ilmî mevzuları bir roman kadar zevkle okunacak şekil ve kolaylıkta yazmasıdır. Aynı zamanda iyi bir hatip olan üstat, hakikaten bütün yazılarını hayret edilecek bir sürat ve kolaylıkla yazar.” denilmektedir. Yazının sonunda ise dergi yönetiminin Tankut'tan beklentilerini dile getirdiği: “Sayın Üstadın uzun zamandan beri üstünde durduğu Etnopolitik konusundaki çalışmalarının ürünlerini de bekliyoruz.” ifadelerine yer verilmiştir.¹⁴²³

¹⁴²⁰ Nail Tan(b), a.g.e., s.166.

¹⁴²¹ Hasan Reşit Tankut tarafından yazılan “*Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*” isimli eser sorunun tespiti ve çözümü için önemli ipuçları vermektedir. Bu nedenle erken Cumhuriyet yıllarında köy sorununa eğilen ve çözüm önerileri sunan az sayıdaki çalışmalardan biridir. Kitap, 1939 yılında İstanbul'daki Kenan Matbaası ve Klişe Fabrikası tarafından basılmıştır. Ön kapakta yazan kısmında: “HASAN REŞİT TANKUT Maraş Mebusu, Ankara Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden” ibaresi bulunmaktadır. Bkz.: Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, Kenan Basımevi ve Klişe Matbaası, İstanbul: 1939.

¹⁴²² “Yazarlarımızı Tanıyoruz”, *Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)*, a.g.e., s.28.

¹⁴²³ “Yazarlarımızı Tanıyoruz”, *Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)*, a.g.e., s.28.

Köylerimiz hakkında yazı yazarlardan biri de Sefer Aytekin olmuştur. Aytekin, aylık yayın yapan *Yurt ve Dünya* dergisinde Tankut'un, "*Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*" isimli kitabını değerlendirmiştir. Yazı, kitabın yayınlandığı 1939 yılından çok sonra 1941 yılının sonuna doğru kaleme alınmıştır. Kitabı: "*Köylerimiz; yalnız köy meseleleri ile uğraşanları değil bütün aydınlarımızı çok yakından alâkalandıracak şayanı dikkat bir eserdir.*" şeklinde tarif eden Aytekin, işlenen konuların üzerinden zaman geçmesine rağmen kitabın önemini koruduğunu belirtmiştir. "*Köylerimiz adlı bu eser belki ilk defa olarak böyle bir zihniyetin karşına ezici bir kudret halinde çıkmaktadır.*" diyen, Aytekin'e göre Tankut'un kitabı, bazı çevrelerin bir sır gibi saklamaya çalıştığı köy sorununa eğilen gerçekçi ve cesur bir adımdır. Kitabın önsözünden alıntılar yapan Aytekin, Tankut'un konuyu ele alış şeklinden övgüyle bahsetmiştir. Aytekin, kitaptaki konu başlıklarının Anadolu'daki köy yerleşimlerinin tarihsel serüveni hakkında önemli bilgiler verdiğini ve bu sayede kendisinin Anadolu'ya duyduğu hissiyatın daha da güçlendiğini yazmıştır. Kitap tanıtımı amacıyla yazılan yazının sonu: "*Hasan Reşit Tankut sadece köyün dünkü ve bugünkü halini çizmekle kalmıyor onu kurtarmak için de çareler de ortaya atıyor.*" ifadeleriyle bitirilmiştir.¹⁴²⁴

Kitapta, Anadolu'daki köy yerleşimlerinin eski dönemden başlayarak erken Cumhuriyet yıllarına kadar geçirdiği değişimler, sosyolojik ve iktisadi durumları ve ileride nasıl olmaları gerektiği konusunda düşüncelerini paylaşmıştır. Köy sorununa eğilen ve çözüm önerileri sunan Tankut'un tespitleri, erken Cumhuriyet yıllarında köy meselesine dair politika yürüten merkezi hükümet için yol gösterici olmuştur. Tankut, öne sürdüğü fikirlerin hayata geçirilmesi, köylerin yeniden kurulması ve köylüyü refaha kavuşturacak ekonomik tedbirler için "*İskân Bankası*" ya da "*Köy Bankası*" ismiyle ayrı bir finans kaynağının hükümet tarafından kurulmasını tavsiye etmiştir.¹⁴²⁵

Tankut köy konusundaki çalışmalarıyla, inkılâpçı kadroların görmek istediği ideal köy nüfusu, niteliği, tarımsal ve hayvansal üretimi, yerleşimi başta olmak üzere daha birçok konuda bilgiler vermiştir. Köy ve sakinlerini mekân ve üretim odaklı ele alarak, köy kavramının ve taşıdığı potansiyelin daha iyi tanınmasını sağlamaya çalışmıştır. Katkıları olduğu kadar sadece mevcut sorunlara dikkat çekmemekte aynı zamanda köylerin yaşadığı sorunlara çözüm yolları da sunmuştur. Tankut'un köy meselesine bakışını önemli kılan özelliklerden biri de dönemin köy sosyolojisini anlamamızı kolaylaştıran bilgilerin yanında bunların sayısal verilerle desteklenmiş olmasıdır. Tankut, çalışma tarzında sık görülen multidisipliner yöntemi yine kullanarak köy ve sorunlarını etraflıca değerlendirmiştir. Köy sorununu daha da anlaşılır kılmak için tarih, coğrafya, sosyoloji, iktisat ve istatistiğe başvurmuştur.

¹⁴²⁴ Sefer Aytekin, "Okuduklarımız", *Yurt ve Dünya Dergisi*, C.:2, (10), İlk Teşrin 1941, s.245-247.

¹⁴²⁵ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.89.; Hasan Reşit Tankut, "Köylerimiz, Netice", *Ulus*, 19 Şubat 1939, s.9.

Tankut üstlendiği müfettişlik görevleri dolayısıyla Anadolu’da birçok yerleşim yerini ziyaret etme fırsatı bulmuştur. Yazılarında, Anadolu’nun birçok yöresini gezen biri olarak edindiği izlenimlerine ve bu ziyaretleri sırasında aldığı notlarına yer vermiştir. Bu durum ona ortaya koyduğu fikirleri ve yaptığı değerlendirmeleri daha iyi somutlaştırma imkânı sağlamıştır. Tankut, köy konusunu ele alırken yer yer kırsal yaşama dair eleştirilerde de bulunmuştur. Köy yerleşimlerinin eksikliklerine en yalın haliyle değinmiş ve ideal olanı çözümleriyle sunmuştur. Tankut, köy meselesine karşı gösterdiği eleştirel tavrı açıklamak için: “(...) Türk köylerinin iç yüzünü göstermek istedim. Ve onun için de perdeleri sıyrarak her şeyi olduğu gibi ortaya atmağı tercih ettim. (...) Acı yazılarımın tatlı bir intiba bırakacağından eminim. Çünkü bu tarzdaki yazılarla çok sevdiği yurdun onda sekizi hakkında (...) malûmat edinecek ve Türk köylüsüne el uzatmak isteyenler, vazifeye nereden ve nasıl başlamaları lâzım geldiğini öğrenecektir.” cümlelerini kurmuştur.¹⁴²⁶

Türk inkılâbına her konuda hizmet eden bir inkılâpçı aydın olarak köy meselesine neden eğildiğini ve asıl gayesini ise: “Büyük Türk ihtilali eski tesislerle beraber geri zihniyeti de esasından silip süpürünce genç Türkiye’de dinamik ve yapıcı bir inkılâp kudreti doğdu. İnkılâp zihniyetinin olgunluğundaki kemal derecesi dinamizmindeki üstün iradenin delilidir. (...) “Köylerimiz” i ortaya atmakla ben de bu yolda bir ameliye yapmış oluyorum.”¹⁴²⁷ cümleleriyle paylaşırken aynı zamanda Türk inkılâbının tüm ülkeyi kapsayan yanının taşraya henüz yeterince aktarılamadığından yakınmıştır. Böyle bir durumun yaşanma nedenini ise şöyle ifade etmiştir: “İnkılâbın iradesi şehirlere ve şehirlilere bahtiyar olmanın aydın yolunu açmış bulunuyor. Fakat istekli ve şuurlu hamleler köy âleminin hududunu henüz aşamadı. Niçin duruyoruz? (...) Bence bunun başlıca sebebini şu durumda aramalı: Şehir hayatı köy hayatından çok uzak ve şehirli köylüye tamamıyla yabancıdır. Münevver tabaka köy âleminden o kadar çok uzaklaşmış, o kadar fazla ayrılmış ki köylünün şehirde afalladığı nispette, şehirli köyde bunalıyor. Ve iki taraf birbirinin havasını teneffüs edemiyor. Halbu ki bu memleketin beşte dördü köylüdür. Ve köy halkı içtimaî varlığın gövdesini teşkil ediyor.”¹⁴²⁸ Bu cümleler, bir taraftan Türk inkılâbının elit bir zümre tarafından gerçekleştiğini gösterirken diğer taraftan da bütüncül yanını, yani tüm toplumsal katmanlara ulaşması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Tankut’a göre bu kapsayıcı yan sağlandığı takdirde, Türk inkılâbının başarılı olabileceği kaçınılmazdır.

Tankut, Türk köylüsüne yönelik yukarıda ifade edilen çoğunluğu Atatürk dönemine ait gelişmeleri bir tarafa bırakıp, bu çalışmaların başlangıç noktası ve düşüncelerinin ilham kaynağı için: “1939 yılı inkılâbın Türk köy âlemine yönelmiş kurtarıcı hamlesini selâmlamakla mutludur. Bu yılın başında Millî Şef İsmet İnönü

¹⁴²⁶ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.3.

¹⁴²⁷ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.3.

¹⁴²⁸ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.3-4.

köy kalkınma işine el koyarak bu hareketi başlatmış oldu. (...) “Köylerimiz” in ilham kaynağı da işte bu Milli Şef-köylü görüşmesi oldu.” ifadelerini kullanmıştır.¹⁴²⁹ Daha önce değinildiği gibi Tankut’un bu yaklaşımını da o dönemin siyasi gelişmelerinin etkisinde kalmış olmasıyla açıklanabilir.

Tankut: “köy davası her şeyden önce bir istihsal ve bir ekonomi davasıdır.” diyerek köylerin ekonomik ve üretim sorununa dikkat çekmiştir. Türk inkılâbının tüm fertlere -ister şehirli ister köylü olsun- ulaşip başarı elde etmesinin ilk önemli yolunun ekonomik refahtan geçtiğini şu cümlelerle belirtmiştir: “(...) bu yoldaki gayretlerin karınlar doymadan evvel hiçbir neticeye varamayacaklarını söylemeye mecburum. Yalnız köyde değil, şehirlerde bile boş midenin üstündeki dolu kafalardan sade muvazenesizlik çıkar. Nereden ve hangi zamanda olursa olsun, açlar için bir dilim ekmek bir çuval dolusu nasihatten elbette ki daha çok hayırlıdır.” Bu tespitinden sonra devamında kurduğu: “Türk köylüsünün büyük bir kısmı asırlardan beri açtır. Ve açlığı bütün gayretlere rağmen henüz hafiflemiş olmaktan uzakta duruyor. Halbu ki bu çalışkan insanlar ekonominin dayandığı ana esasların hepsini bağrında toplamış bir vatanda yaşıyor.” cümlelerle sorun hakkındaki görüşlerine devam etmiştir.¹⁴³⁰

Köy meselesinin daha iyi anlaşılması için meselenin etraflıca değerlendirilmesi gerektiğine inanan Tankut, yaşanan problemlerin kaynağını geçmişte aramıştır. Bu nedenle, Anadolu’da köy meselesini ele alırken tarihi gelişmelerin etkisini göz ardı etmeyerek, anlatımını tarihi bilgiler ışığında desteklemiştir. Köy kalkınması için köylerin üretim ilişkileri bakımından ekonomik düzenin bir paydaşı olarak yeniden tasarlanmalarını savunmuştur. Tankut ekonominin temel esaslarını: “1) İstihsal, 2) İşletme, 3) Nakil” başlıklarıyla tanımlamıştır. Üretim, işletme ve taşıma/pazarlama olarak tarif ettiği ekonominin üç ana kuralının bir arada olduğu bölgelerin az sayıda olduğunu söyleyen Tankut, bu yargısına hammaddeyi uzak yerlerden ülkelerine taşıyan Çin, Yunan, Alman, İngiliz ve Japon ekonomilerinin tarihlerini örnek göstermiştir. Konuyu dağıtmadan sözü yine Anadolu köylerine getiren yazar: “Anadolu köylerinin bu günkü acıklı durumu ile eski kervan yolları arasında sıkı bir bağlılık mütalaa etmeliyiz.” diyerek, Anadolu’daki kervan ticareti güzergâhlarına dikkatleri çekmiştir.¹⁴³¹

Tankut, Anadolu’nun sahip olduğu coğrafik ve iklim çeşitliliğe vurguda bulunurken, bu çeşitliliğin başlıca ekonomik etkinliklere, tarım ve hayvancılıkta zengin üretime olan etkisine değinmiştir. Anadolu coğrafyası büyük oranda yerleşime, tarıma ve hayvancılığa uygun ova, yayla ile platolarda kaplıdır. Tankut’a göre bu coğrafi ve iklim çeşitliliği öteden beri şu üç farklı ekonomik faaliyetin ve üretim ilişkisinin doğmasına neden olmuştur: “1) Daima yeşil ot ve yem bulunan dağ yamaçlarında hayvan besleyenler: Bunlar yaylacı ve yürük bir çoban camiası

¹⁴²⁹ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.4.

¹⁴³⁰ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.5.

¹⁴³¹ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.5-6.

türetmişti. 2) Toprağın, suyun ve mutedil iklimin feyzinden faydalanan çiftçiler: Bunlar büyük büyük köyler kurmuşlardı. 3) Çobanlara ve çiftçilere mal işleyen ve san'at mahsulü hazırlayanlar: Bunlar, hisarlı şehirler kurmuşlardı. Büyük ekonomi tesislerine sahip idiler.”¹⁴³² Birbirini besleyen bu ekonomik üretim ilişkisi, Anadolu'nun tarih boyunca canlı bir ticaret merkezi olmasını sağlarken aynı zamanda şehir ile köy arasındaki refah ve nüfus dengesini koruyan önemli unsurlar olmuştur. “Anadolu; Avrupa ve Asya arasında dünya çapında bir panayır, bir pazar yeri idi. Oraya Orta ve Doğu Asya kervanları; beş koldan girerdi.” sözleriyle Anadolu'nun coğrafi yönden sahip olduğu önemin onu uluslararası akıcı ticaret yollarının vardıgı bir güzergâha dönüştürdüğüne değinmiştir.¹⁴³³

Tankut, Anadolu'daki tarihi ticaret yollarını ve kervan ticareti hakkında tarihi değerdendirmelerde bulunmuştur. Asya'dan hareket eden kervan kollarının Anadolu'da son bulan uzun transit ticari faaliyetlerinin, Anadolu'yu her geçen gün zenginleşen bir bölge haline getirmiştir. “Bu yolları oraya çeken, coğrafi vaziyet idi. Çünkü kervanlar orada mutedil iklimli mesafeler, insan ve hayvan için gerekli her şeyi bol menziller bulabiliyordu. Yiyecek ve yem çok olduğı gibi yorgunluk gideren, hasta sağıltan, sakat onaran, eksik tümleyen maddi manevi her şey ve her hal yerinde ve yolunda idi.” sözleriyle Anadolu'da, Selçuklu ve Osmanlılar tarafından ticaretin sürekli ve güvenli bir şekilde yapılması için inşa edilen kervansaray, menzil ve derbent teşkilatlarına dikkatleri çekmiştir. Bu dönemde baharat ve ipek yollarının kesiştiğı ve bittiğı nokta olan Anadolu'da Farslı, Bizanslı, Türk, Venedikli, Cenevizli başta olmak üzere yoğun bir tüccar nüfusu bulunmuştur.¹⁴³⁴

Tarihte Bizans ile Göktürkler arasındaki ilk diplomatik ilişkilere değinen Tankut, iki taraf arasındaki karşılıklı elçilik diplomasisinin temelinde, ortak düşman İran'a karşı Orta Asya ile Anadolu arasında oluşturulan ekonomik ve siyasi iş birliğinin yattığını söylemiştir. Bu diplomatik girişim ile Göktürk sınırlarından başlayarak, Anadolu'ya kadar uzanan transit ticaret yollarını kullanan kervanların İran'a uğramadan Bizans topraklarında son bulacak bir güzergâhı takip etmeleri hesaplanmıştı. Bu sayede Anadolu'da canlı bir ticaret ağı kurulmuştur. Takip eden yıllar boyunca daha da çeşitlenen ve artan kervan kolları Anadolu'nun ekonomik, demografik ve yerleşim açısından canlılığına canlılık katmaya devam etmiştir. Tankut, kervan yollarına niçin değindiğini: “Anadolu köylerini tanımak için bu kervan yollarını ve bu yolların içtimâi bünyemiz üzerindeki tesirlerini tanımak lâzımdı.” cümleleriyle izah ederken son olarak: “1489'da Ümit burnu keşfedilip Hint-Portekiz deniz yolu açılınca kervan yolları kıymetten düştü. İşte Anadolu köylerinin felâketi o tarihten başlar.” cümleleriyle açıklamıştır.¹⁴³⁵

¹⁴³² Hasan Reşit Tankut, Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır, ..., s.7-9.

¹⁴³³ Hasan Reşit Tankut, Köy ve Kalkınma, ..., s.8.

¹⁴³⁴ Hasan Reşit Tankut, Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır, ..., s.9-10.; Hasan Reşit Tankut, Köy ve Kalkınma, ..., s.9.

¹⁴³⁵ Hasan Reşit Tankut, Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır, ..., s.10-13.

Tankut, tarihten faydalanarak Anadolu'nun ekonomik geçmişinin bir kesitine değindikten sonra toplu yerleşim yerlerinin meydana gelmesini, nüfus dağılımını etkileyen tabii faktörlerin ve anayasal düzenlemelerin tüm dünyada benzer olduğunu belirtmiştir. Nüfusun dağılımına doğrudan etki eden unsurları: “*coğrafya, topografya zorlamaları, ekonomik icaplar ve sosyal sebepler*” şeklinde sıralarken, nüfus dağılımını etkileyen bu unsurlara ayrıca “*ırkî meyil ve istidat*”ın (millî eğilim ve yetenek) eklenmesi gerektiğini söylemiştir. Özellikle Avrupa'da nüfusun artması sonucu akıllara “*Nüfus nasıl dağılmalıdır?*” sorusunun geldiğini aktaran Tankut, bir çözüm arayışı olarak, iş ve üretim bakımından köyleri ön plana çıkaran bir politikanın uygulandığını eklemiştir. Köylerin üretim ve sermaye açısından canlanması köy nüfusunun da artmasına yol açtığını belirten Tankut, Avrupa'da başlatılan planlı köy yerleşimlerinin iyi sonuçlar verdiğini bu nedenle devletlerin köyden şehirlere doğru gerçekleşen göç hareketlerini sıkı tedbirler yoluyla önlediklerini yazmıştır.

Anadolu köylerine tekrar dönerek konuyu daraltan Tankut, Türkiye'deki köy sayısı ve nüfus oranı hakkında şu istatistiki bilgileri vermiştir: “*Resmî kayıtlara göre Türkiye nüfusunun 12.355.952' si köylerde yaşar. Ve köylerin sayısı 18.376'sı müstakil mahalle olmak üzere 56.869'dur. Bunların içinde elli altmış kişiden beş yüze kadar nüfus barındıran köylerin sayısı 31.626 olup içlerinde 6.641.460 vatandaş yaşar. Daha büyükçe 6.720 köyümüz 5.332.392 nüfus barındırıyor. Nüfusu 2000'den başlayanlara gelince, onlar ancak 147 köydür. Ve içlerinde 472.670 kişi yaşar.*”¹⁴³⁶ Bu bilgilerden yola çıkan Tankut, Türkiye'deki köy nüfusu ortalamasının köy başına elli hane ve iki yüz elli kişi olarak hesaplamıştır.

Nüfusu itibariyle küçük köylerin ülke kalkınmasına çok etkide bulunmadığını vurgularken, bu köy yerleşimlerinin büyük çoğunluğunun yaşamaya ve ekonomik faaliyete çok da uygun olmayan eğimli, kireçli, kayalıkla kaplı yüksek kesimlerde kurulduğunu belirtmiştir. Köylerin iklim ve coğrafik açıdan sorunlu yerleşim yerlerinde kurulması, köylerdeki ekonomik ve sosyolojik faaliyetleri de baltaladığını eleştirili bir üslupla ele almıştır. Mevcut köylerin ve sakinlerinin bu halde kalmalarına eleştiriyle yaklaşan Tankut, bu durumun Türklerin taşıdığı karakteristik özelliklere aykırı olduğunu şu cümleleriyle dile getirmiştir: “*Sonra dünyanın en çalışan en azimli milleti, kudretli, yaratıcı, engel yıkıcı Türk, güzel olduğu kadar güçlü, yapılı üstün gövdeli (archimorphe) Türk bu halde doğmuş ve kalmış olamaz.*”¹⁴³⁷

Anadolu'daki köy yerleşimlerinin demografik yoğunlukları ve durumlarını değerlendirdikten sonra Anadolu köylerinin içerisinde bulunduğu durumu -sadece

¹⁴³⁶ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.14-15.; Bu verilerin kaynağı gösterilmemekle birlikte Cumhuriyet tarihinin ilk sistemli ve kapsamlı nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılı Genel Nüfus Sayımı ile 1935 yılındaki nüfus sayımı verileri incelendiğinde detaylı bir köy istatistiğinin yer almadığı görülebilir.

¹⁴³⁷ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.16.

yerleşime elverişli olmayan engebeli arazilerle açıklanamayarak- “*perişan vaziyet*” olarak ifade eden Tankut, bunun sebebini, ekonominin neden olduğu karakteristik bir bozulma olarak tanımlamıştır. Üç tarafı denizlerle çevrili, verimli topraklara ve elverişli iklime sahip Anadolu’nun bu bereketli jeolojik ve doğasına rağmen köylerin yaşadığı ekonomik sıkıntıları ve üretim sorunu için şu yaklaşımda bulunmuştur: “*Bu tabiattaki arazi ne çıplak kalır ne de aç bırakır. Şu halde bu müsait toprak şartlarına rağmen köyler neden böyle dağınık ve perakende kurulmuş bulunuyor ve niçin insanlar birbirinden kaçır gibi azamî bir yayılma tercih ediyor? Bu felaketin başlangıcı hangi devirde ve sebebi nedir?*”¹⁴³⁸ Düşüncelerine bu sorular ışığında devam eden Tankut, Evliya Çelebi’den ve tarih bilgisinden yararlanarak, Osmanlı’nın siyasi ve ekonomik açıdan en parlak dönemini yaşadığı 16. yüzyılda Anadolu’daki köy yerleşimlerini, üretim ilişkilerini ve ovalık alanlardaki nüfus dağılımını şu şekilde izah etmiştir: “*O tarihte kasabalar her sahada gelişime elverişli bir nüfus nisabını haizdir. Teşkilatlandırılmış geniş ve hacimli bir endüstrileri vardı. İleri bir kültür bu san’atı himaye ediyordu. Köyler çok büyük ve birbirine çok yakındı. Suları zaptı rapta almışlar, küçük ve kesif ziraat (intensif) yapıyorlardı. Toprağı iyi işliyorlar ve muhtelif iklimlere mahsus çeşitli mahsullerin hepsini alabiliyorlardı. Evliya Çelebi, Anadolu’nun her tarafında beş yüz haneli bağlı bahçeli köylerden bahseder. Köyler camili, medreseli ve hamamlı idi. Hemen hepsi küçük ölçüde birer site idiler. Kendilerine lâzım olandan çok fazla istihsalleri vardı.*”¹⁴³⁹

Tankut, köylerinde yaylacılık faaliyetlerini konar-göçer şekilde yapanların iklime göre ortaya çıkan yaylak ve kışlak kültürünü devam ettirdiklerini söylemiştir. Büyük köyler, Anadolu’yu doğu-batı hattı boyunca geçen önemli ticaret yolları üzerinde kurulmuşlardır. Bu mühim transit ticaret yolları sayesinde zengin köy ekonomileri oluşmuş, köy nüfusu çoğalmış ve köyler büyük kasabalara dönüşmüştür. Zenginleşen Anadolu’nun saldırılara karşı korunması başta olmak üzere iktisadi kalkınmanın korunması ve sürekliliği için askeri tedbirler alınmıştır. Güvenin tesis edildiği Anadolu’ya böylece önemli derecede para akışı yaşanmıştır. Tankut bu durumun Portekizli *Vasco De Gama*’nın ümit burnunu dolaşarak (1497-1498 yılları arası) Hindistan’a ulaşmasıyla değişmeye başladığını, Osmanlı’nın düzenlediği deniz seferlerinin de başarısız olmasıyla bu tarihten itibaren Anadolu köylerinin ekonomik ve demografik potansiyelinin küçülmeye başladığını ileri sürmüştür.

Tankut yaşanan sorunlara karşı gerekli tedbirleri almayan dönemin Osmanlı idarecilerini de: “*Kervan yollarının Anadolu’yu bırakması Anadolu köyleri için büyük bir felâket idi. Fakat felâketin ondan daha büyüğü 16 ncı asır Osmanlı ricalinin beyinsizliğinden geliyordu. Onlar ne yazık ki Sokullu (1547-1579) devri ricalinin kıymetinde değildiler. Ne coğrafyadan ne tarihten ne de ekonomiden anlıyorlardı. Birer gül gibi solmağa başlamış olan şen, şakrak ve bahtiyar Türk*

¹⁴³⁸ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.17-18.

¹⁴³⁹ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.17-18.

köylerinin derdine derman aramak hatırlarından bile geçmiyordu.” ifadeleriyle eleştirmiş ve onları bu durumun oluşmasından sorumlu tutmuştur.

Tankut yaşanan siyasi ve ekonomik krizlerin beraberinde toplumsal düzeni derinden yıkacak isyanları başlattığını savunmuştur. Tımar sisteminin işleyemez hale gelmesi, isyancıların neden olduğu toplumsal kargaşa ve devlet adamlarının sorunlara karşı yürüttüğü sert, geçici ve yüzeysel politikalar, Anadolu köylerini harap hale getirdiği gibi köy sakinlerini de korkutmuştur. Köy sakinleri zamanla topraklarını terk etmeye başlamış ve savunmaya elverişli gördükleri sarp yükseklerle çekilmişlerdir. Bu durum aynı zamanda üretimin durmasına, köylerin ıssızlaşmasına ve ormanlık sahaların neredeyse yok olmasına neden olmuştur.¹⁴⁴⁰

Anadolu’da meydana gelen Celâli ve Sipahi ayaklanmalarının yerleşik köy düzenini, toprağa dayalı üretimi ve ağaçlık alanlara zararlar verdiğini yazmıştır. Toprağa bağlı köylünün artan baskılar sonucu daha korunaklı ve güvenli yerlere doğru çekilmek zorunda kaldığını söyleyen Tankut, bu güvenli yerleri de “(...) *silahlı kuvvetlerin gelemeyeceği kadar uzak, barınamayacağı kadar kısır.*” olarak ifade ettiği, genelde girilmesi zor olan sık ormanlık alanlar ile yüksek kayalık bölgeler olduğunu demiştir. Anadolu’daki çatışma ortamının bir diğer nedeni olarak yaşanan olayları kendi ifadesiyle: “(...) *bir aralık şeriatçı düşünce bir Kızılbaş kovalaması yaptı. Onu aşiretleri kovmak hareketi takip eder. Gerçekte Türk kalmak arzusuyla Osmanlılaştırmak gayretinin boğuşmasından ibaret olan bu kanlı savaş dahi Türk halkını göçebeler haline getirdi. Sulu feyizli ovalara boşalıyordu.*”¹⁴⁴¹ şeklinde tanımlamıştır. Bu durumun her bakımdan bir gerilemeye ve kötü gidişata neden olduğunu söyleyen Tankut, Türk köylüsünün o süreçte geçirdiği toplumsal değişim hakkında ise sosyolojik bir tahlilde bulunmuştur. Tankut’a göre Türk köylüsünün içinden geçtiği değişim ve sonuçları şöyledir: “(...) *o tarihten itibaren Türk köylüsü silahını attı sopa kullandı. Sırmalı çuha cepkenini soyundu alaca bezinden entari giyindi. Attan indi eşeğe bindi. Evlerin kümesleşmesi, üst üste yığılması, kapıların ancak eşek ve keçi geçirecek kadar alçalması, insanların hayvanlarla bir arada yatması bu sosyal sar’ anın neticeleridir. Ve büyük ormanların sönmesine de neden budur.*”¹⁴⁴²

Osmanlı’da Anadolu’da yaşanan isyanlar ve buna bağlı olarak gelişen kaos ortamından etkilenen köy yerleşimlerinin güvenlik kaygısıyla dağıldığını belirten Tankut, insanların yeni yaşam alanlarını ormanlık alanlara kurmasıyla da ağaçlık sahaların zamanla azaldığını söylemiştir. Yazısında ifade ettiği gibi: “(...) *o devirde alanlarında insan çoğalan her orman yavaş yavaş erimeye mahkûm oluyordu. Şimdi çıplak ve kısır topraklar üzerinde uyukladığını gördüğümüz binlerce gölgesiz ve kuru köyün bir zamanlar birer küçük orman alanı içinde büyümüş ve gelişmiş olduğuna*

¹⁴⁴⁰ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.19-24.;

Hasan Reşit Tankut, *Köy ve Kalkınma*, ..., s.10.

¹⁴⁴¹ *Ulus*, 2 Son Kânun 1937, s.1.; *Ulus*, 2 Son Kânun 1937, s.2.

¹⁴⁴² *Ulus*, 2 Son Kânun 1937, s.2.

bizi kandırarak tarihi ve jeolojik belgeler çoktur."¹⁴⁴³ diyerek beşerî faktörlerin ormanlık alanlara verdiği zararları vurgulamıştır. Tankut, ağaçların kesilmesiyle etrafı yerleşime açılan dere yataklarına kurulan yerleşim alanlarından bahsetmiştir. Bilinçsiz yapılaşmanın doğurduğu sel felaketlerinin köylü üzerinde ağır sonuçlara, büyük zararlara ve maliyetlere yol açtığını söylemiştir.

Köy sakinlerinin güvenlik kaygısı ile köy yerlerini boşaltmaları ve üretimden kopmalarını yıllarca bu şekilde devam ettiğini söyleyen Tankut, Millî Mücadele yıllarında yaşanan isyanların da Anadolu köylüsü üzerinde benzer bir korkuya yol açtığını belirtmiştir. Bu süreçte Tokat'ta bulunduğunu belirten Tankut, o dönemde köy sakinlerinin güvenlik kaygısı sonucu şahit olduğu köy mimarisi hakkındaki gelişmeyi şu sözlerle dile getirmiştir: *"Kemalist ihtilâlinin başlangıcında Tokat taraflarında bulunuyordum. Bu feci sahne yeniden canlanmıştı. Artova'da Kuvayimillîye ile Postacı Nazım'ın şeriat ordusundan müfrezeler çarpıştı. Kaçaklar dağları doldurdu ve köylerden birçok aileler silahlı müfrezelerin gelemeyeceği yerlere çekildi. Şimdi kaza merkezi olan Sulusaray'da yatacak mahfuz bir oda arıyordum. Koca köyde toprak üstünde bir tek oda vardı. Diğerleri hep yerin içinde ve gömülü vaziyette idiler."*¹⁴⁴⁴

Anadolu'daki köy yerleşimlerinin ekonomik ve demografik gelişme ile küçülme süreçlerini değerlendiren Tankut, göçebe Türkmenlerin Anadolu'ya gelip yerleştikleri bölgeleri ve temel ekonomik faaliyetleri olan hayvancılığa değinmiştir. Koyun besleme, yün dokuma ve kökboyacılık alanında gelişen Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenlerini örnek veren Tankut, hayvancılığa dayalı üretimin Anadolu'ya yayılmış Türkmen nüfusu tarafından başarıyla yaygınlaştığını ifade etmiştir. Hayvancılıkla uğraşan Türkmen nüfusu üzerinde baskıların zamanla arttığını ifade ederken baskıların başlangıç noktasını da 1473'teki *Otlukbeli Savaşı* olarak göstermiştir. *"Şeriatçı zihniyet"* olarak tanımladığı Osmanlı'nın bu tarihten itibaren Karakoyun Türkmen köylerini, Anadolu'daki merkezi otoritenin önünde engel olarak gördüğünü ve onlar üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştığını belirtmiştir.¹⁴⁴⁵

Bu sırada Anadolu'nun birçok yerinde eş zamanlı baş gösteren Celali isyanlarının, baskılı tedbirlerin arttırılmasında ayrıca etkili olmuştur. Bu baskılama bir süre sonra sonuç vermiş ve direnç gösteremeyen Türkmenler köylerini terk ederek başka yerlere göç etmiştir. Tankut yaşananalar ve sonuçları hakkında: *"Ve Türk köylüsü ister istemez tarlasını başka yere kaldırıyor. O başka yerin neresi olduğunu bu günkü köylerimizin yanında ve yöresinde görebiliriz. O tarlalar ne hırs tatmin edebilen ne aç doyurabilen, kısır, kurak ve çorak yerlerdir."*¹⁴⁴⁶ demiştir. Bu yeni ve elverişsiz yerlerde refah, huzur ve üretim istikrarının bir türlü

¹⁴⁴³ Ulus, 2 Son Kânun 1937, s.2.

¹⁴⁴⁴ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.25.

¹⁴⁴⁵ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.26- 27.

¹⁴⁴⁶ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.27.

sağlanamadığını böylece köy yapısının iyice bozulduğunu ifade etmiştir. Bu düşüncelerine, Osmanlı'daki Türkmen aşiretlerin iskân politikasını eleştiren Dadaloğlu'nun Türkmenleri kastederek söylediği “*Avşar Elleri*” isimli koşmasının iki dördürlüğüne yer vermiştir.¹⁴⁴⁷

Yükselme devrindeki köy ve meskûnlarının ekonomik ve üretim araçlarının kısa bir değerlendirilmesinden sonra kronolojiye bağlı kalan Tankut, Anadolu'nun iskânına ve iktisadi gelişimine hayat veren kara ve deniz transit ticaret yollarının önemini kaybetmesiyle köylerin yaşamış olduğu trajik sonun böylece başladığını belirtmiştir. Duraklama döneminin siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı ile uzun süren sonuç alınmayan askeri seferler, beraberinde toplumsal temelde sorunları gittikçe artırmıştır. Dış ticaret açığının, artan masrafların, bitmeyen askeri seferlerin ve tımarın bozulmasının yol açtığı ekonomik kayıpları dengelemek için vergiler arttırılmıştır. Ağırlaşan vergi yükünden kaçmak için göç eden köylüler, küçük gruplar halinde dağınık şekilde yeni yerlere yerleşmişlerdir. Bu yeni yerleşim noktalarının çoğunluğu ıssız ve kıraç yerler olmuştur. Tankut, bu tercihin nedeni de kendilerini adeta unutturmak isteyen köylülerin sert tabiat koşullarına, yırtıcı hayvanlara ve eşkıya saldırılarına karşı taşıdığı güvenlik kaygısı olduğunu belirtmiştir. Tankut bu yeni yerleşim tipini şöyle tarif etmektedir: “*Meskenlerin mühim bir parçası toprak içinde idi. Diğer yarısı öbürüne yaslanıyordu. Kurt hücumuna karşı at yığıları kafa kafaya gelerek sıkı bir daire yaparlar. Köy evleri de tıpkı öyle birbiri üzerine abanarak bir küme yapıyordu. Bu küme çok defa bir kaplumbağaya benzer. Çok alçak kapılardan hangi ocağın başına gidebileceği kestirilemez. Ve tek bir dam halinde olan köyün üst sathındaki bacaların hangi kapıya ait olduğunu mal sahipleri bile söyleyemezler. Pencere yok gibidir. Işık ve hava verme vazifesi bacalara ve kapılara bırakılmıştır. (...) Evler, dört kuru ve sıvasız duvardan ve bir alçak tavandan ibarettir. Kendileri bu inlere dam derler.*”¹⁴⁴⁸

Yeni yerleşim yerlerinin yakın zamana kadar varlığına işaret eden Tankut, ziyaret ettiği Sivas civarında böyle köy yerleşimlerine sıkça rastladığını aktarmaktadır. Köy evlerinin fiziki özelliklerinin yanı sıra yapı malzemelerine de değinmiştir. Bu yapıdaki yerleşim tipinin deprem başta olmak üzere doğal afetlere karşı dayanıksız olduğunu belirten Tankut, evleri taşıdığı fiziki özelliklerine göre dört kısma ayırmıştır. Bunlar; mutfak ve odalardan oluşan yaşam alanı -*Ocak başı*, gıdaların muhafaza edildiği- *Ambar*, *Samanlık* ve *Ahır*'dır. Dayanıksız malzemelerden yapılmış ve iç içe geçmiş bu yaşam alanlarının özgür ruhlu, geniş düzlüklerde dinamik bir yaşam tarzına alışkın Türklerin hislerinde ve karakterlerinde zamanla olumsuz etkilere yol açtığını belirtmek için aktardığı şu tespitleri dikkat çekicidir:

¹⁴⁴⁷ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*,..., s.28.

¹⁴⁴⁸ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*,..., s.29.; Hasan Reşit Tankut, “Köylerimizden Parçalar- 17 nci Asırdan Başlayarak Anadolu'da Köy Durumu”, *İzmir'de Köycülük (Emirler ve Öğütler Dergisi)*, (2), İzmir: Temmuz 1944, s.37-38.

“Asırları dolduran korku hayatı ve kanlı kovalaşma Anadolu köylerinde bir kalabalıktan ve insandan kaçma (misanthropic) ahlâkı yarattı. Zorla ihtiyar ettiği uzletin içinde her gün alnını çarptığı tabiat şiddetleri, tabiat kısırlığı ve akıbet kaygısı Türk köylüsünün ırkî ve ezeli neşesini yüzünden sıyırıp alınca azmi de gevşedi. Yarın güneşin nasıl doğacağını bile kestiremiyordu. Bu ruhî hâlet, ruhî kansızlık yapar. Müptelâlarında iradesizlik, tereddüt ve ümitsizlik hâkimdir. (...) Mistik tarikatların orada tutunabilmesi işte bu sebeplerdendir. Birbirinin en mahrem hareketlerini sezecek ce en pes seslerini duyacak kadar yakında ve bitişik yatan aileler hususiyetlerinde koyun koyunadırlar. Fazla olarak bir de hayvanlarla bir arada yatmak mecburiyeti var. Bu havayı teneffüs ede ede batınlar değişmiştir, asırlar yaşamış bir halkın eğer maymunlaşmamış olduğuna hayret ediyorsanız, bunu Türk kanının hürmete değer özlüğünde arayınız. (...) Türk köylüsü -küçük ve perakende köylerden bahsediyorum- tamamiyle benci (égoïste) ve fertçi (individüaliste) bir ahlâka sahip olmuştur.”¹⁴⁴⁹

Tankut, bahsettiği köy tipinin büyük kazanç sağlayacak tarımsal ve hayvansal üretime elverişli yapıda olmaması nedeniyle bu yerleşim yerlerindeki insanların da basit ve günübirlik ihtiyaca yönelik uğraş verdiklerini yazmıştır. Köylünün normal koşullarda yapabileceği üretim faaliyetlerini maddeler halinde (sebze-meyve yetiştiriciliği, kümes hayvancılığı, arıcılık, dokumacılık vb.) sıralayan Tankut, bu üretim çeşitlerine yerleşim yerlerinin elverişsiz fiziki yapılarını engel olarak göstermiştir. Basık, havasız evlerin yaşam kalitesini düşürdüğünü ve çoğu ölümle sonuçlanan ciddi sağlık sorunlarına neden olduğu gibi, aile huzurunun bozulmasına ve düşmanlık duygusunun artmasına da yol açtığını söylemiştir.¹⁴⁵⁰

Anadolu’daki köylerin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimi anlatan Tankut, dönem itibarıyla Türk köylüsünün sahip olduğu bir arada yaşama ve birlikte üretime katılma duygusunun kaybolduğunu, bu duygunun yerini ise bireyselliğin ve egoizmin aldığını dile getirmiştir. Bireysellik beraberinde bencil ve yalnızlığa alışmış bir yerleşim anlayışını doğurmuştur. Çoğu yerlerde iki evden oluşan dağınık bir yerleşim meydana gelmiştir. Tankut’a göre Meşrutiyet yıllarında artan bu dağınık ve sayıca az olan yerleşim tarzını, idareciler de korumuş ve desteklemiştir. Bunun sebebi ise asayişin daha kolay sağlanması olmuştur. Bireyselliğin ön planda olduğu dağınık yerleşim şekli kontrol edilemeyen bir tarımsal ve hayvansal üretimi de doğurmuştur. Sadece kendine yetebilen bu üretim modeli, doğal alanların ve kaynakların tahribatını da arttırmış ya da doğal kaynaklar egoist bir anlayışla

¹⁴⁴⁹ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.31.

¹⁴⁵⁰ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.32-33.; Hasan Reşit Tankut, “Köylerimizden Parçalar- 17 nci Asırdan Başlayarak Anadolu’da Köy Durumu”, *İzmir’de Köycülük (Emirler ve Öğütler Dergisi)*, (2), İzmir: Temmuz 1944, s.39-40.

hoyratça kullanılmıştır. Köylerin küçülme nedenleri ile köy demografisinin dağılımı meselesinin toplumsal yapıya çok zarar verdiğini ifade eden Tankut, köylülerin yaşadığı gıda problemlerinin temelinde ise değindiği küçülen köyler ile bitişik evlerin inşasını neden olarak göstermiştir.

Tankut, Anadolu'daki köy yerleşimlerini ve sakinlerini tarihi sürece bağlı kalarak eleştiriyi ele almasındaki amacını, ideal köy yerleşimi ve sakinlerinin nasıl olması gerektiğini ortaya koyma çabasıyla açıklanabilir. Sorunları ortaya koyan değerlendirmelerden sonra: *"Bu köylerin kalkınması ve birer istihsal birimi (unitê) haline getirilmesi için ne lâzımdır?"* sorusuyla çözüm önerilerine geçen Tankut, çözüm için atılan önemli adımlardan biri olarak 19. yüzyılda taşrada başlatılan eğitim yatırımlarını örnek göstermiştir. Meşrutiyet devrinde medreselerin yanında yüksek eğitim kurumları rüştiye, idadi ve köy mekteplerinin açılması oldukça önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu adımlar halk tarafından memnuniyetle karşılanmış ve halkın teveccühünü kazanmıştır. Eğitimin taşrada başlatılması ve köylünün bu sürece dâhil edilmesine, Cumhuriyet yıllarında da artan özenle devam edilmiştir. Tankut'un paylaştığı verilere göre Cumhuriyetin ilk yıllarında köylerdeki eğitimin durumu: *"Cumhuriyetin on beşinci yılında 4.935 köy mektebinde 6.802 öğretmen ve 387.141 çocuk buluyoruz. Böylece okutma gayretinin ve okuma hevesinin göğüs kabartacak derecede yükseldiği anlaşıyor."* şeklindeydi.¹⁴⁵¹

Köy okullarındaki eğitimin kalitesini ve niteliğini ele alan Tankut, köy kalkınması için açılan okulların verimli bir eğitim sunması gerektiğini söylemiştir. Okuyucuya bıraktığı şu notuyla: *"Bu yazı sırf köy kalkınması bakımından kaleme alındı. Talim ve terbiye ile hiçbir ilgi düşünülmemiştir."* yazdıklarının sadece köy kalkınması temelinde düşünülmesi gerektiği vurgulanmıştır. *"Küçük köyleri okutsak acaba kendilerine gelebilirler mi?"* sorusuyla köy kalkınmasında önemli bir tedbir olarak sunulan eğitimin aynı zamanda insanî bir yanın da bulunduğunu söylemiştir. Bu nedenle, Meşrutiyet yıllarından beri taraftar toplayan bu görüşün taşrada uygulanması için köy mektepleri kurulmuştur. Cumhuriyetle birlikte bu anlayış devam ettirilmiştir. Bu adımın doğal sonuçlarının köylerde aydınlanma ve bilinçli gıda üretimi olduğunu söyleyen Tankut'a göre kaliteli ve bilinçli tarımsal üretimin artması, köy sakinlerinin eğitimiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu konudaki düşüncesi şu cümlelerle aktarmaktadır: *"Köylü okuyup aydınlanmalı ki bu karanlık inleri bırakarak günlü ve havalı evler yaptırsın, ziraatını düzeltsin. Daha verimli ziraat usullerini, hayvanını ıslah etmeyi, çok süt, temiz yağ, yağlı peynir, iri yumurta, beyaz bal almak yollarını cahil kaldığı müddetçe elbette ki öğrenemez."*¹⁴⁵²

Çözümün sadece köy okullarının açılmasıyla bitmediğini savunan Tankut, daha da önemli meselenin bu okullarda ders vermeye yetkili, istekli ve yetenekli

¹⁴⁵¹ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.34-37.; Hasan Reşit Tankut, "Köylerimiz- 19 uncu Asırdan Başlayarak Anadolu'da Köy Durumu", *İzmir'de Köycülük (Emirler ve Öğütler Dergisi)*, (3), İzmir: Ağustos 1944, s.28-30.

¹⁴⁵² Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.37.

öğretmenlerin görevlendirilmesi olduğunu belirtmiştir. Bu konuda kaygı hissettiğini anlaşılan Tankut, aksi takdirde köylerdeki okullaşmaya rağmen işin ehli olmayan gönülsüz öğretmenlerle istenilen sonuçların alınamayacağını söylemiştir. Cumhuriyetle birlikte başlatılan köy kalkınmasına dönük hamlelere rağmen istenilen manada değişimin henüz sağlanamadığını ve kırsalda sorunların hala devam ettiğini bazı somut örneklerle açıklayan Tankut, şahit olduğu birtakım gelişmeler hakkında şu değerlendirilmelerde bulunmuştur: “(...) köy halkının mektup, makbuz, senet yazdırmak için bile şehirlilere müracaat mecburiyetinde kalmaları, son zamanlarda köy kâtiplikleri için bir tek mektebi mezunu bulunmaması dikkat bakışımızı çekmedi. Bu bir hakikattir, fakat neden bu hakikatle karşı karşıya gelelim? Hoca mı okutamıyor, çocuk mu okumuyor? Her iki suale de aleyhte cevap verilemez. Çünkü iyi yetişmiş, hevesli öğretmenlerin, istekli ve kabiliyetli köy çocuklarıyla gerçekten sevindirici bir çalışma yaptıklarını çok fena müşahade edenlerimiz oluyor.”¹⁴⁵³

Yaptığı ziyaretleri sonucu: “(...) çok iyi ve çok yakından tanırım” dediği Anadolu’daki köy sakinlerinin günlük konuşma sırasında çok az sayıda kelime kullandıklarını belirten Tankut, bu sayının beş yüz kelime olduğunu söylemektedir. Ona göre günlük konuşma dilinde millî bir kültürün halk tarafından yaşatılması ve ifade kolaylığı için bu sayının üç bin kelime olması gerekmektedir. Tankut, köylerin kalkınması meselesine köyün yerleşim yeri, evlerinin şekli, nüfusu, eğitim ihtiyacı ve bilinçli üretim ile bütüncül bir şekilde yaklaşılması gerektiğini savunmuştur. Alınacak tedbirlerin başarılı olabilmesinin ise sistemli ve planlı bir programla sağlanacağını ifade etmiştir.¹⁴⁵⁴

Eğitimin köy kalkınmasındaki önemine değinen Tankut, ayrıca köylerde kalkınmanın diğer bir unsuru olarak görülen ve –özellikle küçük el sanatlarında- uygulanması gereken işbaşında eğitim modeli üzerinde durmuştur. Cumhurbaşkanı İnönü’nün köy meselesiyle yakından ilgilendiğini ve yurt gezileri sırasında (Kastamonu, İnebolu ve Çankırı) temasta bulunduğu köylülere gösterdiği yaklaşımı değerlendiren Tankut, Millî Şefin gezi sırasında karşılaştığı köylüye yönelttiği; üretim, kar ve tasarruf miktarı hakkındaki soruların amacını: “*Millî Şefin karnı tok, sırt pek ve gönlü ferah köylü vatandaş istediğini...*” sözleriyle açıklamıştır. Köylerde küçük düzeyde yürütülen dericilik ve deriye dair ürün üretimi ve dokumacılık gibi el sanatlarının yaygınlaşması ve bu gayretlerin ülke ekonomisine kazandırılması için belirli bir kalite standardını yakalaması gerekmektedir. Bunun için lazım gelen mesleki eğitimlerin verilmesine önemle eğilmelidir. Dokumacılık yapacak fabrikaların büyük şehirlerde büyümesi için taşrada dokumacılığın gelişmesi gerektiğini söyleyen Tankut, mesleki eğitim imkânı sağlandığı takdirde köy kalkınmasının sağlanabileceğini ileri sürmüştür.

¹⁴⁵³ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.37-38.

¹⁴⁵⁴ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.38-39.

Tankut köy kalkınmasının gerçekleşmesi için sunduğu kurtuluş reçetesini şu maddelerle aktarmıştır: “Köylüyü köyüne ısındırmak için köy hayatını sevilir bir dereceye getirmek ilk ve baş işlerdendir. Bence bütün bu kurtarıcı teşebbüsler önce:

- 1) Türk köylerinin yurt coğrafyasına göre yerlerini,
- 2) Türk köylerinin kuruluş şekillerini,
- 3) Köy evlerinin yapıma tarzını,
- 4) Yerine göre köy istihsal tipini,
- 5)Devlet işi olarak köycülük çalışması plânını tespit eylemekle başlamalıdır.”¹⁴⁵⁵

Tankut, köy kalkınması hususunda gerekli gördüğü noktalar ile uygulanması gerekenleri anlattıktan sonra daha çok tabiatın, yaşam koşullarının ve üretim faaliyetlerinin köy sakinlerinin kişilik yapıları üzerinde yarattığı etkilere değinmiş ve sosyolojik tahlillerde bulunmuştur. Köy yerleşimlerinin yer ve fiziki mekân bakımından taşıdığı potansiyelinin aynı oranda köy üretimine de etki ettiğini savunan Tankut, asgari düzeyde yaşam koşullarının yine asgari düzeyde bir üretimi mümkün kılacağını belirtmiştir. Tankut’a göre dağınık yerleşim tipinin neden olduğu sorunlar köylü üzerinde de olumsuz etkide bulunmakta ve sakar, kaşları çatık, umutsuz, nefret besleyen, bencil ve güvensiz özelliklere sahip kendi tipolojisini meydana çıkarmaktadır. Bu duruma etki eden en önemli unsur dağınık köy yerleşimidir. Dağlık bölgelerde çok sık olan bu yerleşim şekli yüzünden çoğu kez iş gücü gereksiz yere harcanmakta ve eğimli araziler nedeniyle ulaşımın hızı, üretimin kalitesi ve miktarı düşmektedir. Bu konudaki görüşleri şöyledir: “(...) Bu dağınık, perişan ve perakende istihsal hayatı, köylüsüne bir vasıf kazandırdı: derbederlik. Zavallı köylü iş hayatının yarısından çok fazlasını yamaçtan yamaca koşup gelmekle geçirir. (...) Bu derbeder istihsal hayatı dağ başı veya ufak köylerimizin halkını hem mizantrop hem özcü yaptı. (...) Sevgi ve esirgeme yalnız sulbî evlâda, emniyet yalnız çok yakın akrabaya daraltılmıştır.”¹⁴⁵⁶

Dağınık yerleşimin, sosyolojik bir sonucu olarak kadın-erkek kavramını da etkilediğini ifade eden Tankut, bu durumun yol açtığı doğal bir iş bölümünden bahsetmiştir. Üretim, erkekler tarafından ev idaresi ve düzeni ise kadınlar tarafından yürütülmektedir. Tankut, köylerdeki yoğun mesai ve hane halkının sayıca kalabalık olması sonucu çocukların ilgisiz büyüdüklerini söylemiştir. “Evin içinde ve dışında sakarlık ve suratsızlık göre göre büyüyen her fert kendi gönlü içinde karanlık bir adamdır.” sözleriyle yeterince ilgiyle büyümeyen çocukların ileriki hayatlarında sahip olduğu ruh haline değinmiştir. Buna ilave olarak çok eşliliğin ailede yarattığı huzursuzluğun da çocukların kişilik özellikleri üzerinde olumsuz etkileri olduğunu savunan Tankut, çok eşliliğin sorunlara neden olan diğer bir yönüne de babanın vefatı sonrası yaşanan miras paylaşımı meselesini örnek olarak göstermiştir. Kavgayla sonuçlanan derin ayrılıklar çoğu kez köyden şehirlere doğru göçlere neden olmaktadır. Tankut’un köy sosyolojisini anlattığı şu cümleleri dikkat çekicidir: “(...)

¹⁴⁵⁵ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.40-41.

¹⁴⁵⁶ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.41-42.

Kadın mala sahip çıktığı, idareyi kolaylaştırdığı için, erkek evlât iş başarıp, düşmanlık karşılayabildiği için, kız çocuğu kocaya satılabildiği için sevilir."¹⁴⁵⁷

Dağınık köy tipinin yarattığı olumsuzlardan sonra köylerdeki imece kültürüne değinen Tankut, kolektif bilinçle yapılan bu eylemin temelinde karşılıklı sevgi, saygı, iş birliği ve yardımlaşma duygularının olduğunu söylemiştir. Köy yerinde imece usulü ile yapılan üretim ve kışlık hazırlıklar; pamuk, tütün, buğday toplama, tarhana dökmek, yufka açmak, bulgur çekmek, pekmez kaynatmak gibi işlerden bahsetmiştir. Değirmen başında buğdayın işlenmesi sürecinin köylerde genç kızlar ile erkeklerin katıldığı bir eğlence ritüeli halinde yapıldığını belirtmiştir. İmece usulü sayesinde en ağır işlerin üstesinden kolaylıkla ve eğlenilerek gelindiğini belirten Tankut, genç kız ve erkeklerin katılımlarıyla gerçekleşen bu tür etkinliklerin aynı zamanda evlilikle sonuçlanan birlikteliklere aracı olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁴⁵⁸

Tankut, köy yerleşimlerinin köy sosyoloji üzerindeki etkilerini anlattıktan sonra şimdiye kadar değindiği sorunlara yönelik çözüm önerilerini de sunmaktan geri durmamıştır. Bu konuda çok eski dönemlere gitmeden ideal köy ve köy üretimi hakkında görüş bildiren yabancılardan başını çektiği nazariyelere değinmiştir. Tankut'un çalışmasında yer verdiği ve insan ile yaşadığı toprak arasındaki ilişki biçimini farklı nedenlerle açıklayan görüşlerin sahibi bazı bilim adamları ve görüşleri şunlardır: İnsan-toprak ilişkisini, beşeri coğrafyanın değiştirilemez şartlarıyla izah eden *Ritter*, bu ilişkiyi sadece yaşanan bölgeyle açıklayan *Ratzel* ile meseleyi insanın üretim çabasına bağlayan *Vidal de la Blache*, insanların yerleşim ve üretim sürecinin başat rolünü tamamıyla yaşanan coğrafyanın etkisi ile açıklayan Kanadalı coğrafyacı *Griffith Taylor* ve "*insan, tabiatın hizmetçisidir.*" diyen *Bacon*, Tankut'un görüşlerini referans aldığı kişiler olmuştur.

Bu bilgilerden sonra altı ilkedен biri olan *Devletçilik* ilkesine değinen Tankut'a göre köylerin kurulacağı ideal yerlerin tespiti işi, yerleşimin kurulması için gerekli altyapının sağlanması ve üretim engellerini ortadan kaldırılması süreci bizzat devlet eliyle sağlanmalıdır. Devletin müdahil olduğu bu tür uygulamaların dünyanın birçok yerinde olumlu sonuçlar verdiğini belirten Tankut, bu görüşüne Alman hükümetinin buğday üretiminden verim elde etmek için üretimi kontrol altına alarak laboratuvar ortamında iklim ve toprak yapısına uygun yetişebilen yeni bir buğday çeşidini bulmasını örnek göstermiştir.¹⁴⁵⁹

Dünya üzerinde köy yerleşimi ve üretimini anlatan nazariyeler hakkında bilgi verdikten sonra: "*(...) şimdi bizim köylerin toprak üzerindeki yerleşme ve çalışma şekillerine geelim.*" ifadesiyle konunun merkezine dönen Tankut, Anadolu'daki köyleri kuruldıkları yerin etkisiyle üretim ve ekonomik faaliyetlerine göre şu on üç başlıkta toplamıştır: *1-Kuru ziraat yapanlar, 2-Sulu ziraat yapanlar, 3-Sanayi ziraatı*

¹⁴⁵⁷ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.43- 44.

¹⁴⁵⁸ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.44- 46.

¹⁴⁵⁹ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.47-49.

yapanlar, 4-Meyveci, sebze ve bostancı köyler, 5-Bağcılar, 6-Çerçi köyler, 7-Gezginci san'atkârlar, 8-Gurbetçiler, 9-Büyük ziraat yarıcıları, 10-Maden işçileri, 11-Davarcı köyler, 12-Orman içi köyleri ve 13-Nakliyeci köyler şeklindedir. Bu sınıflandırmanın her bir maddesi için kısaca açıklamalarda bulunan Tankut, nüfus yoğunluğu ve gelirlerine göre köyler arasında refah içerisinde olanın da yoksul kalanın da olduğuna dikkati çekmiştir. Özellikle nüfus bakımından kalabalık köyler başta gelmek üzere tümünü müreffeh kılmak için gerekli adımların devlet tarafından atılmasını savunan Tankut, bu görüşünü şu cümlelerle desteklemiştir: *“Onları bu anormal yaşayış tarzına tıkpı saplayan tarihî sebepler Cumhuriyetle beraber ortadan kalkmış bulunduğu için yumuşak ve şefkatli devlet eli ile yurt coğrafyası içinde tabiatın arz ettiği imkânları vasıflandırıp köylüye göstermek ve onları o imkânlar üzerinde toplamak elbette ki bizim vazifemizdir.”*¹⁴⁶⁰

Köyler için kalkınma ölçütlerini başlıca üç maddede toplayan Tankut bunları: 1-Köy kurulma yeri, 2-Köy kurulma şekli ve 3-Köy nüfus hacmi şeklinde sıralamıştır. Bu unsurlar, köy üretimine ve ekonomisine doğrudan etkide bulunmaktadır. Tankut'un burada en önemli gördüğü madde, üçüncü sıradaki köylerin nüfus yoğunluğudur. Tankut'a göre köy sakini, doğa ve iklimle uyumlu üretimi yapmalı ve ileriye düşünerek üretimin sürekliliğini sağlamalıdır. Bunun için de gerekli fiziki güce ve zihinsel birikime sahip olmalıdır. Tankut, köylerde bir arada yaşamının doğurduğu kaçınılmaz mekânsal ihtiyaçların varlığından bahsetmiştir. Köyü meydana getiren ve sakinlerinin barınma, eğitim, sağlık, ibadet, beslenme, su gibi temel ihtiyaçlarını karşılayacak mekânların varlığını zorunlu görmüştür. Köyde olması gereken; ev, sağlık ocağı, okul, cami, çeşme, çeşitli meslek grupları (nalbant, demirci, marangoz, berber), kasap, fırın, kahve gibi tesisler ve kamusal alanlar bu ihtiyaçlardan bazılarıdır. Köy nüfusu arttıkça bu ihtiyaçlar kendiliğinden belirir ve vücut bulur. Bu şekilde yapılaşmış köylerin zenginleştiğini belirten Tankut, zenginliği sadece iktisadi açıdan değil aynı zamanda dil ve görgü kuralları bakımından da yakalandığını söylemiştir.¹⁴⁶¹ Tankut'un savunduğu kırsaldaki nüfusun tüm ihtiyaçlarına cevap verecek bu köy organizasyonu, yapısı gereği çağdaşlaşmayı hedefleyen modern Cumhuriyet fikirleriyle örtüşmektedir.

Köylerin gelişimi için gerekli olan faktörlerin tamamını bir araya getirmenin zorluklarına değinen Tankut, köy nüfusunun oranını önemli görmüş ve bu konuyu daha anlaşılır kılmak için istatistiki bilgilere başvurmuştur. İdeal köy yerleşiminin yüz hane ve beş yüz nüfus olması gerektiği üzerinde duran Tankut, bu sayının altındaki küçük köylerin devlet tarafından iyi planlanmış ve zamana yayılmış bir göçe tabi tutulması gerektiğini söylemiştir. Nüfusu, belirtilen sayının altında olan köylerin ise büyük köylere taşınması gerektiğini savunmuştur. Bu şekildeki köy yerleşimlerinin, kalkınma hamlesini gerçekleştirmesinin mümkün olmadığını planlı ve altyapısı hazırlanmış iyi bir göçle bu küçük köylerin de kurtarılacağını yazmıştır.

¹⁴⁶⁰ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*,..., s.49-52.

¹⁴⁶¹ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*,..., s.52-54.

Küçük köylerin yerleşime ve kalkınmaya uygun olan bir noktada birleştirilmeleri ya da kendisine yakın büyük köylere entegre edilmeleri işinin, düzenli işe yarar bir plan gerektiren zor bir iş olduğunu belirten Tankut, bu yüzden de devletin bu işi üstlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ciddi maliyet gerektiren bu işin planlama sürecini: *“ameliyat, müddet, tarz ve masraf”* şeklinde dört maddede tarif eden Tankut, bu aşamalardan sonra izlenecek yol hakkında ise: *“Köylere toplanmak suretiyle kalkınma nisabı kazandırmak millî bir meseledir. Ve Türkiye’de yüz hanelik köy esastır. Köy işi on beş senelik bir planla halledilecektir. (...) her vilayet, mıntıkası dâhilindeki köyleri yaşayış ve çalışma tiplerine ayırdıktan sonra bunlardan (strateji, ticaret yolları, iktisat icapları, nüfus siyaseti, sıhhat ve kültür talepleri gibi ana davalar bakımından) esas köy yapmak istediklerini tespit eder. Tespit edilen bu köyler nüfus mevcutları ne olursa olsun yerlerinden oynatılmayacak, diğer küçük köyler plan ve zaman hududu içinde bunlara eklenecektir.”*¹⁴⁶² ifadelerini kullanmıştır.

Yeni köy yerleşimlerinin doğru bir şekilde seçilmesi gerektiğini söyleyen Tankut, daha önceki yaşam alanından koparılacak köylünün öteden beri edindiği deneyim ve yaşayış tarzının göz ardı edilmemesi gerektiğini de ifade etmiştir. Böyle bir durumda gerekli kalkınma başarısının sağlanamayacağını, Sovyet Rusya döneminden bir örnek ile anlatılmıştır. Tankut, sadece tarım ve hayvancılık üretimine odaklı Dağıstan bölgesindeki köylülerin, devlet tarafından bölgede açılan kumaş fabrikasında çalışmaya rağbet etmemeleri sonucu fabrikanın kapatılmak zorunda kaldığını söylemektedir. Bu nedenle devletin birleştirme ya da göç süreçlerini bizzat yönetmesi ve köylülerin mağduriyet yaşamaması için gerekli tedbirleri almasının önemli olduğunu savunmuştur.¹⁴⁶³

Köy tiplerinin oluşmasında tarihteki örneklerine değinen Tankut, dünyadaki köy tiplerini maddelerle anlatmıştır. Tankut’a göre Çinliler göçebe halinde yaşam sürdüren Türklerin akınlarından kurtulmak ve onları kontrol altına alıp zamanla Çinlileştirmek için köyler kurmuşlardır. Türkleri toprağa bağlayıp, tarıma teşvik eden Çin politikası zamanla sonuç vermiş ve bazı Türk boyları bu nedenle Çin egemenliğine girmiştir. Yine Romalılar, Suriye ve Arap bölgelerinde hâkimiyetlerini pekiştirmek için kontrollü bir yerleşim şeklini uygulamıştır. Su kaynaklarının hayati önem taşıdığı bu bölgelerde önce bir su kuyusu açılır sonra da yanı başında bir karakol kurulurdu. Romalılar böylece yaşam için gerekli olan iki önemli unsur su ve güvenliği tesis etmiş oluyordu. Bu adımdan sonra böylece su kuyusunun etrafında yerleşimler oluşmaktaydı. Tankut’un bu örneklerle dikkat çekmek istediği nokta, köy yerleşimlerin itici unsuru tabiat ve iklim olarak görülse de en önemlisinin devletin mali desteği ve doğru yönlendirmesi olduğudur.¹⁴⁶⁴

¹⁴⁶² Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.55-56.

¹⁴⁶³ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.57.

¹⁴⁶⁴ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.57-58.

Tarihte yaşanmış köy yerleşim tipinin oluşturulmasındaki farklı yöntemlerin örneklerinden sonra köy tiplerini etkileyen iki etki, iklim şartları ve coğrafi koşullardan bahsederek konuya devam etmiştir. Tankut, her köyün yerleşimini etkileyen kendine has şartları olduğunu söylemiş, iklim ve coğrafyadan bağımsız olarak sadece kuruluş bakımından köy tiplerini şu sekiz başlıkta toplamıştır:

- “1-Köycükler; bunlar beş on haneden ibaret olduğu için kuruluşları belli bir plâna tâbi değildir. Biz bu köylerin düşmanınız. Ancak dağ başlarında sığınak, su boylarında geçit, maden başlarında işçi gibi hususi vaziyetleri olanları da takviye ederek muhafazaya mecburuz.
- 2-Cadde köyleri; uzun bir şoşenin iki tarafında yayılmış olan evlerin teşkil ettiği köylerdir. Avrupa’nın düz ovalarında yaşayan ikinci köyler ekseriya bu tipi üstün tutarlar.
- 3-Çayır köyleri; bunlar evlerini bir hilâl veya daire şeklinde çok geniş bir çayırın etrafında ve tek sıra olarak kurarlar. Buralarda daha ziyade kümes ve ehlî hayvan yetiştirilir. Bunlar da düz ovalardadır.
- 4-Meydanlı köyler; bunlar nakliyeciler ve nispeten az çiftçi köylerdir. Meydanları han avlusuna benzer. Meydanda umumi malı kuyu, yalak, ocak gibi esaslı şeyler vardır. Evler ekseriya birbirine daha çok yakın olarak meydana kuşatır. Bahçeleri az ve hep arka taraflarındadır. Evlerinin cepheleri menzilhaneleri andırır. En çok, kuru ve sağlam yer üzerinde kurulurlar.
- 5-Su boyu köyleri; nehrin iki tarafında seyrek yapılı, bol bahçelidirler. Su akıntısına göre dolap, nehirde su alan kuyu veya havuz kullanırlar. Sebzeci ve meyvecidirler.
- 6-Bostanlı köyler; bu köylerde her ev işlettiği arazinin ortasındadır. Ziraatın yalnız sebzeçilik kısmını yaparlar. Manejli kuyuları, bostan dolapları veyahut nöbetleme istifade edilir akarsuları vardır. Bostanlar bitişik, fakat evler çok aralıktır.
- 7-Etek köyleri; orman veya çıplak dağ eteklerinde kurulmuş olanlardır. Bunlar arazinin dalgasına göre ya upuzun ya çatallı veya uç uca bitişik parçalardan mürekkep mahalleli olurlar. Bir sırtın iki yamacında veya bir derenin iki bayırında ekli vaziyette olurlar. Evler o kadar seyrek olmamakla beraber yine bahçelidirler.
- 8-Kümeleme köyler; bunlar kasaba taslakları olup daha ziyade çerçi, köy ustaları ve ev içinde el işi yapanlara mahsustur.”¹⁴⁶⁵

Tankut yaptığı bu sınıflandırmanın iklim, coğrafya ve yapı malzemesinin tipine göre değişebileceğini, tüm köy tipleri arasında en önemlisinin ve detaylı incelenme gerektiren “Koyuncu köy tipi” olduğunu belirtir. Bu nedenle Anadolu’daki köy kalkınmasının en önemli tipi, koyuncu köylerini iyi bir incelemeye tabi tutmanın doğru olacağını söylemiştir. Buradan hareketle köy yerleşimleri için koyunculüğün önemini ortaya koyan bilgiler vermektedir.

Tankut, köylerde küçükbaş hayvancılık yetiştiriciliğine ayrı bir önem vermiştir. “Bizde koyunculuk her şeyden önce gıda, sağlık, zekâ ve enerji meselesidir.” diyerek, nitelikli beslenmeye dikkat çekmektedir. Ona göre etle beslenen köylüler, tahıl ile beslenen köylülere göre daha güçlü, neşeli, zeki ve

¹⁴⁶⁵ Hasan Reşit Tankut, Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır, ..., s.59-60.

çalışkan olur. Kullandığı: “Bizi ufalıp gitmekten, eriyip bitmekten kurtaracak tedbirlerin başında etli gıda vardır. Harikulâde gayretimizi, asla kırılmayan azmimizi ve sönmeyen neşemizi beslemek için köylümüze et yedirmek yolunu arayacağız ve etli gıdalar ildir ki ilahi Türk zekâsı köy evlerinin içinde yeniden canlanacak ve Türk emeği feyizli verimine hızla başlayacaktır.”¹⁴⁶⁶ sözleriyle koyunculuğun teşvik edilmesi ve desteklenmesini önemle savunmuştur. “Atın olduğu gibi koyunun da anavatanı Turandır.” ifadesini kullanan Tankut, Orta Asya’dan itibaren koyunun Türklerin edebiyatında bir figür olarak yer aldığını, kayda değer bir geçim ve kazanç sağlayarak ekonomik bir değer taşıdığını belirtmiştir.¹⁴⁶⁷ Koyunculuğun zamanla yerini tarıma bıraktığını ve bu nedenle tarımsal üretim odaklı köylerin sayısında giderek artış olduğunu söylemiştir. Tankut, Anadolu’da koyuncu köyleri yerleşim yerine, üretim şekillerine ve iklimlerine göre şöyle sınıflandırmıştır:

- 1) Sade koyuncu yerli köyler
- 2) Yarı ziraatçı koyuncu köyler
- 3) Koyuncu göçer köyler,

İklim özelliklerine göre:

- 1) Step
- 2) Soğuk bölge
- 3) Sıcak bölge¹⁴⁶⁸

Türkiye’deki coğrafik farklılıklara ve iklim çeşitliliğine bağlı olarak koyunculuğun bölgeden bölgeye farklı şekilde yapıldığını belirtmiştir. Orta Anadolu’da step koyunculuğu, karasal iklimin yaşandığı Doğu’da: “ağıl içi ve yayla başı” olarak tanımladığı soğuk bölge koyunculuğu, Güney Doğu Anadolu’da ise daha çok süt ve süt ürünleri için sıcak bölge koyunculuğu yapılmaktadır. Ancak bu üretimin yeterli miktarda olmadığını belirten Tankut, et tüketiminin şehirlerde daha çok olduğunu bu anlamda tüketim dengesinin sağlanması gerektiğini önermiştir.¹⁴⁶⁹

Köylerdeki tarıma ve hayvancılığa dayalı üretimin niteliksel açıdan desteklenmesi gerektiğini savunan Tankut’a göre ilk önemli adım, üretim araçlarının modernize edilmesi şeklinde atılmalıdır. Köylerde besi hayvancılığı için bakım, barınma ve beslenme alanlarının yenilenmesi gerektiğini, bu sayede de hayvancılığın gelişeceğini öne sürmüştür. Bu görüşlerini gezdiği Trakya’daki köylerde, Trakya Umumi Müfettişliği’nin köycülük politikalarının başarılı sonuçlardan bahsederek desteklemiştir. Bölge Müfettişi Kâzım Dirik ile yaptığı köy ziyaretlerinde yapılan çalışmaların başarısını planlı köy yerleşimine bağlayan Tankut, köy evlerinin üretim

¹⁴⁶⁶ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*,..., s.67.; Hasan Reşit Tankut, “Koyuncu Köyler”, *Köye Doğru*, (28), 15 Ağustos 1941, s.9.; Hasan Reşit Tankut, “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, *Ulus*, 10.2.1939, s.9.

¹⁴⁶⁷ Hasan Reşit Tankut, “Koyuncu Köyler”, *Köye Doğru*,..., s.10.

¹⁴⁶⁸ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*,..., s.68-70.; Hasan Reşit Tankut, “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, *Ulus*, 12.2.1939, s.9.

¹⁴⁶⁹ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*,..., s.71-81.; Hasan Reşit Tankut, “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, *Ulus*, 12-13-14.2.1939, s.9.

ve barınmaya elverişli fiziki niteliklere sahip olması gerektiğini söylemiştir. Modernize edilmiş tarım ve hayvancılık, ideal köy yerleşimi ve köy evleri şartlarının sağlanmasıyla köylerde istenilen kalkınmanın sağlanacağını, Trakya'daki örnekleriyle göstermeye çalışmıştır. Tankut, Anadolu'da üretimde zayıf, barınmada problemlili ve gıdaya ulaşmada sorun yaşayan köylerin yüzde sekseninin böyle planlı köy yerleşimi politikasıyla refaha ulaşacağını savunmuştur.¹⁴⁷⁰

Gıdaya ulaşma meselesinin dengeli beslenme için önemli olduğunu düşünen Tankut, bu sorunun aşılması gereken ilk iş olduğunu savunmuştur. Et başta olmak üzere süt ve süt ürünlerinin üretim merkezlerinin köyler olmasına rağmen bunlardan yeterince faydalanamayan köylülerin, bu durumu bir çaresizlik olarak kabullenmiş olmalarını eleştirmiştir. Devletin yürüteceği planlı köycülük politikalarıyla onları bu çaresizlikten kurtarılması gerektiğini ifade ederek hükümetin bu sorumluluğu üstlenmesini istemiştir. Koyun sayısının daha arttırılması için gerekli tedbirler alınırsa hem köy refahının hem de ülkenin ihracat gelirlerinin artacağını söyleyen Tankut, bu konudaki düşüncelerini şöyle aktarmıştır: *“Köylerimizi yeniden kurmak ve köylü hayatını yeniden teşkilâtlandırmak için tavsiye ettiğim iskân veya köy bankasının koyunculukta da koruyucu ve kurtarıcı tesiri büyük olacaktır.”* Bununla birlikte, köylünün bu iş için gerekli sermayeye sahip olmadığını bu yüzden de devletin çeşitli desteklerle sürece dâhil olmasını tavsiye etmiştir.¹⁴⁷¹

Tankut, bu noktada tasavvur ettiği sosyal devletin özelliklerini ve vatandaşlarına karşı yerine getirmesi gereken sorumluluklarını şu ifadelerle açıklamıştır: *“Devlet vatandaşı olduğu yerde kollayacak ve ona önce insanlık haklarını sağlayacak ve sonra medenî haklarını gerçekleyecektir. (...) Günümüzün insanları ister şehirde ister köyde yaşasın kendini idare edenlerden şunları ister: karın, göz ve gönül doyurucu bir tokluk, her mevsime göre sırtı peklik, ışığı ısı ve havası yerinde iyi döşenmiş bir ev, sokaktan banyosuna kadar temizlik, belirli saatler içindeki işine kendini verebilecek kadar kafa, gövde ve gönül rahatlığı, her türlü bağdan engelden, külfetten uzak eğlence saatleri. Nihayet yaşama süresince işini kolaylaştıracak bilgiler veren her şeyi tamam okul.”*¹⁴⁷²

Anadolu'nun tarih boyunca önemli bir hayvancılık ve tarım potansiyeline sahip olduğunu açıklayan Tankut, bu düşüncelerine Hitit dönemindeki üretim faaliyetlerini örnek göstermiştir. *“Eti devrinde Anadolu'da bütün kanunlar çiftçi bir memleketin ihtiyaçlarına göre düzenlenirdi. Tarım, hayvan yetiştirme bu ekonominin merkez noktasını yapıyordu.”*¹⁴⁷³ sözleriyle, Hitit yöneticilerinin köylüleri üretime

¹⁴⁷⁰ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*,..., s.60-66.; Hasan Reşit Tankut, “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, *Ulus*, 8.2.1939, s.9.

¹⁴⁷¹ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*,..., s.82-89.; Hasan Reşit Tankut, “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, *Ulus*, 17-19.2.1939, s.9.

¹⁴⁷² Hasan Reşit Tankut, *Köy ve Kalkınma*,..., s.20.

¹⁴⁷³ Hasan Reşit Tankut, *Köy ve Kalkınma*,..., s.7.

teşvik ettiğini bu yüzden köylülerin refah seviyelerinin iyi olduğunu ve bu sayede gıda problemlerini de yaşamadıklarını söylemektedir.¹⁴⁷⁴

Görüldüğü üzere Tankut köy meselesini; tarih, fiziki ve beşeri coğrafya ve sosyolojiden istifade ederek etraflıca bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Sadece köy yerleşimlerinin sahip olduğu sosyo-ekonomik, imar ve bayındırlık sorunlarına değinmemiş aynı zamanda ideal köylerin sahip olduğu ekonomik potansiyellere değinerek çözümler de sunmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde Tankut'un köy üzerine yaptığı çalışmaları, tek parti hükümetinin o dönem köy politikalarına hem fikir hem de önemli veriler sağlayabilecek az sayıdaki girişimden biri olarak değerlendirilebilir.

2.7. Eğitim, Gençlik ve Öğretmenlere Dair Fikirleri

Tankut'un hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemi eğitim kurumlarında okumuş olması, onu önemli kılan diğer özeliğinden biridir. Bu nedenle her iki dönemin eğitim anlayışını mukayese edebileceği gibi ideal eğitimin nasıl olduğunu da ortaya koyabilecek birikime sahiptir. Eğitime dair görüşlerini, geçirdiği tecrübelerden ve İsviçre'ye yaptığı ziyaret esnasında edindiği gözlemlerinden faydalanarak aktarmıştır. Tankut, bürokrasi ve siyaset sahasındaki faaliyetlerinin yanı sıra akademisyen kimliği ile hayatının önemli bir bölümünde eğitimle hep yakından ilgilenen biri olmuştur. Bu nedenle, eğitime dair önemli bir birikime sahip olmuştur. Tankut, Cumhuriyet döneminde eğitim alanında yapılan inkılapları ve çağdaş eğitim kurumlarını, dönemin öğrencileri için önemli bir şans olarak görmüştür. 1936 yılında DTCF'de edebiyat öğrencilerinde okuttuğu *“Türk Dil Bilgisine Giriş”* isimli ders için yazdığı kitabın önsözünde ilk öğrencilerine hitaben, Türk inkılâbının eğitim alanındaki başarısından etkileyici bir dille bahsetmiştir. Tankut, önsözünde ifade ettiği:

“Tarih-Dil-Coğrafya Fakültesinin ilk talebesi olan sizler çok bahtiyar bir devirde ve en müsait şartlar içinde ilim yapacak ve öğreneceksiniz. Hemen arkanızda ve bitişik mazide vatandaşların ufku çok karanlık ve çok dardı. Onlar bir türlü inkişaf edemeyen şuurlarını kullanırken mütereddit, neşesiz ve korkak idiler. Evet... Beyinler görünmeyen ve esrarlı merkezlere ipliklenmiş iradeler dumura uğramış gibi idi. Fikir, hâdise ve eşya hep heyulâ, hep insanın başına yıkılacak ve üstüne devrilecek karanlık kesafetler gibi idi. Siz bu öldürücü âlemi tanımadınız. Korkudan uzak, hurafeden uzak alabildiğine geniş ve ışıklı bir âlem içinde şuurunuz, beyniniz ve iradeniz tamamıyla ve sıhhatle sizin olarak ilme atılıyorsunuz. Büyük Türk inkılâbının neşe ve saadet çocukları, sizi tebrik ederim.

¹⁴⁷⁴ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*,..., s.82-89.; Hasan Reşit Tankut, “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, *Ulus*, 22.2.1939, s.9.

Aynı mazhariyete biz öğretenler de ermiş bulunuyoruz. Her iki taraf bu kurtuluşu inkılâba ve inkılâbın şefi, kumandanı ve yapıcısı Atatürk'e borçludur."¹⁴⁷⁵

sözleriyle Osmanlı dönemindeki eğitimin içinde bulunduğu şartları eleştirirken, Cumhuriyet devrimleriyle geline noktasından övgüyle bahsetmiştir. *"Fakültelerimiz ve yüksekokullarımız her türlü övgüye lâyık bir durulma ile seçkin bir gençlik donatmaya başladı. Bütün bunlar güven ve sevinç temelleridir."*¹⁴⁷⁶ ifadeleriyle yükseköğretimde geline noktaya dikkat çeken Tankut'a göre eğitim, hedef belirleyen ve bireyleri dış dünyaya hazırlayan programlı bir süreçtir. Bu sürecin asli unsurlarını; eğitim modeli, aile, öğrenci ve öğretmen olarak gören Tankut, bu paydaşların süreç içerisindeki rollerini örneklerle değerlendirmiştir.

Tankut, ilk eğitimini daha önce değinildiği gibi sınıf ortamının olmadığı informal bir şekilde almış, daha sonra okulla buluşmuş biridir. Bu nedenle, insan hayatında temel eğitimin ne denli önemli olduğunu yaşayarak öğrenenlerdendir. Cumhuriyetin eğitim hamlesinden ve kurduğu çağdaş eğitim kurumlarından övgüyle bahseden Tankut, bir ülkede uygulanması gereken ideal eğitimin ancak tutarlı politikalarla sağlanabileceğini düşünmektedir. Bu konudaki fikirlerini, dünyada eğitim modeli örnek alınan ülkelerden biri olan İsviçre eğitim sistemindeki bilgilerle örneklemiştir. Eğitime dair görüşlerini ziyaret ettiği İsviçre ile Türkiye arasında kıyaslama yaparak dile getiren Tankut, Türkiye'de uygulanması gereken eğitim modelinde, ilkokullardan itibaren çocuklara teorik yığınların yerine pratik becerilerin kazandırılması gerektiğini savunmuştur. Ancak böyle bir eğitim modellemesiyle öğrencilerin küçük yaşlardan itibaren bilgi ve becerilerini kullanabilecek düzeye gelebileceğini savunan Tankut, İsviçre'nin yakaladığı başarının kaynağını, bilgiyi pratiğe dönüştüren bu eğitim modeli olarak değerlendirmektedir.

İsviçre'de çocukların temel eğitimi, okul-anne iş birliğiyle duygusallıktan uzak, profesyonelce yürütüldüğünü, Türkiye'de ise annelik içgüdüsünün çocuğun temel eğitiminde çoğu kez öne çıkarak bu süreci engellediğini ileri sürmüştür. *"Eğitimci duruma geçebilmiş olan İsviçreli annenin elinde çocuğun gövdesi ile beraber aynı zamanda içyapısı ve şahsiyeti de büyümeye başlıyor. Ana ile birlikte sosyal dikkat, resmî düzen elbirliği ederek çocuğun benliğini daha genç yaşlarda iken tamamlıyorlar. Böylece çocuk hayata göz yumduğu zamana kadar iyi vasıflı insandır."*¹⁴⁷⁷ cümleleriyle, İsviçre eğitim modelinde paydaş olan annenin, öğrenme sürecinde aldığı önemli görevini ortaya koymuştur.

Tankut'a göre eğitimde başarılı sonuçlar getiren yöntemlerden biri de çocuk sevgisinin süreç içerisinde işlenmesidir. *"Çocuk kendi faaliyeti yoluyla eğitilmelidir."* diyen Tankut, ailede başlayan eğitim sürecinde yaparak, yaşayarak

¹⁴⁷⁵ Hasan Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri, Birinci Kitap: Türk Dil Bilgisine Giriş*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul:1936, s.3.

¹⁴⁷⁶ Hasan Reşit Tankut, *Maraş Yollarında*, ..., s.70-71.

¹⁴⁷⁷ Hasan Reşit Tankut, "İsviçre'de İlköğretim", *Öğretmen*, ..., s.10.

öğrenmenin daha etkili olduğunu savunmuştur.¹⁴⁷⁸ Örneğini verdiği İsviçre'deki çocukların, doğru eğitim uygulamalarıyla başından itibaren özgüveni yüksek bireyler olarak yetiştirildiğini söylemiştir. Türkiye'de ise çocukların sahip oldukları özgüveni ve yeteneğini, ilgisizlik ve yanlış eğitim uygulamalarıyla zamanla kaybettiğini kurduğunu: *"Küçük bir köye gidiniz, orada üç yaşına kadar her çocuk şehirdekilerden çok zeki bakışlıdır. Aynı çocuğun bakışları beş yaşında anlayış nurunu fark edebilecek derecede kaybeder. Dokuz yaşına geldiği zaman -o yaştaki şehirli çocuğa bakarak- saf, hatta ahmaktır."* cümlelerle ifade etmiştir.¹⁴⁷⁹

Tankut, aşırılık-serbestlik ikileminin çocuk eğitiminde zararlarının olacağını, onun yerine dikkatle kurulacak bir dengenin başarılı sonuçlar vereceğini ileri sürmüştür. Bu konuda: *"Çocuk esirgeyici bir baskıya muhtaçtır. Yine çocuk bir saygı borcu tanınmalıdır. Bunları duymadan ve bilmeden başına buyruk büyüyenler yani kendi kendini yetiştirenler hayat yolunda daima hızlı yürümüşlerdir. Fakat bunların iki sondan birine varmaması için talihin egemen ve kesin bir müdahalesi şarttır."*¹⁴⁸⁰ ifadelerini kullanmıştır.

Çocukların yaratıcı ve hayal dünyalarının zengin olması için yaşayarak öğrenmenin gerekli olduğunu düşünen Tankut, ifade ettiği: *"(...) Çocuğa kazandırılan şahsiyet; onun sonuna kadar arkadaş, hamisi, desteği, dayanağıdır. Şahsiyetine sahip olan genç hayatın hiçbir inelgesinde ne kimseye beni kollayın diye el uzatır ne de yapışmak için kuvvetli bir el bekler."*¹⁴⁸¹ cümleleriyle temel eğitimin çocuğun ileriki yaşamında belirleyici etkisine dikkat çekmiştir. Bireyin, çocukluk yıllarında almış olduğu temel eğitimin katkısıyla, gençlik döneminde daha özgüvenli ve başarılı olabileceğini söylemiştir. Buradan hareketle, Türkiye'de eğitimin her yere ve her kişiye ulaştırılmasını hayati bir mesele olarak görmüştür. Özellikle taşrada çocukların eğitim ihtiyacının karşılanması gerektiğini savunmuştur. Ancak Tankut, sadece okul yaparak, öğretmen göndererek ve kitap okutarak başarı sağlanamayacağını söylemektedir. Hatta Anadolu'da Okulu, öğretmeni ve ders materyali olan köylerde yaşayan halkın buna rağmen hala mektup, dilekçe vb. gibi işler için kasabalara gelmesini eleştirmiştir.¹⁴⁸² Bu nedenle, hedefleri ve yöntemleri olmayan bir eğitim sürecinin yerine, nitelikli bir eğitim modelinin uygulanmasıyla daha başarılı sonuçlar alınacağını belirtmiştir.

Tankut, her şeye rağmen Türk gençliğine duyduğu umudunu ve güvenini korumaktadır. Türk gençliğinin durumu hakkında: *"Ben gençliğimizin iyi yetişmekte olduğuna inanıyorum. Maarif kadromuz genişledikçe kuvvetleniyor. Son on yılın verimini takdirle ve saygıyla anmamak elden gelmez. Böyle olmakla birlikte gençlik için kuvvetli bir ruh ve sarsılmaz iradeye ihtiyaç olduğunu ilgililerin anlamış olması*

¹⁴⁷⁸ Hasan Reşit Tankut, "İsviçre'de İlk Öğretim-Çocuk Eğitimi", *Öğretmen*, ..., s.19.

¹⁴⁷⁹ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.39.; Hasan Reşit Tankut, *Köy ve Kalkınma*, ..., s.11.

¹⁴⁸⁰ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.7.

¹⁴⁸¹ Hasan Reşit Tankut, "İsviçre'de İlk Öğretim-Çocuk Eğitimi", *Öğretmen*, ..., s.10.

¹⁴⁸² Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.38.

tabiidir. Bence çalışma yönlerini ararken ufkun en belirsiz noktasına atılan ve çatmak için olayların en çetinlerini üstün tutmak karakterinde gençler yaratmak asıldır.”¹⁴⁸³ ifadelerini kullanmıştır. Tankut’a göre olaylara pozitif yaklaşan ve güçlükler karşısında yılmayan azimli bir gençlik yetiştirilmelidir. “Bülbül gibi şakıyan, güzel ve temiz dış görünüşlü, çok bilgili genci nasıl istiyor ve makbul tutuyorsak sert hareketli şahinler gibi süzülmesini bilen, yenmek içi güçlükler arayan, sağlam ruhlu gençleri yaratmayı da öylece ulusal bir ödev bilmeliyiz.” ifadelerinden, gençlerin tek bir karaktere sıkıştırılmaması gerektiğini, hayatın her türlü durumuna hazır bireyler olarak yetiştirilmelerini savunmuştur.

Türk inkılâbının neticesinde kurulan çağdaş eğitim kurumlarında yetişen Türk gençliği için: “Türk gençliği iş ve fikir alanına taşmaya başladı. Her bilgi dalında eğitimini tümlemiş genç ordularımız var.”¹⁴⁸⁴ diyen Tankut gençleri, Türk inkılâbını koruyacak ve geleceğe taşıyacak en önemli dinamik güç olarak görmektedir. Tankut gençler için: “Kemalizm doktrinlerinin feyziyle eşyayı ve hadiseleri oldukları gibi görebilen realist genç nesle gelince o artık delikanlı oldu. Atatürk’ün kurmak istediği (Tükel Sosyete) nizamına hizmet onların gönül dolduran aşklarıdır.”¹⁴⁸⁵ ifadelerini kullanmıştır.

Yücel dergisi tarafından 1937 yılında okuyucuları için uzun soluklu bir anket çalışması yürütmüştür. Ana teması “sanat ve gençlik” olan ve “Kültürlülerin Görüşü” başlığıyla yayımlanan anketin muhataplarından biri de Tankut olmuştur. Dergide, Tankut’un görüşlerine geçmeden önce baş harflerinden (B.K.Ç.), Behçet Kemal Çağlar tarafından Tankut’tan övgüyle bahseden şu satırlar, onun gençlere örnek olabilecek bir figür olarak tanıtmaktadır: “Hasan Reşit Tankut, Atatürk hamlesinin bilgi saflarında yer alan ve gençliğinin en hoyrat zamanlarını bile ideal uğrunda en ücra vatan köşelerinde hizmet ve tetkikle geçiren bu ağabeyimiz, Türk ocaklarındaki müfettişliğinden bu günkü profesörlük çalışmalarına kadar her zaman gençlikle temasını muhafaza etmiş, Türk gençliğinin hususiyetlerini en iyi kavramış münevverlerimizden biridir. Onun da bizim davamızı müdafaa eder olması şevkimizi bir kat daha arttıracak bir müjdedir.”¹⁴⁸⁶

Tankut, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yürütülen toplumsal eğitim seferberliğinin en önemli diğer bir unsuru olarak öğretmenleri görmüştür. O, eğitim sürecinin başarılı olmasının ön koşulunu, iyi yetişmiş öğretmenlerin varlığına bağlamıştır. Cumhuriyet devrinin yetiştirdiği öğretmenleri, iyi yetişmiş ve hevesli olarak değerlendirmektedir.¹⁴⁸⁷ Öğretmenleri: “Orta çağ Türk adsızları gibi yarattıkları büyük eserlerin alt tabakasında kaybolup gitmeye razı olmuş kahramanlardır.”¹⁴⁸⁸ şeklinde tanımlayan Tankut, özellikle köy okullarında görev

¹⁴⁸³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.11.

¹⁴⁸⁴ Hasan Reşit Tankut, *Köy ve Kalkınma*, ..., s.3.

¹⁴⁸⁵ Hasan Reşit Tankut, “Gençlik, Sanat ve İnkılâp”, Yücel, ..., s.99.

¹⁴⁸⁶ Behçet Kemal Çağlar, “Kültürlülerin Görüşü”, Yücel, (33), Ankara: Son Teşrin, 1937, s.98.

¹⁴⁸⁷ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, ..., s.38.

¹⁴⁸⁸ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.11.

yapanlar için de: “*Hele köylerde çalışanları kutlamamak büyük suç olur.*”¹⁴⁸⁹ diyerek bu meslek grubunun ihmal edilmemesi gerektiğini savunmuş ve öğretmenleri nitelikli bir eğitim sürecinin tartışmasız bir paydaşı olarak değerlendirmiştir.

2.8. Edebi Yönü

Çok yönlü kişiliğiyle Tankut, birçok alanda yazılar kaleme almıştır. Yazılarının yoğunluk kazandığı dönem özellikle Türk Tarih ve Dil Tezlerinin ortaya atıldığı döneme denk gelmiştir. Bu nedenle yazılarında genellikle tarih ve dil sahasındaki konuları ele almıştır. Bu, Türk inkılâbına hizmet etmeyi görev bilmiş dil heveslisi bir inkılâpçı aydın için olağan bir durumdur. Daha önce değindiğimiz gibi, yazılarında disiplinler arası bir yaklaşımı kullanmıştır. Yazın sahasında Tankut’u önemli kılan bir diğer özelliği de edebi yönüdür. Özellikle hikâye ve denemelerde Türkçeyi büyük bir ustalıkla kullanmıştır. Yazılarında yer yer betimleme yeteneğinin ön plana çıktığını görmekteyiz. Anlattığı konuların satır aralarında bazen siyasi mesajlar veren Tankut, güçlü bir üslup ve kaleme sahiptir. Bu etkileyici özelliklerini -ister akademik amaçla yazdıkları olsun ister farklı nedenlerle kaleme aldıkları olsun- kitaplarında, köşe yazılarında görmekteyiz.

Tankut’un Güneş Dil Teorisi’nin unutulduğu ve dil çalışmalarının da artık bir düzene kavuştuğu dönemde teori dışında kaleme aldığı yazıları bir hikâye örneği olarak *Ulus*’ta yayımlanmıştır. Tankut’un alışılmış dil yazılarının dışına çıkıp, hikâye formatında kaleme aldığı “*Tılsımlı Saat*” başlıklı yazısı bunlardan biridir. Hikâye, gazetenin 15 Ekim 1948 tarihli baskısında dördüncü sayfada yer almıştır. Yazıda ismini vermediği ama İstanbul’da cimriliğiyle tanınmış birinin başından geçen bir olayı anlatılmaktadır. Tankut yazısında hâkim anlatıcı kişi olarak hikaye kahramanı için, Osmanlı’nın son dönemlerinde devlet ricalinde önemli görevlerde bulunmuş ünlü bir paşanın oğlunu profil olarak seçmiştir. Anlatımında vefat ettiği anlaşılan hikâyenin kahramanı; konaklarda büyümüş ve iyi eğitim alması için yabancı uyruklu özel hocaların eğitiminden geçen cimri bir karakterdir. Tankut’un anlatımında; iyi planlanmış bu eğitim sürecinden hiçbir fayda sağlamamış ve olabildiğince cimri hatta tutumsuz biri haline gelen bir hikâye kahramanını görmekteyiz. Hayatını cimrilik üzerine bir yaşam tarzına dönüştürmüş bir tiplere olarak karşımıza çıkmaktadır. Şık giyimli ve otomobil sahibi olmasına rağmen onu görünce suratı asılan tanıdıkları için tam bir uyanık-cimridir. Tankut dış görünüşünde neşeli bir tavra sahip bu kişinin iç dünyasında tam tersine bir çöküntü yaşadığını yazmıştır.

Hikâye kahramanının çocukluğunu geçirdiği konakta sevdiği ve anlaştığı tek kişi olan aşçı başı Hamparsum adındaki kişiyle bir saat üzerinden kurduğu yakınlığı anlatılmıştır. Hikâyede geçen dört kapaklı *Lokomotif* markalı saat, hikâye kahramanının çocukluk anılarında önemli bir yer tutmaktadır. Aşçı başı ilerleyen yaşına bağlı olarak emekli olunca saati hikâye kahramanına bırakmıştır. Hamparsum, “*Paşazadem*” diye hitap ettiği hikâye kahramanına saati teslim ederken: “(...)

¹⁴⁸⁹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.11.

paşazadem, bu saat tılsımlıdır. O beni çok şeyden kurtardı. Onu sakın atma. Bir gün seni dardan kurtaracaktır.”¹⁴⁹⁰ demiştir. Hikâyenin başlığı olan *Tılsımlı Saat* ismini buradan almaktadır.

Tankut girişte bu bilgileri verdikten sonra devamında okuyucunun dikkatini hikâyenin yaşandığı Ankara’ya çekmiştir. Yazıda; Tankut’un bir Cumhuriyet başkenti Ankara hakkındaki düşüncelerinden kısa ipuçları bulunmaktadır. Tankut, Cumhuriyet idaresi ile yeniden imar edilen Ankara için: “(...) *Ankara yeni yapılıyordu. Kalenin dibindeki yangın yerlerinde hummalı bir çalışma vardı. Her örenin koynundan yeni bir evin genç, güler ve sağlam yapısı yükseliyordu. Ankara ihtiyar bir babanın biricik ve son çocuğu idi. Hepimiz ona çok düşkündük. Her haliyle ilgileniyorduk. O günlerde Ankara’nın seherini ve şafak sökümlünü seyretmeye doymuyorduk.*”¹⁴⁹¹ ifadelerini kullanmıştır. Hikâyenin başka bir yerinde yine Ankara için şu cümleleri kurulmuştur: “(...) *Ankara seherinin sedefsi maviliği ve çelik serinliği dağılmış ufukta şafağın yangını başlamıştı. Bozkır henüz otlu ve çiçekli idi. Bu bodur ve cılız otlardan, çiçeklerden tatlı bir toprak kokusu hüznü böcek çığılığı kabarıyordu. Ankara kalesinin eteklerinde yarı yapılmış yeni binalar, gelincik tarlası gibi kırmızı idi.*”¹⁴⁹²

Tankut’un aktardığına göre hikâye kahramanı ile bir Ankara sabahında karşılaşmışlar. Hikâye, otomobiline bindiği bahsi geçen kişi ile Atatürk Orman Çiftliği’ne doğru yaptıkları kısa bir yolculuk esnasında aralarında geçen diyaloglarla devam etmektedir. Tankut aralarındaki konuşmaları şu cümlelerle aktarmaktadır: “(...) *Rahmetli elinin cebine soktu. Meşin örme bir kösteğe bağlı kocaman bir saat çıkardı. Kapaklarını açtı. “Daha Erkenmiş!” dedi. Elindeki dört kapaklı lokomotif markalı bir gümüş saatti. “Hamparsum’un dediği mucize daha görünmedi mi?” dedim. O çocuk gibi naralı bir çığılık kopardı. “Yoksa size anlatmadım mı? dedi. Saati eldivenli avucunun içinde sağ yanağına yapıştırarak anlatmaya başladı.*”¹⁴⁹³

Yazının bundan sonraki kısmı hikâye kahramanın anlatımıyla: “*Tılsımlı Saati*” çalan bir yan kesici ile yaşadığı olay üzerinden devam eder. Karakolda sonuçlanan olayın sonunda hikâyenin kahramanı hem saatine hem de yankesicinin başkalarından çaldığı bir miktar altının da sahibi olur. Kahramanımız kıvrak zekâsı ve uyanıklığı ile yankesiciden bile kazanç elde etmeyi başarmıştır. Bu kazançlı durumu yirmi beş yıldan beridir yanında taşıdığı *Tılsımlı Saate* bağlayan hikâye kahramanı, cebinde hiç parası olmamasına rağmen düzgün giyimi ve konuşması ile on altı tane altın parayı ve saatini aldığı sırada yankesicinin hikâye kahramanı için: “(...) *Kırk yıldır yankesiciyim nasıl olmuş da mesleğin büyük üstadını tanıyamamışım. Pirimiz! Ver elini öpeyim.*”¹⁴⁹⁴ demiştir.

¹⁴⁹⁰ *Ulus*, 15 Ekim 1948, s.4.

¹⁴⁹¹ *Ulus*, 15 Ekim 1948, s.4.

¹⁴⁹² *Ulus*, 15 Ekim 1948, s.4.

¹⁴⁹³ *Ulus*, 15 Ekim 1948, s.4.

¹⁴⁹⁴ *Ulus*, 15 Ekim 1948, s.4.

Yazının kaleme alındığı dönem düşünüldüğünde Türkiye’de tek parti dönemi sona ermiş ve halkın yeni bir siyasal tercih hakkına kavuştuğu yıllardır. Tankut’un aktardığı gibi bu hikâyede geçen köklü aileden gelmiş iyi giyimi ve konuşması ile ilk bakışta güven veren bir kişinin -bir yankesicinin çaldığı başkasına ait altını alması- haksız kazanç elde etmesi dönemin siyasilerine acaba bir mesaj mıdır? Bilemiyoruz. Çoğunlukla dil konulu akademik yazılar kaleme alan Tankut’un hâkim anlatıcı olarak bir hikâye kahramanı üzerinden Ankara’daki iyi giyimli ve iyi konuşan bazı siyasilere mesajlar verme olasılığını da göz ardı etmemek gerekir. Tankut sahip olduğu zengin edebi dil aracılığıyla vermek istediği bazı siyasi mesajları gündelik hikâyeler üzerinden vermiş olması muhtemeldir.

Tankut’un edebi yönünü gösterdiği yazılarından biri de *Tan* gazetesinde “*Lengüistik Bir Seyahat-Güneş Dil Teorisine Göre Elbistan Adının Tetkiki*” başlığıyla yayımlanmıştır. Yazıda; Maraş’a trenle yaptığı bir yolculuğun hikâyesini ve yol arkadaşı ile yaşadığı “*Elbistan*” kelimesinin etimolojik yapısına dair diyalogları anlatılmaktadır. Tankut’un yazısında kullandığı dil daha önceki -dil konulu- yazılarından oldukça farklıdır. Yazısında, Maraş coğrafyasını etkileyici ve büyüleyici bir üslupla ifade ederken güçlü betimlemeler yaptığı görülmektedir. Tankut, Nurhak dağı ve Elbistan ovasını betimlerken aynı zamanda bu coğrafyada yaşanmış tarihi olaylardan da örnekler vermiştir. Yazı, Tankut’un Türkçeyi doğru ve etkileyici kullanmasının ve derin tarih bilgisinin bir kanıtı niteliğindedir. Tankut yazısına şu cümlelerle başlamıştır: “*Tren; Türk azminin yerinden oynattığı dağların yarıkları arasında gençlik ve dinçlikten seker gibi ilerliyordu. Bitmez tükenmez tünellerden kurtulur kurtulmaz lokomotif neşeli neşeli öttü. O tıpkı yeni dillenmiş çocuk gibiydi. Zaferle sevinçle ötüyor, durmadan ötüyordu. Artık Maraş-Malatya demiryolunun mühim kısmını arkada bırakmıştık.*”¹⁴⁹⁵

Tankut’un yazısının devamında geçen diyalog bu yolculukta yalnız olmadığını göstermektedir. “*Arkadaşım*” olarak ifade ettiği bir kişiden isim vermeden bahsetmektedir. Bu kişinin gerçekte olan biri mi yoksa Tankut’un yazısında -anlatımı güçlendirmek için- hayali olarak kullandığı bir karakter mi bilemiyoruz. Yazıda geçen diyalog şöyledir: “*Çok hararetli ve heyecanlı konuşuyorduk. Eski devir Türklerinin artarda geldiği ve üst üste yerleştiği bu küçük fakat feyizli ovalarda Lengüistik bakımdan kim bilir ne kadar zengin stoklar vardı. Arkadaşım artık yaklaştık, dedi. Bir istasyon sonra Elbistan’ın Kapuderesi istasyonuna varacağız.*”¹⁴⁹⁶ Tankut’un bu yazıyı kaleme almasındaki asıl gayesinin Elbistan kelimesinin Türkçe bir kelime olduğunu ispatlama düşüncesidir. Yazıların devamına ve içeriğine bakıldığında bu yargıya ulaşmaktayız. Yazı dizisi *Tan* gazetesindeki diğer sayılarda belirli aralıklarla yayımlanmıştır. Tankut’un aktarımı ile yazıda Elbistan adı üzerine geçen diyalog şöyledir: “*Bir Lâhza sustu, sonra ciddi bir tavır alarak ilave etti: -Elbistan kelimesinin de Türkçe olduğunu iddia edemezsin*

¹⁴⁹⁵ *Tan*, 7 Birinci Kânun 1936, s.1.

¹⁴⁹⁶ *Tan*, 7 Birinci Kânun 1936, s.1.

ya. İşte bu bal gibi Arapça bir kelimedir, bahçe manasınadır. Hem de sebzesi, meyvesi, çiçeği çok bol sulu bir bahçe. Ben oraları tanırım. Elbistan, Ceyhan'ın kaynağında ve Nuruhak yani "Tanrının nuru" dağının eteğindedir. Arap'ın kastettiğinden daha yeşil daha güzel bir bahçe."¹⁴⁹⁷

Bu konuşmadan sonra Tankut aynı fikirde olmadığını ifade edince yol arkadaşı iddiasına şu cümlelerle devam etmiştir: "*İnat etmekte hiç te hakkın yok. Elbistan Arapça değilse Araplaşmış bir Fars kelimesidir. Araplaştığının en belîğ burhanının başında görüyoruz. El edatı Arap'ın tasarruf silâhlarından başlıcasıdır ve onun takıldığı kelime mutlaka ya Arapçadır ya Araplaşmıştır*" dedi. *Susuyorduk.*"¹⁴⁹⁸

Tankut'un yazısında: "(...) *Dik bakışlarında aynı zamanda hem hiddet hem merhamet ışığı seziyorum*" dediği yol arkadaşıyla yaşadığı böyle bir diyaloga yer vermesindeki amacı belki de dil çalışmalarının devam ettiği o dönemde toplumdaki genel bakış açısını yansıtmak içindir. Tankut yol arkadaşı ile olan diyaloga devam ederek:

"-Ya sana Elbistan kelimesinin Türkçe olduğunu, Araplık veya Farslıkla hiçbir alakası olmadığını ispat edersem ne yaparsın?

-İspat edersen?

-Evet. Hem de el harfi tarifi içinde olduğu halde Elbistan'ın bir tek kelime ve Türkçe olduğunu ispat edersem?

-(...) Elbistan'ın Türkçe olduğunu ispat edersen her dediğine inanacağım."¹⁴⁹⁹ demiştir.

Yazının devamında bu diyalogdan sonra trenle biten yolculuk Tankut'u istasyondan almaya gelen arabada ve yalnız bir şekilde devam etmiştir. Yazının bu bölümünde başta bahsettiğimiz coğrafya için kullanılan etkileyici betimlemelere şu şekilde devam edilmiştir: "*Otomobilim; omuz omuza vermiş sıra dağların sık serisi arasında uzun bir vadiyi takip ediyordu. Manzara hem güzel hem de vahşi idi. Dağlar çok avantür yapmış, doymuş, kanmış insanlara benziyorlardı. Hem sakın hem müstehziydiler.*"¹⁵⁰⁰ Tankut yazısında yolculuk yaptığı coğrafyanın tanıklık ettiği birkaç tarihi olaydan da bahsetmiştir. Olayları aktarırken kaynak vermeyi ihmal etmemiştir.¹⁵⁰¹ Yazının bu kısmı onun tarihe duyduğu meraktan beslenmiştir diyebiliriz. Bahsettiği tarihi olayları şöyle aktarmıştır:

¹⁴⁹⁷ Tan, 7 Birinci Kânun 1936, s.1.

¹⁴⁹⁸ Tan, 7 Birinci Kânun 1936, s.3.

¹⁴⁹⁹ Tan, 7 Birinci Kânun 1936, s.3.

¹⁵⁰⁰ Tan, 7 Birinci Kânun 1936, s.3.

¹⁵⁰¹ Tankut'un yazısında Herodotos'tan faydalandığı görülmektedir. Bununla birlikte kullandığı kaynaklardan birkaçı: "*Georges Gouy, Origine Et Evolution de l'Homme*" ve diğeri de "*La Préhistoire La Capitan*" ve *F. de Saussure, Cours de Linguistique Générale*" şeklindedir. Tankut Fransızca'yı iyi bildiği için kullanılan iki kaynaktan faydalanmıştır. Bkz.: Tan, 7 Birinci kânun 1936, s.3.; Tan, 29 Birinci Kânun 1936, s.3.;

“Evet onlar eteklerine takılmış uzanan bu yolun üzerinde ne kadar muhteşem ordular ne korkunç seferler görmüş, tanımış idiler. Kuvvetli bir Mısır ordusuyla Ramses; İskitleri kovalayarak Kafkas’a ve Kolhis’e¹⁵⁰² buradan geçmişti. Eti hükümdarı Suppililüma ve Mursil’in orduları Suriye ve Filistin’e bu yoldan inmişlerdi. Asur hükümdarı 3100 yıl önce Malatya’yı vurduktan sonra bu yolu takip ederek yukarı Ceyhan vadisine inmiş ve Tala’da kendini bekleyen yirmi bin kahramanı vurmuştu. Daha eskilere doğru; tarihin içinde dalıp gitmiştim.”¹⁵⁰³

Tankut seyahatte bulunduğu güzergâh için -okuyucunun dikkatini çekmeye yönelik- tarihi olayları referanslar göstererek anlatımını güçlü ve ilginç kılmayı başarmıştır. Ana amacı; Elbistan kelimesinin Türkçe olduğunu tespit etmek olan bu yazıda Tankut, doğduğu toprakların anlam dünyasındaki yerini akıcı bir anlatımla aktarmıştır. Yazının devamında; Nurhak dağından *“çok dik ve heybetli”* olarak bahseden Tankut, tepesindeki beyaz örtüyü *“bir köpük yığını”* olarak tarif etmiştir. Nurhak dağının tepesinde *“beyazlara bürünmüş peri âlemleri yaşar”* diyerek, yaptığı bu değerlendirmeden sonra yeniden bahsi Elbistan kelimesine getiren Tankut: *“Galiba Albistan adını yaratan psikososyoloji’ye bu beyaz ve sihirli dağın zirvesinden aşarak varacağız.”¹⁵⁰⁴* demiştir. Anlatımına, Nurhak dağından sonra sessiz ve gürültüsüz aktığını ifade ettiği Ceyhan nehri ile devam eden Tankut, Elbistan isminin ortaya çıkmasına Ceyhan nehrinin de etkili bir motif olarak değerlendirmiştir. Tankut yazının son kısmında, Elbistan kelimesi için şu cümleleri kullanmıştır: *“(…) Bağlar, bahçeler içindeyiz. Tatlı açık renkli kayalar ve onların dibinden kaynayıp birer çocuk şakraklığıyla akan gümüş sular. Ve nihayet deniz renkli Ceyhan ve deniz dalgalı büyük bahçe. Elbistan burasıdır. Bu son manzara arkadaşım gibi birçoklarımı aldatan bu bahçe görünüşü bu zavallı Türk kelimesini, Albistan’ı öz milliyetinden ve hakimî hüviyetinden uzun müddet mahrum etti. Biz şimdi ona; gerçek manasını ve gerçek morfolojisini bulup vermek vazifesini yapacağız.”¹⁵⁰⁵* demektedir.

Tankut yazılarında Türkçeyi edebi bir ustalıkla kullanmıştır. Yazılarında anlatımı güçlü kılacak söz sanatlarına başvuran Tankut’un güçlü betimlemeler ve akıcı bir dille kaleme aldığı yazılarından biri de: *“Bir Çöl Hikâyesi- Büyüdükçe Acılaştan Kimseler İçin”* isimli hikâyesidir. Hikâyede çocukluklarını birlikte geçirmiş üç arkadaşın başından geçenleri eğlenceli bir dille anlatmaktadır. Bedevi kültüründe geçen hikâyede, büyüdükçe kendilerine yabancılaşan *“Kays”* ismindeki

¹⁵⁰² Kolhis kültür havzası içerisinde günümüzde Rusya’nın Karadeniz kıyılarından başlayıp Ordu’yu içine alarak doğuda Gürcistan’ı güneyde Çoruh Nehrine kadar uzanan coğrafyadır. Bölge ismini burada kurulan antik çağdaki Kolhis Krallığı’ndan almıştır. Bkz.: İbrahim Tellioglu, “Lazlar”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.:44, İstanbul:2019, s.149-150.

¹⁵⁰³ Tan, 7 Birinci Kânun 1936, s.3.

¹⁵⁰⁴ Tan, 7 Birinci Kânun 1936, s.3.

¹⁵⁰⁵ Tan, 7 Birinci Kânun 1936, s.3.

arkadaşlarının yaşadığı bu değişimin sebebini anlamaya çalışan iki arkadaşın başından geçen olaylar anlatılmıştır. Tankut anlatımında kullandığı dil ve üslup sayesinde, okuyucuya hikâyeyi yaşatmış ve adeta hikâyenin bir parçası olduğu hissini vermeyi başarmıştır. Tankut, arkadaşları *Ebukasım* ve *Zeyd* ile aynı koşullarda yaşamış *Kays*'ın değişen hayatı sonrası onlara tepeden bakan tavrını işlemiştir. Arap şeyhlerinin işlerinde çalışarak ekonomik statüsü değişen *Kays*, birlikte yoksulluk yaşadığı arkadaşlarını unutmuş hatta küçük görmüştür. *Kays*'taki bu değişikliği kabullenemeyen arkadaşları *Ebukasım* ve *Zeyd* onun gibi olmak istemişse de sonuç onlar için pek parlak olmamıştır. Tankut çocukluk yıllarını birlikte huzurlu geçiren arkadaşların zamanla değişen şartlarla bozulan ilişkilerini güçlü anlatımı ile aktarmıştır.¹⁵⁰⁶

Yazın işiyle bu kadar iç içe olan Tankut'un türkü sözleri yazdığı (Turan Yolu Türküsü) gibi tasavvuf düşüncesini yansıtan *nefes* türünde bir şiir de yazdığından daha önce bahsetmiştik. Bununla beraber şiire karşı da ilgisi olduğunu ve bazı denemelerde bulunduğunu da görmekteyiz. Kişisel notlarını yazdığı not defterinde ulaştığımız, Arapçadan çevirerek yazmış olduğu şu dördlük böyle düşünmemize neden olmuştur.

*“Ateş yanmayınca çırağ uyanmaz,
Sonra döner de sudan, yanar derdi,
Havlayan her ite bir taş atılsa,
Taşın dirhemi bir altın ederdi.”*¹⁵⁰⁷

Not defterinin başka bir sayfasında geçen ve yine Tankut tarafından Arapçadan çevrilmiş ve Arapçasını da yanına yazdığı şu mısralar dikkatimizden kaçmamıştır.

*“Onun elma yanakta bir beni var,
Mermer üzerine bir damla amber gibi.”*¹⁵⁰⁸

2.9. Sanat ve Sanatçıya Bakışı

Atatürk, çağdaş ama millî değerlerle yoğrulmuş bir kültür ve sanat anlayışına sahip olmuştur. Genç Cumhuriyetin medeni dünya ile entegrasyonuna ve ulusal birliğin sağlanmasında, sanatsal faaliyetlerin katkı sunacağına inanmaktaydı. Bu anlayışla şekillenen sanatsal ürünler adeta Cumhuriyetin dünyaya açılan modern yüzü olmuştur. Tankut'a göre Atatürk'ün sanat anlayışında önem verdiği temel düşünce, Türklük karakterine sahip olmasıdır. O, Atatürk'ün sanatsal faaliyetlerde görmek istediği özellikler: *“Her şeyde her fen kolunda, her ince sanatta bir Türk ışığı bir Türk motifi görmek isterdi. Resmî ve özel her ferdî veya müzik ekibi*

¹⁵⁰⁶ Hasan Reşit Tankut, *“Bir Çöl Hikâyesi- Büyüdükçe Açılan Kimseler İçin”*, *Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)*, (8), Ak-Ün Basımevi, İstanbul: 15 Ocak 1946, s.11-13.

¹⁵⁰⁷ *Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar*, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

¹⁵⁰⁸ *Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar*, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı. Tankut'a ait söz konusu şiir örneklerine çalışmamızın ekler kısmında yer verilmiştir.

sanatlarında, Türk'ün yüreğinden ve dehasından taşmış ışıklarla parlamalıydı.”¹⁵⁰⁹ şeklinde ifade etmiştir.

Atatürk'ün sanat anlayışından etkilenen Tankut, sanatı toplumsal gerçeklikten kopmayan, toplumun dinamiklerinden beslenen ve topluma hizmet eden sosyolojik bir ürün olarak görmektedir. “Sanat sanat içindir” fikrini savunanların, sanatın içinden çıktığı toplumsal gerçekliği yeterince kavrayamadıkları için eleştiren Tankut’a göre sanat, kendine has bir dinamiğe sahip olsa da mutlaka toplumsal izler taşımalıdır. “Eğer duyduklarınızı ve gördüklerinizi; ruhunuzu doldurduktan sonra tespit edebiliyorsanız, siz; şahsınız ve mensup olduğunuz camia ile beraber eserinizin içindesiniz. Eğer gönlünüzü doldurmadan yaptınızsa bu yaptığınız öyle bir kopyadır ki onu artizanlar sizden daha muvaffakiyetle yaparlar.”¹⁵¹⁰ sözleriyle seslendiği sanatçıların, toplumsal gerçeklikten kopmamaları gerektiğini ve ancak toplumsal gerçekliği yansıtan eserlerin ayrıcalıklı bir yer edineceğini belirtmiştir. Tankut: “Eserinizin mevzuunu evvelâ içtimâî muhitinizde ve sonra da sizin şahsî varlığınızda mütalâa ederler ne ben ve ne mensup olduğum camia bahis mevzuu değildir. Ben eserimi sade güzellik ve yalnız ımanite için ibda ediyorum dediğiniz zaman hatanızı yine eserinizde tebarüz ettirirsiniz.”¹⁵¹¹ sözleriyle uyardığı sanatçının, toplumla olan bağını koruması gerektiğini savunmuştur. “(...) sanatkârın şahsiyetini ve ruhî hüviyetini yapan sosyal doktrindir.”¹⁵¹² diyen Tankut, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren büyük bir ilerleme sergileyen sanat ve sanatçının başarısını, Türk inkılâbının bu alana sunduğu fırsatlara bağlamıştır. “Hiçbir devir bu kadar kavrayışlı, bu derece hızlı, bu değerinde muvaffak bir inkılâp görmedi. Büyük Türk inkılâbının bu alamdaki tükelliği cihanın istikbal tarihini asırlarca dolduracak ve içtimâî ideleri heyecanlandıracak esaslar ve safhalar ihtiva ediyor. Geleceğin cihan sanatkârları en güzide eserlerini bu büyük inkılâbın ilhamlarından yardımlanarak yaşatabileceklerdir.”¹⁵¹³ ifadeleriyle, Türk sanatkarının en büyük ilham kaynağının yine Türk inkılâp süreci olduğunu savunmuştur.

O halde feyzini, Türk inkılâbının gücünden alan sanat ve onu icra eden sanatçı nasıl hareket etmeliydi? Tankut bu sorunun cevabını ve sanatçılardan beklentisini: “(...) İstikbale tasarruf kudretini gösteren bu âlem sarar içtimâî hareketin içinde bulunmuş veya içinde doğmuş sanatkârlara gelince; ben onlardan hatta hiçbirinin bu tatlı cazibeden ayrı ve onun dışında bir güzellik, bir zevk ve bir fevkalâdelik sevebileceklerini ummuyorum. Eğer bunun aksini ileri süren varsa muhakkak iç benliğinden söylemiyor demektir.”¹⁵¹⁴ şeklinde açıklamıştır.

Tankut bürokrasi, siyaset ve akademi hayatının yanı sıra sanata da -özellikle müziğe- uzak olmadığını göstermiştir. Gençlik döneminde savunduğu *Turancı*

¹⁵⁰⁹ TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-5.

¹⁵¹⁰ Hasan Reşit Tankut, “Gençlik, Sanat ve İnkılâp”, *Yücel*,..., s.99.

¹⁵¹¹ Hasan Reşit Tankut, “Gençlik, Sanat ve İnkılâp”, *Yücel*,..., s.100.

¹⁵¹² Hasan Reşit Tankut, “Gençlik, Sanat ve İnkılâp”, *Yücel*,..., s.100.

¹⁵¹³ Hasan Reşit Tankut, “Gençlik, Sanat ve İnkılâp”, *Yücel*,..., s.99.

¹⁵¹⁴ Hasan Reşit Tankut, “Gençlik, Sanat ve İnkılâp”, *Yücel*,..., s.99.

fikirlerin etkisiye “*Turan Yolu*” isimli sözlerine ulaşılamayan bir türkü yazdığını belirtmektedir. Tankut’un tasavvuf müziği ile ilgilendiği çalışmanın önceki bölümünde değinilmiştir. Tokat ve çevresinde yaşanan isyanlara karşı Kuvayımillîye’ye asker bulmak için Bektaşî tarikatını ziyaret etmiş ve Bektaşîleri etkilemek için o sırada bir nefes yazmıştır.¹⁵¹⁵ Tankut, yazdığı nefesi okumuş ve Bektaşî tarikatı mensuplarını etkileyerek amacına ulaştığını aktarmaktadır. Tankut nefes yazarak, hem Türk edebiyatındaki nazım şekillerini hem de Alevî ve Bektaşî ilkeleri ile tasavvuf müziği hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermiştir.

Tankut’un, Şam’da çocukluk yıllarında tanıştığı bir ressamın çizimlerinden etkilenip bu yüzden resme ilgi duyduğunu da önceki bölümde kendi ifadelerinden aktarılmıştır. Kişisel notlarını aldığı küçük not defterlerine bazı insan yüzlerini resmettiği ve görseller çizdiği görülmektedir. Yaptığı bu çizimler, onun görsel sanata duyduğu ilgisinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.¹⁵¹⁶

2.10. Toplum Sağlığına Dair Fikirleri

Tankut’un ülke gündeminde yer alan farklı meselelerde fikirlerini ve önerilerini aktardığını görmekteyiz. Halk sağlığı meselesi de Tankut’un değindiği konulardan biridir. Milletvekilliği döneminde Sağlık Bakanlığı’nın bütçesi ve Bakanlık tarafından hayata geçirilmeye hazırlanan *Milli Sağlık Planı* konusunda söz almış ve görüşlerini genel kurulla paylaşmıştır.¹⁵¹⁷ Bununla birlikte parti müfettişi görevindeyken teftiş bölgesindeki illerin sorunlarına değinirken sağlık alanındaki aksaklıkları ve ihtiyaçları CHP Genel Sekreterlik makamına sık sık aktarmıştır.¹⁵¹⁸ Sorumluluk sahibi bir siyasetçi ve aydın profiline sahip Tankut bu bilinçle hareket ederek halkın karşılaştığı sağlık sorunlarını dile getirmiştir. Tankut dil çalışmalarına devam ettiği dönemde de “*veteriner*” kelimesini etimolojik bir incelemeye tabi tutmuştur. Onun insan ve çevre sağlığı alanındaki ilgisinin bir sonucu şeklinde değerlendirebileceğimiz bu çalışmada, Güneş Dil Teorisi analiz yöntemini kullanarak “*veteriner*” kelimesinin kökenini Orta Asya’ya dolayısıyla Türkçeye dayandırdığı görülmektedir.¹⁵¹⁹

Toplum sağlığı, Tankut’un gerek meclisteki çalışmalarında gerekse Anadolu’ya yaptığı ziyaretlerde dikkat çektiği konulardan biri olmuştur. Cumhuriyet döneminin ideal kent ve köy sorunlarına değinirken özellikle toplumsal hijyen meselesine ve bulaşıcı hastalıkların koruyucu tedbirlerle önlenmesine sık sık değinmiştir. Seçim bölgesi Maraş’a yaptığı bir ziyaret sırasında gezdiği Afşin (Efsus) ilçesinde belediyenin halk sağlığını korumak için yapmış olduğu; insan sağlığı için

¹⁵¹⁵ Tankut’un yazdığını belirttiği Nefes’in sözleri için, çalışmanın birinci bölümünde yer alan, “*Vatanın Kurtarılmasında Kuvayımillîyeci Olmak*” isimli başlığa bakınız.

¹⁵¹⁶ Tankut’a ait söz konusu çizimlere ait bazı örneklerle çalışmanın ekler kısmında yer verilmiştir.

¹⁵¹⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:8, C.:3, s.553-555.

¹⁵¹⁸ C.C.A.490.1.202.7.12.; C.C.A.490.1.202.7.13.; C.C.A.490.1.202.7.14.; C.C.A.490.1.202.7.15.; *Yeniğün*, 26 Aralık 1939, s.1-2.

¹⁵¹⁹ Hasan Reşit Tankut, “*Veterinaire Kelimesi Üzerine Kısa Bir Tetkik*”, *Türk Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, (3-4), Ankara: 1937, s.211-212.

güvenli içme suyu şebekesinden, ıslah edilmiş umumi lavabolardan başta sıtma hastalığı olmak üzere sağlık açısından sorun oluşturan sinek ve sivrisineklerle yürütülen başarılı mücadeleden: “*Efsus Belediyesi yalnız bu düşüncesinden ve bu başarısından dolayı gönül dolusu şükre ve minnete hak kazanmıştır.*” sözleriyle övgüyle bahsetmiştir. Kentlerde belediyeler eliyle yürütülen halk sağlığına dönük başarılı çalışmaların giderek daha yaygın hale gelmesi için halk sağlığını önceleyen bu belediyeçilik anlayışının diğer kentlere de örnek olmasını temenni etmiştir.¹⁵²⁰

Erken Cumhuriyet döneminde halk sağlığı meselesi siyasetin çözüm üretmesi gereken belli başlı konulardan biriydi. Özellikle taşrada sağlık hizmetlerindeki aksamalar, halkın bulaşıcı hastalıklara maruz kalması ve hijyen sorunu planlı bir koruyucu sağlık hizmetleriyle halledilmesi gereken sorunlardı. Bu yıllarda halk sağlığını tehdit eden salgın hastalıkların başında sıtma gelmekteydi.¹⁵²¹ Halk sağlığını tehdit eden sıtma belasına yönelik 1924 yılında sağlık bakanlığı tarafından şehirlerde adeta bir seferberlik ilan edilmiştir. Öyle ki 1925 yılında toplanan *I. Millî Türk Tıp Kongresi*’nin ana teması sıtma ile mücadele olmuştur. Tehlikenin en fazla görüldüğü illerden biri de Adana olmuştur.¹⁵²²

Adana’ya hayat veren Seyhan ve Ceyhan nehirleri aynı zamanda sıtmaya yol açtığı için koruyucu sağlık tedbirlerin alınması gereken su havzalarıydı. Tankut Adana’da sıtma ile mücadeleye bizzat katılarak toplum sağlığına gösterdiği önemi bir kez daha ortaya koymuştur. Adana’da bulunduğu sırada bir dönem mecliste birlikte çalıştıkları; “*Benim eski ve değerli dostum*” dediği Sinop Milletvekili Hasan Fehmi Tümerkan’ın doktor oğlu Muhit Tümerkan¹⁵²³ ile sıtmayı önlemek için yürütülen çalışmalara katılmıştır.¹⁵²⁴ Adana’da sıtma ile mücadeleyi yürüten ve

¹⁵²⁰ Hasan Reşit Tankut, *Maraş Yollarında*, ..., s.112-113.

¹⁵²¹ Şehirlerde halk sağlığına dönük belediye hizmetleri, Tankut’un üzerinde önemle durduğu konulardan biri olmuştur. “*Şehirlerde belediye hizmetlerinin yetersizliğinden kaynaklanan su ve kanalizasyon sorunları vardı. Şehirlerin yakınındaki göl ve bataklıklar sıtmanın yaygınlaşmasında, halkın temizliğe önem vermemesi kadar etkiliydi. Beslenme ve çalışma şartları da iç açıcı olmadığından; bulaşıcı hastalıklar ülkenin her tarafında önemli bir sorun oluşturunuyordu. Başta sıtma ve verem olmak üzere frengi, çiçek, difteri, kolera, dizanteri, tifo, trahom, barsak hastalıkları ve diğer bazı hastalıklar halk sağlığını tehdit eden en önemli problemlerdi.*” Bkz.: Osman Gümüşçü, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçiş ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Halk Sağlığı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.: XIX, (55), Ankara: 2003, s.125.; *Ulus*, 20 Eylül 1938, s.6.

¹⁵²² Osman Gümüşçü, a.g.m., s.141.

¹⁵²³ Asıl ismi *Ebul Kemal Abdulmuhit Tümerkan*’dır. 1906 yılında Ayancık’ta dünyaya geldi. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesini bitirmiştir. Fransızca, Az düzey İngilizce ve İtalyanca konuşabilmektedir. İç Hastalıkları Uzmanlığının yanı sıra, Manisa Sıtma Mücadele Doktoru, Antalya, Konya Sıtma Mücadelesi Laboratuvar Şefi, Seyhan Sıtma Mücadele Başkanı, Kayseri Sıtma Savaş Bölgesi Başkanı, İzmir Bölge Çalışma Müdürü, Çalışma Bakanlığı İşçi Sağlığı Genel Müdürü, Çocuk Esirgeme Kurumu Sinop Delegesi ve Genel Kurul Üyesi gibi Sağlık bürokrasisinde birçok görev almıştır. IX. Dönem Sinop Milletvekilliği görevini yapan Tümerkan, sağlık alanında başarıları olan doktorlara verilen Pasteur Nişanı sahibidir. 16.11.1977 tarihinde vefat etmiştir. Bkz.: *TBMM Albümü (1920-2010)*, C.:2, ..., s.668.

¹⁵²⁴ Hasan Reşit Tankut, “Sıtma İle Olağanüstü Savaş”, *Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)*, (3), Ak-Ün Basımevi, Ekim, İstanbul: 1945, s.2.

başlarında Doktor Muhit Tümerkan'ın olduğu ekibe “Sıtma Savaşçıları” tabirini kullanan Tankut, Çukurova'nın sahip olduğu geniş su havzalarının sıtmaya nasıl neden olduğu hakkında: “(...) Çukurova'nın uçsuz bucaksız düzlükleri üzerinde yol alıyoruz. Bu ova; büyük ve dolgun ırmakların sık sık kabardığı, çılgın çayların taşıp dağıldığı bir bölgedir. Buranın yağmuru okyanus oylumunda yağar. Çok zaman kısa bir sağanaktan sonra her taraf hemen derya kesilir. Bir kere de güneş kızgın ışığını bu sulara aktardı mı bütün ovada bir üvez borasının dalgaları içindesiniz. Adana ovasının sıtması hiçbir zaman kendi çevresi içine kalmadı.”¹⁵²⁵ ifadelerini kullanmıştır.

Adana'da insan sağlığını tehdit eden sıtmanın yol açtığı sorunların, insanların günlük aktivitelerini etkileyecek düzeye ulaştığını belirten Tankut, bu problemten kurtulmanın gerekliliği üzerinde durmuştur. Tankut bölgedeki insanların kendi imkânlarıyla baş edemediği sıtma belasının önlenmediği takdirde, gittikçe yayılacağını ve halk sağlığını bozmaya devam edeceğini ileri sürmüştür. Sıtmanın; verem ve frengiden daha korkunç boyutlarının olduğunu söyleyen Tankut, sorunun vahametini ortaya koymak için şu ifadeleri kullanmıştır: “Başı karlı ve dumanlı sıra dağların gürbüz çocukları, bu ovada bir orak veya bir çapa mevsimi kalınca çelik havalı, buz sulu yaylalarına bütün bir ömürlük sıtma ile dönerler.”¹⁵²⁶ Tankut sadece bataklık alanların ilaçlanmasıyla sorunun bitmeyeceğini düşünmektedir. Alınan koruyucu ve önleyici sağlık tedbirlerinin amacına ulaşabilmesi için sıtmanın varlığını ve bulaşıcılığını koruduğu başka bir özelliğine dikkat çekmiştir. “Kışı bataklıkların içindeki sazdan evlerinde geçiren hayvancı çiftçiler, Haziran başlarında kadit insanlardan olma akın dalgaları halinde yaylanın yolunu tuttukları zaman, dalakları sıtma zehriyle şişmiş tulum gibidir. Üvez bulutlarından sıyrılıp sineksiz serin hava koklamaya başladıkları zaman bile, kulaklarında üvez sesi duyarlar. Çünkü bu sivri sinek haini, büyük ve küçük baş hayvanların tüyleri arasına sığındığı zaman en sert rüzgar ve en dondurucu soğuğa karşı bile korunmuştur.”¹⁵²⁷ sözleriyle sıtma hastalığının diğer bir tehlikeli yönünü vurgulamıştır.

Adana'da sıtma ile mücadelede kullanılan yöntemleri yerinde ziyaret eden Tankut, bataklıkların ilaçlandığına, sürfe (böcek, haşere) ile beslenen bir çeşit balık türünün sulak yerlere bırakılması, sel taşkınlarının yaşama alanlarına zarar vermemesi için yapılan setlere ve sıtmaya karşı yürütülen amansız mücadeleye tanık olmuştur. Verilen mücadelenin olumlu sonuçlar doğurduğuna, Ceyhan kasabesindeki insanların yüzlerinde beliren gülümsemeyle somutlaştığını anlatan Tankut: “İnsan gördüğü başarının istediği emek ve zamanı ölçüye vurunca, harcanan gayretin büyüklüğüne çabuk varıyor.” ifadeleriyle kamu görevlilerinin halkla birlikte sıtmaya karşı verdiği mücadelenin olumlu neticelerine takdirle yaklaşmıştır.¹⁵²⁸ Başarının

¹⁵²⁵ Hasan Reşit Tankut, “Sıtma İle Olağanüstü Savaş”,..., s.2-3.

¹⁵²⁶ Hasan Reşit Tankut, “Sıtma İle Olağanüstü Savaş”,..., s.3.

¹⁵²⁷ Hasan Reşit Tankut, “Sıtma İle Olağanüstü Savaş”,..., s.3.

¹⁵²⁸ Hasan Reşit Tankut, “Sıtma İle Olağanüstü Savaş”,..., s.3-4.

sahibi olarak genç doktoru gösteren Tankut, kurduğu: *“Bir memlekette, başarılı kalkınmayı ve geleceğin talihini bu karakterdeki ödevli ve görevlilerin yüzdesine bağlamak en doğru bir oranlama olur. Bana kalırsa, ilk işimiz ödevlilerimizin sayısında bu yüzdeyi arttırmak olmalıdır. (...) Ben de yetkili ve sorumlu herkese yalvarıyorum: Aman, sıtma ile olağanüstü savaşı durdurmayalım.”*¹⁵²⁹ cümleleriyle sorumlu yetkililere seslenmiştir.

Toplum sağlığı Cumhuriyet hükümetlerinin planlı yaklaşım gösterdiği hassas bir alan olmuştur. Yürütülen sağlık seferberliğinde halkın salgınlara karşı bilinçlendirilmesi hayati bir önem taşımaktaydı. Tankut’un halk sağlığını tehdit eden bazı hastalıkların halka anlatılması ve bu noktada halkın bilinçlendirilmesi için yürütülen çalışmalarda görev aldığını görmekteyiz. Bunlardan biri; 1948 yılında İngiliz Kültür Heyeti tarafından hazırlanmış ve çoğu insan sağlığını konu edinen filmlerin halka gösterimi hususunda olmuştur. İngiliz heyeti filmlerin Halkevlerinde gösteriminin yapılmak üzere CHP Genel Sekreterliğinin izni talep edilmiştir. Parti yönetimi tarafından onay alan bu talep sonrası filmler CHP’ye hediye edilmiştir. British Council’in hediye ettiği filmler Türkçe dublajlarından sonra gösterilmiştir. Parti yönetimi bu filmlerin gösterimi ve İngiliz heyetle görüşme yapması için Tankut’u görevlendirmiştir. Tankut izni alınan bazı filmlerin Halkevlerinde gösterimi için gerekli hazırlıkların yapılmasına yardımcı olmuştur. Filmler, İngilizce yapıldığı için ancak çevirisi yapılanların gösterime girebileceği bilgisini veren Tankut, Halkevlerinin hepsinde gösterim için gerekli altyapının da olmadığını belirtmiştir. Tankut’un, Genel Sekreterliği bu konuda bilgilendirmek amaçlı gönderdiği yazıda söz konusu filmler için kendi el yazısıyla belirttiği şu ifadeleri dikkatimizden kaçmamıştır: *“Bu dar filmlerden görüp beğendiklerimizi kendilerinin götürüp göstermesine göz yumduğumuz takdirde vaziyetin idaresi halkevlerinin dirayetine kalır.”*¹⁵³⁰ Tankut bu filmlerin halk sağlığında koruyucu ve önleyici tedbirler arasında değerlendirmişse de filmlerin gösteriminin belirli bir planda ve Halkevlerinin kontrolünde gerçekleşmesi taraftarıdır.

Tankut, inkılâpçı bir aydın ve siyaset adamı sorumluluğuyla halk sağlığının korunması için gerekli önlemlerin alınmasına gayret göstermiştir. Bu konudaki çabaları hükümet ve yerel yöneticiler nezdinde karşılık bulmuştur diyebiliriz. Halk sağlığı alanında koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerinin planlı ve başarıyla yürütülmesinde fikirleri kadar bireysel çabalarına da şahit olmaktadır.

¹⁵²⁹ Hasan Reşit Tankut, “Sıtma İle Olağanüstü Savaş”,..., s.4-11.

¹⁵³⁰ C.C.A.490.01.1212.25.30.; İngiliz Kültür Heyeti’nin CHP’ye hibe ettiği filmler, o yıllarda sıkça görülen Trachoma, Sıtmaya neden olan Kız Böcekleri, özellikle çocuklarda görülen ve kemik gelişimindeki yetersizlik hastalığı Rachitizm (Raşitizm) ve Tiroid Bezi sorunu gibi hastalıkları konu edinmiştir. Bkz.: C.C.A.490.01.1212.25.44.; C.C.A.490.01.1212.25.42.; C.C.A.490.01.1212.25.38.; C.C.A.490.01.1212.25.37.; C.C.A.490.01.1212.25.36.

3. HASAN REŞİT TANKUT'UN KİTAP- MAKALE BİBLİYOGRAFYASI

Tankut'un geniş bir yelpazede kalem oynatmış olması, onun düşünce dünyasının zenginliğini ortaya koymaktadır. Bu bölümde; çalışma süresince ulaşılan Tankut'un farklı türlerdeki bütün yazıları tasnif edilerek, kronolojik olarak verilmiştir. Tankut'a ait bibliyografya arşivi şöyledir.

3.1. Kitapları ve Kitapçık Türü Eserleri

Tankut'un kaleme aldığı eserleri, türüne ve içeriklerine göre gezi, anı, dil bilimi, etno-politik, etimolojik ve antropolojik alanlarında olmuştur. Etno-politik, sosyoloji ve antropolojik alanlarında yazdığı eserlerinde ele aldığı konularda geçen bilgileri farklı ilimlerden faydanlanmak suretiyle işlemiştir. Bu ilimler genel olarak: tarih, toponomi, dil bilimi, coğrafya, sosyoloji ve etnografya şeklinde olmuştur. Konuları ele alış şekli kendine özgü olup, bu durum onun birden çok dil bilmesi, çok yönlü kişiliği ve disiplinler arası çalışmalara verdiği önem ile açıklanabilir.

3.1.1. Dil, Tarih ve Antropoloji Sahasında

- Tankut, H. R. (1936). **Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri, Birinci Kitap: Türk Dil Bilgisine Giriş**, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul.
- (1936). **Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap**, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul.
- (1936). **Güneş-Dil Teorisine Göre Pankronik Usulle ve Paleo-Sosyolojik Dil Tetkikleri Adlı Tezinde Geçen Örnekler**, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul.
- (1936). **Etude linguistique d'apres la methode Panchronique de la theorie Güneş-Dil et du point de vue Paleo-Sociologique**, Fazilet Basımevi, İstanbul: 1936.
- (1937). **Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik**, Ulus Basımevi, Ankara.
- (1937). **Prehistuvar'a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı**, Devlet Basımevi, İstanbul.
- (1937). **Dil ve Irk Münasebetleri Hakkında**, Devlet Basımevi, İstanbul.
- (1937). **“Trace Linguistique en Direction de la Prehistoire et L'Explication de la Theorie Güneş-Dil (Soleil-Langue)”**, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, İstanbul.
- Günaltay, Ş. Tankut, H. R. (1938). **Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Bazı İzahlar**, Devlet Matbaası, İstanbul.
- Tankut, H. R. (1938). **“Alp” Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu**, Devlet Basımevi, İstanbul.

- (1938). **Le Mot “Alp et le Foyer de la Race Alpine, L’Histoire Par La Linguistique**, Imprimerie D’etat, Ankara.
- (1943). “Dil ve Irk Münasebetleri Hakkında”, **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul.
- (1949). **Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları**, Doğu Matbaası, Ankara.
- (1963). “Atatürk’ün Dil Çalışmaları”, **Atatürk ve Türk Dili**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s.111-136.

3.1.2. Etno-politik ve Sosyoloji Türünde

- Tankut, H. R. (1938). **Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında**, Ulus Basımevi, Ankara.
- **An- Nuşairiyyūn Wa'n-Nuşairiya**, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul.
- (1939). **Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır**, Kenan Basımevi ve Kiliş Matbaası, İstanbul.
- (1960). **Köy ve Kalkınma**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara.
- (2000). **Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler**, Kalan Yayınları, Ankara.

3.1.3. Gezi ve Hatırat Türünde

- Tankut, H. R. (1944). **Maraş Yollarında**, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara.

3.2. Gazetelerdeki Yazıları

- Tankut, H. R. “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analiz Tecrübesi”, **Ulus**, 2 Son Kânun 1936, Perşembe, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analiz Tecrübesi”, **Ulus**, 3 Son Kânun 1936, Cuma, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analiz Tecrübesi”, **Ulus**, 4 Son Kânun 1936, Cumartesi, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analiz Tecrübesi”, **Ulus**, 5 Son Kânun 1936, Pazar, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analiz Tecrübesi”, **Ulus**, 6 Son Kânun 1936, Pazartesi, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analiz Tecrübesi”, **Ulus**, 7 Son Kânun 1936, Salı, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analiz Tecrübesi”, **Ulus**, 8 Son Kânun 1936, Çarşamba, s.1-2.

- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analiz Tecrübesi”, **Ulus**, 9 Son Kânun 1936, Perşembe, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analiz Tecrübesi”, **Ulus**, 10 Son Kânun 1936, Cuma, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analiz Tecrübesi”, **Ulus**, 11 Son Kânun 1936, Cumartesi, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analiz Tecrübesi”, **Ulus**, 12 Son Kânun 1936, Pazar, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analiz Tecrübesi”, **Kurun**, 7 İkinci Kânun 1936, Salı, s.5.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analiz Tecrübesi”, **Kurun**, 10 İkinci Kânun 1936, Cuma, s.4.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analizler: “Tur-ova: Troie” ve “Tur” lu Has İsimler”, **Ulus**, 4 Şubat 1936, Salı, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analizler: “Tur-ova: Troie” ve “Tur” lu Has İsimler”, **Ulus**, 5 Şubat 1936, Çarşamba, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analizler: “Tur-ova: Troie” ve “Tur” lu Has İsimler”, **Ulus**, 6 Şubat 1936, Perşembe, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analizler: “Tur-ova: Troie” ve “Tur” lu Has İsimler”, **Ulus**, 7 Şubat 1936, Cuma, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analizler: “Tur-ova: Troie” ve “Tur” lu Has İsimler”, **Ulus**, 8 Şubat 1936, Cumartesi, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Analizler: “Tur-ova: Troie” ve “Tur” lu Has İsimler”, **Ulus**, 9 Şubat 1936, Pazar, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Ulus**, 23 Mart 1936, Pazartesi, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Ulus**, 24 Mart 1936, Salı, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Ulus**, 25 Mart 1936, Çarşamba, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Ulus**, 26 Mart 1936, Perşembe, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Ulus**, 27 Mart 1936, Cuma, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Ulus**, 28 Mart 1936, Cumartesi, s.1-2.

- “Güneş Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Ulus**, 29 Mart 1936, Pazar, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Ulus**, 30 Mart 1936, Pazartesi, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Ulus**, 31 Mart 1936, Salı, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Ulus**, 1 Nisan 1936, Çarşamba, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Ulus**, 2 Nisan 1936, Perşembe, s.1-2..
- “Güneş Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Ulus**, 3 Nisan 1936, Cuma, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Ulus**, 4 Nisan 1936, Cumartesi, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Ulus**, 5 Nisan 1936, Pazar, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Ulus**, 6 Nisan 1936, Pazartesi, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Ulus**, 7 Nisan 1936, Salı, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Su Mefhumlu Kelimelerin Analizi”, **Ulus**, 10 Mayıs 1936, Pazar, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Su Mefhumlu Kelimelerin Analizi”, **Ulus**, 11 Mayıs 1936, Pazartesi, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Su Mefhumlu Kelimelerin Analizi”, **Ulus**, 12 Mayıs 1936, Salı s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Su Mefhumlu Kelimelerin Analizi”, **Ulus**, 13 Mayıs 1936, Çarşamba, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Su Mefhumlu Kelimelerin Analizi”, **Ulus**, 14 Mayıs 1936, Perşembe, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Su Mefhumlu Kelimelerin Analizi”, **Ulus**, 15 Mayıs 1936, Cuma, s.1-5.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Su Mefhumlu Kelimelerin Analizi”, **Ulus**, 16 Mayıs 1936, Cumartesi, s.1-4.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Su Mefhumlu Kelimelerin Analizi”, **Ulus**, 17 Mayıs 1936, Pazar, s.1-5.

- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Su Mefhumlu Kelimelerin Analizi”, **Ulus**, 18 Mayıs 1936, Pazartesi, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Su Mefhumlu Kelimelerin Analizi”, **Ulus**, 19 Mayıs 1936, Salı, s.1-2.
- “Güneş Dil Teorisi’ne Göre Su Mefhumlu Kelimelerin Analizi”, **Ulus**, 20 Mayıs 1936, Çarşamba, s.1-2.
- “Güneş-Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri- Zigguratlar ve Mısır Ehramları”, **Tan**, 31 Mayıs 1936, Pazar, s.5.
- “Güneş-Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri- Ziggurat’ın Başka Bakımdan Analizi”, **Tan**, 1 Haziran 1936, Pazartesi, s.5.
- “Güneş-Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Tan**, 3 Haziran 1936, Çarşamba, s.5.
- “Güneş-Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri- Sakar”, **Tan**, 6 Haziran 1936, Cumartesi, s.5.
- “Güneş-Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri- Ziyaret, Ziyare”, **Tan**, 9 Haziran 1936, Salı, s.5.
- “Güneş-Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri- Eridu ve Ordu Yer İsimleri”, **Tan**, 20 Haziran 1936, Cumartesi, s.5.
- “Güneş-Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri- Her Sakaratın Eteğinde Sayısız Sümer İzi Vardır”, **Tan**, 30 Haziran 1936, Salı, s.5.
- “Güneş-Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri- Eridu ve Ordu’nun Toponomik Vasıfları”, **Tan**, 8 Temmuz 1936, Çarşamba, s.5.
- “Lengüistik Bir Seyahat- Güneş Dil Teorisine Göre Elbistan Adının Tetkiki”, **Tan**, 7 Birinci kânun 1936, Pazartesi, s.1-3.
- “Dil Tetkikleri, Halk Etimolojine Göre: Albistan”, **Tan**, 14 Birinci kânun 1936, Pazartesi, s.3.
- “Dil Tetkikleri, Halk Etimolojisi Üzerinde Araştırmalar”, **Tan**, 29 Birinci kânun 1936, Salı, s.2.
- “Sancak, Türk Yurdu”, **Ulus**, 17 Son kanun 1937, Pazar, s.1-6.
- “Ağaç”, **Ulus**, 1 Son kânun 1937, Cuma, s.1-2.
- “Ağaç Düşmanlığı”, **Ulus**, 2 Son kânun 1937, Cumartesi, s.1-6.

- “Sancak, Türk Yurdu”, **Ulus**, 17 Son kânun 1937, Pazar, s.1-6.
- “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, **Ulus**, 25 Son teşrin 1937, Perşembe, s.5.
- “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, **Ulus**, 26 Son teşrin 1937, Cuma, s.5.
- “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, **Ulus**, 27 Son teşrin 1937, Cumartesi, s.5.
- “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, **Ulus**, 28 Son teşrin 1937, Pazar, s.5.
- “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, **Ulus**, 29 Son teşrin 1937, Pazartesi, s.5.
- “Atatürk Öler mü?”, **Ulus**, 12 Son teşrin 1938, Cumartesi, s.3.
- “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, **Ulus**, 13 Son Kânun 1939, Cuma, s.4-6.
- “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, **Ulus**, 14 Son Kânun 1939, Cumartesi, s.4.
- “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, **Ulus**, 16 Son Kânun 1939, Pazartesi, s.4.
- “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, **Ulus**, 17 Son Kânun 1939, Salı, s.4.
- “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, **Ulus**, 19 Son Kânun 1939, Perşembe, s.4.
- “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, **Ulus**, 22 Son Kânun 1939, Pazar, s.4.
- “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, **Ulus**, 23 Son Kânun 1939, Pazartesi, s.4.
- “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, **Ulus**, 24 Son Kânun 1939, Salı, s.4.
- “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, **Ulus**, 8 Şubat 1939, Çarşamba, s.9.
- “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, **Ulus**, 10 Şubat 1939, Cuma, s.9.
- “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, **Ulus**, 12 Şubat 1939, Pazar, s.9.

- “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, **Ulus**, 13 Şubat 1939, Pazartesi, s.9.
- “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, **Ulus**, 14 Şubat 1939, Salı, s.9.
- “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, **Ulus**, 17 Şubat 1939, Cuma, s.9.
- “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, **Ulus**, 19 Şubat 1939, Pazar, s.9.
- “Köycülük-Eti Devrinde Köy Ekonomisi?”, **Ulus**, 22 Şubat 1939, Çarşamba, s.9.
- “Köycülük-Eti Devrinde Köy Ekonomisi?”, **Ulus**, 22 Şubat 1939, Çarşamba, s.9.
- “Altıncı Büyük Kurultay Açılırken”, **Ulus**, 8 Haziran 1943, Salı, s.2.
- “Tek Parti Fikri”, **Ulus**, 9 Haziran 1943, Çarşamba, s.2.
- “Milliyetçilik”, **Ulus**, 10 Haziran 1943, Perşembe, s.2.
- “Milliyetçilik”, **Ulus**, 11 Haziran 1943, Cuma, s.2.
- “Koyuncu Köyler”, **Köye Doğru**, (28), 15 Ağustos 1941, s.9-10.
- “Maraş Yollarında”, **Vakit**, 23 İkinci Kânun 1944, Pazar, s.2.
- “Maraş Yollarında”, **Vakit**, 24 İkinci Kânun 1944, Pazartesi, s.2.
- “Maraş Yollarında”, **Vakit**, 25 İkinci Kânun 1944, Salı, s.2.
- “Maraş Yollarında”, **Vakit**, 26 İkinci Kânun 1944, Çarşamba, s.2.
- “Maraş Yollarında”, **Vakit**, 27 İkinci Kânun 1944, Perşembe, s.2-4.
- “Maraş Yollarında”, **Vakit**, 28 İkinci Kânun 1944, Cuma, s.2-4.
- “Maraş Yollarında”, **Vakit**, 29 İkinci Kânun 1944, Cumartesi, s.2.
- “Maraş Yollarında”, **Vakit**, 30 İkinci Kânun 1944, Pazar, s.2.
- “Maraş Yollarında”, **Vakit**, 31 İkinci Kânun 1944, Pazartesi, s.2-6.
- “Maraş Yollarında”, **Vakit**, 11 Şubat 1944, Cuma, s.2-5.
- “Maraş Yollarında”, **Vakit**, 12 Şubat 1944, Cumartesi, s.2.
- “Maraş Yollarında”, **Vakit**, 14 Şubat 1944, Pazartesi, s.2.
- “Maraş Yollarında”, **Vakit**, 15 Şubat 1944, Salı, s.2.
- “Maraş Yollarında”, **Vakit**, 16 Şubat 1944, Çarşamba, s.2.
- “Kanun Dili Türkçeleşirken” **Ulus**, 16 Ocak 1945, Salı, s.2.

- “Maraş Kurtuluş Savaşının Yirmi Altıncı Yıldönümü Dolayısıyla”,
Maraş, 9 Şubat 1946, Cumartesi, s.1-2.
- “Maraş Kurtuluş Savaşının Yirmi Altıncı Yıldönümü Dolayısıyla”,
Maraş, 16 Şubat 1946, Cumartesi, s.1.
- “On Dördüncü Dil Bayramı Dolayısıyla”, **Ulus**, 26 Eylül 1946,
Perşembe, s.1-2.
- “Tılsımlı Saat”, **Ulus**, 15 Ekim 1948, Cuma, s.4.
- “Cumhuriyetimizin 25 inci Yılında Türk Dili”, **Ulus**, 31 Ekim 1948,
Pazar, s.2-3.
- “İlk Türkçe Hutbe Erbaa’da Ulu Camide Okundu”, **Yeni Erbaa**, 6
Aralık 1963, Cuma, s.1.
- “İlk Türkçe Hutbe Erbaa’da Ulu Camide Okundu”, **Yeni Erbaa**, 10
Aralık 1963, Salı, s.1.

3.3. Dergilerdeki Yazıları

- Tankut, H. R. (1935). “Sümer Mahancodaro Harappa ve Anadil”, **Ülkü**, C.:6, (32),
Birinci teşrin, Ankara, s.90-92.
- (1936). “Ulus’un Dil Yazılarından: Güneş-Dil Teorisi Üzerine Notlar”
Türk Dili, (9836), Ankara: 4 İkinci Kânun.
- (1936). “Ulus’un Dil Yazılarından: Güneş-Dil Teorisi Üzerine Notlar”
Türk Dili, (9837), Ankara: 5 İkinci Kânun.
- (1936). “Ulus’un Dil Yazılarından: Güneş-Dil Teorisi Üzerine Notlar”
Türk Dili, (9838), Ankara: 7 İkinci Kânun.
- (1936). “Ulus’un Dil Yazılarından: Güneş-Dil Teorisi Üzerine Notlar”
Türk Dili, (9839), Ankara: 8 İkinci Kânun.
- (1936). “Ulus’un Dil Yazılarından: Güneş-Dil Teorisi Üzerine Notlar”
Türk Dili, (9840), Ankara: 9 İkinci Kânun.
- (1936). “Ulus’un Dil Yazılarından: Güneş-Dil Teorisi Üzerine Notlar”
Türk Dili, (9841), Ankara: 10 İkinci Kânun.
- (1936). “Ulus’un Dil Yazılarından: Güneş-Dil Teorisi Üzerine Notlar”
Türk Dili, (9842), Ankara: 11 İkinci Kânun.
- (1936). “Ulus’un Dil Yazılarından: Güneş-Dil Teorisi Üzerine Notlar”
Türk Dili, (9843), Ankara: 12 İkinci Kânun.
- (1936). “Ulus’un Dil Yazılarından: Güneş-Dil Teorisi Üzerine Notlar”
Türk Dili, (9844), Ankara: 13 İkinci Kânun.

- (1936). “Ulus’un Dil Yazılarından: Güneş-Dil Teorisi Üzerine Notlar” **Türk Dili**, (9845), Ankara: 15 İkinci Kânun.
- (1936). “Ulus’un Dil Yazılarından: Güneş-Dil Teorisi Üzerine Notlar” **Türk Dili**, (9846), Ankara: 16 İkinci Kânun.
- (1936). “Ulus’un Dil Yazılarından: Güneş-Dil Teorisi Üzerine Notlar” **Türk Dili**, (9847), Ankara: 17 İkinci Kânun.
- (1936). “Ulus’un Dil Yazılarından: Güneş-Dil Teorisi Üzerine Notlar” **Türk Dili**, (9848), Ankara: 18 İkinci Kânun.
- (1936). “Ulus’un Dil Yazılarından: Güneş-Dil Teorisi Üzerine Notlar” **Türk Dili**, (98), Ankara: 4 İkinci Kânun.
- (1936). “Ulus’un Dil Yazılarından: Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Analizler-2”, **Türk Dili**, (9867), Ankara: 9 Şubat 1936.
- (1936). “Ulusun Dil Yazılarında: Güneş-Dil Teorisi İle Kelime Tarihi ve Tarihi Tetkik Yapmak Tecrübeleri”, **Türk Dili**, (9903), Ankara: 29 Mart 1936.
- (1937). “Etude linguistique d’apres la methode Panchronique de la theorie Güneş-Dil et du point de vue Paleo-Sociologique”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (21-22), Şubat, Ankara, s.56-79.
- (1937). “Gençlik, Sanat ve İnkılâp”, **Yücel**, (33), Son teşrin, Ankara, s.98-100.
- (1937). “Veterinaire Kelimesi Üzerine Kısa Bir Tetkik”, **Türk Veteriner Hekimler Derneği Dergisi**, (3-4), Ankara, s.211-212.
- (1938). “Güneş-Dil Metoduyla Dil Etütleri”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (27-28), Şubat, Ankara, s.36-39.
- (1938). “Prehistuvar’a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (27-28), Şubat, Ankara: s.10-16.
- (1938). “Alp Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (27-28), Şubat, Ankara, s.52-66.
- (1938). “Maya Alfabeti ve Mayaların Türk Orijini”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (27-28), Şubat, Ankara, s.17-22.
- (1938). “Man, Men”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (27-28), Şubat, Ankara, s.67-71.

- (1938). “Trace Linguistique en Direction de la Prehistoire et L’Explication de la Theorie Güneş-Dil (Soleil-Langue)”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (27-28), Şubat, Ankara, s.124-128.
- (1938). “L’Alphabet Maya et L’Origine TurQue Des Mayas”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (27-28), Şubat, Ankara, s.129-132.
- (1938). “Le Mot “Alp et le Foyer de la Race Alpine”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (27-28), Şubat, Ankara, s.149-165.
- (1938). “Etude Sur Les Mot “Man, Et Men”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (27-28), Şubat, Ankara, s.166-171.
- Günaltay, Ş. Tankut, H. R. (1938). “Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Bazı İzahlar”, **Türk Dili Belleten**, (29-30), Devlet Basımevi, Haziran, İstanbul, s.1-67.
- (1938). “Aleviliğin Menşei”, **İçel (Mersin Halkevi Dergisi)**, (3), Mart, Mersin, s.6-18.
- (1938). “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (29-30), Haziran, Ankara, s.101-112.
- (1938). “Etimoloji Araştırmaları: Efes-Ephesos”, **Türk Dili Belleten**, Devlet Basımevi, (31-32), İlkteşrin, İstanbul, s.163-170.
- (1939). “Atatürk ölür mü?”, **O’nun için yazılanlar Söylenenler**, CHP Fatih Halkevi Yayını, Başarı Matbaası, İstanbul, s.126-129.
- (1942), “Yaylada Bir Gece”, **Ülkü**, C.:III, (28),16 İkinci Teşrin 1942), Ankara, s.9-12.
- (1943). “Yenisay Yazıtlarına Bir Bakış”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (18-20), İlkânun, Ankara, s.75-78.
- (1944). “Köylerimizden Parçalar- 17 nci Asırdan Başlayarak Anadolu’da Köy Durumu”, **İzmir’de Köycülük**, (2), Temmuz, İzmir, s.37-40.
- (1944). “Köylerimiz- 19 uncu Asırdan Başlayarak Anadolu’da Köy Durumu”, **İzmir’de Köycülük**, (3), Ağustos, İzmir, s.28-30.
- (1945). “Terimler Niçin Türkçeleşiyor?”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (1-3), Haziran, Ankara, s.30-34.
- (1945). “Büyük Şehir ve Şehir Büyüklüğü-I”, **Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)**, (1), Ak-Ün Basımevi, Ekim, İstanbul, s.2-3.

- (1945). “Büyük Şehir ve Şehir Büyüklüğü-II”, **Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)**, (2), Ak-Ün Basımevi, Ekim, İstanbul, s.2-3.
- (1945). “Sıtma İle Olağanüstü Savaş”, **Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)**, (3), Ak-Ün Basımevi, Ekim, İstanbul, s.2-11.
- (1945). “Beşinci Türk Dil Kurultayı”, **Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)**, (5), Ak-Ün Basımevi, Aralık, İstanbul, s.1-2.
- (1945). “Büyük Şehir ve Şehir Büyüklüğü”, **Başpınar (Gaziantep Halkevi Dergisi)**, C.:4, (77-78), Ak-Ün Basımevi, Ekim/Kasım, İstanbul, s.13-16.
- (1945). “Gaziantep Mektupları-III”, **Başpınar (Gaziantep Halkevi Dergisi)**, C.:4, (84-85), Ak-Ün Basımevi, Mayıs/Haziran, İstanbul, s.13-16.
- (1946). “Bir Çöl Hikâyesi-Büyüdükçe Açılan Kimseler İçin”, **Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)**, (8), Ak-Ün Basımevi, Ocak, İstanbul, s.11-13.
- (1946). “Büyük Şehir ve Şehir Büyüklüğü”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (6-7), Mart, Ankara, s.609-614.
- (1961). “İsviçre’de İlköğretim”, **Öğretmen**, C.: XIV, (162), İstiklal Gazetecilik ve Matbaacılık, Nisan, Ankara, s.10-19.
- (1962). “Erzurum Adının Aslı”, **Tarih Yolunda Erzurum (Erzurum Tarihini Tanıtma ve Araştırma Derneği Yayını)**, Fakülteler Matbaası, (11-12), Mart, İstanbul, s.3-4.
- (1965). “Atatürk ve Kıyafet Devrimi: Şapka”, **27 Mayıs Atatürkçülerindir**, Güneş Matbaacılık, (1), Ankara, s.4-6.
- (1965). “Atatürk ve Irkçılık”, **27 Mayıs Atatürkçülerindir**, Güneş Matbaacılık, (5), Ankara, s.24-27.
- (1965). “Atatürk ve Türk Dili”, **27 Mayıs Atatürkçülerindir**, Cem Matbaacılık, (8), Ankara, s.36-38.
- (2000). “On Dördüncü Dil Bayramı Dolayısıyla”, **Türk Dili (Dil ve Edebiyat Dergisi)**, TDK Yayınları, (585), Eylül, Ankara, s.295-296.

SONUÇ

Hasan Reşit Tankut'un hayatının, siyasi faaliyetlerinin ve ilmi çalışmalarının esas alındığı bu çalışmada, seksen dokuz yıl süren hayat mücadelesinin bir anlatımı yapılmıştır. Yaşamının her dönemi önemli detayları barındıran Tankut'un hayatı; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin yaşandığı sancılı yıllara ve önemli siyasi, askeri ve toplumsal gelişmelere denk gelmektedir. Yakın tarihte yaşanmış önemli değişim ve kırılma noktalarına şahit oluşu, onu inkılâpçı aydınlar içerisinde önemli bir özne haline getirmektedir.

Osmanlı'nın son dönemindeki Batılılaşma süreci; çocukluk ve gençlik evresine, Birinci Dünya Savaşı yıllarının kaotik atmosferi ve devletin çökme hali; bürokraside görev aldığı ilk yıllara, Millî Mücadele süreci; Anadolu'da idealist bir kaymakam olduğu döneme, Cumhuriyet ideolojisi ve inkılâplar ile gelişen yeni modernleşme dönemi ise; bir inkılâpçı bir aydınını temayüz eden yıllarına denk düşmektedir. Bunun yanında Tankut'u önemli kılan diğer bir husus ise; bahsi yapılan tüm dönemlerde, Türk inkılâbının baş aktörü Mustafa Kemal Atatürk ile kurduğu yakın ilişki ve süreç içerisinde yollarının kesişmiş olmasıdır. Bu nedenle, Tankut'un hayatı üzerinde, Atatürk gibi yakın tarihin en önemli liderinin ve onun merkezinde yer aldığı siyasi, toplumsal ve fikri gelişmelerin izlerini çokça görmek mümkündür.

Onun fikrî hayatı üzerinde yaşadığı dönemin hâkim düşünce ve akımlarının derin etkisi söz konusudur. Fikri evrelerine göre onu; hayatının çocukluk evresinde Türkçü, gençlik evresinde Turancı, Millî Mücadele sürecinde Türk milliyetçisi, Cumhuriyet idaresi ile inkılâpçı, laik ve coşkulu bir Kemalist şeklinde tanımlayabiliriz. Tankut'un fikrî cephesi, birbirini besleyen ideolojik bir süreklilik içerisinde devam etmiş ve Atatürk'ün inkılâplarıyla şekillenerek özgünlüğe erişmiştir. Tankut, Osmanlı geleneksel tutum ve anlayışı ile şekil almış siyasi, hukuki, ekonomik ve her türlü diğer kamusal yapıların karşısında, inkılâpçı bir ruhla vücut bulmuş olan çağdaş, millî, seküler/laik ve devletçi bir nizamı savunmuştur. Dolayısıyla Tankut'un Cumhuriyet idaresi ve onun tamamlayıcı unsurları olan inkılâplara yaklaşımı, onları tartışmaya açmayacak kadar tavizsizdir. Fikirlerini ortaya koyarken, Cumhuriyet ideolojisinin ihtiyaçlarından ve toplumsal gerçekliklerden kopmamaya özen gösteren bir aydın profilini sergiler.

Osmanlı'daki idari yapıyı ve uygulamalarını simgeleyen her şeyi, Cumhuriyeti tehdit eden karşı bir cephe olarak değerlendirmiştir. Ümmet toplumunu, dönemin koşullarında çağı yakalama ve gereklerini yerine getirme konusunda yetersiz görmüştür. Bu nedenle, kadim bir tarihe, kültüre, dile sahip ve Türklük kimliği ile yüceltilmiş ulus-devlet modelini savunmuştur. Bu kodlarla inşa edilmiş Cumhuriyet idaresini, muasır dünyanın en iyi örneklerinden biri olduğunu düşünmektedir. Tankut, Ankara merkezli inşa edilen yeni Cumhuriyet idaresi için sürekli olarak bir iç ve dış tehdit algısına sahip olmuştur. Cumhuriyet idaresini tehditlere karşı koruma hissi, dönemin inkılâpçı kadroların hissettikleri ortak

duyguydu. Kaynağı içeriden ya da dışarıdan olsun beliren olası tehdit, rejimi sahiplenmeye yönelik doğal bir koruyuculuk refleksini doğurmuştur. Osmanlı'nın son döneminde, etnisitenin körüklenmesi sonucu oluşan ayrılıkçı toplumsal hareketlerin yol açtığı travmatik sonuçlar ve dini kodlarla vücut bulmuş gelenekçi düzen taraftarlarının isyana varan tepkileri, yeni rejim için tehdit olarak görülmüştür. Tankut'un zihninde kurduğu; Cumhuriyeti tehditlere karşı koruma düşüncesinin kaynağında bu olası tehdit algıları yer almaktaydı. Bu nedenle, erken Cumhuriyet yıllarından itibaren etnisite kavramı üzerine yoğunlaşan saha çalışmaları yapmıştır. Anadolu'da farklı etnik kimliğe sahip gruplar olsalar da tüm unsurların güçlü bir aidiyetle bağlı olması gereken kimliğin, Türk üst kimliği olduğunu savunmuştur.

Tankut'un akademideki çalışmalarının odak noktasında; batının Türk kültürü ve kimliğine dair dışlayıcı ve küçümseyici bakış açısını yıkmaya düşüncesi yer almıştır. Türkleri; dili, tarihi ve kültürüyle dünyaya yayılan en eski kavim, Orta Asya'yı da tarihin en eski kültür havzası olarak tanımlamıştır. Batının, Türk tarihi, dilini ve kimliğini yok sayan yaklaşımlarına karşılık, bu köklü mazinin hatırlanması ve araştırılması meselesine; Türk ulusal kimliğinin var olma mücadelesi şeklinde yaklaşmıştır. Tankut, merkezinde Türk kimliği ve kültürünün olduğu yeni bir dil ve tarih yazımının evrensel düzeyde anlaşılması için çalışmalar yürütmüştür. O, kadim geçmişi ve zengin kültürüyle Türklerin bunu fazlasıyla hak ettiğini de savunmuştur.

Onun, Türklük ve milliyet düşüncesinin esasını, Atatürk'ün; siyaset, dil, tarih, vatan ve ırk gibi hususlarda bütünleştirdiği millet tanımlaması oluşturmaktadır. Bu konudaki düşüncelerini paylaştığı yazılarında; ortak dil ve tarihin birleştirici yanını ortaya çıkarmaya çalışan ısrarcı bir tavır görülmektedir. O, milleti; klasik milliyetçilik anlayışının savunduğu gövde, boy, kemik, kafa ölçüleri ve renk gibi özellikler ile ırkın belirlendiği biyolojik temelli tanımlamalardan arındırıp, yerine köklü geçmişe sahip müşterek dil, tarih ve kültürün ortak paydasında buluşturmayı hedeflemiştir. Bu sebeple, Türk üst kimliği altında birleşen ve bütünleşen bir millet tanımını savunmuştur. Fikir dünyasının ürünü olan çalışmalarında farklı etnik kimlikleri, Türklük tanımı üzerinden bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Görüşlerini; antropolojik, toponomik, dil ve tarihi bilgilerle destekleyerek izah etmeye çalışmıştır. Tankut çalışmalarında, Cumhuriyet rejiminin tahkim edilmesi için tarihte ve kültürde ortaklaşan, yekvücut bir toplumsal bütünün varlığını her daim savunmuştur. Bu bilgiler ışığında O, taviz vermeyen bir Türk milliyetçisidir. Milliyetçilik anlayışının kaynağını; kadim Türk dili, tarihi ve kültürüyle yoğrulmuş ve Atatürk tarafından yeniden idealize edilen Türklük kimliği oluşturmıştır.

Tankut, Cumhuriyetin inkılâpçı kadroları arasında, eylem ve fikirleriyle Kemalist ideolojinin güçlendirilmesi ve uygulama alanı bulması için gayret sarf etmiş bir aydındır. Halkın, Türk inkılâbını anlayıp kavraması için düşünce üretmeye çalışmış ve ürettiği bu düşünceleri konferanslar, dersler ve yazıları aracılığıyla paylaşmıştır. Uzun yıllar süren siyasi hayatı boyunca TBMM'de Cumhuriyet ülküsüne bağlı, sorumluluk sahibi bir siyasetçi profili çizmiştir. Yasama organında,

ülke ve millet gündemine dair meselelerde bu duyarlı tavrını sıkça göstermiştir. Uzun yıllar yürüttüğü milletvekilliği görevi süresince, Atatürk'ün fikirlerinin/ideallerinin ve ulus-devlet anlayışının, yasama ve yürütmeye uygulanması için de çalışmıştır. Bu özelliğine matuf olarak liderliğe ayrı bir anlam yüklemiş ve bu doğrultuda “*Ebedi Şef*” ve “*Millî Şef*” kavramlarına ideolojik bir anlam yüklemeye çalışmıştır.

Erken Cumhuriyet yıllarının siyasi ve toplumsal gerçeklerinden hareketle, devlet idaresinde tek parti anlayışını gerekli gören Tankut, devlet idaresinin gücünü; amaçları ve politikası belli, tek sesli ve tek partili bir mecliste toplanması gerektiğini savunmuştur. Siyaseten farklılaşan seslerin ve görüşlerin, millî birliği ve bütünlüğü bozacağına inanmıştır. Fakat parti içinde var olan ve partiyi önceleyen rejim tanımlamalarına da karşı çıkmıştır. Onun siyasi anlayışına göre rejimin ihtiyaçları partiyi doğurmuştur. Diğer bir ifadeyle parti, rejimin işleyişinin doğal bir sonucudur. Bu nedenle, CHP'nin asli görevinin; kurucusu olduğu Cumhuriyet rejimini ve ideallerini korumak ve güçlendirmek olduğunu düşünmüştür. Devlet erkiyle özdeş tuttuğu CHP'yi; siyasi ve toplumsal yapıyı düzenleyen, bütünleştiren ve geliştiren başat güç olarak görmüştür. Tankut, her koşulda parti ilkelerini öne çıkaran faaliyetlerde bulunmuş ve bu ilkelerin hayat bulması için çabaları olmuştur.

O, siyaset ve bürokraside aldığı görevlerde çalışkan, sorumluluk bilincine sahip, detaycı ve üretken biridir. Mizacı ve kişisel meziyetleriyle birlikte, Türk inkılâp ruhunu benimsemiş ve hayatına tatbik etmiş biri olması; dönemin devlet bürokrasisinde, siyasetinde ve akademik dünyasında aynı anda birçok farklı görevleri almasına yol açmıştır. Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet bürokrasilerinde çok çeşitli görevler alması Türk bürokrasisini anlamamız açısından önemlidir. Anadolu'nun farklı birçok bölgesine yaptığı ziyaretlerle sorunları yerinde incelemiş, tespitlerde bulunmuş ve erken Cumhuriyet yıllarındaki saha çalışmalarına önemli katkılar vermiştir.

Basın-yayın ve radyoyu, Cumhuriyet ideolojisine olan bağlılığını halkın geniş kesimleriyle paylaşmak için etkin bir şekilde kullanmıştır. Yazın hayatına kazandırdığı yazılarında ve eserlerinde; Türk inkılâp ruhunun savunulduğu ulus-devlet modelinin, halka benimsetilmesi işini özenle işlediği görülmektedir. Yazılarında; Türkçeye hâkim, yalın ve akıcı bir üslup kullanmıştır. Farklı konulardaki fikirlerini kaleme alırken, yazdıklarını daha anlaşılır kılmak için disiplinler arası çalışma yöntemini kullanmıştır. Farklı dilleri bildiği için dış dünyayı yakından takip etmiş ve çalışmalarında yabancı kaynaklardan istifade etmiştir. Siyaset, dil, tarih, edebiyat, kültür-sanat, eğitim, sağlık, sosyoloji, inanç, antropoloji, etnoloji ve gündelik meseleler, Tankut'un kalem oynattığı birkaç konu başlığıdır. Bu denli geniş bir yelpazede yazınsal ürün ortaya koymak, ancak onun çok yönlülüğüyle ve bu konulardaki derin bilgi ve birikime sahip olmasıyla izah edilebilecek bir durumdur.

Tankut'un fikir dünyasını besleyen ana kaynak, esasını Atatürk'ün oluşturduğu inkılâp düşüncesidir. Atatürk ile ilişkisi çocukluk yıllarından itibaren başlamış ve hiç kırılma yaşanmadan, Atatürk'ün ölümüne kadar devam etmiştir. Onun dil ve tarih çalışmalarını, fikirleri ve önerileriyle yönlendiren kişi Atatürk olmuştur. O, inkılâba dair fikirlerini paylaşıırken, bu çerçevenin dışına çıkamadığı gibi onu ileriye taşıyacak veya ona istikamet verecek düşünsel altyapıdan da yoksun biridir. Bu durum; onun, Atatürk'ün liderliğini ve inkılâp ideolojisini tartışmaya açmayan, inanmış bir inkılâpçı aydın profiline sahip olmasıyla açıklanabilir. Bu tartışmasız kabul hali -Güneş Dil Teorisi meselesinde olduğu gibi- o dönemin inkılâp dinamikleriyle düşünüldüğünde, anlaşılabilir bir yaklaşımdır. Fikrî derinliği tartışmaya açık olan Tankut, ifa ettiği görevlerinde sorumluluk bilinciyle hareket eden, yılmayan, çalışkan ve özenli çalışma prensibine sahip biri olmuştur.

Onun, Türk inkılâp süreci ile iç içe geçmiş fiilî ve fikrî bir hayatı olmuştur. Atatürk ile oluşturduğu güçlü bağ nedeniyle döneminin en önemli şahsiyetlerinden biri haline gelmiş ve bu özelliğiyle de ileri sürdüğü fikirlerle dönemine damgasını vurmuştur.

KAYNAKÇA

Resmî Arşivler

Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı, Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi

Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:1.
Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:2.
Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:3.
Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:4.
Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:5.
Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:6.
Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:7.
Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8.
Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:9.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arşivi

TBMM Hal Tercümesi, Dönem:5, Sicil No:422.
TBMM Hal Tercümesi, Dönem:6, Sicil:827.
TBMM Hal Tercümesi, Dönem:8, Sicil No.:1481.
TBMM Hal Tercümesi, Dönem:11, Sicil:827.
TBMM Seçim Sonucu Mazbatası, Dönem:5, Kutu No.:40, Sicil No:285.
TBMM Seçim Sonucu Mazbatası, Dönem:6, Kutu No.:43, Sicil No:827.
TBMM Seçim Sonucu Mazbatası, Dönem:7, Kutu No.:44, Sicil No:580.
TBMM Seçim Sonucu Mazbatası, Dönem:8, Kutu No.:44, Sicil No:827.
TBMM Seçim Sonucu Mazbatası, Dönem:11, Sicil No:827.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:4, C.:3.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:4, C.:5.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:4, C.:9.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:4, C.:16.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:4, C.:23.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:1.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:18.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:21.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:22.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:23.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:25.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:5, C.:27.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:6, C.:19.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:7, C.:10.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:7, C.:15.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:7, C.:23.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:7, C.:24.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:8, C.:1.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:8, C.:3.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:8, C.:8.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:1.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:13.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:18.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:20.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:9, C.:28.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:11, C.:1.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:73, C.:1.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi

C.C.A.490.1.384.1626.2.10.
C.C.A.4568.342.594.01.01.
C.C.A.30.18.1.2.70.97.15.
C.C.A.490.1.235.929.3.1.
C.C.A.490.1.235.929.3.2.
C.C.A.490.1.235.929.3.3.
C.C.A.30.10.229.542.1.2.
C.C.A.30.10.229.542.1.1.
C.C.A.30.10.229.542.1.3.
C.C.A.30.10.229.542.1.4.
C.C.A.30.10.229.542.1.5.
C.C.A.30.10.229.542.1.6.
C.C.A.30.10.229.542.1.7.
C.C.A.30.10.229.542.1.8.
C.C.A.30.10.229.542.1.11.
C.C.A.490.01.1212.25.30.
C.C.A.490.01.1212.25.44.
C.C.A.490.01.1212.25.42.
C.C.A.490.01.1212.25.38.
C.C.A.490.01.1212.25.37.
C.C.A.490.01.1212.25.36.
C.C.A.30.1.105.659.3.2.
C.C.A.30.1.105.659.3.3.
C.C.A.30.1.105.659.3.6.
C.C.A.30.1.105.659.3.4.
C.C.A.30.1.105.659.3.5.
C.C.A.30.1.105.659.3.7.
C.C.A.30.1.105.659.3.8.
C.C.A.30.1.105.659.3.9.
C.C.A.30.1.105.659.3.10.

C.C.A.30.1.105.659.3.11.
C.C.A.30.1.105.659.3.12.
C.C.A.490.1.0.3.12.39.
C.C.A.490.1.384.1626.2.
C.C.A.490.1.384.1626.2.10.
C.C.A.490.1.384.1626.2.11.
C.C.A.030.10.04.20.16.1.
C.C.A.030.10.04.20.16.2.
C.C.A.030.10.04.20.16.3.
C.C.A.030.10.04.20.16.4.
C.C.A.030.10.04.20.16.5.
C.C.A.30.01.42.251.5.2.
C.C.A.30.01.42.251.5.4.
C.C.A.30.01.42.251.5.5.
C.C.A.30.01.42.251.5.6.
C.C.A.030.10.00.5.27.20.1.
C.C.A.030.10.00.5.27.20.2.
C.C.A.490.1.1005.881.1.9.
C.C.A.490.1.1005.881.1.10.
C.C.A.490.1.1005.881.1.11.
C.C.A.490.1.1005.881.1.12.
C.C.A.490.1.1005.881.1.13.
C.C.A.490.1.1005.881.1.3.
C.C.A.490.1.1005.881.1.5.
C.C.A.490.1.1005.881.1.7.
C.C.A.490.1.1005.881.1.19.
C.C.A.490.1.704.397.1.133.
C.C.A.490.1.704.397.1.138.
C.C.A.490.1.704.397.1.139.
C.C.A.490.1.5.22.19.1.
C.C.A.490.1.5.23.1.4.
C.C.A.490.1.703.395.1.
C.C.A.490.1.1128.120.2.
C.C.A.490.1.270.1078.2.
C.C.A.490.1.1580.436.2.
C.C.A.490.1.1391.617.2.
C.C.A.490.1.175.698.1.
C.C.A.490.1.1065.1086.1.
C.C.A.30.1.115.797.16.
C.C.A.30.1.115.797.16.1.
C.C.A.30.1.115.797.16.2.
C.C.A.30.1.115.797.16.3.

C.C.A.30.1.115.797.16.4.
C.C.A.30.1.115.797.16.5.
C.C.A.30.1.115.797.16.6.
C.C.A.30.1.115.797.16.7.
C.C.A.30.1.115.797.16.8.
C.C.A.490.1.703.395.1.29.
C.C.A.490.1.703.395.1.30.
C.C.A.490.1.703.395.1.31.
C.C.A.490.1.703.395.1.32.
C.C.A.490.1.703.395.1.33.
C.C.A.490.1.703.395.1.34.
C.C.A.490.1.703.395.1.36.
C.C.A.490.1.703.395.1.30.
C.C.A.490.1.703.395.1.31.
C.C.A.490.1.1128.120.2.8.
C.C.A.490.1.1128.120.2.9.
C.C.A.490.1.1128.120.2.12.
C.C.A.490.1.1128.120.2.13.
C.C.A.490.1.1128.120.2.14.
C.C.A.490.1.1128.120.2.15.
C.C.A.490.1.1128.120.2.16.
C.C.A.490.1.1577.422.1.18.
C.C.A.490.1.1577.422.1.19.
C.C.A.490.1.1577.422.1.20.
C.C.A.490.1.270.1078.2.27.
C.C.A.490.1.270.1078.2.28.
C.C.A.490.1.270.1078.2.29.
C.C.A.490.1.270.1078.2.30.
C.C.A.490.1.270.1078.2.31.
C.C.A.490.1.270.1078.2.32.
C.C.A.490.1.270.1078.2.33.
C.C.A.490.1.270.1078.2.34.
C.C.A.490.1.270.1078.2.35.
C.C.A.490.1.270.1078.2.36.
C.C.A.490.1.270.1078.2.37.
C.C.A.490.1.270.1078.2.38.
C.C.A.490.1.1390.614.1.4.
C.C.A.490.1.1390.614.1.6.
C.C.A.490.1.1390.614.1.7.
C.C.A.490.1.1391.617.2.68.
C.C.A.490.1.1391.617.2.72.
C.C.A.490.1.1391.617.2.71.

C.C.A.490.1.1580.436.2.24.
C.C.A.490.1.1580.436.2.27.
C.C.A.490.1.1580.436.2.29.
C.C.A.490.1.1580.436.2.30.
C.C.A.490.1.1580.436.2.31.
C.C.A.490.1.1580.436.2.38.
C.C.A.490.1.1015.916.4.
C.C.A.490.1.1015.916.4.1.
C.C.A.490.1.1015.916.4.2.
C.C.A.490.1.1015.916.4.3.
C.C.A.490.1.1015.916.4.4.
C.C.A.490.1.1015.916.4.6.
C.C.A.490.1.612.127.9.9.
C.C.A.490.1.1580.436.2.37.
C.C.A.490.1.1580.436.2.39.
C.C.A.490.1.704.397.1.31.
C.C.A.490.1.175.698.1.11.
C.C.A.490.1.175.698.1.12.
C.C.A.490.1.175.698.1.13.
C.C.A.490.1.175.698.1.14.
C.C.A.490.1.175.698.1.15.
C.C.A.490.1.175.698.1.16.
C.C.A.490.1.175.698.1.17.
C.C.A.490.1.1066.1088.1.
C.C.A.490.1.1065.1086.1.1.
C.C.A.490.1.1065.1086.1.8.
C.C.A.490.1.1065.1086.1.11.
C.C.A.490.1.1065.1086.1.27.
C.C.A.490.1.1065.1086.1.28.
C.C.A.490.1.1065.1086.1.29.
C.C.A.490.1.1065.1086.1.30.
C.C.A.490.1.1065.1086.1.31.
C.C.A.490.1.1065.1086.1.32.
C.C.A.490.1.1065.1086.1.34.
C.C.A.490.1.384.1626.2.
C.C.A.490.1.202.7.1.
C.C.A.490.1.202.7.2.
C.C.A.490.1.202.7.3.
C.C.A.490.1.202.7.4.
C.C.A.490.1.202.7.5.
C.C.A.490.1.202.7.6.

C.C.A.490.1.202.7.7.
C.C.A.490.1.202.7.8.
C.C.A.490.1.202.7.9.
C.C.A.490.1.202.7.10.
C.C.A.490.1.202.7.11.
C.C.A.490.1.202.7.12.
C.C.A.490.1.202.7.13.
C.C.A.490.1.202.7.14.
C.C.A.490.1.202.7.15.
C.C.A.490.1.202.7.16.
C.C.A.490.1.202.7.17.
C.C.A.490.1.202.7.20.
C.C.A.490.1.78.290.3.1.
C.C.A.490.1.1800.1304.1.2.
C.C.A.490.1.80.298.2.2.
C.C.A.490.1.2.7.25.1.
C.C.A.490.1.2.7.25.2.
C.C.A.490.1.2.7.25.3.
C.C.A.490.1.2.7.25.4.
C.C.A.490.1.2.7.25.5.
C.C.A.490.1.2.7.25.6.
C.C.A.490.1.2.7.25.7.
C.C.A.490.1.2.7.25.8.
C.C.A.490.1.2.7.25.9.
C.C.A.490.1.2.7.25.10.
C.C.A.490.1.2.7.25.11.
C.C.A.490.1.2.7.25.12.
C.C.A.490.1.2.7.25.26.
C.C.A.490.1.2.7.25.27.
C.C.A.490.1.2.7.25.28.
C.C.A.490.1.2.7.25.29.
C.C.A.490.1.2.7.25.30.
C.C.A.490.1.2.7.25.31.
C.C.A.490.1.2.7.25.32.
C.C.A.490.1.2.7.25.34.
C.C.A.490.1.2.7.25.35.
C.C.A.490.1.2.7.25.36.
C.C.A.490.1.2.7.25.37.
C.C.A.490.1.2.7.25.40.
C.C.A.490.1.77.285.1.1.
C.C.A.490.1.078.290.3.1.
C.C.A.490.1.384.1626.2.8.

C.C.A.490.1.384.1626.2.9.
C.C.A.490.1.82.305.1.1.
C.C.A.490.1.82.305.1.18.
C.C.A.490.1.82.305.1.45.
C.C.A.490.1.82.308.1.70.
C.C.A.490.1.83.307.1.1.
C.C.A.490.1.83.307.1.4.
C.C.A.490.1.83.307.1.6.
C.C.A.490.1.83.307.1.7.
C.C.A.490.1.83.307.1.10.
C.C.A.490.1.83.307.1.11.
C.C.A.490.1.83.307.1.13.
C.C.A.490.1.83.307.1.14.
C.C.A.490.1.83.307.1.15.
C.C.A.490.1.83.307.1.16.
C.C.A.490.1.83.307.1.19.
C.C.A.490.1.83.307.1.21.
C.C.A.490.1.83.307.1.24.
C.C.A.490.1.83.307.1.25.
C.C.A.490.1.83.307.1.27.
C.C.A.490.1.83.307.1.28.
C.C.A.490.1.83.307.1.36.
C.C.A.490.1.83.307.1.43.
C.C.A.490.1.83.307.1.53.
C.C.A.490.1.83.307.1.57.
C.C.A.490.1.83.307.1.70.
C.C.A.490.1.83.307.1.87.
C.C.A.490.1.83.307.1.90.
C.C.A.490.1.83.307.1.119.
C.C.A.490.1.83.307.1.135.
C.C.A.490.1.83.308.1.40.
C.C.A.490.1.83.308.1.62.
C.C.A.490.1.83.308.1.72.
C.C.A.490.1.83.308.1.73.
C.C.A.490.1.83.308.1.74.
C.C.A.490.1.83.308.1.80.
C.C.A.490.1.584.17.1.
C.C.A.490.1.584.17.3.

Gazeteler

Resmî Gazete, Yayımlanma Tarihi: 11 Nisan 1921, Sayı:10.

Resmî Gazete, Yayınlanma Tarihi: 30 Nisan 1929, Sayı:1180.
Resmî Gazete, Yayınlanma Tarihi: 4 Aralık 1932, Sayı:2268.
Resmî Gazete, Yayınlanma Tarihi: 11 Kasım 1942, Sayı:5255.
Resmî Gazete, Yayınlanma Tarihi: 18 Haziran 1946, Sayı:6336.

Akşam
Anadolu
Bugün
Cumhuriyet
Haber
Hâkimiyeti Milliye
Yeni İstanbul
Kurun
Köye Doğru
Maraş
Maraş Postası
Milliyet
Radikal
Son Telgraf
Son Posta
Tan
Tasvir-i Efkâr
Türk Dili
Türk Sözü
Ulus
Yarın
Yeni Asır
Yenigün
Yeni Mersin
Vakit
Vatan

Sürelî Yayınlar

Belleten
Türk Dili
Türk Dili Belleten
Akis
Türk Yurdu
Başpınar
İzmir’de Köycülük
Yücel
Amaç

Ülkü
Köy ve Kalkınma
Nilüfer
Köye Doğru
Tarih Yolunda Erzurum
İçel
Öğretmen
27 Mayıs Atatürkçülerindir
Büyük Doğu
Yurt ve Dünya
Türk Veteriner Hekimler Derneği Dergisi
Türk Kültürü
Araştırma, İnceleme Eserler

Acar, İsmail. **Türk Ocakları**, Balıkesir, Türk Ocakları Balıkesir Şubesi Kültür Yayınları, 2005.

Adam Gibi Adam, Haz.: Ender Haluk Derince, Gamze Elmacı, İstanbul, Yakamoz Kitap, 2016.

Akar, Ali. **Türk Dili Tarihi**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2005.

Akar, Hasan ve Özbay, Müjdat. **Millî Mücadele Yıllarında Niksar**, Tokat, Tokat Matbaası, 1998.

Akay, Oğuz. **Atatürk'ün Sofrası**, İstanbul, Truva Yayınları, 2006.

Akçura, Yusuf. **Türkçülüğün Tarihi**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1998.

Alkan, Mehmet Öznur. **Prof. Dr. Bülent Tanör Armağanı**, İstanbul, Oğlak Yayınları, 2006.

Alparslan, Yaşar. Yakar, Serdar. **Maraş Meşhurları**, Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Kahramanmaraş, Öncü Basımevi, 2009.

Altıncı Türk Dil Kurultayı (1949), Birleşimler, Tutanaklar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, Ankara Yeni Matbaa, 1950.

Arıburnu, Kemal. **Atatürk'ten Anılar**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1976.

Arıburnu, Kemal. **Atatürk ve Çevresindekiler**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1988.

Arslan, Zühtü. **Türk Parlamento Tarihi TBMM XI. Dönem (1957-1960)**, C:1, Ankara, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2013.

Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, (Top.). Özel Şahingiray, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1955.

Atatürk ve Türk Dil Devrimi, İstanbul, Feyziye Mektepleri Vakfı Yayınları, 2019.

Atatürk, Mustafa. Kemal. *Nutuk-Söylev*, (10.bs.) C.:2, Ankara, TTK Yayınları, 2019.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Açıklamalı Dizin İle) I-III, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.

Atatürk'ün Dil Yazıları I, (Sözlük Çalışmaları), Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2011.

Ben, Mustafa Kemal Atatürk, (Der.). İlhan Akşit, İstanbul, Akşit Kültür Sanat Yayınevi, 1996.

Benli, Tahsin. Hasan. *Mülkiyeliler Birliği Tarihi (1946-1996)*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1996.

Binark, İsmet. *Türk Parlamento Tarihi TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)*, C.:1, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 2004.

Borak, Sadi. *Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları*, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1980.

C.H.P Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935), Ankara, Ulus Basımevi, 1935.

CHP Dördüncü Büyük Kurultay Zabıtları (6-19 Mayıs 1935), Ankara, Ulus Basımevi, 1935.

CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları (29 Mayıs 1939-3 Haziran 1939), Ankara, Ulus Basımevi, 1939.

CHF Halkevi Talimnamesi, Ankara, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1932.

CHP Parti Programı, Ankara, Ulus Basımevi, 1935.

Cumhuriyet Eğitim Devriminin Mülkiyeli Mimarı Nafi Atuf Kansu, (Haz.). Metin Atuf Kansu - K.İşık Kansu, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 2011.

Çetinkaya, Mücellitoğlu Ali. *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1859-1949)*, C.:2, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.

Çetinkaya, Mücellitoğlu Ali. *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1909-1923)*, C.:4, Ankara, Örnek Matbaası, 1968-1969.

Çetinkaya, Mücellitoğlu Ali. *Son Asır Türk Tarihinin Önemli olaylarıyla Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1859-1968)*, C.:1, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.

Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, C.:1., Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1996.

- Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM VIII. Dönem (1946-1950)*, C: I, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2012.
- Çufalı, Mustafa. *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.:1, Ankara, TBMM Yayınları, 2012.
- Çufalı, Mustafa. *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.:3, Ankara, TBMM Yayınları, 2012.
- Ercilasun, Ahmet. Bican. *Dilde Birlik*, Ankara, Ecdâd Yayınları, 1993.
- Fotoğraflarla Atatürk*, Ankara, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, 2019.
- Gökalp, Ziya. *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1976.
- Gülensoy, Tuncer. *Türkiye Türkologları ve Türk Diline Emek Verenler (1800-1950 Türkolojinin 150 Yılı)*, C.:1, Ankara, Erek Matbaası, 2012.
- Günaltay, Şemsettin. Tankut, Hasan. Reşit. *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Bazı İzahlar*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1938.
- Güneş, İlhan. *Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem (1935-1939)*, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 2001.
- Güven, Özbay. *Atatürk'ün Güreş Sevgisi*, Ankara, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Spor Eğitimi Dairesi Başkanlığı Yayınları, 1992.
- İlisu, Devecidağı ve Artıkova Kazaları Teşkiline Dair Kanun. *T.C. Resmî Gazete*, 10, 11 Nisan 1921.
- İlter, Erdal. *Millî İstihbarat Teşkilâtı Tarihçesi*, Ankara, MİT Basımevi, 2002.
- İnan, Afet. *Atatürk'ten Mektuplar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- İnan, Afet. *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, (8. bs.), Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003.
- Jakobdr, Georg. Luschan, Felix. Von. ve Naumann, Edmund. *19. Yüzyılda Alman Şarkiyatçıların Bektaşilik Serüveni Bektaşiler Tahtacılar Kızılbaşlar*, (Çev.), İlhami Yazgan, Ankara, La Kitap Yayınları, 2013.
- Kaplan, Mehmet. *Kültür ve Dil*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1999.
- Karaer, İbrahim. *Türk Ocakları (1912-1931)*, Ankara, Türk Yurdu Neşriyatı, 1992.
- Karan, Kaya. *Geçmişten Günümüze Türk İstihbarat Teşkilatı*, (3. Bs.), Ankara, Kripto Yayınevi, 2015.
- Kılıç, Hüseyin. *Dil Ana*, Ankara, Yenigün Yayınları, 1984.
- Koçak, Cemil. *Geçmişimiz İtinayla Temizlenir*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

- Levend, Agâh, Sırrı. *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, TDK Yayınları, Ankara: 1960.
- Lewis, Geoffery. *Trajik Başarı, Türk Dil Reformu*, (Çev.), Mehmet Fatih Uslu, İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2007.
- Mizancı, Murat. *Turfanda mı Yoksa Turfa mı*, (Haz.). Perihan Ölker, Konya, Palet Yayınları, 2017.
- Obuz, Ömer. *Türk Rönesansı'nın Peşinde Bir Aydın: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu*, Libra Yayınları, İstanbul: 2019.
- Onuncu Türk Dil Kurultayı (1963)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964.
- On Birinci Türk Dil Kurultayı (1966)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.
- Onar, Mustafa. *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, C.:2., Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1995.
- Oral, Bedreddin. Sümer, Ziya. *Erbaa (Erek)*, Ankara, Töyko Matbaası, 1968.
- Oral, Mustafa. *Türk Ulusunun İnşası*, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2015.
- Orhunlu, Bilge. *Mütareke Dönemi (Emperyalist Batı'nın ve Yerli İşbirlikçilerin Gerçek Yüzü)*, İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2011.
- Özerdim, Sami. N. *Yazı Devriminin Öyküsü*, Ankara, Yenigün Matbaası, 1998.
- Öztürk, Kâzım. *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, C.:1, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1999.
- Özverim, Melda. *Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü*, (3. Bs.), İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2007.
- Sadoğlu, Hüseyin. *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Safa, Peyami. *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Sarınay, Yusuf. *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990.
- Söz Derleme Talimatnamesi**, (1932). *T.C. Resmî Gazete*. 2268, 4 Aralık 1932.
- Tahdidi Sin Kanununun İkinci Maddesinin Tadiline Dair Kanun**, (1929). *T.C. Resmî Gazete*, 1180, 30 Nisan 1929.
- Tan(a), Nail. *Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu*, Ankara, TDK Yayınları, 2001.
- Tan(b), Nail. *Atatürk ve Türk Dil Kurumu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, TDK Basımevi, 2006.
- Tankut, Hasan. Reşit. *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri, Birinci Kitap: Türk Dil Bilgisine Giriş*, İstanbul, İstanbul Devlet Matbaası, 1936.

- **Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler, İkinci Kitap**, İstanbul, İstanbul Devlet Basımevi, 1936.
- **Dil ve Irk Münasebetleri Hakkında**, İstanbul, Devlet Basımevi, 1937.
- **Prehistuvar'a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı**, İstanbul, Devlet Basımevi, 1937.
- **"Alp" Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu**, İstanbul, Devlet Basımevi, 1938.
- **Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında**, Ankara, Ulus Basımevi, 1938.
- **Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır**, İstanbul, Kenan Basımevi ve Klişe Matbaası, 1939.
- **"Dil ve Irk Münasebetleri Hakkında", İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, İstanbul, Kenan Matbaası, 1943.
- **Maraş Yollarında**, Ankara, Recep Ulusoglu Basımevi, 1944.
- **Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları**, Ankara, Doğuş Matbaası, 1949.
- **Köy ve Kalkınma**, Ankara, Ankara Basım ve Ciltevi, 1960.
- **"Atatürk'ün Dil Çalışmaları", Atatürk ve Türk Dili**, Türk Dil Kurumu Yayınları, (s.111-136), Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.
- **Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler**, Ankara, Kalan Yayınları, 2000.
- TBMM Yıllık**, Dönem:4, İçtima: Özel, (4 Mayıs-25 Temmuz 1931), Ankara, TBMM Matbaası, 1931.
- TBMM Yıllık**, Dönem:4, İçtima:1, (1 Teşrinievvel 1931-9 Temmuz 1932), Ankara, TBMM Matbaası, 1934.
- TBMM Yıllık**, Dönem:5, İçtima:2 (1 Teşrinisani1936- 31 Teşrinievvel 1937), Ankara, TBMM Matbaası, 1938.
- TBMM Yıllık**, Dönem:5, İçtima:3 (1 Teşrinisani 1937-31 Teşrinievvel 1938), Ankara, TBMM Matbaası, 1939.
- TBMM Yıllık**, Dönem:5, İçtima:4 (1Teşrinisani 1938-27 Kânunisani1939), Ankara, TBMM Matbaası, 1939.
- TBMM Yıllık**, Dönem:6, İçtima:1 (1 Teşrinisani 1939-31 Teşrinievvel 1940), Ankara, TBMM Matbaası, 1941.
- TBMM Yıllık**, Dönem:6, İçtima:2 (1 Teşrinisani 1940- 31 Teşrinievvel 1941), Ankara, TBMM Matbaası, 1942.

- TBMM Yıllık**, Dönem:6, İçtima:3 (1 Teşrinisani 1941- 31 Teşrinievvel 1942), Ankara, TBMM Matbaası, 1943.
- TBMM Yıllık**, Dönem:6, İçtima:4 (1 Teşrinisani 1942- 8 Mart 1943), Ankara, TBMM Matbaası, 1943.
- TBMM Yıllık**, Dönem:7, İçtima: Fevkalade (8 Mart 1943-31 Teşrinievvel 1943), Ankara, TBMM Matbaası, 1944.
- TBMM Yıllık**, Dönem:7, İçtima: 1 (1 Teşrinisani 1943-31 Teşrinievvel 1944), Ankara, TBMM Matbaası, 1945.
- TBMM Yıllık**, Dönem:7, İçtima: 2 (1 Kasım 1944-31 Ekim 1945), Ankara, TBMM Matbaası, 1945.
- TBMM Yıllık**, Dönem:7, İçtima: 3 (1 Kasım 1945-14 Haziran 1946), Ankara, TBMM Matbaası, 1947.
- TBMM Yıllık**, Dönem:8, Toplantı: Olağan-1 (5 Ağustos/31 Ekim 1946/1 Kasım 1946-31 Ekim 1947), Ankara, TBMM Matbaası, 1948.
- T.C. Baş Vekâlet Merkezi İstatistik Müdüriyet Umumiyesi 1927 Umumi Nüfus Tahriri**. İstanbul, Hüsnütabiat Matbaası, 1929.
- Tekin, Talat. **Türkoloji Eleştirileri**, Ankara, Doruk Yayınları, 1994.
- Toprak, Zafer. **Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji**, İstanbul, Doğan Kitap, 2012.
- Topuz, Hıfzı. **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973.
- Tunaya, Tarık. Zafer. **Türkiye'de Siyasî Partiler ve II. Meşrutiyet Dönemi**, C.:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1984.
- Tuncer, Erol. **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, Ankara, TESAV, 2003.
- Tuncer, Hüseyin. Hacaloğlu, Yücel. ve Memişoğlu, Ragıp. **Türk Ocakları Tarihi Açıklamalı Kronoloji 1912-1997**, C.:1, Ankara, Türk Yurdu Yayınları, 1998.
- Turan(a), Şerafettin. **Mustafa Kemal Atatürk**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004.
- Turan(b), Şerafettin. **Türk Kültür Tarihi (Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe)**, (7. bs.), Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004.
- Turan(c), Şerafettin. **Atatürk ve Türk Devrimi**, Ankara, TDK Yayınları, 1981.
- Turan, İlhan. **İsmet İnönü (Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938)**, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2003.
- Türk, Hakan. **Millî İstihbarat Teşkilatı**, (4. bs.), İstanbul, Kayhan Matbaacılık, 2004.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2011), Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, 2012.

Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921), C.:VI, Ankara, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, 1974.

Uluskan, Seda. Bayındır. **Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları, Atatürk Kültür,** Ankara, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.

Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936), Tezler, Müzakereler, Zabıtlar, İstanbul, Devlet Basım Evi, 1937.

Üstel, Füsun. **Türk Ocakları (1912-1931),** İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.

Yetiş, Kâzım. **Atatürk ve Türk Dili 3,** Ankara, TDTK Yayınları, 2005.

Yılmaz, Yasemin. **Atatürk'ün Dil Yazıları-I (Sözlük Çalışmaları),** Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, 2011.

Makaleler

Afyoncu, Erhan. “Sokulluzâde Hasan Paşa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** C.:37, İstanbul, 2009, s.366-368.

Akalın, Şükrü. Haluk. “Yetmiş Beş Yılda Türk Dil Kurumu”, **Türk Dili Dergisi,** C.:XCIV, (667), Ankara, 2007, s.5-62.

Aksoy, Erdal. “Nusayrilerin Sosyal Yapıları ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Yaşayan Bu Topluluğa Devletin Yaklaşımları”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** (54), Ankara, 2010, s.199-212.

Akyüz, Kenan. “Türk Ocakları”, **Belleten,** C.:50, (196), Ankara, 1986, s.201-228.

Alkan, Mehmet. Öznur. “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Tarihi”, **Görüş Dergisi,** C.:39, İstanbul, 1999, s.48-61.

Alpaslan, Erhan. Aydın Tülay. “Cumhuriyet Aydını Olarak Dil ve Kültür Politikaları Işığında Hasan Reşit Tankut”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** C.:15, (60), Ankara, 2017, s.23-53.

Alpaslan, Erhan. Aydın Tülay. “Hasan Reşit Tankut’un Hatay Bölgesinde Etno-Politik ve Dini Çalışmaları: Nusayriler Örneği”, **Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Teori ve Araştırmalar,** C.:2, (Ed.). Erdem Sarıkaya, Ankara, Gece Kitaplığı Yayınları, 2020, s. 99-121.

Arslan, Hatice. “Başlangıcından Günümüze Arap Alevîliği-Nusayrîlik”, **Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi,** (1), İzmir, Aralık-2015, s.101-111.

Ata, Aysu. “Kuruluş Öyküsü”, **DTCF’de Türkoloji’nin Öyküsü,** DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayını, (Haz.). Hasan Özdemir, Hadi Şenol, Ankara, Sanat Kitabevi, 2006, s.1-45.

- Atabeyoğlu, Ömer. “Atatürk’ün Kırsal Kalkınma Projesi “İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi” nin Mekân Kuramları Açısından Değerlendirilmesi”, **Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi**, C.: 18, (2), Artvin, 2017, s.176-185.
- Avcıoğlu, Doğan. “Sonu Geldi mi?”, **Akis**, 29 Eylül 1956, s.7-10.
- Aydoğan, Erdal. Mahmutoglu, Tansu. Barış. “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri”, **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (10). 2013, s.113-142.
- Aykut, Ayhan. “Ansiklopedi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.:3, İstanbul, 1991, s.217-227.
- Aytekin, Sefer. “Okuduklarımız”, **Yurt ve Dünya Dergisi**, C.:2, (10), İlk Teşrin 1941, s.245-247.
- Aytürk, İlker. “H. F. Kvergić and the Sun-Language Theory”, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft **Alman Şarkiyat Topluluğu Dergisi**, C.:159, Almanya, 2009, s.32-41.
- Baltacıoğlu, İsmayıl. Hakkı. “Hasan Reşit Tankut İle Görüşüm”, **Yeni Adam**, Sebati Basımevi, (439), İstanbul, 1943, s.6-7-11.
- Batur, Muhammet. Raşit. “Nusayriliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları”, **İnsan & Toplum**, C.:3, (5), İstanbul, 2013, s. 55-84.
- Belleten**, “Haberler”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.:II, (5-6), Ankara, II. Kânun-Nisan 1938, s.253-262.
- Bulut, Halil. İbrahim. “Tarih, İnanç, Kültür ve Dinî Ritüelleriyle Nusayrilik”, **Ortadoğu Yıllığı**, C.:7, (7), Sakarya, 2011, s.579-614.
- Çağlar, Behçet. Kemal. “Kültürlülerin Görüşü”, **Yücel**, (33), Ankara, Son Teşrin, 1937, s.98.
- Çakmak, Diren. “ Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)”, **Akademik Bakış**, C.:2, (3), Ankara, 2008, s.153-186.
- Çanak, Erdem. “Cumhuriyet Döneminde Adana (Seyhan)’Da Meydana Gelen Seller ve Alınan Önlemler (1930-1956)”. **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 13, (1), Manisa, 2015, s.296-340.
- Çeloğlu, Yavuz. Selim. “Çanakkale Cephesi’nde Ordu İkmal Hizmetleri Açısından Denizyolu Ulaşımı”, **Akademik MATBUAT**, C.:2, (2), 2018, s.49-74.
- Demir, Gökhan. Yavuz. “Türk Tarih Tezi İle Türk Dil Tezinin Kavşağında Güneş-Dil Teorisi”, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (19), Bursa, 2010, s.385-396.

- Demircan, Ömer. “Güneş Dil Teorisi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (8), İstanbul, 1998, s.119-143.
- Doğanay, Rahmi. “Atatürk’ün Askerî Yaşamında Suriye Günleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.:19, (55), Ankara, 2003, s.163-208.
- Eren, Abdurrahman. “Memurin Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat” İle Onu Yürürlükten Kaldıran “Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun’un Karşılaştırılması”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.:55, (3), Ankara, 2000, s.55-79.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin. Fahri. “XXVI. Delhi Milletlerarası Şarkiyat Kongresi”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C.: IV, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1964, s.103-118.
- Gül, Ali. Çulha, Tülay. “Hasan Reşit Tankut”, *DTCF’de Türkoloji’nin Öyküsü*, DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayını, (Haz.). Hasan Özdemir, Hadi Şenol, Ankara, Sanat Kitabevi, 2006, s.313-320.
- Gümüşçü Osman. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçiş ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Halk Sağlığı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.: XIX, (55), Ankara, 2003, s.125-146.
- Günaltay, Mehmet. Şemsettin. “1959 Kurultayı”, *Akis*, 10 Ocak 1959, s.5-8.
- Günay, Baykan. “Gönül Tankut’u Yitirdik”, *Mimarlık Dergisi*, Ankara, 2005, s.8-9.
- Gündüz, Ömer. Fırat, İsmail. “Dil Devriminin Gerçekleşmesinde Türk Dil Kurumunun Rolü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.:7, (34), s.61-72.
- Güneş, Gönül. “Çanakkale’de Demokrat Parti Döneminde Seçimler”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.:1, İstanbul, 2013, s.67-85.
- Güngör, Özcan. “Değişim ile Takiye Arası Nusayriler/Arap Aleviler”, *İnsan & Toplum*, C.:5, (9), İstanbul, 2015, s.75-102.
- Güven, Ferit. Celâl. (1939). “Gömlek”, *Yücel*, C.:10, (57), İstanbul, s.130.
- Huyugüzel, Ömer. Faruk. “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Halkevlerinin Rolü”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.:6, (23), Ankara, 1999, s.391-400.
- Hür. Ayşe. “İttihatçı ve Kemalistlerin Alevi-Bektaşî Politikaları”, *Radikal*, 30 Haziran 2013, Perşembe, s.6.
- İdem, Tekin. “Ahmet Remzi Yüreğir’in Hayatı ve 8. Yasama Dönemi Meclis Faaliyetleri”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, (XXII), 2015, s.323-351.
- İlgürel, Sevim. “Türkiyat Enstitüsü”, *Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, (158), Ankara, 1975, s.103-105.
- Kalem: 1909. “Türkçeyi Sadeleştirmek İsteyenler, Hasan Reşit Tankut’a”, *Nilüfer (İş, Sanat, Tarih ve Yolcu Dergisi)*, (17), Pulhan Matbaası, İstanbul, Eylül-1946, s.4-6.

- Keskinok, Çağatay. “Prof. Dr. Gönül Tankut’un Ardından”, *Planlama Dergisi*, (1), Ankara, 2005, s.14-16.
- Kılıç, Murat. “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Devlet İle Vatandaş Arasında Bir İletişim Aracı Olarak Hutbeler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.:XVII (35), Güz-2017, s.137-166.
- Koçlar, Bekir. “Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet-Muhalefet ilişkisi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C:16, Ankara, 2002, s.754-764.
- Korkmaz, Zeynep. “Cumhuriyet Döneminde Bir Kültür Dili Olarak Türkçe”, *50. Yıl Konferansları*, Ankara, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1976, s.67-71.
- **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, TDK, C.:1, Ankara, 2005.
- **Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri**, Yükseköğretim Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- **Atatürk ve Türk Dili Belgeleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1992.
- Koprıman, Kâzım. Yaşar. “Baybars I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.:5, İstanbul, 1992, s.221-223.
- Kutay, Cemal. “Atatürk’ü, Çankaya’ya mı Gömeceklerdi?”, *Yıllar Boyu*, Hürriyet Ofset, (8), Kasım-1978, s.18-19.
- Küçük, F. (1958). “Yurtta Olup Bitenler Kıbrıs (Hürriyetin Fıatı)”, *Akis*, 8 Şubat, s.10-12.
- Mahmutoğlu, Tansu. Barış. “Atatürk’süz İlk Seçimler-1939 Genel Seçimlerinde CHP’nin Çalışma ve Propagandalar”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, C.:5, (1), Erzurum, 2016, s.38-64.
- Odyakmaz, Acar, Necla. “Cumhuriyet Döneminde Anayasal Düzenlemeler ve Basın Özgürlüğü”. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (17), İstanbul, 2003, s.121-144.
- Oksev, Birgül. Koçak. “Uluslararası Oryantalistler Kongreleri (1873-1973) Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, C.: 34, Ankara, 2012, s.257-295.
- Ortaylı, İlber. “Mülkiye’nin 150 Yılı”, *Milliyet (Pazar Eki)*, 9 Aralık 2007, Pazar, s.5.
- Ögel, Şükrü. Ali. “Milli Emniyet Hizmeti Nasıl Kuruldu?”, *Türk Kültürü*, (128), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1973, s.605-606.
- Örmecioglu, Hilal. Tuğba. “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köycülük Tartışmaları ve Numune Köyler”, *Belleten*, C.:83, (297), Ankara, 2019, s.729-752.
- Öz, Mustafa. “GÂLİYYE”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.:13, İstanbul, 1999, s.333-3317.

- Özkaya, Yücel. “Kaymakam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.:25, Ankara, 2002, s.84-85.
- Prof. H.H. “Emir ve Kumanda Altında İlim”, *Büyük Doğu*, C.:IV, (85), İstanbul, Mart-1948, s.11-16.
- Sağlam, Serdar. “1923-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Kent ve Kentleşme Olgusu” *İstanbul Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, (53), İstanbul, 2016, s.257-274.
- “Türkiye’de Köyle İlgili Uygulama ve Çalışmalar İle Türk Sosyolojisindeki Yansımaları”, *İstanbul Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, (53), İstanbul, s.221-255.
- Sarınay, Yusuf. “Türk Ocakları” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.:41, İstanbul, 2013, s.545-546.
- Satan, Ali. “İngiliz Dışişleri Belgelerine Göre Tokat Kazalarının 1919 Yılında Durumu”, *Tokat Sempozyumu (01-03 Kasım 2012)*, (Haz.). Ali Açikel, Samettin Başol, Ali Osman Solmaz, Murat Hanılçe, Özyurt Matbaacılık, Ankara, 2013, s.251-260.
- Şahin, Kamil. “Günaltay, Mehmet Şemsettin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.:14, İstanbul, 1996, s.286-288.
- Şavkılı, Cengiz. “Cumhuriyet Dönemi Maraş Milletvekillerinden Hasan Reşit Tankut”, *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş, 2014, s.276-295.
- Tan, Nail. “1932’den 2012’ye Türk Dil Kurumu”, *Türk Dili Dergisi*, Ankara, 2019, s.34-57.
- Tankut, Hasan. Reşit. “Sümer Mahancodaro Harappa ve Anadil”, *Ülkü*, C.:6, (32), Ankara, Birinci Teşrin-1935, s.90-92.
- “Sancak, Türk Yurdu”, *Ulus*, 17 Son Kânun 1937, s.1-6.
- “Gençlik, Sanat ve İnkılâp”, *Yücel*, (33), Ankara, Son Teşrin-1937, s.98-100.
- “Veterinaire Kelimesi Üzerine Kısa Bir Tetkik”, *Türk Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, (3-4), Ankara, 1937, s.211-212.
- “Güneş-Dil Metoduyla Dil Etütleri”, *Türk Dili Belleten*, TDK Yayınları, (27-28), Ankara, Şubat-1938, s.36-39.
- “Maya Alfabesi ve Mayaların Türk Orijini”, *Türk Dili Belleten*, TDK Yayınları, (27-28), Ankara, Şubat-1938, s.17-22.
- “Alp Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu”, *Türk Dili Belleten*, TDK Yayınları, (27-28), Ankara, Şubat-1938, s.52-66.

- “Man, Men”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (27-28), Ankara, Şubat-1938, s.67-71.
- “Aleviliğin Menşei”, **İçel (Mersin Halkevi Dergisi)**, (3), Mersin, Mart-1938, s.6-18.
- “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (29-30), Ankara, Haziran-1938, s.101-112.
- “Atatürk Ölür mü?”, **Ulus**, 12 Son Teşrin 1938, Cumartesi, s.3.
- “Atatürk ölür mü?”, **O’nun için yazılanlar Söylenenler**, CHP Fatih Halkevi Yayını, Başarı Matbaası, İstanbul, 1939, s.126-129.
- “Köylerimiz- Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?”, **Ulus**, 8-10-12-13-14-17-19-22 Şubat-1939, s.9.
- “Koyuncu Köyler”, **Köye Doğru**, (28), 15 Ağustos 1941, s.9-10.
- “Yenisey Yazıtlarına Bir Bakış”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (18-20), Ankara, İlkânun-1943, s.75-78.
- “Altıncı Büyük Kurultay Açılırken”, **Ulus**, 8 Haziran 1943, Salı, s.2.
- “Tek Parti Fikri”, **Ulus**, 9 Haziran 1943, Çarşamba, s.2.
- (a), “Milliyetçilik”, **Ulus**, 10 Haziran 1943, Perşembe, s.2.
- (b), “Milliyetçilik”, **Ulus**, 11 Haziran 1943, Cuma, s.2.
- “Köylerimizden Parçalar- 17 nci Asırdan Başlayarak Anadolu’da Köy Durumu”, **İzmir’de Köycülük (Emirler ve Öğütler Dergisi)**, (2), İzmir, 1944, s.37-40.
- “Köylerimiz- 19 uncu Asırdan Başlayarak Anadolu’da Köy Durumu”, **İzmir’de Köycülük (Emirler ve Öğütler Dergisi)**, (3), İzmir, 1944, s.28-30.
- “Terimler Niçin Türkçeleşiyor?”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (1-3), Ankara, Haziran-1945, s.30-33.
- “Büyük Şehir ve Şehir Büyüklüğü-I”, **Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)**, (1), Ak-Ün Basımevi, İstanbul, Ekim-1945, s.2-3.
- “Büyük Şehir ve Şehir Büyüklüğü”, **Başpınar (Gaziantep Halkevi Dergisi)**, C.:4, (77-78), Ak-Ün Basımevi, İstanbul, Ekim/Kasım-1945, s.13-16.
- “Sıtma İle Olağanüstü Savaş”, **Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)**, (3), Ak-Ün Basımevi, İstanbul, Ekim-1945, s.2-11.

- “Bir öl Hikâyesi-Büyüdükçe Acılaşılan Kimseler İçin”, **Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)**, (8), Ak-Ün Basımevi, İstanbul, Ocak-1946, s.11-13.
- “Büyük Şehir ve Şehir Büyüklüğü”, **Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (6-7), Ankara, Mart-1946, s.609-614.
- “Erzurum Adının Aslı”, **Tarih Yolunda Erzurum (Erzurum Tarihini Tanıtma ve Araştırma Derneği Yayını)**, Fakülteler Matbaası, (11-12), Mart, İstanbul, 1962, s.3-4.
- “Atatürk ve Irkçılık”, **27 Mayıs Atatürkçülerindir**, Güneş Matbaacılık, (5), Ankara, 1965, s.24-27.
- “Atatürk ve Kıyafet Devrimi: Şapka”, **27 Mayıs Atatürkçülerindir**, Güneş Matbaacılık, (1), Ankara, 1965, s.4-6.
- “Atatürk ve Türk Dili”, **27 Mayıs Atatürkçülerindir**, Cem Matbaacılık, (8), Ankara, 1965, s.36-38.
- Tekeli, İlhan. “Gönül Tankut Üzerine”, **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, C.: 1, Ankara, 2005, s.15-20.
- Tellioğlu, İbrahim. “Lazlar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.:44, İstanbul, 2019, s.149-150.
- Turan, Şerafettin. “Atatürk Milliyetçiliği”, **Belleten Dergisi**, C.:52, (204), Ankara, 1988 s.849-868.
- Türk Dili**, TDK Yayınları, (1), Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1933.
- Türk Dili**, TDK Yayınları, (8), Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.
- Türk Dili**, TDK Yayınları, (10), Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.
- Türk Dili**, “Yitirdiklerimiz: Hasan Reşit Tankut”, C.:XLI, (342), TDK Yayını, Ankara, 1980.
- Türk Dili Belleten**, TDK Yayınları, (29-30), Ankara, 1938.
- Türk Dili (Dil ve Edebiyat Dergisi)**, “On Dördüncü Dil Bayramı Dolayısıyla”, TDK Yayınları, (585), Ankara, Eylül-2000, s.295-296.
- Türk Yurdu**, “*Türk Ocaklarının Altıncı Kurultayı*”, C.:4, (29), Ankara, Mayıs-1930, s.78-87.
- Üçüncü Türk Dil Kurultayı, **Türk Dili**, (20), Devlet Basımevi, Ankara, İlk Teşrin-1936.
- 1936 Kışı Sonlarında Kurumun Çalışmaları, **Türk Dili**, (16), Devlet Basımevi, Ankara, Nisan- 1936.
- Üçüncü Türk Dil Kurultayı, **Türk Dili**, (17-18), Devlet Basımevi, Ankara, Mayıs-Haziran- 1936.

Üzüm, İlyas. “Nusayrilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.:33, İstanbul, 2007, s.270-274.

“Yazarlarımızı Tanıyoruz”, *Amaç (Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi)*, (9), Ak-Ün Basımevi, İstanbul, 1 Şubat 1946, s.28.

Yedek, Şahin. “Arşiv Belgelerine Göre Güneş-Dil Teorisinin Deniz Taşıtları İsimlerine Etkisi”, *Tarih Okulu Dergisi*, (35) Ağustos 2018, s.406-430.

Yuca, İrşad. Sami. “Hasan Reşit Tankut'un Hatay Turizmi Hakkındaki 1940 Tarihli Raporunun Analizi”, *Anavatana Katılışının 80. Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu*, Hatay, 2019, s.771-794.

Yücebaş, Ferit. “İç Denetim Sağlama Aracı Olarak Umumî Müfettişlikler: Birinci Umumî Müfettişlik Örneği”, *Van Yüzüncü Yıl Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.:1, (34), Van, 2017, s.459-487.

Yücel, Yaşar. “Atatürk İlkeleri”, *Belleten Dergisi*, C.:52, (204), Ankara, 1988, s.810-824.

Tezler

Alparslan, Erhan. *1923–1950 Dönemi Türkiye Büyük Millet Meclisinde Maraş Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, 2013.

Gönülal Özcan, Yasemin. *Cumhuriyet Dönemi Dil Tartışmalarının Türk Dili Eğitimi Yansımaları (Toplum Dil Bilimi Bakımından Bir İnceleme)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2012.

Emiroğlu, Mesude. *Hasan Reşit Tankut'un Hayatı ve Faaliyetleri (1891-1980)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, 2021.

Erdemir, Koray. Burak. *Tanburacı Osman Pehlivan'ın Hayatı, İcrâcılığı ve Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

İnternet Kaynakları

1- <https://mebis.ankara.bel.tr/>, Erişim Tarihi: 27.09.2021.

2- <https://opacplus.bsb-muenchen.de/title/BV018867770>, Erişim Tarihi: 03.01.2022.

- 3- <https://crp.metu.edu.tr/tr/gonul-tankut-prof-dr-1932-2005>, Erişim Tarihi: 27.09.2021.
- 4- <https://mebis.ankara.bel.tr>, Erişim Tarihi: 27.09.2021.
- 5- <https://mebis.ankara.bel.tr/>, Erişim Tarihi: 27.09.2021.
- 6- <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/istiklal-madalyasi>, Erişim Tarihi: 14.09.2021.
- 7- <https://www.msb.gov.tr/Askeralma/icerik/istiklal-madalyasi-tarihcesi-ve-tanimi>, Erişim Tarihi: 14.09.2021.
- 8- <https://mulkiye.org.tr/onceki-kurullar/>, Erişim Tarihi: 13.10.2021.
- 9- <https://ataturk.org.au/akm-belleten-cumhuriyet-tarihinde-bugun-12-temmuz-turk-dil-kurumu-kurulusu/>, Erişim Tarihi: 22.08.2022.
- 10- <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>, Erişim Tarihi: 17.09.2022.
- 11- <https://sakarya.ktb.gov.tr/TR-184368/turkiye.html>, Erişim Tarihi: 18.10.2022.
- 12- <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ulku-dergisi/>, Erişim Tarihi: 19 Ekim 2022.
- 13- <http://katalog.tdk.gov.tr/resource?itemId=34333&dkymId=602>, Erişim Tarihi: 04.01.2023.
- 14- <https://kutuphane.ttk.gov.tr/resource?itemId=168195&dkymId=6425>, Erişim Tarihi: 04.01.2023.
- 15- <https://www.ttk.gov.tr/kongreler/i-turk-tarih-kongresi-02-11-temmuz-1932-ankara>, Erişim Tarihi: 13.02.2023.
- 16- <https://isteaturk.com/Kronolojik/Tarih/1937/9/20/>, Erişim Tarihi: 13.02.2023

Görüşme

Erdoğan, Orhan. “Hasan Reşit Tankut’a küçük yaşlarındayken üç yıl kadar bakan Kalaycık köyü sakinlerinden Sarı İbrahim Ağa’nın torunu”, Kendisiyle, merhum dedesinin Tankut’u himaye ettiği o yıllar hakkında görüştük. (Görüşmecisi: Nevzat Erdoğan, telefon yoluyla görüşme, Görüşmenin Tarihi: 12 Ekim 2022, Çarşamba, saat:13:13.

EKLER

EK-1: Hasan Reşit Tankut'un Çocukluk ve Gençlik Yılları

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

EK-2: Birinci Dünya Savaşı'nda Hasan Reşit Tankut

Birinci Dünya Savaşı Yılları

Galiçya Hatırası (15 Teşrinievvel 1331

Galiçya Cephesindeyken

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

EK-3: Bürokrasi, Milletvekilliği ve Diğer Görevleri Sırasında

Erbaa Kaymakamı Görevindeyken (5 Ocak 1924)

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

Türk Ocakları Doğu İlleri Genel Müfettişi ve Milletvekili Yılları

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

Türk Ocakları Doğu İlleri Genel Müfettişi ve Milletvekili Yılları

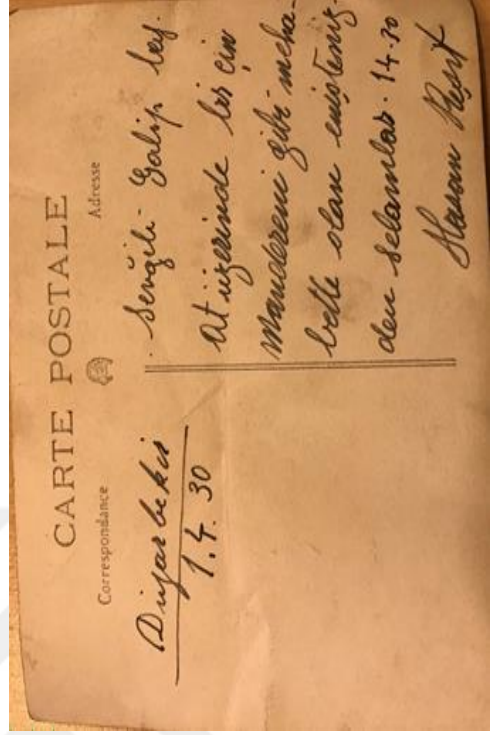
Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

Türk Ocakları Doğu İlleri Genel Müfettişi ve Milletvekili Yılları

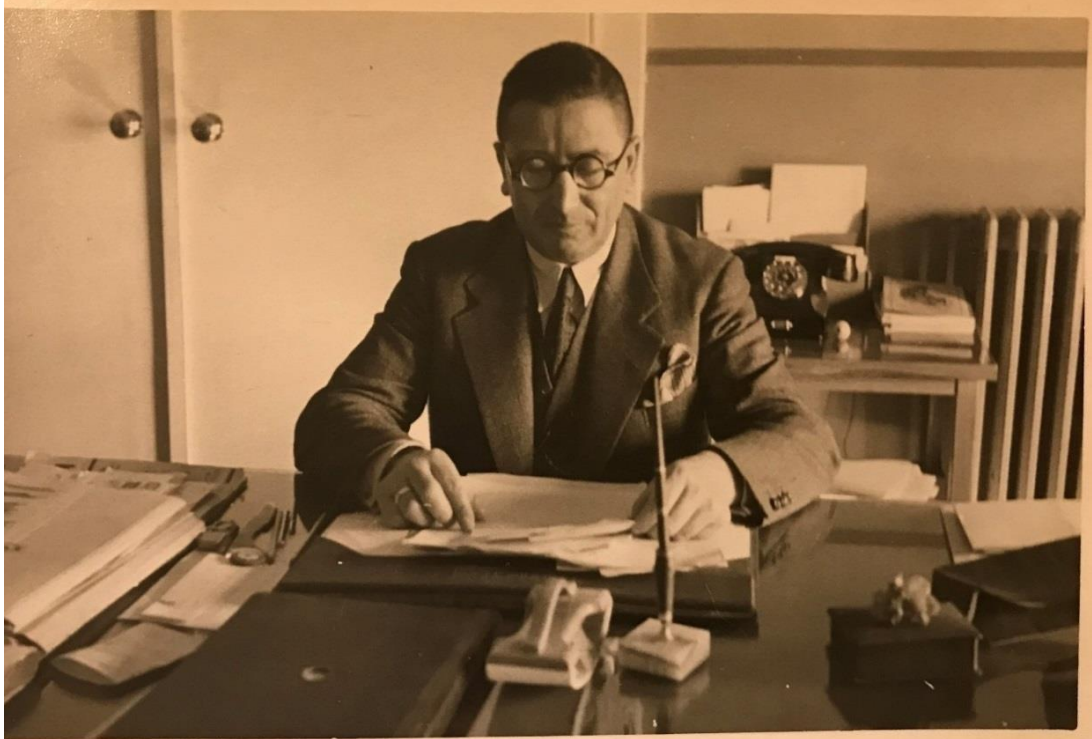

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

Türk Ocakları Doğu İlleri Genel Müfettişi ve Milletvekili Yılları

Milletvekilliği Dönemi ve Meclisteki Çalışma Odası

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

EK-4: CHP Parti Müfettişliği Yılları

CHP Parti Müfettişi Görevindeyken

Parti Müfettişimiz

Bay Hasan Reşit Tankut Parti ocaklarını teftiş ediyor

İki günden beri Hataydan şehrimize gelmiş bulunan bölgemiz parti müfettişi, Maraş mebusu profesör bay Hasan Reşit Tankut dün saat on beş buçukta Seyhan Kızılay merkezine gelerek burada bir buçuk saattan fazla kalmış felâketzedeler işleri üzerindeki mesaiye iştirak ve meşgul olmuşlardır. Saat on sekizdede yanlarında merkez kaza parti reisi Taha Toros, merkez nahiye parti reisi İbrahim Burduroğlu merkez nahiye idare heyetinden Gani Girici olduğu halde Kayalıbağ, ve Hürriyet mahalle ocaklarına giderek buradaki kalabalık partililerle hasbihaller icra edilmiştir.

Bilhassa ; partinin altı okla işaret edilen umdeleri hakkında müdellel, ve mufassal izahatta bulunarak alkışlanmışlardır. Bu iki ocağın diğer işlerini de teftişten geçiren bay müfettiş saat yirmiye doğru buralardan ayrılmışlardır.

Öğrendiğimize göre her gün bir kaç ocağın teftişine devam edilecektir.

parti müfettişimiz şehrimize geldi

Dün Profesör Hasan Reşit Tankut'un başkanlığında partide bir toplantı yapıldı

Parti vilâyet heyeti başkanlığına Fahri Uğurlu ve Halkevi başkanlığına da Nevzad Güven seçildi

Profesör Hasan Reşit

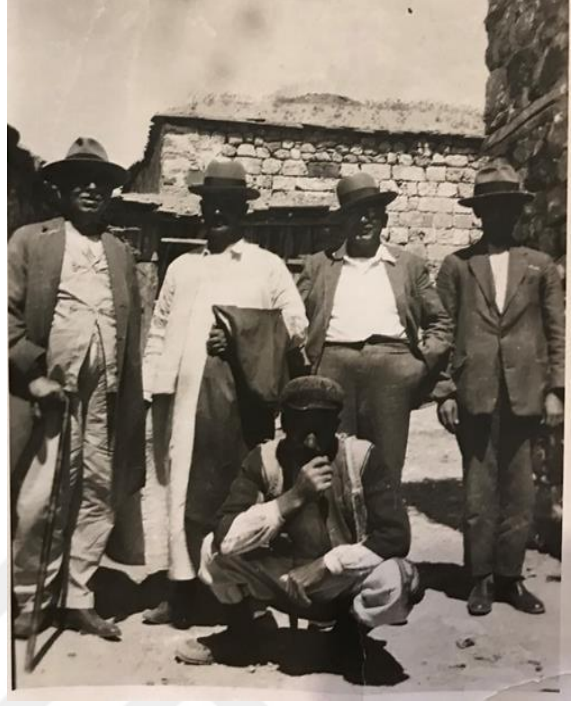
Kaynak: Türksözü, 18 Temmuz 1939, s.1.; Taha Toros Arşivi

CHP Parti Mufettiſi Görevindeyken Teſkilat Teftiſleri

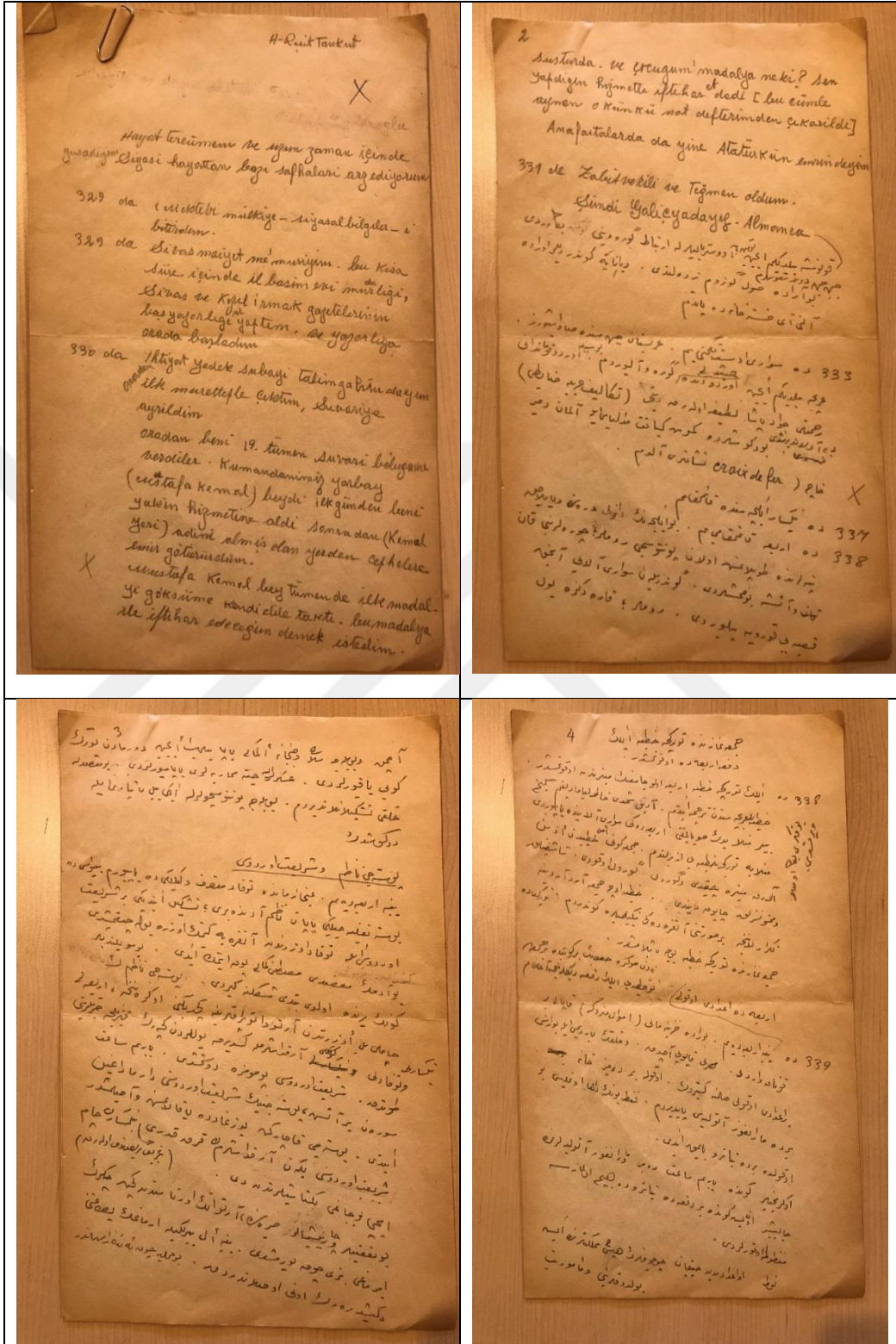
Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reſit Tankut’a Ait Notlar, Yazılar ve Araſtırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

Teftiş Bölgesinde Halkla Birlikte

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

EK-5: Hasan Reşit Tankut'un El Yazısıyla Kaleme Aldığı Hal Tercümeleri

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

EK-6: Seçim Mazbataları

Seçim Bölgelerinde Kazandığını ve Aldığı Oyu Gösteren Mazbatalardan Örnekler

**Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait
TUTANAK**

Örnek No : VI
Mad. 66 - S 117/son. FK

Adı ve Soyadı	Doğum yeri ve tarihi	Meslek veya San'atı	ALDIĞI OYLAR		Seçmenlerin Sayısı	Oylarını kullananların sayısı	Seçimi hakkında itiraz ve şikâyet olup olmadığı	Düşünceler
			Rakamla	Yazı ile				
Hakan Reşit Tankut	Elbistan 1893	Profesör	51844	Elili bir bin sekis yds kırk dört	116888	103561	Olmamıştır	

Milletvekili seçimi kanunu gereğince ilimizde yapılan seçim sonunda oy ile Hakan Reşit Tankut'un ilimiz Milletvekilliğine seçilmiş olduğunu gösterir bu tutanak kurulumuz tarafından kendisine verildi 15 / 5 / 95 O

Başkan Hakan Reşit Tankut Üye Cemil Yurtman Üye Mehmet Burgaz Üye Fatih Miftioğlu Üye Mehmet Halefoğlu Üye Şevket Sarıcalı

Notay Ağır ceza Başkanı Şekki Dalokay

Üye Seyfi Ekmel Üye Belediyeden Salih Geniş Üye Belediyeden Mehmet Bahadırılı Üye İl genel meclisinden Rifat Deviren Üye İl genel meclisinden Ahmet Tunkaya

NOT : Başkan ve üyelerin imza edecekleri yerlerin üstüne aynı aynı adlarıyla soyadları yazılacaktır

Kumutay'ın 13.VI.1991 tarihli Seksen dokuzuncu Birleşiminde onanmıştır.

Doğuş Metehan - Ankara

**Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait
TUTANAK**

Örnek No : VI
Mad. 66 - S 117/son. FK

Adı ve Soyadı	Doğum yeri ve tarihi	Meslek veya San'atı	ALDIĞI OYLAR		Seçmenlerin Sayısı	Oylarını kullananların sayısı	Seçimi hakkında itiraz ve şikâyet olup olmadığı	Düşünceler
			Rakamla	Yazı ile				
Hakan Reşit Tankut	Elbistan 1893	Profesör	55509	Elili beş bin beş yds dokuz	133693	105685	İtiraz vardır şikâyetler Tutanak seçimi kurulu başkanlığına gönderilmiştir.	

Milletvekili seçimi kanunu gereğince ilimizde yapılan seçim sonunda 55509 oy ile 1893 doğumlu Hakan Reşit Tankut ilimiz Milletvekilliğine seçilmiş olduğunu gösterir bu tutanak kurulumuz tarafından kendisine verilir.

Başkan Hakan Reşit Tankut Üye Cemil Aras Üye A.Kadir Korkun Üye İbrahim Çetene Üye Ahmet Çiğdem Üye Hakan Özyay

Üye Akif Ermenözü Üye Abdurrahman Akan Üye Necip Mangun Üye Cevat Gökçü Üye Abdülkadir Ünvan

NOT : Başkan ve üyelerin imza edecekleri yerlerin üstüne aynı aynı adlarıyla soyadları yazılacaktır .

Kaynak: TBMM Seçim Sonucu Mazbatası, Dönem:8, Kutu No.:44, Sicil No:827.; TBMM Seçim Sonucu Mazbatası, Dönem:11, Sicil No:827.

EK-7: Dil Davasına Hizmetleri

Kaynak: *Akşam*, 7 Eylül 1937, s.1.

Kaynak: *Ulus*, 29 ağustos 1948, s.1.

Kaynak: *Ulus*, 29 Kasım 1945, s.1.

Üçüncü Türk Dil Kurultayı, Dolmabahçe Sarayı (24 Ağustos 1936)

Kaynak: *Fotoğraflarla Atatürk, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Ankara: 2019, s.367-368.*

Üçüncü Türk Dil Kurultayı, Dolmabahçe Sarayı (24 Ağustos 1936)

Kaynak: Nail Tan, *Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu*, TDK Yayınları, Ankara:2001, s.308.

TDK Genel Sekreteri Hasan Reşit Tankut V. Türk Dili Kurultayında Yıllık Faaliyet Raporunu Sunarken (26 Kasım 1945)

Kaynak: Nail Tan, *Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu*, TDK Yayınları, Ankara:2001, s.315.

Üçüncü Türk Dil Kurultayı

Güneş - Dil Teorisi Üçüncü Dil Kurultayında dün iki mühim tez daha okundu

"Türk dili bütün insanlığın ağzında dolaştı. Şimdi de bütün dillerde yaşamaktadır,,

Yukarıda: Atatürk tetkiklerinde bulunurlarken
Aşağıda: Hasan Reşit ve Bayan Sabahat tezlerini okuyorlar
Kurultay dün saat 14 de Atatürk'ün Nuri Conker, Sekreterliklerde de Bayan
yüksek huzurlarile çalışmalarına devam Esmâ Naysun ile İsmail Müşfik buluna-
etmiştir. Bakanlık mevkinde, Aşbaşkan yurdu. (Devamı 8 inci sayfada)

Bay Hasan Reşit Tankut

gelen tel yazılarını okumuştur. Bunlar şiddetle alkışlanmıştır. Sekreterlik, bunlara ayrı ayrı cevaplar yazdığına da beyan etmiştir.

Bundan sonra kurultay saat 4,30 da dağılmıştır.

Kurultay yarın yine saat 15 de toplanacaktır.

Misafir profesörler ve profesörlerimiz tezlerini yarın (bugün) okuyacaklardır.

TÜRK SÖZÜ: Saat 13 de gerek İstanbul ve gerekse Ankara radyoları Dolma bahçe sarayından naklen kurultaydaki hareketleri nöbetmekte-diler.

Kaynak: Son Posta, 27 Ağustos 1936, s.1.; Kurun, 27 Ağustos 1936, s.1.; Türk Sözü, 21 Eylül 1936, s.1.

EK-8: Mustafa Kemal Atatürk ile Hasan Reşit Tankut

Atatürk'ün Türk Dil Kurumu'nu Ziyareti (12 Mart 1937)

Kaynak: *Ben, Mustafa Kemal Atatürk*, Der.: İlhan Akşit, Akşit Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul: 1996, s.26.; Nail Tan, Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu, TDK Yayınları, Ankara:2001, s.311.

Atatürk'ün Başkanlığında Türk Dil Kurumu'nda Yapılan Toplantı (4 Ocak 1933)

Kaynak: Nail Tan, *Atatürk ve Türk Dil Kurumu*, TDK Yayınları, Ankara: 2006, s.49.

Atatürk, Afet İnan ve Hasan Reşit Tankut Tarih ve Dil Çalışmaları Yürütürken (1930)

Kaynak: Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8.Baskı, Ankara: 2003, s.487.

**Dolmabahçe Sarayı'nda Düzenlenen İkinci Türk Tarih Kongresi Tarih Sergisinde
(20 Eylül 1937)**

Kaynak: *Ulus*, 22 Eylül 1937, s.1.; *Son Posta*, 21 Eylül 1937, s.1.

**Dolmabahçe Sarayı'nda Düzenlenen İkinci Türk Tarih Kongresi Tarih Sergisinde
(20 Eylül 1937)**

Kaynak: <https://isteaturk.com/Kronolojik/Tarih/1937/9/20/>, Erişim Tarihi:
13.02.2023

Kaynak: *Ulus*, 15 Son Teşrin 1938, s.1.

Devlet Erkanı İle Ankara Tren Garında Atatürk'ün Naaşını Beklerken (20 Kasım 1938)

Kaynak: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi

EK-9: İsmet İnönü İle Hasan Reşit Tankut

Başbakan İsmet İnönü Türk Dil Kurumu Üyeleriyle Toplantı Yaparken (1 Mart 1933)

Kaynak: Nail Tan, *Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu*, TDK Yayınları, Ankara:2001, s.299.

Kaynak: Nail Tan, *Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu*, TDK Yayınları, Ankara:2001, s.322.

**Cumhurbaşkanı İnönü, Başbakan Saraçoğlu ve Hasan Reşit Tankut V. Türk Dili
Kurultayı
(26 Kasım 1945)**

Kaynak: Nail Tan, *Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu*, TDK Yayınları, Ankara: 2001, s.315.

**Cumhurbaşkanı İnönü TDK Genel İdare Kurulu İle Toplantı Halindeyken (18 Ekim
1941)**

Kaynak: Nail Tan, *Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu*, TDK Yayınları, Ankara: 2001, s.311.

**Cumhurbaşkanı İnönü'nün Yurt Gezisinde Hasan Reşit Tankut Da Yer Almıştır.
(29 Şubat 1948)**

Kaynak: *Ulus*, 29 Şubat 1948, s.1.

İnönü Malatya'da

Cumhurbaşkanı coşkun tezahürlerle karşılandı

Şehirde incelemeler yapan İnönü, parti çalışmalarını
etrafında da izahat aldı

14 üncü Dil Bayramı
**Dün bütүн yurtta
törenle kutlandı**

Dil Kurumu'nu ziyaret ettiler

444

Türk Basın Birliği Görevindeyken

[illegible]

Basın Birliği kongresi Ankarada toplandı

Reisin nutkundan ve yıllık mesai raporunun kabulünden sonra üç encümen çalışmağa başladı

Ankara 3 (s.a.) — Türk Basın Birliği birinci umumî kongresi bugün Halka-yunda toplanmıştır.

Merkas idare heyeti reisî Fethî Refik Atay murahhaslara hoş geldiniz, idare heyetinin hepinin muvaffakiyetler diler, diyerek kongreyi açmıştır.

Kongre reisiîk divanı için yapılan seçimde reisliğe Hasan Reşid Tankut, birinci reis vekillğine Selim Sarper, ikinci reis vekillğine Refik Ahmed Beyvendi, kâhhalikere de Ba. Ülker Atalay ile Subhaddin Sümer, Ali Rıza Gürsey ve Tahir Kırabaş seçilmişlerdir. Birinci divanınun biryöce teşekkülünü müteakib Hasan Reşid Tankut vizesi kütüphanesi geçerek toplantıyı açarken, sonra Basın kongresinin bu defa birlik nizamnamesini okuması, makeden İsmail Afşarın teşkil eden efendin hak-larını havas etmek istiyorum diyeinden ve demektir ki:

— Bu kasım 3'e bir sâhiyetde ya-(Arkası sahife 3, sütun 5'te)

Millî Şef'in Türk Basınına İltifatları

"Türk Basınının Hepimizi İlgilendiren İnce Meselelerini Kararlara Bağlamak İçin Sayın Üyelere Başarılar Dilerim,"

Ankara, 3 (A.A.) — Türk Basın Birliği umumî kongresi, Reis Hasan Reşid Tankut, kongrenin birinci toplantısında rey birliği ile aldıkları kararı yerine getire rek Reisicümlur Millî Şef İsmet İnönü'ye aşağıdaki telgrafı çek-miştir:

MİLLÎ ŞEF İSMET İNÖNÜ
CUMHURREİSİ

Buğün birinci umumî kongre-sini toplayan Türk Basın Birliği millî varlığımızın dayancı ve millî birliğimizin güvenci büyük Cümhurreisimiz İsmet İnönü'ye saygısız bağışlık ve gönül dolu-sun sevgi ve saygı sunmağa ey bir-liği ile beni vazifelendirirdi. Bu kutlu işlevi yerine getirirken duyduğum güvence son yoktur. Kon-grenin kararını kendi tazimlerini de katarak yüce katınıza sun-maktım.

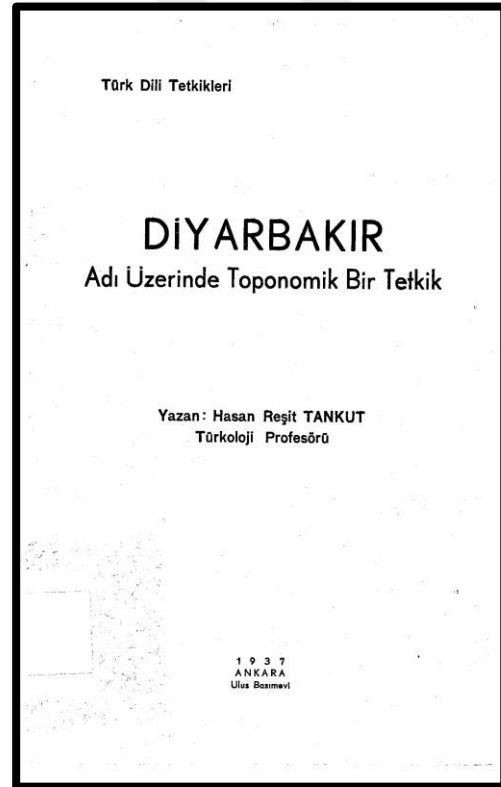
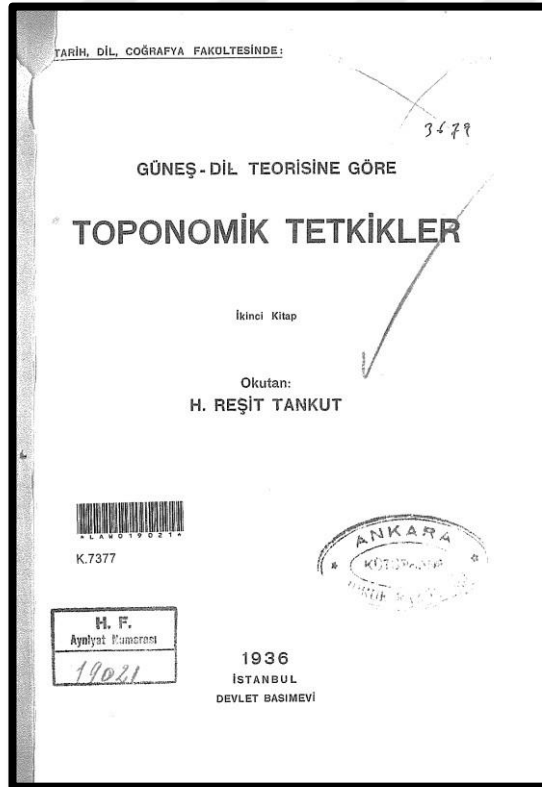
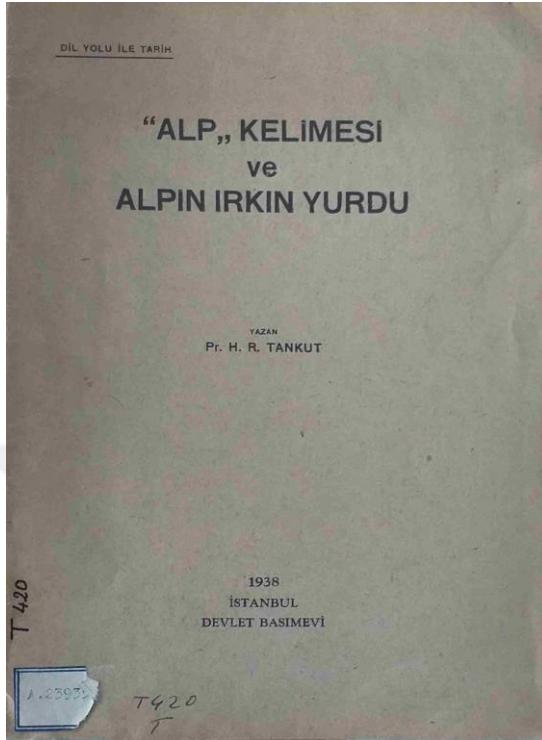
Türk Basın Birliği birinci kongresi reisiî H. K. Tangut
(Sonuç: Say: 2; Süt: 4)

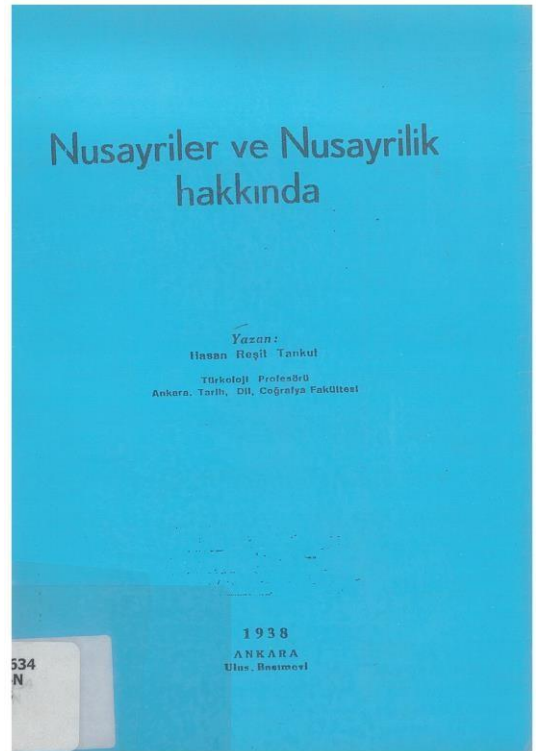
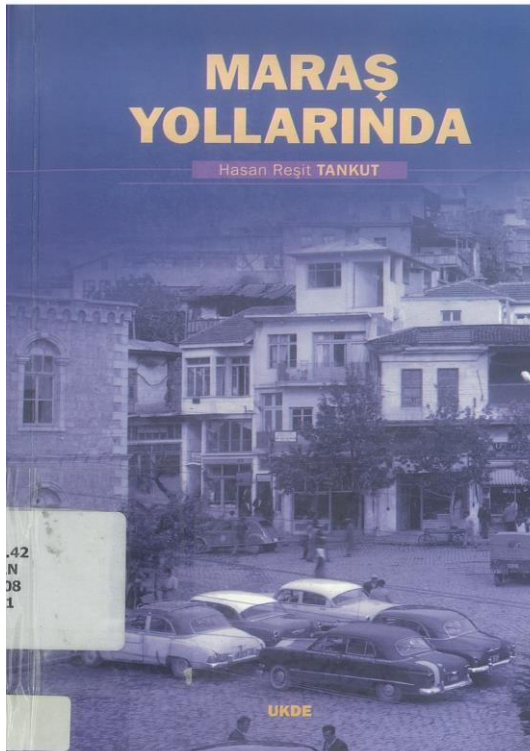
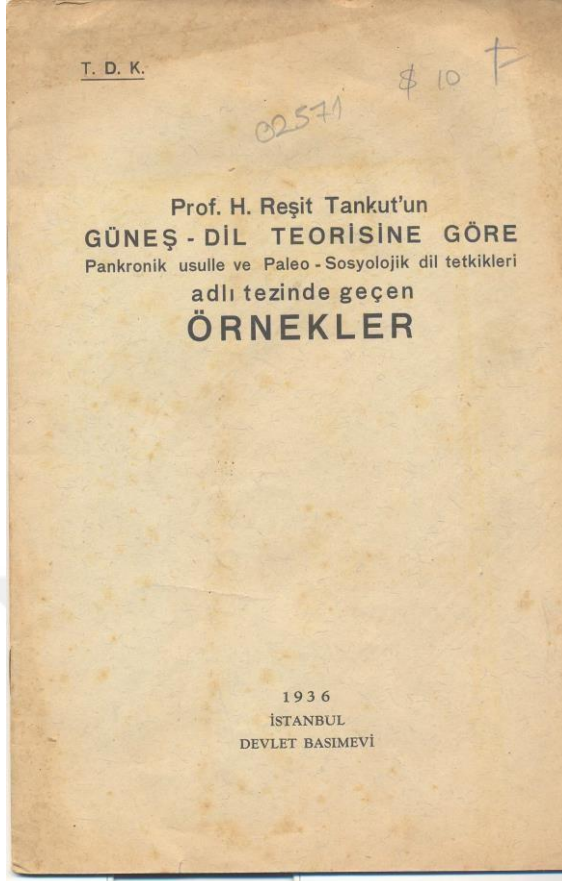
Türk Basın Birliği Kongresi Reisi
Hasan Reşid Tankut

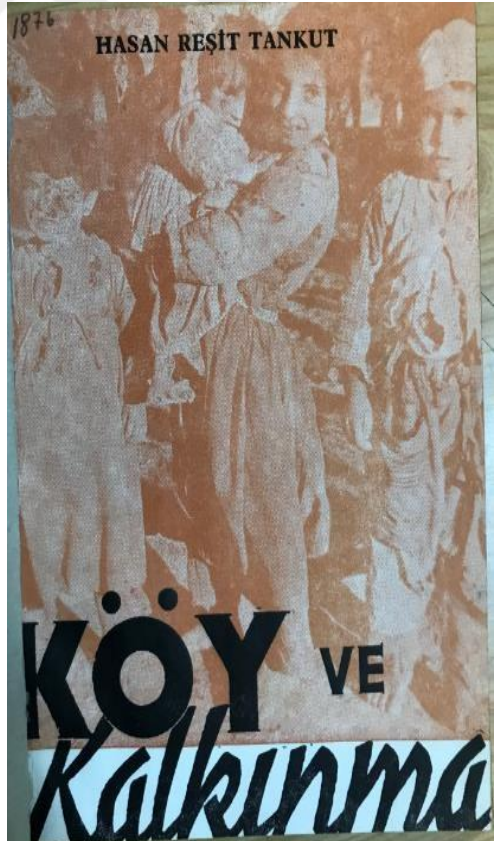
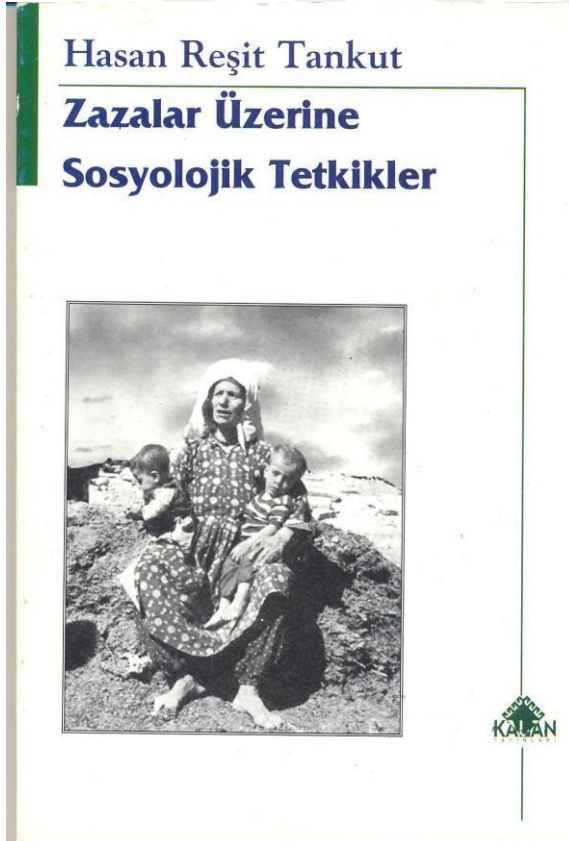
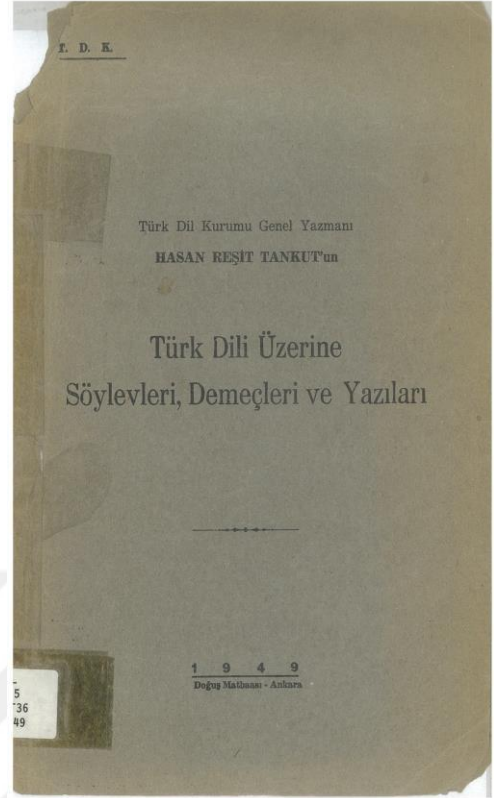
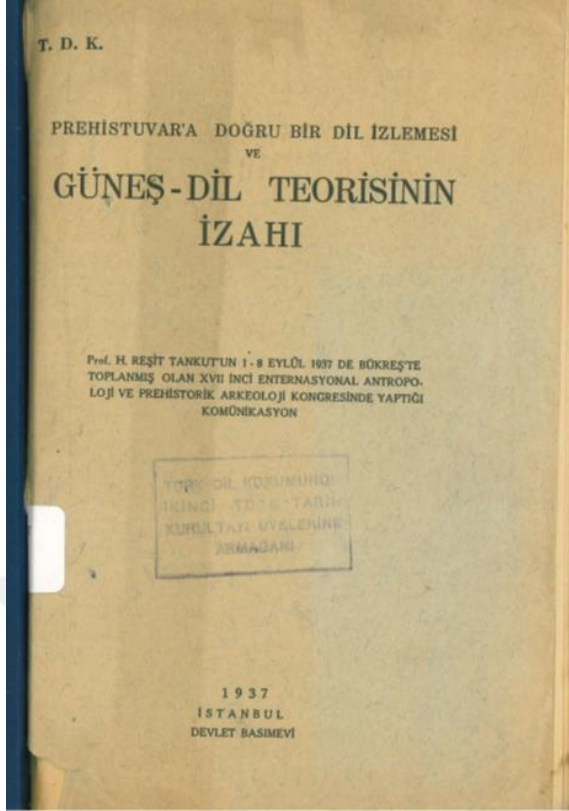
Kaynak: *Ulus*, 7 Son Teşrin 1941, s.1.; *Cumhuriyet*, 4 Son teşrin 1941, s.1.; *Tan*, 6 Son Teşrin 1941, s.1.

EK-11: Kaleme Aldığı Kitaplar ve Yazılarından Örnekler

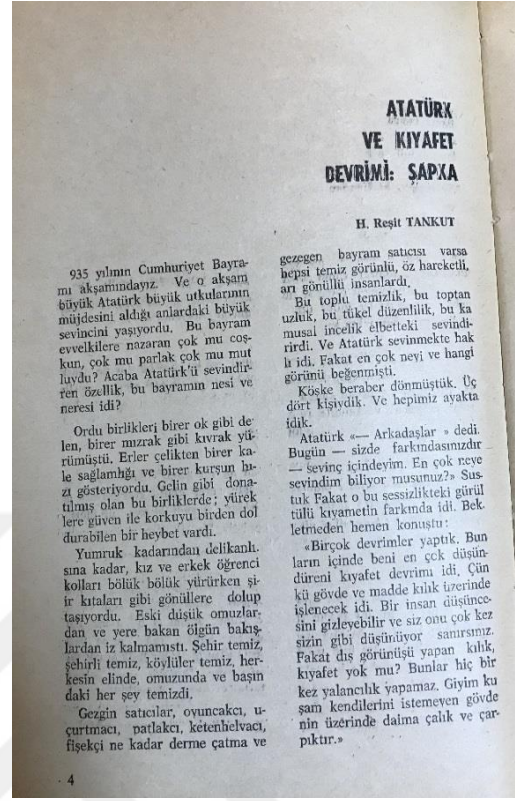
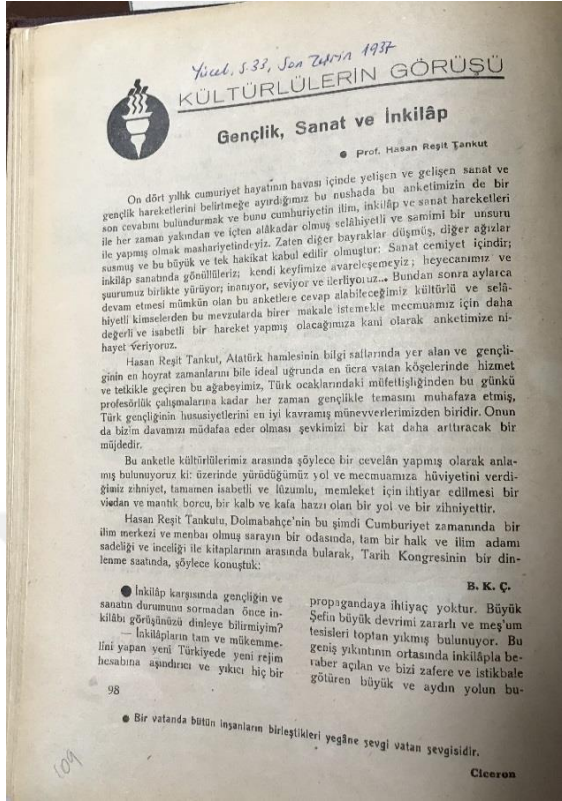
Hasan Reşit Tankut'un Kitapları

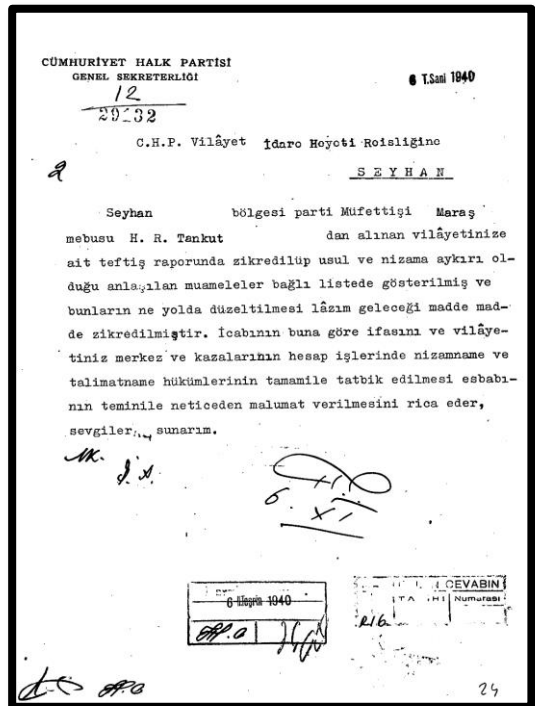
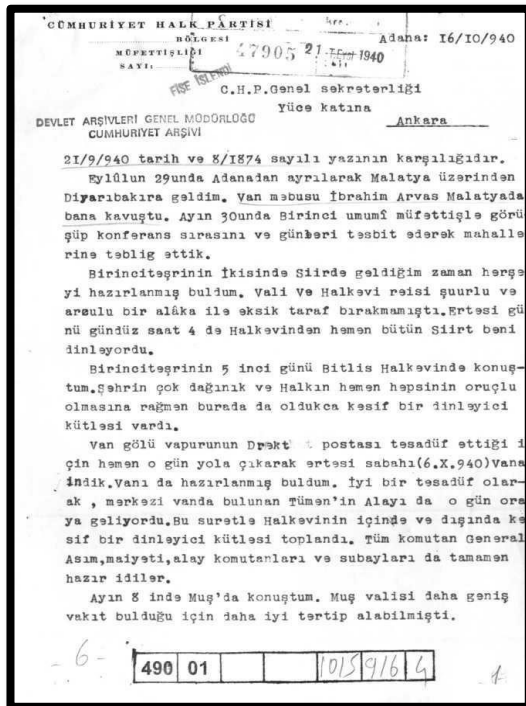
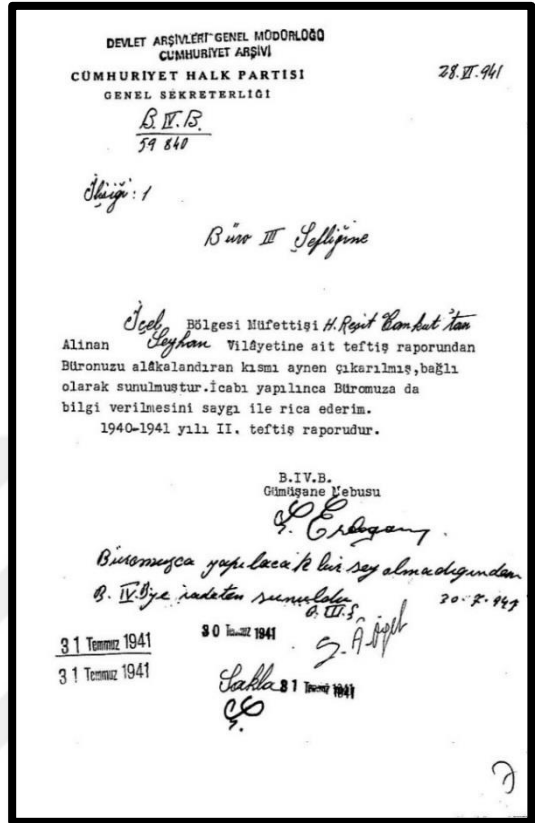
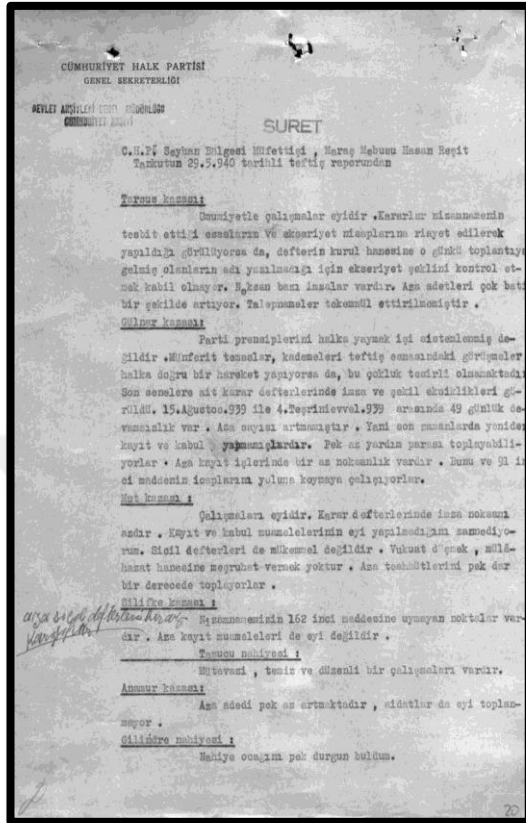

Hasan Reşit Tankut'un Gazete ve Dergilerdeki Yazıları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi ve TİTE Arşivi'nde Alınan Belgelerden Birkaç Örnek

138/54889

Ocak Ayı 1970

Hassan Reşit Tankut

Atatürk'ün daima yakınında ve emrinde idim.

İlkokul öğrenciliğinden Atatürk'ün fani hayata galelerini yandığı güne kadar vakit vakit yakınında ve yakın hizmetinde bulunmuş olmağa mutluyum. Bu mahariyet şöyle başladı :

Babam askardı. İstanbul'da hasas zabiti iken siyasi sebeplerle önce Dursi dağlarında Haşşaya kalesine sürülsü bir müddet sonra da çocuklarını okula verebilsin gerekmesiyle Şam'a nakledildiği.

Şam'ın hemen yarısını sildiren korkunç bir kolera; çok genç ve gürbüz babamı da götürdü. Böylece gurbet illerinde kalan ailemin tek erkeği ve bağı olmuştum. Dokuz yaşında, Arapça Tarih-i Aleyhisselâmi okumaya başladım. Hocam bir asker kaçağı ve eşiyle beraber idi, muvaffak da oluyordum. Mahalle okulunu bitirdim. Şimdi Melik üs Zahir ilk okuluna gidiyorum. Asker içinde ve kıyıda büyüdüğüm için her yerde her zaman asker ve subay görmek istiyordum.

-Atatürk'ün İlk Görüşüm-

-Şam'da-

Okul yoluna, Karamaniye mahallesinden geçiyor. Şam'da hemen her semtte bir Türk adı buluyorduk. Bu bizi çok gururlandırıyor. Meselâ :

Sarucubay çarşısı. Devirağa mahallesi Karamanlilar sokakı. Fıskıbebe türbesi gibi. Sokak mektebini bitirdik. Şimdi Şam'ın çok önemli ve dillerde destan Melik üs -Zahir okuluna gidiyorum. Not: Bu Melik üs Zahir (Türk kölesini) sultanlarından. Şehir içinde ve dışında bir çok vakıfları ve kendisi ile beraber gelerek

Tatlılar medresesi var.

-5-

veriyor, falakaya yatırıyor ve sopa çekiyordu. Sıra bana gelince iyan ettim. Doktor benimle mübadeleyi göze alamadı. Çünkü ben suçu filân değilim diye diretiyor ve yumuklarını sıkıyordu. Gönlümü aldı. Demek suçu değilim diye tekrarlardı ve elinden tutarak giriş kapısına kadar çekti. Bu tahta kapının üst tarafındaki tahtada parmak girecek kadar ayulmuş bir yazı vardı. Bu yazı şöyle diyor : "buraya her gelen der ki benim kabahatin yok yoktu da niye geldin hey bok oğlu bok" Artık doktor ne derse evetle karpılıyorduk. Bir hafta sonra o vakit deyim ile mahfuzun Tekirdağ'a; sonra da Arıburnuna getirdiler. Ondokuzuncu Tümen süvari bölüğüne teslim ettiler. Bölük kumandanı beni Tümen kumandanına çıkardı. Aman Yarabbi ne görüyorum? bu zat Karamaniye mahallesindeki Arıburnu Yürüğü Mustafa Kemal Bey'di.

+ +

Arıburnunda

Aylara bir kaç tearrus emri götürdüm. Yayan; fakat atlı süretiyle gidiyordum. Kumandan çok sevinen oluyordu. Fakat bölük komutanı bana acıyordu. Başka bir müslüman ile değiştirmek istedi. Ama.. o; olmaz diye red etti. Yanında ve yakın hizmetinde yalnız ve daima beni istiyordu.

-Alman Kadının Kartpostali -

Birgün bir İngiliz tayyaresi ilk defa olarak Akşehir istasyonuna bombalandı. Bu bizim için şaşırtıcı bir sürpriz oldu. Ben; oraya Şehre postahanesine gittiğim. Mektuplarını alıyorduk. Ortalık durulunca posta gediğine gittim. Bir kaç mektup ve kartpostal vardılar. Kartpostallardan biri Mustafa Kemal Bey'e idi. (Şöfeye)dan bir kadın gönderiyordu. Bu kadın şöyle diyor : "Tümen kumandanı olduğunuzu

DEVLET ARŞİVENİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Diyanbakir

8 / 3 / 31

Muhterem beyefendi hazretleri ,

Bu mektubumu şaka devletinizden gördüğüm teveccüh ve hissettığım itimada güvenerek yapıyorum. Bu intihapta kasım millet meclisinde gelişmek arzusunda olduğunuzdan resmen müracaatten evvel fikir ve mütalâyayı devletinizi almak ve sonra da muavenet ve müşaheretinizi istihvan etmek istedim.

Meb'us olmak için kendimde haklı ve muvafık bulunduğum sebepler şunlardır:

1 - İdare meselesini bıraktıktan sonra esaslı bir kariyere intisap edemedim. Ve emsalinden oldukça geri kaldım. Bu günkü içinde muvaffak olmak için'ee vakit vakit seğin muhitlerde bulunarak tenevvür etmek , hare tetkikatında , devlet siyasetinin bu yolda tatbik ve tetmininde daha mücehhez ve daha malûmatlı olabilmek lüzumunu hissediyorum.

2 - Meb'us ismi sıfatını hâiz olarak şarkta Türkocaklar Müfettişliği yapmak şı miki hale nazarın çok başka bir vaziyet temin eder. Çün'ki (Şark daha fazla mufuz ve kudretten anlıyor) . Eğer bu istihvanım gasi hazretlerinin intihap için teşpit buyurdukları esaslara ve şartlara taarrus etmesse benim için de müzaheret devletini deşif buyurmayacağını bildiğinden nelerinde tanıdığını da arzedeğim. Evvelâ Gasi hazretleri ismen ve şahsen tanırlar. Geçen korultayda taltif ve tegviklerine de nail olmuştum.

Fırkanın satı devletleri gibi büyükleri de tanırlar. Bendenisice bukadarı kâfi olmakla beraber Tokat ve muhitinde sevildiğini de arzederim. Otuzbeşten kırk senesine kadar Pontuslulara ve geriatçılara karşı bendenizin kumandasında ve riyasetinde gelişen ora gençliği muhabbet ve irtibatlarını halâ muhafaza ediyorlar . Zaten Erbaa kasasını'afihri homerisiyim.

Asıl monfatin Maraz vilâyetinde'Albistan kasasıdır, akrabalarım ve hemşehirlilerin teveccühünü hissim.

Dört benedenberi halkın içinde yaşadığım Diyanbakir, Mardin , Urfa Ve Elâsiaz-

490 01 384166 12 10

T.C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Karamane

Konu: 4458

Ankara Tarih,Dil ve Coğrafya Fakültesinde konferans şeklinde ders vermeğe memur edilen Konya Seylavi Musaffer Gökere bu ders yılı içinde işe başladıkları tarihden itibaren 1936 malf yılı Maarif Vekâleti bütçesinin 656 nısı fasil tahsisatından ders başına 25 ve Manisa Seylavi Yusuf Hikmet,Sivas Seylavi Şamettin,Kars Seylavi Fıat Köprülü,Burdur Seylavi İbrahim Necmi Dilsen,Muş Seylavi Hasan Reşit,Erzurum Seylavi Selim Ali,Konya Seylavi Mustafa Kemal ve Hain Hama Onat ve Aksaray Seylavi Besim Atalay ile Ankara Dil,Tarih Tetkik Cemiyeti Üyesi Abdülkadir İS er Lira Ücret verilmesi; Maarif Vekilliliğinin 27/11/1936 tarih ve 10251 sayılı tekerresi ve Maliye Vekilliliğinin 28/12/1936 tarih ve 11172/15161 sayılı mütaleaemesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 28/12/1936 da onaylanmıştır.

28/12/1936

REZİDÜMUR

K. Atalay

Bu V. Ad. V. M. M. V. Da. V.

Ha. V. V. Ma. V. Mi. V. Ma. V.

Ha. V. V. Ma. V. Mi. V. Ma. V.

Ha. V. S. M. V. G. V. Z. V.

490 30 63 02 20 92 15

EK-13: Fotoğraflarla Hasan Reşit Tankut

Maraş Kurtuluş Kutlamaları (1944)

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (Ankara)

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

CHP İl Başkanları Yemeği Ankara (14 Ocak 1957)

İmroz CHP Teşkilatı Ziyareti (Temmuz 1959)

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

Hasan Reşit Tankut ve Dilbilimci, Siyasetçi Ömer Asım Aksoy

Hasan Reşit Tankut ve Polonyalı Türkolog Prof. Dr. Ananiasz Zajaczkowski

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

EK-14: Ailesi

Hasan Reşit Tankut, Eşi Leman Hanım ve Oğulları Doğan Tankut

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

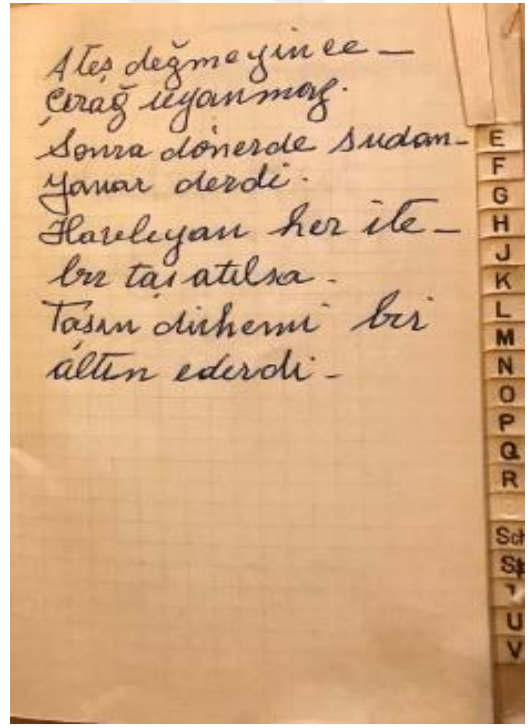
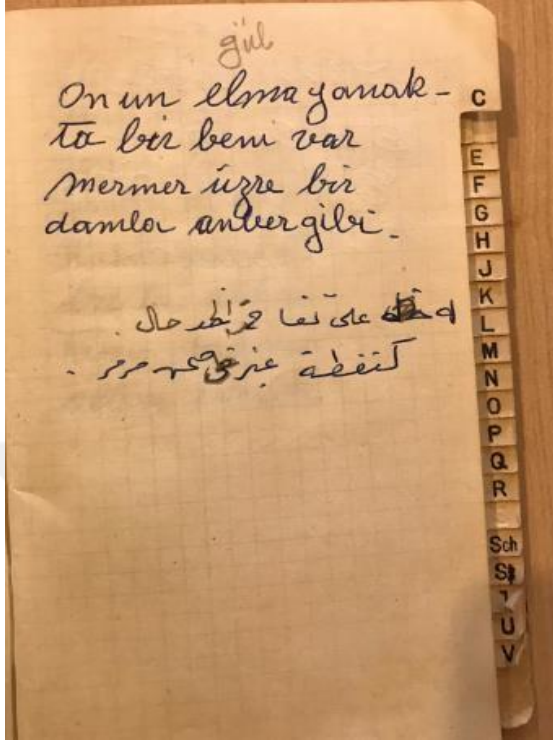
Kızları Gönül ve Fatma Çiğdem Tankut

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

EK-15: Tankut'un Kişisel Not Defterlerinden Örnekler

Hasan Reşit Tankut'un Not Defterlerinden

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

6 Teyrini evvel.
Ankaradan Kayseriye
ikinci et. 16,40

Kayseri'de bir gece kaldım
Kayseri Sivas için
15 L.

Profesör Gabriel ile
müsterek çıktık.

7/10/29 Sivas.
Ankara'dan Sivas'a forskort
güzelleşmiş. Taki Sultanın
buji ziyaret ettim.
Mektupçu Basri bey meger
sınıf arkadaşım basri imiş.
Bakır buji & Bakır buji gördüm
Basri'yiyle Bakır'ı, son gema-
yine götürdüm.
Ağır ceza mahkemesi kisi stif
buji tamim.

8/10/29 Bu yine sıvastağım

9 Teyrini evvel Malatya'ya
60 altmış liras otomobil kirasi
verdim.

10/10/29 Malatya, suyu bol
meyvesi mebzul 20 liras

Günaydın - Hınıs Dağı ve
yazı yolu bu zirveden geç-
er.

Zirvenin şimal yamaçları
gayet dik, aşağıda
göller kırık cam parçaları
gibi parlamaktadır.
Biz gelince kartallar hak-
imiyetlerini bize terk eden
ek köşker babaya doğru
uçtular.

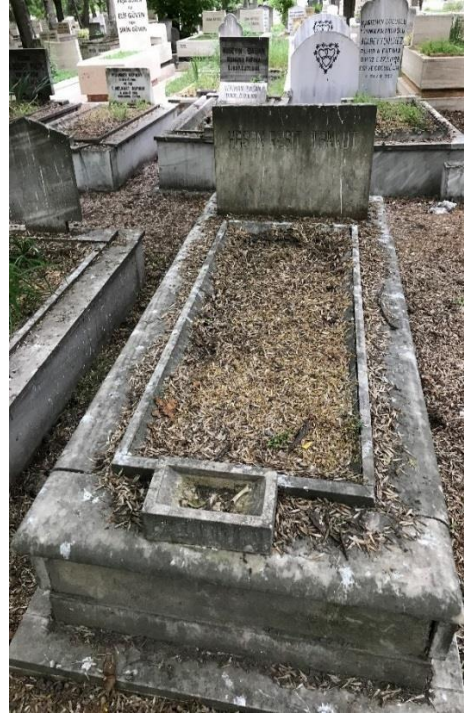
Bu köşker baba Tefe ile
Varto arsında alaylılar
muktedir bir zottu
tepenin tan şimalinde
ek Hınıs civarında **Alaylı-**
larca muktedir bir zottu
Ek muktedir ki alaylı

Kızıl kurt baba denil-
mektur Hınısın Alaylı
köyleri senede bir dafa
bu babadan istinad için
ziyaretne giderler.

Bir gölün bu yüksek tepe
sinden şimalda tesvallah
edilince:
en uzakta görülen dağlar
gölün kökenidir. aramızda
aras vardır. Furatında men-
bai buradadır.
şerka doğru gidilince:
Pasın dağı vardır. aramızda
Hınıs görünür. ağırırın
geçililek bu meyandadır.
sonroc Giza geçerek yamaç

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

EK-16: Tankut'un Son Hali ve Kabri

Kaynak: Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

Kaynak: Cebeci Asri Mezarlığı Ziyareti

EK-17: Çalışmada Kullanmak Üzere Tankut’a Ait Bilgi ve Belgeler İçin Yapılan Resmî Başvurulara İlgili Kurumların Verdiği Cevaplar

	T.C. ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU Türk Dil Kurumu Başkanlığı İnsan Kaynakları Ve Destek Hizmetleri Müdürlüğü	
Sayı : E-61339845-805.02.05-8448		30.05.2022
Konu : Arşivlerden Yararlanma		
Sayın Öğr. Gör. Nevzat ERDOĞAN Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler M.Y.O. Diyarbakır Yolu 7. Km, 49250 Merkez		
İlgi : Öğr. Gör. Nevzat ERDOĞAN'ın 25.05.2022 tarihli başvurusu. İlgide kayıtlı yazınızla Kurumumuz arşivinden istemiş olduğunuz Hasan Rejît TANKUT'a ait özlük dosyası 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu gereğince bilgi edinme kapsamı dışındadır. Bilgilerinizi rica ederim. Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN Başkan		
Ek: İlgi (a) Yazı (1 Sayfa)		
Doğrulama Kodu: 591DBFEA-60D6-43F3-8067-037C417A042E Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. Doğrulama Adresi: http://www.turkiye.gov.tr/ttyk-obyv KEP Adresi: turktilkurumu@teb1.kep.tr Bilgi için: Mehmet ŞAHİN Katılımcı		

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-81052507-622.03-493583

27.04.2022

Konu : Dosya İnceleme Talebiniz

Sayın Öğr. Gör. Nevzat ERDOĞAN
Muş Alparslan Üniversitesi
Sosyal Bilimler M.Y.O.
Diyarbakır yolu 7. Km, 49250 MUŞ

İlgi : 22.04.2022 tarihli dilekçeniz.

Fakültemizde dosya inceleme talebiniz incelenmiş olup, ilgi dilekçenizde belirttiğiniz Prof. Hasan Reşit TANKUT'a ait Fakültemiz arşivinde dosya, bilgi ve belgeye rastlanılmamıştır.

Bilginizi saygı ile rica ederim.

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR
Dekan

Bu belge, gıvanlı elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: 649C180F-D8D6-47D6-A1FD-14420C797621 Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ankara-universitesi-ebys>

Anatürk Bulvarı No:45 06100 Sıhhiye/ANKARA

Tlf: 312 3105280 Belge Oper. No: 312 3105713

e-posta: dzf@ankara.edu.tr internet adresi: - Kay Adresi:

ankara.edu.tr

KEP Adresi: ankara@ankara.edu.tr

Bilgi için: Orhan KUTÇUK

Bilgiye ve İşletmeye

Telefon No: (312) 310 32 80-1023

E-Posta: okupesk@ankara.edu.tr

T.C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Emniyet Genel Müdürlüğü

Sayı : 37373650-860-(31163)-694-74502
Konu : Bilgi Talebi

30/06/2021

Nevzat ERDOĞAN

İlgi : 26.06.2021 tarihli e-posta iletisi.

İlgide kayıtlı e-posta iletiniz incelenmiş olup, Emniyet Teşkilatımızda görev yapan personele ilişkin bilgi ve belgeler hakkında 4982 Sayılı Bilgi Edinme Kanunu'nun 21inci maddesi gereğince üçüncü şahıslara bilgi verilememektedir.

Bilgilerinize sunulur.

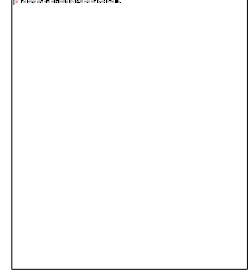
İlhan KARSLI
Personel Daire Başkanı a.
Daire Başkan Yardımcısı
2. Sınıf Emniyet Müdürü

İnönü Bulvarı No:2 Bakanlıklar 06100 ANKARA Ayrıntılı Bilgi için :Fatih IŞCI
Telefon : (0312 462 15 64) Fax : (0312 462 17 52)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Erdoğan, Nevzat
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Faks :
E-mail :

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	
Yüksek Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	01.12.2015
Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü	10.07.2003

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
12	Muş Alparslan Üniversitesi	Öğretim Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Hobiler

Okumak, Gezi, Sinema

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

Tez Başlığı / Konusu:

15/06/2023

Hasan Reşit Tankut (Hayatı, Siyasi Faaliyetleri ve Türk İnkılabını Tanımlama Çalışmaları)

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 465 sayfalık kısmına ilişkin, 15/06/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından TURNITIN intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 17 (On yedi) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

15/06/2023

Nevzat ERDOĞAN

Adı Soyadı : Nevzat ERDOĞAN

Öğrenci No : 19920006015

Anabilim Dalı : Tarih Anabilim Dalı

Programı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Statüsü : Doktora

DANIŞMAN

Prof.Dr. Bekir KOÇLAR

15/06/2023

ENSTİTÜ ONAYI

U Y G U N D U R

15/06/2023

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Bekir KOÇLAR

